

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE**

**DEZVOLTAREA CADRULUI JURIDIC
AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL
NECESITĂȚILOR DE SECURITATE
ȘI ASIGURARE A PARCURSULUI EUROPEAN**

CHIȘINĂU • 2018

Culegerea este recomandată pentru publicare
de Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Lucrarea reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului instituțional „Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european”. Cercetările științifice înfățișate în culegere dezvăluie dimensiunea sociologică și juridică a vectorului european al Republicii Moldova, redau construcția mecanismelor de guvernare în Republica Moldova, reflectă politica de dezvoltare regională a țării, abordează reforma de drept și cea bancară din Republica Moldova și impactul acestora asupra securității statului, argumentează necesitatea sporirii garanțiilor de imparțialitate, integritate și transparență a actului de justiție, recomandă implementarea bunelor practici europene privind instituția imunității juridice a judecătorilor și procurorilor, fundamentează regimul constituționalității, ca garanție a securității persoanei în statul de drept, denotă evoluția și asigurarea dreptului la întrunire în Republica Moldova, sesizează respectarea principiilor preeminenței dreptului, securității juridice și calității normelor de drept în procesul reformării domeniilor cercetării, dezvoltării și inovării.

Culegerea poate servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice ce țin de problematica securității statului și armonizarea legislației. Totodată, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în cercetare, pentru specialiștii instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Redactor științific: VALERIU CUȘNIR, doctor habilitat în drept

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Prepress: Olesea BALAȘA

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Copertă: Vitalie LECA

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european / Min. Educației, Culturii și Cercet., Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice; red. șt.: Valeriu Cușnir. – Chișinău : Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). – 592 p.: diagr., fig., tab.
Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. și în subsol.
ISBN 978-9975-3298-2-8.
34(478)(082)
D 35

INTRODUCERE

Culegerea de față reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului instituțional „Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european”, cercetări științifice axate pe mobilitatea și armonizarea legislației naționale la standardele europene, inclusiv în materie de securitate – obiectiv primordial determinat de clauzele Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, cu precădere în ceea ce privește: statul de drept, buna guvernare, combaterea corupției, dezvoltarea economică, consolidarea sistemului național de securitate și apărare – măsuri de natură să sporească integrarea comunității în spațiul european și să contribuie la modernizarea socială și politică a Republicii Moldova.

Realitățile existente în prezent, atât pe plan internațional, cât și regional, atestă o schimbare vertiginosă a situației, de natură să pericliteze securitatea statelor, în speță a Republicii Moldova. Printre acestea se impun a fi nominalizate: existența în regiune a unei formațiuni armate ilegale a așa-zisei republici transnistrene; cantitățile enorme de muniții militare depozitate în stânga Nistrului; contingentul forțelor armate ale Federației Ruse care urmau să fie retrase mai mulți ani în urmă potrivit Convenției de la Istanbul (1999), dar continuă să staționeze ilegal pe teritoriul suveran al Republicii Moldova; anexarea Crimeii și conflictul armat din estul Ucrainei, care comportă repercusiuni la nivel regional, dar și internațional; așa-zisul război hibrid operat cu cele mai moderne și sofisticate mijloace și metode.

Secesionarea unei părți din teritoriul statului, staționarea în țară a unor forțe armate străine, blocajele și presiunile economice și politice au redus esențial din viabilitatea și eficiența statutului de neutralitate permanentă consacrat în Constituția Republicii Moldova, în calitate de principiu al politicii externe de securitate și apărare, devenind oportună reconceptualizarea și reevaluarea acestuia.

În acest context, cercetările științifice operate în cadrul proiectului instituțional „Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european” pot servi drept asistență științifică pentru Guvernul Republicii Moldova în elaborarea politicilor publice ce țin de problematica securității statului și armonizarea legislației, or cetățenii au nevoie de o legislație și practici ce le-ar proteja drepturile și libertățile fundamentale garantate de Constituția Republicii Moldova.

Mediul de securitate al unui stat poate fi afectat, într-o măsură sau alta, de diverse amenințări, riscuri și vulnerabilități, identificarea, analiza și evaluarea cărora invocă aplicarea unei metodologii și exercitarea unui management pro-activ privind gestionarea acestora, or deseori se admit confuzii în definirea și aprecierea pericolozității lor pentru securitatea statului, a comunității și persoanei.

Manifestările de tip hibrid, ideologia și simbolică extremistă, alte delictе care instigă la separatism, dezbinare și discriminare de natură să prejudicieze integritatea teritorială și securitatea națională a Republicii Moldova urmează a fi incriminate și sancționate.

Cercetările științifice înfățișate în culegerea de față dezvăluie dimensiunea sociologică și juridică a vectorului european al Republicii Moldova, redau construcția mecanismelor de guvernare în Republica Moldova, reflectă politica de dezvoltare regională a țării, abordează reforma de drept și cea bancară din Republica Moldova și impactul acestora asupra securității statului (Capitolul I. *Vectorul european al Republicii Moldova*).

Unor ample analize și interpretări au fost supuse libertățile politice și garanțiile lor constituționale, regimul constituționalității, ca garanție a securității persoanei în statul de drept, evoluția dreptului la întrunire, protecția comunităților de alolingvi constituiți în grupuri naționale (etnice), evoluția creației legislative în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), precum și principiile preeminenței dreptului, securității juridice și calității normelor de drept în procesul reformării domeniilor cercetării, dezvoltării și inovării (Capitolul II. *Drept public*).

Respectarea și consolidarea exigențelor statului de drept și supremația legii prin prisma drepturilor fundamentale absolute prevăzute de art. 3 și art.7 din CEDO, sistematizarea și tratamentul mijloacelor juridico-penale destinate protecției securității naționale, problematica expertizelor judiciare și constatărilor tehnico-științifice în procesul penal, limitele discreției de atribuire a calității de bănuit/învinuit în procesul penal și dreptul la informare cu privire la acuzațiile în materie penală, exercitarea apărării în dreptul procesual penal și fenomenul de tip raider, ca factor de amenințare asupra securității economice au constituit obiectul unor cercetări doctrinare susținute cu jurisprudența CtEDO și practica judiciară națională (Capitolul III. *Drept penal și procesual penal*).

Procesul de armonizare a legislației naționale la cadrul juridic european a determinat cercetarea aplicabilității răspunderii civile, procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională), precum și normativul de protecție socială din perspectiva perfecționării reglementărilor în cauză (Capitolul IV. Drept privat).

Crizele și derapajele politice și social-economice generează tot mai multe provocări, determinând necesitatea cercetării complexe a conceptului de securitate sub toate dimensiunile sale, a politicii de securitate umană în Republica Moldova, a practicilor de evaluare a riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale, a interacțiunii dintre securitatea națională și cea internațională, rolul new-media în campaniile electorale și impactul asupra securității naționale, precum și tendințele actuale ale interoperabilității organizațiilor internaționale de securitate în prevenirea și combaterea terorismului (Capitolul V. *Securitate*).

Cercetările științifice pun în evidență necesitatea sporirii garanțiilor de imparțialitate, integritate și transparență a actului de justiție; evaluarea actului de justiție prin luarea în considerare a satisfacției beneficiarilor - persoane fizice și persoane juridice; implementarea bunelor practici europene privind instituția imunității juridice a judecătorilor și procurorilor, precum și asigurarea unui echilibru în promovarea răspunderii juridice eficiente și echitabile a judecătorilor; atribuirea exclusivă a competențelor de urmărire penală procuraturii; implementarea exigențelor de securitate a pieței hârtiilor de valoare în contextul imperativului integrării europene a Republicii Moldova.

Societatea contemporană în evoluția sa se confruntă cu tot mai multe provocări, existând necesitatea stringentă de a identifica căi și soluții practice în limitele câmpului legal, pentru a asigura dezideratele de dezvoltare, context în care abordările și tezele științifice promovate în acest studiu posedă o actualitate nuanțată, căpătând numeroase valențe teoretice și aplicative.

Credem că lucrarea prezintă interes atât pentru cei antrenați în cercetarea academică și universitară, cât și pentru specialiștii instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Valeriu CUȘNIR,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar, coordonator al ediției

CAPITOLUL I

VECTORUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA

Implementarea Acordului de Asociere guvernează relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, oferind procesului de modernizare politico-juridică și social-economică, pe de o parte, înțâietate și caracter continuu, iar pe de altă parte, suscită, de rând cu alte acțiuni și cercetări științifice tematice, problematica asigurării parcursului european. Cercetările științifice înfățișate în cadrul acestui capitol dezvăluie dimensiunea sociologică și juridică a vectorului european al Republicii Moldova, redau construcția mecanismelor de guvernare în Republica Moldova, reflectă politica de dezvoltare regională a țării, abordează reforma de drept și cea bancară din Republica Moldova și impactul acestora asupra securității statului.

1.1. VECTORUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA: ASPIRAȚII ȘI EVOLUȚII ALE OPINIEI PUBLICE

1.1. EUROPEAN VECTOR OF REPUBLIC OF MOLDOVA: ASPIRATIONS AND EVOLUTIONS OF THE PUBLIC OPINION

Summary

The study analyzed the evolution of perceptions and attitudes of the population about European Integration of Moldova. According to sociological investigations, the support of the European vector by citizens of Moldova did not had in the past decade a consistent trend in ranging. Study finds not only divergent expectations in the beliefs of the population, or more precisely, in perception of benefits and costs of European integration but also poor information of citizens about the „Europeanization „ process. Consequently, the Moldovan society is pretty fragmented and inconsistent in terms of supporting the European vector.

Parcursul european al Republicii Moldova este declarat drept prioritate a politicii externe a statului deja de mai mulți ani și de mai multe guvernări la rând. Mai nou, unii parlamentari propun ca cursul de integrare europeană să fie stipulat chiar și în Legea Supremă a țării – Constituția Republicii Moldova. În vederea realizării acestui obiectiv de importanță majoră pentru perspectiva de

dezvoltare a Republicii Moldova, au fost semnate mai multe acorduri de parteneriat și cooperare, elaborate diverse planuri de acțiuni orientate spre apropierea țării noastre de Comunitatea Europeană. În acest context menționăm: Acordul de Parteneriat și Cooperare (1994), Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), inițierea în anul 2012 a negocierilor asupra unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător, care urma să fie parte a Acordului de Asociere etc. Toate aceste acțiuni ar fi trebuit să servească un imbold, un impuls considerabil în activitatea guvernării. Or, vectorul european de dezvoltare a țării presupune, în primul rând, schimbări atât cantitative, cât și calitative în viața societății, schimbări care să fie percepute de populație și nu doar declarate de guvernare sau de politicieni. Aceste așteptări, aspirații ale cetățenilor, care în mare parte sunt legate de creșterea bunăstării familiilor sale, de dezvoltarea infrastructurii și crearea a noi locuri de muncă, de asigurarea unui viitor prosper pentru copii acasă etc., au și determinat în mare parte susținerea vectorului european al Republicii Moldova, care în anumite perioade a depășit și cota de 70 la sută din populație (vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra?”

<i>Opțiunea</i>	Nov. 2007	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	2017/2007
Vota pentru	76%	63%	47%	48%	45%	47%	-29%
Vota contra	8%	12%	25%	34%	33%	28%	+20%
Nu aş participa	3%	3%	8%	7%	6%	9%	+6%
Nu ştiu, nu m-am decis	13%	22%	20%	11%	16%	16%	+3%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

Astfel, dacă facem o retrospectivă a aspirațiilor europene ale moldovenilor în ultimii zece ani, constatăm că numărul persoanelor care se pronunță în favoarea vectorului european al Republicii Moldova s-a redus cu circa 30% față de anul 2007, când s-a înregistrat cea mai înaltă pondere a susținătorilor vectorului de integrare europeană a țării – 76%. Odată cu diminuarea numărului susținătorilor parcursului european, în această perioadă a sporit și numărul persoanelor eurosceptice (de la 8% la 28%), care în cazul unui eventual referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană ar vota contra. Cei mai mulți dintre aceștia sunt de etnie rusă (67,6%), ucraineană

Vectorul european al Republicii Moldova: aspirații și evoluții ale opiniei publice

(62%), alte etnii – găgăuzi, bulgari etc. – (61%), persoane în vârstă de 60 de ani și mai mult (35%), persoane cu nivel socioeconomic scăzut, precum și cu nivel de educație redus (33%).

Paradoxal sau nu, dar tendința de diminuare accentuată a susținătorilor vectorului european se atestă tocmai în perioada guvernării de după anul 2009, care s-a declarat proeuropeană. Reamintim, în programul de activitate al Guvernului pentru perioada imediat următoare - 2011-2014, intitulat „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”, Guvernul își propunea să depună eforturi susținute pentru promovarea reformelor solicitate atât de societate, cât și de comunitatea europeană: crearea condițiilor necesare pentru formarea unei economii funcționale de piață, separarea reală a puterilor în stat și asigurarea supremației legii, reformarea instituțiilor judecătorești, combaterea corupției, asigurarea libertății mass-mediei etc.¹ În așa fel aspirațiile europene ale Moldovei se menționa în Declarația Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova „Perspectivele europene ale Moldovei”², sunt foarte ambițioase și nu sunt limitate la a rămâne veșnic un „vecin” al UE.

Pentru a avea și alte viziuni, decât cele declarate de politicienii aflați la guvernare asupra procesului de apropiere a Republicii Moldova de Uniunea Europeană, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM a inițiat în anul 2015 un studiu al experților³ în cadrul căruia 156 de cercetători științifici din domeniul științelor politice și relațiilor internaționale, reprezentanți ai administrațiilor publice centrale și locale, reprezentanți ai societății civile și mass-mediei au apreciat eforturile guvernării în vederea consolidării și dezvoltării relațiilor Republica Moldova - Uniunea Europeană. Potrivit datelor studiului, majoritatea persoanelor chestionate au remarcat faptul că guvernarea „proeuropeană” a făcut prea puțin pentru apropierea Republicii Moldova de spațiul comunitar, pentru integrarea țării în Uniunea Europeană. Doar 28 la sută dintre subiecții chestionați consideră că guvernarea a depus suficiente eforturi în acest sens (*vezi Diagrama 1*).

¹ Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2011-2014. Chișinău, 2011.

² Declarația „Perspectivele europene ale Moldovei”, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, <http://www.mfa.gov.md/din-istoria-rm-ue/>

³ Studiul sociologic „Situția social-politică din Republica Moldova și tendințele posibile ale evoluției” realizat în cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015.

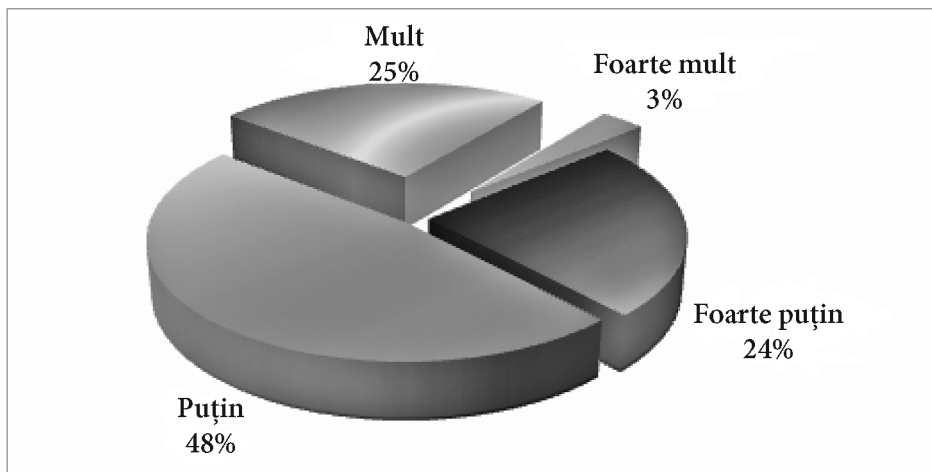

Diagrama 1. Opiniile experților privind contribuția guvernării după 2009 în vederea apropierii Republicii Moldova de Uniunea Europeană

Astfel, după mai mulți ani de așteptări și „aspirații europene”, lipsa unei voințe politice ferme, a unei dinamici pozitive a stării de lucruri în țară, inconsecvența, iar de multe ori și lipsa unor reforme eficiente în diverse domenii de activitate, gradul înalt de corupție în activitatea instituțiilor statului etc., au făcut ca treptat susținerea socială a vectorului de integrare europeană a Republicii Moldova să-și piardă din intensitate.

Incontestabil, asupra acestui indicator au influențat negativ mai mulți factori, inclusiv situația social-economică din țară, nerezolvarea mai multor probleme ce țin de îmbunătățirea nivelului de trai al populației, tergiversarea și ineficiența reformelor, în speță a celei din justiție, precum și declinul economic înregistrat în țările membre ale Uniunii Europene.

Drept confirmare a celor menționate mai sus sunt și estimările experților făcute în cadrul studiului privind schimbările care s-au produs în ultimii 5-6 ani în diverse domenii de activitate și impactul lor asupra diferitor indicatori ai vieții social-economice din țară, funcționalității instituțiilor de stat, asigurarea securității cetățenilor⁴. Astfel, experții chestionați atestă doar o ușoară îmbunătățire la unii indicatori, și acelea menționate în mare parte doar de către legislatori. În rest, situația în diverse domenii ale vieții sociale și economice fie că s-a înrăutățit, fie că a rămas la fel, ca și mai înainte (vezi Diagrama 2).

⁴ Studiul sociologic „Situația social-politică din Republica Moldova și tendințele posibile ale evoluției” realizat în cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015.

Vectorul european al Republicii Moldova: aspirații și evoluții ale opiniei publice

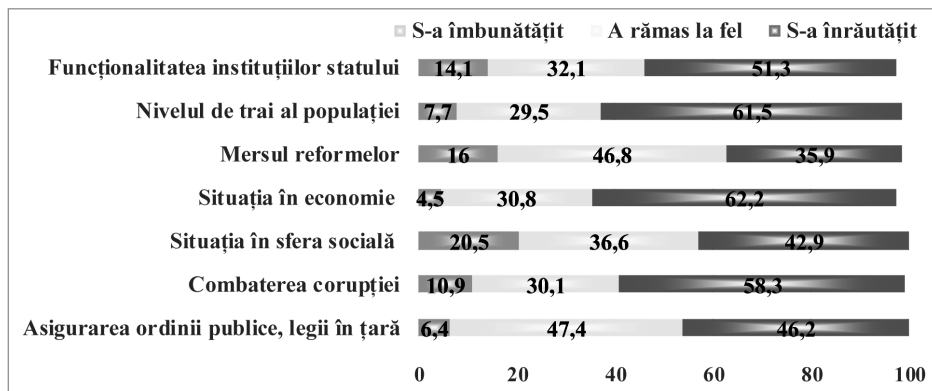

Diagrama 2. Opiniile experților privind schimbările care s-au produs în ultimii 5-6 ani, de când la guvernare se află partidele care s-au declarat proeuropene

De remarcat, poziția a rămas la fel, nu trebuie neapărat estimată ca ceva pozitiv, deoarece situația într-un domeniu sau altul putea fi la fel de proastă ca și acum. Din aceste considerente, pentru determinarea unei dinamici pozitive a situației ar fi necesar de analizat și de comparat, mai curând, prin prisma indicatorului *s-a îmbunătățit*, care redă un anumit progres, o ameliorare a situației percepută de populație.

Astfel, dacă analizăm datele investigațiilor sociologice în cadrul cărora respondenții își exprimă propria percepție asupra veniturilor reale ale familiei sale, care constituie una din principalele componente ale nivelului de trai și calității vieții populației, constatăm, că în ultimii zece ani circa o treime din familiile din Republica Moldova nu au bani nici pentru strictul necesar, iar peste 40 la sută dintre familii au venituri care le asigură nu mai mult decât strictul necesar. Cu astfel de venituri trăiesc deja ani la rând 3 din 4 familii.

Venituri mai mult sau mai puțin suficiente pentru un trai decent obține doar fiecare a cincea familie, deși și aceasta nu-și poate permite procurarea unor bunuri mai scumpe. Și numai 5-7% dintre familii reușesc să cumpere și unele bunuri mai scumpe, chiar dacă cu unele restrângeri în alte domenii.

În bunăstare și confort deplin trăiește 1% dintre familiile din Republica Moldova, care dispun de tot ce-și doresc, fără a se limita la ceva (vezi Tabelul 2).

De menționat în acest context că, potrivit declarațiilor pe venit pentru anul 2017, prezentate la Inspectoratul Fiscal de Stat, numărul milionarilor în Republica Moldova a depășit cifra de 1870 persoane, fapt ce denotă că în Moldova mai puțin se produce un proces de stratificare a populației după nivelul de trai, care în condițiile economiei de piață este firească, ci mai curând se produce

polarizarea acesteia sau mai exact pauperizarea populației, fără a avea o clasă de mijloc consolidată care să asigure stabilitatea socială și economică în țară, o perspectivă de dezvoltare a acesteia.

**Tabelul 2. Dinamica răspunsurilor la întrebarea:
„Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.”?**

Nr. ord.	Veniturile	Mai 2007	Mart. 2009	Mai 2011	Apr. 2013	Mart. 2015	Nov. 2017	2017/2007
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	28%	34%	34%	34%	42%	31%	+3%
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	40%	38%	40%	41%	43%	44%	+ 4%
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe	24%	18%	19%	17%	12%	18%	-6%
4	Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	7%	8%	4%	5%	3%	5%	-2%
5	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

Analizând rezultatele investigațiilor sociologice din ultimii ani, observăm că ponderea persoanelor mulțumite de felul în care trăiesc constituie doar circa douăzeci la sută din populație (vezi *Tabelul 3*), în rest, oamenii și-ar dori un trai mai bun, un mediu social și economic mult mai favorabil pentru familiile sale, pentru ei personal.

**Tabelul 3. Dinamica răspunsurilor la întrebarea:
„Cât de mulțumit sunteți, în general, de felul în care trăiți”?**

Opțiunea	Nov. 2007	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	2017/2007
Mulțumit (foarte mulțumit+destul de mulțumit)	24%	27%	18%	17%	18%	21%	-3%
Nici mulțumit, nici nemulțumit	30%	33%	29%	29%	30%	33%	+3%
Nemulțumit (deloc mulțumit+nu prea mulțumit)	43%	39%	53%	51%	50%	45%	+2%
NS/NR	2%	1%	0%	3%	2%	1%	-1%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

Vectorul european al Republicii Moldova: aspirații și evoluții ale opiniei publice

Apreciind starea reală de lucruri în diverse domenii de activitate, majoritatea populației consideră că lucrurile în țara noastră, în genere, merg mai mult într-o direcție greșită, și nu doar timp de un an sau doi. Potrivit datelor din Tabelul 4, constatăm, că starea lucrurilor și direcția în care se dezvoltă țara acum zece ani era mult mai bună ca în prezent.

Tabelul 4. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Credeti că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau merg într-o direcție greșită”?

Opțiunea	Nov. 2007	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	2017/2007
Direcția este bună	32%	29%	11%	24%	8%	14%	-18%
Direcția este greșită	56%	55%	84%	69%	88%	77%	+21%
NS/NR	12%	16%	5%	7%	4%	9%	-3%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

Astfel, potrivit Barometrului de Opinie Publică din anul 2017, doar 14 la sută dintre respondenți erau de părerea că lucrurile în țara noastră se îndreaptă într-o direcție bună, în timp ce peste 3/4 sau 77% dintre persoanele chestionate afirmau că direcția în care merg lucrurile este greșită. (Pentru comparație: în țările membre ale UE ponderea cetățenilor care consideră că lucrurile merg în direcția cea bună este de circa 1/3 sau 31%. Ponderea europenilor care gândesc că lucrurile merg în direcția greșită în UE a scăzut de la 54% la 50% față de anul 2017).

În consecință, o bună parte din populație își pierde încrederea în capacitatea persoanelor aflate la guvernare de a soluționa problemele existente, își pierde încrederea în principalele instituții ale puterii de stat. Astfel, potrivit datelor sociologice, doar 16 la sută dintre cetățeni sunt mulțumiți sau oarecum mulțumiți de ceea ce face Guvernul și își exprimă încrederea în el și aproximativ unul din zece – în ceea ce face Parlamentul. (vezi Tabelul 5).

Tabelul 5. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Câtă încredere aveți în ...”?
(Foarte multă încredere / Oarecare încredere)

Instituția	Nov. 2007	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	2017/2007
Guvern	32%	44%	19%	16%	7%	16%	-16%
Parlament	32%	41%	14%	14%	6%	11%	-21%
Președintele țării	39%	35%	15%	16%	5%	32%	-7%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

Așadar, potrivit datelor BOP, încrederea populației în Parlament s-a diminuat de la 32% în anul 2007 până la 11% în 2017, iar în Guvern - de la 32% până la 16%.

Astfel, din analiza de mai sus rezultă că pentru o susținere masivă a cursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact în diverse domenii ale vieții, care să fie percepute și apreciate pozitiv de către populație, e nevoie de o politică coerentă și clară în raport cu partenerii externi.

Totodată, trebuie menționat și faptul că susținerea socială a cursului de integrare europeană își pierde din intensitate și din cauza lipsei unei strategii de comunicare cu publicul larg, de informare a populației privind avantajele, beneficiile pe care le poate obține Republicii Moldova odată cu apropierea de spațiul comunitar, și în același timp, sarcinile care trebuie realizate pentru a corespunde standardelor europene. Deci, este nevoie de o comunicare continuă, permanentă cu publicul, care să fie axată nu numai pe beneficii, dar și pe angajamente, responsabilități. De asemenea, este necesar de a cunoaște atât așteptările, cât și costurile sau chiar unele riscuri ce pot interveni în procesul de aderare la comunitatea europeană, pentru ca ele să fie discutate, conștientizate, ca mai apoi să nu decepționeze cetățenii. Totodată, trebuie luat în considerare și faptul, că susținerea vectorului european este determinată în mare parte de situația reală din viața socială, economică și politică a țării.

Și totuși, în pofida lipsei unei astfel de strategii de comunicare, a eforturilor insuficiente depuse de actorii politici, de persoanele de la guvernare, oricum, nivelul de informare a populației despre Uniunea Europeană nu este chiar atât de scăzut. Potrivit sondajelor de opinie, aproximativ 2/3 dintre subiecții investigați se declară foarte bine sau mai curând bine informați despre Uniunea Europeană, circa 1/3, consideră că este insuficient sau deloc informată în această privință.

De menționat, vacuumul informațional, de comunicare cu publicul pe marginea acestor subiecte importante au fost suplinite în mare parte de către unele instituții mass-media, de societatea civilă prin intermediul diferitor proiecte și programe, fapt ce a contribuit la atingerea unui nivel de informare a populației despre UE mai mult sau mai puțin satisfăcător. Aceasta, desigur, nu înseamnă că elaborarea și implementarea unei strategii de comunicare cu publicul larg care să consolideze susținerea vectorului european este inutilă. Potrivit Barometrului de Opinie Publică, realizat de către Institutul de Politice Publice în anul 2013, pentru cei mai mulți moldoveni Uniunea Europeană înseamnă, în primul rând, o oportunitate de angajare în câmpul muncii și de a călători liber în spațiul comunitar. Aceste avantaje au fost invocate preponderent de către tinerii cu vârste cuprinse între 18-29 de ani – 37%, persoanele

Vectorul european al Republicii Moldova: aspirații și evoluții ale opiniei publice

cu un nivel înalt sau mediu de educație – 34% și de naționalitate moldoveni/români – 35%. Menționăm în acest context, Strategia Europa 2020 a lansat o nouă viziune asupra dezvoltării economiei Europei, care are ca scop principal crearea unor condiții prielnice creșterii economice inteligente, durabile și favorabile incluziunii. Pentru a face posibilă realizarea scopului propus, Uniunea Europeană a stabilit cinci obiective esențiale, printre care și creșterea ratei ocupării forței de muncă a populației cu vârsta cuprinsă între 20 și 64 de ani la cel puțin 75%⁵. În *Tabelul 6* sunt expuse doar primele cinci poziții care au acumulat cele mai multe opțiuni exprimate în avantajul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

**Tabelul 6. Distribuția răspunsurilor la întrebarea:
„Ce înseamnă pentru Dvs. personal Uniunea Europeană”
(în funcție de vârstă, nivel de educație și naționalitate)?**

Uniunea Europeană	Libertatea de a lucra oriunde în UE	Înrăutățirea relațiilor cu Rusia	Libertatea de a călători oriunde în UE	Prosperitate economică	Libertatea de a studia oriunde în UE
Total	33,0%	28,3%	28,2%	26,9%	17,2%
Vârsta					
18-29 ani	37,4%	23,9%	35,0%	27,8%	22,8%
30-44 ani	28,3%	31,9%	29,3%	27,9%	17,7%
45-59 ani	34,0%	28,5%	25,7%	26,8%	16,4%
60 și mai mult	32,4%	28,6%	21,9%	24,6%	11,1
Educație					
Nivel scăzut	29,9%	34,1%	18,4%	25,0%	11,2%
Nivel mediu	33,9%	28,4%	28,1%	24,3%	16,9%
Nivel înalt	33,8%	21,5%	38,8%	36,8%	23,9%
Naționalitate					
Moldovean / Român	35,0%	25,2%	29,7%	30,8%	18,2%
Rus	17,0%	36,5%	21,6%	13,2%	8,2%
Ucr.	28,6%	40,9%	19,0%	12,2%	8,1%
Alta	29,2%	42,4%	26,1%	10,0%	22,8%

Sursa: elaborat de autori în baza Barometrului de Opinie Publică (perioada 2007-2017).

De asemenea, pentru cei mai mulți dintre participanții la sondaj, UE înseamnă mai puțin control la granițele exterioare, dificultăți pentru agricultorii moldoveni din cauza necompetitivității cu producția din UE, birocrație, diversitate culturală etc., care au fost indicate doar de 4-6% din respondenți.

⁵ Strategia Europa 2020, Comisia Europeană, 2011.

Astfel, potrivit studiului, o jumătate dintre respondenți, de regulă cei pro-europeni, sunt de părerea că dacă Republica Moldova ar deveni membru al Uniunii Europene va avea fie că mai multe avantaje (33%) sau doar avantaje (17%), în timp ce circa 30% dintre respondenți susțin că dacă țara noastră va adera la Uniunea Europeană, vom avea mai multe dezavantaje decât avantaje (20%) sau doar dezavantaje (9,7%).

Pentru comparație ne vom referi și la rezultatele sondajului de opinie Eurobarometru⁶, care s-a desfășurat la sfârșitul anului 2017 pe un eșantion de 27 881 de cetățeni europeni cu vârsta de peste 15 ani și au fost intervievați față în față în toate cele 28 de state membre. Datele studiului privind percepția cetățenilor asupra Uniunii Europene și Parlamentului European denotă că o majoritate clară a europenilor (57 %) sprijină în continuare apartenența țării lor la UE, considerând că apartenența la Uniunea Europeană este un lucru bun pentru țara lor, iar 64% dintre cetățenii europeni din toate statele membre susțin că apartenența la UE a adus beneficii țării lor. Menționăm, Parlamentul European comandă periodic sondaje de opinie în cele 28 de state membre și aceste sondaje se referă la o gamă largă de aspecte, concentrându-se în principal pe cunoștințele pe care le au cetățenii europeni despre Parlamentul European, pe modul în care aceștia percep Uniunea Europeană și principalele provocări cu care aceasta se confruntă. Analiza rezultatelor are ca scop asigurarea unei imagini de ansamblu cât se poate de complete privind evoluțiile de la nivel național, aspectele specifice de la nivel regional, precum și diferențele sociodemografice și tendințele istorice.

Totodată, studiul realizat în cadrul Barometrului de Opinie Publică relevă și faptul că pentru o mare parte dintre ruși, ucraineni și alte etnii (găgăuzi, bulgari etc.) Uniunea Europeană înseamnă întâi de toate înrăutățirea relațiilor cu Rusia (37- 42%) și mai puțin prosperitate economică (10 -13%), precum și libertate de a studia oriunde în Uniunea Europeană, opțiune indicată doar de 8% dintre ruși și ucraineni.

Această categorie de cetățeni, de regulă, optează pentru o altă uniune - Uniunea Euroasiatică, numită și Uniunea Vamală (Rusia -Belarus - Kazahstan), iar în cazul în care s-ar cere votul cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Euroasiatică (Rusia-Belarus-Kazahstan), peste 40 la sută dintre respondenți (42%) și-au exprimat intenția de vot pro, 30% ar vota contra aderării, iar 18% nu s-au decis. Circa 30 la sută dintre cei care și-au exprimat

⁶ Eurobarometru, 2017.

o anumită opțiune în această privință au menționat că dacă Republica Moldova va deveni membru al Uniunii Vamale țara va avea mai multe avantaje, iar circa 16 la sută consideră că țara va obține doar avantaje, iar fiecare al treilea (32%) dintre respondenți susține că în asemenea caz Republica Moldova va avea doar dezavantaje (13%) sau mai multe dezavantaje (19%).

Conform datelor studiului, pentru 36-39% dintre persoanele cu vârste între 18 și 59 de ani, adică pentru persoanele economic active, îndeosebi pentru cei cu un nivel scăzut de educație (47%), Uniunea Vamală înseamnă locuri de muncă. De asemenea, Federația Rusă mai este considerată și o sursă de energie termică. Analizând comparativ beneficiile pe care le poate avea Republica Moldova în rezultatul aderării la Uniunea Europeană sau Uniunea Euroasiatică, observăm o schimbare în ierarhia importanței pentru persoanele investigate (vezi *Tabelul 7*).

Tabelul 7. Ce înseamnă pentru Dvs. personal Uniunea Europeană/ Uniunea Vamală (Rusia-Belarus - Kazahstan) ?

Uniunea Europeană	Libertatea de a lucra oriunde în Uniunea Europeană	Înrăutățirea relațiilor cu Rusia	Libertatea de a călători oriunde în UE	Prosperitate economică	Libertatea de a studia oriunde în Uniunea Europeană
%	33,0%	28,3%	28,2%	26,5%	17,2%
Uniunea Vamală (Rusia-Belarus-Kazahstan)	Gaze naturale ieftine	Libertatea de a lucra oriunde în Uniunea Vamală	Prosperitate economică	Înrăuți rea relațiilor cu Uniunea Europeană	Pace
%	38,6%	36,5%	35,9%	21,3%	21,6%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, 2013.

Așadar, după cum denotă datele din *Tabelul 7*, pentru cei mai mulți dintre respondenți Uniunea Vamală, iar mai exact Federația Rusă, înseamnă gaze naturale ieftine (?), libertatea de a lucra oriunde în Uniunea Vamală, precum și prosperitate economică. În acest context trebuie să menționăm faptul că ponderea cea mai înaltă (circa 60%) a emigranților moldoveni aflați la muncă peste hotare sunt stabiliți temporar în Federația Rusă, iar pentru multe familii remitențele trimise de moldoveni din această țară sunt cea mai importantă sursă de venit. Conform investigațiilor sociologice, fiecare a treia familie din Moldova primește bani de peste hotare, inclusiv din Federația Rusă. Unii actori politici, și nu numai, au promovat continuu și insistent oportunitățile pe care le vor avea cetățenii în cazul aderării Republicii Moldova la Uniunea Va-

mală, care, datorită trecutului istoric, pentru unii dintre ei aceste perspective sunt mult mai „clare” și „mai pe înțeles”. Din aceste considerente, moldovenii sunt dispersați în ceea ce privește alegerea vectorului de dezvoltare: pro-european sau pro-estic, iar dacă ar fi puși totuși să aleagă în cadrul unui referendum între Uniunea Europeană și Uniunea Vamală, 38% la sută dintre subiecții chestionați ar vota pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, iar 1/3 sau 33% s-ar pronunța în favoarea Uniunii Euroasiatice, îndeosebi rușii, bulgarii și găgăuzii – circa 70%, precum și ucrainenii – 64%. Astfel, putem presupune că această categorie de cetățeni vede în mod clar viitorul Republicii Moldova doar împreună cu țările din Uniunea Vamală, iar mai exact cu Federația Rusă, fără a lua în considerare că majoritatea obiectelor de infrastructură care în ultimii ani erau într-o stare deplorabilă au fost și sunt finanțate din fonduri europene, că circa 2/3 din exportul produselor/mărfurilor Republica Moldova le realizează în Uniunea Europeană și că mai mult de jumătate din remitențe provin de la concetățenii noștri care muncesc în țările membre ale UE. Mai mult, această atitudine față de viitorul Moldovei în raport cu Uniunea Europeană mai denotă și faptul că această categorie de cetățeni puțin sau chiar foarte puțin se autoidentifică ca cetățeni ai Republicii Moldova, care să vadă real, obiectiv avantajele țării, perspectivele ei de dezvoltare.

La formarea, consolidarea și perpetuarea unui euroscepticism vădit și de durată contribuie în mod substanțial unii reprezentanți ai formațiunilor politice aflate chiar și în prezent la guvernare în scopul menținerii unui segment impunător de electorat cu ajutorul căruia să acceadă în Legislativ. Și toate acestea se întâmplă chiar dacă vectorul european este declarat politic drept prioritate de dezvoltare a țării. Din aceste considerente și viitorul Republicii Moldova nu are o certitudine de dezvoltare, oscilând permanent între Est și Vest, fără a ne preocupa, în speță clasa politică, de creșterea nivelului de trai și calității vieții cetățenilor, care de mai bine de un sfert de secol suntem cotați ca cea mai săracă țară din Europa la acest indicator. În consecință – exodul masiv al populației, în special, al forței economice active, al potențialului uman și intelectual.

În opinia autorilor, nu este de neglijat nici modul în care sondajele de opinie, efectuate de-a lungul anilor, au abordat subiectul cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, propunând de fiecare dată subiecților investigați și o alternativă la întrebarea cu referire la viitorul țării (inițial – rămânem în CSI sau ne integrăm în UE), iar mai apoi (ne integrăm în

Uniunea Europeană sau aderăm la Uniunea Vamală). Or, investigațiile sociologice nu și-au propus o cunoaștere și o promovare mai bună, mai aprofundată a vectorului european, care a fost declarat în mod oficial prioritatea statului în materie de politică internă și externă. În consecință, avem „o societate fragmentată atunci când este vorba despre susținerea vectorului european”⁷. Lipsa unei politici consecvente în vederea consolidării aspirațiilor europene are ca rezultat și un nivel redus de autoidentificare a moldovenilor ca europeni. Doar 22% dintre persoanele chestionate au remarcat că se simt pe deplin (3%) sau mai degrabă (19%) europeni⁸, ceea ce este foarte puțin pentru o implicare activă a întregii societăți în procesul de apropiere și integrare europeană a Republicii Moldova.

Abordarea subiectului în cauză pe dimensiunea politologică plasează în prim-plan fenomenul *leadership-ului* politic și impactul acestuia asupra percepției retoricii cursului politicii externe: pro-european sau pro-răsăritean. Analizele sociologice relevă că performanțele conducătorului determină în mare parte opțiunea pentru vectorul politicii externe. Fără a găsi raționamentul sociologico-politic, constatăm că în perioada când Barometrul de Opinie Publică îl prezenta în topul politicianilor de încredere pe liderul comunist Vladimir Voronin, opțiunea pro-europeană atinge cote maxime⁹. Ceea ce ar presupune că politicile, în special cele sociale, promovate de guvernul comunist, erau sancționate de respondenți, care prin răspunsurile lor confirmau ineficiența și necesitatea reformelor. Totodată, liderul comunist rămânea primul în topul acreditării la capitolul credibilitate. Aici descoperim marea dilemă legată de cultura politică autohtonă și relevanța sondajelor de opinie, implicit.

În opinia noastră, aceste evoluții de leadership vor determina evoluții pozitive și în ce privește opțiunea europeană a moldovenilor, deși mai există factori care pot declanșa un impact negativ asupra percepției valorilor integraționiste europene, printre aceștia fiind și slăbirea leului moldovenesc cu iminenta majorare de prețuri inerentă acestui fenomen. Populația Republicii Moldova este deosebit de vulnerabilă la probleme de ordin social-economic, fiind caracteristice, de altfel, fostelor republicii sovietice.

⁷ Raportul Național de Dezvoltare Umană. Aspirațiile Europene și Dezvoltarea Umană a Republicii Moldova. Chișinău, 2012.

⁸ Barometrul Social-Politic, IMAS, Chișinău, septembrie 2012.

⁹ Barometrul de Opinie Publică, IPP, 2016.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2011-2014. Chișinău, 2011.
2. Declarația „Perspectivele europene ale Moldovei”, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, <http://www.mfa.gov.md/din-istoria-rm-ue/>
3. Studiul sociologic „Situția social-politică din Republica Moldova și tendințele posibile ale evoluției” realizat în cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015.
4. Barometrul de Opinie Publică, IPP, 2017.
5. Strategia Europa 2020, Comisia Europeană, 2011.
6. Eurobarometru 2017.
7. Raportul Național de Dezvoltare Umană. Aspirațiile Europene și Dezvoltarea Umană a Republicii Moldova. Chișinău, 2012.
8. Barometrul Social-Politic, IMAS. Chișinău, septembrie 2012.

Valeriu MÎNDRU,
doctor în sociologie,
cercetător științific coordonator

Iurie CARAMAN,
doctor în sociologie,
cercetător științific coordonator

1.2. CONSTRUCȚIA MECANISMELOR DE GUVERNARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REALIZĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI DE MODERNIZARE

1.2. CONSTRUCTION OF GOVERNANCE MECANISMS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: ACHIEVEMENTS AND OPPORTUNITIES FOR MODERNIZATION

Summary

The work begins with historical and theoretical reasoning on the development of the central public authorities in the Republic of Moldova, in order to analyse then - in a way - the return of the governing mechanisms in the Republic of Moldova to the Roman-German law family.

The theoretical-scientific and practical-applicative researches carried out within the nominated project contain conclusions and recommendations. Meanwhile, it includes proposals de lege ferenda aimed to improve the legal system of the country, to protect citizens' rights and freedoms, to improve the central and local state administration, to develop the legal culture in society, to promote integration processes, to ensure the rule of law, which in reality become known to a wide circle of specialists involved in examining, supporting and analysing these works, the results being reviewed by the state authorities. The study reflects the approaches of the theoreticians regarding the various stages of development and practical manifestation of the mechanisms of governance in the Republic of Moldova.

Various aspects of the problem proposed in the scientific study have become, and we are sure, that they will be the subject of discussion for researchers and beyond.

Acest studiu este rezultatul temei individuale de cercetare „Construcția mecanismelor de guvernare în Republica Moldova” în cadrul proiectului instituțional „Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european”, care ne-a oferit prilejul să cunoaștem îndeaproape atât modul de constituire și funcționare a organelor centrale și locale, prin manifestările sale modernizatoare a mecanismelor de guvernare în Republica Moldova, cât și ansamblul legilor în baza cărora au fost organizate și funcționează.

În mod critic, procesul de orientare a sistemului politic al statului Republica Moldova spre o democrație liberală se raportează la felul în care mecanismul de guvernare este văzut și analizat prin grila unor stereotipuri tradiționale și altele adăugate în ultimele decenii. Considerăm că abordarea subiectului enunțat se

ancorează preocupărilor presante ale contemporaneității de a elucida realitatea organizării și funcționării mecanismelor de guvernare în Republica Moldova.

Studiul debutează cu raționamente istorice și teoretice privind dezvoltarea autorităților publice centrale din Republica Moldova, pentru a analiza apoi, în mod succesiv, revenirea mecanismelor de guvernare în Republica Moldova în albia familiei de drept romano-germanică.

Cercetările teoretico-științifice și practico-aplicative realizate în cadrul proiectului nominalizat conțin concluzii și recomandări, inclusiv propuneri de *lege ferenda* menite să contribuie la perfecționarea sistemului legislativ al țării, protejarea drepturilor și libertăților cetățenilor, eficientizarea administrației de stat centrală și locală, dezvoltarea culturii juridice în societate, promovarea proceselor integraționiste, asigurarea ordinii de drept, care în realitate devin cunoscute unui cerc larg de specialiști implicați în examinarea, susținerea și expertizarea acestor lucrări, rezultatele ajungând să fie valorificate de autoritățile statale. Sunt reflectate abordările teoreticilor privind diferite etape de dezvoltare și manifestare practică a mecanismelor de guvernare în Republica Moldova. Diverse aspecte ale problematicii propuse în studiul științific au devenit și, suntem siguri, vor constitui obiect de discuții pentru cercetători și nu numai.

FUNDAMENTAREA ISTORICĂ ȘI TEORETICĂ A ASCENSIUNII SPRE O GUVERNARE DEMOCRATICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Am considerat necesar să redactez acest demers științific începând cu evoluția țării noastre către democrație. De menționat că desprinderea de instituțiile vechi la începutul anului 1990 reprezenta o prioritate pentru republicile unionale, și nu numai, ca și problema națională, care devenise dilema centrală a vieții politice sovietice¹. Nimeni nu credea că regimul totalitar se va prăbuși atât de repede.

Obiectivul fundamental este acela de a prezenta – și a explica de ce - la acel moment s-a produs conștientizarea deteriorării raporturilor dintre centru și periferie, implicit declanșarea pericolului destrămării Uniunii Sovietice care s-a soldat în vara anului 1990 cu „parada suveranităților”. Mișcarea antitotalitară, îmbinată cu tendința pe plan mondial de sporire a garanțiilor respectării drepturilor omului, a direcționat Republica Moldova spre calea democratizării, a afirmării forței umane drept valoare suprema și esențială. Această cale a democratizării țării noastre și-a avut izvorul și temeiul ei în Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990.

¹ Citat după Cojocaru Gheorghe. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005, p. 367.

Din examinarea atentă a textului Declarației se desprinde autoritar concluzia că Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990 reprezintă un act de deschidere a poporului nostru spre un nou drum, în baza unui nou proiect. Semnificația juridică a Declarației de suveranitate, ca document politico-juridic, este fundamentată pe următoarele considerente majore:

- Se afirmă că Declarația Suveranității este expresia voinței suverane a poporului nostru manifestată prin aspirația poporului de a-și institui o justiție contemporană, a ocroti legalitatea și de a institui stabilitatea socială;

- Republica Moldova este definită drept un stat suveran, unitar și indivizibil. Frontierele (teritoriul) pot fi schimbate numai în baza acordurilor reciproce dintre RSS Moldova și alte state suverane în corespundere cu voința poporului;

- Poporul este declarat ca izvor și purtător al suveranității. Suveranitatea este exercitată în interesul întregului popor de către organul reprezentativ suprem al puterii de stat al republicii;

- Se stabilește plenitudinea puteri RSS Moldova în rezolvarea tuturor problemelor vieții de stat și obștești;

- Se proclamă dreptul exclusiv al poporului asupra valorilor patrimoniului național. Legislativul a declarat pământul, subsolul, apele, pădurile și alte resurse naturale aflate pe teritoriul țării proprietate exclusivă necondiționată a Moldovei care va fi utilizată în scopul satisfacerii necesităților materiale și spirituale ale poporului republicii;

- Se stabilește supremația Constituției și a legilor RSS Moldova pe întreg teritoriul ei. Legile și alte acte normative unionale acționează în Moldova numai după ratificarea lor de către Sovietul Suprem al Republicii, iar cele în vigoare ce contravin suveranității Moldovei se suspendează, adică toată activitatea desfășurată în stat de către instituțiile lui trebuie să se supună legilor statului nostru;

- Se predetermină garantarea și exercitarea drepturilor și libertăților omului;

- Enunță că în RSS Moldova se instituie cetățenia republicană;

- Se conturează o filozofie și o ideologie științifică referitor la separarea puterii legislative, executive și celei judiciare enunțând că această separare constituie principiul de bază al funcționării RSS Moldova ca stat democratic bazat pe drept;

- RSS Moldova, ca subiect egal al tratatelor internaționale, se declară zonă demilitarizată, contribuie activ la întărirea păcii și securității mondiale;

- Consfințește principii și concepții doctrinale din perspectiva eforturilor de integrare europeană a Republicii Moldova enunțând că RSS Moldo-

va participa direct la procesul european pentru colaborare și securitate, în structurile europene;

- Înaltul for legislativ al statului nostru declară să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și își exprimă adeziunea față de principiile, și normele dreptului internațional unanim recunoscute și voința de a conviețui în pace și bună înțelegere cu toate țările și popoarele, de a nu admite confruntări în relațiile internaționale, interstatale și interetnice, apărând totodată, interesele poporului RSS Moldova.

În acest sens considerăm că principalele concluzii de ordin teoretic și practic, cu rezonanțe deosebite în actualitate, sunt următoarele:

- Preocuparea pentru o bună și o echitabilă societate reprezintă tema constantă ce se regăsește pe parcursul întregii istorii a neamului nostru. Drept punct de plecare cronologic al acestor investigații servește momentul adoptării Declarației Sfatului Țării al Republicii Democratice Moldovenești din 24 ianuarie 1918 privind declararea independenței, nu numai că în această epocă Imperiul Țarilor a fost spulberat de Marea Revoluție Rusească, dar și pentru că anume atunci s-a încetățenit și s-a cristalizat conceptul de suveranitate.

- Pe acest fundal al ruinării Imperiului Rus a fost redactată de către deputații Sfatului Țării și sus-numita Declarație: Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată, și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare. În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului, Republica Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor”².

- Declarația Suveranității RSS Moldova din 23 iunie 1990 consfințește principii și concepții doctrinale care sunt obligatorii pentru organizarea și perfecționarea vieții sociale a statului nostru, pentru punerea în aplicare a ordinii democratice.

- Conținutul Declarației de suveranitate nu se modifică.

- Declarația adoptată nu poate fi calificată ca o declarație de secesiune, deoarece urma să servească drept bază pentru pregătirea și încheierea Tratatului unional în cadrul comunității statelor suverane.

- Declarația Suveranității RSS Moldova posedă valoare juridică, servind drept bază pentru elaborarea Constituției în vigoare a Republicii Moldova, ocupând un loc distinct în contextul documentelor de epocă și prezentând un interes major atât pentru cercetători, cât și pentru publicul larg, inclusiv și pentru elita politică și funcționarii publici.

² Cuvânt Moldovenesc, nr.10 din 29 ianuarie 1918.

**TENDINȚE NOVATOARE ÎN MODERNIZAREA
MECANISMELOR DE GUVERNARE – O MIȘCARE STRATEGICĂ
DE FORTIFICARE A VALORILOR DEMOCRATICE**

Importanța cunoașterii și cercetării transformărilor de conținut care au survenit în dreptul constituțional național după actul istoric de proclamare a independenței Republicii Moldova la 27 august 1991³ derivă din necesitatea de a stabili cu precizie dacă procesul de orientare a sistemului politic a statului Republica Moldova spre o democrație liberală, precum și tendințele în construcția instituțională a autorităților publice și a mecanismelor de guvernare, pot fi considerate pozitive și că se dezvoltă în conformitate cu sistemul conceptual al doctrinei constituționale contemporane, și nu numai.

Astfel, prezentul Republicii Moldova, aflat sub presiunea dezideratului de a depăși cât mai repede criza constituțională, este de necontestat că perspectiva dreptului public în cercetarea acestui fenomen nu mai poate fi ignorată.

Dimpotrivă, față de nivelul actual al dezvoltării dreptului constituțional, ieșirea din criză trebuie să-și găsească o aplicabilitate generalizată în dreptul public național. Mai mult decât atât, construcția instituțională a mecanismelor de guvernare constituie una dintre cele mai importante componente ale societății moldovenești privită și concepută drept o construcție mereu deschisă, supusă incorporării permanente a elementelor noi ale proceselor politice ce apar în condițiile noii dezvoltări sociale din țara noastră.

Evenimentele din 7 aprilie 2009 au provocat o redefinire a conceptelor teoretice cu care analizăm modalitatea de constituire și funcționare a autorităților publice legislative și executive centrale vizând în special instituția șefului de stat în raport cu autoritatea legislativă, dar au modificat chiar și modul în care percepem viața cotidiană a cetățenilor noștri.

Adoptând normele juridice, Parlamentul Republicii Moldova asigură, în același timp, unitatea reglementărilor constituționale și legislative pe întreg teritoriul țării, eficiența și viabilitatea statului.⁴ relevă valorificarea insuficientă a asigurării constituționale a instituțiilor de bază ale societății noastre. Actualmente, în studiile de specialitate nu se înregistrează un consens cu privire la locul și rolul⁵ autorităților publice în statul nostru, fiind utilizate frecvent variate concepții într-o manieră dispersată. Această situație torpilează în mod

³ Declarația de independență a Republicii Moldova, Legea Republicii Moldova nr. 691-XII din 27 august 1991, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr.11-12, art.103, 118.

⁴ Arseni Alexandru. Drept constituțional și instituții politice. Teoria Constituției. Chișinău, 1997, p.36.

⁵ Cuvântul „rol” nu înseamnă altceva decât „ scop pentru care Constituția a instituit un organ”.

serios ordonarea tuturor dispozițiilor constituționale și ale normelor de drept într-un sistem unic și unitar al Republicii Moldova.

În acest sens, este necesar să se facă precizările de rigoare, necesare înțelegerii supremației normelor constituționale și a raporturilor dreptului constituțional cu celelalte ramuri ale dreptului și cu acelea din cadrul dreptului public, derivând din teoria generală a dreptului și a fundamentelor științei dreptului constituțional ⁶.

Dreptul public include în sfera sa mai multe ramuri de drept: dreptul internațional public, dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul fiscal, dreptul penal etc.

Înțelegerea acestei paradigme impune o succintă prezentare a noțiunii de drept public. De menționat că aceasta și-a găsit reflectare în exegezele de specialitate. Astfel, unii autori consideră că „Dreptul public cuprinde normele juridice care privesc statul, colectivitățile publice și raporturile lor cu persoanele particulare atunci când aceste raporturi privesc prerogativele subiectelor de drept public. Subordonarea sau inegalitatea juridică este caracteristică raporturilor juridice de drept public, datorită funcției de realizare a prerogativelor puterii de stat de către unul dintre subiectele raportului de drept public...”⁷

Dreptul constituțional este ramura fundamentală a dreptului moldovenesc care reprezintă un ansamblu de norme juridice ce reglementează în mod unitar forma statului, organizarea, funcționarea și raporturile dintre autoritățile publice, limitele autorităților publice, stabilirea, apărarea și asigurarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului și cetățeanului.

Deși relațiile sociale ce transpar în cadrul activității de organizare a societății în stat și de exercitare a puterii de stat se află în atenția specialiștilor, constituind obiect de analiză și studii pentru dreptul constituțional, nu s-a elaborat până la momentul de față o concepție unică referitoare la modificarea Constituției, în scopul depășirii crizei constituționale. Opinăm, în Republica Moldova, la elaborarea legilor nu se ține cont de realizările științei juridice, deși se știe că din cele mai vechi timpuri știința juridică a stat la baza elaborării proiectelor de legi. Știința în societate este capabilă să modifice legile și chiar structura statului în întregime⁸.

⁶ Goriuc Silvia. *Drept constituțional al Republicii Moldova: Scheme și culegeri de acte normative cu modificări și compl. pînă în sept. 2010. Ch.: "Elena- VI" SRL., 2011, p. 15.*

⁷ Viorescu Răzvan. *Drept constituțional și instituții politice. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2006, p.10.*

⁸ Costachi Gheorghe. *Edificarea statului de drept în Republica Moldova trebuie să constituie o preocupare permanentă a organismelor de conducere din țară. În: Revista de Studii și Cercetări Juridice, 2008, nr.3-4, p. 29.*

Problema constă în aplicabilitatea Legii legilor, traducerea în viață a normelor constituționale prin sistemul legislativ, precum și în coeziunea între guvernanți. Ca stare de fapt, este că între Constituția Republicii Moldova și realizarea ei în viața politică adesea se constată disonanțe. Nu se asigură legătura dintre stat și drept. Nu se garantează exercitarea drepturilor omului și ale cetățeanului. Astfel, pentru a curma aceste disensiuni, conchidem că soluția ar fi una cu caracter legislativ, fapt care ar exclude orice dubii în câmpul dezbaterii științifice a dreptului constituțional. Asemenea discuții contradictorii asupra anumitor schimbări prin care trece o societate întotdeauna au fost utile, deoarece în cadrul lor de fiecare dată au fost evidențiate avantajele și dezavantajele unor reglementări din Legea Fundamentală. Prin esența sa, procesul de elaborare a concepției reformei constituționale nu este deloc simplu.

În baza cercetărilor asupra acestor probleme, studiind legislația și studiile de specialitate, în comunicările sale din cadrul conferințelor științifice, și nu numai, cercetătorii autohtoni Victor Popa, Ion Guceac⁹, Sergiu Cobăneanu, Alexandru Arseni, Elena Aramă¹⁰, Gheorghe Avornic, Boris Negru, Constantin Lazari¹¹, Serghei Țurcan, Andrei Smochină¹², Cușmir Marcel, Silvia Goriuc, Carolina Cușmir, Dumitru Baltag, Teodor Cârnaț, Victor Balmuș, Vadim Mișin, Eugen Martîncic¹³ și mulți alții au arătat, în mod frecvent, direcțiile în care sunt necesare schimbările constituționale, au demonstrat afirmațiile care justifică necesitatea reformei constituționale sau a adoptării unei noi Constituții care s-a făcut necesară din mai multe considerațiuni.

Inițial, în argumentarea acestor necesități, ar fi potrivit să reluăm tezele lui Victor Popa, pe care le considerăm deosebit de valoroase, chiar dacă unele reprezintă adevăruri recunoscute, dar reîntărite substanțial dintr-o perspectivă mai actualizată. În rezultatul unei analize minuțioase comparative a ansamblului normelor constituționale încetățenite în Constituția Republicii Moldova, Victor Popa a desprins câteva aspecte care merită o atenție sporită.

⁹ Guceac Ion. Curs elementar de drept constituțional. Vol.II. Chișinău, 2004

¹⁰ Aramă Elena. Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate. Chișinău: Ed.Museum, 2000.

¹¹ Lazari Constantin. Reflecții teoretice asupra Constituției Republicii Moldova. În: Revista Națională de Drept, 2001, nr.11, p. 14.

¹² Smochină Andrei. Perspectivele dezvoltării parlamentarismului în contextul Constituției Republicii Moldova. În: Justiția Constituțională în Republica Moldova, nr.2, 2004; Smochină Andrei. Instituția prezidențială în Republica Moldova: probleme, aspecte contradictorii. În: Materialele conferinței științifico-practice „Edificarea statului de drept”. Chișinău: Transparency Internațional, 2003.

¹³ Martîncic Eugen. Constituția Republicii Moldova: premise și căi de perfecționare. În: Legea și Viața, 1999, nr.7.

Putem afirma cu certitudine că ele sunt indubitabile. Legiuitorul nostru, din motive cunoscute (nu dispunea de o oarecare experiență de activitate legislativă independentă), am adăuga noi, a ales în unele cazuri o cale greșită pentru materia dreptului constituțional. Legea Fundamentală din 29 iulie 1994 a apărut și cu lacune, reglementări defectuoase și prevederi confuze, care ulterior au fost amplificate prin intervențiile nejustificate ale celor de la guvernare în cadrul reformei constituționale din anul 2000. La evidențierea unei probleme greu de rezolvat în procesul politic al Republicii Moldova se are în vedere și alin.(3) al art.78 din Constituție, care fixa dispoziția că este ales Președinte al Republicii Moldova candidatul care a obținut votul a 3/5 din deputații aleși.

Totodată, numeroase sunt cazurile în care Parlamentul și Șeful statului se conduc nu de norma juridică, ci de interpretările Curții Constituționale¹⁴. Privind astfel lucrurile, Curtea Constituțională dispune de libertatea de a găsi ori măcar de a contura o interpretare a prevederilor constituționale cuprinse în art.78 al Constituției Republicii Moldova, dacă această normă nu a fost interpretată de legiuitor. Interpretarea este chemată, așadar, să depășească lacunele legii, prezumându-se în principiu că sistemul juridic nu poate avea lacune, orice situație de fapt dispunând teoretic, în ordine juridică, de o normă¹⁵.

Astfel, Ioan Humă afirmă că interpretarea unei norme nu conduce necesar la aprecierea unei decizii ca fiind una și în mod exclusiv corectă; pe temeiul normei ce se aplică pot fi deduse mai multe decizii virtual egale valoric, deși, în ultima analiză, doar una dintre ele va materializată, prin actul juridic de aplicare a dreptului, prescripția juridică. Totul este ca actul în cauză să nu depășească cadrul normei¹⁶.

Victor Popa, ținând cont de cele expuse, consideră că aceste reglementări constituționale pot fi categorizate astfel: articole confuze - 2; articole cu formulări incorecte - 8; articole cu formulări imprecise - 24; articole care necesită modificări -18; în egală măsură, Domnia sa opinează că Legea Fundamentală necesită introducerea a 17 noi reglementări constituționale¹⁷. La prima vedere, acest mod de abordare a problemei ar putea părea inaccesibil. Și aceasta se întâmplă din cauza că nu primează valorile reale ale societății noastre și per-

¹⁴ Popa Victor. Reforma constituțională – imperativ al timpului. În: Revista de Studii juridice universitare, Nr. 1-2, Anul II, 2009, p.19.

¹⁵ Dogaru I., Dănișor D.C, Dănișor Gh. Teroria generală a dreptului. Curs de bază. București: Editura Științifică, 1999, p. 382.

¹⁶ Humă Ioan. Cunoaștere și interpretare în drept. Accente axiologice. București: Edutura Academiei Române, 2005, p. 40.

¹⁷ Popa Victor. Reforma constituțională – imperativ al timpului, p. 21.

spectivile dezvoltării țării.

În această ordine de idei, viața politică, practica constituțională arată, însă, că sunt multiple probleme ale modernizării mecanismului statal al puterii în statele cu o democrație tânără¹⁸. Una din problemele actuale ale constituționalismului este asigurarea stabilității Constituției și a legislației. Stabilitatea ca fenomen acceptă perfecționarea legislației constituționale și adaptarea ei la noile realități, recomandând respectarea normelor generale unanim acceptate ale dreptului internațional¹⁹.

În scopul tranșării problemei corelației dintre conținutul Legii Fundamentale și implementarea ei în viață, prezentăm principalele propuneri de asanare care pot fi aduse Constituției Republicii Moldova și care par a fi oportune pentru dezbateră în doctrina dreptului constituțional. Deși discuții serioase au avut loc după lansarea inițiativei reformei constituționale în Republica Moldova de către Președintele Parlamentului, Președintele interimar Mihai Ghimpu, propriu-zis o amplă dezbateră (atât pentru clasa politică, cât și pentru mediul academic), care să întrunească argumentele modificării Legii Fundamentale, interesele și modelele politice, rezultatele unor cercetări sociale privind depășirea crizei constituționale în Moldova, nu a fost lansată.

Din punctul de vedere al dreptului constituțional, pentru îmbunătățirea imaginii și autorității instituției șefului statului se propune reconfigurarea unor dispoziții referitoare la instituția Președintelui, deoarece în Republica Moldova influența efectivă a șefului statului (a devenit o realitate a vieții politice – p.n.) este mai mare decât ar rezulta din varietățile sistemelor parlamentare, evidențiate conform criteriului dominării legislativului. Instituția Președintelui, din prisma configurațiilor concrete prevăzute în Capitolul V al Constituției Republicii Moldova, nu poate fi nicidecum ignorată. Răspunsul la prima problemă denotă că o reformă constituțională amplă nu se referă exclusiv la modificarea Capitolului V din Constituția Republicii Moldova, ci are impact asupra structurii, funcționării și competențelor autorităților publice etc..

În condițiile crizei constituționale în Republica Moldova, modul de participare la viața politică a cetățenilor a determinat polarizarea corpului electoral în jurul mai multor partide și partiduțe politice, incapabile să asigure majoritatea parlamentară. Orientarea politică a partidelor politice este diferită. La fel

¹⁸ Novruzov Vugar Şahmar Oglı. Probleme ale modernizării mecanismului statal al puterii în statele cu o democrație tânără. În: *Legea și Viața*, 2007, nr.10, p. 44-45.

¹⁹ Puşcaş Victor. Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. În: *Materialele conferinței științifice internaționale din 22 august 2006 „15 ani de independență a Republicii Moldova”*, Chișinău: Tipogr. AŞM, 2006, p. 27.

de contradictorii sunt pozițiile liderilor politici în tratarea esenței, locului și rolului Președintelui în sistemul autorităților publice. Alegerea Președintelui de către cetățeni, cazul Republicii Moldova, are drept rezultat așezarea lui în câmpul magnetic al confruntărilor dintre partidele politice, devenind un factor generator de incertitudine, mai ales când se sprijină pe o coaliție parlamentară²⁰. Actualmente, în mod consecutiv, trebuie esențializate și modalitățile, criteriile de recrutare a persoanelor cu înaltă funcție de răspundere, în demnități politice în Republica Moldova, de exemplu numirea și eliberarea din funcție a Procurorului General, a secretarilor de stat etc. și aceste modalități trebuie să posede un suport constituțional în transpunerea lor în viață. Aplicarea prevederilor legale existente în Legea Legilor a relevat o serie de aspecte, a căror considerare apare necesară pentru asigurarea funcționării eficiente a autorităților publice centrale. Din aceste rațiuni avem convingerea că sistemul de echilibru între autoritățile executivă și legislativă nu consonează eficient, este pereclitat, dereglat.

O primă realizare din cele expuse este că procedura de alegere a șefului statului a fost modificată, fiind luate în considerare tradițiile științelor politice și juridice în următoarea formulă: un președinte ales de întreg poporul prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat. Considerăm că această reformă va propune totodată și scopul că președintele va fi mai independent, va participa mai activ în opera de guvernare a țării, decât șeful statului desemnat de către Parlament.

O altă problemă de fond în așezarea instituției șefului statului în sistemul autorităților publice se referă la locul pe care îl ocupă Președintele Republicii Moldova în acest sistem. Sub acest aspect este edificatoare întrebarea abordată deja în studiile juridice: dacă există limite pentru realegerea președintelui, șeful statului este înzestrat cu prerogative echilibrate, activează împreună cu prim-ministrul și miniștrii, este înzestrat cu o largă rază de acțiune și decizie la nivel statal, sau instituția președintelui în Republica Moldova s-a născut sub o zodie nefericită ?

Mai problematică și chiar controversată este problema funcției de arbitru între diversele forțe politice din societate a șefului statului Republica Moldova, funcție care nu este consolidată printr-o normă constituțională. Considerăm că și această problemă poate fi soluționată, dacă se va crea un cadru constituțional concretizat, iar în statutul instituției respective se va prevedea că Pre-

²⁰Cușmir Marcel. Teoria sistemelor constituționale contemporane. Chișinău: „Adriga – Vis” SRL, 2008, p. 21.

ședintele Republicii Moldova veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice, în sensul că va exercita funcția de mediere între societate și stat. Practic, acordarea unor asemenea atribuții șefului statului reprezintă un instrument util pentru întărirea autorității funcției de președinte. Astfel, privitor la concepție, această teză mai rămâne larg apărută de teoreticienii dreptului constituțional autohton.

Drept urmare, se impun anumite reguli, ale căror misiune este de a consolida prestigiul instituției șefului statului. Pentru a reglementa exercițiul acestei instituții se impune de prevăzut în Constituție reglementarea conform căreia Președintele Republicii Moldova în timpul mandatului nu poate fi membru al unui partid și nu participă la acțiunile și la activitățile partidului care l-a înaintat la funcția de Președinte. Și această problemă este actuală și stringentă, deoarece aceste propuneri sunt înțelese greșit și interpretate într-o manieră, neadecvată, deoarece președintele este nevoit în permanență să comunice cu toate partidele de la guvernare și colaboreze cu ele, fără a favoriza vreunul din partide. Situația prezentă din Republica Moldova, când președintele țării este membru al unui partid, credem că depreciază mult autoritatea instituției șefului statului, făcându-l dependent de „bunăvoința” partidului politic din care face parte. În fond, un președinte perceput ca „om de partid” exercită un grad sporit de influență politică asupra organelor statului. Ar rezulta, așadar, că această interdicție să posedă un statut constituțional.

O atenție specială în Legea Fundamentală trebuie acordată reglementărilor referitoare la vacanța și interimatul funcției de Președinte. Referitor la vacanța funcției, considerăm că ea poate fi armonizată la tradițiile statului nostru. În cazul în care a intervenit vacanța funcției de Președinte al Republicii Moldova, se vor organiza alegeri pentru un nou Președinte prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat.

În același timp, vom menționa că în situația care s-a creat nu demult, la fel de importantă este și instituția interimatului funcției de Președinte, care în anumite situații prevăzute în Constituție se asigură, în ordine, de Președintele Parlamentului sau de Prim-ministru. Realitatea este că în cazul Republicii Moldova atribuțiile președintelui interimar nu sunt foarte clar formulate, la fel și direcțiile principale de activitate și responsabilitățile președintelui interimar. Exercițarea funcției trebuie să se realizeze în ambianța statului de drept.

După cum se știe, în virtutea funcției de autoritate publică, Președintele Republicii Moldova dispune de importante mecanisme de influență asupra stucturii Guvernului în caz de remaniere guvernamentală. Este un lucru firesc, când în caz de remaniere guvernamentală sau de vacanță a funcției, Președin-

tele Republicii Moldova revocă și numește, la propunerea Prim-ministrului, pe unii membri ai Guvernului. Însă practica națională cunoaște cazuri de remaniere a echipei guvernamentale aproape în corpore, cu excepția Prim-ministrului (de exemplu, Guvernul Tarlev). Astfel concepute lucrurile, considerăm necesar a înscrie în textul Constituției prevederea expresă că Președintele Republicii Moldova nu poate revoca și numi mai mult de jumătate din membrii Guvernului care a obținut votul de încredere al Parlamentului. În cazul în care remanierile guvernamentale vor depăși jumătate din membrii Guvernului, acesta se supune repetat votului de încredere.

Trebuie semnalată, de asemenea, și consacrarea constituțională a inițierii referendumului de către Președinte. Să menționăm că Președintele Republicii Moldova trebuie să dispună de dreptul de a cere poporului să-și exprime prin referendum voința cu privire la problemele de interes național. Evident, referendumul se declară, în condițiile legii, prin decret al Președintelui Republicii Moldova.

Situația care s-a creat în consecința acțiunilor anti-referendum și a eșecului referendumului republican constituțional din septembrie 2010 a dus la un dezechilibru între formațiunile politice care se aflau la guvernare în Republica Moldova. Orientarea liderilor de partide spre funcția de președinte sau spre cea de prim-ministru a comportat repercusiuni negative asupra referendumului, și nu numai. Datorită faptului că electoratul nu a cunoscut compatibilitatea prognozelor cu legislația de mâine, iar dispozițiile constituționale nu au fost receptate de către toți subiecții raporturilor de drept constituțional, s-a creat un mediu nefavorabil pentru organizarea și desfășurarea referendumului republican constituțional. În acest context interesul partidelor politice a generat discuții publice, dar și conflicte interne social-politice. Liderii politici au reușit să orienteze electoratul în diferite direcții, nu au reușit să-și consolideze pozițiile în fața alegătorilor în următorul scrutin din noiembrie 2010, ceea ce a provocat bănuieli printre liberali. În opinia noastră, deși liberalismul ca doctrină a pătruns și pe meleagurile noastre, schițând imaginea unei viitoare societăți noi, însă nu avem o societate civilă separată de stat, consolidată și deschisă.

Ar fi un nonsens, dacă nu vom formula propuneri în substanța prevederilor Legii Fundamentale la acest capitol. Considerăm că pentru asigurarea exercitării drepturilor politice ale omului, avem în vedere și dreptul de alege și de a fi ales, consolidarea culturii și conștiinței juridice naționale presupune ca regulile de comportare să fie consacrate în reglementările constituționale. În contextul menționat, regulile de comportare trebuie să fie acceptate de cei

cărora le sunt destinate, iar realizarea acestui drept să devină o datorie civică.

Aceste obligații pot fi puse și în responsabilitatea partidelor politice. Pentru buna organizare a vieții sociale partidele politice trebuie să contribuie la formarea și exprimarea voinței politice a cetățenilor prin referendum și alegeri. Necesară este legiferarea în Legea Fundamentală a dispoziției care ar obliga partidele politice să respecte principiile democratice și să respingă violența ca mijloc de promovare a intereselor lor. Pentru asemenea situații există riscul deformării rațiunilor Legii Fundamentale, de exemplu, afectarea gravă a drepturilor de exprimare și politice. Tocmai de aceasta trebuie considerată absolut necesară interzicerea partidelor politice care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, principiilor statului de drept, suveranității și independenței, integrității teritoriale a Republicii Moldova.

Pentru consolidarea autorității și independenței justiției, asanarea activității sistemului judecătoresc, creșterea gradului de responsabilitate a judecătorilor, asigurarea transparenței, schimbarea imaginii judecătorilor în societate Parlamentul Republicii Moldova a introdus un mecanism specializat nou în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc. Articolele 122 și 123 din Constituție în redacția Legii nr.1471-XV din 31.11.02²¹, în vigoare din 12.12.2002, creează cadrul constituțional adecvat pentru Consiliul Superior al Magistraturii,²² menit să asigure numirea, transferarea, detașarea, promovarea în funcție și aplicarea de măsuri disciplinare față de judecători - în calitate de garant al independenței justiției și de reprezentant al judecătorilor. Afirmând aceasta, intuim care este potențialul CSM în monitorizarea și gestionarea resurselor umane: crearea unui compartiment cu caracteristici distincte, cu o dependență mai redusă față de interesele de grup politic, să reducă cât mai mult riscul expunerii acestora la influențe din partea partidelor politice sau grupurilor de interese private.

Întru creșterea prestigiului și autorității procurorilor, îmbunătățirea activității organelor procuraturii, în Republica Moldova a fost înființată instituția Consiliului Superior al Procurorilor – organ reprezentativ și de autoadministrare a procurorilor. Constituirea Consiliului Superior al Procurorilor reprezintă un pas concret în reorganizarea procuraturii ca organ de ocrotire a normelor de drept, contribuind nodal la înfăptuirea justiției, fiind concomitent garantul autonomiei, obiectivității și imparțialității procurorilor. Prezenta

²¹ Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 1.

²² Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, nr.947 din 19.07.1996. În: Monitorul Oficial, nr. 186-188, din 22.08.2003, art. nr. 772.

strategie are în vedere remedierea aspectelor negative constatate prin garantarea independenței procurorilor, asigurarea calității și eficienței actului de justiție, ducând la un sistem modern, capabil să se adapteze cerințelor timpului.

Luând în considerație noile schimbări posibile în legislația constituțională a Republicii Moldova, ținând cont de principiul asigurării deplinei compatibilități instituționale și legislative cu sistemele judiciare europene, considerăm că în Republica Moldova este necesară modificarea structurii și componenței instituției Consiliului Superior al Magistraturii. Constituția modificată ar trebui să confere CSM o dimensiune net superioară acestei instituții considerată garantul independenței justiției. Astfel încât Consiliul Superior al Magistraturii să devină un organ independent, format pentru organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc și al procuraturii, având ca funcție de bază garantarea independenței justiției, care va decide în toate problemele fundamentale referitoare la actul de justiție.

În ceea ce vizează structura CSM, acesta poate fi constituit din două camere: Camera Judecătorilor și Camera Procurorilor. Camerele CSM să asigure numirea, transferarea, detașarea, promovarea în funcție a judecătorilor și procurorilor, aplicarea de măsuri disciplinare acestora. Camerele pot fi utile nu ca foruri ale sistemului judecătoresc și ale procuraturii, ci drept instrumente care să protejeze cât mai adecvat independența justiției.

Întru susținerea unei activități mai eficiente și a unei informări mai bune cu privire la desfășurarea justiției, CSM trebuie să examineze rapoartele anuale ale camerelor privind activitatea lor și să asigure publicarea acestora, cooperând cu societatea civilă la elaborarea recomandărilor privind eficientizarea realizării justiției. În vederea îndeplinirii acestor atribuții, Consiliul Superior al Magistraturii să prezinte anual Parlamentului un raport cu privire la desfășurarea justiției în Republica Moldova.

Măsurile de consolidare a independenței judecătorilor și procurorilor trebuie să asigure nu numai afirmarea principiului separației puterilor în stat, dar și aplicarea acestuia la modul practic. Consolidarea cadrului legislativ presupune și elaborarea proiectului de lege privind aplicarea prevederilor constituționale referitoare la răspunderea judecătorilor și procurorilor pentru exercitarea funcției cu rea-credință sau gravă neglijență, în vederea stabilirii unei garanții procedurale bine determinate, pentru a nu aduce atingere independenței și imparțialității actului de justiție.

Atunci când ne referim la reforma juridică, trebuie să conștientizăm că activitatea efectuată până în prezent a constat în revizuirea unui sir de principii fundamentale și chiar epurarea legislației Republicii Moldova de structurile

juridice artificiale și adoptarea celor care fac o diferență reală, obiectivă, fiind conforme celor mai avansate standarde de dezvoltare și stabilitate din alte state sau operate în cadrul organismelor internaționale. Aceasta este o investiție foarte serioasă. Noi deja beneficiem de rezultatele ei și multe din legile recent adoptate sunt puse în serviciul cetățeanului.

Una din posibilele căi de redresare a justiției ar fi elaborarea și declararea unui set de principii de etică judiciară sau a unui cod deontologic. Sugestia poate părea bizară, dar, în opinia mai multor juriști din străinătate, un asemenea cod de conduită și valori morale poate avea un impact serios pentru toată lumea. În condițiile unui sistem constituțional, în care principiul separării puterilor este respectat, un asemenea set de reguli sau, într-un limbaj mai simplu, de „canoane judiciare”, trebuie să fie elaborat direct de ramura judecătorească. Acest proces trebuie ocrotit de orice ingerințe din partea executivului, legislativului ori altei puteri. Este un lucru normal, deoarece nimeni decât ramura judiciară nu cunoaște mai bine problemele cu care se confruntă. În ultima fază, acestor reguli urmează să se acorde putere de lege. Astfel, legiuitorul va accepta a priori produsul final elaborat și-l va adopta. În mod simplificat, putem afirma că legiuitorul va accepta astfel voința judecătorului.

Una din dificultăți rezidă în faptul că nu sunt încă statornicite bazele unei veritabile școli de drept, care ar putea analiza obiectiv legile. Legiuitorul „bate” legile cu măciuca și este ghidat, în majoritatea cazurilor, de interese extrajuridice. Acest lucru nu poate fi negat, experiența celor 24 ani de legiuire reprezentând un exemplu relevant. Puterile se schimbă asemeni intereselor politice, dar câteva lucruri nu au dreptul să se modifice: independența, imparțialitatea și profesionalismul corpului judecătoresc.

Reforma judiciară și de drept este o parte vitală a tranziției generale, deoarece ea prevede cadrul structural atât pentru reforma economică, cât și pentru alte domenii. Un sistem judiciar viabil este necesar pentru combaterea corupției, protejarea drepturilor omului.

Să mențioăm cauzele succeselor și insucceselor în activitatea noastră educațională. Unul din cuvintele-cheie ale studiului nostru este termenul «potențial». Conform dicționarului, potențial înseamnă ceva posibil, dar care încă nu este realizat, care încă nu este operabil, nu este prezent. Noi încercăm să cream acel «jurist potențial» cât mai curând posibil prin utilizarea unor tehnici de educație modernă și a unui program de învățământ dezvoltat în baza standardelor internaționale, având drept scop stimularea reglementarilor juridice, a economiei de piață și a societății civile. Cursurile se referă la realitatea curentă din sistemul juridic postcomunist. Accentul se pune pe găsirea unor soluții

concrete, practice. Dar răspunsuri unice la probleme încă nu au fost identificate. În pofida diverselor metode de predare, tehnologiilor de comunicare rapidă la care majoritatea studenților au acces, cursurile nu au devenit mai ilustrative, mai interactive și mai intensive.

O altă problemă importantă pentru Republica Moldova este constituirea economiei de piață. Există un motiv întemeiat pentru aceasta. Liberalizarea prețurilor și descentralizarea sistemului economic a generat mai multe fenomene contradictorii, în special în legătură cu repartiția bunurilor materiale. Nu poate fi ignorată tema dreptului de proprietate. Se constată și un șir de factori pur sibiectivi - conflicte de interes. Legea Fundamentală nu este generoasă în asemenea reglementări și ne spune infim de puțin despre reglementarea juridică a relațiilor de proprietate.

De menționat că în perioada contemporană în marea familie a dreptului romano-germanic a avut loc constituționalizarea dreptului la proprietate, care constituie o reevaluare, asigurarea lui devenind normă constituțională. Însă în Republica Moldova în domeniul proprietății nu s-a prevăzut expres în Constituție prevederi cu privire la regimul diferit al bunurilor proprietății publice cu evidențierea expresă a domeniului public și a domeniului privat al statului și al unităților administrative teritoriale și anume că statul salvgardează toate tipurile și formele de proprietate și le garantează condiții juridice egale, indiferent de titular.

În acest sens, pe bună dreptate membrii Comisiei pentru reforma constituțională din 2009 considerau că pentru Republica Moldova consacrarea în Legea fundamentală a economiei de piață constituie o necesitate. Deși principiul este înscris în contextul “dispoziții generale” privitoare la faptul că proprietatea nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăților și demnității omului, el are o semnificație mai vastă solicitând și garantarea accesului liber al persoanei la o activitate economică, la libera inițiativă și exercitarea acestora în condițiile legii. Fiecare om are dreptul să practice liber activități de întreprinzător și alte activități economice neinterzise de lege, astfel încât economia Republicii Moldova să devină liberă.

Desigur, ceea ce se obține prin modificarea Legii Fundamentale este, pe de o parte o adaptare a legilor constituționale la cerințele de modernizare existente pe plan european, pe de altă parte o impunere în societatea moldovenească a respectării acestor cerințe, așa cum le-a conceput legiuitorul.

O valoare deosebită în sistemul izvoarelor de drept moldovenesc au obținut ordonanțele Guvernului. Delegarea legislativă, ca instituție juridică, a fost preluată și de legislativul Republicii Moldova în anul 2000 și introdusă în art. 106/2

prin Legea nr.1115-XIV din 05.07.2000²³. În vederea realizării programului de activitate al Guvernului, delegarea legislativă devine o metodă necesară de guvernare și astăzi este destul de discutabilă în studiile de specialitate, deoarece parlamentarismul se raționalizează iar puterea executivă exercită un rol important în exercitarea activității legislative.

Astfel, delegarea legislativă, consacrată de Constituția Republicii Moldova prevede în art. 106/2 alin. 1 că Parlamentul poate adopta, la propunerea Guvernului, o lege specială de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanțe în domenii care nu fac obiectul legilor organice.

Deci, este evident că actualmente, în opinia mai multor doctrinari, funcțiile tradiționale: legislativă, executivă și judecătorească cedează locul unor funcții noi ale Parlamentului, impuse de noile realități sociale și politice, printre care pot fi enumerate: funcția de politici, funcția de control asupra executivului etc. Dispare delimitarea rigidă dintre puterea legislativă și cea executivă, prin faptul că Guvernul este împuternicit să desfășoare activitate normativă, conform procedurii constituționale a delegării legislative pe care o face Parlamentul²⁴.

Istoria delegării legislative facilitează înțelegerea naturii juridice a acestei instituții. Instituția delegării legislative este inventată și atestată abia la sfârșitul sec. al XIX - lea în Anglia și în alte țări din Comunitatea Britanică a Națiunilor. Expresiile “legislație delegată”, “delegare legislativă” vor cunoaște o largă difuzare cu sensul că guvernul poate să emită acte normative cu forță juridică egală cu cea a legii doar în cazurile în care acest lucru i se permite special prin lege. Ea demonstrează într-adevăr că instituția delegării legislative nu este una nouă, nu-i lipsesc efectele practice și că această instituție niciodată nu a funcționat izolat, ci dimpotrivă, semnificația sa juridică a făcut mereu referință la corelativitatea delegării legislative cu forma de guvernământ, concluzionându-se că în republicile prezidențiale împuternicirile legislative se transmit șefului statului, iar în republicile parlamentare subiecte ale delegării legislative sunt guvernele²⁵.

Împresia noastră este că această instituție redă o nouă dezvoltare a posibilităților sale. Constituția Republicii Moldova ilustrează adecvat această nouă dinamică a instituției delegării legislative. Este manifestarea concretă a existenței unei funcții de ordine internă – delegă și transmite executivului exercitarea funcției legislative

²³ În Republica Moldova prima lege de abilitare a Guvernului cu dreptul de a emite ordonanțe a fost Legea nr.1211-XIV din 31.07.2000.

²⁴ Balmuș Victor, Lungeanu Neculai. Delegarea: dimensiuni legale și doctrinare. Chișinău: Tipogr. AȘM, 2009, p. 204.

²⁵ Ibidem, p. 7.

Cu toate acestea, anii trec. O ieșire onorabilă din dificultate nu a fost identificată. În speranța cunoașterii adevăratei probleme a societății noastre, Constituanta și cei care exercită justiția constituțională vor conștientiza și vor răspunde lucid, o dată și pentru totdeauna la provocările timpului, și anume că ordonarea tuturor dispozițiilor constituționale și a normelor de drept într-un sistem unic și unitar al Republicii Moldova este un act necesar, impus, atât de orientarea politică externă și internă spre integrare în organizațiile și în organismele internaționale, prioritară fiind integrarea în Uniunea Europeană, cât și de transformările sociale, economice și juridice din țara noastră intervenite de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova din 27 august 1991.

FUNCȚIONALITATEA PRINCIPIULUI SEPARAȚIEI PUTERILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REZULTATE, PROBLEME EXISTENTE

Funcționalitatea actuală a principiului separației puterilor în Republica Moldova constă în colaborarea autorităților legislative, executive și jurisdicționale în executarea funcțiilor sale în scopul creării unui echilibru și prevenirii unui eventual abuz din partea acestora. În virtutea evenimentelor care se derulează în statele Uniunii Europene, și nu numai, Republica Moldova se confruntă cu fenomenul presiunilor asupra justiției și nu doar.

În continuare vom releva, în linii generale, funcționalitatea principiului nominalizat în republica noastră. Tema nu este abordată accidental. În doctrina juridică, problema funcționalității principiului separației puterilor în stat a constituit întotdeauna un obiect investigățional.

Gânditorii antici Herodot, Xenofon, Platon și Aristotel, iar ulterior cei din epocile medievală, ca Marsilio de Padova, Dante, Tommaso Campanella, Jean Bodin, Niccolo Machiavelli, și modernă, ca John Locke, J.J.Rousseau, D.Diderot și Charles Luis Montesquieu, care în lucrarea „Despre spiritul legilor”, publicată în 1748, ne-a demonstrat convingător că puterea politică, ca fenomen, este uncă, ea poate și trebuie să fie distribuită pentru a fi exercitată, unor organisme diferite, cărora le sunt repartizate sau încredințate anumite atribuții, prerogative de conducere. Statul are de îndeplinit mai multe funcții, trei dintre acestea fiind principale: legislativă, executivă și jurisdicțională.

Cercetarea complexă a funcționalității principiului separației puterilor în stat de-a lungul istoriei statului și dreptului, inclusiv situația la acest capitol în zilele noastre a fost și rămâne o temă de strictă actualitate pentru cercetători, deoarece niciodată nu a existat și nu poate exista o concepție unică mai ales că în perioadele de mari transformări economice și sociale a jucat un rol însem-

nat constituirea conceptului de distribuire autorităților de guvernare anumitor organisme specializate, investite cu prerogative de putere, a reprezentat un factor de civilizație și progres.

Referindu-se la aceasta, Genoveva Vrabie precizează că ”principiul separației puterilor trebuie analizat prin prisma principiului suveranității poporului, ca unic titular al acesteia și că separația puterilor în stat trebuie privită în strânsă legătură cu principiul realizării puterii poporului prin reprezentanții săi”²⁶.

Teoria separației puterilor poate fi considerată ca una dintre cele mai avansate și mai potrivite concepții de organizare a puterii de stat²⁷. O dovadă incontestabilă că principiul separației celor trei puteri nu și-a epuizat forța de atracție este și faptul că a fost acceptat și de Biserica catolică²⁸.

Urmând aceeași linie de idei, Victor Popa precizează că „...nu există un etalon al separării, sau al echilibrului puterilor, după care s-ar putea verifica corectitudinea aplicării principiului. Fiecare stat își găsește mecanismele necesare pentru a echilibra puterile, pentru exercitarea atribuțiilor ce le revin în limitele stabilite de Constituție, pentru nu a permite uzurparea puterii, suprimarea democrației și libertății”²⁹

Demersuri speciale pentru racordarea procesului de guvernare la sistemul separației puterilor în stat se regăsesc în Franța, Germania, România, Rusia etc. Impresionează și publicațiile științifice din Moldova, consacrate instituționalizării principiului separației puterilor. În această ordine de idei, remarcăm contribuția esențială în studiul problemei investigate de către cercetătorii: Vladimir Mocreac, Victor Popa, Gheorghe Costachi, Grigore Fiodorov, Gheorghe Avornic, Boris Negru, Dumitru Baltaga, Elena Aramă, Ion Guceac, Victor Balmuș, Serghei Țurcan, Vadim Mișin, Sergiu Cobîneanu etc.

Constituțiile RSS Moldovenești din 1941 și 1978 nu au stipulat separația puterilor, instituind o structură a organelor statului întemeiată pe principiul puterii unice, ele supunând-se Sovietului Deputaților Poporului, iar în ultimă instanță - Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Apelând la datele istorice, nu putem să nu recunoaștem că poporul nostru nu a beneficiat de o conducere

²⁶ Vrabie Genoveva. Drept constituțional și instituții politice contemporane. Ediția a treia revăzută și întregită. Iași: Team, 1995, p. 122.

²⁷ Arseni A., Barbalat P. ș. a. Constituția Republicii Moldova. Comentată articol cu articol. Vol. I. Chișinău: Civitas, 2000, p. 71-72.

²⁸ Cristian Ionescu. Drept constituțional și instituții politice. Teoria generală a instituțiilor politice. Vol. I. Ediție revăzută și adăugită. București: Lumina Lex, 2001, p. 30.

²⁹ Popa V. Avantajele și dezavantajele teoriei separației puterilor în stat. În : Symposia professorum. Seria Drept, ULIM, Chișinău, 1999, p. 7.

democratică și nu conștientizaseră, în perioada regimului totalitar, faptul că era barat drumul spre valorile civilizației de existență, bazate pe principiul dreptății și al umanismului³⁰.

Procesul cercetării ne-a convins, cu siguranță, că în ultimele decenii ale secolului trecut lumea s-a dezvoltat într-un mod rapid, cunoscând alte dimensiuni politice. Să facem doar o constatare: întreaga societate moldovenească tindea să intre în albia democrației de tip occidental. Teoreticienii și practicienii nominalizați au constatat că singura modalitate de consacrare a separației puterilor în Republica Moldova a fost desprinderea definitivă de URSS, care a permis poporului nostru să-și edifice un nou regim constituțional potrivit teoriei separației puterilor legislativă, executivă și judecătorească.

Documentul politic în care s-a enunțat acest principiu a fost Declarația de independență din 27 august 1989. Consacrarea acestui principiu în declarație este semnificativă. Astfel, Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994 a inclus dispoziții privind drepturile omului și o clară separare a celor trei puteri. Articolul 6 intitulat „Separația și colaborarea puterilor” prevede expres că în Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției³¹.

Această prevedere reprezintă nu numai o aplicare corectă a principiului separării puterilor în Republica Moldova, dar reprezintă și o constantă în aplicarea principiului dreptății în raporturile dintre autoritățile publice „sub aspectul interacțiunii care se manifestă prin anumite implicații reciproce în sfera de activitate a autorităților, statuând echilibrul puterilor în stat”³².

În acest sens, modul în care a fost statornicit acest principiu în formule moderne de Parlamentul Republicii Moldova și a stabilit raporturile, absolut necesare pentru o bună organizare a vieții de stat între puteri în Republica Moldova, dovedește că fondatorii Legii Fundamentale a statului nostru aveau o reprezentare clară asupra esenței principiului separației puterilor în stat și a modalităților corespunzătoare doctrinelor constituționale moderne a elitei politice din anii 1988 – 1994.

De asemenea, putem menționa că, de facto, Comisia pentru elaborarea proiectului de Constituție (Președinte – M. Snegur), formată la 19 iunie 1990

³⁰ Smochină A. Organele constituționale ale Republicii Moldova în condițiile regimului totalitar. Chișinău: Tipografia PRAG – 3, 2001, p. 177.

³¹ Constituția Republicii Moldova: comentariu / coord. de proiect: Klaus Solifrank. Chișinău: ARC, 2012, p. 41.

³² Ibidem, p. 41.

avea la îndemână mai multe modele și concepții potrivite ale puterilor de stat. Comisia nu s-a decis la un model pe care să-l copie, ci ținând cont de faptul că puterea de stat derivă din suveranitatea națională și aparține exclusiv unui singur titular, poporului Republicii Moldova, a identificat o soluție de constituire a unui stat democratic și de drept pe principiul separării puterii, care să folosească experiența acumulată în acest domeniu de alte state ca, Franța, România etc.

Cercetătorii din Republica Moldova au demonstrat că dispozițiile din Constituție se regăsesc într-o viziune și un limbaj comun, în cultura juridică europeană și dincolo de aceste granițe convenționale, reprezentând o vitalitate în dreptul constituțional și în teoria generală a dreptului.

În Republica Moldova, conform Constituției, puterile se identifică astfel: puterea legislativă – cu Parlamentul, organ reprezentativ suprem legislativ (art. 60 – art. 76); puterea executivă – cu Președintele Republicii Moldova (aflat în fruntea puterii executive, dar nu și în cea de șef al Guvernului), Guvernul și administrația publică (art. 77 – art. 103; art. 107 – art. 113); puterea judecătorească - cu autoritățile judecătorești reprezentate de Curtea Supremă de Justiție, curțile de apel și judecătoriile de drept comun sau specializate (art. 114 – art. 121).

În decursul celor aproape două decenii și jumătate de aplicare, teoria separației celor trei puteri în Republica Moldova a preluat forme distincte. Au fost stabilite atribuțiile fiecărei puteri și separația lor strictă prin abilitarea fiecăreia cu mijloace eficiente de control asupra celorlalte³³.

Asfel, în 1994 s-a conturat angajamentul explicit pentru crearea unui stat contemporan – Republica Moldova, în baza doctrinei Parlament – Președinte – Guvern, în care veriga principală a întregului sistem politic ar reveni Președintelui republicii. Această tendință a fost și este prezentă în țara noastră: experimentul se derulează în căutarea unui model al instituției șefului statului apropiat de regimul parlamentar.

În acest sens survine întrebarea: care este caracterul instituției prezidențiale între ramurile puterilor în stat, de care este mai aproape, sau este sprijinul Parlamentului și al Guvernului, sau se plasează în afara piramidei, în ce măsură președintele este reprezentantul poporului în stat³⁴.

³³ Мишин В. Проблемы разделения властей в рамках правового государства. În: Materialele conf. int. șt. practice „Edificarea statului de drept”. Chișinău, 26-27 sept. 2003. Chișinău: Bons Offices, 2003, p. 99 – 103.

³⁴ Smochină A. Instituția prezidențială în Republica Moldova: probleme, aspecte contradictorii. În: Materialele conf. int. șt. practice „Edificarea statului de drept”, Chișinău 26-27 sept. 2003. Ch.: Bons Offices, 2003, p. 81.

Totodată, e de menționat că s-au atestat modificări pregnante ale raportului între puteri, în beneficiul uneia sau alteia dintre ele, deși prevederile constituționale care reglementau distribuția atribuțiilor de putere au rămas aproape neschimbate. De pildă, în practica constituțională a Republicii Moldova, raporturile între puteri, îndeosebi între puterea executivă și cea legislativă, cunosc o evoluție distinctă în fiecare legislatură, respectiv mandat prezidențial.

În timpul remodelării instituției președintelui în Republica Moldova prin Legea nr.1115-XIV cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova din 5 iunie 2000 a fost lăsată liberă chestiunea referitor la caracterul și natura doctrinei echilibrului de puteri în stat. Modificările Constituției au limitat competența și rolul Președintelui Republicii în favoarea Guvernului și a Parlamentului. Astfel, Președintele Republicii Moldova, conform articolului 78 din Constituție, nu mai putea fi ales de corpul electoral și prin sufragiu universal, ci ales de Parlament. Din acest punct de vedere, el nu era situat pe picior de egalitate cu Legislativul, fiindcă dispărea sensul concurențialității între Parlament și Președinte. Ceea ce pare deosebit de interesant este faptul că, pornind de la premisa mai sus prezentată, șeful statului în Republica Moldova se plasează în ierarhia puterilor mai presus decât Guvernul.

Gheorghe Costachi subliniază că unul dintre criteriile principale ale consolidării statalității moldovenești, ca, de altfel, și în alte state dezvoltate, constituie separația puterilor, prin care se asigură, în cel mai eficient mod, protecția democrației. Atunci când ramurile puterii de stat sunt delimitate, nici o persoană, nici un organ nu pot domina deplin puterea de stat³⁵.

În același timp, trebuie de reținut faptul că funcționalitatea principiului separației puterilor, fiind un concept necesar și util, nu se va manifesta numai prin consacrarea elementelor acestuia în textul constituțional. Dintr-o analiză a doctrinei despre separația puterilor, mai ales privind țările care s-au desprins de regimul totalitar, se poate observa că această este o operă comună - un proces, scopul fiind bine determinat.

Sunt discutabile și alte prevederi constituționale care se referă la unele imperfecțiuni cu referire la unele elemente ale republicii prezidențiale prezente în Constituția Republicii Moldova cu elemente ale republicii parlamentare. Am putea menționa unele contradicții referindu-ne la:

- alegerea Președintelui;
- dreptul Parlamentului de a demite Președintele Republicii cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși;

³⁵ Costachi Gh. Spre o statalitate democratică și de drept.. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007, p. 55.

- retragerea dreptului Președintelui de a prezida ședințele Guvernului la care participă;
- excluderea informării obligatorii a Președintelui Republicii de către Prim-ministru în probleme de o deosebită importanță pentru țară;
- determinarea de către Guvern a modului și priorităților examinării în Parlament a proiectelor de legi pe care le prezintă și a propunerilor legislative ale deputaților acceptate de acesta;
- posibilitatea adoptării de către Guvern a ordonanțelor, prin delegare legislativă;
- angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui program, unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege;
- adoptarea legilor care necesită cheltuieli doar după acceptarea acestora de Guvern;
- dizolvarea Parlamentului;
- Președintele Republicii dispune de inițiativă legislativă și de dreptul de a dizolva Parlamentul în trei cazuri expres prevăzute de Constituție.

Nu putem încheia comentariile noastre fără a ne întreba: Ce avem, Republică mixtă sau parlamentară și ce se dorește, ce se vrea?

Mai târziu, printr-o interpretare extensivă a anumitor texte constituționale, Parlamentul devine mai puternic decât Guvernul, fără ca echilibrul constituțional între puteri să fie grav deteriorat.

În opinia mai multor autori o altă deformare în practică a principiului separației celor trei puteri este delegarea legislativă, care constă în transmiterea legală și legitimă de către Parlament puterii executive a unora dintre prerogativele sale legislative³⁶. În felul acesta, Executivul moldovenesc dobândește în anul 2000 o putere proprie de reglementare, constând în dreptul de a emite în anumite condiții norme general-obligatorii, având forța juridică a legii – ordonanțe. Necesitatea unei asemenea delegări legislative este motivată în esență prin avantajul adoptării unor reglementări de o strictă specializare. Astfel, Serghei Țurcan precizează: ”Parlamentul, ca organ reprezentativ suprem, evident, continuă să predomine în procesul legiferării, însă această funcție a sa este tot mai des partajată cu Executivul”³⁷.

³⁶ Cristian Ionescu. Drept constituțional și instituții politice. Teoria generală a instituțiilor politice. Vol.I. Ediție revăzută și adăugită. București: Lumina Lex, 2001, p. 302.

³⁷ Țurcan S. Exercițarea funcției legislative a statului: separarea rigidă sau colaborarea autorităților legislative și executive. În: Materialele conf. int. șt. practice „Edificarea statului de drept”, Chișinău 26-27 sept. 2003. Chișinău: Bons Offices, 2003, p. 120.

Subliniem faptul că Parlamentele din diferite state întreprind eforturi pentru contrabalansarea puterii Executivului. În spriginul acestei afirmații stau constituțiile statelor din Sud-Estul Europei de inspirație occidentală din Franța, Italia, Germania etc. În ceea ce privește conlucrarea autorităților legislative și executive în procesul adoptării legilor, Serghei Țurcan precizează că, indiferent de forma de guvernământ, prin dispoziții constituționale, practic în toate statele, autoritățile executive sunt investite cu anumite atribuții ce le permit să influențeze activitatea legislativă a Parlamentului sau chiar să dirijeze unele etape ale procesului legislativ³⁸.

Deși aceste probleme rămân o constantă a activității de conducere politică din evoluția modernă a principiului separației puterilor, nu ar trebui să excludem și alți factori noi, menționează Cristian Ionescu³⁹:

a) participarea maselor la conducerea prin referendum și inițiative legislative populare, restrângându-se astfel principiul reprezentării;

b) instituționalizarea în constituții a unor autorități noi, având rolul și funcțiile ombudsmanului; apar astfel noi forme de control asupra autorităților administrației publice centrale și locale;

c) înființarea unor organisme auxiliare ale diferitor puteri, cum ar fi Consiliul Legislativ, care funcționează pe lângă parlamentul României, Consiliul Superior de Apărare, afiliat Executivului, Consiliul Supreme ale Magistraturii, cu atribuții în organizarea puterii judecătorești, Curțile de Conturi, etc.;

d) recurgerea la justiția constituțională, înfăptuită de o autoritate politică jurisdicțională independentă (Curțile Constituționale);

e) instituționalizarea unor cvasiforme de „control cetățesc” asupra unor departamente ale executivului prin sesizarea instanțelor de contencios administrativ, în legătură cu acte administrative ilegale și abuzuri ale administrației;

f) dublarea principiului separației puterilor cu raporturile politice între majoritatea parlamentară (Guvernul majoritar) și opoziție, din care pot să rezulte transpunerea regulilor jocului specifice separației puterilor în confruntări între partidele politice parlamentare;

g) controlul societății civile, îndeosebi prin mijloace de presă, asupra mecanismelor de decizie guvernamentală și transpunerea procesului de guvernare, ceea ce duce la desacralizarea puterii și la sporirea responsabilității autorităților legislative, executive și judecătorești față de cetățeni.

³⁸ Ibidem, p. 121.

³⁹ Cristian Ionescu. Op. cit., p. 306-307.

În acest context, considerăm că principalele concluzii de ordin teoretic și practic asupra funcționalității principiului separației puterilor în Republica Moldova sunt următoarele:

- separația puterilor în Republica Moldova a însemnat acea victorie împotriva puterii unice în anii 90 ai secolului trecut în care condițiile vieții economice și sociale îl impuneau ca singura modalitate de eliminare a piedicilor, a îngrădirilor la care era supusă însăși dezvoltarea societății moldovenești prin acel regim totalitar;

- de existența principiului separației puterilor este coroborată buna funcționare a statului, marcată de interesele societății prin reglementările legale, care constituie un mod obiectiv de a contempla ansamblul instituțiilor, metodelor și mijloacelor prin care se realizează puterea;

- recunoașterea deplină a rolului pe care îl are principiul separației puterilor în stat s-a făcut prin activitatea de instituționalizare în Constituția Republicii Moldova din 1994;

- principiul separației puterilor în stat rămâne fundamentul teoretic și esența ideinică a modului de organizare a autorităților legislative, executive și juridiciale și a raporturilor dintre ele;

- analizând atent lucrările de specialitate, am îndrăznit a contrazice afirmațiile unor predecesori din Republica Moldova, afirmații insuficient argumentate, și am apreciat că se impune o altă viziune asupra funcționalității principiului nominalizat în țara noastră;

- principiul separației puterilor în Republica Moldova este tot mai mult *afectat prin extinderea* competențelor Parlamentului;

- cu toate acestea, funcționalitatea principiului separației puterilor în Republica Moldova reprezintă acea normalitate de care are nevoie societatea;

- credem că nu vom exagera atunci când vom afirma că elaborarea unei noi Constituții va constitui o forță de atracție și va netezi calea spre modul de transpunere practică a principiului nominalizat, ceea ce impune perspective noi de analiză a teoriei de echilibru și colaborare a puterilor în statul nostru.

OPORTUNITATEA REORGANIZĂRII ADMINISTRATIV-TERITORIALE A REPUBLICII MOLDOVA

Trebuie să menționăm că pentru promovarea agendei de integrare europeană se impune reforma ce ține de organizarea administrativ - teritorială a Republicii Moldova: trecerea de la raioane falimentare, de la niște combinațiuni arbitrare și artificiale, create din necesități administrative, la regiuni dotate

din punct de vedere edilitar, cu potențial material și financiar suficient pentru o dezvoltare coerentă a teritoriului republicii.

Avem nevoie de un larg proces de modernizare și adaptare a administrației publice locale la realitățile contemporane, urmărind în același timp scopul, a corespunde structurilor similare din țările Uniunii Europene cu menținerea concomitentă a tradițiilor naționale.

În opinia primarilor, aceasta este una din condițiile indispensabile și elementul motrice, fundamental pentru modernizarea, europenizarea și dezvoltarea comunităților noastre, în particular, dar și a țării în totalitate⁴⁰. În viziunea noastră, problema enunțată este una din cele mai descurajante pentru o bună parte din clasa politică din țară, căci dezbateră se poartă nu doar pe marginea conținutului răspunsului, ci și asupra reglementărilor constituționale.

Asistăm la o slabă rezonanță a necesității reformei administrației publice locale. Doctrina are menirea să diminueze, dacă nu să suprimă, această opoziție violentă a relațiilor politice din țară. Să substituim guvernământul natural, cu guvernământul consensual. Avem în vedere guvernarea oamenilor prin lege⁴¹. Acesta este sensul reformelor.

Menționăm că ideile moderne de guvernare a statului în societatea noastră se afirmă greoi, deoarece întreaga clasă politică actuală în realitate nu conștientizează și nu vede locul și importanța descentralizării în sens larg și al necesității demolării verticalei puterii existente, moștenită din trecutul totalitar, în toate domeniile.

Avem primari orientați spre interesele localităților locale în scopul soluționării problemelor de interes local, însă avem și mulți funcționari publici care s-au dezvoltat să lucreze, nu sunt în căutare de soluții, neînțelegând problemele locale - ne comunică primarii în preajma alegerilor locale.

Principiile de bază ale administrației publice locale sunt cuprinse în art. 109 din Constituția Republicii Moldova care prevede⁴²: Administrația publică în unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe principiile autonomiei locale, ale descentralizării serviciilor publice, ale elegibilității autorităților administrației publice locale și ale consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit; Autonomia privește atât organizarea și funcționarea administrației publice locale, cât și gestiunea colectivităților pe care le reprezintă; Aplicarea principiilor enunțate nu poate afecta caracterul de stat unitar.

⁴⁰ Ziarul „Vocea autorităților locale”, 2015, nr. 1.

⁴¹ Dănișor Dan Claudiu. Drept constituțional și instituții politice. Craiova: Editura Europa, 1995, p. 187.

⁴² Constituția Republicii Moldova, art. 109 alin. (1).

Este ușor de observat că autonomia locală privește organizarea, funcționarea, competențele și atribuțiile, precum și gestionarea resurselor care, potrivit legii, aparțin comunei, orașului sau județului, după caz, în baza cadrului legislativ stabilit de către stat.

Obiectivele de bază ale reformei pot fi determinate punctual:

- asigurarea principiului autonomiei locale;
- realizarea principiului autonomiei locale. Se are în vedere un larg proces de modernizare și de adaptare a administrației publice la realitățile economiei și societății noastre;
- revizuirea funcțiilor publice;
- liberalizarea autorităților locale să-și formeze statele de personal după necesitățile și sursele financiare locale;
- descentralizarea financiară și consolidarea bazei fiscale;
- accesul autorităților locale la fondurile europene pentru a aduce investiții în comunitate;
- delimitarea proprietăților, evidența și evaluarea bunurilor imobile;
- elaborarea politicilor de dezvoltare la nivel local;
- soluționarea problemei atragerii cadrelor /specialiștilor/ în administrația publică locală;
- introducerea registrului unic al proprietarilor;
- promovarea agendei de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană etc.

Este cazul să ne amintim aici despre afirmația lui Constantin Stere. Pentru o bună funcționare a principiului autonomiei locale este necesară, în viziunea profesorului, juristului și omului politic încă de la începutul secolului trecut, o organizare administrativ-teritorială adecvată: ”O organizare administrativă cinstită și serioasă nu poate face abstracții de realități, ea trebuie să se reazăme, cât e cu putință, pe organisme vii, nu pe niște organisme arbitrar și artificial combinate, fără viață proprie. Numai astfel pot lua naștere izvoare bogate de energie națională și activitate cetățenească”⁴³.

În schimb, remarcă Victor Guțuleac, autonomia locală este considerată, de către doctrina constituțională est-europeană, ca fiind una din cele mai eficiente forme de autogestiune administrativă⁴⁴.

Reglementările actuale constituționale (art.110) preved că teritoriul Republicii Moldova este organizat, sub aspect administrativ, în sate, orașe, raioane

⁴³ Citat după: Raisa Grecu. Stere în lupta pentru drepturile omului. Chișinău: Universul, 2009, p. 182.

⁴⁴ Guțuleac V. Drept administrativ. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 198.

și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia. Această normă organizează statul pe baza principiilor de bază ale administrației publice locale care în aplicarea lor nu poate afecta caracterul de stat unitar și reprezintă o garanție a statalității.

Dreptul constituțional se confruntă cu o dificultate⁴⁵: este greu să soliciți demnitarilor și funcționarilor publici să se constrângă ei înșiși.

Referindu-ne la beneficiile și costurile pe care le prezintă o asemenea reformă, trebuie să precizăm că, în pofida neîncrederii pe care cetățeanul o manifestă astăzi față de instituțiile și autoritățile publice, participarea cetățenească poate să posedă un rol destul de important: de la identificarea problemei până la adoptarea soluțiilor pentru realizarea reformei administrației publice, sporind astfel calitatea procesului decizional. Consultarea cetățenilor în problemele locale de interes deosebit și nu numai, conferă mai multe atuuri dezvoltării societății.

Pe o asemenea fundamentare, colectivităților locale li se acordă personalitate juridică, asigurându-i-se posibilitatea de a participa la circuitul juridic, în nume propriu⁴⁶.

Reforma administrației publice nu este o idee abstractă, este un proces complex, anevoios, îndelungat, cuprinzând toate componentele vieții sociale și poate fi realizată prin măsuri concrete. Odată ce reforma administrativ-teritorială va fi legiferată, iar principiile constituționale privind dezvoltarea administrativ-teritorială din Republica Moldova vor fi înscrise în Constituția Republicii Moldova se va acorda o atenție mai sporită cetățenilor.

OPINII GENERALIZATOARE PRIVIND ANTRENAREA AUTORITĂȚILOR PUBLICE ÎN PROCESUL REINTEGRĂRII REPUBLICII MOLDOVA

Este logic să ne întrebăm de ce insistăm asupra acestei chestiuni, acum la 27 ani distanță, a cărei rezolvare poate influența în mare măsură procesul reintegrării Republicii Moldova. E lesne de înțeles, fiindcă noi, cetățenii Republicii Moldova, din anumite considerente încă n-am rezolvat problemele ce țin de idealul nostru – edificarea unui stat democratic și de drept, n-am soluționat problema reintegrării localităților din estul țării, nu suntem integrați în Uniunea Europeană, încă n-am reușit să promovăm reforme democratice autentice etc.

⁴⁵ Dănișor Dan Claudiu. *Drept constituțional și instituții politice*. Craiova: Editura Europa, 1995, p. 188.

⁴⁶ Vida I. *Puterea executivă și administrația publică*. București: Monitorul Oficial, 1994, p. 19.

PROBLEME

E necesar să menționăm următoarele: având în vedere că prevederile constituționale prevăd că localităților din stânga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie, în conformitate cu un statut special adoptat prin lege organică, autoritățile publice centrale, și nu numai, au fost și sunt obligate să elaboreze politici de soluționare pe cale pașnică a acestui conflict.

REALIZĂRI

Pornind de la această concepție, legiuitorul constituțional a motivat necesitatea elaborării legii privind statutul juridic al localităților din stânga Nistrului și a integrat organic în textul Legii Fundamentale adeziunea la acest proiect cuprins în alin.(2) art. 110 în Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994.

Așadar, în mod general, activitatea părților antrenate în procesul soluționării pe cale pașnică a diferendului nistrean se plasează în câmpul acțiunilor comune în formatul 5 + 2, a căror bună parte o corelează sistemic și o exprimă instituțional prin intermediul negocierilor.

Considerăm că e oportun să menționăm, prioritar, că părțile antrenate în procesul rezolvării politice pe cale pașnică a problemelor diferendului nistrean dispun de documente unanim recunoscute și adoptate, derivând din principiile și regulile comune de bază care au o arie largă de aplicare. Toți participanții la negocieri au cunoștință de faptul că Republica Moldova nu se dezice de nicio localitate și de niciun cetățean din localitățile din estul țării.

În acest context, punctele de plecare ale raționamentelor participanților la procesul de negocieri sunt următoarele aspecte-cheie:

- respectarea prevederilor Cartei ONU și a obligațiilor care decurg din Actul final de la Helsinki și din Carta de la Paris, legate de democrație și de drepturile omului;
- la 2 martie 1992 Republica Moldova a fost admisă ca membru plenipotențiar al comunității europene și internaționale și recunoscută în limitele frontierelor la 1 ianuarie 1990. Republica Moldova este membru al Organizației Națiunilor Unite.
- În calitate de subiect unic al dreptului internațional statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova;
- Voința poporului constituie baza puterii de stat, care se exprimă prin alegeri și referendum;
- Republica Moldova este Patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi;

- Statul recunoaște și garantează tuturor cetățenilor săi dreptul la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, care trebuie să fie conforme cu principiile de egalitate și de nediscriminare;
- Legiuitorul nostru a votat varianta zero în Legea despre cetățenie, ceea ce a permis tuturor, la momentul adoptării, să devină cetățeni ai Republicii Moldova.
- Republica Moldova este un stat neutru și nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său;
- Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul său;
- Pluralismul politic reprezintă valoare supremă și este garantată.

Principiile funcționării mecanismelor de drept constituțional, integritatea țării noastre prevăd elaborarea statutului special al localităților din estul Moldovei în baza cărora raporturile dintre autoritățile publice centrale, ale unităților teritoriale autonome cu statut special au la bază principiile autonomiei, legalității și colaborării în rezolvarea problemelor de interes comun. Dispozițiile statutului special vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Constituția Republicii Moldova.

Sub denumirea de principii se înscriu anumite reguli: stabilirea prin lege organică sau constituțională a principiilor sau regulilor generale care trebuie să guverneze relațiile sociale în spațiul cărora au a se manifesta drepturile și libertățile omului și a cetățeanului: sistemul electoral, organizarea și funcționarea partidelor politice, organizarea și desfășurarea referendumului, infracțiunile, pedepsele și regimul executării acestora, regimul proprietății, al celorlalte drepturi reale și al moștenirii, regulile generale privitoare la raporturile de muncă, la sindicate și la protecția socială. Toate cele expuse mai sus le percepem numai tratate în ansamblu.

Actualmente, vectorul politicii interne și externe din Chișinău s-a schimbat. De aceea dorim să subliniem necesitatea de a continua acțiunile comune în direcția reglementării conflictului nistrean în baza respectării principiilor suveranității, integrității și inviolabilității teritoriale a hotarelor Republicii Moldova recunoscute internațional. Rămâne numai să înțelegem și să propunem soluții pașnice forțelor constructive, care sunt în prezent, atât la Tiraspol, cât și în alte localități din estul Moldovei. Astfel de propuneri trebuie să fie clare și ușor de înțeles pentru societate, deoarece știm prea bine originea limbii noastre materne, unitatea națională și teritoriul național al poporului nostru, inclusiv și a celui din stânga Nistrului, precum și sprijinul comunității internaționale în scopul soluționării diferendului dat.

Totuși, e îmbucurător și faptul că mulți – atât din Moldova, cât și în afara ei – susțin ideea de a discuta în continuare asupra problemei reintegrării Republicii Moldova fără amenințări sau uz de forță.

CONCLUZII ȘI PROPUNERI

La lichidarea focarului de instabilitate din localitățile din estul Moldovei nu pot fi desconsiderate ideile, concepțiile deja lansate:

- Schimbarea regimului constituțional din raioanele de est s-a produs prin violență, enclava tiraspoleană nefiind altceva decât o formațiune emina-mente politică, autoproclamată, un regim fără legitimitate internațională.

- Soluționarea diferendului nistrean este afectată de menținerea forțelor ar-mate ale Rusiei în regiune, iar evacuarea lor nu va submina securitatea statului rus.

- La baza dreptului unei conduceri autonome se află principiul etnic, ceea ce nu se regăsește în localitățile din stânga Nistrului.

- Pentru a consolida republica poate fi tratată problema autonomiei regi-onale, însă nicidecum federalizarea.

- Republica Moldova, stat unitar cu un anumit grad de autonomie pentru localitățile din stânga Nistrului, punându-și la bază variantele: guvernator ales prin alegeri universale, adunarea reprezentativă, cu drept de a adopta propriul statut și legi locale.

- Autonomia transnistreană nu poate fi acceptată ca un regim cu o inde-pendență totală, prin izolarea organelor de administrare publică de organele centrale ale puterii de stat din Republica Moldova.

- Problemele de instabilitate pot și trebuie să fie rezolvate prin constructi-vism, înțelepciune, sinceritate, respect și ajutor reciproc.

Construirea unui sistem unic de valori nu va produce rezultate poporului nostru, din moment ce căutările pentru aceasta vor fi întreprinse în afara contextului actualmente consfințit în Constituție: Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil în limitele frontierelor RSS Moldovenești la 1 ianuarie 1990, respectându-se principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional.

Andrei SMOCHINĂ,
doctor habilitat în drept, profesor universitar

**1.3. ASIGURAREA SECURITĂȚII STATULUI
PRIN IMPLEMENTAREA EFICIENTĂ A POLITICII
DE DEZVOLTARE REGIONALĂ –
FOAIE DE PARCURS PENTRU REPUBLICA MOLDOVA.**

**1.3. ASSURANCE OF STATE SECURITY THROUGH
THE EFFICIENT IMPLEMENTATION
OF THE REGIONAL DEVELOPMENT POLICY –
ROADMAP FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Summary

There have been four years from signing the EU-Moldova Association Agreement since the Republic of Moldova is trying to achieve the requested goals in order to not affect the implementation of its measures. So far, the process of integration of the Republic of Moldova into the European Union seems to be a very difficult one. Positive results are still awaited. People feel that unemployment has not fallen, industry and infrastructure remain underdeveloped, and other issues that are rather negative than positive. Instead, we, the citizens of the Republic of Moldova, want an economically, politically and socially harmonized country with the European Union legislation. From the description mentined above, we can draw the conclusion that the situation concerning the adherence of the Republic of Moldova is too far away.

Talking about the regional development policy, its general objective is to reduce the discrepancies between different regions. But each EU member state has put it into practice according to its historical evolution, the quality of the responsible institutions, etc., and depending on how they used the planning tools and the financial instruments to increase the standard of living of the whole country.

Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, ratificat de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr. 112 din 2 iulie 2014, prevede că unul dintre obiectivele dialogului politic constă în „promovarea stabilității și a securității în lume prin intermediul unui multilateralism eficace” (Titlul 3, art. 3 alin. (2) lit. b). Capitolul 20 – ”Dezvoltarea regională, cooperarea la nivel transfrontalier și regional”, și în special art. 107 alin. 1 al Acordului sus-menționat statuează că „părțile promovează înțelegerea reciprocă și cooperarea bilaterală în domeniul politicii regionale, inclusiv metode de formulare și de punere în aplicare a politicilor regionale, guvernanta și parteneriatul pe mai multe niveluri, cu un accent de-

osebit pe dezvoltarea zonelor defavorizate și pe cooperare teritorială, având ca obiectiv stabilirea canalelor de comunicare și îmbunătățirea schimburilor de informații și de experiență între autoritățile naționale, regionale și locale, actorii socioeconomiци și societatea civilă”¹.

Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018 și-a propus obiectivul – dezvoltarea regională echilibrată, care presupune un șir de acțiuni, printre care: promovarea politicilor integrate de dezvoltare regională prin corelarea politicilor sectoriale cu cele de dezvoltare a regiunilor, crearea condițiilor pentru atragerea și distribuția echitabilă în regiuni a investițiilor de capital etc.

Strategia Națională de Dezvoltare Regională 2016-2020 – un alt document principal de planificare a dezvoltării regionale, reflectă politica națională în domeniu și introduce mecanismele naționale ale acestei dezvoltări. Strategia sus-menționată definește instrumentele și mecanismele de realizare a obiectivelor, formulează riscurile posibile și previzionează impactul așteptat în urma realizării activităților ei.

Scopul studiului rezidă în elucidarea cât mai completă a problemelor ce derivă din implementarea politicii de dezvoltare regională și prezentarea unei foi de parcurs pentru Republica Moldova pentru facilitarea identificării soluțiilor în eficientizarea implementării politicii de dezvoltare regională în asigurarea securității naționale.

În continuare, vom prezenta principalele exigențe comunitare pentru implementarea eficientă a politicii de dezvoltare regională pentru Republica Moldova.

Actualmente, Uniunea Europeană promovează atât coeziunea economică și socială, cât și cea teritorială. Pentru ca aceste deziderate să fie mai aproape de cetățeni, Uniunea Europeană susține mai multe politici de apropiere față de aceștia. Una dintre ele este politica de dezvoltare regională.

În ultimele decenii, problema dezvoltării regionale a generat diverse polemici în literatura de specialitate, în special în ceea ce privește măsurarea disparităților regionale, explicarea cauzelor emergenței sau persistenței variațiilor spațiale în dezvoltarea economică și măsurarea impactului măsurilor politicii regionale menite să rezolve probleme de inechitate geografică².

¹ Legea nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial nr. 185-199 din 18.07.2014.

² Cipleu L. F. Politica de dezvoltare regională a Uniunii Europene, București: Editura Economică, 2016, p. 24.

Contextual, dezvoltarea regională în Uniunea Europeană capătă un șir de valențe suplimentare, motiv pentru care putem afirma că importanța aspectelor ce țin de manifestarea sa cresc în timp tot mai mult. Noile abordări și o nouă ordine economică ar putea constitui soluții continuității în dezvoltarea economică și regională³.

La nivel european, pe lângă Uniunea Europeană, de politica de dezvoltare regională se preocupă și Consiliul Europei. Acesta a dezvoltat conceptele de bună guvernare și autoguvernare locală, precum și cooperare regională, transnațională, între unitățile teritorial-administrative limitrofe granițelor. Totuși, în comparație cu concepția Consiliului Europei, Uniunea Europeană dorește ca regiunile de dezvoltare să contribuie în mod esențial la definitivarea spațiului politic, economic, social și cultural comun.

În rândurile ce urmează vom parcurge cadrul legislativ în domeniul politicii de dezvoltare regională și vom pune accent pe principalele acte normative adoptate la nivel comunitar, dar și la nivel național. Astfel, vom putea cunoaște care sunt principalele temeuri juridice și prevederi ale aquis-ului comunitar, dar și ale prevederilor naționale în domeniul politicii de dezvoltare regională.

Legislația comunitară din domeniul politicii de dezvoltare regională este complexă și necesită o atenție deosebită pentru a o înțelege și a o interpreta coresponsător. De aceea, vom apela direct la textele actelor normative, fie că sunt tratate, fie regulamente sau directive și decizii etc. ale instituțiilor Uniunii Europene.

Vom face o radiografie a legislației comunitare prin prisma următoarei clasificări a prevederilor:

1. Prevederi ale Tratatelor institutive.
2. Prevederi la nivel de acte normative adoptate la nivel comunitar.

Când proiectul formării Uniunii Europene (anul 1957) s-a definitivat din perspectivă economică, politica regională a devenit un element indispensabil construcției europene. În acest context, statele fondatoare ale Comunității Economice Europene și-au propus fortificarea unității economiilor lor și asigurarea dezvoltării armonioase prin a diminua decalajele existente între diferitele regiuni ale statelor membre și prin a reduce întârzierea regiunilor mai puțin favorizate. Astfel, Titlul XVII (Art. 158 — 162) al Tratatului privind instituirea Comunității Economice Europene este dedicat în întregime acestui

³ Hurjui M.C. *Politica regională în cadrul Uniunii Europene*, București: Editura Pro Universitaria, 2015, p. 10.

aspect. Articolul 158 al Tratatului explică utilitatea și necesitatea coeziunii economice și sociale armonioase în cadrul Comunității. În cadrul acestuia se trasează două obiective majore pe care Comunitatea dorește să le atingă. Primul obiectiv constă în reducerea diferențelor dintre nivelele de dezvoltare ale diverselor regiuni. Al doilea obiectiv pune accentul pe contribuția la ridicarea nivelului regiunilor sau insulelor defavorizate, în acest context avându-se în vedere și mediul rural.

Articolul 159 precizează că obiectivul de realizare a pieței economice comune ține neapărat de cele două obiective enunțate în alineatul anterior. Sunt prezentate principalele instrumente financiare pentru realizarea lor. Este vorba, în principal, de patru Fonduri Structurale și de Fondul de Coeziune. Mai este specificată și Banca Europeană de Investiții. Comisia Europeană are obligația de a prezenta Parlamentului European, Comitetului Economic și Social și Comitetului Regiunilor, din trei în trei ani, un raport privind progresul atins în domeniul coeziunii economice și sociale.

Misiunea Fondului European de Dezvoltare Regională este specificată în art. 160 al Tratatului. Astfel, Fondul European de Dezvoltare Regională ”contribuie la corectarea principalelor dezechilibre regionale din Comunitate prin participarea la dezvoltarea și ajustarea structurală a regiunilor mai puțin dezvoltate și la reconversia regiunilor aflate în declin”. Conform art. 161 al Tratatului, Consiliul European, la propunerea Comisiei Europene și după aprobarea Parlamentului European, și prin consultarea Comitetului Economic și Social și al Comitetului Regiunilor, poate decide, cu unanimitate de voturi, în privința unor acțiuni ce corespund Fondurilor Structurale și Fondului de Coeziune.

Tratatul de la Lisabona, intrat în vigoare la 1 decembrie 2009 și cunoscut sub numele de ”Tratatul de Reformă”, menționează alături de coeziunea economică și socială coeziunea teritorială. În Tratatul de la Lisabona este prevăzut că Comitetul Regiunilor poate fi consultat nu numai de Comisie și de Consiliu, dar și de Parlamentul European.

Toate aceste enumerări și prezentări de articole ale Tratatului Instituind Comunitatea Europeană, în versiunea sa consolidată cu Actul Unic European (1986), Tratatul de la Maastricht (1992), Tratatul de la Amsterdam (1997), Tratatul de la Nisa (2000) și coroborată cu prevederile Tratatului de la Lisabona (2009), demonstrează că politica regională și coordonarea elementelor structurale sunt aspecte prioritare pentru viitorul Uniunii Europene.

În cele ce urmează, înainte de a face o scurtă prezentare a principalelor componente ale aquis-ului comunitar din domeniul politicii regionale și a

elementelor structurale și de coeziune, vom parcurge la principalele referințe în domeniu ale unor acte normative adoptate la nivel comunitar.

Dacă în cazul prevederilor Tratatelor constitutive și modificatoare ne putem crea o imagine de ansamblu privind scopul și obiectivele politicii de dezvoltare regională, atunci în ceea ce privește actele normative adoptate la nivel comunitar lucrurile sunt diferite. În acest domeniu există enorm de multe acte normative (regulamente, directive, decizii, recomandări, rezoluții și avize) elaborate de instituțiile comunitare.

Actele normative comunitare din domeniul dezvoltării regionale au evoluat cantitativ și calitativ. Astfel, dacă la început de politica de dezvoltare regională se ocupau câteva structuri și compartimente abilitate din cadrul Comisiei Europene, atunci după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht (1993) politica de dezvoltare regională cunoaște o nouă dimensiune. Dezvoltarea regională a devenit dintr-un obiectiv semnificativ un obiectiv prioritar. Pe de o parte, este creată o instituție comunitară, cu statut complementar, care este abilitată să participe la procesul decizional în problemele referitoare la politica de dezvoltare regională, de coeziune și implementare a fondurilor structurale. Este vorba despre Comitetul Regiunilor. Pe de altă parte, alte instituții comunitare sunt reformate astfel încât în competența lor să intre și atribuții din domeniul politicii de dezvoltare regională, de coeziune și de fonduri structurale: de exemplu, Parlamentul European, în competența căruia activează o comisie specializată.

Concomitent cu această dezvoltare, politica de dezvoltare regională, prin fondurile de coeziune și cele structurale, capătă o cu totul altă pondere. Astfel, dacă în anii 1975 fondurile structurale constituiau ceva mai puțin de 5% din cheltuielile Uniunii Europene, în perioada bugetară 2007-2013 acestea constituie aproximativ 40%. De aceea, odată cu creșterea cheltuielilor specifice politicii de dezvoltare regională s-a realizat și cadrul normativ necesar pentru buna implementare a politicii de dezvoltare regională.

În continuare, vom prezenta doar câteva acte normative din legislația comunitară.

1. Regulamentul nr. 1059/2003 (CE) al Parlamentului European și al Consiliului din 26 mai 2003 privind înființarea unui nomenclator comun al unităților teritoriale statistice (NUTS)

Regulamentul dat are scopul de a crea un nomenclator comun al unităților teritoriale statistice (NUTS) pentru colectarea, analizarea, prelucrarea și difuzarea datelor statistice din regiunile Uniunii Europene. Conform acestuia, sunt create trei nivele NUTS:

- nivelul 1 cuprinde minimum 3 milioane și maximum 7 milioane de locuitori;
- nivelul 2 cuprinde minimum 800 mii și maximum 3 milioane de locuitori⁴;
- nivelul 3 cuprinde minimum 150 mii și maximum 800 mii de locuitori.

Acest act reglementează structura unităților, criteriile de clasificare și componentele NUTS.

2. Comunicarea din 28 aprilie 2000 a Comisiei către statele membre privind liniile directoare ale inițiativei comunitare referitoare la cooperarea transeuropeană, prin care se încurajează dezvoltarea armonioasă și echilibrată a teritoriului european — INTEREG III

Prin intermediul acestei Comunicări, Comisia Europeană informează statele membre despre Programul INTEREG III privind cooperarea transfrontalieră dintre statele membre și statele aflate în proces de aderare, cooperarea cu regiunile Uniunii aflate la distanțe mari și regiunile insulare, cooperarea cu statele din zona Balcanică. Comunicarea stabilește ca procesul de cooperare să se desfășoare pe trei direcții:

- promovarea dezvoltării regionale integrate;
- contribuția la o integrare armonioasă a teritoriului în cadrul Uniunii;
- îmbunătățirea politicii de dezvoltare regională și de coeziune, și a tehnicilor de cooperare transnațională și interregională.

3. Regulamentul (CE) nr. 1783/1999 din 12 iunie 1999 al Parlamentului European și al Consiliului privind Fondul European de Dezvoltare Regională

Regulamentul respectiv stabilește sarcina, scopurile, inițiativele și măsurile inovatoare finanțate de Fondul European de Dezvoltare Regională, și modul de aplicare a Regulamentului.

4. Regulamentul nr. 1784/1999 (CE) al Parlamentului European și al Consiliului din 12 iulie 1999 privind Fondul Social European (FSE)

Acest regulament stabilește modul de utilizare a Fondului Social European: sarcina, scopul, obiectivele și activitățile eligibile pentru finanțarea de către FSE, precum și modul de finanțare a activităților. Conform acestui Regulament, Fondul Social European are menirea de a implementa Strategia Europeană de angajare a forței de muncă.

5. Regulamentul 438/2001 (CE) al Comisiei din 2 martie 2001 stabilește regulile detaliate de implementare a Regulamentului Consiliului nr. 1260/1999 privind sistemele de management și control asupra asistenței acordate de Fondurile Structurale

Regulamentul stabilește acțiunile care trebuie întreprinse de statele membre pentru crearea autorităților de management, de plată și de control pri-

⁴ Menționăm că NUTS 2 este nivelul la care este implementată politica de dezvoltare regională în statele membre ale Uniunii Europene

vind buna implementare a fondurilor structurale în statele membre. Totodată, Regulamentul prevede acțiunile autorităților de management în procesul de audit contabil și de certificare a cheltuielilor efectuate în cadrul programelor finanțate de Fondurile Structurale.

6. Regulamentul nr. 2012/2002 (CE) al Consiliului din 11 noiembrie 2002 privind înființarea Fondului Uniunii Europene pentru Solidaritate

Regulamentul reglementează modul de contribuție a Uniunii Europene în procesul de restabilire a vieții normale în regiunile în care au avut loc anumite calamități și dezastre. Fondul este înființat la solicitarea statelor membre și de el pot beneficia atât statele membre, cât și statele aflate în proces de aderare. Regulamentul în cauză stabilește cadrul informativ specific și precizează modul de evaluare, tipurile de activități finanțate și modul de plată a respectivei asistențe financiare.

7. Regulamentul CE nr. 1290/2005 (CE) din 21 iunie 2005 privind finanțarea politicii agricole comune

Regulamentul stabilește regulile generale privind modul de finanțare a acțiunilor și programelor din cadrul politicii agricole comune pentru perioada financiară 2007 - 2013. Prin intermediul acestui Regulament, se specifică competențele politicii agricole comune și rolul Fondului European Agricol pentru Dezvoltare Rurală și cel al Fondului European Agricol de Garantare. Astfel, actul în cauză prezintă succint fiecare fond în parte și evidențiază rolul instituțiilor comunitare, precum și cel al autorităților de management în procesul de implementare a acestor fonduri.

8. Decizia Consiliului nr.144/2006 (CE) din 20 februarie 2006 privind stabilirea regulilor pentru dezvoltarea rurală (pentru perioada financiară 2007 – 2013)

Prin respectiva decizie, Consiliul definește scopurile dezvoltării rurale, domeniile importante de acțiune, acțiunile prioritare și regulile de dezvoltare rurală pentru perioada 2007–2013. Decizia în cauză face posibilă implementarea Regulamentului Consiliului nr. 1698/2005 (CE) din 20 septembrie 2005 privind implementarea prevederilor Fondului European Agricol pentru Dezvoltare Rurală.

9. Regulamentul nr. 1164/1994 (CE) al Consiliului din 16 mai 1994 pentru înființarea Fondului de Coeziune

Regulamentul prevede măsurile eligibile, tipurile de resurse financiare disponibile și cotele financiare alocate. Totodată, el stabilește modul de planificare, programare, implementare, monitorizare, evaluare și control al activităților realizate în cadrul Fondului de Coeziune. Regulamentul dat a fost amendat de

mai multe ori. Ultimul amendament a fost efectuat la 01 mai 2004, iar pentru perioada financiară 2007 — 2013 sunt aplicate mai multe amendamente, prin care acest fond este adaptat la necesitățile actualei perspective financiare.

10. Regulamentul CE nr. 1267/1999 (CE) al Consiliului din 21 iunie 1999 stabilind Instrumentul pentru Politici Structurale de Preaderare ISPA

Regulamentul în cauză stabilește scopul, obiectivele și tipurile de activități care pot fi realizate în cadrul ISPA. Totodată, acesta stabilește principiile de funcționare a ISPA, regulile de implementare, programare, monitorizare, evaluare și control ale acțiunilor, precum și competențele autorităților de management al instrumentului.

11. Regulamentul CE nr. 16/2003 al Comisiei din 06 ianuarie 2003 stabilește reguli speciale detaliate de implementare a Regulamentului Consiliului (CE) nr. 1164/94 privind eligibilitatea cheltuielilor în contextul măsurilor cofinanțate de Fondul de Coeziune

Regulamentul dat are menirea de a stabili cadrul de reglementare pentru determinarea cheltuielilor eligibile ale măsurilor cofinanțate de Fondul de Coeziune. În acest scop sunt prezentate și definite structurile instituționale responsabile pentru implementarea măsurilor, perioada de implementare și data de la care pot fi efectuate cheltuielile, pentru ca acestea să fie eligibile. De asemenea, regulamentul specifică modul de programare, implementare, monitorizare, evaluare și verificare a activităților realizate în cadrul programului de finanțare.

Prin urmare, prevederile comunitare sunt foarte numeroase. Așa cum am specificat mai sus, am prezentat succint doar câteva dintre principalele reglementări comunitare din domeniul politicii de dezvoltare regională și de coeziune.

Legislația Republicii Moldova din domeniul politicii de dezvoltare regională a început să se conceapă la mijlocul deceniului precedent. În procesul de negociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană privind aderarea la UE, legislația din acest domeniu a început să se conformeze prevederilor aquis-ului comunitar. În continuare vom pune accentul pe cele mai importante și actuale prevederi normative și reglementări de ordin intern naționale din domeniul politicii de dezvoltare regională.

1. Legea nr. 438 din 28.12.2006 cu privire la dezvoltarea regională în Republica Moldova⁵. De la intrarea sa în vigoare, această lege stabilește cadrul instituțional, obiectivele, competențele și instrumentele specifice politicii de dezvoltare regională din Republica Moldova.

⁵ Legea nr. 438 cu privire la dezvoltarea regională în Republica Moldova din 28 decembrie 2006. În: Monitorul Oficial nr. 21-24 din 16.02.2007.

2. **Legea nr. 239 din 13.10.2016 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016-2020**⁶ a fost elaborată în vederea asigurării procesului de implementare a politicii de dezvoltare regională în Republica Moldova și a dezvoltării echilibrate a regiunilor de dezvoltare. Guvernul a elaborat un Plan de Acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016-2020.
3. **Legea nr. 181 din 25.07.2014 cu privire la finanțele publice și responsabilitățile bugetar-fiscale**⁷ stabilește principiile, cadrul general și procedurile privind formarea, administrarea, angajarea și utilizarea fondurilor publice, precum și responsabilitățile instituțiilor publice implicate în procesul bugetar. Această lege are câteva referiri complementare la politica de dezvoltare regională.
4. **Hotărârea Guvernului nr. 127 din 08.02.2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr. 438-XVI din 28.12.2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova**⁸ stabilește cadrul instituțional al dezvoltării regionale la nivel central.
5. **Hotărârea Guvernului nr. 585 din 20.06.2018 cu privire la completarea Hotărârii Guvernului nr. 203 din 29.03.2017 cu privire la aprobarea Documentului unic de program pentru anii 2017-2020**⁹ stabilește că finanțarea proiectelor incluse în Documentul unic de program pentru anii 2017-2020 se va efectua din contul și în limitele mijloacelor financiare alocate din Fondul Național pentru Dezvoltare Regională.
6. **Hotărârea Guvernului nr. 1021 din 28.12.2012 cu privire la inițierea negocierilor asupra proiectului Acordului financiar dintre Republica Moldova, Comisia Europeană și Autoritatea de Management din Ungaria privind integrarea fondurilor din Instrumentul European de Parteneriat și Vecinătate în cadrul Programului de Cooperare Transnațională pentru Europa de Sud-Est pentru asistența din**

⁶ Legea nr. 239 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016-2020 din 13 octombrie 2016. În: Monitorul Oficial nr. 30-39 din 03.02.2017.

⁷ Legea nr. 181 cu privire la finanțele publice și responsabilitățile bugetar-fiscale din 25 iulie 2014. În: Monitorul Oficial nr. 223-230 din 08.08.2014.

⁸ Hotărârea Guvernului nr. 127 din 08.02.2008 cu privire la măsurile de realizare a Legii nr. 438-XVI din 28.12.2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 34-36 din 19.02.2008

⁹ Hotărârea Guvernului nr. 585 din 20.06.2018 cu privire la completarea Hotărârii Guvernului nr. 203 din 29.03.2017 cu privire la aprobarea Documentului unic de program pentru anii 2017-2020. În: Monitorul Oficial nr. 210-223 din 22.06.2018.

Fondul European pentru Dezvoltare Regională sub obiectivul de cooperare teritorială europeană¹⁰ are menirea de a stabili contribuția partenerilor europeni la dezvoltarea regională a Republicii Moldova.

Actele normative enumerate mai sus sunt doar o parte din multitudinea de acte normative care reglementează direct sau indirect politica de dezvoltare regională. Multe dintre ele au fost elaborate recent, fapt ce demonstrează interesul pentru ajustarea cadrului normativ și instituțional în acest domeniu.

Sintetizând informația prezentată, am observat cât de sinuos este cadrul legislativ care reglementează domeniul politicii de dezvoltare regională.

Având în vedere și faptul că Republica Moldova este în plin proces de dezvoltare și cristalizare instituțională, am schițat **foaia de parcurs** ce ține de dezvoltarea regională a Republicii Moldova:

1. Politica de dezvoltare regională face parte din categoria celor mai importante politici ale Uniunii Europene. Totodată, această politică de coeziune social-economică este una dintre cele mai complexe din tot spectrul politicilor comunitare, deoarece interacționează cu o serie de domenii sectoriale, cum ar fi: agricultura, transporturile, dezvoltarea economică, ocuparea forței de muncă, egalitatea de șanse și gen ș.a. Astfel, politica de dezvoltare regională este indispensabilă pentru realizarea obiectivelor de constituire și activitate atât la nivel național, cât și la nivel comunitar. Prin urmare, este necesar ca statul nostru să acorde o atenție sporită politicii de dezvoltare regională.

2. Obiectivul politicii de dezvoltare regională este de a contribui la reducerea disparităților economice și sociale existente la nivelul diverselor regiuni. De aceea, actualmente această politică este denumită politica de coeziune economică și socială. Însă cadrul teritorial de referință nu se referă doar la spațiul teritorial comunitar, ci la întregul continent european. Prin urmare, prin diverse acțiuni și instrumente, politica de dezvoltare regională susține cooperarea transfrontalieră atât dintre statele membre, cât și cele nemembre ale Uniunii Europene, inclusiv Republica Moldova. Aceste acțiuni nu se rezumă doar la o serie de activități care să evidențieze regiunile ce îndeplinesc criteriile convergenței, ci se referă și la acțiuni care să contribuie la dezvoltarea

¹⁰ Hotărârea Guvernului nr. 1021 din 28.12.2012 cu privire la inițierea negocierilor asupra proiectului Acordului financiar dintre Republica Moldova, Comisia Europeană și Autoritatea de Management din Ungaria privind integrarea fondurilor din Instrumentul European de Parteneriat și Vecinătate în cadrul Programului de Cooperare Transnațională pentru Europa de Sud-Est pentru asistența din Fondul European pentru Dezvoltare Regională sub obiectivul de cooperare teritorială europeană. În: Monitorul Oficial nr. 1-5 din 04.01.2013.

echilibrată a tuturor regiunilor. De aici rezultă și perspectivele diferite oferite pentru dezvoltarea regională și politica regională: districtele industriale oferă dezvoltării o perspectivă strict regională, oferind fundament strategic dezvoltării regionale endogene, în timp ce aglomerările spațiale susțin o agendă neoliberală, bazată pe susținerea regiunilor inovatoare, competitive pe plan global¹¹. Astfel, Republica Moldova urmează să preia experiența statelor membre ale Uniunii Europene în domeniul politicii de dezvoltare regională prin intermediul acțiunilor de cooperare regională și transfrontalieră.

3. Politica de dezvoltare regională este considerată ca facilitator în vederea absorbției fondurilor comunitare. Totuși, până în prezent, Republica Moldova a realizat o serie de progrese în ceea ce privește dezvoltarea regională și cooperarea transfrontalieră. Astfel, începând cu anul 1998, acest fapt s-a concretizat prin definitivarea unui cadru legislativ intern care a reglementat politica de dezvoltare regională. Putem menționa că domeniul politicii de dezvoltare regională se află în deplin proces de desfășurare, unele dintre ele urmând a fi adaptate exigențelor comunitare.

4. La nivel comunitar, spectrul instituțiilor din domeniul realizării politicii de dezvoltare regională este vast și cuprinde mai multe domenii de activitate. Prin urmare, unele instituții au fost constituite destul de recent, altele au o activitate vastă pe parcursul ultimelor decenii. Totuși, acest domeniu încă nu este pe deplin reglementat. Pentru aceasta Republica Moldova trebuie să îndeplinească cu responsabilitate ”temele pentru acasă” în această perioadă.

5. Necesitatea de a începe pregătirea de proiecte eligibile spre a fi finanțate în cadrul fiecărui tip de organizare a asistenței. De asemenea, este binevenită crearea unui parteneriat concret și efectiv, inclusiv pentru pregătirea de proiecte, prin implicarea tuturor partenerilor cu relevanță în domeniu, de ex. întreprinderi și alți posibili furnizori de proiecte.

6. În literatura de specialitate s-a demonstrat faptul că dezvoltarea economică și socială durabilă nu poate fi îndeplinită într-un cadru național unitar teritorial, ci într-un cadru național descentralizat, economic și social echilibrat. Dezvoltarea regională nu constă în segregarea teritorială, ci în dezvoltarea armonioasă dintre zonele statistice pentru dezvoltare socio-economică. Disputele de ordin teritorial, tradițional, lingvistic și istoric trebuie înlocuite cu capacitatea de implementare a proiectelor finanțate din cadrul fondurilor structurale și de coeziune.

¹¹ Bakk M., Benedek J. Politicile regionale în România. Iași: Editura Polirom, 2011, p. 30.

7. Este cert că fiecare stat membru al Uniunii Europene a implementat politica de dezvoltare regională în funcție de evoluția sa istorică, de calitatea oamenilor politici și de cea a instituțiilor responsabile etc., precum și de modul în care au utilizat instrumentele de planificare și programare pentru a crește nivelul de trai din regiunea respectivă sau din întreaga țară. Doar prin efort comun se pot obține resursele necesare pentru ca fiecare solicitant să-și poată pune în aplicare ideea.

8. Politica de dezvoltare regională contribuie la evoluția armonioasă a Uniunii Europene. În schimb, pentru a beneficia de avantajele dezvoltării durabile la nivel comunitar, fiecare regiune trebuie să implementeze la nivelul său de competențe toate instrumentele disponibile și să faciliteze schimbul de experiență. Prin urmare, politica de dezvoltare regională este un instrument indispensabil în procesul de unificare politică, economică și socială europeană.

Întru asigurarea securității naționale, principiile care se desprind din transformarea peisajului instituțional în cadrul căruia evoluează politica regională sunt: (1) descentralizarea; (2) desconcentrarea; (3) internaționalizarea.

Descentralizarea ocupă un loc tot mai important în cadrul politicii de dezvoltare regională. Ea este văzută ca o soluție pentru rezolvarea nemulțumirilor apărute ca urmare a creării unor organisme atotcuprinzătoare, care au condus la societăți tot mai centralizate, chiar și în țări dezvoltate, cu economie de piață, generând stări conflictuale complexe.

Concepția descentralizării în politica și în planificarea regională a devenit tot mai atractivă și datorită faptului că în condițiile în care interesele regionale și locale sunt slab reprezentate la nivel național, ele promovează ideea participării nivelului regional și local la deciziile politice de alocare a fondurilor, cu asigurarea dreptului de veto al acestora, ceea ce conferă nivelului local o poziție importantă față de măsurile care se iau la nivel național.

Având în vedere securitatea națională, prin descentralizare se urmăresc, în principal, următoarele aspecte:

- diminuarea birocratizării;
- creșterea însemnătății nivelului regional față de nivelul central;
- administrarea mai rațională a resurselor naturale;
- mobilizarea capacității de autoconducere a instituțiilor și organizațiilor existente la diferite niveluri administrative;
- realizarea unei noi perspective a cadrului vieții.

Punerea în practică a principiului descentralizării nu numai că necesită un transfer de competență de la centru către colectivitățile regionale și locale – con-

comitent cu dispariția exercitării vreunei tutele de la un nivel la altul al puterii, ci trebuie ca acest transfer de competențe să fie însoțit de un transfer de resurse, servicii și bunuri de patrimoniu, pentru a se crea condiții de exercitare reală a competențelor respective.

Concentrarea este înțeleasă nu numai ca un efort de punere de acord, de cooperare sau de participare la finanțarea diverselor proiecte ale părților implicate, ci și ca o posibilitate de a asigura un echilibru mai bun între diferiți factori responsabili ai politicilor teritoriale.

Cu cât factorii locali intervin mai mult în politica teritorială, cu atât mai mult este necesară concentrarea, pentru că statul înlătură riscurile de „supralicitare” a factorilor locali, susceptibile de a agrava disparitățile regionale. În timp de criză, concentrarea este mai mult decât un instrument, ea este un adevărat obiectiv politic, în măsura în care ea este singurul garant al păstrării unui anumit echilibru național.

Principiul concentrării, valabil la nivel național, este de asemenea valabil și în plan internațional, cel puțin în Europa, unde se manifestă din plin concurența interregională.

Internaționalizarea politicii regionale a devenit o realitate. În domeniul politicii regionale Europa a devenit un partener, mai întâi prin importanța sa contribuție la bugetul național din acest domeniu, iar apoi prin formele acestei contribuții — de la rambursări către statele Comunității Europene ale cheltuielilor efectuate de aceste state, contribuția devenind, în câțiva ani, un instrument cu o utilizare foarte diferită, consacrat, în principal, finanțării programelor comune dintre Comunitatea Economică Europeană și statele componente, dintre Comunitate și regiuni. În multe cazuri, politica teritorială se decide azi, uneori, în Europa dezvoltată, chiar și între mai mulți parteneri, îndeosebi când este vorba de cooperări transfrontaliere. Această preocupare trebuie să se conjuge cu luarea în considerare a unor echilibre mai largi – globale sau internaționale. Lupta pentru atragerea investițiilor străine reprezintă luarea în considerare a unei realități incontestabile, aceea a internaționalizării piețelor și a existenței unei piețe europene unificate. Ea exprimă și unul din modurile posibile de a face față crizei, căci investițiile străine nu aduc numai locuri de muncă necalificate, cum se spune uneori, ci aduc și tehnologii noi, și excedente comerciale, și deci, în timp, noi posibilități de a investi. Tocmai datorită acestor trei elemente pe care le favorizează, investițiile străine sunt încurajate în țările europene dezvoltate și chiar ajutate prin subvenții publice.

Credem că armonizarea cadrului legislativ și instituțional al politicii de dezvoltare regională va duce la accesarea fondurilor comunitare venite în sprijinul dezvoltării coeziunii socio-economice a Republicii Moldova. Astfel, standardele de dezvoltare social-economică a statului nostru se vor apropia mai mult de cele ale Uniunii Europene, fapt ce va fi remarcat de cetățenii regiunilor prin creșterea calității vieții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ABC-ul fondurilor structurale și de coeziune: ghid pentru ONG-uri de mediu, Fundația Terra Mileniul III, Asociația ALMA-RO, București, 2006. 112 p.
2. Andreșan-Grigoriu B., Ștefan T. Tratatul Uniunii Europene. Actualizat 26 octombrie 2017. București: Editura Hamangiu, 2017. 304 p.
3. Bakk M., Benedek J. Politicile regionale în România. Iași: Editura Polirom, 2011. 176 p.
4. Bercu V., Cucerescu V. Acordul de asociere între Moldova și Uniunea Europeană: o nouă generație de acorduri? În: Studii Europene, 2015, nr. 5, pp.11-30.
5. Cipleu L. F. Politica de dezvoltare regională a Uniunii Europene. București: Editura Economica, 2016. 254 p.
6. Ghica L.-A. Enciclopedia Uniunii Europene, București: Editura Meronia, 2007. 381 p.
7. Gal E. Ordinea publică în Uniunea Europeană. București: Editura Universul Juridic, 2012. 510 p.
8. Garcia R.-A. Lisbon and the Court of Justice of the European Union, Working Papers on European Law and Regional Integration, publicat de Instituto de Derecho Europeo e Integracion Regional, Madrid, 2010. 30 p.
9. Hurjui M.C. Politica regională în cadrul Uniunii Europene. București: Editura Pro Universitaria, 2015. 418 p.
10. Ispas G.-L. Uniunea Europeană – Evoluție. Instituții. Mecanisme. București: Editura Universul Juridic, 2012. 224 p.
11. Llorente M. G., Luzarraga F. A. Europa Viitorului. Tratatul de la Lisabona. Iași: Editura Polirom, 2011. 296 p.
12. Bakk M., Benedek J. Politicile regionale în România. Iași: Editura Polirom, 2011. 176 p.
13. Kaunert C. The area of freedom, security and justice in the Lisbon Treaty: commission policy entrepreneurship?, European Security, Vol. 19, No 2, June 2010, pp.169-189
14. Kaunert C., Zwolski K. The EU as a Global Security Actor: A Comprehensive Analysis beyond CFSP and JHA. London: Palgrave Macmillan, 2013, 256 p.

15. Pascal I. Vlad M., Deaconu Ș., Vrabie C. Politica regională și coordonarea elementelor structurale, Centrul de Resurse Juridice. București: Editura Dacris, 2004. 243 p.
16. Politica de dezvoltare regională, Institutul European din România, București; 2003. 54 p.
17. Rusu I., Gornig G. Dreptul Uniunii Europene. București: Editura C. H. Beck, 2010. 432 p.
18. Sidjanski D. Viitorul federalist al Europei. Iași: Editura Polirom, 2010. 396 p.
19. Voicu M. Uniunea Europeană înainte și după Tratatul de la Lisabona. București: Editura universul Juridic, 2009. 270 p.
20. Wallace H., Wallace W., Pollack M.A. Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană din România. București, 2005. 526 p.
21. <http://europa.eu.int/comm/dgs/regionalpolicy/indexen.htm>
22. <http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/>
23. www.euractiv.com
24. www.lex.justice.md
25. www.gov.md
26. www.mae.md

Ludmila GUȘTIUC,
doctorandă, cercetător științific

1.4. REFORMA BANCARĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI IMPACTUL ASUPRA SECURITĂȚII FINANCIAR-BANCARE

1.4. THE BANKING REFORM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ITS IMPACT ON FINANCIAL AND BANKING SECURITY

Summary

The banking sphere in the Republic of Moldova would probably be a domain that awakens the interest of the entire society. This mainly because of billions of lei bank fraud and secondly because of the scandalous bankruptcy of commercial banks. Both phenomena have emptied the state budget and the pockets of individuals and legal entities.

All these events have revealed the need for substantive banking sector reforms. As a result, we are witnessing some efforts by the National Bank of Moldova to reconfigure the banking legal framework in the sense of not admitting systemic problems in the future.

The scientific approach does not propose radiography of all the latest regulatory changes, but only the analysis of the main ones. In particular, we are speaking about three normative acts adopted and published.

Therefore, these three normative acts are: Law no.202 of 06.10.2017 on banks' activity; Law no. 232 of 03.10.2016 on Bank Recovery and Resolution; Law no.250 on Supplementary Surveillance of Banks / Insurers / Reinsurers and Investment Companies in a Financial Conglomerate.

În anul 2018, Republica Moldova a pășit cu un sector bancar lipsit totalmente de încrederea societății și privit drept unul imprevizibil, lipsit de integritate, ostil și chiar agresiv față de cetățean. În mare parte, acest fapt se datorează fraudei bancare de miliarde și a faptului că rambursarea datoriei a fost pusă pe umerii fiecărui cetățean în parte al societății noastre.

Toate aceste evenimente au relevat necesitatea unor reforme de substanță ale domeniului bancar.

Tocmai din toate acele considerente expuse mai sus, misiunea Băncii Naționale a Moldovei de a redobândi încrederea publicului în sectorul bancar este una dificilă și care necesită efort de lungă durată.

Drept urmare, suntem martorii unor eforturi ale Băncii Naționale a Moldovei de a reconfigura cadrul juridic bancar în sensul neadmiterii pe viitor a unor probleme sistemice.

În ultima perioadă, șirul actelor normative lansate de Banca Națională a Moldovei spre consultare și dezbatere în societate a fost unul consistent și care viza diverse aspecte importante din sfera bancară.

În acest studiu ne vom îndrepta atenția spre unele dintre ele, care prin natura instituirii unor raporturi juridice bancare noi vin să reconceptualizeze și să reconfigureze întreaga filosofie bancară din Republica Moldova, cu impact special asupra activității de creditare și de supraveghere a domeniului dat.

Prin urmare, nu ne propunem să efectuăm o radiografie a tuturor modificărilor normative de ultimă oră, ci doar analiza principalelor dintre ele. În particular, este vorba de trei acte normative adoptate, publicate și care deja au și intrat în vigoare.

Aceste trei acte normative sunt:

1. Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor¹;
2. Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor²;
3. Legea nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.³

La moment, activitatea bancară din Republica Moldova este reglementată, în principal, de trei acte normative importante: Legea cu privire la Banca Națională a Moldovei nr. 548 -XIII din 21.07.95⁴; Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor⁵ și Legea nr. 550 – XIII din 21.07.95 cu privire la instituțiile financiare.⁶

Deși legile nr.548 din 21.07.1995 și nr.550 din 21.07.1995 au o perioadă de aplicabilitate de mai bine de două decenii, la o comparație sumară dintre redactările din 1995 și 2018, ușor constatăm o deosebire radicală atât sub aspectul cantitativ, cât și calitativ.

Cu toate acestea, Legea nr.548 și în special Legea nr.550 devenise depășite moral și nu corespundeau realităților actuale din sfera bancară și aspirațiilor europene ale Republicii Moldova. În consecință, în ultima perioadă am fost și

¹ Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

² Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

³ Legea Republicii Moldova Nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.343-346 din 04.10.2016, art.Nr.707.

⁴ Legea Republicii Moldova Nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor, asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.794 din 29.12.2017.

⁵ Legea Republicii Moldova Nr.548 din 21.07.1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.297-300 din 30.10.2015, art.Nr.544. (republicată).

⁶ Legea RM nr. 550 din 21.07.1995 instituțiilor financiare. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78-81 din 13.05.2011, art.Nr.199 (republicată).

încă vom mai fi martori ai abrogării respectivelor acte normative și adoptării unui cadru normativ nou.

De fapt, Legea nr.550-XIII din 21.07.95 cu privire la instituțiile financiare s-a aplicat integral doar până în data de 31.12.2017, ulterior, începând cu data de 01 ianuarie 2018 să intre în vigoare noua Lege nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor, iar Legea nr.550-XII din 21.07.1995 cu privire la instituțiile financiare urmând a fi aplicată doar parțial, în partea ce se referă la lichidarea băncilor.

În rândurile ce urmează, vom analiza cele trei acte menționate mai sus, demarând studiul cu Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor, ca ulterior să trecem la Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor și să finalizăm cu Proiectul Legii cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.

Legea nr. 202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor.⁷ Prin această lege, Banca Națională a Moldovei transpune prevederile Directivei 2013/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, de modificare a Directivei 2002/87/CE și de abrogare a Directivelor 2006/48/CE și 2006/49/CE și a Regulamentului nr. 575/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și firmele de investiții și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 648/2012.

Elementele de noutate ale noii legi sunt multiple și vor constitui obiectul cercetărilor ulterioare, având în vedere caracterul complex al legii, dar și aspectul cantitativ (Legea având un volum de peste 100 de pagini).

Totuși, sunt câteva aspecte de noutate pe care am dori să le evidențiem în mod special:

1. Transpunere în realitățile bancare din Republica Moldova a prevederilor Standardelor Basel III aferente cerințelor de capital, tratamentul prudențial al diferitor riscuri (de credit, de piață, operațional etc.) pentru calculul expunerilor ponderate la risc (să nu uităm că anterior erau luate în calcul doar riscurile de credit).

2. A fost modificată semnificația noțiunilor de filială și sucursală, în sensul aducerii lor în concordanță cu practicile internaționale.

⁷ Legea Republicii Moldova Nr. 202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

3. Sunt instituite derogări de la Legea privind societățile pe acțiuni cu referire la aspecte precum: atribuțiile adunării generale a acționarilor; consiliului și organului executiv; excluderea comisiilor de cenzori în cazul băncilor comerciale din lista organelor de control ale băncilor.

4. Sunt fortificate atribuțiile de supraveghere prudențială ale Băncii Naționale a Moldovei. În comparație cu legislația actuală, proiectul Legii extinde prerogativele BNM în domeniul dat, în principal fiind vorba de: conferirea unor atribuții suplimentare Băncii Naționale a Moldovei în ceea ce ține de procesul de evaluare și supraveghere a băncilor; diversificarea și instituirea unei palete largi de sancțiuni posibile a fi aplicate băncilor comerciale de către BNM.

5. Băncile comerciale sunt solicitate să-și instituie un capital intern care, în funcție de riscurile la care sunt sau pot fi expuse, ar fi adecvat ca distribuție, calitate și cantitate.

6. Sunt stabilite condiții prin care băncile vor aplica strategii și procese de evaluare și menținere a caracterului adecvat al capitalului lor intern.

7. Aplicabilitatea legii se extinde dincolo de dimensiunea generală (băncilor, persoane juridice din Republica Moldova, inclusiv sucursalelor din străinătate ale acestora și sucursalelor băncilor din alte state în ceea ce privește activitatea acestora desfășurată în Republica Moldova), extinzându-se asupra altor categorii de entități: capitolul II titlul V se aplică societăților financiare holding, societăților financiare holding mixte și societăților holding cu activitate mixtă, persoanelor juridice din Republica Moldova; capitolul V titlul III se aplică societăților de audit ale băncilor și societăților de audit ale societăților financiare holding, societăților financiare holding mixte și societăților holding cu activitate mixtă, persoanelor juridice din Republica Moldova.

În esență, Legea nr.202 supune unei reglementări riguroase aspecte precum: atribuțiile Băncii Naționale a Moldovei în domeniul supravegherii bancare; interdicții; cerințe privind accesul la activitatea băncilor; cerințe prudențiale; politici de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului; secretul bancar și conflictele de interese; supravegherea prudențială și cerințele de publicare pentru Banca Națională a Moldovei.

De menționat că, la data intrării în vigoare a Legii nr.202 (01.01.2018), prevederile Legii nr.550 din 21.07.1995 privind instituțiile financiare au fost abrogate. De fapt, sunt în vigoare doar prevederile ce se referă la lichidarea băncilor: Capitolul VI¹ – lichidarea silită a băncii și Capitolul VI² – lichidarea benevolă a băncii.

Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor.⁸ Urmând tradiția, era de așteptat ca și acest act normativ să armonizeze cadrul normativ național bancar la legislația și practicile Uniunii Europene. În principiu, așa și este, doar că ar fi oarecum ciudat faptul că în textul Legii nr.232 nu se face referință la procesul de armonizare a legii la standardele Uniunii Europene în domeniul bancar. Cu toate acestea, chiar dacă nu se menționează expres, este evident că la elaborarea legii s-a ținut cont de directivele Uniunii Europene.

Printre principalele elemente de noutate ale Legii nr.232 evidențiem:

1. În textul Legii sunt transpuse prevederile Directivei 2014/59/UE a Parlamentului european și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții și de modificare a Directivei 82/891/CEE a Consiliului și a Directivelor 2001/24/CE, 2002/47/CE, 2004/25/CE, 2005/56/CE, 2007/36/CE, 2011/35/UE, 2012/30/UE și 2013/36/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului, precum și a Regulamentelor (UE) nr.1093/2010 și (UE) nr.648/2012 ale Parlamentului European și ale Consiliului.⁹

2. Sunt prevăzute mai multe acțiuni ce se încadrează la compartimentul „Pregătirea”. Acestea sunt: Planificarea redresării și a rezoluției și Posibilitatea de soluționare.

3. Intervenția timpurie include: Măsurile de intervenție timpurie; Înlocuirea organului de conducere; Desemnarea administratorului temporar.

4. Rezoluția instituită de Lege include: Stabilirea obiectivelor rezoluției; Condițiile de declanșare a procedurii de rezoluție; Administratorul special; Evaluarea; Instrumentele de rezoluție (instrumentul de vânzare a afacerii; instrumentul băncii-punte; instrumentul de separare a activelor; instrumentul de recapitalizare internă); Instrumentele publice de stabilizare financiară; Reducerea valorii instrumentelor de capital; Competențele de rezoluție; Mecanismele de siguranță; Obligațiile procedurale; Dreptul la contestare și excluderea altor măsuri; Mecanismele de finanțare a rezoluției.

⁸ Legea Republicii Moldova Nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.343-346 din 04.10.2016, art.Nr.707.

⁹ Directiva 2014/59/UE a Parlamentului european și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții și de modificare a Directivei 82/891/CEE a Consiliului și a Directivelor 2001/24/CE, 2002/47/CE, 2004/25/CE, 2005/56/CE, 2007/36/CE, 2011/35/UE, 2012/30/UE și 2013/36/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului, precum și a Regulamentelor (UE) nr.1093/2010 și (UE) nr.648/2012 ale Parlamentului European și ale Consiliului.

5. Sunt prevăzute un șir de sancțiuni pe care Banca Națională a Moldovei le poate aplica. Domeniul sancțiunilor, în mod special, este vizat de articolele 315 și 316 din Lege. Constatăm existența unei palete largi de sancțiuni, fapt care conferă flexibilitate și corectitudine BNM în procesul de aplicare a acestor sancțiuni.

Legea nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.¹⁰ Scopul acestei legi este de a transpune Directiva 2002/87/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2002 privind supravegherea suplimentară a societăților de credit, a întreprinderilor de asigurare și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar și elaborării unui proiect de lege cu privire la supravegherea suplimentară a entităților reglementate.

Efectiv, legea a fost pusă în aplicare începând cu data de 29 martie 2018.

Elementele de noutate ale acestei legi, într-o formă laconică, pot fi redată în câteva rânduri. În principal, acestea sunt:

1. Pornind de la faptul că conglomeratele financiare sunt entități ce își desfășoară activități în diverse sectoare ale economiei, Proiectul de lege instituie modalități de supraveghere pe diverse dimensiuni, precum: cerințe referitoare la adecvarea capitalului, concentrarea riscurilor, tranzacțiile în interiorul grupului, sisteme de control intern și proceduri de gestionare a riscurilor.

2. Sunt instituite măsuri de facilitare a supravegherii suplimentare și de desemnare a autorității competente – coordonatorul și atribuțiile acesteia.

3. Pentru situația raporturilor juridice din Republica Moldova sunt instituite anumite derogări de la prevederile Directivei 2002/87/CE privind supravegherea suplimentară a societăților de credit, a întreprinderilor de asigurare și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar și elaborării unui proiect de lege cu privire la supravegherea suplimentară a entităților reglementate. Astfel, în sensul Directivei, calitatea de conglomerat financiar este atribuită entității în privința căreia se referă calificarea drept semnificative a activităților desfășurate între subsectoarele grupului, prin stabilirea unui prag minim al activelor bilanțului subsectorului cel mai puțin important din grup în valoare de 6 miliarde Euro. Totuși, ținând cont de volumul relativ nesemnificativ al activelor din sistemul bancar și cel al asigurarilor din Republica Moldova, s-a decis diminuarea pragului respectiv până la suma de 500 milioane lei.

¹⁰ Legea Republicii Moldova Nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor, asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.794 din 29.12.2017.

Demersul științific a constatat faptul că, în pofida unui termen redus de aplicare (mai puțin de un an de zile), deja au și fost înregistrate tentative de aplicare a ei față de băncile comerciale. Ne referim aici, în mod special, la situația vânzării acțiunilor din cadrul BC Moldova-Agroindbank.

Totuși, schimbările aduse sectorului bancar nu se rezumă doar la aceste trei acte normative menționate mai sus. În ultima perioadă s-a intensificat activismul, în special al Băncii Naționale a Moldovei, în ce privește promovarea unor reglementări cu impact asupra băncilor comerciale și în speță a activității de creditare. Cu precădere, ne referim la atare acte precum: Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei Nr.78 din 11.04.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la operațiunile cu numerar în băncile din Republica Moldova (în vigoare din 27.04.2018); Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei Nr.29 din 13.02.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului privind condițiile și modul de efectuare a operațiunilor valutare (în vigoare din 01.05.2018); Legea Republicii Moldova Nr.308 din 22.12.2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului (în vigoare din 23.02.2018); Hotărârea BNM Nr.110 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la amortizoarele de capital ale băncilor (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.118 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la auditul extern al băncilor (în vigoare din 08.06.2018); Hotărârea BNM Nr.109 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la fondurile proprii ale băncilor și cerințele de capital (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.111 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la tratamentul riscului de credit pentru bănci potrivit abordării standardizate (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.112 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la tehnicile de diminuare a riscului de credit utilizate de bănci (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.115 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la tratamentul riscului de decontare/livrare pentru bănci (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.113 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la tratamentul riscului operațional pentru bănci potrivit abordării de bază și abordării standardizate (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.114 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la tratamentul riscului de piață potrivit abordării standardizate (în vigoare din 30.07.2018); Hotărârea BNM Nr.116 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la calculul de către bănci al ajustărilor specifice și al ajustărilor generale pentru riscul de credit (în vigoare din 30.07.2018).

În urma efectuării analizei principalelor acte normative cu tentă bancară, ce vin să instaureze realități noi și să reconfigureze raporturile juridice bancare existente, vom formula următoarele **concluzii**:

1. Începând cu data de 1 ianuarie 2018, Legea privind activitatea băncilor instituite un cadru normativ calitativ nou. Prin noua Lege, regulile de joc devin mai clare pentru toți actorii din sfera bancară, iar supravegherea prudentială și implicit activitatea de sancționare din partea Băncii Naționale a Moldovei este expusă într-o variantă aproape de exhaustivitate și care nu admite ambiguități și diverse interpretări abuzive sau cel puțin eronate.

2. La baza Legii cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar se află filosofia de instituire a supravegherii prudenciale suplimentare la nivelul grupului, avându-se drept scop prevenirea eventualului risc de contaminare. Cu precădere, supravegherea vizează solvabilitatea, concentrarea riscurilor, tranzacțiile în interiorul grupului, mecanismul de control intern, gestiunea internă a riscurilor la nivelul conglomeratului, precum și reputația și competența conducerii grupurilor financiare.

3. Directiva 204/59/UE a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2015. Principalele elemente ale Directivei ar fi: 1) Prevenirea (planuri și standarde; fondul de rezoluție ex ante); 2) Intervenția timpurie (În scopul asigurării continuității activităților esențiale ale băncii și redresarea rapidă a acesteia, autoritățile naționale de rezoluție au competența de a interveni înainte ca situația unei bănci să se deterioreze în mod ireparabil, recurgându-se la acțiuni precum: solicitarea de punerea în aplicare a unor reforme urgente; solicitarea băncii să elaboreze, împreună cu creditorii săi, un plan pentru restructurarea datoriilor; efectuarea de schimbări la nivelul conducerii băncii și numirea administratorilor speciali sau temporari); 3) Rezoluția (autoritățile naționale de rezoluție au competența: să vândă o parte a instituției; să creeze o bancă-punte care să continue activitățile cele mai importante (transferul temporar al activelor bancare bune către o entitate gestionată de stat); să separe activele bune de cele toxice (acestea din urmă ar urma să fie transferate către o entitate de gestionare a activelor); să aplice măsuri de recapitalizare internă: de exemplu, convertirea datoriilor în acțiuni sau reducerea acestora, astfel, pierderile sunt impuse acționarilor și creditorilor băncii, conform unei ordini stabilite, și nu contribuabililor). Constatăm că toate aceste prevederi, într-o măsură adaptată, și-au găsit consfințire în textul Legii nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor.

4. Eforturile Băncii Naționale a Moldovei în domeniul instituirii unei supravegheri eficiente au primit recent o susținere din partea Curții Constituționale. Avem în vedere Hotărârea Curții Constituționale publicată la data de 1 decembrie 2017 [7] și prin care se recunoaște constituționalitatea art.38 alin.(7) lit.a) din Legea instituțiilor financiare nr.550-XIII din 21 iulie 1995 și, astfel, se declară inadmisibilă sesizarea.

5. În fine, cumulativ cu toate aceste trei acte normative și cu adoptarea Deciziei Curții Constituționale, considerăm că, anul 2018 a adus sectorului bancar din Republica Moldova schimbări fundamentale și perspective favorabile unei dezvoltări în condiții de claritate și a unor reglementări ce abordează cu lux de amănunte diverse aspecte care altădată generau ambiguități și litigii. Respectivul fapt nu are decât să aducă beneficii cetățeanului și, în ultimă instanță, stabilitate și bunăstare întregii societăți.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dardac Nicolae. Barbu Teodora Cristina. Instituții de credit. București: Editura ASE, 2012, p.83-84, 123-132.
2. Directiva 2002/87/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2002 privind supravegherea suplimentară a societăților de credit, a întreprinderilor de asigurare și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar și elaborării unui proiect de lege cu privire la supravegherea suplimentară a entităților reglementate.
3. Directiva 2013/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, de modificare a Directivei 2002/87/CE și de abrogare a Directivelor 2006/48/CE și 2006/49/CE.
4. Directiva 2014/59/UE a Parlamentului european și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții și de modificare a Directivei 82/891/CEE a Consiliului și a Directivelor 2001/24/CE, 2002/47/CE, 2004/25/CE, 2005/56/CE, 2007/36/CE, 2011/35/UE, 2012/30/UE și 2013/36/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului, precum și a Regulamentelor (UE) nr.1093/2010 și (UE) nr.648/2012 ale Parlamentului European și ale Consiliului.
5. Gheorghe Carmen-Adriana. Drept bancar comunitar. București: Editura C.H.Beck, 2008. 247 p.
6. Guștiuc Andrei. Drept bancar. Vol.1. Chișinău: Editura Elena V.I., 2002. 287 p.
7. Hotărârea Curții Constituționale Nr. 29 din 06.11.2017 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 38 alin.(7) din Legea instituțiilor financiare nr.550-XIII din 21 iulie 1995 (menținerea efectelor produse de către

- Banca Națională a Moldovei) (sesizarea nr.59a/2017). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.421-427 din 01.12.2017. art.Nr.122.
8. Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017. art.Nr.727.
 9. Legea Republicii Moldova Nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.343-346 din 04.10.2016. art.Nr.707.
 10. Legea Republicii Moldova Nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor, asigurătorilor/reasigurătorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.794 din 29.12.2017.
 11. Legea Republicii Moldova Nr.548 din 21.07.1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.297-300 din 30.10.2015. art.Nr.544. (republicată).
 12. Legea Republicii Moldova nr. 550 din 21.07.1995 a instituțiilor financiare. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78-81 din 13.05.2011. art.Nr.199 (republicată).
 13. Pîntea Dumitru. Monitorul financiar: Analiza principalelor reforme din sectorul financiar din Republica Moldova. În: Monitorul Financiar nr.2 din aprilie-iulie 2016. Chișinău: Ed.Expert-Grup, 2016. 20 p.
 14. Postolache Rada. Drept bancar. București: Editura C.H.Beck, 2012. 368p.
 15. Regulamentul nr. 575/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și firmele de investiții și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 648/2012.

Andrei GUȘTIUC,
doctor în drept, conferențiar universitar

CAPITOLUL II

DREPT PUBLIC

Cetățenii Republicii Moldova au nevoie de o legislație și practici ce le-ar proteja drepturile și libertățile fundamentale, garantate de Constituție. În capitolul dat sunt reflectate ample analize și interpretări privind libertățile politice și garanțiile lor constituționale, regimul constituționalității, ca garanție a securității persoanei în statul de drept, evoluția dreptului la întrunire, protecția comunităților de alolingvi constituiți în grupuri naționale (etnice), istoricul creației legislative în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), precum și principiile preeminenței dreptului, securității juridice și calității normelor de drept în procesul reformării domeniilor cercetării, dezvoltării și inovării.

2.1. LIBERTĂȚILE POLITICE ȘI GARANȚIILE CONSTITUȚIONALE

2.1. POLITICAL LIBERTIES - CONSTITUTIONAL GUARANTEES

Summary

This approach is based on the idea of perceiving the specificity of constitutional development of a particular state, by addressing the constitutional ideas within it. In this context, constitutional ideas are recognized as basic circumstances of which constitutionalism are dependent. Starting from these postulates, arguments have been brought forward to prove that in its period of activity the Country Council has made valuable efforts to promote the fundamental principles of constitutionalism. The strength of the respective stage is constituted by two drafts of the Constitution, which contents are a testimony of the intellectual efforts since then, adjusted towards the constitutional foundation of the state organization in the territory of Bessarabia during the period 1917-1918.

Contribuții la interpretarea noțiunii de libertate

Libertatea este unul dintre cuvintele care conține în sine ”o lume a emoțiilor colective, simbolizează un elan, o inspirație, voința de a lupta și de sacrificiu, durerea și speranța atât a popoarelor dominante, cât și a celor asuprite”, [15, p. 1] ori, după cum a spus Albert Camus, libertatea este ”singura valoare nepieritoare a istoriei”. [2, p. 463]

În același timp, libertatea este și o stare de fapt care decurge chiar din interiorul individului. De exemplu, Sofocle, fiind întrebat de cineva dacă mai poate „mulțumi o femeie”, a răspuns că grație zeilor a scăpat „de toate astea” și se simte de parcă ar fi „scăpat de cel mai crud și mai nebun conducător de sclavi”. După Platon, când „dorințele se potolesc și nu te mai țin strâns în corzi”, omul se simte eliberat deplin de „hoarda dezlănțuită a celor ce mână sclavii”. [16, p. 5]

În opinia lui Aristotel, libertatea este condiționată și de calitățile naturale pe care le întrunesc indivizii. Astfel, neamurile care trăiesc pe meleagurile reci, precum și cele din Europa, sunt pline de avânt, dar mai sărace în inteligență și în pricepere tehnică. Din acest motiv, ele trăiesc mai degrabă în libertate, dar nu se constituie în cetăți și nu își pot stăpâni vecinii”. În schimb, popoarele din Asia sunt înzestrate cu suflet inteligent și pricepere tehnică, dar sunt lipsite de avânt. Din aceste considerente, filosoful credea că ele „își duc viața sub stăpânire și în sclavie”. În schimb grecii, pornind de la faptul că locuiesc pe un teritoriu intermediar ... au atât avânt, cât și inteligență. De aceea acest popor „duce o viață liberă, se guvernează foarte bine și ar fi capabil să îi supună pe toți...”. [1, p. 393]

În concluzie, se poate afirma că prin cea mai mare libertate se presupune și cea mai reală servitute, a fortiori, ceea ce noi numim libertate în sensul curent al termenului (adică libertatea de a face ceea ce dorim) nu este decât o iluzie. În opinia lui Hegel, omul obișnuit crede că este liber când îi este permis să acționeze după bunul plac, dar „tocmai în bunul plac stă faptul că el nu este liber”. [11, p. 41]

În viziunea noastră, termenul de *libertate* operează cu un dublu sens: nu doar cel de lipsă a constrângerii din exterior, dar și cel de putere de a alege. Libertatea ar fi, astfel, în egală măsură capacitatea de a alege, altfel decât un scop, cea mai bună dintre sugestiile personale, care îi dau răspunsul adecvat de „da” sau „nu”, de a ține cont de una sau a apela la cealaltă.

Pentru perceperea libertății de către individ, este nevoie și de manifestare de voință, de hotărâre de a se ajunge la o anumită finalitate. În același timp, trebuie să ținem cont de constatarea făcută de Hegel, precum că voința care nu hotărăște nimic nu este o voință reală; cel lipsit de caracter nu ajunge niciodată la o hotărâre. Hegel considera că omul numai prin hotărâre intră în realitate, „oricât de amar i-ar fi, căci inerția nu vrea să iasă din meditația în sine ...”, posibilitatea nefiind încă o realitate. [11, p. 39]

Făcând trimitere la *Vocabularul de filozofie* al lui Andre Lalande, în drept, cuvântul *Libertate* înseamnă posibilitatea de a acționa în modul în care do-

rește individul; o ultimă dintre accepțiunile prezentate în dicționar se referă la *libertatea volitivă*, sau realizarea unei acțiuni fără a ține cont de cauza ce a determinat-o (indeterminismul). La rândul său, Hegel operează cu noțiunea de *libertatea voinței*, care este un liber arbitru – „termenul mediu al reflexiei între voința determinată prin instinctele naturale și voința în și pentru sine liberă”. În opinia filosofului, libertatea voinței este determinată de două aspecte: libera reflexie, făcând abstracție de tot, și dependența de conținutul și materia dată interior sau exterior. Hegel supune criticii afirmația că libertatea ar presupune „să poți acționa așa cum vrei”, considerând că o atare poziție poate fi luată „numai ca o totală lipsă a culturii gândirii, în care nu se găsește încă nicio urmă despre aceea ce este voința liberă în și pentru sine, dreptul, moralitatea etc.”[11, p. 40]

Dacă e să definim libertatea ca fiind „puterea de constrângere”, adică capacitatea de răspundere în fața unei anumite situații, nu doar într-o singură manieră științifică previzibilă, dar prin alegere, la propria inițiativă, între mai multe posibilități existente, filosofile, cu referire la acest subiect, își divid punctul de vedere în două: cele care nasc această putere și cele care o afirmă.

Caracteristicile libertății

Omul este ființa care tinde spre perfecțiune și are cunoștințe despre limitele în care este pus; iată de ce el este liber. În această ordine de idei, scriitorul Paul Goma consideră că ”omul de-aceea-i om, ca să se adapteze la teren, la situație, la împrejurare”. Anume aceasta îl face pe om să fie ”o făptură inteligentă – cam ca pisica: dacă se frige cu laptele din farfurioară, o vreme nu se mai atinge de niciun lapte, oricât de rece-ar fi...”[8, p. 11]

Rămânem la ideea că libertatea întreține în mod obligatoriu un raport foarte strâns cu situațiile din lumea obiectivă, pe care le înglobează. Libertatea este mereu angajată, sub condiția” care nu poate crea decât bazându-se pe o serie de puncte de reper reprezentate de determinism”. Însă, dacă libertatea e în relații cu determinismul, e cert faptul că este distnsă de acesta. Ceea ce ar mai reprezenta în mod evident libertatea este, prin oponență, că ea reprezintă nedeterminismul.

Această nedeterminare este concepută ca o absență a obstacolelor sau a impedimentelor exteroare. Ca cetățean (*sui juris*) mă bucur de libertăți politice, sociale, economice. Constituția statului trebuie să garanteze aceste libertăți exteroare, dar mai exact aceste puncte de plecare pentru libertate, care sunt, în consecință, mijloace de realizare a experienței de valori în toate sectoarele activității umane. Puterea de toleranță care îi revine statului e mai curând datorită de a promova libertatea cetățenilor, de a-i facilita să exercite binele comun.

Definită într-o manieră negativă, libertatea mai este prezentată ca fiind absența obstacolelor interioare pentru subiect, care îl va preveni în realizarea valorilor sale. Adică, este absența alienărilor personale, ce provin din ignoranță, din conflictele de intenții, din tirania tendințelor, dorințelor, pasiunilor, obișnuințelor patologice etc.

Aspectul negativ, însă prin care libertatea este abordată, nu e altceva decât conceperea acesteia ca subiect. Altfel spus, acest aspect negativ sub care libertatea este văzută ca fiind o serie de contradicții exterioare și interioare, ne reîntorc la aspectul pozitiv al compensării. Libertatea e o putere a ei însăși, o intenție eficace ce concretizează limitele propriilor contradicții, planificând care din domenii vor fi convertite în sectoare axiologice. Astfel, se poate admite faptul că ceea ce semnifică așa-numitele aspecte negative ale libertății e ca învelișul corpului libertății pozitive; acestea sunt, de altfel, niște condiții pe care tebuie să le înainteze pentru a se putea exercita real și eficace. Exercițiul libertății apare ca o conversație continuată de obstacole în posibilitatea reală de acțiuni axiologice, pe coordonatele sectoarelor civice și individuale.

Liber din punct de vedere civic (*sui juris*), liber în raport cu determinismul individual (*compos sui*), subiectul descoperă sensul pozitiv al libertății sale ca putere radicală de a respecta toate determinările. Libertatea sa, sugerată anterior ca nedeterminare, nu este o nedeterminare obținută pasiv. Ea se caracterizează prin aptitudinea eficace de autodeterminare. În acest sens, libertatea este o nedeterminare fără suferință, dar agitată sau mult mai activă. Aceasta nu e rezultanta unui echilibru de forțe exterioare sau interioare prin neutralizarea reciprocă a acestora, libertatea este puterea de neutralizare, de anihilare, puterea de a refuza, act al propriei nedeterminări.

Libertatea se determină ea însăși printr-un raport al determinărilor situaționale pe care le poate autoriza în vrednica valoare de a fi dorite. Acest raționament nu este un început absolut. El vine să sprijine o ofertă. Libertatea se regăsește mereu în experiența spontană, dar ei îi aparține puterea de atribuire a sensului acesteia, făcându-l posibil și real pentru ea. Acolo unde nimic nu mai poate spune ce e negru și ce e alb, lumina se stinge și libertatea devine închi-soare voluntară, spunea A. Camus.[2, 271]

În cazul în care individul are de ales între libertate și o ”îngrădire”, acesta va alege libertatea. Și aici apare întrebarea privind raportul dintre libertate și dreptatea socială, ultima fiind încălcată de individul care a evitat ”îngrădirea” preferând libertatea de acțiune. În opinia lui A. Camus, ”a ucide libertatea pentru a face să domnească dreptatea înseamnă a reabilita noțiunea de grație, fără mijlocirea divină, și a restaura printr-o reacție energică, sub aspectele sale cele i mai vulgare, corpul divin”. În opinia filosofului, libertatea absolută

ridiculizează dreptatea, iar dreptatea absolută neagă libertatea. Pentru a fi fecunde, cele două noțiuni trebuie să-și găsească limitele una în cealaltă. Nici un om nu-și prețuiește condiția liberă dacă nu e, în același timp, dreaptă, și nici dreaptă dacă nu e liberă.[2, p. 463] În opinia profesorului D. C. Dănișor, contradicția dintre libertate și autoritate “nu este de nedepășit”. Pentru concilierea acestora autorul distinge două căi de evoluție a societății: calea constrângerii individului pentru a-și face datoria, care conduce nu la libertatea acestuia, ci la autonomizarea structurii însoțită de sufocarea individului, și calea educării individului, pentru ca libertatea sa să rezulte din îndeplinirea datoriei sale.. În consecință, expresia echilibrului dintre individual și colectiv, dintre partea de libertate pe care individual o sacrifică pentru a admite libertatea celui alt, este dreptul constituțional.[6, p. 14]

Libertățile politice

Aportul principal al democrației la cultură constă în acordarea libertății de a crea, experimenta, de a cerceta lumea rațiunii și a spiritului uman.

Primul sens al libertății, considera F. A. Hayek, este ceea ce numim în mod obișnuit „libertate politică”, adică „participarea oamenilor la alegerea guvernanților, la procesul legislativ și la controlul asupra administrației”.[10, p. 37]

În condiții ideale, democrația trebuie să aibă cea mai mare grijă de libertatea individuală, care inspiră libertatea politică. La rândul său, libertatea politică nu trebuie considerată ca fiind singurul tip de libertate ce se manifestă în cultura umană.

Pentru G. Sartori, libertatea politică este premisa principală pentru alte libertăți. Noi avem nevoie de libertate „de la”, ca să avem libertate „pentru”, scria el.[20, p. 286] Poate că de aceea libertatea poate fi considerată de valoare intrinsecă și independentă de conjunctura istorică sau politică. La A. Fergusson, libertatea generează o astfel de distribuție a funcțiilor în societatea civilă care îi permite fiecăruia să-și urmeze vocația, după propria lui fire.[7, p. 270] Pentru S. Huntington, democrația este valoroasă prin consecințele sale pozitive pentru libertatea individuală.[12, p. 11]

Actuala înțelegere a libertății s-a format, cum se vede, pe cale evolutivă. Pentru Ch. Montesquieu, libertatea însemna siguranță, garanție că cetățenii nu vor fi deranjați dacă ei respectă legile. Ea însemna, de asemenea, dreptul de a avea propria opinie, cu condiția că statul nu-i va impune nimănui cu sila poziția sa. Pentru J.-J. Rousseau, libertatea este participarea la treburile comunității, la numirea guvernanților, datorită cărui fapt cetățenii ar putea considera că ei se supun doar lor înșilor.

După cum se știe, libertatea are mai multe fațete, J. – F- Revel deosebim libertatea socială, individuală și intelectuală.[19, p. 156] E locul să vorbim aici și despre libertatea civică, cadrul căreia, de regulă, este trasat de lege. Există noțiunile de libertate a presei, a cuvântului, a conștiinței, libertate academică și alte libertăți, care nu întotdeauna sunt lipsite de contradicții interioare. J. Locke considera libertatea un drept natural al omului, care nu este obligat să se supună voinței și puterii altui om.[32, p. 292] Afară de aceasta, J. Locke nu-i recunoștea omului liber dreptul a se ucide pe sine sau o ființă vie din posesiunea sa, cu excepția cazurilor când o astfel de ucidere este necesară pentru o utilizare mai nobilă decât păstrarea. Raportând libertatea la valorile sociale supreme, el considera că libertatea de puterea despotică este atât de esențială că omul ar putea să se despartă de ea doar plătind pentru asta cu siguranță și viața sa. Înțelegând libertatea ca dreptul omului de a dispune de acțiunea, posesiunile și proprietatea sa în cadrul legilor, fără a fi supus în același timp puterii despotice a altui om, J. Locke pune libertatea societății civile mai presus de libertatea de care dispune puterea politică. La el, „*comunitatea* permanent *păstrează puterea supremă* pentru salvarea sa de atentatele și intențiile oricui, chiar și ale legislatorilor săi, în acele cazuri când ei se vor dovedi a fi atât de proști sau atât de răi intenționați ca să creeze și să realizeze comploturi împotriva libertății și proprietății cetățeanului”. [32, p. 349]

Problema libertății și democrației este tratată mai pe larg de filosoful Karl Jaspers.[13] În concepția sa libertatea individuală și socială este corelată cu necesitatea guvernării legitime a societății de bază a alegerilor democratice. Jaspers susține că o putere legitimă poate governa fără teamă, încrezându-se în consensul populației, pe când cea nelegitimă manifestă frica față de popor, propria ei violență celorlalți. Deși legitimitatea are și unele deficiențe atunci când individul trebuie să aleagă între despotism și legitimitate, întotdeauna el o va alege pe cea din urmă, pentru că legitimitatea, rămâne singura alternativă datorită căreia omul poate trăi fără teamă și care permite cercetarea erorilor. Libertatea individuală și socială există numai prin legitimitate: Karl Jaspers corelează ideea de libertate politică cu principiile fundamentale ale democrației. Privită din această perspectivă, libertatea politică are următoarele trăsături:

1. Libertatea individului este posibilă în măsura în care poate exista concomitent cu libertatea celorlalți, libertatea individului trebuie însă înțeleasă sub două aspecte:

- din punct de vedere juridic individului îi rămâne un spațiu de acțiune la dispoziția bunului său plac (libertatea negativă);
- din punct de vedere moral libertatea constă în deschiderea față de ceilalți realizată din iubire și din rațiune (libertatea pozitivă).

2. Individul are o dublă exigență:

- de a fi protejat față de violențe și de a i se recunoaște valabilitatea opiniei și voinței sale. Protecția i-o oferă statul de drept, iar democrația asigură manifestarea liberă a opiniei și voinței.

3. Libertatea se poate înlăptui uneori prin înfrângerea forței de către justiție. Libertatea trebuie să se desăvârșească prin justiție și aceasta se realizează numai prin statul de drept. Libertatea individului se realizează sub forma libertății persoanei, a proprietății, a domiciliului.

4. Starea de libertate individuală poate fi atinsă numai prin participarea la viața comunității, adică prin democrație. Fiecare om are șansa afirmării sale pe măsura autoeducației politice și a puterii de convingere a opiniilor sale. Multe dintre aceste trăsături ale libertății politice, individuale și sociale nu au existat și s-au manifestat în mod ilegal de-a lungul istoriei omenirii. Examinând cursul istoriei universale, observăm că libertatea politică a oamenilor a fost o raritate, ba chiar o excepție. Chiar dacă nu există libertate politică la nivelul fiecărei ființe umane, poate exista totuși o înaltă voință spirituală, o profundă voință sufletească.

Sensul libertății constă nu numai în lipsa frustrației omului în legătură cu oarecare dorințe nesatisfăcute (ceea ce ar fi realizabil pe seama suprimării dorințelor), dar în lipsa piedicilor apar posibile opțiuni și acțiuni care ar putea să atragă eventual omul. De aceea, libertatea depinde nu de faptul dacă individul vrea să se deplaseze, și cât mai de departe, ci de faptul cât de multe uși sunt deschise. Această interpretare a libertății a fost parțial anticipată de J. Locke, care scria că „*libertatea este o idee care se referă nu la dorință sau preferință, ci la persoana care posedă puterea de a acționa sau de a se reține de la acțiune, potrivit cu alegerea sau cu dispoziția acțiunii sale. Ideea noastră despre libertate se extinde tot atât de departe ca și această putere, dar nu mai departe. Căci acolo unde reținerea limitează această forță, ori acolo unde constrângerea înlătură această neutralitate a capacității unei sau altei părți de a acționa sau de a se abține de la acțiune, acolo libertatea, precum și noțiunea despre ea încetează imediat*”.[32, p. 290]

Această teză capătă o importanță deosebită când se raportează la libertatea politică, unde spațiul de acțiune a individului nu numai că nu exclude, ci presupune în mod obligatoriu contactul sau interacțiunea cu spațiul libertății altora. Unei astfel de libertăți, de obicei, îi sunt proprii două elemente: aspirația arzătoare la libertate și aprecierea cu mintea clară a țelurilor ce-i stau nemijlocit în față. Cu toate că libertatea politică presupune libertatea subiectului, care singur se determină pe sine, aceasta întotdeauna este libertatea oamenilor în

condițiile unui anumit sistem de guvernare. Cu alte cuvinte, este libertatea de a-ți urma dorința, în cazurile când aceasta nu este interzis de lege.

Pentru Ch. Montesqueu, libertatea politică a omului constă nu în a face tot ce vrei. În societate, unde este lege, libertatea poate consta doar în a face ceea ce trebuie să vrei și a nu fi silit să faci ceea ce nu trebuie (după lege) să vrei. [33, p. 288-289] De aceea, posedarea libertății politice presupune la el guvernarea legii, situație în care un cetățean nu are teamă de altul. Altfel spus, Ch. Montesqueu delimitează libertatea politică exprimată în orânduirea de stat (și realizată prin separarea și echilibrarea reciprocă a puterilor și libertatea politică realizată în sentimentul de încredere al cetățeanului în propria siguranță.

Totuși, trebuie să menționăm că libertatea politică poate fi interpretată uneori nu numai ca libertatea internă a omului sau a poporului, ci și ca libertatea externă a statului, care într-un anume fel se îmbină cu lipsa de libertate politică internă.

Garantarea libertății

Una din garanțiile de bază ale libertății rezidă chiar în comportamentul oamenilor. Aceștia trebuie să se comporte „cetățenește”, adică „politicos, tolerant și, înainte de orice, neviolent. Cetățenește și civil”. [3, p. 58] Cel mai favorabil mediu pentru un astfel de comportament se pare că este societatea civilă, pentru care este specific „haosul creativ al numeroaselor organizații și instituții protejate împotriva acaparării de către stat(ul central)”. [3, p. 58-59] În opinia lui Ralf Dahrendorf, societatea civilă ca mijloc al libertății posedă anumite trăsături, printre care: varietatea elementelor sale; autonomia numeroaselor organizații și instituții; comportamentul uman “cetățenesc și civil”. Dacă primele două caracteristici se referă la organizațiile și instituțiile societății civile, cea de-a treia ține de aspectul personal, de statutul civil al persoanei. Dahrendorf este de părere că în condițiile societății civile cetățeanul “nu întreabă ce poate face altul, și în special statul, pentru el, ci face el însuși ceva”. [3, p. 60]

Trebuie să recunoaștem că garantarea juridică actuală a libertății în constituțiile țărilor posttotalitare este foarte diversificată. Principalele moduri de garantare constituțională a libertății sunt:

- proclamarea libertății ca scop al activității politice a statului;
- declararea libertății ca valoare socială supremă;
- confirmarea libertății în calitate de noțiune juridică de mare amploare;
- fixarea numeroaselor drepturi-libertăți constituționale divizate;
- afirmarea principiului libertății și asigurarea stăvilor și contraponderiilor politico-juridice care să protejeze libertatea ș. a.

Constituțiile actuale deseori tratează societatea drept o instituție politică unică deschisă pentru toți care creează posibilități maximal de largi pentru realizarea strategiilor individuale, nu colective.[18, p. 42]

Consfințirea libertății în constituțiile actuale în calitate de scop al statului și al societății corespund cerinței că obiect al garantării constituționale pot fi doar valorile ce sunt echitabile pentru toți cetățenii fără excepție, indiferent de rolul și locul lor în societate. Aceste valori au caracter de condiții inițiale (de start) pentru întreaga dinamică socială și de aceea se prezintă ca reguli ale unei proceduri politice egale pentru toți. Este natural, deci, că numai libertatea poate să satisfacă condițiile inițiale ale oricărei activități politice, adică cea mai importantă și mai universală cerință prealabilă a comportamentului uman, factorul-cheie care anticipează aproape orice activitate umană.

Cât privește exemplele juridice concrete de protecție și garantare a libertății, ele variază în limite destul de largi. De exemplu, în Preambulul la Constituția SUA din 1787 se spune: „Noi, poporul Statelor Unite, în scopul ... asigurării, nouă și urmașilor noștri, a binefacerilor libertății, instituim și introducem această Constituție”.[22] Același scop este fixat în art. 2 al Constituției Confederației Elvețiene din 1884.[46] Proclamarea libertății ca scop al națiunii este fixat în Preambulul la Constituția Spaniei din 1978.[30]

În Preambulul la Constituția Japoniei din 1947 „binefacerile pe care libertatea le aduce pe tot cuprinsul țării” este numită aspirația fundamentală a poporului nipon.[26]

În Preambulul Constituției Slovaciei din 1992, aspirația „de a garanta o viață liberă” este afirmată în numele poporului.[36] Preambulul la Constituția Macedoniei din 1991 spune că Adunarea Republicii Macedonia adoptă prezenta Constituție pentru a garanta drepturile și libertățile omului și cetățeanului.[37]

În Preambulul Constituției Bulgariei din 1991 se spune că hotărârea reprezentanților poporului de a crea un stat democratic, de drept și social se întemeiază pe devotamentul față de libertate.[34] Scopul libertății este reflectat în Constituția Franței din 1946, în Preambulul căreia scrie că Republica Franceză niciodată nu-și va întrebuița forțele împotriva libertății poporului.[25]

Despre afirmarea libertății ca temelie a orânduirii sociale și ca cel mai important drept al omului se vorbește în Preambulul la Constituția Poloniei din 1997.[38]

Trebuie să recunoaștem că tratarea constituțională a libertății ca valoare socială supremă este deosebit de răspândită în constituțiile posttotalitare. De exemplu, în art. 3 al Constituției Croației din 1990 se spune că libertatea este una din valorile supreme ale regimului constituțional al Republicii.[39]

Constituția Kazahstanului stipulează că republica recunoaște libertatea omului drept valoare supremă.[24] În art. 2 al Constituției Rusiei din 1993 libertățile omului de asemenea sunt definite ca „valori supreme”.[40]

Drept valori fundamentale ale sistemului constituțional al Macedoniei sunt recunoscute drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului (alin. 1, art. 8 al Constituției Macedoniei din 1991).[37]

Libertatea este numită a doua după viață valoare supremă în alin. 1, art. 13 al Constituției Uzbekistanului din 1992.[28] În art. 13 al Constituției Japoniei din 1947, dreptul oamenilor la libertate este numit „obiectul suprem al preocupării în domeniul legislației și altor treburile de stat”. În art. 1 al Constituției Spaniei libertatea figurează prima în lista valorilor supreme ale statului spaniol. În art. 3 al Constituției Cehiei din 1992 scrie că „Carta drepturilor și libertăților fundamentale” constituie parte integrantă din regimul constituțional al Republicii Cehe.[42]

În alin. 1 art. 17 al Constituției Spaniei se recunoaște dreptul omului la libertate, iar în alin. 1 art. 2 al Constituției RFG din 1949 se spune că oricine are dreptul la dezvoltarea liberă a persoanei.[41] În art. 16 al Constituției Kîrgîstanului se recunoaște dreptul fiecăruia la libertatea personală, dezvoltarea liberă a persoanei, libertatea confesională, libera exprimare și propagarea ideilor, libertatea de deplasare, a vieții private, libertatea economică, libertatea muncii ș. a.

În alin. 1 art. 55 al Constituției Ungariei din 1990 scrie că fiecare are dreptul la libertate și securitate personală.[35] Dreptul la libertate și inviolabilitatea persoanei este scris în alin. 1 art. 24 al Constituției Uzbekistanului. O normă analogică este fixată în alin. 1 art. 30 al Constituției Bulgariei. Dreptul la libertate și inviolabilitatea persoanei este înscris și în art. 22 al Constituției Federației Ruse, iar dreptul la autorealizarea liberă este prevăzută în art. 19 al Constituției Estoniei din 1992.[29]

Principiul libertății științei, artei și învățământului este fixat în alin. 1 art. 38 al Constituției Estoniei din 1992. În art. 41 al aceleiași Constituții este completat cu dreptul cetățeanului de a-și păstra neschimbate opiniile și convingerile sale.

În alin. 4 art. 15 al Constituției Kîrgîstanului din 1993 este fixat principiul care proclamă că drepturile și libertățile omului sunt cele care acționează și determină sensul, conținutul și aplicarea legilor. Principiul conform căruia fiecare are dreptul să facă ceea ce nu este interzis de lege este scris în alin. 4 art. 2 al Constituției Cehiei din 1992. Tot ce nu e interzis de Constituție sau de lege este permis în Republica Macedonia (alin. 2 art. 8 al Constituției Macedoniei din 1991).

Principiul activității economice libere este prevăzut în alin. 1 art. 19 al Constituției Bulgariei din 1991. În alin. 1 art. 13 al Constituției Italiei din 1947

este înscris principiul inviolabilității libertății persoanei, completat cu principiul libertății inițiativei economice particulare.[34]

Cât privește garanțiile constituționale nemijlocite ale libertății, în constituțiile țărilor posttotalitare ele de asemenea sunt destul de diversificate și de numeroase. De exemplu, în art. 22 al Constituției Croației se spune că libertatea persoanei este inviolabilă, iar în alin. 1 art. 12 al Constituției Macedoniei din 1991 scrie că dreptul omului la libertate se consideră inalienabil.

Constituția Kirgistanului din 1993, în alin. 1 art. 17, interzice adoptarea legilor care diminuează sau anulează libertățile omului, iar alin. 2 art. 34 al Constituției Uzbekistanului din 1991 interzice știrbirea libertății persoanelor care formează minoritatea de opoziție în organele reprezentative ale puterii, în partide, asociații obștești și mișcări de masă. Constituția Slovaciei din 1992, în alin. 1 art. 12, definește libertățile fundamentale drept inalienabile, inseparabile, netrecătoare și inviolabile. În Constituția Rusiei din 1993, în art. 55, se interzice a emite legi care anihilează sau îngustează libertățile omului și cetățeanului, iar în alin. 2 art. 17 al aceleiași Constituții libertățile fundamentale ale omului sunt definite ca inalienabile și aparținând fiecăruia de la naștere. În Constituția Kirgistanului (art. 15) libertățile fundamentale ale omului sunt recunoscute ca absolute, inseparabile și apărate de legi și de justiție împotriva atentatelor din partea oricui ar fi, iar în art. 37 scrie că activitatea socială a statului nu trebuie să ducă la tutelarea de către stat a libertății și activității economice, permițând cetățenilor să-și dobândească singuri bunăstarea economică.

În Constituției RFG (art. 2) se afirmă că libertatea persoanei este inviolabilă, iar în art. 97 al Constituției Japoniei 47 se menționează că drepturile fundamentale ale omului, garantate poporului, sunt rezultatul luptei oamenilor pentru libertate.

În art. 66 al Constituției Franței din 1958 scrie că nimeni nu poate fi lipsit arbitrar de libertate. Afară de aceasta, după cum stabilește Legea Fundamentală a Franței, orice om persecutat pentru activitate în beneficiul libertății are dreptul de refugiu pe teritoriul Republicii. Este caracteristic faptul că în alin. 2 art. 5 al Constituției Greciei din 1947 se vorbește despre posibilitatea punerii sub interdicție a dezvoltării inițiativei economice particulare care prejudiciază libertatea sau demnitatea omului.[45]

Totodată, trebuie să recunoaștem că garanțiile enumerate ale libertății rămân simțitor în urmă față de nivelul de asigurare a libertății în Constituția SUA, în care, după cum se știe, Congresului îi este interzis să emită legi care limitează libertatea cuvântului, presei sau dreptul poporului de a se întruni pașnic și a adresa Guvernului petiții privind încetarea abuzurilor. Afară de

aceasta, așa cum prevede Constituția SUA, deoarece pentru siguranța statului liber (adică din considerente politice) este necesară o miliție bine organizată, dreptul poporului de a păstra și de a purta armă nu poate fi limitat.

În calitate de frâne și contraponderi libertății, în constituțiile țărilor post-totalitare sunt folosite, în principal, așa valori politico-juridice ca apărarea bazelor regimului constituțional, a moralității, sănătății, drepturilor și intereselor legitime ale altor persoane, asigurarea apărării țării și securității statului (art. 55 al Constituției Rusiei); principiile indicate în chiar textul Constituției (art. 2 al Constituției Kazahstanului).

Garantarea constituțională a libertății în Republica Moldova este specificată prin aceea că Constituția ridică demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane la rangul de “valori supreme”. [23]

Constituția Republicii Moldova consacră (art.54 alin. 1) că în republică nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului. În același timp, legislatorul constituent a fixat că exercițiul drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor Republicii Moldova poate fi restrâns în anumite situații, strict prevăzute chiar în textul Constituției.

Articolul 54 din Legea Fundamentală a statului prevede, în acest sens, că exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele:

- securității naționale;
- integrității teritoriale;
- bunăstării economice a țării;
- ordinii publice;
- în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor;
- protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane;
- împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

Restrângerea exercițiului unor drepturi fundamentale trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății

Formularea din alin. 1 art. 54 este atât de generală, încât s-ar părea că poate fi restrâns exercițiul oricărui drept înscris în Constituție, precum că restrângerea poate fi operată prin lege ordinară. În privința unor drepturi așa și este.

Sunt însă anumite drepturi constituționale a căror exercitare este greu de admis că ar putea fi restrânsă, de exemplu, drepturile proclamate în art. 20-24

din Constituție: accesul liber la justiție, prezumția nevinovăției, neretroactivitatea legii, dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle, dreptul la viață și la integritate fizică și psihică.

Considerăm că legislatorul constituant ar fi trebuit să circumscrie sfera drepturilor și libertăților, a căror exercitare ar putea fi restrânsă de guvernant și nu printr-o lege ordinară, ci prin lege organică.

Fără îndoială, legiuitorul este îndreptățit pentru motivele prevăzute în Constituție în art. 54 să restrângă exercițiul unor drepturi și libertăți care afectează în anumite circumstanțe buna desfășurare a procesului de guvernare, de exemplu, libertatea cuvântului sau de opinie, dreptul de asociere, de liberă circulație etc.

Este cunoscut faptul că drepturile fundamentale sunt drepturi sociale, a căror realizare este posibilă doar prin cooperarea oamenilor, aceasta generând inevitabilitatea anumitor restrângeri ale drepturilor și libertăților fundamentale. Această problemă este cercetată pe larg în doctrina dreptului constituțional. [23]¹

Motivele restrângerii drepturilor și libertăților fundamentale sunt reflectate în majoritatea izvoarelor internaționale în domeniul drepturilor omului. De exemplu, în Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 29 alin. 2) astfel de motiv este asigurarea recunoașterii și respectului drepturilor și libertăților celorlalți oameni în vederea satisfacerii cerințelor juste ale moralei, ordinii publice și bunăstării generale, într-o societate democratică. [art. 5, 14, 9, 31]

În Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966 (art. 4) restricțiile pot fi aplicate în cazul când un pericol public excepțional amenință existența națiunii și este proclamat printr-un act oficial, cu condiția ca aceste măsuri să nu fie incompatibile cu dreptul internațional și ca din ele să nu rezulte o discriminare întemeiată exclusiv pe rasă, culoare, sex, limbă, religie sau origine socială.

În conformitate cu art. 12, 18, 19 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, restricțiile acestor drepturi pot fi aplicate numai dacă ele sunt prevăzute de lege, necesare pentru a ocroti securitatea națională, ordinea publică, sănătatea ori moralitatea publică sau drepturile și libertățile altora și sunt compatibile cu celelalte drepturi recunoscute în acest pact. [17]

Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale extinde scopurile restrângerii acestor drepturi. În conformitate cu acest document, restrângerile sunt introduse pentru asigurarea securității naționale, siguranței publice, bunăstării economice a țării, apărării ordinii și

¹ I. Deleanu. Instituții și proceduri constituționale. București, 2006; D. Mazilu. Drepturile omului. București, 2003; I. Guceac. Curs elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău, 2004; М.В. Баглай. Конституционное право Российской Федерации. Москва, 2001.

prevenirii faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei populației (art. 8, 9); asigurarea integrității teritoriale, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești (art. 10).

În *Principiile de la Siracuza* privind interpretarea restrângerilor și abaterilor de la dispozițiile Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice [47] sunt stipulate dispoziții despre posibilele limite ale restrângerilor. Astfel, art. 6 din documentul menționat prevede că ”niciun fel de restrângeri nu pot fi aplicate în alt scop decât cel pentru care au fost introduse”, adică în-suși scopul urmărit de aceste restrângeri reprezintă limita lor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. *Politica*. București: Editura IRI, 2001, p. 393.
2. Camus A. *Fața și reversul. Nunta. Mitul lui Sisif. Omul revoltat*. Vara. București: Ediția I Copyright, © 1994, p. 463.
3. Dahrendorf R. *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, București: Humanitas, 1996, p. 58.
4. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php>.
5. Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale*. București, 2006.
6. Dănișor D. C. *Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. Teoria generală*. Craiova: Editura Sitech, 2006, p. 14.
7. Ferguson A. *An Essay on the History of Civil Society*. Edinburgh: Duncan Forbes, 1966, p. 270.
8. Goma P. *Altina. Grădina scufundată*, Editura autorului, 1997, p.11.
9. Guceac. I. *Curs elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău*, 2004.
10. Hayek F. A. *Constituția libertății*, Iași: Editura Institutul European, p. 36.
11. Hegel G.W.F. I. *Principiile filosofiei dreptului*. București: Editura IRI, 1996, p. 41.
12. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. USA: University of Oklahoma Press, 1991, p. 11.
13. Jaspers K. *Sensul istoriei*. În: *Texte filosofice*. București: Editura. *Politica*, 1986.
14. Mazilu D. *Drepturile omului*. București, 2003.
15. Mosse-Bastide R.-M. *La Liberté*. Paris: Presses Universitaires de France, 1966, p. 1.
16. Platon. *Republica*. Antet XX Press, p. 5.
17. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*. lex.justice.md/md/356337/.
18. Rawls J. *Political Liberalism*. Columbia University Press, 1993. p. 42.
19. Revel J.-F. *Democracy Against Itself*. -- USA: Free Press, 1993. p. 156.
20. Sartori G. *Democratic Theory*. Westport: Greenwood Press, 1973. p. 286.
21. *Tratate internaționale. Vol. I*, 1998, p.30.
22. *The Constitution of the United States*, <http://www.usconstitution.net/const.pdf>.

23. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994.
24. Constituția Republicii Kazahstan [on-line] https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/const_kaz.pdf.
25. Constituția Franței. https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.pdf?lang=en.
26. Constituția Japoniei. București: Editura ALL Educațional S.A., 1997.
27. Constituția Republicii Italiene <http://www.casacultureivrea.it/costituzione/romeno.pdf>.
28. Constitution of the Republic of Uzbekistan, https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/wcms_127_502.pdf
29. Constitution of the Republic of Estonia <https://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/>.
30. Spanish Constitution, file:///C:/Users/adminGLK/Downloads/Spain_Const_1978_eng.pdf.
31. Баглай М.В..Конституционное право Российской Федерации. Москва,2001.
32. Локк Д. Сочинения. В 3-х т. Т. 3. М., Мысль, 1988, р. 292.
33. Монтескье Ш. Избранные произведения. М.: Госполитиздат, 1955, р. 288-289.
34. Конституция Республики Болгарии, www.uznal.org/constitution.php.
35. Конституция Венгерской Республики, <http://eclj.org/PDF/ECLJreportinrussian.pdf>.
36. Конституция Словацкой Республики. worldconstitutions.ru/?p=110.
37. Конституция Республики Македония, www.concourt.am/.../legal.../macedon-r.htm.
38. Конституция Республики Польша, www.poland.su/poland/konst.html.
39. Конституция Республики Хорватия, https://ru.wikipedia.org/.../Конституция_Хорва...
40. Конституция Российской Федерации base.garant.ru/10103000/.
41. Конституция Федеративной Республики Германии http://legalportal.m/download/constitutions/83_ru.pdf.
42. Конституция Чешской Республики с поправками, www.czechlegislation.com/ru/1-1993-sb.
43. Конституция Туркменистана, www.turkmenbusiness.org/node/127.
44. Конституция Латвийской Республики, www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=3&mid=8.
45. Конституция Греции, worldconstitutions.ru/?p=153.
46. Союзная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 года, www.concourt.am/armenian/.../swiss--r.htm.
47. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах. https://tengrinews.kz/zakon/mejdunarodnyie_organyi_i_organizatsii/mejdunarodnyie_otnosheniya_respubliki_kazahstan/id-O8500000001/.

**Ion GUCEAC, academician al AȘM,
doctor habilitat în drept, profesor universitar**

2.2. SECURITATEA PERSOANEI – VALOARE SUPREMĂ A REGIMULUI CONSTITUȚIONAL CONSOLIDAT

2.2. SECURITY OF THE PERSON - THE SUPREME VALUE OF THE CONSOLIDATED CONSTITUTIONAL REGIME

Summary

The study is devoted to an extremely important subject for our society and state during the contemporary period - the constitutionality regime as a guarantee of the person's security. Starting from the hypothesis that the constitutionality regime implies the primordial task of the power of self-limiting in order not to harm human rights and to ensure their effective realization and, more recently, the security of the person, the author considers it important to clarify where this regime starts, on which its existence is based, what factors contribute to its perpetuation and, last but not least, how it contributes to guaranteeing and ensuring the security of the person. In order to develop these moments, the author proposes a complex approach to a number of aspects related to the issues in question, by which to argue: the role of the Constitution to be the foundation of the constitutionality regime; the need to ensure the stability of the Constitution as an indispensable condition for a consolidated constitutional regime; the necessity of realizing the Constitution as a factor for the configuration and realization of the constitutionality regime; the particular role of constitutional legality (constitutionality) as a fundamental principle of the constitutionality regime; the essence and hypostases of the security of the person as the supreme value protected under the conditions of the consolidated constitutional regime; the role of the principle of legal certainty as a fundamental guarantee of the security of the person and of the constitutional regime.

Dintotdeauna problema securității a fost o sarcină importantă pentru orice societate și orice stat, deoarece fără asigurarea acesteia nu poate exista nici statul, nici societatea, nici persoana [1]. Până la începutul sec. al XX-lea, securitatea a fost privită fie ca menținerea suveranității statului prin consolidarea frontierelor acestuia (securitatea externă), fie ca suprimarea pericolelor interne – generate de infractori, opoziție sau diferite alte probleme (securitate internă). Abia spre sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea s-a înregistrat o tendință din ce în ce mai pronunțată a omenirii spre crearea condițiilor de securitate pentru viața persoanei [2].

¹ Enicov V. Dreptul persoanei la securitate. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20 mai 2016, desfășurată în cadrul Academiei de Administrare Publică. Chișinău: AAP, 2016, p. 356.

² Галузин А. Ф. Правовая безопасность как самостоятельный вид безопасности. În: Право и политика, 2008, №2, p. 275-276.

Pe cale de consecință, actualmente, în literatura de specialitate o atenție distinctă se acordă *securității persoanei* în ipostaza sa de element component al securității naționale și internaționale. Mai mult, numeroși cercetători argumentează existența unui *drept al persoanei la securitate* ca element indispensabil al statutului său juridic [3].

În esență, conținutul noțiunii de *securitate* semnifică lipsa pericolelor sau posibilitatea unei protecții sigure față de acestea. Pericolul, la rîndul său, este privit ca existența și acțiunea diferitor factori disfuncționali care destabilizează viața și activitatea omului, punînd în pericol dezvoltarea personalității sale [4]. După părerea cercetătorilor, *asigurarea securității* trebuie să cuprindă atît protecția stării normale a obiectului față de impactul factorilor care amenință interesele vitale ale acestuia, cît și restabilirea unei asemenea stări [5].

Vorbînd nemijlocit despre *securitatea persoanei*, precizăm că aceasta este una din necesitățile vitale ale omului, fără satisfacerea căreia individul neputînd să existe, să acționeze și să se dezvolte normal în societate. Necesitatea dată stă și la baza securității grupurilor sociale, comunităților, statelor, omenirii în ansamblu [6]. Sub acest aspect, destul de justificat *securitatea* este apreciată că o valoare socială cheie, fără de care semnificația celorlalte valori este pusă sub semnul întrebării [7]. Bunăoară, care ar fi prețul libertății dacă lipsesc garanțiile securității persoanei? Putem oare să tindem spre bunăstare, dacă proprietatea se află permanent amenințată de pericol?

Din perspectiva dată, susținem cercetătorii [8] care consideră că *securitatea* poate fi privită ca fundament al dezvoltării durabile a relațiilor juridice, care

³ Костаки Г., Еников В. Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории. În: Закон и жизнь, 2015, №3, p. 4.

⁴ Алисов Е.А. Аксиологические ориентиры православия в обеспечении безопасности образовательной среды. În: Вестник ПСТГУIV: Педагогика. Психология, 2011, Вып. 2 (21), p. 26.

⁵ Тер-Акопов А.А. Безопасность человека (теоретические основы социально-правовой концепции). Москва, 1998, p. 52.

⁶ Колоткина О. А. Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование: Автореферат диссертации ... кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2009, p.12.

⁷ Костаки Г., Еников В. Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории. В: Закон и жизнь, 2015, №3, p. 4; Enicov V. Dreptul persoanei la securitate. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20 mai 2016, desfășurată în cadrul Academiei de Administrare Publică. Chișinău: AAP, 2016, p. 356.

⁸ Пугачева А.С., Ахметов Ш.Р. Суцностная характеристика безопасности как категории гражданского права. În: Фундаментальные исследования, 2014, № 9, p. 2816.

asigură protecția intereselor vitale ale persoanei, statului și societății, precum și menținerea păcii civile, politice și stabilitatea socială în societate.

În literatura de specialitate s-a subliniat faptul că unul din semnele distinctive ale statului de drept rezidă în starea de *securitate* a persoanei, fundamentată constituțional pe limitarea juridică a activității arbitrare a puterii de stat. Astfel, în viziunea lui A.I. Ardașeva, *securitatea persoanei* face parte din acele valori constituționale care permit exercitarea suveranității statului, dezvoltarea materială suficientă a societății și persoanei ca valoare supremă [9].

În același timp, autorul menționează că *securitatea persoanei* trebuie recunoscută drept o categorie juridico-constituțională, deoarece dispune de toate trăsăturile și însușirile proprii obiectelor reglementării constituționale. Mai mult, în viziunea sa, *securitatea persoanei* reprezintă un fenomen constituțional multidimensional, care se manifestă în trei ipostaze distincte [10]:

- ca valoare constituțională;
- ca instituție juridico-constituțională;
- ca drept constituțional al omului și cetățeanului.

Securitatea persoanei ca valoare constituțională presupune ideea că cele mai importante aspecte ale *securității* au tangență cu valorile constituționale fundamentale. Majoritatea elementelor *securității*, strâns legate de securitatea statului, societății și a persoanei, formează obiectul de reglementare juridico-constituțională, ceea ce determină atribuirea *securității* la categoriile dreptului constituțional. În concret, conținutul *securității* se intersectează, interacționează și completează cele mai importante valori și norme constituționale, legate în special de suveranitatea poporului și a statului, asigurarea statutului persoanei ca valoare supremă în societate și stat. Iată de ce *securitatea* face parte din categoriile dreptului constituțional, manifestând un efect integrator în sistemul normelor constituționale [11].

În același context, S.D. Vorobiev afirmă că *securitatea* este o categorie constituțională, al cărei conținut normativ-juridic nu se limitează doar la sfera publică (societate și stat), ci reflectă și starea de protecție a intereselor vitale ale persoanei, societății și statului, asigurând echilibrul dintre acestea [12].

⁹ Ардашев А.И. Конституционные основы обеспечения безопасности личности в Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2008, p. 5.

¹⁰ Ibidem, p. 11.

¹¹ Ibidem, p. 15-16.

¹² Воробьев С.Д. Проблемы законодательного определения и разграничения в конституционном режиме безопасности. Право человека на безопасность: сущность и проблемы реализации. În: Право и безопасность, 2011, №1(38), p. 98.

Important e în acest sens că *securitatea persoanei* este transpusă în cadrul normativ al statului prin intermediul consacării juridico-constituționale a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului [13]. Din acest punct de vedere, securitatea persoanei *ca valoare constituțională*, este chemată să recunoască omul ca valoare socială, să garanteze manifestarea caracteristicilor lui constituționale prin intermediul unui complex de posibilități politico-juridice, orientate spre prevenirea și contracararea amenințărilor și pericolelor în procesul de realizare a drepturilor și libertăților sale fundamentale. Conținutul *securității persoanei* nu se limitează doar la obligația statului de a-i asigura cele mai importante drepturi și libertăți constituționale, legate de viață, sănătate și demnitatea umană. Respectiv, *securitatea persoanei* reprezintă o categorie constituțională, o valoare de sine stătătoare, reunind un șir de alte valori constituționale [14].

Securitatea persoanei ca instituție juridico-constituțională cuprinde în sine principiile juridice internaționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, dreptul omului la securitate și principiile naționale ale securității omului și cetățeanului. Astfel, *securitatea persoanei* ca instituție juridico-constituțională are un caracter complex, înglobând în sine norme ale diferitor subramuri și instituții de drept constituțional (bazele regimului constituțional, drepturile și libertățile constituționale ale omului și cetățeanului, sistemul și atribuțiile autorităților de stat), precum și norme ale altor ramuri de drept (administrativ, penal, ecologic, civil etc.), care reglementează relațiile din sfera *securității persoanei* [15]. Bunăoară, din perspectiva dreptului administrativ, *securitatea persoanei* este văzută ca un element al statutului administrativ-juridic al cetățeanului, adică o stare, reglementată de normele dreptului administrativ, de protecție a drepturilor, libertăților și intereselor legale ale persoanei față de factorii și condițiile determinate de contravențiile administrative și fenomenele nocive naturale, tehnogene și sociale ale realității [16].

Într-o accepțiune mai largă, se consideră că conținutul *securității persoanei* reflectă protejarea nu doar a esenței biologice a individului concret, dar și asigurarea securității calității necesare de viață a acestuia, crearea condițiilor pentru dezvoltarea sa ca personalitate, precum și crearea de mecanisme efective

¹³ Мурадян Э. Р. Концепция безопасности личности, общества и государства. În: Вестник Челябинского государственного университета, 2009, № 15 (153), p. 21.

¹⁴ Ардашев А.И. Конституционные основы обеспечения безопасности личности в Российской Федерации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2008, p. 17.

¹⁵ Ibidem, p. 19.

¹⁶ Калина Е.С. Государственно-правовой механизм обеспечения права на безопасность личности в Российской Федерации. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2003, p. 5.

de realizare a drepturilor și libertăților sale [17]. Din acest punct de vedere, considerăm că există suficiente temeiuri pentru existența unui drept distinct al omului – *dreptul la securitate* [18].

Dreptul persoanei la securitate. Privite în ansamblu, drepturile fundamentale ale omului au un rol enorm în viața acestuia, mai ales în condițiile statului de drept contemporan, servind ca instrumente indispensabile pentru manifestarea acestuia în diferite sfere ale vieții sociale.

Vorbind nemijlocit despre *dreptul la securitate*, precizăm că în doctrina juridică contemporană pot fi atestate cel puțin trei abordări ale esenței acestuia ca fenomen, sub aspectul reglementării constituționale a statutului juridic al persoanei [19].

Într-o primă abordare, *dreptul la securitate* este văzut ca un drept subiectiv de sine stătător, care trebuie reglementat în Constituția statului de rînd cu alte drepturi fundamentale, precum: dreptul la viață, dreptul la libertate și inviolabilitate, dreptul la inviolabilitatea vieții private etc. [20].

Într-o a doua accepțiune, se propune înțelegerea *dreptului la securitate* într-un sens mai îngust: ca unul din atributele ce decurg dintr-un drept constituțional mai larg.

În fine, într-o a treia abordare se propune înțelegerea mai complexă a fenomenului *dreptului la securitate*, acesta fiind strîns legat nu doar de unul, dar de mai multe drepturi și libertăți constituționale [21].

În opinia cercetătoarei A.O. Kolotkina, *securitatea persoanei* se exprimă juridic prin *dreptul persoanei la securitate*, prin care se înțelege posibilitatea juridică a persoanei ca subiect de drept de a-și menține starea de securitate a activității sale sub forma revendicărilor asigurate și protejate de către stat, de a-și realiza de sine stătător necesitățile vitale de diferită natură. În această accepțiune *dreptul*

¹⁷ Колоткина О. А. Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование. Автореферат диссертации ... кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2009, р. 12.

¹⁸ Костаки Г., Еников В. Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории. În: Закон и жизнь, 2015, №3, р. 6.

¹⁹ Воробьев С.Д. Проблемы законодательного определения и разграничения в конституционном режиме безопасности. Право человека на безопасность: сущность и проблемы реализации. În: Право и безопасность, 2011, №1(38), р. 100.

²⁰ Калина Е.С. Понятие безопасности и право на безопасность как одно из личных прав. В: Безопасность бизнеса, 2004, № 4, р. 9-10; Колоткина О.А. Право личности на безопасность: понятие, место в системе прав человека и особенности изучения в курсе конституционного права РФ. În: Право и образование, 2007, № 11, р. 109-114.

²¹ Воробьев С.Д. Проблемы законодательного определения и разграничения в конституционном режиме безопасности. Право человека на безопасность: сущность и проблемы реализации. În: Право и безопасность, 2011, №1(38), р. 100

persoanei la securitate reprezintă o caracteristică substanțială a *securității juridice a persoanei*. În același timp, recunoaște autoarea, conținutul *dreptului persoanei la securitate* este cu mult mai complex, dat fiind faptul că cumulează în sine dreptul și la alte tipuri de securitate, în diferite sfere ale relațiilor sociale (securitatea economică, securitatea fiscală, securitatea muncii, securitatea bancară etc.), și nu doar cea juridică [22].

În literatura de specialitate, *dreptului persoanei la securitate* i se recunoaște o natură juridică dublă. Pe de o parte, acesta este văzut ca un drept subiectiv ce caracterizează conținutul raporturilor juridice ce apar în legătură și în scopul asigurării securității fiecărui subiect de drept. Pe de altă parte, *dreptul persoanei la securitate*, avînd o legătură organică cu asemenea drepturi și libertăți fundamentale precum dreptul la viață, dreptul la libertate și securitate și alte drepturi și libertăți absolute, de facto „este prezent” în fiecare din aceste drepturi. Respectiv, se consideră că există temeiuri suficiente pentru a recunoaște că dreptul persoanei la securitate este un element central care concentrează în sine elementele întregului sistem de drepturi și libertăți ale omului, dar și a întregului sistem de drept [23].

Referitor la conținutul și caracteristicile *securității persoanei* ca drept constituțional, în opinia cercetătorilor, acestea sunt determinate de următoarele momente [24]:

1) drepturile și libertățile ce formează statutul juridic al persoanei cuprind nu doar drepturile fundamentale (constituționale), dar și drepturile și libertățile stipulate în alte acte legislative ale statului, precum și în documentele internaționale recunoscute de către stat;

2) sediul original al acestuia sunt normele Constituției, conform cărora persoana, drepturile și libertățile acesteia constituie valori supreme în stat, recunoașterea, respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului constituie o obligație a statului, drepturile și libertățile omului au o aplicabilitate directă, determină sensul, conținutul aplicării legilor, a activității puterii legislative și executive, a administrației publice locale și sunt asigurate de către justiție;

3) *securitatea persoanei* reprezintă o valoare nematerială, general umană. Ea generează un drept corespunzător, care constituie unul din drepturile naturale ale omului, statutul căruia este confirmat prin consacrarea lui în actele juridice internaționale;

²² Колоткина О.А. Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование: p.12-13.

²³ Ibidem, p.14.

²⁴ Ардашев А.И. Конституционные основы обеспечения безопасности личности в Российской Федерации, p. 23.

4) *dreptul persoanei la securitate* prin natura sa este cel mai apropiat de drepturile inviolabile ale persoanei (dreptul la viață, demnitatea persoanei, inviolabilitatea persoanei). În lipsa *dreptului la securitate* este greu de imaginat realizarea efectivă a acestor drepturi, întrucât aceasta apare odată cu nașterea persoanei;

5) *dreptul persoanei la securitate* excede limitele conținutului drepturilor personale, deoarece: a) este strâns legat de securitatea statului și a societății, punând accentul pe realizarea drepturilor colective ale comunităților sociale; b) *securitatea persoanei* excede și limitele securității fizice a persoanei, întrucât acest drept se completează cu necesitatea asigurării securității mediului ecologic, moral, a condițiilor sociale în care omul își realizează esența sa bio-socială etc. [25].

Prin esență, cercetătorii sunt de părerea că *dreptul persoanei la securitate* este un drept fundamental al omului și cetățeanului. În galeria drepturilor constituționale acesta îndeplinește rolul unui garant general, deoarece penetrează toate drepturile constituționale și protejează securitatea omului și cetățeanului, prin aceasta creînd condițiile necesare pentru realizarea tuturor drepturilor fundamentale ale omului [26].

Un moment important în context ține de faptul că dreptului constituțional al persoanei la securitate îi corespund obligații constituționale corelative de asigurare a realizării sale ce aparțin: indivizilor, comunităților sociale și instituțiilor societății civile, precum și statului [27]. Cel mai relevant este că, în prezent, asigurarea *securității persoanei* a devenit o obligație constituțională a statului, care astfel trebuie să ia toate măsurile pentru a crea condițiile necesare vieții și dezvoltării cetățenilor săi [28].

La rîndul său, obligația constituțională a statului de a asigura *securitatea persoanei* fundamentează un adevărat sistem de garanții constituționale, în centrul cărora se află activitatea statului și a autorităților sale. Mai mult, anume statul este principalul subiect chemat să asigure realizarea și respectarea *dreptului persoanei la securitate*. În acest sens, unul din cele mai importante instrumente utile pentru asigurarea acestuia este principiul răspunderii reciproce (obligațiile reciproce) a persoanei, societății și a statului [29].

²⁵ Ibidem, p. 23.

²⁶ Ibidem, p. 12.

²⁷ Ibidem, p. 24.

²⁸ Iacob I. Dreptul persoanei la securitate socială: conținut și garanții constituționale. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului. Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016, p. 126.

²⁹ Ардашев А.И. Конституционные основы обеспечения безопасности личности в Российской Федерации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2008, p. 24.

Menționăm că realizarea *dreptului persoanei la securitate* se asigură prin intermediul creării și funcționării a numeroase mecanisme sociale și juridice. Printre acestea, rolul principal îi revine mecanismelor juridice, în concret mecanismului de legiferare și celui de apărare a ordinii de drept [30].

Asigurarea *dreptului la securitate* presupune crearea anumitor condiții favorabile pentru realizarea sa (cum ar fi: existența garanțiilor politice, economice, juridice, organizaționale etc. – realizarea unei politici unice în sfera asigurării securității persoanei, monitorizarea pericolelor care amenință interesele vitale ale persoanei, crearea unor mecanisme eficiente de gestionare a riscurilor etc.), precum și posibilitatea utilizării măsurilor de protecție și apărare a acestui drept [31].

În opinia noastră, unele din cele mai importante mijloace de asigurare a *securității persoanei* în perioada contemporană rezidă în dezvoltarea culturii juridice în general și a culturii drepturilor omului în special (cu precădere prin *educația pentru drepturile omului*) [32], aceasta fiind văzută ca una din principalele garanții ale respectării drepturilor omului și a dezvoltării umane.

După cum ne-am expus cu ocazia altor demersuri științifice, prin intermediul *educației pentru drepturile omului* poate fi dezvoltată o adevărată cultură a drepturilor omului, bazată pe respectarea, protecția, și realizarea practică a drepturilor omului [33].

Sub acest aspect, trebuie să recunoaștem că educația pentru drepturile omului nu este o modă, ci o necesitate stringentă pentru Republica Moldova, ce reiese din trecutul nostru totalitar, prezentul incert și aspirațiile de integrare în lumea democrațiilor. Oportunitatea *educației pentru drepturile omului* în societățile actuale are la bază ideea că există anumite valori importante pentru umanitate în ansamblul ei (egalitate, nediscriminare, respectul vieții, libertate, respectul opiniilor, al credințelor religioase, *securitatea* etc.), fără de care o viață demnă de om, demnitatea umană e de neconceput. Prin urmare, doar *educația pentru drepturilor omului* ar putea sta la baza unei înalte culturi juridice a drepturilor omului în calitate sa de factor principal în edificarea și consolidarea statului de drept [34].

³⁰ Колоткина О.А. Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2009, p.14.

³¹ Ibidem, p. 15.

³² Costachi Gh. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului. În: Revista Națională de Drept, 2016, nr. 1, p. 16.

³³ Понимаем права человека. Руководство по образованию в области прав человека. Европейский Центр обучения и исследований в области прав человека и демократии (ЕТС), г. Грац, 2005, p. 15.

³⁴ Costachi Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 457.

În același timp, valoarea și oportunitatea educației pentru drepturile omului și a culturii drepturilor omului se justifică și datorită rolului lor în asigurarea *securității persoanei* – recunoscut a fi un element important al dezvoltării umane în perioada contemporană [35]. Acest moment este destul de vizibil din însuși conținutul *securității persoanei*, care este apreciată de către cercetători ca fiind „viața persoanei liberă de orice pericol și calitatea acesteia însoțită de crearea condițiilor pentru dezvoltarea liberă, realizarea drepturilor sale și a posibilităților de a participa la viața socială (la nivel național și global) [36].

Într-o altă opinie, *securitatea umană* implică, de obicei, condiții în care oamenii își pot exercita opțiunile în siguranță și libertate, fără teama că oportunitățile de care se bucură astăzi vor fi pierdute sau retrase mâine. *Securitatea* înseamnă că beneficiile pe care le-au atins oamenii în extinderea oportunităților lor și perfecționarea capacităților sunt protejate de aranjamentele curente sociale, economice și politice. Altfel spus, *securitatea* se bazează pe o acceptare socială largă – bazată pe instituții stabile – a drepturilor și obligațiilor oamenilor [37].

În esența sa, *securitatea persoanei* se axează pe individualitatea umană. Se preocupă de modul în care oamenii trăiesc și cât de liber se simt în societate, cât de liber își pot exercita multitudinea de opțiuni, în ce măsură au acces la piață și oportunitățile sociale – și dacă trăiesc în stare de conflict sau în pace ... Conceptul *securității umane* evidențiază faptul că oamenii trebuie să fie în stare să aibă grijă de ei: toți oamenii trebuie să dispună de oportunitatea de a-și satisface necesitățile esențiale și de a-și câștiga existența. Acest fapt le oferă libertatea și asigură contribuția lor la procesul de dezvoltare – dezvoltarea personală și a comunității, a țării lor și a omenirii în ansamblu [38].

Acestea fiind spuse, devine clară interdependența dintre *securitatea persoanei* și drepturile omului. În acest sens, la nivel internațional se afirmă că drepturile omului și *securitatea persoanei* se află într-o legătură indisolubilă, deoarece recunoașterea și realizarea drepturilor omului constituie un scop și un element indispensabil *securității persoanei*. Mai mult, majoritatea amenințărilor la adresa *securității persoanei* direct sau indirect țin de problema respectării drepturilor omului [39]. Iată de ce drepturile omului reprezintă fundamentul necesar pentru dezvoltarea umană și *securitatea persoanei*.

³⁵ Костаки Г., Еников В. Безопасность человека в системе национальной безопасности. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 4, p. 8.

³⁶ Безопасность личности, общества, государства. Монография. / Под общей редакцией академика О. А. Колобова. Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008, p. 109.

³⁷ Raportul Național al Dezvoltării Umane. Moldova 1999. Noiembrie 1999, p. 15.

³⁸ New Dimensions of Human Security. Human Development Report. 1994, p. 22-24.

³⁹ Понимаем права человека..., p. 16-17.

În consecință, se poate susține că *educația pentru drepturile omului* poate să contribuie substanțial la asigurarea *securității persoanei*. Înțelegerea principiilor și drepturilor omului și cunoașterea mijloacelor de realizare și apărare a acestora dă posibilitate indivizilor de a-și valorifica oportunitățile, de a-și asigura existența și dezvoltarea fizică și spirituală, de a se implica în procesul de luare a deciziilor ce privesc viața lor, în procesul de soluționare a conflictelor și de menținere a păcii și a ordinii în comunitate, în baza respectării drepturilor omului [40].

În acest sens, specialiștii menționează că *educația pentru drepturile omului* reprezintă un important instrument pentru prevenirea conflictelor și încălcarea drepturilor omului, precum și pentru consolidarea relațiilor post-conflictuale, și de aceea reprezintă un factor-cheie pentru realizarea *securității persoanei* [41].

Dat fiind faptul că în mare parte *securitatea persoanei* este orientată spre protecția drepturilor omului, prevenirea conflictelor și eliminarea cauzelor insecurității și vulnerabilității, orice strategie de asigurare a *securității persoanei* (care la moment, cu regret, lipsește în Republica Moldova) trebuie să fie orientată în mod necesar și spre crearea unei culturi politice și juridice bazate pe drepturile omului (cultura drepturilor omului). În prezent, necesitatea și oportunitatea unei astfel de culturi practic este de necontestat, întrucât constituie o premisă și condiție-cheie pentru democratizarea societății, edificarea statului de drept și integrarea europeană a Republicii Moldova [42].

Pornind de la aceste deziderate, considerăm că pe agenda de lucru a actualei guvernări trebuie să se regăsească ca prioritare următoarele obiective [43]: dezvoltarea culturii drepturilor omului (inclusiv prin responsabilizarea autorităților statului de respectarea drepturilor omului); consolidarea strategiei educației pentru drepturile omului; elaborarea și implementarea *concepției și strategiei securității persoanei*.

⁴⁰ Costachi Gh. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului, p. 18-19

⁴¹ Понимаем права человека. p. 17.

⁴² Costachi Gh. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului, p. 18-19

⁴³ Costachi Gh. Stabilitatea Constituției – garanție indispensabilă statalității Moldovei. În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării, materialele confeinței științifice din 24-25 martie 2017 din Chișinău. Chișinău, 2017, p. 7; Costachi Gh., Guceac I. Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept. Chișinău, 2003, p. 8.

Principiul securității juridice – garanție fundamentală a securității persoanei și a regimului constituțional

Într-un stat de drept, respectarea principiilor precum legalitatea, securitatea juridică sau previzibilitatea normelor juridice trebuie să fie de domeniul normalității. Atunci când însă normalul se transformă în anormal, vorbim deja de o stare de insecuritate juridică, care generează lipsa de încredere a cetățeanului în autoritățile publice ale statului și în normele pe care acestea le edictează [44].

Este evident că modificarea permanentă a normelor juridice sau crearea de norme juridice cu un sens obscur este o sursă sigură de dezechilibru social și, ca atare, de neîncredere din partea particularilor [45]. Prin urmare, în spațiul european, în ultimele decenii tot mai mult și-a făcut loc un principiu fundamental pentru existența statului de drept – *principiul securității juridice* sau, altfel spus, *principiul stabilității raporturilor juridice*.

În prezent acesta se bucură de o largă recunoaștere, nu doar în sfera dreptului european, ci și în cea a majorității sistemelor juridice interne ale statelor membre, susțin cercetătorii [46]. Acest moment, cât și semnificația practică deosebită a principiului, din punctul nostru de vedere, servește ca o premisă importantă și deloc neglijabilă pentru transpunerea lui și în Republica Moldova, ținând cont de eforturile depuse pentru consolidarea statului de drept și democratizarea societății moldovenești.

Necesitatea studierii *principiului securității juridice* este indubitabilă din mai multe considerente [47]:

- În *primul rând*, pentru a fi funcțional, acest principiu are nevoie de o definiție clară și accesibilă, astfel încât să nu fie perceput ca o noțiune abstractă.
- În *al doilea rând*, importanța explicării conținutului principiului este majoră mai ales într-un stat de drept, deoarece atât autoritățile publice, cât și instanțele judecătorești sunt obligate să-l aibă în vedere, primele în emiterea/adoptarea actelor juridice, celelalte în soluționarea litigiilor [48].
- În *al treilea rând*, preocuparea pentru asigurarea securității juridice este de actualitate, mai ales în condițiile creșterii cantitative a legislației din ultimii ani,

⁴⁴ Iacob I. Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept. În: Revista Științifică Internațională “Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 99.

⁴⁵ Trăilescu A.A. Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative. În: Curentul Juridic, 2011, nr. 1, p. 116.

⁴⁶ Ibidem, p. 116.

⁴⁷ Costachi Gh., Iacob I. Reflecții asupra securității juridice în statul de drept. În: Legea și Viața, 2015, nr. 5, p. 4-5.

⁴⁸ Trăilescu A.A. Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative, p. 112.

determinată decréșterea complexității dreptului, ca urmare a dezvoltării noilor surse de drept, mai ales a celor comunitare și internaționale, precum și a evoluției societății, a apariției unor noi domenii de reglementare [49].

Date fiind actualitatea incontestabilă și valoarea juridică, teoretică și practică deosebită a *principiului securității juridice* pentru stabilitatea relațiilor din cadrul societății, în cele ce urmează ne propunem să expunem câteva reflecții pe marginea conținutului principiului dat și a modalităților de asigurare a acestuia în activitatea statului de drept, întrucât este indispensabil consolidării regimului constituționalității.

Înainte de a încerca o conturare a esenței și conținutului *principiului securității juridice*, vom preciza că deși este important pentru statul de drept, acesta nu este reglementat juridic, fiind o creație a jurisprudenței [50]. Prima dată a fost menționat de Curtea de Justiție a Comunităților Europene, fiind considerat o regulă de drept ce trebuie respectată în aplicarea tratatului. Ulterior, acesta a fost preluat în practica Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), pentru ca mai târziu să fie preluat și în documente programatice – de exemplu, *Cartea albă pentru un dialog intercultural*, elaborată în 2008 de Consiliul Europei, unde se arată că principiul preeminenței dreptului garantează separația puterilor, securitatea juridică și egalitatea tuturor în fața legii (pct. 3.4.1) [51].

Într-o altă opinie, se susține că *principiul securității juridice* este „un produs de import” provenit în mare parte din dreptul german și introdus pas cu pas în ordinea internă prin prisma dreptului unional și a celui consacrat de Convenția Europeană a Drepturilor Omului [52] (în continuare Convenție). Deși nu este consacrat în mod expres într-un text comunitar, Curtea de Justiție a Comunităților Europene a stabilit că *principiul securității juridice* este parte integrantă a ordinii juridice comunitare, cât și de statele membre în exercitarea prerogativelor conferite de directivele comunitare (*Cauza C-74/74, CNTA SA împotriva Comisiei Comunităților Europene*, Hotărârea din 15 iunie 1976) [53]. De asemenea, nici în dreptul european al drepturilor omului nu

⁴⁹ Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale, p. 2.

⁵⁰ Danileț C. Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri. Strategia de reformare a sectorului justiției, p. 13.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Duminiță R. Criza legii contemporane. București: C.H. Beck, 2014, p. 105.

⁵³ Costăș C. Fl. Principiul securității juridice. În: R.R.F., 2008, nr. 7, p. 42-44.

regăsim o reglementare expresă, dar *securitatea juridică* este analizată la nivel jurisprudențial, de regulă, în legătură cu principiul preeminenței dreptului, prevăzut în Preambulul Convenției [54].

În jurisprudența sa, CtEDO a evidențiat importanța *principiului securității juridice*, arătând că: acesta este inerent atât dreptului Convenției, cât și dreptului comunitar (*Cauza Marckx c. Belgia*, Hotărîrea din 13 iunie 1979); este un element esențial al statului de drept și nerespectarea lui echivalează cu încălcarea prevederilor art. 6§1 din Convenție (*Cauza Ștefănică ș.a. c. România*, Hotărîrea din 2 noiembrie 2010) [55]. În jurisprudența CtEDO, acest principiu este consacrat în mod explicit în legătură cu unul dintre drepturile fundamentale reglementate de Convenție, respectiv dreptul la un proces echitabil. În numeroase cauze această instanță a statuat că unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este *principiul securității raporturilor juridice*, care impune, printre altele, ca soluția dată în mod definitiv de către tribunale unui litigiu să nu fie repusă în discuție.

Trebuie precizat că judecătorul comunitar (de la Curtea de Justiție a Comunităților Europene) și cel european (de la CtEDO) au consacrat *principiul securității juridice* introducînd în jurisprudență „principiul încrederii legitime”, care tinde să limiteze posibilitățile de modificare a normelor juridice, din momentul în care au fost luate angajamente de către autoritățile competente. Garant al unei anumite previzibilități în aplicarea dreptului, acest principiu protejează „încrederea pe care destinatarii regulilor și deciziilor sunt îndreptățiți să o aibă, cel puțin pentru un anumit timp, în stabilitatea situațiilor reglementate de aceste reguli sau decizii” [56].

În mod asemănător, la nivel legislativ intern, *principiul securității juridice* nu este consacrat ca o regulă de drept de sine stătătoare, ci rezultă implicit din dispozițiile constituționale ale statelor europene (bunăoară, din art. 1 alin. (3) din *Constituția României* [57]), acesta fiind privit ca un corolar al statului de drept [58].

⁵⁴ Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, din 04.11.1950, adoptată la Roma la 04.11.1950 și intrată în vigoare la 03.09.1953. În vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1998 (Publicată în *Tratate Internaționale* Nr. 1 din 01.01.1998).

⁵⁵ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 106.

⁵⁶ Popescu S., Țăndăreanu V. *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*. În: *Buletin de informare legislativă*, 2007, nr. 1, p. 5-6.

⁵⁷ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: *Monitorul Oficial al României* nr. 233 din 21.11.1991, republicată în *Monitorul Oficial* nr. 767 din 31 octombrie 2003.

⁵⁸ Duminică R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014, p. 107.

Deși, plecându-se de la caracterul multiform al principiului, în doctrină s-a arătat ^[59] că nu este posibilă o definiție exactă a acestuia, totuși, relativ recent, în unele lucrări de specialitate *securitatea juridică* a fost definită ca „acel principiu care tinde să înlăture din ordinea juridică riscul de incertitudine generat de imprecizia sau instabilitatea dreptului” ^[60]. În același timp, în literatură se susține că, *lato sensu*, prin siguranța persoanei se înțelege siguranța juridică a acesteia, siguranță garantată de către drept, precizându-se în acest sens că „siguranța persoanei este un principiu care, la rîndul său, este aproape rațiunea de a fi a dreptului însuși” ^[61] sau că „*securitatea juridică* este calitatea unei ordini de drept ce garantează individului lizibilitate și încredere în ceea ce constituie dreptul la un moment dat și care, după toate probabilitățile, va fi dreptul și în viitor” ^[62].

Potrivit doctrinei franceze, *securitatea juridică* se caracterizează prin faptul că aceasta trebuie să protejeze persoana „de pericolul care vine chiar din partea dreptului, contra unei insecurități pe care a creat-o dreptul sau pe care acesta riscă s-o creeze” ^[63] și are un conținut complex, în sensul că ea comportă două mari categorii de reguli, pe de o parte, cele care vizează calitatea dreptului și, pe de altă parte, cele care privesc asigurarea stabilității situațiilor juridice, respectiv neretroactivitatea legii și previzibilitatea acesteia și a acțiunilor statului, numită și „principiul încrederii legitime în continuitatea acțiunilor statale”. În acest context, s-a susținut că o noțiune mai potrivită decît cea de „securitate juridică” ar putea fi cea de „fiabilitate a dreptului” ^[64].

Dincolo de contribuția doctrinei franceze la dezvoltarea principiului *securității juridice*, un aport distinct în acest sens a înregistrat și Consiliul de Stat al Franței, mai ales prin rapoartele (studiile) sale anuale, care în ultimii ani cuprind și compartimente de analiză pe alocuri doctrinară. După cum subliniază cercetătorii S. Predescu și V. Țăndăreanu, este relevant pentru principiul în discuție mai ales studiile realizate în anii 1990 și 2006 („Securitatea juridică

⁵⁹ Cristau A. L'exigence de sécurité juridique. In: Recueil Dalloz-Sirey (D.) Croniques, 2002, p. 2815. [resurs electronic]: http://credo-multimedia.comBib_num/Articles%20New/Antoine%20Cristau,%20L'exigence%20de%20s%C3%A9curit%C3%A9%20juridique.pdf.

⁶⁰ Brad I. Revocarea actelor administrative. București: Universul Juridic, 2009, p. 158.

⁶¹ Fromont M. Le principe de sécurité juridique. În: AJDA, L'actualité juridique. Droit administratif, nr. special. Paris: Dalloz, 1996, p. 178.

⁶² Calmes S. Du principe de protection de la confiance légitime en droits allemand, communautaire et français, Thèse. Paris: Dalloz, 2001, p. 162-163.

⁶³ François L. Le problème de la sécurité juridique. In: La sécurité juridique. Liège: Jeune Barreau de Liège, 1993, p. 10.

⁶⁴ Lambert P. Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives. In: Sécurité juridique et fiscalité. Bruxelles: Bruylant, 2003, p. 6.

și complexitatea dreptului”). Pornind de la premisa că *securitatea juridică* constituie unul din fundamentele statului de drept, autorii studiului (din 2006) dezvoltă conținutul *principiului securității juridice*. Respectiv, acest principiu înseamnă ca cetățenii să fie în măsură, fără ca acest lucru să reclame din partea lor eforturi deosebite, să decidă ce este permis și ce este interzis prin dreptul aplicabil. Pentru a se ajunge la acest rezultat, normele adoptate trebuie să fie clare și inteligibile și să nu fie supuse, în timp, la schimbări prea frecvente și, mai ales, imprevizibile. Din această perspectivă, s-a arătat că axa formală a *securității juridice* o reprezintă calitatea legii, în timp ce axa temporală o reprezintă *previzibilitatea legii* [65].

Vorbind despre calitatea legii, studiul precizează: Legea este făcută pentru a impune, a interzice, a sancționa. Ea nu este făcută pentru a flecări, a crea iluzii, a provoca ambiguități și decepții. Legea trebuie să fie deci normativă: legea non-normativă diminuează regula necesară, inducând un dubiu asupra efectului real al dispozițiilor sale. [...] Pentru a ști ce prevede legea, nu este suficient ca ea să fie accesibilă în sens material. Este vorba desigur de o exigență esențială, iar publicarea normei, care este destinată să o facă accesibilă, constituie de altfel o condiție a opozabilității sale. Dar mai trebuie ca norma să fie și inteligibilă. Inteligibilitatea implică lizibilitatea, atît claritatea și precizia enunțurilor, cît și coerența lor. Ea mai presupune și ca regulile să dobîndească întreaga lor forță în contextul corpus-ului juridic în care ele sunt chemate să se integreze, fără să facă, în acest scop, apel la prea multe dispoziții exterioare textului.

Ținînd cont de aceste momente, cercetătorii subliniază că inflația legislativă, instabilitatea normativă, nerespectarea cerințelor de tehnică și procedură legislativă, la care se adaugă și incertitudinea care planează asupra condițiilor de aplicare, creează o insecuritate juridică dificil de suportat pentru omul obișnuit, confruntat cu aplicarea dreptului, punîndu-l în dificultate chiar și pe specialistul în drept [66].

În același timp, în doctrină se atrage atenția că dreptul a suportat întotdeauna tensiunea a două exigențe contradictorii: justiția sau echitatea, pe de o parte, care incită la modificarea regulilor și situațiilor juridice pentru a ameliora în mod constant ordinea juridică sau pentru a o adapta la o societate schimbătoare și care se concretizează în principiul mutabilității și, pe de altă parte, siguranța juridică care cere stabilitate [67]. Ca atare, legiuitorul nu poate opera prea des modificări

⁶⁵ Popescu S., Țăndăreanu V. Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez. În: Buletin de informare legislativă, 2007, nr. 1, p. 5.

⁶⁶ Duminică R. Criza legii contemporane. București: C.H. Beck, 2014, p. 103.

⁶⁷ Fromont M. Le principe de sécurité juridique. În: AJDA. L'actualité juridique. Droit administratif. Paris: Dalloz, 1996, p. 178.

legislative, deoarece astfel se aduce atingere stabilității dreptului, care este o condiție a respectării lui de către destinatari și, în același timp, mutabilitatea legislației apare ca fiind necesară într-o societate aflată într-o permanentă dezvoltare [68]. Suntem astfel în fața unei dileme dificile, așa cum se arată și în literatura de specialitate [69], unde se exprimă îndoiala cu privire la posibilitățile juridice de asigurare în cele mai optime condiții a continuității legislative în statul de drept. De regulă, în cadrul acestei dileme, câștig de cauză are principiul mutabilității, legislația putând fi modificată în orice moment, însă în prezent se afirmă din ce în ce mai puternic *principiul securității juridice*, ce se opune revizuirilor prea dese și insuficient motivate, impunându-se cu necesitate o concretizare mai fermă a acestuia. Se consideră [70] și faptul că ar fi vorba doar de o contradicție aparentă, deoarece modificările legislative, în măsura în care permit evitarea învățării patologice și facilitează creșterea calității pregătirii legislației, nu determină revizuiți, ci, din contră, conduc la elaborarea unor legi durabile.

Sintetizând multe din reflecțiile expuse în literatura de specialitate, cercetătoarea R. Duminică subliniază că din perspectiva elaborării legii, în esență *principiul securității juridice* înglobează următoarele aspecte: *neretroactivitatea legii, accesibilitatea și previzibilitatea legii, interpretarea unitară a legii*, coordonate a căror respectare constituie o condiție *sine qua non* pentru o legislație de calitate [71] și o aplicare de calitate a acesteia.

Neretroactivitatea legii. În considerarea importanței sale pentru statul de drept, acest principiu a fost ridicat la rang constituțional, fiind consacrat în art. 22 din *Constituția Republicii Moldova*. Aceasta se justifică prin faptul că asigură în condiții mai bune *securitatea juridică* și încrederea cetățenilor în sistemul de drept, precum și datorită faptului că blochează nesocotirea separației dintre puterea legislativă, pe de o parte, și puterea judecătorească sau cea executivă, pe de altă parte, contribuind în acest fel la consolidarea statului de drept [72].

Ca urmare a consacrării sale constituționale, acest principiu a devenit obligatoriu nu doar pentru judecătorul care aplică legea, ci și pentru legiuitor, care este ținut deopotrivă să-l respecte în procesul de legiferare, neretroactivitatea legii

⁶⁸ Duminică R. Criza legii contemporane. București: C.H. Beck, 2014, p. 104.

⁶⁹ Pătulea V. Tratat de management juridic și jurisdicțional. București: IRDO, 2010, p. 223-224.

⁷⁰ Ibidem, p. 224.

⁷¹ Duminică R. Criza legii contemporane. București: C.H. Beck, 2014, p. 107.

⁷² Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 10.

constituind o garanție fundamentală a drepturilor constituționale [73]. Profesorul M. Eliescu arăta în acest sens, în mod sugestiv, că [74] dacă ceea ce s-a făcut în conformitate cu legea în vigoare ar putea fi neconținut stricat de legea nouă, orice prevedere în timp ar fi cu neputință și ordinea juridică însăși ar fi amenințată pe măsură ce s-ar slăbi încrederea în securitatea drepturilor, în stabilitatea circuitului civil.... Dacă legea nouă nu ar respecta ceea ce a fost făcut în cadrul prevederilor legii vechi, încrederea ar dispărea și, odată cu ea, ar fi atinsă autoritatea legii, căci voința de a da ascultare permisiunilor, poruncilor și opiniilor legale, ar fi, desigur, în bună măsură demobilizată dacă cel ce s-a supus lor nu ar fi sigur că, procedând astfel, va sta sub scutul legii.

În doctrina autohtonă se menționează în contextul dat că principiul neretroactivității legii răspunde preocupării de *securitate juridică*, fiind o garanție pentru situațiile juridice legal create și consolidate sub imperiul legii vechi. Neretroactivitatea reprezintă un factor de ordine și de *securitate juridică*, protejând drepturile subiective împotriva intervenției legiuitorului și împiedicând repunerea în discuție a drepturilor dobândite și a actelor vechi încheiate sub imperiul legii vechi [75]. Mai mult, și Curtea Constituțională a Republicii Moldova a confirmat semnificația deosebită a principiului în cauză, subliniind: „principiul neretroactivității legii urmărește protejarea libertăților, contribuie la adâncirea securității juridice și a certitudinii în raporturile interumane” [76].

Accesibilitatea și previzibilitatea legii. Accesibilitatea legii privește, în principal, aducerea la cunoștință publică a acesteia, care se realizează în principal prin publicarea actelor normative. Astfel, pentru ca o lege *lato sensu* să producă efecte juridice, trebuie să fie cunoscută de destinatarul său; efectele legii se produc, prin urmare, după aducerea sa la cunoștința publică și după intrarea sa în vigoare [77].

⁷³ Constituția României – Comentariu pe articole. Coordonatori I. Muraru, E.S. Tănăsescu. București: C.H. Beck, 2008, p. 139.

⁷⁴ Eliescu M. Aplicarea legii civile în timp și spațiu, Conflictele de legi. În: Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală. București: Editura Academiei, 1967, p. 80.

⁷⁵ Avornic Gh. Teoria generală a statului și dreptului: Tratat. vol. I. Chișinău, 2009, p. 458; Constituția Republicii Moldova. Comentariu. Chișinău: ARC, 2012, p. 110.

⁷⁶ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității art. II alin. (2) din Legea nr.186-XVI din 29 iunie 2006 “Pentru modificarea și completarea Legii nr.1225-XII din 8 decembrie 1992 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice” și art.12 alin. (8) din Legea nr.1225-XII din 8 decembrie 1992 în redacția Legii nr.186-XVI din 29 iunie 2006, nr. 16 din 12.06.2007. În: Monitorul Oficial nr.86-89/14 din 22.06.2007.

⁷⁷ Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale, p. 13.

Într-o altă opinie, accesibilitatea și previzibilitatea legii presupun atât caracterul public al normei ca pe un element intrinsec al juridicității sale, claritatea conținutului ei, care să-i confere inteligibilitate, nu doar pentru specialistul în drept, ci și pentru orice persoană cu inteligență medie, dar și caracterul previzibil al revizuirilor normative. Aceste două concepte se află într-o strânsă legătură și într-o relație de interdependență, afirmându-se în acest sens că „accesibilitatea este condiția imanentă a previzibilității: pentru a prevedea trebuie mai întâi să ai acces la suficiente și comprehensibile informații pertinente. Sintagma „accesibil și previzibil” evocă, astfel, un lanț causal *sui generis*. Respectiv, accesibilitatea și previzibilitatea nu sunt doar o categorie-pereche formală, ci o unitate dialectică” [78].

Există însă și o altă semnificație a noțiunii de accesibilitate, asociată exigenței previzibilității legii, și anume aceea care privește modul de receptare a conținutului actelor normative de către corpul social, în sensul de înțelegere a acestora. Norma juridică trebuie să fie clară, inteligibilă, întrucât cei cărora li se adresează trebuie nu doar să fie informați în avans asupra consecințelor actelor și faptelor lor, ci să și înțeleagă consecințele legale ale acestora. În caz contrar, principiul *nemo censetur ignorare legem* nu ar mai putea fi aplicat, ceea ce ar avea grave consecințe asupra securității raporturilor sociale, a existenței societății în general [79].

În bogata sa jurisprudență, CtEDO a subliniat importanța asigurării accesibilității și previzibilității legii, instituind și o serie de repere pe care legiuitorul național trebuie să le aibă în vedere pentru asigurarea acestor exigențe. Astfel, în cauze precum *SundayTimes c. Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* (1979), *Rekvényi c. Ungariei* (1999), *Rotaru c. României* (2000), *Damman c. Elveției* (2005), Curtea a subliniat că „nu poate fi considerată «lege» decît o normă enunțată cu suficientă precizie, pentru a permite individului să-și regleze conduita. Individul trebuie să fie în măsură să prevadă consecințele ce pot decurge dintr-un act determinat”; „o normă este previzibilă numai atunci cînd este redactată cu suficientă precizie, în așa fel încît să permită oricărei persoane să își corecteze conduita”; „în special, o normă este previzibilă atunci cînd oferă o anume garanție contra atingerilor arbitrare ale puterii publice”. Sub acest aspect, *principiul securității juridice* se corelează cu un alt principiu, dezvoltat în dreptul comunitar – principiul încrederii legitime [80].

⁷⁸ Deleanu I. Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a României. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8, p. 53.

⁷⁹ Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale. În: *Buletinul Curții Constituționale*, 2009, nr. 1, p. 13.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 16.

Așadar, *principiul securității juridice* presupune ca dreptul să fie **previzibil** și ca soluțiile juridice să rămână relativ stabile. Cerința previzibilității normelor de drept a fost ridicată chiar la rangul de principiu (principiul previzibilității sau al predictibilității normelor juridice). Respectarea acestui principiu conferă coerență sistemului normativ, fiind de natură să asigure o lină și amiabilă relaționare între autorități și cetățeni, pentru ca aceștia din urmă să nu fie surprinși de acte normative inopinate (deci abuzive), care să le prejudicieze interesele ^[81].

Interpretarea unitară a legii constituie o altă exigență a *principiului securității juridice* și chiar dacă, în aparență, acest element al său aduce în prim-plan rolul instanțelor judecătorești, în realitate exigența vizează tot activitatea legislativă, deoarece de modul în care sunt elaborate, corelate, sistematizate actele legislative, depinde caracterul unitar al interpretării lor ^[82]. După intrarea în vigoare a unui act normativ, la elaborarea căruia se presupune că au fost respectate regulile de tehnică legislativă, pe durata existenței acestuia pot interveni diferite evenimente legislative, cum sunt: modificarea, completarea, abrogarea, republicarea, suspendarea sau altele asemenea, în toate aceste cazuri revenind tot legiuitorului sarcina asigurării clarității și coerenței reglementării, precum și integrarea armonioasă a acesteia în sistemul de drept, pentru eliminarea pe cât posibil a divergențelor de interpretare.

Nu trebuie diminuat nici rolul instanțelor judecătorești la asigurarea *securității juridice*, ponderea căruia fiind subliniată mai ales în jurisprudența CtEDO. Acest lucru poate fi ușor dedus din următoarele raționamente expuse și exemplificate de către C. Danileț, care susține că în virtutea *principiului securității juridice* ^[83]: statul trebuie să respecte și să aplice într-o manieră previzibilă și coerentă legile pe care le-a adoptat; dispozițiile legale trebuie să fie accesibile publicului destinat și redactate cu suficientă claritate; trebuie respectată regula *res judicata*, adică soluția definitivă a unei instanțe judecătorești nu poate fi repusă în discuție ulterior; procesul soluționat definitiv nu mai poate fi redeschis pentru a se proceda la o nouă examinare a cauzei; hotărârile definitive trebuie puse în executare; jurisprudența trebuie să fie unitară și constantă; în special la nivelul instanței supreme trebuie evitate deciziile contradictorii și asigurată coerența jurisprudenței.

Prin urmare, elementele pe care se bazează *principiul securității juridice* sunt *certitudinea și predictibilitatea dreptului*. Acestea sunt necesare pentru a menține încrederea legitimă a cetățenilor în activitatea instanțelor.

⁸¹ Trăilescu A.A. Predictibilitatea normelor și stabilitatea raporturilor juridice – componente ale legalității actelor administrative. În: Curentul Juridic, 2011, nr. 1, p. 111.

⁸² Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 12-13.

⁸³ Danileț C. Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014, p. 13-14.

Din câte se poate observa, certitudinea și predictibilitatea dreptului privește atât legea, cât și jurisprudența. Atunci când în cauzele care conțin situații de fapt similare și în care sunt aplicabile aceleași dispoziții legale se adoptă hotărâri judecătorești diferite, chiar opuse, există o situație de jurisprudență neunitară sau divergență de jurisprudență ^[84], fapt ce afectează în mod considerabil securitatea juridică a relațiilor sociale.

Din perspectiva dată se poate susține că *securitatea juridică* este parte intrinsecă a securității sociale, componentă care denotă raporturile constructive dintre cetățean și puterile legislativă și judecătorească ale statului ^[85].

Concluzii

În concluzie, apreciem alături de alți doctrinari ^[86] că asigurarea respectării *principiului securității juridice* pentru existența statului de drept trebuie să reprezinte o prioritate și implică acordarea unei importanțe cât mai mari calității legii. Ca atare, chiar dacă inflația legislativă și complexitatea legilor pot fi justificate prin factori istorici, sociologici, politici, economici, este necesar totuși un efort susținut de reducere a excesului normativ și de supunere a normelor edictate exigențelor *securității juridice*. Este vorba de un efort care privește, mai ales pe legiuitor, care trebuie să pornească de la diagnosticarea problemelor și identificarea de remedii adecvate. Primul pas constă în fundamentarea riguroasă a activității de legiferare pe principiile tehnicii legislative și în creșterea accesibilității și previzibilității normelor juridice.

În același timp, o preocupare distinctă trebuie să rămână activitatea jurisdicțională și interpretarea uniformă a legii în activitatea acesteia, în vederea asigurării rolului puterii judecătorești de garant final al *securității juridice* a relațiilor sociale în statul de drept, subiectul central al cărora este persoana.

Dreptul persoanei la securitate este un drept fundamental al omului și cetățeanului. În galeria drepturilor constituționale acesta îndeplinește rolul unui garant general, deoarece penetrează toate drepturile constituționale și protejează *securitatea* omului și cetățeanului, prin aceasta creînd condițiile necesare realizării tuturor drepturilor fundamentale ale omului.

Drepturile omului și *securitatea persoanei* se află într-o legătură indisolubilă, deoarece recunoașterea și realizarea drepturilor omului constituie un scop

⁸⁴ Ibidem, p. 14.

⁸⁵ Frolu S. Securitatea juridică în paradigma securității naționale. Considerații și determinări conceptuale. În: Echilibrul de putere și mediul de securitate, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, din 17-18 noiembrie 2011. București: Ed. Universității naționale de apărare „Carol I”, 2011, p. 187.

⁸⁶ Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale, Duminică R. Criza legii contemporane, p. 116.

și un element indispensabil *securității persoanei*. Majoritatea amenințărilor la adresa *securității persoanei* direct sau indirect țin de problema respectării drepturilor omului. Iată de ce drepturile omului reprezintă fundamentul necesar pentru dezvoltarea umană și *securitatea persoanei*.

O primă direcție a politicii de securitate a statului trebuie să țină de asigurarea *securității juridice a persoanei*, ceea ce presupune protejarea acesteia față de pericolul care vine chiar din partea dreptului, adică protejarea contra unei insecurități pe care a creat-o sau poate să o creeze dreptul. De aici, este incontestabilă valoarea *principiului securității juridice*, care are menirea să înlăture din ordinea juridică riscul de incertitudine generat de imprecizia sau instabilitatea dreptului. În alți termeni, principiul dat tinde să garanteze persoanei lizibilitate și încredere în ceea ce constituie dreptul la un moment dat și care va fi dreptul în viitorul apropiat.

Unul din cele mai importante mijloace de asigurare a *securității persoanei* în perioada contemporană rezidă în dezvoltarea culturii juridice în general și a culturii drepturilor omului în special (cu precădere prin *educația pentru drepturile omului*), aceasta fiind văzută ca una din principalele garanții ale respectării drepturilor omului și a dezvoltării umane.

Educația pentru drepturile omului poate să contribuie substanțial la asigurarea *securității persoanei*. Înțelegerea principiilor și drepturilor omului și cunoașterea mijloacelor de realizare și apărare a acestora dă posibilitate indivizilor de a-și valorifica oportunitățile, de a-și asigura existența și dezvoltarea fizică și spirituală, de a se implica în procesul de luare a deciziilor ce privesc viața lor, în procesul de soluționare a conflictelor și de menținere a păcii și a ordinii în comunitate, în baza respectării drepturilor omului

Prin intermediul *educației pentru drepturile omului* poate fi dezvoltată o adevărată cultură a drepturilor omului, bazată pe respectarea, protecția, realizarea practică a drepturilor omului.

În fine, *securitatea persoanei* poate fi garantată și asigurată doar în cadrul unui stat de drept cu un regim democrat, ce are în centrul său o Constituție efectivă, *principiul legalității constituționale* și *principiul securității juridice*, iar politica de securitate a statului pornește de la *educația pentru drepturile omului*, având ca obiectiv final la nivel de societate o înaltă *cultură a drepturilor omului*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arseni A. *Dreptul constituțional și instituții politice. Teoria Constituției (note de curs)*. Chișinău, 1997.
2. Avornic Gh. *Teoria generală a statului și dreptului: Tratat*. vol. I. Chișinău, 2009.
3. Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5.

4. Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014.
5. Enicov V. *Dreptul persoanei la securitate*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20 mai 2016, desfășurată în cadrul Academiei de Administrare Publică. Chișinău: AAP, 2016.
6. François L. *Le problème de la sécurité juridique*. In: La sécurité juridique. Liège: Jeune Barreau de Liège, 1993.
7. Frolu S. *Securitatea juridică în paradigma securității naționale. Considerații și determinări conceptuale*. În: Echilibrul de putere și mediul de securitate, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, din 17-18 noiembrie 2011. București: Ed. Universității naționale de apărare „Carol I”, 2011.
8. Fromont M. *Le principe de sécurité juridique*. În: AJDA, L'actualité juridique. Droit administratif, nr. special. Paris: Dalloz, 1996.
9. *Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității art. II alin. (2) din Legea nr.186-XVI din 29 iunie 2006 “Pentru modificarea și completarea Legii nr.1225-XII din 8 decembrie 1992 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice” și art.12 alin. (8) din Legea nr.1225-XII din 8 decembrie 1992 în redacția Legii nr.186-XVI din 29 iunie 2006*, nr. 16 din 12.06.2007. În: Monitorul Oficial nr.86-89/14 din 22.06.2007.
10. Iacob I. *Dreptul persoanei la securitate socială: conținut și garanții constituționale*. În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: AAP, 2016.
11. Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: Revista Științifică Internațională “Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3.
12. Iacob I., Chiper N. *Responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat: principiu constituțional indispensabil integrării Republicii Moldova în familia europeană*. În: Europa în derivă. De la unitate în diversitate, la diversitate fără unitate. Efecte juridice, sociale, politice, economice și culturale, materialele conferinței internaționale desfășurată în cadrul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, din 10 iunie 2016. Ploiești, 2016.
13. Lambert P. *Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives*. In: Sécurité juridique et fiscalité. Bruxelles: Bruylant, 2003.
14. Popescu S., Țândăreanu V. *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*. În: Buletin de informare legislativă, 2007, nr. 1.
15. Potînga A., Costachi Gh. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003.
16. Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1.
17. *Raportul Național al Dezvoltării Umane. Moldova 1999*. Noiembrie 1999.
18. Roșca A., Benchechi D. *Repere constituționale ale ordinii sociale în Republica Moldova*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, Ma-

- terialele conferinței internaționale științifico-practice din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n. (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2004.
19. *Strategia securității naționale a Republicii Moldova*, aprobată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr. 153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 14.10.2011, nr. 170-175.
 20. Ардашев А.И. *Конституционные основы обеспечения безопасности личности в Российской Федерации*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2008.
 21. Байниязов Р.С. *Конституционное сознание и правовая культура в российском обществе*. В: Правовая культура, 2007, №1.
 22. *Безопасность личности, общества, государства*. Монография. / Под общей редакцией академика О. А. Колобова. Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008.
 23. Донченко Р.Н. *Правовой нигилизм как устоявшееся общесоциальное явление*. В: Юрист, 2005, №6.
 24. Калина Е.С. *Государственно-правовой механизм обеспечения права на безопасность личности в Российской Федерации*: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2003.
 25. Калина Е.С. *Понятие безопасности и право на безопасность как одно из личных прав*. В: Безопасность бизнеса, 2004, № 4.
 26. Колоткина О. А. *Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование*: Автореферат диссертации ... кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2009.
 27. Колоткина О.А. *Право личности на безопасность: понятие, место в системе прав человека и особенности изучения в курсе конституционного права РФ*. В: Право и образование, 2007, №11.
 28. Костаки Г. *Правовой нигилизм: сущность, причины и пути преодоления*. В: Право и Политология, 2013, №54.
 29. Костаки Г., Еников В. *Безопасность личности и право человека на безопасность как конституционно-правовые категории*. В: Закон и жизнь, 2015, №3.
 30. Костаки Г., Еников В. *Безопасность человека в системе национальной безопасности*. В: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 4.
 31. Костаки Г., Райлян П. *Роль конституционного правосудия в обеспечении законности и повышения правовой культуры общества*. În: Legea și Viața, 2014, №3.
 32. *Понимаем права человека. Руководство по образованию в области прав человека и демократии (ЕТС)*, г. Грац, 2005.
 33. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. В: Материалы круглого стола. Составитель Л.А. Морозова. În: Государство и право, 2000, №3.
 34. Хабриева Т.Я. *Конституция и законность*. În: Законность в Российской Федерации. Москва, 2008.
 35. *Юридический Энциклопедический Словарь*. 3-е изд. Москва: Инфра-М, 2001.

Gheorghe COSTACHE,
doctor habilitat, profesor universitar

2.3. EVOLUȚIA DREPTULUI LA ÎNTRUNIRE ÎN ZECE ANI DE LA ADOPTAREA LEGII PRIVIND ÎNTRUNIRILE

2.3. THE EVOLUTION OF THE FREEDOM OF ASSEMBLY IN TEN YEARS AFTER THE ADOPTION OF THE LAW ON ASSEMBLIES

Summary

The purpose of this article is to analyse the evolution of the right to free assembly after the adoption of the Law on Assemblies in 2008. The new law that led to the repeal of the old one introduced new qualities and notions for the process of organizing and conducting public assemblies. The new principles and elements were developed in line with OSCE ODIHR standards and recommendations, the legal framework provided terms that were previously ignored or which the legislator had been wrongly interpreted the Constitution. The assembly authorization system has been dropped out. If until 22.04.2008 the organizers of the assemblies were to obtain a permit to hold the assembly, after the introduction of the new law, the system became an information system by submitting pre-declarations for holding public assemblies. Better regulation were given for simultaneous meetings, spontaneous meetings and those with a limited number of people, which provides another for organizing. The analysis contains an overview of the main stages of law enforcement practices. The article highlights the findings of the European Court of Human Rights, which examined several cases with regard to the meetings under the new law procedures, as well as analysing the consequences of police administrative practices.

La data de 22 februarie 2018 s-au împlinit 10 ani din momentul în care Parlamentul Republicii Moldova vota Legea privind întrunirile. Acest act legislativ a intrat în vigoare două luni mai târziu, la 22 aprilie 2008, fiind publicat în Monitorul Oficial¹. Legea nouă a marcat o evoluție și un salt considerabil în legislație. Putem spune că a fost una din puținele realizări palpabile ale programului legislativ pe anii 2005-2009, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 300 din 24 noiembrie 2005² și a punctului 9.4 al Planului de măsuri prioritare pentru implementarea în anul 2007 a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană. Acest act legislativ a fost adoptat ca urmare a unor angajamente față de instituțiile europene ca urmare a năzuinței să adere la principiile europene.

¹ Legea nr. 26-XVI privind întrunirile, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22.02.2008. În: Monitorul Oficial nr.80/261 din 22.04.2008.

² Hotărârea Parlamentului nr. 300-XVI cu privire la Programul legislativ pentru anii 2005-2009, adoptat la 24.11.2005. În: Monitorul Oficial nr. 5-8 din 13.01.2006.

Actul legislativ, care a inclus mai multe standarde internaționale din domeniul libertății de exprimare și a libertății de întrunire, a oferit, pe de o parte, garanții temeinice pentru oricine care dorește să organizeze sau să participe la o întrunire publică, iar pe de altă parte, a determinat schimbarea atitudinilor, percepțiilor autorităților în ceea ce privește asigurarea acestor garanții.

Decada din 2008 până în anul 2018 poate fi considerată o decadă în care au avut loc mai multe șocuri, urmare a întrunirilor cu consecințe dezastruoase, sau întrunirilor care au subliniat practici vicioase ale administrației publice locale sau ale poliției. Probabil aceste șocuri au determinat schimbarea atitudinilor din partea autorităților, care în perioada de referință au trecut prin procese complexe de reforme. Cu toate acestea, deși din punct de vedere statistic la moment libertatea întrunirilor notează anumite progrese comparativ cu anii precedenți, populația are percepții mai puțin pozitive față de libertatea întrunirilor. Această percepție ar putea avea legătură nu atât cu calitatea actului în sine, cât cu efectul întrunirilor care se organizează. Când spunem efect al întrunirilor avem în vedere scopul declarat al întrunirilor și protestelor, și anume schimbarea de atitudini, adoptarea de acte, înaintări de cerințe și solicitări față de autorități. Cu părere de rău, întrunirile pașnice rareori ating scopul pentru care sunt organizate, iar lipsa de reacție din partea decidenților și determină pasivitatea participanților la întruniri.

Studiul e divizat în trei compartimente. Primul compartiment se referă la etapa timpurie a implementării legii, care a marcat devieri considerabile de la normele legale, sancționate în definitiv de către Curtea Europeană. A doua parte conține o analiză a proceselor de reformare a poliției și a percepțiilor populației cu privire la întrunirile publice, concluziile conțin anumite recomandări cu referire la situația actuală din domeniul întrunirilor.

Studiul în mare parte se bazează pe analiza empirică a situației, concluziile expuse în hotărârile CtEDO și rapoartelor de monitorizare a unor organizații specializate în domeniul drepturilor omului.

Provocările noii Legi privind întrunirile și sancțiunile impuse de către CtEDO. Ca și orice etapă de trecere de la vechea lege care conținea anumite privilegii pentru organele care aplică în concret legea, era de așteptat să apară careva practici neuniforme. Astfel, anterior, în atribuțiile primăriilor locale intra dreptul exclusiv de a autoriza anumite întruniri în locurile publice, iar organele de poliție puteau sista orice întrunire care formal nu era organizată potrivit legii. Această procedură prevedea obligația organizatorului să depună o cerere și să prezinte alte detalii ale întrunirii, iar de multe ori autoritatea publică locală făcea abuz de dreptul său să aprobe desfășurarea întrunirilor.

Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile

Trecerea la un nou sistem de realizare a dreptului constituțional de a desfășura întruniri și a participa la ele, fără impunerea unor sarcini exagerate față de organizatorii întrunirilor, a determinat apariția pe moment a unor aplicări neuniforme a legislației.

Potrivit unui studiu comparativ lansat la puțin timp după adoptarea legii, care a analizat prevederile legii abrogate în raport cu acele ale legii în vigoare, se atesta mai multe aspecte calitativ pozitive. Astfel, s-a analizat că procedura de notificare duce evident la o respectare mai bună a dreptului constituțional de a organiza mitinguri și proteste pașnice în locurile publice, fiindcă au fost eliminate barierele birocratice. Chiar de la începutul implementării legii au fost înregistrate sporadic aplicări neuniforme a legii.

Autorii au înaintat anumite recomandări ce țin de necesitatea de a facilita accesul publicului la informația cu privire la întrunirile preconizate și scopul lor, astfel încât cei interesați să poată participa activ la ele³. Au fost înaintate recomandări în ceea ce privește cooperarea dintre poliție și autoritățile publice locale care ar fi benefice pentru exercitarea libertății întrunirilor, respectarea ordinii de drept și a ordinii publice. Autorii au atras atenția asupra faptului că au existat cazuri care au demonstrat lipsa colaborării și a unor intervenții nejustificate ale poliției, fiind declarate neîntemeiate de către instanțele de judecată, iar dosarele clasate. Autorii au făcut referire la studii de caz, care peste ani au fost examinate de către CtEDO și ca urmare au fost pronunțate hotărâri ce au condamnat statul Republica Moldova pentru violarea dreptului la întrunire.

Chiar din prima zi a intrării în vigoare a noii legi a avut loc o întrunire spontană ce a demonstrat că organele de forță nu au fost pregătite să aplice legea imediat după ce a fost pusă în aplicare. La 22 aprilie 2008 a intrat în vigoare noua Lege privind întrunirile, iar sistemul de autorizare a fost exclus pentru întrunirile spontane și pentru întrunirile cu un număr redus de participanți. Urmare a acestei noutăți, un grup de 3 persoane au organizat un miting în fața reședinței Președintelui Republicii Moldova. Grupul însă a fost rugat să părăsească locul de desfășurare a întrunirii, pe motiv că nu ar dispune de autorizație, iar explicațiile grupului și prezentarea legii nu i-au convins pe polițiști, aceștia i-au reținut și i-au escortat la o secție de poliție. Participanții la miting, au fost reținuți timp de câteva ore, fiind acuzați de organizarea unei demonstrații neautorizate, opunere de rezistență la reținere și ultragierea colaboratorilor de poliție. Cu toate acestea, instanțele de judecată au anulat pro-

³ A se vedea: Respectarea dreptului la libertatea întrunirilor. Studiul comparativ. Chișinău: „Promo LEX”, 2009, p. 22. https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/06/Studiu_Libertatea_Intrunirilor_1233219982ro_.pdf.

Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile

Cu referire la acțiunile poliției și autorităților față de dreptul persoanelor de a desfășura întrunirile pașnice liber, Curtea a reținut că arestarea reclamanților a constituit o „ingerință din partea autorității publice” în dreptul lor la libertatea de întrunire, garantat de primul paragraf al articolului 11 al Convenției. Această ingerință ar însemna violarea art. 11 al Convenției, cu excepția cazului în care aceasta este “prescrisă de lege”, are un scop legitim în temeiul paragrafului 2 al articolului și este “necesară într-o societate democratică” pentru a atinge acest scop. Curtea, analizând prevederile noii Legi, a constatat că protestele reclamanților au fost organizate în conformitate cu acest act și că ele au fost pașnice și nu au perturbat în nici un fel ordinea publică.

Anul 2009 la fel a fost marcat de întruniri, rezultatul cărora a determinat o nouă etapă în practicile polițienești în a asigura ordinea publică și a monitoriza desfășurarea întrunirilor.

Cel mai relevant caz ar fi întrunirea din 2 februarie 2009, atunci când în urma unor declarații prealabile mai multe organizații susținute de zeci de persoane au desfășurat o întrunire publică în fața Procuraturii Generale. După câteva minute de la începerea întrunirii, șase indivizi mascați au atacat protestatarii, folosind violența fizică, spray-uri lacrimogene și vopsea. Ca urmare a acestui incident, mai multe persoane au avut de suferit. Protestatarii s-au apărat și au reușit să-i alunge pe atacatori, iar pe cei mai agresivi să-i rețină. Organizatorii întrunirii au demonstrat că incidentul a fost urmărit pasiv de către angajații poliției, care nu au intervenit decât peste o oră jumătate de la incident.

Organizatorii întrunirii au depus o plângere penală către Procuratura Generală, invocând, *inter alia*, despre omisiunea poliției de a interveni prompt. O urmărire penală a fost pornită și toți șase atacatori au fost identificați, iar ulterior condamnați. Cu toate acestea, nu a existat nici o anchetă ce ar fi examinat inacțiunea poliției, care a evitat să asigure ordinea publică și să oprească prompt atacatorii, deși în cazurile anterioare poliția intervenea în câteva minute de la începerea protestelor. Acest caz la fel a ajuns în atenția Curții Europene, demonstrând o violare a dreptului la întrunire. În data de 24 februarie 2015, CtEDO a pronunțat hotărârea sa în cauza „Promo LEX” și alții contra Moldovei⁶.

CtEDO a constatat că a existat o violare a dreptului la întrunire pentru toți participanții la întrunirea publică ca urmare a non-intervenției organelor de

⁶ Hotărârea CtEDO din 24.02.2015, cauza Promo LEX v. Moldova, nr. 42757/09, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20PROMO%20LEX%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20REPUBLIC%20OF%20MOLDOVA\%22%22\],%22respondent%22:\[%22MDA%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-157621%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20PROMO%20LEX%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20REPUBLIC%20OF%20MOLDOVA\%22%22],%22respondent%22:[%22MDA%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-157621%22]})

poliție. Astfel, au fost demonstrate următoarele aspecte principiale, cum ar fi faptul că nici lucrătorii poliției îmbrăcați în uniforme, care vegheau întrunirea dintr-o mașină parcată în apropierea sediului Procuraturii Generale, și nici polițiștii îmbrăcați în civil, care filmau evenimentul, nu au intervenit pentru a asigura desfășurarea în mod pașnic a întrunirii și de a pune capăt altercației. Mai mult ca atât, brigada de poliție cu destinație specială a Inspectoratului General al Poliției se afla doar la 600 metri de la locul incidentului, iar apelurile participanților la 902 au dat rezultat abia peste o oră jumătate.

Curtea a constatat în unanimitate violarea dreptului la întrunire garantat de art. 11 al Convenției. Curtea a menționat că în virtutea obligației pozitive al statului în cazul în care persoanele fizice acționează într-un mod ce subminează drepturile prevăzute de art. 11, autorităților naționale le revine obligația de a interveni în relațiile dintre aceste persoane private pentru a asigura protecția lor. Cu referire la lipsa anumitor remedii interne de a contesta inacțiunile poliției Curtea a notat că Guvernul nu a indicat nicio prevedere legală din legislația Republicii Moldova care ar oferi reclamanților posibilitatea de a contesta în mod eficient și de a obține despăgubiri pentru omisiunea poliției, de a asigura ordinea publică în timpul desfășurării întrunirii. Referitor la șocurile care au determinat schimbarea de practici și atitudini din domeniul libertății de întrunire, nu trebuie și nu putem să trecem cu vederea întrunirile din 6 și 7 aprilie 2009, precum și gestionarea acestora.

Dacă în anul 2008 au fost înregistrate anumite întruniri la care angajații poliției au aplicat în exces reținerile pentru a perturba desfășurarea întrunirii, anul 2009 a fost marcat de lipsa de intervenții la timpul oportun pentru a nu îngrădi dreptul la întrunire, iar dacă ne referim la întrunirile din 7 aprilie 2009, putem să menționăm că gestionarea proastă a asigurării ordinii publice s-a lăsat cu victime omenești și cu distrugerea unor bunuri ale patrimoniului public. Cel mai grav este că la trecerea a 10 ani de la evenimente nu au fost făcute anumite constatări cu privire la cauzele și consecințele reale ale lipsei de intervenție din parte autorităților.

În lipsa unor rezultate oficiale ale anchetei asupra cazului din 7 aprilie 2009, putem face referire la anumite rapoarte și cercetări ce au examinat îndeaproape fiecare element al întruniri ante și post eveniment. În acest sens, concluziile cu privire la întrunirea din 7 aprilie 2009, formulate de către mai multe organizații competente în domeniul promovării și apărării drepturilor omului în Republica Moldova, au fost următoarele. În opinia autorilor, organele de poliție nu au intervenit din start pentru a combate manifestare de violențe și tulburări ale ordinii publice din moment ce au fost înregistrate. Au fost pre-

Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile

zentate probe ce demonstau că elementele minoritare care au provocat anumite daune clădirilor au fost lăsate să distrugă mai departe bunurile publice, astfel grupul de persoane crescând din considerentul impunității⁷. Reuniunea din 7 aprilie 2009 poate fi considerată drept o întrunire spontană, aceasta a fost organizată ad hoc și în lipsa unui lider bine stabilit. Or, după ce întrunirea și-a pierdut caracterul pașnic și s-a transformat în acțiuni de dezordine în masă, pentru cele câteva sute de persoane care vandalizau clădirile guvernamentale întrunirea a devenit necontrolabilă. Nu a existat nici un lider politic care să fi fost în stare să oprească vandalizările. Arestările în masă, aplicarea acțiunilor de tortură și tratamente inumane și degradante față de sutele de persoane care au fost reținute ulterior protestului a demonstrat incapacitatea poliției de a gestiona situațiile de criză și cel mai grav a demonstrat că a existat practici abuzive de reținere și aplicare a unor procedee ilegale de maltratare a celor reținuți. Aceste practici au subminat și mai mult autoritatea poliției în rândul populației. O altă consecință a acestor evenimente, precum și a comportamentului poliției față de persoanele care au participat la întruniri, a insuflat frica oamenilor de a mai ieși să protesteze în public și să-și expună punctul de vedere.

Percepțiile cetățenilor față de libertatea de întrunire și reformarea poliției. Din exemplele de mai sus putem conchide că urmare a noii legi cu privire la întrunire și anume ca urmare a sistemului de notificare a întrunirilor, relația între organizator/participant la întrunire și autoritatea publică locală a rămas una virtuală, cu excepțiile prevăzute de lege când întrunirile își pierd caracterul pașnic. Spre deosebire de autoritatea publică locală, intervenția poliției este una care nu poate fi considerată virtuală, deoarece poliția, potrivit statutului său, este obligată să asigure ordinea publică și să protejeze participanții la întrunirile pașnice. Astfel, cele mai multe conflicte apar deja cu poliția nu și cu autoritatea publică locală.

Prin urmare, ulterior evenimentelor din 7 aprilie 2009, poliția necesita o reformare astfel încât să recapete încrederea cetățenilor. Datorită noilor guvernări, poliția a trecut prin mai multe procese de reformare care mai durează și la moment.

Problema reformei poliției și modificărilor sistemice ce rezultă din comportamentul poliției în cadrul întrunirilor publice a intrat în vizorul Comitetului de Miniștri ca urmare a monitorizării hotărârii în cauza ”Promo LEX” și alții

⁷ Drepturile Omului și Instituțiile Democratice în perioada post-electorală în Moldova (6 aprilie - 1 Iulie 2009), Raport-cercetare.Chisinau: Promo LEX, 2009. https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/04/doc_1258617509.pdf

v. Moldova⁸. Or, reieșind din constatările CtEDO, se impuneau măsuri cu caracter general cum ar fi: remediile naționale cu privire la contestarea acțiunilor poliției. Potrivit explicațiilor Guvernului ultimul a menționat că în temeiul Legii cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului din 27.12.2012, a fost introdusă posibilitatea ca fiecare individ să conteste acțiunile poliției. Totodată, oricare individ poate contesta acțiunile poliției și în fața altor autorități decât MAI. În opinia Agentului Guvernamental, acesta rezolvă situațiile de criză și conflictele care apar între participanții la întruniri și poliție⁹.

Problema reformei poliției și dreptul la întruniri totuși este mult mai complexă și nu poate fi redusă doar la adoptarea noii legi cu privire la poliție, așa cum nu poate fi limitată practica punerii în aplicare a dreptului la întruniri odată cu adoptarea Legii privind întrunirile.

Prima etapă de reformare a poliției poate fi considerată lansarea programului Guvernamental „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare 2011 – 2014”, care indica printre priorități reformarea generală a MAI. La 6 decembrie 2010, Guvernul aprobă „Concepția de reformare a MAI și a structurilor subordonate și desconcentrate ale acestuia”, în care prevedea adoptarea unei noi legi cu privire la poliție, urmată de demilitarizarea poliției.

Ulterior, la 16 iunie 2011, Guvernul Republicii Moldova aproba Planul de Acțiuni pentru realizarea concepției, în care era indicat fiecare obiectiv al reformei. În opinia unor experți, odată cu adoptarea Legii cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 la 27.12.2012 și intrarea ei în vigoare la 5.03.2013¹⁰, Moldova a obținut un cadru legal ajustat la normele europene, care prevăd o delimitare a funcțiilor MAI de cele ale poliției, care este condusă de către un Inspectorat General al Poliției. Prin urmare, funcțiile polițienești, fiind atribuite exclusiv altui organ decât Ministerului Afacerilor Interne, rămas responsabil de elaborarea de politici publice în domeniu. Prin urmare, poliția s-a debarasat de statutul de „organ armat” și de elementele de fond și

⁸ A se vedea: Procedurile de executare în fața Comitetului de Miniștri a CE, pe cauza ”Promo LEX” și alții v. Moldova, <https://hudoc.exec.coe.int/ENG#%7B%22EXECIdentifier%22:%5B%22004-14204%22%5D%7D>

⁹ Raportul de acțiuni elaborat de Agentul Guvernamental pe cauza Promo LEX și alții v. Moldova, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808ae691>

¹⁰ Legea Nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 42-47, art Nr: 145. Data intrării în vigoare: 05.03.2013

formă profund ancorate în moștenirea lăsată de miliția sovietică¹¹. În opinia aceluiași expert, noua lege este considerată garant al transparenței și eficienței sistemului Ministerului de Interne și al Poliției, lucru care încă urmează a fi probat prin acțiuni și rezultate concrete, schimbare de atitudini și câștigarea încrederii populației.

Cu toate acestea, de la calitatea legii până la implementare, și cu atât mai mult până la schimbarea percepțiilor și atitudinilor față de poliție, este foarte mult. Datorită schimbărilor frecvente ale Guvernelor și modificarea conjuncturii în rândul Ministerului Afacerilor Interne, politicile publice în domeniul poliției deseori erau privite diferit. Astfel, era necesar un plan concret care să răspundă necesității unei politici și strategii specifice în ceea ce ține de finalități, mijloace și modalități de implicare a unităților poliției comunitare în atingerea obiectivelor lor¹². Din aceste considerente, Guvernul Republicii Moldova a aprobat la 12 mai 2016 *Strategia de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020* și a *Planului de acțiuni privind implementarea acesteia*, care are drept scop realizarea unui serviciu profesionist pentru exercitarea atribuțiilor în interesul cetățeanului și comunității. Ce ține de realizarea acestui program, urmează să analizăm cifrele și datele la o etapă ulterioară. Este cert faptul că legătura între reforma poliției și libertatea întrunirii este una directă și principială.

Așadar, am putea pleca de la constatările citate supra ale CtEDO în cauza "Promo LEX" și alții c. Moldovei, în care Curtea a constatat lipsa de remedii naționale cu privire la inacțiunea poliției în ceea ce privește întrunirile publice. Această problemă, deși nu a fost constatată de către Înalta Curte în situația evenimentelor din 7 aprilie 2009, oricum ar putea fi extinsă și asupra unor situații de acest gen. Pe lângă masele de oameni care protestau pașnic în fața instituțiilor guvernamentale a existat doar o minoritate de persoane care a participat la dezordini în masă, prin urmare majoritatea nu a putut să desfășoare pașnic protestul, prin urmare, să-și realizeze drepturile prevăzute de art. 40 al Constituției.

În opinia Guvernului, noua Lege cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului ar acoperi lacuna identificată de către Curte cu privire la introducerea unor remedii către poliție, cum ar fi depunerea unor plângeri cu privire

¹¹ Munteanu V. Reforma Ministerului Afacerilor Interne. Obiective, activități, rezultate. Chișinău: Tipografia Bons Offices, 2013, p. 7. http://old.ape.md/public/publications/2072156_md_reforma_mai_vi.pdf

¹² Sondaj sociologic la nivel național „Poliția Comunitară”. Raport de cercetare. http://politia.md/sites/default/files/raport_politie_comunitara.pdf

la non-intervenție la nivel disciplinar, precum și alte remedii administrative și chiar penale¹³.

Cu referire la asigurarea ordinii publice în cadrul întrunirilor publice, în același document, Agentul Guvernamental a prezentat informații cu privire la numărul mare de întruniri care au avut loc în perioada anilor 2016 – 2018, cum ar fi: în anul 2015 – 16639 întruniri, la care au participat în total 6509723 persoane, 2016 – 19059 întruniri, la care au participat în total 7294810 persoane. În pofida numărului mare de participanți și a angajaților poliției, Guvernul a indicat un număr mic de cazuri în care libertatea întrunirilor a fost îngrădită¹⁴.

Potrivit unui sondaj cu privire la respectarea dreptului omului în Moldova, circa 65,4% din respondenți consideră că Parlamentul și Guvernul sunt instituțiile care încalcă în mare măsură drepturile omului, alocând note de 7-10 răspunsuri la întrebarea respectivă, urmate de instituțiile medicale (spitale, punctele medicale), poliția, judecătoriile, primăriile, ponderile notelor 7-10 variind între 45-49%¹⁵. Totodată, circa 27 % din respondenți au menționat că nu se simt deloc în siguranță în cadrul mitingurilor și protestelor.

Pentru anul 2018 a fost efectuat un sondaj cu întrebări similare celui din anul 2016. Potrivit acestui document, ponderea persoanelor care nu se simt în siguranță în timpul protestelor și mitingurilor a crescut cu 10%, adică constituie deja 37%. Acest număr arată o dinamică negativă spre deosebire de datele statistice, care atestă o pondere mică a încălcărilor în cadrul evenimentelor publice¹⁶. Totodată, trebuie de menționat că și ponderea celor care consideră că poliția încalcă drepturile omului a rămas la aceleași cote, potrivit Avocatului Poporului¹⁷.

Este evident că modificările legislative care au reglementat statutul polițistului nu ar avea cum să afecteze imaginea poliției, din contra, reformele au menirea să aducă doar beneficii statutului poliției. Care sunt totuși motivele pentru care populația nu are încredere în proteste și mitinguri. Evident că primul răspuns care poate fi invocat de un sceptic ar fi că nimic nu se schimbă în urma acestor proteste, mai mult ca atât, există teama ca oricine participă la aceste proteste ar putea fi pe nedrept reținut sau să nimerească în alte situații neplăcute.

¹³ Raportul prezentat de către Agentul Guvernamental în cauza "Promo LEX" v. Moldova.
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808ae691>

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova, 2016. Studiu.
http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/ro-raport_do_final_pentru_tipar.pdf

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile

Deși minoritare, situațiile în care angajații poliției au desfășurat acțiuni, legalitatea cărora este pusă la dubiu, au fost mediatizate intens și, prin urmare, populația ar putea să își facă opinii pe baza acestor cazuri singulare, dar care încă nu au beneficiat de o anchetă publică clară și deschisă. Or, este evident că întrunirile pașnice nu beneficiază de aceeași mediatizare și atenție din partea populației. Putem aduce drept exemple negative mai multe acțiuni ale poliției desfășurate în cadrul unor întruniri ce au avut un impact mediatic major. Aici putem menționa aplicarea mijloacelor speciale, cum ar fi gazele lacrimogene în cadrul unui miting de protest din 26.08.2016 asupra participanților la întrunirea din fața Piața Marii Adunări Naționale sub pretextul că a existat un grup care a intrat în altercații cu poliția¹⁸. Putem menționa cazul șoferului unui microbus, care a fost arestat după o întrunire din 17 septembrie 2017 din fața Televiziunii Publice. Deși șoferul acționa la indicațiile poliției când conducea mijlocul de transport a fost acuzat că intenționat a încercat să intre în mulțimea protestatarilor¹⁹. Acțiuni mai dure ale intervenției poliției au fost înregistrate și la 27.08.2018 în fața statuii „Ștefan cel Mare”, intervenția poliției a fost îndreptată spre evacuarea unui miting de protest ca urmare a necesității eliberării locului pentru a asigura posibilitatea ca o delegație oficială să depună flori la monument²⁰. Aceste cazuri au fost mediatizate intens și au avut comentarii neunivoce în societate. Însă pe nici un caz nu există vreo decizie judecătorească finală care ar fi stabilit dacă a existat o violare a dreptului la întrunire sau dacă poliția a acționat adecvat situației.

Pe acest fundal mai puțin optimist al dreptului la întrunire în Republica Moldova, transferul responsabilității de a asigura ordinea publică în cadrul evenimentelor publice planificate a fi făcută pe seama carabinierilor, trebuie tratată cu seriozitate și maximă răspundere. Astfel, Ministerul Afacerilor Interne anunța încă în anul 2016 despre constituirea unei structuri polițienești profesionale care poate asigura liniștea, ordinea și siguranța cetățenilor Republicii Moldova, acest rol urmând să își asume carabinierii, care vor fi organizați sub o structură proprie și independentă – Armata de Carabinieri. Noua structură militară va exercita pe timp de pace atribuții polițienești, iar pe timp de asediu sau de război – operațiuni militare. Intenția este menționată

¹⁸ Libertatea de întrunire în Moldova. Studiu 2017. https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/12/Free-Assembly_Moldova2017.pdf

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A se vedea: Raportul nr. 1 al Misiunii de monitorizare a întrunirilor publice, <https://promolex.md/13066-raport-nr-1-misiunea-de-monitorizare-a-intrunirilor-perioada-monitorizata-1-august-31-august-2018/?lang=ro>

și în Strategia de reformare a Trupelor de Carabinieri pentru anii 2017-2020. Misiunea carabinierilor ar fi de a asigura și restabili ordinea publică în paralel cu Poliția, iar începând cu anul 2020 această sarcină va trece în competența Trupelor de Carabinieri.

Concluzii

Analiza situațiilor de caz a legislației în ansamblu ne permite să menționăm că în linii generale legislația corespunde standardelor europene, fapt agreat atât de partenerii de dezvoltare care au apreciat ca fiind atins scopul reformării instituției cu privire la întruniri, cât și de CtEDO, care, examinând mai multe cauze apărute ulterior adoptării legii, nu a constatat careva norme că ar fi contrare Convenției.

O problemă aparte o constituie aplicarea în concret a legii. După cum am putut observa, normele legale au fost aplicare eronat chiar de la începutul aplicării legii. În mod special ne referim la organele de poliție, care sunt în contact cu organizatorii și participanții la întruniri. Aceste intervenții, de cele mai deseori ori, precum și neintervenții când era cazul, au creat o imagine negativă a poliției și a descurajat persoanele să iasă la proteste. În condiția în care problema de bază rezidă în aplicarea legii, iar pe parcursul unei perioade de 10 ani sunt cazuri de aplicare neuniformă a legii, transmiterea pârghiilor unor structuri noi create trebuie să se facă într-un mod profesionist.

Astfel, de atras atenție asupra faptului că prevederile legale trebuie aplicate în mod nediscriminatoriu și să garanteze securitatea și integritatea corporală a persoanei indiferent de titulatura sau apartenența socială și politică a acesteia. În același timp, indiferent dacă atribuțiile de menținere a ordinii publice va fi transmisă altei structuri, să fie consolidate capacitățile acestor structuri, în special în domeniul comunicării, dialogului și negocierii. Așadar, nu putem neglija faptul că imaginea poliției la fel joacă un rol major în ceea ce privește dreptul la întruniri, aceasta având o legătură directă între nivelul încrederii în organele de poliție și percepția generală a populației cu privire la respectarea dreptului la întruniri.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994.
2. Convenția nr. 1950 din 04.11.1950 pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. În: Tratatul Internațional, nr. 1, art Nr : 342. Data intrării în vigoare: 01.02.1998

Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile

3. Hotărârea Parlamentului nr. 300-XVI din 24.11.2005 cu privire la Programul legislativ pentru anii 2005-2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 24.11.2005.
4. Legea nr. 26-XVI privind întrunirile, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22.02.2008. În: Monitorul Oficial nr.80/261 din 22.04.2008.
5. Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 din 27.12.2012. În: Monitorul Oficial nr.42-47/145 din 01.03.2013.
6. Hotărârea Guvernului nr.1109 din 6.12.2010 cu privire la Concepția de reformare a MAI și a structurilor subordonate și desconcentrate ale acestuia. În: Monitorul Oficial nr. 247-251, art Nr : 1233 din 17.12.2010.
7. Hotărârea CtEDO din 12.01.2012, cauza Brega și alții v. Moldova nr. 61485/08.
8. Hotărârea CtEDO din 24.02.2015, cauza Promo LEX v. Moldova, nr. 42757/09.
9. Promo LEX, Acces Info și alții. Studiul comparativ – Respectarea dreptului la libertatea întrunirilor. Chișinău, 2009.
10. Instituția Avocatului Poporului, „Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova, 2016”, 2016, varianta electronică www.ombudmsan.md.
11. Promo LEX și alții. Raport-cercetare „Drepturile Omului și Instituțiile Democratice în perioada post-electorală în Moldova 6 aprilie - 1 iulie 2009”, Chisinau, 2009.
12. Munteanu V. Reforma Ministerului Afacerilor Interne. Obiective, activități, rezultate. Chișinău: Tipografia Bons Offices, 2013.
13. Ministerul Afacerilor Interne. Sondaj sociologic la nivel național „Poliția Comunitară”. Raport de cercetare”, varianta electronica www.mai.gov.md
14. Promo LEX. „Studiul Libertatea de întrunire în Moldova, Chișinău 2017”, varianta electronică, www.promolex.md
15. Promo LEX. „Raportul nr. 1 al Misiunii de monitorizare a întrunirilor publice, septembrie 2018”, publicație electronică www.promolex.md

Alexandru POSTICA,
doctorand, cercetător științific

2.4. ASPECTE POLITICO-JURIDICE DE PROTEJARE A SECURITĂȚII COMUNITĂȚILOR DE ALOLINGVI CONSTITUIȚI ÎN GRUPURI NAȚIONALE (ETNICE)

2.4. THE POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE SECURITY PROTECTION OF THE MINORITIES COMMUNITIES CONSTITUTED IN NATIONAL (ETHNIC) GROUPS

Summary

In the present research, we tend to develop some specific suggestions to improve the tensioned situation in the Republic of Moldova, basing on the examination of the historical documents, the constitutions and legislation of the USSR, of the Soviet Socialist Republic of Moldova, of the Republic of Moldova and some European countries, of the scientific works of the predecessor authors and the political and judicial experience, gained by some states on the regulating of the legal status of the minorities communities. Also, we intend to contribute with some proposals (recommendations) to create a necessary legislative support, on the one hand, facilitating the development of the natural unimpeded security of the Republic of Moldova and of its constituent ethnicity. And, on the other hand, it would create the legal environment, a favorable one to preservation and development of the mother tongues and national cultures of the national (ethnic) groups' members.

Investigațiile efectuate permit să menționăm că securitatea cetățenilor unui stat, inclusiv a celor din Republica Moldova, este determinată de un complex vast de factori interni și externi.

Dintre factorii interni evidențiem pe cei social-economici, politico-juridici și național-culturali. Dezvoltarea economică avansată și existența unui regim politic democratic de asigurare a locuitorilor cu drepturile și libertățile proclamate în Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10.12.1948, în Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, adoptat la 16.12.1966, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, adoptat la 16.12.1966, Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, determină în aspect teoretic cadrul legislativ necesar pentru asigurarea securității tuturor cetățenilor republicii, inclusiv a membrilor comunităților de aolingvi constituiți în grupuri naționale (etnice).

Însă existența unui complex larg de drepturi și libertăți, acordate cetățenilor și altor categorii de locuitori (apatrizi, cetățeni străini), nu garantează nici pe departe securitatea locuitorilor. În situațiile când unele grupuri de locuitori țin să obțină careva privilegii social-economice, politico-juridice și național-

culturale în detrimentul celorlalți cetățeni ai țării securitatea internă a statului respectiv se agravează.

Examinarea cazurilor când membrii unor grupuri naționale (etnice) nejustificat, în aspect științific, se prezentau ca națiuni (etnii) distincte sau ca minorități naționale, în scopul de a-și crea formațiuni politico-statale proprii (republici, autonomii teritoriale) în spațiile istorico-etnice ale popoarelor autohtone, demonstrează că tentativele respective au prejudiciat grav nu doar relațiile interetnice, dar și securitatea membrilor comunităților de alolingvi, pe de o parte, și securitatea membrilor etniilor autohtone, pe de altă parte. Cunoaștem că încercările din anii '70 ai sec. XX de a crea autonomii teritoriale pentru nemți în regiunea Țelinograd din RSS Kazahă și pentru tătarii din Crimeea în RSS Uzbekă au eșuat din cauza rezistenței opuse de băștinași¹.

Atât pentru kazahi, cât și pentru uzbeki, constituirea formațiunilor național-teritoriale autonome ale grupurilor etnice ale nemților din Povolgia și ale tătarilor din Crimeea reprezentau, în opinia noastră, un pericol iminent pentru securitatea națională a etniilor autohtone și pentru integritatea teritorială a republicilor unionale respective. Drept rezultat, s-au agravat atât relațiile dintre nemți și kazahi, cât și dintre tătari și uzbeki, ceea ce i-a determinat (nevoit) pe nemți să părăsească RSS Kazahă și pe tătarii din Crimeea – RSS Uzbekă.

Populația rusă din regiunea Saratov în 1989-1990 de asemenea n-a acceptat reînființarea Republicii Autonome a Nemților de pe Volga, lichidată în mod abuziv prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 28.08.1941². Publicarea proiectului referitor la reconstituirea Republicii Autonome a Nemților în cadrul teritoriului deținut până la 28.08.1941 a acutizat grav relațiile interetnice în regiunea Saratov. Mitingurile populației din diverse localități ale r-nului Marx au fost însoțite de lozincile: „*Нет – автономии немцев на Волге!*”, „*Хватит кроить Россию!*”³.

¹ Vezi: Исаков К. Урок немецкого. В: Новое время. 1989, № 15, с. 31; Исаков К., Шакина М. Развод по принуждению. В: Новое время. 1990, № 29, с. 30; Материалы пленума ЦК КПСС 19-20 сентября 1989 г. Москва: Политиздат, 1989, с. 64, 78.

² Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об административном устройстве территории бывшей Республики Немцев Поволжья» от 7 сентября 1941 г. В: Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938-1967. Том 1. Москва: Изд-во «Известия Советов депутатов трудящихся СССР», 1968, с. 164; Исаков К. Урок немецкого. В: Новое время, 1989, № 15, с. 29; Григорьев А. В поисках утраченной родины. В: Эхо планеты, 1990, № 8, с. 27-33.

³ Vezi: Поиск. – 1990. – № 4, с. 6; Известия, 30 января 1990; Комсомольская правда, 4 февраля 1990.

Ostilitatea membrilor etniei ruse a fost determinată de faptul că ei, în opinia noastră, considerau că reînființarea Republicii Autonome a Nemților va prejudicia interesele lor naționale și securitatea statului. Nici chiar oferta oficială a guvernului Republicii Federative Germane din 1989 de a susține economic și financiar revenirea nemților pe Volga prin construirea de locuințe, școli, întreprinderi industriale și agricole, instituții culturale, a căilor de comunicație⁴ n-a calmat spiritele, nu i-a determinat pe membrii etniei ruse din regiunea Saratov să accepte reînființarea Republicii Autonome a Nemților în Povolgia, strămoșii cărora sosiseră în Imperiul Rus la chemarea Ecaterinei II în scopul de a valorifica în aspect economic teritoriul slab populat anterior.

Rezistența opusă față de restabilirea autonomiei nemților cu timpul obținuse o amploare și mai mare, antrenând zeci de mii de oameni, inclusiv demnitari de stat și activiști ai organelor de conducere locală și regională ale partidului comunist. Iurie Baranov, secretar al comitetului regional al PCUS din Saratov, într-un interviu realizat de Valeri Vâjutovici, corespondent special al ziarului „Izvestia”, spunea în 1990 literalmente următoarele: „*Vouă vă este ușor să scrieți <...>. Acordați autonomie nemților. Dar Dumneavoastră ascultați ce spun oamenii <...>. Dacă decizia finală va fi adoptată contrar opiniei majorității populației locale, ea va cădea pe un teritoriu incandescent*”⁵.

Ulterior, în 1992, Boris Elțin, președintele Federației Ruse, în cadrul discuției cu un grup de muncitori din sovhozul „Osinovskii”, r-nul Enghels, reg. Saratov, pentru a calma neliniștea membrilor etniei ruse, a spus: „*Что я, сумасшедший, устраивать другое государство на российской земле?*”⁶.

Fenomene similare în anii 1989-1990 s-au derulat și în Bulgaria. Inițiativa liderilor plasați în fruntea locuitorilor – vorbitori ai limbii turce și ai celor de confesiune musulmană referitor la constituirea unor raioane autonome pentru ei în Bulgaria a agravat mult relațiile interetnice din țară. În Kârdjali, Razgrad, Haskovo, Sofia, Plovdiv, Ruse și în alte localități s-au organizat mitinguri și demonstrații de protest împotriva creării de autonomii național-teritoriale pentru musulmani și pentru vorbitorii limbii turce. Manifestanții purtau pancarte cu un conținut antiturcesc: „*Bulgaria pentru bulgari!*”, „*Opriți turcizarea Bulgariei!*” etc. Numai după ce Comitetul Central al Partidului Comunist din Bulgaria a anunțat oficial populația că nici vorbă nu poate fi

⁴ Vezi: Григорьев А. В поисках утраченной родины. В: Эхо планеты, 1990, № 8, с. 27-33; Калинин Н., Саможнев А. Часть новой главы. В: Эхо планеты, 1990, № 8, с. 32.

⁵ Vezi: Известия, 30 января 1990.

⁶ Vezi: Исаков К. Президент гарантирует. Никакой автономии российских немцев в Поволжье не будет. В: Новое время. 1992, № 4, с. 25.

despre acordarea unei autonomii teritorial-politice musulmanilor și vorbitorilor limbii turce, situația social-politică din Bulgaria treptat s-a normalizat. Piotr Mladenov, președintele Consiliului de Stat al țării, în cadrul unei întâlniri cu 20 de reprezentanți ai vorbitorilor limbii turce și ai populației musulmane, a menționat că *problemele lor trebuie rezolvate fără a leza interesele bulgarilor*⁷.

Potrivit investigațiilor etnologului sovietic S. I. Bruk, în Bulgaria către mijlocul anului 1978 locuiau peste 7.800 mii de bulgari, circa 750 mii de turci; grupuri mai numeroase ale cărora locuiau în districtele Razgrad, Haskovo, Kârdjali, Ruse, Șumen; 200 mii de țigani (romi), 20 mii de armeni, 10 mii de greci, 10 mii de ruși etc.⁸

În baza datelor statistice menționate, unii autori ar putea afirma că Bulgaria era *un stat multinațional (polietnic)*, iar alții cel puțin ar promova ideea că populația țării era alcătuită din *membrii etniei constitutive a bulgarilor* și din cei a câtorva *minorități naționale*.

Dintr-un anumit punct de vedere autorii respectivi parcă ar avea dreptate. Doar potrivit Constituției Republicii Populare Bulgaria, adoptată la 4 decembrie 1947 de Marea Adunare Populară, în art. 79 se stipula existența în țară a *minorităților naționale*⁹.

Pe parcursul deceniilor următoare, istoricii, filosofii, juriștii, etnologii, demnitarii de stat bulgari au conștientizat faptul că în aspect științific comunitățile turcilor, țiganilor (romilor), armenilor, grecilor, rușilor etc. nu erau *minorități naționale*. Prin urmare, în Constituția Bulgariei, adoptată prin Referendumul din 16 mai 1971 și prin votul deputaților Marii Adunări Populare din 18 mai 1971, noțiunea de *minoritate națională* n-a fost stipulată¹⁰. Prin art. 45 (alin. 7) al Constituției se constata existența în Bulgaria doar a *cetățenilor de altă origine etnică*¹¹.

Todor Jivkov, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Bulgaria, abordând în 1989 îngrijorările unor centre vest-europene privitor la soarta așa-numitei minorități etnice a turcilor din Bulgaria, în articolul „*Bulgaria*

⁷ Vezi: Известия, 1990, 4, 7 января, 4 марта; Чупахин А. Как залечить глубокую рану? В: Эхо планеты, 1990, № 3, с. 13.

⁸ Vezi: Брук С. И. Население мира. Этнодемографический справочник. Москва: Наука, 1981, с. 269, 271.

⁹ Vezi: Конституция Народной Республики Болгарии (4 декабря 1947 г.). Москва: Юриздат, 1950, с. 18.

¹⁰ Vezi: Хрестоматия по истории на България. София: Наука и изкуство, 1987, с. 92-113.

¹¹ Ibidem, с. 101.

în Balkani, în Europa, în lume”, a menționat că în țară nu exista o asemenea minoritate națională¹².

Constituția Republicii Bulgaria, adoptată la 13 iulie 1991, modificată și completată în 2003, de asemenea n-a stipulat nici într-un articol noțiunea de minoritate națională¹³. Prin art. 36 (alin. 2) se constata doar existența în țară a cetățenilor aolingvi, adică a persoanelor pentru care limba bulgară nu era limbă maternă¹⁴.

Din examinarea celor menționate, *volens-nolens* apare întrebarea: care factori au determinat Marea Adunare Populară a Bulgariei să stipuleze în art. 79 al Constituției din 1947 noțiunea de minoritate națională, pentru ca în Constituțiile din 1971 și 1991 să se decică de întrebuițarea ei și să utilizeze alte formulări referitoare la locuitorii de altă origine etnică?

Investigațiile efectuate ne permit să stabilim că noțiunea de minoritate națională n-a fost o emanație a juriștilor, filosofilor, istoricilor, etnologilor și a demnitarilor de stat bulgari. Ea și-a găsit reflectare în tratatele de pace încheiate după Primul Război Mondial, prin care SUA, Marea Britanie, Franța, Italia și alte state aliante au obligat țările învinse ca Austria, Bulgaria, Turcia și Ungaria să stipuleze în actele legislative naționale norme de drept speciale ce ar fi prevăzut protejarea drepturilor unor comunități etnice și religioase în formula de asigurare a intereselor „minorităților”.

Deși minorități naționale existau și în alte state ale lumii, inclusiv în teritoriile aflate sub jurisdicția SUA, Angliei, Franței, Italiei, totuși Marile Puteri nu s-au grăbit să-și asume obligațiuni similare.

O parte dintre statele semnatare ale tratatelor de pace, la rândul lor, s-au decis de la respectarea obligațiilor asumate. De exemplu, Turcia prin Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 a fost obligată să acorde minorității armenilor din teritoriile istorico-etnice proprii ale districtelor Erzerum, Trabzon, Rize ș.a. dreptul la autodeterminare și la alipire la Republica Armenia¹⁵. S-a mai preconizat ca Turcia să acorde dreptul la autodeterminare și minorității naționale a kurzilor, în scopul ca această minoritate, în cadrul teritoriului istoric al Kurdistanului, cotopt de Imperiul Otoman în 1514, să-și constituie un stat național distinct¹⁶.

Nici Mehmed al VI-lea, sultanul Imperiului Otoman (1918 - 1922), nici guvernul de mai târziu, condus de Kemal Atatürk (1881, Președinte al Turciei – 1923-1938) n-au ratificat Tratatul de la Sèvres. Multiplele tentative ale

¹² Vezi: Живков Тодор. България на Балканах, в Европе, в мире. В: Международная жизнь, 1989, № 5, с. 18.

¹³ Vezi: Конституция на Република България. София: Нова звезда, 2003, с. 45-87.

¹⁴ Ibidem, с. 53.

¹⁵ Vezi: Дипломатический словарь. Том III. Москва: Наука, 1986, с. 26.

¹⁶ Ibidem.

minorităților naționale ale armenilor și kurzilor de a-și realiza dreptul la auto-determinare politico-statală au fost reprimare pe parcursul deceniilor prin foc și sabie de către armata turcă.

În ședința Conferinței de la Lausanne din 12 decembrie 1922, lordul George Curzon, ministrul de Externe al Marii Britanii, a repus în discuție problema protejării minorităților naționale din Turcia. Demnitarul de stat englez în mod special a abordat necesitatea constituirii unui spațiu teritorial distinct pentru armeni în zona de est a Turciei asiatice. Motivând neacceptarea planului propus de către lordul Curzon, ministrul turc de Externe İsmet İnönü invoca la 14 decembrie 1922, temerea că o unitate administrativ-teritorială specială pentru armeni ar putea afecta grav suveranitatea și integritatea teritorială a Turciei, fapt ce s-ar solda, în viitor, cu o eventuală dezmembrare a țării sale¹⁷.

Din cele expuse în aliniatele precedente, observăm că guvernarea Turciei au conștientizat faptul că prin crearea unor structuri național-statale ale armenilor și kurzilor în teritoriile istorico-etnice ale acestor minorități naționale, se va contribui, pe de o parte, la torpilarea procesului de deznaționalizare a armenilor și kurzilor, la fortificarea securității naționale a acestor două minorități naționale, iar pe de altă parte va fi prejudiciată suveranitatea etniei turce în teritoriile populate de armeni și de kurzi, ceea ce va fi în detrimentul securității de stat a Turciei.

Eschivându-se de la modalitățile concrete de protejare a minorităților naționale, la 18 decembrie 1922 delegația Turciei a prezentat doar un proiect cu caracter general de protejare a drepturilor oamenilor: „*Turcia se angajează să acorde protecție deplină vieții și libertății tuturor locuitorilor, fără deosebire de origine, naționalitate, limbă, rasă sau religie și că garantează tuturor locuitorilor dreptul și libertatea exercitării tuturor confesiunilor, credințelor și religiilor*”¹⁸.

Actele legislative ale Turciei adoptate ulterior, în pofida semnării Tratatului de la Sèvres, au neglijat existența în țară a minorităților naționale. Constituția Turciei din 1924 nici nu amintea de armeni sau de kurzi. Prin art. 88 Legea Fundamentală menționa doar existența în țară a turcilor: „*Din punctul de vedere al naționalității, toți locuitorii Turciei <...> sunt calificați Turci*”¹⁹.

Contradicțiile și conflictele interetnice examinate de noi, cât și mulțimea altora existente în țările lumii, au fost și mai continuă să fie determinate, de rând cu alți factori importanți, și de faptul că până în prezent comunitățile de alolingvi, existente în diverse state, sunt prezentate de unii autori, reieșind din interesele lor politice, ca națiuni (etnii), alții le consideră drept minorități naționale. O parte dintre comunitățile de alolingvi sunt prezentate ca grupuri naționale (etnice).

¹⁷ Güllü Reza Alli. Les Droits de l'Homme et la Turquie. Genève, 1958, p. 37.

¹⁸ Vezi: Конституция на Република България. София: Нова звезда, 2003, с. 45-87.

¹⁹ Mirkine-Luetzevitch B. Les constitutions de l'Europe Nouvelle. Paris, 1928, p. 360.

În opinia noastră, nu toate comunitățile de alolingvi din țările lumii sunt identice. Minoritățile naționale și grupurile naționale (etnice) se deosebesc fundamental unele de altele, atât prin procesul istorico-juridic de constituire, cât și prin cel al legitimității obiective a scopurilor urmărite.

Minoritățile naționale au fost constituite în baza etniilor (sau a unor părți din ele), anexate de statele expansioniste împreună cu teritoriile lor istorico-etnice. După anexare, majoritatea popoarelor subjugate au fost lipsite de statalitatea lor națională, de posibilitatea aplicării limbilor materne în organele administrative și judiciare, în școli și în instituții de cultură. Prin forță, în arealul lor istorico-etnic s-a introdus un regim de guvernare străin, o legislație străină, o limbă străină, cultură străină, iar uneori și o religie străină. Paralel, populația autohtonă era supusă presiunilor social-economice, politice și culturale, fiind adeseori chiar izgonită de pe pământurile natale mai fertile, repartizate ulterior de către guvernantii statului expansionist coloniștilor aduși din metropolă sau din alte zone geografice. Drept consecință, este stânjenită dezvoltarea etniei autohtone prin deznaționalizarea membrilor ei. Ca rezultat, cota membrilor etniei autohtone în cadrul populației teritoriului său istorico-etnic se reducea treptat tot mai mult. Cu timpul ponderea etniei autohtone devine mai mică de 50 %, transformându-se, prin urmare, din **națiune (etnie)** în **minoritate națională**.

Exemplu elocvent de transformare a unei comunități etnice în teritoriul ei istoric din națiune în minoritate națională reprezintă cazul *poporului komi* în anii regimului totalitar sovietic.

Tabelul 1. Evoluția componenței etnice a populației RASS Komi în anii 1939-1989

Apartenența etnică a locuitorilor	1939		1959		1989	
	Nr. total	Cota în cadrul populației în %	Nr. total	Cota în cadrul populației în %	Nr. total	Cota în cadrul populației în %
Populația în ansamblu	318.996	100	806.199	100	1.250.847	100
Komi	231.301	72,5	245.074	30,4	291.542	23,3
Ruși	70.226	22,0	389.995	48,4	721.780	57,7
Ucraineni	6.010	1,9	80.132	9,9	104.170	8,3
Bielorușii	3.323	1,1	22.339	2,8	26.730	2,13
Nemți	2.617	0,8	-	-	12.866	1,03
Tătari	-	-	8.459	1,0	25.980	2,08
Ciuvași	-	-	3.493	0,4	11.253	0,9

Surse: Всесоюзная перепись населения 1939 года. Основные итоги. Москва: Наука, 1992, с. 67. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. (Сводный том). Москва: Госиздат, 1962, с. 203, Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: «Финансы и статистика», 1991, с. 36.

Un alt exemplu de transformare a unei comunități etnice în teritoriul ei istoric din națiune în minoritate națională îl reprezintă tătarii din arealul râurilor Kama și Volga Meridională, care în anii 1438-1552 au trăit în statul lor național Hanatul Kazan. După cucerirea acestuia de către Marele Principat al Moscovei (Rusia) în 1552 stăruința națională a tătarilor a fost lichidată. Teritoriul Hanatului a fost transformat într-o unitate administrativ-teritorială a Rusiei cu instituții de stat, administrative și judecătorești rusești. Prin forță li s-a impus o limbă străină, o legislație străină, o cultura străină, o religie străină. Însă prin lupta permanentă pentru păstrarea și dezvoltarea limbii materne și a culturii naționale tătarii au reușit să-și salveze etnia proprie de la asimilarea totală și de la dispariția din rândurile popoarelor lumii. Această luptă le-a dat posibilitate în 1920, în condițiile favorabile create în Rusia după lichidarea autocrației țariste, să-și constituie din nou statul lor național – RASS Tătară. Este necesar de menționat că statul național al tătarilor a fost reconstituit nu în spațiul geografic al unui popor străin, ci în teritoriul istorico-etnic unde în trecut a existat statul membrilor națiunii tătarilor – Hanatul Kazan. Deși tătarii din Povolgia au reușit să-și realizeze în viață idealul sacru de renaștere a stăruinței naționale, totuși perioada de subjugare colonială de către țarismul rus s-a răsfrânt negativ asupra dezvoltării demografice a etniei tătarilor. Potrivit datelor statistice ale Recensământului unional din 1989, în cadrul populației RASS Tătare, din cei 3.641.742 de locuitori tătarii erau în număr de 1.765.404, ceea ce constituia doar 48,48% din populația republicii. Prin urmare, ei deveniseră o minoritate națională în teritoriul lor istorico-etnic.

Komienii și tătarii nu sunt unicele popoare neruse transformate în perioada dominației autocrației țariste și a regimului totalitar sovietic în minorități naționale. După anexarea de către Imperiul Rus, pe parcursul secolelor care au urmat, au fost transformate în minorități naționale, potrivit datelor din *Tabelul 2*, comunitățile etnice din 10 republici și 3 regiuni autonome din Federația Rusă.

Examinarea proceselor istorico-juridice de renaștere (reînființare) a stăruinței naționale a popoarelor subjugate în trecut de către regimul absolutist al autocrației țariste arată că toate republicile, regiunile autonome, districtele naționale au fost create în teritoriile istorico-etnice ale comunităților respective. Excepție a fost doar Regiunea Autonomă Evreiască.

Tablelul 2 privind popoarele din Federația Rusă, devenite minorități naționale în teritoriile lor istorico-etnice către anul 1989

Denumirea formațiunilor politico-statale (a subiecților federației)	Suprafața în mii de km ²	Nr. total al populației	Nr. membrilor comunității etnice autohtone	Cota membrilor comunității etnice autohtone în cadrul populației
Republica Bașkiria	143,6	3.943.113	863.808	21,9%
Republica Bureatia	351,3	1.038.252	249.525	24,0%
Republica Kalmâcă	75,9	322.579	146.316	45,4%
Republica Karelia	172,4	790.150	78.928	10,0%
Republica Komi	415,9	1.250.847	291.542	23,3%
Republica Mari-El	23,2	749.332	324.349	43,3%
Republica Mordovia	26,2	963.504	313.420	32,5%
Republica Tatarstan	68,0	3.641.742	1.765.404	48,48%
Republica Udmurtia	42,1	1.605.663	496.522	30,9%
Republica Iakutia (Saha)	3.103,2	1.094.065	365.236	33,4%
Regiunea Altaiul de Munte	92,6	190.831	59.130	30,9%
Reg. Adâgheia	7,6	432.046	95.439	22,1%
Reg. Hakasia	61,9	566.861	62.859	11,09%

Surse: Государственное право СССР. Москва: Юридическая литература, 1967, с. 331., Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: «Финансы и статистика», 1991, с. 34, 36, 38, 40, 42.

Atât în aspect teoretic, cât și practic prezintă un viu interes științific caracterizarea minorităților naționale făcută de către specialiștii din Republica Federativă Germană. Deși în Germania la sfârșitul secolului al XX-lea împreună cu nemții conviețuiau peste 7 milioane de alolingvi, totuși de statutul de minorități naționale beneficiau doar trei comunități etnice: frizii, sorbii și danezii, care constituiau în ansamblu 200 mii de oameni²⁰. Johem Wellt, împuternicitul guvernului RFG pentru problemele nemților repatriați și pentru minoritățile naționale, elucida unele criterii generale în baza cărora comunitățile etnice puteau fi considerate minorități naționale: **1. Membrii lor trebuie să fie cetățeni germani; 2. Ei trebuie să se deosebească de majoritatea populației prin limbă, cultură, tradiții istorice, demonstrând că sunt originari și că doresc să-și păstreze originalitatea; 3. Germania din timpuri străvechi este patria lor, unde ei trăiesc pe pământurile lor strămoșești**²¹.

²⁰ Германия. Факты. Франкфурт-на-Майне: Изд-во „Sicietäts-Verlag”, 1996, с. 74-75; Германия: страна представляется. Hamburg, [s.a.], с. 10-11; Толквер Никита. Евросоюз должен гарантировать. В: «Время – ежедневная газета», 17 февраля 2004, с. 4.

²¹ Толквер Н. Оp. cit., p. 6.

Într-adevăr, frizii reprezintă populația autohtonă a *Friziei Orientale*, care a fost încorporată în cadrul Prusiei în 1744, iar în secolul al XIX-lea în componența Germaniei. Sorbii sunt băștinași din regiunea *Lausitz*, încorporată în cadrul Germaniei încă în secolul al X-lea. *Danezii* de asemenea reprezintă populația indigenă din partea de nord a landului *Schleswig-Holstein*, alipit la Prusia în 1864, iar în 1871 încorporat în cadrul Germaniei.

Grupul național (etnic) reprezintă comunitatea de membri ai unei etnii, care se desprinde de masivul de bază al constituirii istorice al acesteia și din considerente politice, economice, culturale și confesionale emigrează din arealul istorico-geografic natal și se stabilește cu traiul în teritoriul etnico-istoric al altui popor.

Plecând din patria lor istorică, migranții conștientizau că vor trăi în țările de adopție în cadrul unui stat străin, dar nu al lor, național, cu un alt regim de guvernare, cu o altă limbă, cultură, legislație, tradiții etc. Țara de adopție nu-i cotopea împreună cu teritoriul lor istorico-etnic pentru a-i subjugă și exploata. Ea îi invita, dar nu-i impunea cu forța pe migranți să se așeze cu traiul în teritoriul ei. Le promitea anumite facilități economice, uneori – culturale, dar în niciun caz nu le promitea migranților constituirea unor formațiuni politico-statale proprii. Prin urmare, migranții când plecau din patria lor istorică erau conștienți de faptul, sau ar fi trebuit, cel puțin, să fie conștienți că în țara de adopție nu vor dispune de statalitate națională și vor trebui să se conformeze obligatoriu orânduirii statale și regimului politic al autohtonilor și să fie cetățeni loiali.

Pe parcursul dezvoltării politico-statale multisekulare, nici Principatul Moldova până la 1812, nici RASS Moldovenească, nici RSS Moldovenească, nici Republica Moldova n-au cotoplit etnii sau segmente de etnii împreună cu teritoriile lor istorico-etnice care să fie subjugate, exploatare și transformate în *minorități naționale*. Prin urmare, în republica noastră în aspect științific nu există *minorități naționale*.

Comunitățile de alolingvi din Republica Moldova sunt *grupuri naționale (etnice)*, deoarece s-au constituit în baza migranților și a urmașilor acestora așezați cu traiul în teritoriul istorico-etnic al Moldovei pe parcursul deceniilor și al secolelor, strămutându-se din Rusia, Ucraina, Bulgaria, Polonia, Germania etc. Legea Uniunii Sovietice din 26 aprilie 1990 „Cu privire la dezvoltarea națională liberă a cetățenilor URSS care trăiesc în afara formațiilor lor național-statale sau nu au asemenea formații pe teritoriul URSS”²², prin textul preambulului și al dispozițiilor din art. 2-8, 10, 14, 17 îi caracteriza pe membrii acestor comunități etnice doar ca *grupuri naționale*. Nici într-un articol al legii membrii

²² Vezi: Moldova Socialistă, 15 mai 1990.

comunităților etnice care locuiau în afara teritoriilor formațiunilor național-statale proprii nu erau prezentați nici ca etnii distincte, nici ca popoare puțin numeroase, nici ca minorități naționale, ci numai ca *grupuri naționale*.

Reieșind din experiența politico-juridică a Bulgariei, Germaniei și a altor state și având în vedere normele Legii URSS din 26 aprilie 1990, rușii, ucrainenii, bielorușii, bulgarii, polonezii, nemții, găgăuzii, evreii și membrii altor comunități etnice care locuiau în RSS Moldovenească și continuă să trăiască în Republica Moldova au fost și sunt membri ai unor grupuri naționale (etnice).

În calitate de membri ai grupurilor naționale (etnice), rușii, ucrainenii, bielorușii, bulgarii, găgăuzii, polonezii, nemții, în conformitate cu normele dreptului internațional, cu practica internă a statelor democratice, cu stipulațiile art. 10, 13, 16, 31, 32, 35, 38, 39, 41, 42, 46, 47, 52, 53 din Constituția Republicii Moldova, cu dispozițiile art. 1-32 din Legea RSS Moldovenești „*Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*”, adoptată la 31 august 1989²³, dispun de dreptul la dezvoltarea liberă, ceea ce le permite păstrarea și dezvoltarea limbilor materne, utilizarea acestora în instruirea copiilor, la editarea literaturii științifice și artistice, manualelor, ziarelor, revistelor, la realizarea și difuzarea emisiunilor televizate și radiofonice, în păstrarea și dezvoltarea culturilor proprii, în oficierea cultului religios preferat. Prin urmare, există condițiile politico-juridice care asigură securitatea dezvoltării de mai departe a necesităților național-culturale ale tuturor comunităților de aolingvi, ale membrilor grupurilor naționale (etnice) din republică.

Realitatea vieții demonstrează că anume după adoptarea actelor legislative lingvistice din 1989, care reglementează utilizarea limbilor vorbite de locuitorii republicii, a fost salvată nu doar limba maternă a membrilor etniei constitutive a statalității noastre de la degradarea și dispariția iminentă de mai târziu, dar au fost create și condiții pentru revigorarea limbilor materne și a culturilor naționale ale membrilor grupurilor etnice, constituite din migranți și urmași ai migranților.

Dacă până în 1989 ucrainenii, bulgarii, găgăuzii din Moldova erau completamente lipsiți de posibilitatea de a-și face studiile în limbile materne, ulterior, în baza art. 18 din Legea „*Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova*”, membrilor grupurilor naționale li s-a garantat dreptul la educație și la instruire în limbile lor materne: rusă, găgăuză, ucraineană, bul-

²³ Vezi: Actele legislative ale RSS Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești limbă de stat și revenirea ei la grafia latină. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990, p. 5-14.

gară, idiș etc.²⁴ Realizând în viață dreptul la instruire în limba maternă, unii membri ai grupului național al ucrainenilor, prin susținerea organelor de stat ale Republicii Moldova, deja în primii ani de după 1989 au efectuat trecerea de la învățământul în limba rusă la instruirea în limba ucraineană. Potrivit datelor publicate de către Iurie Datii și Ecaterina Cernega în 1995, la Chișinău activau 5 școli, la Bălți și în raionul Ocnița câte o școală cu instruirea în limba ucraineană; la Universitatea Pedagogică din Bălți a fost deschisă o secție de filologie ucraineană, iar la Școala Pedagogică din Lipcani – o Secție de pregătire a cadrelor preșcolare pentru grădinițele de copii cu limba de instruire ucraineană²⁵.

În ansamblu, în Republica Moldova, conform informațiilor publicate de Tatiana Stoianov, funcționar la Ministerul învățământului din republică, în 1995 în 487 de grădinițe procesul de educație se efectua în limba rusă; 428 de copii găgăuzi în 23 de grupe din 11 grădinițe erau instruiți în limba maternă, iar 6.794 de copii găgăuzi studiau limba găgăuză; în 4 grădinițe (20 de grupe cu 474 copii) procesul instructiv-educativ se efectua în limba bulgară; în șapte grupe din 5 grădinițe – în limba ucraineană; în 6 grupe – în limba idiș. În același an, din numărul total de 1454 de școli – 274 funcționau în limba rusă, 112 școli erau moldo-ruse, 7 școli – ucraineano-ruse, 2 școli – ruso-bulgare, 2 școli – evreiesco-ruse. Limba ucraineană în calitate de obiect distinct se studia în 75 de școli și în 2 licee de către aproximativ 71.110 copii ucraineni; limba găgăuză se studia în 46 de școli și 2 licee de către 27.579 de elevi, iar limba bulgară se studia în 32 de școli și în Liceul Teoretic din Taraclia de către 10.868 de elevi²⁶. Ulterior, în Chișinău a fost înființată Universitatea Slavonă cu instruirea în limba rusă, la Comrat – Universitatea de Stat pentru găgăuzi, iar la Taraclia – Universitatea de Stat pentru bulgari.

Grație suportului juridic stabilit prin acte legislative menționate a devenit posibilă elaborarea și difuzarea de emisiuni radio și televizate nu doar în limba rusă și moldovenească (în aspect științific-română), cum era în trecut în perioada sovietică, dar și în limbile membrilor grupurilor naționale (etnice).

Deja în 1992, primul an de dezvoltare a Republicii Moldova, televiziunea națională efectua zilnic câte 5 ore de emisie în limba rusă. De asemenea câte

²⁴ Ibidem.

²⁵ Datii Iurie, Cernega Ecaterina. Problemele folosirii și păstrării limbii și etnosului ucrainean în Moldova. În: Reglementarea folosirii limbilor în societatea polietică: Materialele Conferinței internaționale. Chișinău, 14-15 decembrie 1995. Chișinău: [s.e.], 1996, p. 42.

²⁶ Stoianov T. Situația limbilor în școlile alolingve. În: Reglementarea folosirii limbilor în societatea polietică: Materialele Conferinței internaționale. Chișinău, 14-15 decembrie 1995. Chișinău: [s.e.], 1996, p. 61-62.

3 ore pe lună de emisie se realizau în limbile ucraineană, găgăuză, bulgară și 1,5 ore în idiș. În anul menționat pe teritoriul republicii se editau 3 ziare în limba moldovenească, 4 în limba rusă, 5 bilingve (moldovenească și rusă); 16 reviste în limba moldovenească, 3 în limba rusă, 2 în limba ucraineană, 2 în găgăuză, 1 în bulgară, 14 bilingve (în moldovenească și în rusă), 1 în idiș și rusă, 1 în rusă și găgăuză²⁷.

Un rol important în promovarea limbilor materne și a culturilor naționale ale membrilor grupurilor etnice l-a avut, în opinia noastră, editarea ziarelor *Просвіта* în limba ucraineană, *Ана cöзу* (cuvânt matern) în limba găgăuză, *Родно слово* în limba bulgară, *Наш гoлoс* în limbile rusă și idiș.

Din cele menționate, instituțiile abilitate de stat ale Republicii Moldova din 1989 până în prezent au efectuat atât activități legislative, cât și practici concrete nu doar pentru întărirea securității membrilor etniei autohtone, care au constituit și au dezvoltat pe parcursul secolelor statalitatea republicii, dar și pentru aprofundarea securității membrilor tuturor grupurilor naționale (etnice).

Spre regret constatăm faptul că elitele politice ale unor grupuri naționale (etnice) au acționat în detrimentul fortificării securității naționale a membrilor etniei autohtone. Prin organizarea de mitinguri, demonstrații, greve în peste 200 de întreprinderi economice și de transport ele au făcut tot posibilul în august și septembrie 1989 pentru a bloca decretarea/legiferarea limbii moldovenești (în aspect științific limba romîna) în calitate de limbă de stat a republicii.

Deși Congresul I al deputaților poporului din RSFS Rusă în ședința din 12 iunie 1990 a adoptat documentul istoric pentru cauza poporului rus – *Declarația despre suveranitatea de stat a Rusiei*, elita politică a grupurilor naționale (etnice) din Moldova s-a opus adoptării unui document similar în RSS Moldovenească. În timpul examinării în ședința Parlamentului republicii din 23 iunie 1990 a *Declarației cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova* 16 deputați, care reprezentau forțele separatiste din zona Transnistriei – F. F. Katkov, P. N. Volkov, Gh. F. Pologov, D. A. Matcin, O. F. Zapolski, Gh. I. Emilianov, V. I. Potășev, V. F. Podgornaia, V. N. Akulov, V. M. Aristov, A. P. Manoilov, A. N. Morozov, I. N. Smirnov, L. V. Țurcan – au votat împotriva adoptării *Declarației*. Scopul urmărit de acești 16 deputați era stoparea procesului de extindere a suveranității și a celui de fortificare a securității RSS Moldova. În pofida poziției antistatale a celor 16 deputați, *Declarația* a fost susținută prin voturile a 238 de deputați ai Sovietului Suprem

²⁷ Vezi: Nedelciuc V. Republica Moldova. Chișinău: Universitas, 1992, p. 33.

al RSS Moldovenești, adică de majoritatea covârșitoare din cei prezenți în acea zi în sala de ședințe a Parlamentului²⁸.

Deosebit de mult a fost prejudiciată securitatea membrilor etniei constitutive a statului și a republicii noastre în ansamblu prin autoproclamarea nelegitimă în teritoriul istoric al Moldovei la 12 noiembrie 1989 a așa-numitei „RASS Găgăuze”, iar la 2 septembrie 1990 a așa-numitei „RASS Moldovenești Nistrene”. Doar potrivit legislației constituționale sovietice și practicii de 71 de ani de dezvoltare a URSS membrilor grupurilor naționale (etnice) nu li se acorda dreptul de formare a republicilor autonome în teritoriile popoarelor autohtone din republicile unionale. Documentele istorice demonstrează că cele 16 republici autonome din RSFS Rusă: Bașkiria, Bureatia, Daghestan, Kabardino-Balkaria, Kalmâkia, Karelia, Komi, Mari, Mordovia, Osetia de Nord, Tatarstan, Tuvină, Udmurtă, Ceceno-Ingușă, Ciuvașia, Iakută, indicate în art. 71 al Constituției RSFSR din 12 aprilie 1978, au fost create nu în spațiul istorico-geografic în care s-a constituit poporul rus – *Marele Principat al Moscovei*²⁹, dar în teritoriile istorico-etnice în care se formase în calitate de popoare autohtone distincte – balkarii, bașkirii, bureații, cecenii, ciuvașii, ingușii, iakuții, kabardinii, karelii, komienii, marienii, mordvinii, tătarii, tuvinii, anexate în secolele XV-XIX de către Marele Principat al Moscovei, iar ulterior de către Rusia.

Membrii grupurilor naționale (etnice), votând la referendumul unional din 17 martie 1991 pentru păstrarea URSS, *volens nolens* s-au pronunțat împotriva realizării de către RSS Moldovenească, în calitatea ei de republică unională, a dreptului său la ieșire liberă din cadrul Uniunii Sovietice, drept stipulat în art. 17 al Constituției URSS din 1936, art. 72 al Constituției URSS din 1977, art. 14 al Constituției RSS Moldovenești din 1941, art. 69 al Constituției RSS Moldovenești

²⁸ Vezi: Moldova socialistă, 1990, 29 iunie.

²⁹ Academicianul sovietic L. V. Cerepnin, examinând problema formării poporului rus, scria în 1960 că interfluviul dintre râurile Oka și Volga a reprezentat arealul teritorial în cadrul căruia s-a constituit istoricește poporul rus. – Vezi: Черепнин Л. В. Образование русского централизованного государства в XIV – XV веках. Москва: Изд-во Социально-экономической литературы, 1960, с.456; Dr., conf. univ. A. F. Goncharov, referindu-se la constituirea statului centralizat al poporului rus, menționa în 1972 că acest proces s-a realizat în sec. XIV – prima jumătate a sec. XVI prin unirea tuturor kneazelor din teritoriul populat de etnicii ruși într-o singură formațiune politică – Marele Principat al Moscovei. – Vezi: История государства и права СССР. Часть I. Москва: Юридическая литература, 1972, с. 150; Etnologul S. I. Bruk, la rândul său, a menționat: „Порогация руса s-a constituit în sec. XIV-XV în regiunea Marelui Novgorod și a interfluviului dintre Oka și Volga”. – Vezi: Брук С. И. Население мира: этнодемографический справочник. Москва: Наука, 1981, с. 221.

din 1978. Astfel, ei s-au pronunțat atât împotriva lărgirii suveranității de stat a Republicii Moldova, cât și împotriva fortificării securității statului nostru.

Investigarea istoriei statelor lumii demonstrează, după cum am menționat anterior, că niciun popor din lume n-a permis ca în teritoriul său să fie constituite formațiuni politico-statale pentru migranți sau pentru urmașii acestora. Uzbecii în 1979 au protestat împotriva constituirii unei autonomii teritoriale pentru tătarii din Crimeea, deportați în 1944; kazahii în același an au respins tentativa de constituire a unei autonomii teritoriale pentru nemții din Povolgia, deportați în 1941; rușii din regiunea Saratov categoric s-au opus în 1989-1990 împotriva inițiativei organelor de conducere ale URSS de reînființare a Republicii Autonome a Nemților în Povolgia; bulgarii în 1989-1990, prin efectuarea unor mitinguri și demonstrații în diverse orașe ale țării, au blocat tentativa de creare a unor autonomii teritoriale pentru turci; Turcia după Primul Război Mondial a respins inițiativele statelor europene de a crea formațiuni politico-statale pentru armeni și kurzi.

Este necesar de menționat că protestele de masă ale bulgarilor din 1989-1990 au determinat organele supreme de stat ca în baza art. 2 din Constituția țării, adoptată în 1991, să stabilească expres că în Bulgaria nu se admite constituirea autonomiilor teritoriale. Deși clauza dată nu concretiza subiecții care ar fi dorit să beneficieze politic de asemenea formațiuni politice, cert este că în acest mod se bara pe cale legislativă tentativele de creare în viitor a unor asemenea autonomii teritoriale de către migranți și urmașii lor.

Deși în Franța către 1987 locuiau 1.480.000 de arabi (800.000 de algerieni, 480.000 de marocani, 200.000 de tunisieni), 1.100.000 de italieni, 850.000 de portughezi, 650.000 de evrei, 500.000 de spanioli, 300.000 de polonezi³⁰, cu toate acestea parlamentul și guvernele țării n-au creat nicăieri formațiuni politico-statale pentru comunitățile de alolingvi menționate. Potrivit datelor Recensământului unional din 1989, în RSFS Rusă locuiau 4.362.872 de ucraineni, 635.865 de kazahi, 532.390 de armeni, 335.889 de azeri, 130.688 de georgieni, 126.899 de uzbeci³¹, dar nicăieri în teritoriul vast de 17.075.400 de km² n-au fost create formațiuni politico-statale cel puțin de nivelul unor *districte autonome* pentru ucraineni, kazahi, armeni, azeri, georgieni, uzbeci etc.

Nu este nimic întâmplător, deoarece guvernarea Federației Ruse, la fel ca și cei ai altor state, promovează o politică duplicitară față de comunitățile

³⁰ Vezi: Население мира: Демографический справочник. Москва: «Мысли», 1989, с. 439.

³¹ Vezi: Национальный состав населения СССР: По данным всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: Финансы и статистика, 1991, с. 28-30.

de alolingvi. Pe de o parte, reieșind din considerentele securității țării natale, ei sunt împotriva constituirii de republici și autonomii teritoriale noi în Federația Rusă, iar pe de altă parte, susțin pe toate căile (economice, politice, financiare, diplomatice, militare) crearea unor asemenea formațiuni politico-statale în teritoriile popoarelor autohtone din republicile unionale în scopul de a limita suveranitatea și a prejudicia securitatea națională a statelor independente postsovietice.

De exemplu A. Ruțkoi, vicepreședintele Federației Ruse, în interviul acordat la 26 decembrie 1991 jurnalistei Marina Șakina, era nemulțumit de faptul că în Rusia se formau state noi, care își revendicau drepturile la proprietate, teritorii, zăcămintele subsolului; care fără știrea guvernului federal semnau tratate cu republici din afara Federației Ruse, încheiau acorduri comerciale cu statele străine. Înalțul demnitar de stat rus se întreba indignat: „*Unde au fost aceste state în perioada istorică milenară a Rusiei? Cine a permis ca Rusia, constituită de strămoși timp de secole, să fie tăiată în bucăți?*”³². De asemenea, vicepreședintele rus în decembrie 1991 aprecia ca nelegitime atât alegerile petrecute în Cecenia de către Djohar Dudaev, Președintele Republicii Nord-Caucaziene, cât și acțiunile acestuia de creare a unei armate cecene și decizia lui de mobilizare a bărbaților în cadrul ei. A. Ruțkoi întreba nedumerit: „*Ce înseamnă aceasta? Puteți să numiți măcar un stat din lume guvernul căruia ar fi admis așa ceva?*”³³.

Crâmpiele reproduse din interviul acordat de A. Ruțkoi jurnalistei M. Șakina demonstrează, pe de o parte, neliniștea vicepreședintelui rus față de starea suveranității și a securității Federației Ruse după destrămarea URSS, iar, pe de altă parte, insatisfacția și indignarea față de tendințele popoarelor neruse, îndeosebi față de cel al cecenilor, de a-și lărgi suveranitatea și a-și fortifica securitatea națională în teritoriile istorico-etnice în care ele s-au constituit și s-au dezvoltat pe parcurs de secole.

O abordare diametral opusă a manifestat A. Ruțkoi față de problemele suveranității și a securității Republicii Moldova. Dacă, după cum am observat anterior, vicepreședintele rus era adversar consecvent al tendințelor de lărgire a suveranității republicilor popoarelor autohtone din cadrul Federației Ruse, constituite în mod constituțional în baza Decretelor Comitetului Executiv Central din RSFSR³⁴, menționate oficial în art. 22 al Constituției URSS din 1936, în art. 85 al Constituției URSS din 1977, în art. 71 al Constituției RSFSR

³² Руцкой А. Президент со мной здороваются. В: Новое время, 1992, № 1, с. 13.

³³ Ibidem, с. 14.

³⁴ Веzi: История государства и права СССР. Часть II. (Советский период). Москва: Юридическая литература, 1981, с. 123-126, 264-266.

din 1978; el a fost un susținător și apărător permanent al intereselor antistatale ale regimului migranților rebeli din Transnistria³⁵ și ale așa-numitei RASS Moldovenești, alias *pridnestrovia* neconstituțională³⁶. Doar *pridnestrovia*, în calitate de formațiune politică, n-a fost legitimată nici prin decizia Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, nici prin decizia Sovietului Suprem al URSS, după cum era stipulat în art. 108 al Constituției Uniunii Sovietice din 1977.

În Federația Rusă au activat și alți adversari ai existenței republicilor și autonomiilor teritoriale ale popoarelor neruse. Astfel Ghenadii Nikerov, cercetător la Academia de Științe din Rusia, în 1992 argumenta necesitatea reducerii numărului de subiecte ale Federației Ruse de la 87 până la 15³⁷. Vladimir Jirinovski, președintele Partidului Liberal Democrat din Rusia, în cadrul campaniei electorale în 1993 a promovat necesitatea lichidării republicilor și a autonomiilor teritoriale în scopul divizării țării doar în 40-50 de gubernii. Fiecare gubernie trebuia să fie, în opinia liderului politic liberal-democrat rus, o unitate administrativ-teritorială de proporții solide, dispunând în medie de 3-5 milioane de locuitori³⁸.

³⁵ Vezi: Mișcarea separatistă din zona de est a Moldovei o apreciem drept o mișcare a migranților rebeli, reieșind din următoarele considerente:

Nucleul organizatoric și diriguitor al mișcării, din momentul constituirii acesteia, era alcătuit din migranți, originari din Rusia sau din Ucraina: I. N. Smirnov – născut în 1941 în reg. Kamceatka; P. N. Volkov – 1942, ținutul Krasnoiarsk; G. F. Pologov – 1929, reg. Sverdlov; A. K. Belitcenko – 1938, reg. Volgograd; N. A. Bogdanov – 1938, ținutul Altai; V. A. Zagreadski – 1949, reg. Lipețk; A. V. Volkov – 1956, reg. Kamceatka. – Vezi: Moldova suverană (digest), 1990, 22 septembrie, p. 4.

Vadim Krasnoselski, ales în 2016 nelegitim în calitate de președinte al așa-numitei RMN este născut, potrivit informației autorului Evgheni Tamașev, într-un ținut din preajma lacului Baical. Deci este migrant. Vezi: Tamașev E. Un „prieten” la poartă. În: Comunistul, 2017, 28 aprilie, p. 6.

Activul de agitatori și de propagandiști, care a denaturat conținutul actelor legislative lingvistice din 1989 și a indus în eroare cercurile largi ale populației, în majoritate, era compus din migranți sau din urmași ai migranților.

Organul neconstituțional – OSTK (CUCM - Consiliul unit al colectivelor de muncă – structură a reprezentanților rusofoni de la întreprinderile economice de subordonare unională) și filialele lui de la fabrici și uzine era alcătuit din migranți.

Masa principală a greviștilor din anii 1989-1991 o constituiau migranții și urmașii migranților. În calitate de cadre de militari și de comandanți, în detașamentele de gardiști și de kazaci, erau angajate persoane din masivul enorm al migranților sau al urmașilor migranților.

³⁶ Сообщение вице-президента Российской Федерации А. В. Руцкого об обстановке в Приднестровье. В: Шестой съезд народных депутатов Российской Федерации. Документы, доклады, сообщения. Москва: Республика, 1992, с. 225-228.

³⁷ Никеров Г. Разделить страну на земли... В: Литературная газета, 1992, 6 мая, с. 10.

³⁸ ЛДПР - это порядок, надежность, успех для всех. В: Российская газета, 1993, 3 декабря, с. 2.

Pe timpuri, guvernanții RSFSR, elogiaseră faptul că din 1918 până în 1922 constituiseră în țară peste 20 de republici și regiuni autonome³⁹, iar mai târziu – și 10 districte naționale autonome⁴⁰, în scopul de a ajuta popoarele neruse să-și realizeze dreptul la autodeterminare⁴¹. Dar după destrămarea URSS în 1991 savanții, lideri politici și demnitari de stat marcați din Federația Rusă, au promovat activ politica de limitare atât a statutului juridic al republicilor și al autonomiilor teritoriale, cât și pe cea de lichidare completă a unor subiecți ai Federației Ruse. Ca rezultat, în anii 2004-2007, potrivit datelor din *Tabelul 3* în Rusia 6 districte autonome au fost lipsite de dreptul la autonomie teritorială și transformate din subiecți ai Federației Ruse în simple unități administrativ-teritoriale (raioane).

Conform prevederilor, profesorului universitar I. A. Koniuhova, în 2007 se preconiza ca numărul subiecților Federației Ruse să fie redus de la 89, câți erau în 1989, până la 60-65⁴².

Tabelul 3. Districtele autonome ale popoarelor autohtone neruse lipsite de statutul de subiecți ai Federației Ruse și transformate în unități administrativ-teritoriale ordinare (raioane)

Denumirea districtelor autonome	Anul constituirii	Suprafața teritoriului (în mii km ²)	Numărul populației în 1989	Anul lichidării dreptului la autonomie
Bureat-Aghinsk	26/IX - 1937	20,6	77.188	2007
Bureat Ust-Ordânsk	26/IX - 1937	21,6	135.870	2005
Evenkisk	10/XII - 1930	767,6	24.769	2005
Komi-Permeak	26/II - 1925	32,9	158.526	2004
Koreak	10/XII - 1930	301,5	39.940	2005
Taimâr (Dolgano-Nenețk)	10/XII - 1930	879,3	55.803	2005

Surse: Анисимова Т. Б. Государственно-правовые формы национальных отношений в СССР. Москва: Мысль, 1966, с. 62. Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. М.: Финансы и статистика, 1991, с. 42-46. Автономов А. С. Иванов В. В. Новое в конституционном праве России: договоры как источники регулирования объединения субъектов Российской Федерации. В: Государство и право, 2006, №4, с. 27-30.

Конюхова И. А. Структура Российской Федерации: современное состояние и перспективы совершенствования. В: Государство и право, 2007, №2, с. 38-42. Чиркин В. Е. и др. Глобализация и федерализм. В: Государство и право, 2007, №7, с. 11.

³⁹ История государства и права СССР. Часть II. Москва: «Юридическая литература», 1981, с. 123-124.

⁴⁰ Ibidem, с. 264.

⁴¹ Анисимова Т. Б. Государственно-правовые формы национальных отношений в СССР. Москва: Мысль, 1966, с. 49; Государственное право СССР. Москва: «Юридическая литература», 1967, с. 340-342.

⁴² Конюхова И. А. Структура Российской Федерации: современное состояние и перспективы совершенствования. В: Государство и право, 2007, № 2, с. 41.

În ianuarie 1993, Gavriil Popov menționa că păstrarea sistemul național-teritorial de distribuire a spațiului geografic al Rusiei ar putea duce la destrămarea țării, repetând astfel soarta URSS. El susținea că problemele naționale puteau fi rezolvate cu succes prin intermediul posibilităților acordate de către instituțiile autonomiei național-culturale⁴³. Serghei Șahrai, vicepremier în guvernul Federației Ruse în 1994, de asemenea afirma că problema revigorării limbilor și a culturilor comunităților de alolingvi putea fi rezolvată în baza principiului extrateritorialității prin utilizarea posibilităților autonomiei național-culturale⁴⁴.

Istoria demonstrează că unele popoare au reușit să-și păstreze ființa etnică și să-și dezvolte limba maternă și cultura națională, folosind judicios posibilitățile în cadrul autonomiei național-culturale. De exemplu, poporul evreu a fost lipsit de statalitate proprie timp de circa 2 mii de ani. Dar grație spiritului dezvoltat al dragostei de neam, de limba maternă, de cultura națională, de confesiunea iudaică și al utilizării raționale a posibilităților acordate de instituțiile autonomiei național-culturale, poporul evreu a rezistat în confruntarea cu toate intemperiele timpului, și-a păstrat ființa etnică și și-a restabilit statalitatea națională în Palestina – patria istorică a evreilor.

Concluzii

Din cele examinate în studiul prezent, constatăm faptul că statele lumii de multe ori refuză acordarea de drepturi pentru crearea unor formațiuni politico-statale chiar popoarelor autohtone anexate în trecut. Cercetările efectuate demonstrează că în țările lumii nu se practică acordarea de drepturi unor grupuri naționale (etnice), formate din migranți sau din urmași ai lor la crearea unor republici sau autonomii teritoriale, în spațiile istorico-etnice ale popoarelor autohtone.

Cauzele rezistenței manifestate de către popoarele autohtone împotriva constituirii unor formațiuni politico-statale de către membrii grupurilor naționale (etnice) formate din migranți și din urmași ai migranților sunt determinate de faptul că asemenea formațiuni politico-statale limitează exercitarea suveranității de către poporul autohton în teritoriul său istorico-etnic, prejudiciind securitatea dezvoltării firești a națiunii băștinașe și afectând deosebit de mult securitatea statului respectiv.

**Dumitru C. GRAMA, *doctor în drept,*
*cercetător științific coordonator***

⁴³ Попов Г. Проблемы нашего конституционного строя. В: Независимая газета, 26 января 1993, с. 5.

⁴⁴ Шахрай С. Нам предстоит эпоха возрождения. В: Российская газета, 30 ноября 1994, с. 1-2.

2.5. REPERE ALE CREAȚIEI LEGISLATIVE ÎN TERITORIUL DINTRE PRUT ȘI NISTRU (BASARABIA)

2.5. REFERENCE POINTS OF LEGISLATIVE ACHIEVEMENTS IN THE TERRITORY BETWEEN THE PRUT AND NISTRU RIVERS (BESSARABIA)

Summary

The study investigates aspects of legislative achievement in the territory between the Prut and Nistru Rivers (Bessarabia). Taking into account the change of the legal status of the territory between the Prut and Nistru Rivers several times over the course of history, the roots of local legislative achievement must be sought in two systems of law: Romanian and Russian law. Starting from these findings, the first part investigates the process of legislative achievement in the Principality of Moldova, part of which Bessarabia was until 1812. The second part of the study is devoted to the state of legislative achievement after the annexation of Bessarabia by the Russian Empire, inclusively throughout the nineteenth century. The study has conclusions and recommendations.

Creația legislativă în spațiul carpato-danubiano-pontic

Având în vedere modificarea, de mai multe ori de-a lungul istoriei, a statutului juridic al teritoriului dintre Prut și Nistru (Basarabia), rădăcinile creației legislative în acest teritoriu trebuie căutate în două sisteme de drept: dreptul românesc și dreptul rus, fiecare din aceste sisteme de drept influențând, într-o anumită perioadă de timp, tehnica și creația legislativă.

La originile sale creația legislativă în spațiul românesc s-a dezvoltat atât prin aprobarea unor acte juridice de către organul suprem al teritoriului – Divanul Domnesc, domnitorul Moldovei, cât și prin elaborarea unor acte juridice de către persoane private.

În procesul creației legislative atât organul colectiv care a aprobat legea, cât și persoana particulară a ținut cont de obiceiul pământului, în calitate de normă cutumiară, care a cârmuit viața socială timp de secole, dar și de normele canonice ce conțin prevederi după care creștinii le-a respectat.

Izvoarele juridice nescrise (obiceiul pământului). Obiceiul pământului, a fost cel mai voluminos și cel mai important izvor de drept în societatea românească până la apariția dreptului scris. Dreptul cutumiar a cârmuit viața

românilor încă de la origini, el constituind primele norme juridice după care urmau să fie reglementate și satisfăcute necesitățile sociale ale oamenilor¹.

Locuțiunea *obiceiul pământului* nu a fost și nu este consacrată în literatura de specialitate și de jurisprudență drept unica. Normele cutumiare care au stat la originea dreptului nostru privat sunt cunoscute și sub alte denumiri, precum: „legea țării”, „legile pământului”, „pământescul obicei”, „dreptul nostru vechi”, „dreptul pământesc” etc., așa cum erau folosite în diferite regiuni ale țării².

Normele obiceiului pământului nu erau scrise, nu erau fixate și nici într-un totu precis, ci se întâlneau sub formă de principii difuze și variabile, transmise verbal din generație în generație, ele fiind produsul vieții sociale însăși. Atât la origini, cât și pe parcurs, obiceiul pământului era norma și forța principală de coeziune a oamenilor în societate, exercitând astfel rolul de apreciere și de sancționare a comportării lor. Datorită acestui fapt, obiceiul pământului a fost întotdeauna respectat la români, iar instanțele judecătorești l-au aplicat constant în judecată, fără vreo interdicție sau restricție³. În așa fel, obiceiul pământului forma un întreg sistem juridic și se referea atât la *fondul*, cât și la *forma dreptului*.

Privitor la fondul dreptului. Potrivit normelor obiceiului pământului, se soluționau, chiar și după apariția reglementărilor scrise, unele chestiuni privitoare la moștenire⁴, testamente, donații, putere părintească, proprietate, împrumuturi, vânzare-cumpărare, tovărășii etc.

Aplicarea normelor obiceiului pământului în asemenea cazuri se explică prin câteva argumente. Mai întâi trebuie să recunoaștem pătrunderea lor adâncă de-a lungul secolelor în conștiința românilor. Apoi prin faptul că normele scrise nu reglementau toate aspectele vieții juridice și social-economice ale populației și datorită faptului că litiganții făceau trimiteri constante la obicei, iar instanțele judecătorești (cu toate că D. Cantemir atenționa despre ignorarea sensului acestuia de către „acei juri cumpărați”), în lipsă de reglementări precise, le aplicau constant.

Referitor la forma dreptului. Obiceiul pământului se consulta și se aplica

¹ Pentru dezvoltări: Vespasian Erbiceanu. *Dreptul bizantin, ca drept civil obligator în Basarabia*. În: Cuvântul Dreptății, nr. 9/1920, p. 285-288; Vespasian Erbiceanu. *Obiceiul pământului ca normă legală de interpretare judecătorească*. În: Cuvântul Dreptății, nr. 4/1920, p. 109-112; nr. 5/1920, p. 225-230; nr. 6/1920, p. 242-246; nr. 7-8/1920, p. 257-264; nr. 10/1920, p. 300-302; Ion Amuza. *Obiceiul juridic la români*. București: Editura Sylvi, 2001.

² Elena Aramă, Valentina Coptileț. *Istoria Dreptului Românesc*. Chișinău, 2012, p. 58.

³ Vladimir Hanga. *Les institutions du droit coutumier roumain*. București: Editura Academia Română, 1988.

⁴ Emilian E. Săvoiu. *Cine moștenește casa în vechiul drept românesc*. În: Curierul Judiciar, nr. 5-6/1947, p. 35-36.

în justiție în variate chestiuni, precum de procedură și chemare în judecată, de administrare și putere a probelor, de prescripție, la executarea hotărârilor judecătorești etc⁵. Cauzele acestei aplicări erau aceleași — simplitatea unor astfel de proceduri și acceptul populației de a le executa.

Cercetătorul George G. Maxim, arată că și la începutul sec. al XX-lea se mai cunoșteau și se aplicau importante instituții ale obiceiului pământului, printre care: Înfrățirea (Frații de cruce); Indiviziunea între frați; Îndatorirea fraților de a înzestra pe surori; Partajul căminului părintesc; Partajul casei părintești; Giurătorii etc.⁶, unele reminiscențe ale cărora pot fi întâlnite și actualmente, îndeosebi în mediul rural.

Izvoarele juridice scrise. Dreptul românesc a cunoscut mai multe categorii de acte juridice scrise, care pot fi divizate după mai multe criterii:

I) În funcție de organul emitent (autohton sau extern), așa-numitele *Actele cu caracter juridic emise sau aprobate de către domnitori*;

II) De sursa de inspirație a colecțiilor (națională sau externă), catalogate de noi *Culegerile de legi împrumutate sau inspirate din dreptul romano-bizantin*, divizate în *Codicile romano-bizantin* și *Actele juridice inspirate din dreptul romano-bizantin*

I) **Actele cu caracter juridic emise sau aprobate de către domnitor.** Domnitorii Moldovei de-a lungul timpului au dat sau au aprobat mai multe acte cu caracter juridic sau colecții de legi care reglementau viața juridică a țării. Aceste norme juridice puse pe hârtie purtau denumiri diferite, precum: *pravile sau hrisoave*.

Menționăm, până spre sfârșitul sec. al XVI-lea, hrisoavele domnești, în mare parte, aveau valoarea unor acte individuale, date pentru unele cazuri juridice prezentate domnitorului spre soluționare. Ulterior, acestea au căpătat caracter normativ general, deoarece cuprindeau norme ce trebuiau aplicate pe întregul cuprins al țării⁷.

Dreptul românesc a mai cunoscut și unele tălmăciri ale pravilelor și hrisoavelor, precum și unele culegeri ale practicii judiciare, aprobate de marii boieri întruniți în Divanul Domnesc. Domnitorul însuși dădea (scotea) un act juridic privitor la un caz juridic aparte. Tălmăcirile, culegerile practicii judecătorești și actele unilaterale ale domnitorului purtau denumirea de *anafora*. Prin anafora se mai desemna și raportul întocmit de divan sau de delegații

⁵ Vespasian Erbiceanu. *Obiceiul pământului...*, nr. 4/1920, p. 110.

⁶ George G. Maxim. *Obiceiurile juridice ale poporului român. Studiu asupra obiceiurilor pământului din punct de vedere: juridic, social, moral și politic*. Iași: Editura Lumina Moldovei, 1921, p. 17-27.

⁷ Emil Cernea, Emil Molcuț. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa”, 1991, p. 130.

domnitorului cu privire la o problemă administrativă sau judecătorească prin care se comunica domnului rezultatul cercetării și se propunea soluția.

Dintre principalele acte de acest fel, cunoscute în cadrul dreptului din Principatul Moldovei, amintim: *Pravila domnitorului Alexandru cel Bun*, *Pravila lui Vasile Lupu*, *Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat* ș.a.

a) *Pravila lui Alexandru cel Bun*. Despre unul dintre primele monumente juridice cunoscute moldovenilor întâlnim amănunte în lucrarea „Descrierea Moldovei”, în care Dimitrie Cantemir susține: „După fericita descălecare a lui Dragoș și întemeierea Moldovei, judecătorii nu mai știau cum să se descurce și ce hotărâri trebuie să dea. Aceste neajunsuri le-a observat mai mult Alexandru I, despotul Moldovei, căruia datorită înaltelor sale virtuți ai noștri i-au zis „cel Bun”. El, primind coroana regală din mâinile împăratului Constantinopolului, a împrumutat și legile grecilor care se aflau scrise în cărțile numite Basilicale și, făcând un mic extras din aceste mici coduri, a introdus dreptul de care ne folosim noi acum”⁸.

Așadar, potrivit lui D. Cantemir, *Pravila lui Alexandru cel Bun* (1400-1432) era o compilație a unei colecții de legi, alcătuită la Constantinopol, în sec. al VIII-lea, având la bază marile colecții de legi romane și cunoscute sub denumirea de *Vasilicale* (sau *Basilicale*). Observăm că D. Cantemir afirmă că *Pravila lui Alexandru cel Bun* a continuat să fie în vigoare și se aplica în instanțele judecătorești din Principatul Moldovei și la începutul sec. al XVII-lea, când a fost scrisă „Descrierea Moldovei”⁹.

Cu toate acestea, despre *Pravila* se cunoaște puțin. În istoriografie se susține că *Pravila* era alcătuită din 16 capitole, împărțite în 252 de paragrafe, și conținea mai mult norme de drept penal și unele norme de drept civil.

În pofida afirmațiilor credibile ale lui Dimitrie Cantemir despre aplicarea *Pravilei lui Alexandru cel Bun* în justiția moldovenească, în doctrină s-a discutat și despre existența acesteia. Unii autori, de exemplu, Ștefan Longinescu, susținând existența acesteia¹⁰. Alți cercetători, printre care Andrei Rădulescu, Stelian Marinescu, Ioan Peretz, din contra, neagă prezența *Pravilei* în mediul juridic românesc¹¹.

b) *Pravila lui Vasile Lupu*. Vasile Lupu (1634 – 1653), odată cu venirea la domnie, găsind, așa cum susține D. Cantemir în „Descrierea Moldovei”, starea vieții juridice insuficientă, „a poruncit unor bărbați buni și cunoscători

⁸ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Ediția a II-a, Chișinău: Editura Literatura Artistică, 1982, p. 142.

⁹ Gheorghe C. Conduratu. *Codul de legi a lui Alexandru cel Bun*. În: *Dreptul*, nr. 19/1904, p. 145-148; nr. 20/1904, p. 155-157.

¹⁰ Stelian Marinescu. *Problema existenței Pravilei lui Alexandru cel Bun*. Extras din *Transilvania*. Sibiu: Editura Dacia Traiană, 1942, p. 1.

¹¹ Andrei Rădulescu. *Izvoarele dreptului civil și comercial român*. în: „*Curierul Judiciar*”, nr. 20/1932, p. 305-313; Stelian Marinescu. *Op. cit.*, p. 1-14; I. Iavorschi. *Op. cit.*, p. 14.

ai legilor să adune delaolaltă toate legile și obiceiurile scrise și nescrise și din ele a alcătuit un codice anume, care și până astăzi este în Moldova o normă a pronunțării unei drepte hotărâri judecătorești¹².

Munca acestor praviliști s-a concretizat în alcătuirea unei lucrări ample, intitulată: *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voevodul și Domnul Țării Moldovei din multe scripturi tălmăcite de la limba ilinească pre limba românească*. În literatura istorică și juridică această lucrare este cunoscută mai des sub denumirea de *Cartea românească de învățătură* sau, după numele domnitorului care a inițiat alcătuirea ei – *Pravila lui Vasile Lupu*.

La redactarea *Cărții românești de învățătură* s-a folosit ca izvor principal așa-numitele *leges colonariae, agrariae, rusticae*, ce datează din veacurile VIII-IX în Bizanț, inclusiv lucrarea *Praxis et Theoricae criminalis* a vestitului romanist italian Proper Farinaccius. *Cartea românească de învățătură* a fost tipărită la Iași și promulgată de către Vasile Lupu în anul 1646, fiind prima codificare cu caracter laic în dreptul nostru. Culegerea era alcătuită din două părți. Redăm succint conținutul ei după tabla de materii.

Prima parte, intitulată „Pravile împărătești, alese din Svitocul împăratului Justinian pentru multe fialuri de giudeațe”, conținea 16 capitole și 252 paragrafe. Istoriografia, reprezentată prin Ștefan Longinescu, susține că această primă parte a Pravilei era tocmai Pravila lui Alexandru cel Bun¹³. Cea de-a doua parte, numită „Alt fial de pravile împărătești pentru toate fialurile de giudeațe”, avea 78 de glave (capitole), conținea cel puțin 1002 paragrafe și era alcătuită din nomocanoanele bizantine, traduse din limba latină în cea româna de către logofătul Eustratie, la porunca domnitorului Vasile Lupu. Pravila conținea cu precădere norme de drept penal, drept agricol și norme de drept canonic. Materia dreptului civil este mai puțin numeroasă și reglementa unele chestiuni privind dreptul familiei, în care se făcea o clasificare a bunurilor, a persoanelor (obrazelor), se reglementa succint materia obligațiilor¹⁴.

c) *Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat*. Domnitorul Alexandru Mavrocordat promulgă în anul 1785 un Hrisov alcătuit din două anaforele, ambele redactate de Divanul Domnesc¹⁵.

Prima anafora a fost elaborată la 14 august 1785, fiind întărită de domnitor în luna octombrie, iar cea de-a doua – la 12 septembrie, aprobată la 10 no-

¹² Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p. 142-143.

¹³ Stelian Marinescu. *Op. cit.*, p. 1.

¹⁴ Elena Aramă. *Din istoria dreptului românesc. Cartea românească de învățătură*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, nr. 2 (6)/1998, p. 47-55.

¹⁵ Elena Aramă. *Din istoria dreptului românesc. Sobornicescul Hrisov 1785*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, nr. 4 (8)/1988, p. 42-56.

iembrie același an. Ambele anaforale au fost unite într-un singur document – *Hrisov*, aprobat de domnitor la 28 decembrie 1785, publicat fiind la Tipografia Mitropoliei din Iași. După unirea celor două anaforale, *Hrisovul* era compus dintr-un preambul și nouă ample articole.

Denumirea completă a acestui *Hrisov* este următoarea: *Hrisov Domnesc de Întărituri din Soborniceasca dreptate și hotărâre ce sau făcut pentru rânduiala daniilor de moșii, de vii și locuri de case, și vânzări și schimbări și zăloguri și pentru moșiile mănăstirești. Așijderea și pentru rânduiala împărțirilor de țigani, și pentru partea moldovenească ce s-au amestecat cu partea țigănească prin însurări și măritări, cum și alte bune îndreptări pentru țigani a feliu de feliu de obraze, 1785, decembrie, 28*¹⁶.

La elaborare, drept izvoare s-au folosit, așa cum se arată la începutul *Hrisovului*, „vechile și bunele obiceiuri”, pe care redactorii au căutat să le întărească și la mai bună stare, iar pe cele pricinuitoare de strâmbătate să le lipsească cu totul. Analiza textului arată că *Hrisovul* este de inspirație întru totul românească.

Ideea acestui act domnesc s-a născut din necesitatea de a proteja clasele inferioare, țăranimea de abuzurile boierilor în deposedarea de pământ, deci se avea în vedere apărarea proprietății răzeșilor. Totodată, *Hrisovul* conținea unele prevederi prin care se proteja anumite drepturi ale locuitorilor Principatului.

Referitor la protejarea proprietății răzeșilor Divanul, a constatat în mai multe rânduri că este ignorat dreptul de protimis, cunoscut dreptului românesc prin obiceiul pământului și care stabilea că proprietarii de terenuri, pentru a le vinde, trebuiau să înștiințeze rudele, într-o anumită ordine/sucesiune, iar uneori chiar și vecinii și doar în cazul refuzului acestora de a cumpăra lotul, el putea vinde liber pământul oricărui. Boierii foloseau unele procedee necinstite pentru acapărarea pământurilor țărănești (simularea vânzării prin donație, de ex.), deposedându-i astfel de pământ.

Prima Anafora stabilește unele măsuri de protecție a țăranimii și dispune ca pentru viitor „să se oprească cu hotărâre de hrisov, și să nu mai fie slobod a se face niște danii ca aceste de către cei săraci și de starea de jos, la cei mai bogați și puternici, fiind oprită aceasta și cu hotărârea pravililor”. Pentru a curma această practică, *Hrisovul* stabilea ca „daniile să fie slobode a se face numai între rudenii și între cii de stare de o potrivă sau de către cei puternici ce vor vrea la cei săraci”.

Hrisovul dispune sever să nu se mai întocmească „acte meșteșugite” de înstrăinare a pământurilor țăranilor către boieri. În caz contrar erau prevăzute sancțiuni. Potrivit art. 2, cei ce vor „cuteza a metaherzi vicleșug ... să fie supuși la pedeapsa a păgubi amândouă părțile atât lucrul ce să va face danie, cât și prețul”. Se mai prevedea ca pe viitor să fie anulate donațiile făcute de către

¹⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fondul 3, inv. 4, d. 185.

țărani boierilor, iar vânzările, schimbul, zălogul (gajul) de pământuri trebuiau făcute cu înștiințarea Divanului, pentru a asigura acestei tranzacții publicitate.

Cea de-a doua Anafora, din 12 septembrie, era consacrată situației țăganilor robi și legăturilor dintre țișani și moldoveni. În ea se prevedeau unele modalități pentru a se evita pe viitor vânzarea separată a țăganilor soți unul de celălalt sau a copiilor acestora separați de părinți. La fel erau stipulate unele rânduieli și pentru partea moldovenească care s-a căsătorit cu țișani.

Prevederile Hrisovului urmau să se aplice pentru viitor, norma neretroactivității era stabilită chiar la început: „Toate daniile de moșii, de vii, de locuri de casă, de țișani sau de averi, fiind drepte și cu cale, fără a se da pricini de gâlceavă sau de jalobe, au rămas statornice și întemeiate”.

Sobornicescul Hrisov a avut o întrebuințare îndelungată, fiind completat de câteva ori, suportând mai multe ediții. A fost eliminat din viața juridică a românilor abia la 1 decembrie 1865 prin punerea în vigoare a *Codului civil al lui Alexandru Ioan Cuza*¹⁷.

Alte acte juridice cunoscute în acea perioadă în Moldova. Către sfârșitul sec. al XVIII-lea — începutul sec. al XIX-lea, în Principatul Moldova mai erau cunoscute și alte acte juridice (scrise atât în limba slavonă, cât și în română), care, într-o măsură mai mare sau mai mică, reglementau viața juridică a țării și a populației.

Dintre acestea amintim: a) Așezământul lui Constantin Mavrocordat în privința lucrului datorat de cei ce șed în sate mănăstirești din 12 ianuarie 1742; b) Așezământul Țării Moldovei și al lui Constantin Mavrocordat din 1743 și cel al lui Ioan Mavrocordat din 15 ianuarie 1774; c) Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1749 privind desființarea șerbiei; d) Hrisovul pentru bejenari al lui Constantin Racoviță din 1756; e) Așezământul pentru boieresc, din 1 ianuarie 1766, al lui Grigore al III-lea Ghica; f) Hrisovul lui Grigore Ghica Bătrânul și Alexandru Ghica privind vânzarea moșiilor și căsătoriile dintre moldoveni și țișani; g) Așezământul lui Grigore Ion Callimachi din 28 mai 1768; h) Hrisovul lui Grigore Ghica din 30 septembrie 1777 pentru adăugirea slujbei; i) Așezămintele pentru păduri ale lui Alexandru Moruzi și Mihai Șuțu din 1792 și 1794; j) Poruncile lui Mihai Șuțu pentru rânduiala ce au a păzi diregătorii ținuturilor; k) Anafora boierilor Divanului din 20 februarie 1803; l) Așezământul din 3 ianuarie 1805 a lui Alexandru Moruzi asupra pontului boieresc; m) Așezământul lui Ioniță Sturza etc¹⁸.

¹⁷ *Sobornicescul Hrisov, 1785, 1835, 1839.* Ediție critică. București: Editura Academia Română, 1958.

¹⁸ Radu Rosetti. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova. De la origini până la 1834.* Tom. 1, București: Editura Soccec, 1907, p. 316-357.

Aceste acte guvernau unele chestiuni speciale, particulare ale vieții juridice din Principat, având o sferă de aplicare mai restrânsă față de cele enumerate mai sus.

Exista însă și un număr destul de mare de acte juridice emise de domnitor privind soluționarea unor litigii concrete, aflate în mâini particulare, folosite de deținători drept dovadă a dreptății lor, iar în unele cazuri similare serveau drept analogie pentru soluționarea unui litigiu asemănător.

II. Culegerile de legi împrumutate sau inspirate din dreptul romano-bizantin. Izvoarele de drept roman și greco-roman care au pătruns și s-au aplicat în Principatele Române, numite la noi *Împărăteștile pravile* sau, uneori, *Dumnezeieștile pravile*, nu au fost aprobate sau promulgate de către domnitor pentru aplicare. Întrucât se considera că dreptul românesc este o continuare a dreptului roman, niciodată nu s-a pus problema recunoașterii oficiale a acestora de către domnitor sau să se conteste aplicarea lor¹⁹.

Culegerile de legi împrumutate sau inspirate din dreptul romano-bizantin, cunoscute moldovenilor erau de două tipuri:

I) În primul grup se înscriu *Vasilicalele* și unele compilații din legile romane și greco-romane, cum este *Hexabibbul lui Armenopol*. Izvoarele de acest fel mai sunt numite în doctrină și *Codicele romano-bizantin*.

II) Colecțiile de legi redactate în Moldova, la baza cărora a stat obiceiul pământului și dreptul roman și bizantin, după cum sunt *Codul lui Andronache Donici* și *Codul Scarlat Callimachi*, se cuprind în cel de-a doilea grup.

I) a) *Codicele Romano-Bizantin*. a) *Vasilicalele*. În perioada anilor 531-565 d. H. împăratul roman Justinian (527-565 d. H.) a promulgat și a editat o întreagă serie de legi adunate în așa-numitul *Corpus juris civilis*, care era compus din marile lucrări: *Codex Justinianus*, *Digeste*, *Institute*, *Novele*.

Ulterior, toate aceste legi au fost culese și adunate în circa 60 de cărți, re-partizate în 6 volume, de împărații Leon și Constantin (anii 886-893), căpătând denumirea de *Libri Basilicorum* (Cărți împărătești, Basilice, Vasilicale), unele dintre care sunt împărțite în titluri, acestea din urmă în capitole, la rândul lor divizate în paragrafe. În sec. XII-XIII, pentru a facilita folosirea acestui vast material, au fost alcătuite rezumate alfabetice (sinopsisuri).

Alcătuitorii, în redactarea *Vasilicalelor*, au folosit mai des *Digestele* și *Novелеle* și, într-o măsură mai mică, *Instituțiile* și *Codul*. Alte izvoare ale *Vasilicalelor* au fost *Prohironul* și *Epanagoga*. Cuprinsul *Vasilicalelor* privește în mare parte dreptul civil, dreptul penal, dreptul procesual, dreptul canonic, inclusiv dispoziții aparținând altor ramuri ale dreptului²⁰.

¹⁹ Andrei Rădulescu. *Dreptul românesc în Basarabia*. Comunicare făcută în ședința publică a Academiei Române la 3 iulie 1942. *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom. XXV, p. 5.

²⁰ Ion Iavorschi. Op. cit., p. 13-14.

Prezintă interes faptul că atât în Principatele Române, cât și în Balcani, acolo unde au pătruns Vasilicalele, această denumire a fost întrebuințată în sens dublu. Prin Vasilicale se înțelegea „dreptul roman” și nu rareori această denumire se atribuia vreunei colecții anumite de legi, cum ar fi, de ex., *Codul lui Justinian*.

Pătrunderea unor extrase din Vasilicale în Moldova (v. supra) se atribuie domnitorului Alexandru cel Bun. Vasilicalele ajung în spațiul românesc fiind aplicate constant în justiția din Principatele Române, începând cu prima jumătate a sec. al XV-lea.

Dar, odată cu aprobarea unor colecții de legi naționale, Vasilicalele, treptat, își pierd din influența lor asupra vieții juridice din Principate. Astfel, de exemplu, Scarlat Callimachi, punând în vigoare, în anul 1817, primul Cod civil al Principatului Moldovei, dispune în decretul de promulgare că Vasilicalele „se vor aplica doar în lipsa vreunei dispoziții în legile țării”. Aceeași prevedere a fost inserată ulterior și în p. 2 art. 218 din Regulamentul organic al Principatului Moldovei, potrivit căruia Codul civil Scarlat Callimachi era menținut drept lege civilă pentru Principatul Moldova.

Așadar, prin punerea în aplicare a unor reglementări naționale, Vasilicalelor (care altădată cârmuiau viața juridică în Principat) li se rezervă un rol subsidiar în justiția moldovenească, urmând să se folosească ca normă complementară doar în lipsa unor reglementări scrise sau a obiceiului pământului.

Sistarea aplicării definitive a Vasilicalelor în Principatele Române a fost operată prin introducerea, la 1 decembrie 1865 a Codului civil român.

b) *Hexabiblu* lui Armenopol. Dintre multiplele culegeri de legi care își aveau originea în dreptul bizantin, cea mai răspândită și pe larg folosită în spațiul românesc a fost *Hexabiblu* lui Armenopol (*Promptuarium juris civilis* – după titlul latin), cunoscut la noi și sub denumirea de *Manualul de legi al lui Armenopol* sau *Codul lui Armenopol*.

Această culegere de legi, întocmită de un judecător grec din Salonic, pe nume Constantin Armenopol (Harmenopulos – 1320-1383), cuprindea șase cărți (de unde a căpătat și denumirea de Hexabiblu) și era o prescurtare din legile greco-romane. Istoricii consideră anul 1345 drept an al întocmirii acestei colecții care avea următoarea denumire: *Manualul de legi numit Exabiblu extras de pretutindenii și orânduie în formă de rezumat, astfel alcătuit de prea respectatul păzitor al legii și judecător al Tesalonicului, Constantin Armenopol*.

La redactarea *Manualului*, Armenopol a menționat citatele din originalul colecțiilor legilor folosite. Cu toate că era o culegere prescurtată a Vasilicalelor, Hexabiblu cuprindea toate instituțiile dreptului civil și a fost redactat în 2344 articole.

Cuprinsul *Hexabiblului* este următorul²¹.

Cartea I, intitulată *Despre legi*, era alcătuită din XVIII titluri, dintre care amintim: Titlul I, Despre legi, în care este inserat un scurt istoric al dreptului roman, apoi se face o divizare a dreptului; titlul II, Despre reclamant și reclamat; titlul III, Despre plângeri și soroace; titlul IV, Despre judecăți și hotărâri; titlul V, Despre părți; titlul VI, Despre martori; titlul VII, Despre jurământ; titlul VIII, Despre documente și înscrisuri; titlul IX, Despre tocmești; titlul X, Despre învoială; titlul XI, Despre nevoie și slujire; titlul XII, Despre nevârstnici, mici de ani și darea înapoi; titlul XIII, Despre femei; titlul XIV, Despre robi; titlul XV, Despre înscrisul neînțeleș și îndoielnic; titlul XVI, Despre ostași; titlul XVII, Despre încetarea puterii părintești; titlul XVIII, Despre slobozenie. Cartea I cuprindea articolele de la 1 la 576.

Cartea II, intitulată *Despre proprietate*, cuprindea XI titluri și conținea: titlul I, Despre stăpânire și oblăduire; titlul II, Despre anardhirie sau neplata banilor; titlul III, Despre cererea împotriva și despre lucrul pierdut; titlul IV, Despre clădirile noi; titlul V, Despre sarcini, dările vistieriei și plăți; titlul VI, Despre lucrurile scoase din mare; titlul VII, Despre reîntoarcerea prinșilor la slobozenie; titlul VIII, Despre înfiere precum și despre hadâmbi și femei; titlul IX, Despre cei ce au adăpost în biserici; titlul X, Despre împrumut; titlul XI, Despre marinari. Materia în această carte era împărțită în articolele de la 577 la 885.

Cartea III, intitulată *Despre donații*, conținea X titluri și articolele de la 886 la 1277, în care se reglementa: în titlul I, Despre daruri; în titlul II, Despre desființarea darurilor; în titlul III, Despre cumpărare și vânzare; titlul IV, Despre emfiteoză; titlul V, Despre împrumut și zălog; titlul VI, Despre chezășii; titlul VII, Despre dobânzi; titlul VIII, Despre închiriere; titlul IX, Despre depozit (zălog); titlul X, Despre tovărășie.

Cartea IV, intitulată *Despre logodnă, făgăduială și desființarea ei*, cuprindea XII titluri, în care titlul I trata, Despre logodnă, făgăduială și desființarea; titlul II și III, Despre darul de logodnă și cel după logodnă; titlul IV, Despre însemnătatea și firea căsătoriei; titlul V, Despre asprimea legii privind clericii; titlul VI, Despre spițele rudeniei și căsătoriile oprite; titlul VII, Despre cea de-a doua căsătorie; titlul VIII, Despre dreptul la zestre; titlul IX, Despre cererea zestrei și despre sarcinile ei; titlul X, Despre ipovol; titlul XI, Despre darurile

²¹ Descriere după: *Перевод Ручной книги законовъ, или так называемого ШЕСТИКНИЖИЯ, собраного отовсюду и сокращеннаго достопочтеннымъ Номофилакомъ и Судьею въ Фесалоникъ, Константиномъ Арменопуломъ; при чемъ прилагается и ручная книга о бракахъ, сочиненная Алексиемъ Спаномъ. С издания напечатаннаго въ Венеции въ 1766 году.* Ст. Петербургъ: Сенатская Типография, 1831 г.

între soți; titlul XII, Despre desfacerea căsătoriei și pricinile acesteia etc. Cartea a IV-a cuprindea articolele de la 1278 la 1588.

Cartea V, intitulată *Despre testamente*, cuprindea la fel XII titluri și articolele de la 1589 la 1972, în care se reglementa: titlul I, Despre diata celor de sine stătător; titlul II, Despre diata celor sub putere; titlul III, Despre diata celor slobozi; titlul IV, Despre diata episcopilor și monahilor; titlul V, Despre desființarea dieții; titlul VI, Despre jalba pentru diata nedreaptă; titlul VII, Despre codici; titlul VIII, Despre moștenitori; titlul IX, Despre falcide; titlul X, Despre lăsări prin diată sau despre legat; titlul XI, Despre epitropi; titlul XII, Despre aceea când creditorii pot să cheme în judecată pe moștenitorii mortului.

Cartea VI, intitulată *Despre vătămare sau pierdere*, cuprindea XIV titluri în care se trata: titlul I, Despre vătămare sau pierdere; titlul II, Despre adulteri; titlul III, Despre desfrânări și siluitori; titlul IV, Despre amestecătorii de sânge; titlul V, Despre hoți, cei ce răpesc vite, săpători de morminte și ierosilnici; titlul VI, Despre ucigași; titlul VII, Despre cei ce răpesc femei; titlul VIII, Despre cei ce fug de pe moșii sau vând oameni liberi, titlul IX, Despre clevetitori și despre cei ce găesc scrisoare de ocară; titlul X, Despre otrăvitori, vrăjitori și ghicitori; titlul XI, Despre păgâni și eretici; titlul XII, Despre robi și cei ce pun foc; titlul XIII, Despre cei ce primesc robi străini și vând oameni slobozi; titlul XIV, Despre deosebite pedepse. Aici erau inserate articolele de la 1973 la 2344.

La sfârșitul *Hexabiblului*, Armenopol a inserat și unele *Legi funciare*, extrase, așa cum susținea, din cărțile împăratului Justinian. Legile funciare constituiau 10 titluri, printre care se enumeră cele: despre pământ, furt, păstori, răspundere pentru prejudiciu cauzat de animale, despre sate, despre robi, construcții noi ș.a.

Hexabiblul mai conține și așa-numitele *Alte legi*, înmănunchate în trei titluri. Primul titlu, *Despre funcții*, reglementa dreptul și obligațiile câtorva funcționari înalți ai imperiului. Titlul doi conținea unele norme extrase din Pandecte — diferite hotărâri ale dreptului vechi roman. Titlul trei se numea *Despre însemnătatea cuvintelor*.

În fine, *Hexabiblul* insera și *Cartea despre căsătorii*, alcătuită de Alexie Span. Cartea era împărțită în 8 titluri. Reglementările inserate în ea se găsesc și în titlurile I, IV, VI, XII din Cartea a VI-a a *Hexabiblului*, dar se deosebesc printr-o descriere mai detaliată, întrucât sunt inserate o mulțime de exemple privind normele canonice referitor la căsătorie.

Hexabiblul a fost întrebuițat în Moldova îndeosebi în sec. al XVIII-lea, pe vremea domnitorilor fanarioți. La începutul sec. al XIX-lea, în vederea înlăturării folosirii acestuia, domnitorul Alexandru Constantin Moruzi a poruncit

paharnicului Toma Carra traducerea lui în românește. Versiunea română a Hexabiblului a fost terminată în primăvara anului 1804²².

Titlul traducerii este următorul: „*Îndemânoasă adunare a pravililor ce se numește Exavivlos. Adunată din toate pravilile cu alegere și în scurt și așa alcătuită de pre cinstitul păzitoriu a pravililor și judecătoriu a Thesalonicului Constantin Armenopol cel mai întâi între judecători, cari acum întâi din luminata poruncă a prea înălțatului și mult milostilului nostru stăpân și Domn a toată Moldavia, Măria Sa Alexandru Constantin Moruz V.V. s-a tălmăcit din limba elinească pre această moldovenească de cătă Toma Carra rab. Dându-i ajutoriu la limba moldovenească Ioan Luca serd., Toma Luca și sulger Constantin Negre, iar scriitoriu Nicolai diiacu. La anul de la Hristos 1804 Maiu 30*”²³.

Dintre neajunsurile acestei colecții se menționează în special că Hexabiblul conținea norme contradictorii, ele nefiind bine sistematizate. Cu toate acestea, valoarea juridică a *Hexabiblului* a fost recunoscută nu doar în Moldova. O dată cu proclamarea independenței Greciei, *Hexabiblul* a fost aprobat, printr-un Decret din 15 august 1830, ca normă pentru instanțele judiciare grecești, iar în 1835 este desemnat drept lege oficială a noului stat elen.

II) Actele juridice inspirate din dreptul romano-bizantin. Către sfârșitul sec. al XVIII-lea — începutul sec. al XIX-lea, în Principatul Moldovei au fost făcute mai multe încercări de redactare a unei codificări ample a dreptului românesc. De exemplu, paharnicul Toma Carra a fost însărcinat de către domnitorul Alexandru Moruzi cu elaborarea unui proiect de Cod civil pentru Moldova. Lucrarea însă nu a fost terminată din cauza morții acestuia în anul 1806. S-a reușit doar redactarea primului capitol, privind persoanele. Eforturile în codificarea dreptului moldovenesc în acea perioadă s-au soldat doar cu finalizarea a două asemenea lucrări.

Prima colecție terminată, pornită din inițiativă privată, a fost cea a lui Andronache Donici și s-a concretizat prin editarea unui Cod civil. Cea de-a doua lucrare a fost rodul muncii unei comisii, inițiativa aparținând domnitorului Scarlat Callimachi, și s-a materializat în elaborarea Codului civil Scarlat Callimachi.

a) *Codul Andronache Donici.* Influențat de tendința specifică a sec. al XVI-II-lea de a se întocmi legi scrise, marele boier și jurist moldovean Andronache Donici publică la Tipografia Mitropoliei din Iași, în anul 1814, o culegere de legi având o denumire pe cât de lungă, pe atât de semnificativă.

²² Andrei Rădulescu. *Dreptul românesc în Basarabia*, p. 14-16.

²³ Ștefan Gr. Berechet. *Istoria vechiului drept românesc*. I. Izvoarele. Iași: Tipografia „Goldner”, 1933, p. 109.

Denumirea completă a lucrării este următoarea: *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile, spre înlesnirea celor ce să îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile. Acum întâi tipărită cu pozvolenia Prea Înaltului Domn și Stăpânitoriu Moldaviei Scarlat Alexandru Callimach voevod. Și cu blagoslovenia preaosfințitului Mitropolit al Moldaviei chirio chirio Veniamin. Alcătuită cu osteneala și osîrdia de boiariul Moldaviei Andronachi Donici, Iași, 1814. În tipografia sfi]nței Mitropolii²⁴. În literatura juridică și istorică această lucrare este cunoscută sub denumirea de *Manualul juridic al lui Andronache Donici* sau, cel mai des, *Codul Donici*.*

O primă valență a acestui Cod, deopotrivă cu altele pe care le vom evidenția, e că lucrarea a fost scrisă și publicată în limba română.

Manualul lui Donici nu era o lege oficială, întrucât nu a fost promulgat de domnitor (aceasta datorită luptei interne dintre domnitorul Scarlat Callimachi și Andronache Donici, deoarece domnitorul însuși inițiasse deja redactarea unei legi civile pentru Principat și nu putea permite ca cineva să i-o ia înainte), sub motivul că titlul cărții nu se potrivește cu cuprinsul. Dar, fiind aprobat spre tipărire de către domnitor, era considerat, în mediul juridic al țării, drept o lege nepromulgată. Aceasta le permitea judecătorilor nu numai să o consulte, dar chiar s-o și aplice, deoarece era prima și cea mai amplă codificare a dreptului civil din principat.

Care sunt izvoarele folosite de Donici în redactarea Codului? Pe marginea textului, A. Donici a făcut trimiteri privind sursele sale de inspirație, care au fost îndeosebi: dreptul roman și greco-roman, în special Instituțiile lui Justinian, Novelele. De asemenea, Donici a mai folosit Vasilicalele, Hexabiblul lui Armenopol, izvoare din vechile legi moldovenești precum Sobornicescul Hrisov și, desigur, obiceiul pământului.

La redactarea Codului A. Donici nu a urmat planul codurilor civile cunoscute Europei, elaborate după sistemul instituțional (de exemplu, *Codul lui Napoleon*: persoane, bunuri, obligații și contracte), ci are la bază concepția divizării materiei așa cum sunt alcătuite Instituțiile lui Justinian, fapt care demonstrează că Donici cunoștea bine dreptul roman. El consacră unei materii a dreptului civil un capitol aparte; de exemplu, un capitol reglementează materia

²⁴ *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile, spre înlesnirea celor ce să îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile. Acum întâi tipărită cu pozvolenia Prea Înaltului Domn și Stăpânitoriu Moldaviei Scarlat Alexandru Callimah voevod. Și cu blagoslovenia preaosfințitului Mitropolit al Moldaviei chirio chirio Veniamin. Alcătuită cu osteneala și osîrdia de boiariul Moldaviei Andronachi Donici, Iași, 1814. În tipografia sfi]nței Mitropolii. Iași, 1814.*

vânzărilor, altele tratează despre depozit, schimb, pentru nevârstnici etc. Lucrarea mai cuprinde capitole privind: drepturile reale și accesorii, obligațiile, contractele, materia persoanelor, testamentelor, succesiunile. Câteva capitole tratează materia probelor.

Codul Donici are 42 de capitole, cuprinzând 509 paragrafe și este precedat de o Introducere. Manualul privește în totalitate materia dreptului civil, cu excepția capitolului 41, intitulat „Pentru pricini de vinovății”, care cuprinde dispoziții de drept penal.

În introducere Donici arată scopul urmărit și izvoarele din care s-a inspirat. Tot aici A. Donici susține că Codul a fost întocmit cu scopul de a se asigura o mai bună „împărțire a dreptății în țară și de a înlesni învățarea științei pravilelor”. Lucrarea, mai consideră autorul, va fi de folos atât tinerilor la studierea împărăteștilor pravile, cât și judecătorilor, în practica lor profesională. La fel, va fi de ajutor, după cum mai susținea Donici, și împricinaților înșiși.

Editorii de mai târziu, pentru comoditate în studiere, reproducând cuprinsul Codului, au enumerat titlurile de la 1 la 42, în original ele fiind notate cu litere slavone (așa cum am reprodus mai jos). Astfel, titlul întâi este numerotat cu litera chirilică – А., al doilea cu Б., al treilea cu Г. etc. De la titlul al unsprezecelea, notarea se efectuează deja cu două litere. Al unsprezecelea e АІ, apoi ВІ, ГІ, ДІ etc. Titlurile în interiorul Codului (materia propriu-zisă) sunt notate cu aceleași litere. Tabla de materii a Codului, intitulată „Scară de ceale ce să află întru această carte” cuprindea:

(А) Pentru pravile	(КБ) Pentru marturi
(Б) Pentru judecători	(КГ) Pentru jurământ
(Г) Pentru jăluitoari	(КД) Pentru danii sau dăruiri
(Д) Pentru pîrăt	(КЕ) Pentru protimisis
(Е) Pentru judecăți, apelanți și eretrocriste	(КЖ) Pentru cele ce se cîștigă după dreptatea firească
(Ж) Pentru jalobe	(КЗ) Pentru tovărășie
(З) Pentru vechil	(КИ) Pentru epitropie
(И) Pentru pricini de datorii de bani	(КФ) Pentru nevârstnici
(Ф) Pentru pricini de lucru	(Л) Pentru logodnă și cununie
(І) Pentru tocmeale	(ЛА) Pentru spițele rudeniei
(АІ) Pentru vânzări	(ЛБ) Pentru darurile înaintea nunții
(ВІ) Pentru cumpărături	(ЛГ) Pentru zestre
(ГІ) Pentru zălog	(ЛД) Pentru ipovolon
(ДІ) Pentru depozit	(ЛЕ) Pentru diată

Repere ale creației legislative în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia)

(EI) Pentru năimeli	(ЛЖ) Pentru moștenirea cea prin diată
(ЖИ) Pentru năimeală de veci	(ЛЗ) Pentru moștenirea cea fără diată
(ЗИ) Pentru schimb	(ЛИ) Pentru daniile cele prin diată
(ИИ) Pentru învoială	(ЛФ) Pentru sinisforă
(ΦI) Pentru dobândă	(M) Pentru împărțeli
(K) Pentru chezeșie	(MA) Pentru pricini de vinovății
(KA) Pentru zapisă	(МБ) Pentru hotărîrea judecătii

Claritatea textelor sub aspect juridic, dar și grație limbii române în care a fost scris Codul, l-a făcut cunoscut și accesibil diferitelor pături ale societății. Aceasta se datora și faptului că, la redactarea lui, Donici s-a folosit atât de vechile legi romane și românești, cât și de obiceiul pământului, toate cunoscute moldovenilor. Despre acest Cod și autorul lui în popor s-au răspândit chiar și unele poezii, prin care se arată adevărata valoare a culegerii, dar și cea a lui Andronache Donici ca jurist. Astfel, în una dintre acestea se spune:

*„Dacă ai vreo judecată
Mergi la Donici de te-arată,
Căci el până și-n pilaf
Va găsi un paragraf”.*

Codul lui A. Donici a fost consultat și aplicat în justiția din Principatul Moldovei până la 1 octombrie 1817, când s-a pus în vigoare Codul civil Scarlat Callimachi. Dar și după această dată Codul Donici a fost folosit, deoarece era scris în românește, editat fiind de mai multe ori, la 1858²⁵, la 1907²⁶, la 1959²⁷, pe când succesorul lui, Codul Callimachi, fusese scris în grecește și a fost tradus în română pentru prima dată abia la 1833. O ediție a Codului Donici a văzut lumina tiparului și la Chișinău, în 1920²⁸.

Celebritatea lui Andronache Donici a interesat doctrina veche îndeosebi, care i-a dedicat mai multe lucrări (Andrei Rădulescu²⁹, Siliu Rădulescu³⁰, Con-

²⁵ Colecție prescurtătoare din legile împărătești, cu trimitere către cartea, titlul, capul și paragraful acestor legi, extrasă și regulată de logof. Andronachi Donici. Ediția a II-a, cu o prefață de Constantin Negruzzi. Iași, 1858.

²⁶ Constantin Hamangiu. *Codul General al României. I. Codurile*. București: Librăria Alcalay, 1907.

²⁷ *Manualul Juridic al lui Andronache Donici. Ediție Critică*. București: Editura Academia Română, 1959.

²⁸ *Codul Andronache Donici (1814-1917)*. Chișinău: Imprimeria Statului, 1920.

²⁹ Andrei Rădulescu. *Juristul Andronachi Donici*. București: Cultura Națională, 1930; Siliu Rădulescu. *Doi praviliști români. Logofătul Nestor Vornicescu și Andronachi Donici*. Craiova: Biblioteca Juridică, nr. 14/1923, 1923.

³⁰ Siliu Rădulescu. *Juristul Andronache Donici*. În: *Dreptul*, nr. 30-31/1930, p. 221-223.

stantin Georgescu Vrancea³¹, Paul Mihail³²), dar și actuală, scoțând în evidență viața, activitatea acestuia, valorificând concepțiile social-politice și juridice³³, opera lui, inclusiv influența Codului său asupra dreptului din Basarabia³⁴ etc.

b) *Codul Callimachi*. Aplicarea, chiar și de scurtă durată în Basarabia (în special în partea de sud, așa după cum vom demonstra), a primului Cod civil oficial al Principatului Moldovei ne obligă să examinăm succint originea și conținutul acestei lucrări.

Domnitorul Moldovei, Scarlat Callimachi, conștient de necesitatea elaborării unei noi legi, a poruncit mai întâi să se traducă în românește „împărăteștile pravile”, iar în vederea alcătuirii unei legi civile unice, a format în 1815 un comitet din juriștii marcantii ai vremii, din care făceau parte Petrache Asachi, Cristian Flechtenmacher și Damaschin Bojincă, condus de logofătul Dreptății, Costache Conachi. Până a redacta Codul, domnitorul le-a poruncit să adune toate legile cunoscute anterior în Moldova. În procesul muncii asupra codului S. Callimachi a obligat redactorii să indice și izvoarele la care au apelat³⁵.

Lucrarea, cu denumirea *Condica civilă a Principatului Moldovei. În Iași 1817. În tipografia grecească înființată de curând, în lăuntru sfintei mănăstiri acelor Trei Ierarhi*, a fost tipărită în trei părți: primele două în anul 1816, cea de-a treia în 1817. Codul a fost redactat și tipărit în limba greacă. Promulgat de domnitor prin Hrisovul din 1 iulie 1817, el a fost pus în vigoare, așa cum dispunea acest Hrisov, „după trecerea a trei luni din ziua de azi”.

Ce izvoare s-au folosit la redactarea Codului? Sursele sunt enumerate în Hrisovul de promulgare. Se arată că redactorii au folosit, deopotrivă cu legile date anterior și cu obiceiul pământului, Codul civil austriac (promulgat cu câțiva ani înainte, la 1811), Vasilicalele, alte surse romano-bizantine.

Structura Codului este: Introducere, 3 părți, 45 de capitole, 2032 de articole și 3 anexe.

³¹ Constantin Georgescu-Vrancea. *O sută de ani de la moartea pravilistului Andronache Donici*. Chișinău: Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1930.

³² Paul Mihail. *Despre edițiile culegerii de legi a lui Andronachi Donici*. În: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol, Vol. XXVI, 1989, p. 159-166.

³³ Dumitru Grama. *Concepțiile social-politice și juridice ale lui Andronache Donici*. Chișinău: Editura Știința, 1983; Dumitru Grama. *Andronache Donici – pravilist*. În: Orizontul, nr. 12/1987, p. 90-93; Dumitru Grama. *Manualul juridic al lui Andronache Donici*. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști, nr. 1/1999, p. 55-56, nr. 2/1999, p. 70-86, nr. 3/1999, p. 99-102.

³⁴ Mihai Tașcă. *Andronachi Donici – codul său de legi și influențele acestuia asupra dreptului din Basarabia*. În: Revista de drept privat, nr. 2/2001, p. 130-142; Mihai Tașcă. *Andronache Donici*. în: „Calendar Național”, 2004, p. 304-307.

³⁵ *Codul Calimach. Ediție critică*. București: Editura Academia Română, 1958, p. 4.

În Introducere, intitulată „Despre legile civile în general”, se dă definiția legii în ansamblu, ea mai cuprinzând câteva capitole privind publicarea legilor, neretroactivitatea și interpretarea lor (paragrafele 1-24). Câteva capitole se referă la modalitatea de aplicare a obiceiului pământului.

Partea I, numită „Despre dreptul persoanelor”, cuprinde IV capitole și paragrafele de la 25 la 377. În ele se tratează despre materia persoanelor și raporturile dintre ele. Partea I mai cuprinde paragrafe despre căsătorie, despre drepturile părinților și cele ale copiilor, despre tutelă și curatelă. La partea I se anexează Hrisovul pentru înființarea judecătoriilor epitropicești.

Partea a II-a, intitulată „Despre dreptul lucrurilor”, este împărțită în două secțiuni. Prima secțiune se intitulează „Despre drepturile reale” și cuprinde capitole ce reglementează: despre posesiunea lucrurilor, dreptul proprietății și diferite modalități de dobândire a proprietății (prin ocupație, accesiune, testament). Secțiunea a doua, intitulată „Despre drepturile persoanelor asupra lucrurilor”, include capitole privind contractele și reglementează diferite feluri de contracte: donație, depozit, comodat, schimb, vânzare-cumpărare, mandat etc. Tot în secțiunea a doua este inserat contractul de asociere între negustori. În total, partea a II-a cuprinde XXXVII capitole și paragrafele de la 378 la 1770.

Partea a III-a, numită „Dispoziții comune drepturilor privitoare la persoane și la lucruri”, tratează instituția stingerii drepturilor și obligațiilor, conține norme privind prescripția ș. a. (IV capitole și paragrafele 1771-1973).

În anexa I din partea a III-a este reglementată materia falimentului (par. 1974-2032), iar în cea de-a II-a se tratează despre modalitatea ținerii licitației debitorului falit (12 paragrafe suplimentare).

Intrat în vigoare la 1 octombrie 1817, Codul a fost menținut și după introducerea Regulamentului Organic al Moldovei la 1831^{*}, tradus în română în anul 1833, tălmăcirea aparținând lui Costachi Conachi, poetul și logofătul Dreptății³⁶, sub titlul: „Codica țivilă / seau / politicească / a prințipatului Moldovii. / Eșii. / În privelegiata tipografie a Albinei. / 1833”. Codul Donici a fost abrogat abia prin punerea în aplicare, la 1 decembrie 1865, a Codului civil român al domnitorului Al. Ioan Cuza.

Codului i s-au adus și unele critici. De exemplu, asemănarea cu Codul austriac (s-a stabilit însă că redactorii au folosit, de fapt, doar planul și metoda redactării), inserarea unor prevederi depășite de codurile europene precum:

* Regulamentul Organic al Moldovei a fost pus în aplicare la 1 ianuarie 1832. Alin 2 art. 318 din acest Regulament prevedea expres menținerea în vigoare a Codului Scarlat Calimach în calitate de lege civilă pentru Principat.

³⁶ Pentru detalii: A. Cernatoni. *Costachi Conachi, poetul și omul politic iluminist*. în: „Magazin Istoric”, nr. 2/1979, p. 18-22.

menținerea robiei, privilegiile de clasă, clăcășia, deosebirea între creștini și ne-creștini, interzicerea căsătoriei între cei liberi și robi. Cu toate acestea, Codul Callimachi a fost un document juridic de o înaltă ținută științifică. Așa cum susține Andrei Rădulescu, Codul „este cel mai român dintre toate codurile”³⁷.

Valoarea juridică a Codului ne-o demonstrează și faptul că la 1859, când a fost înființată Comisia de la Focșani în vederea unificării legislative după unirea Principatelor Române, au fost și persoane care au susținut următoarele: întrucât Codul Callimachi este superior Codului Caragea din Muntenia, el trebuie să fie luat drept bază, drept model pentru redactarea noului Cod civil al Principatelor Române Unite.

Creația legislativă în Basarabia după anexarea de către Imperiul Rus

a) Încercări de sistematizare a legislației din Basarabia. În urma Războiului Ruso-Turc din anii 1806-1812, la finele căruia a fost semnată Pacea de la București din 16 mai 1812*, Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus. Prin acest act de răpire intervenea o nouă situație juridică pentru teritoriul dintre Prut și Nistru, care a durat mai mult de un secol, până la 1917.

În contextul asigurării Basarabiei a unei autonomii locale promise, fapt confirmat de Alexandru I în Regulamentul din 29 aprilie 1818, dar și în mai multe decrete imperiale și scrisori personale adresate de împărat mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, regimul de la St. Petersburg s-a ocupat de sistematizarea legislației locale și alcătuirea unui cod de legi pentru Basarabia. A fost o tendință a împăratului rus de a da provinciilor anexate legi civile proprii. Astfel se procedase, de exemplu, pentru provinciile baltice.

Această intenție se datora și cauzelor deja arătate mai sus: pentru a calma spiritele antirusești ale boierimii și ale locuitorilor de rând, a opri exodul acestora peste Prut, pe de o parte, și pentru crearea unei imagini atractive a Rusiei pentru popoarele învecinate, pe de altă parte. Necesitatea codificării legilor locale a fost pusă în discuție încă de primul guvernator civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza. Dar, din cauza eliberării acestuia din funcție în luna august 1813, adică după un an de la numire, nu s-a realizat nimic.

Ulterior, contele Capo'Distria, având deja raportul lui Sturdza despre intenția sistematizării legislației moldovenești, într-o scrisoare adresată rezidentului plenipotențiar Bahmetiev, consemna că, fără un cod de legi solid și precis „și privilegiile acordate, Basarabia ar putea deveni pentru această parte a

³⁷ Andrei Rădulescu. *Izvoarele dreptului civil și comercial român*. în: „Curierul Judiciar”, nr. 20/1932, p. 306.

* Aici și în continuare datele sunt prezentate conform stilului calendaristic vechi.

Rusiei un izvor de dezordine și abuzuri pierzătoare”³⁸. Întru realizarea acestor indicații Bahmetiev convoacă, mai întâi, în anul 1816, o reuniune pentru lămurirea izvoarelor de drept local, apoi la 13 ianuarie 1817³⁹, instituie, în cadrul Comitetului Provizoriu al Basarabiei, o comisie specială pentru sistematizarea legislației Basarabiei. Comisia era compusă din spătarul Ioan Bașotă, banul Tudor Bașotă și funcționarul cancelariei rezidentului plenipotențiar Angelo Bali, ajutată fiind de translatorul din limba greacă, avocatul Vasile Costici.

Pentru a urgenta lucrul și a înlesni sistematizarea legilor, au fost invitați să participe la lucrările acestei comisii și unii praviliști de peste Prut, din Iași, printre care, așa cum susține Andrei Rădulescu, ar fi fost și logofătul Andronache Donici, care tipărise, cu puțin timp în urmă, Codul său de legi⁴⁰. Despre participarea boierilor moldoveni de peste Prut la lucrările comisiei de sistematizare a legislației basarabene amintește — fără însă a nominaliza vreo persoană concretă — și Leon Casso, în lucrarea „Dreptul bizantin în Basarabia”. Invitarea praviliștilor de peste Prut a avut un caracter oficial, Casso citează o scrisoare a lui Bahmetiev adresată contelui Nesselrode în care se constată invitarea acestora⁴¹. Ceva mai târziu, Bahmetiev scria guvernului provinciei că elaborarea unei astfel de colecții de legi trebuie concepută „în baza legilor și obiceiurilor locale” și instituie o nouă comisie pentru redactarea colecției de legi pentru Basarabia. În această comisie, așa cum arată o adresă a lui Bahmetiev către guvernul local din 30 noiembrie 1818, au fost propuși: guvernatorul civil al Basarabiei (pe atunci Constantin Catacazi); principele Cantacuzino (?), consilier titular; sulgerul Gheorghe Gafenco; Angelo Bali, consilier; Constantin Gafenco și Nicolae Leonard, nobili. În adresă se menționa în mod expres că Bahmetiev își rezervă dreptul de coordonator al comisiei⁴², componența fiind aprobată de guvernul provinciei la 3 decembrie 1818. Prin aceste acțiuni, autoritățile Basarabiei se conformau prevederilor Regulamentului din 1818, care prevedea că în Basarabia se aplică legile locale.

Activitatea acestei comisii s-a concretizat în elaborarea, către sfârșitul anului 1819, a primei părți a unui proiect de cod civil. Trimis spre aprobare la St. Petersburg, proiectul a fost respins, probabil din cauza caracterului său pur național (era inspirat din vechile legi moldovenești: Codul Calli-

³⁸ Л. Кассо. *Петръ Манега – забытый кодификаторъ Бессарабского права*. Ст. Петербургъ: Сенатская типография, 1914, p. 10.

³⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 8, f. 14-15.

⁴⁰ Andrei Rădulescu. *Dreptul românesc în Basarabia*, p. 16.

⁴¹ Л. Кассо. *Византийское право въ Бессарабии*. Москва: Тип. Московского Университета, 1907, p. 61-62.

⁴² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 425, f. 1-3.

machi, Hexabiblu lui Armenopol, obiceiul pământului, Pravilniceasca Condică, Codul Ipsilanti), cât și, așa cum au argumentat autoritățile ruse, pentru „necorespundere” a prevederilor proiectului cu normele legislației rusești. Un pretext era, de exemplu, următorul — comisia a mărit numărul cauzelor pentru desfacerea căsătoriei, ceea ce era în contradicție cu prevederile ecleziastice ruse, iar altul, că instituția tutelei a fost redactată potrivit legilor românești, și nu celor ruse.

Prezentat împăratului pentru consultare, acesta dispune eliminarea din proiect a prevederilor asupra Țiganilor robi care aparțineau boierilor și inserarea dispozițiilor relative la Țigani într-un appendice la proiect. În vederea înlăturării observațiilor, autoritățile de la St. Petersburg redactează un plan pentru continuarea lucrării, care e trimis la Chișinău.

Partea a doua a proiectului, la elaborarea căreia a participat și P. Manega, singurul membru al comisiei cu studii juridice aprofundate, primul român cu doctoratul în drept luat la Paris, a fost terminată în anul 1822. (Petru Manega a fost recomandat generalului Inzov, între 1820-1823 rezident plenipotențiar al Basarabiei, pentru a participa la lucrările comisiei de redactare a Proiectului de Cod civil pentru Basarabia, de către contele Capo'Distria, la sfârșitul anului 1820, iar Inzov, în răspunsul său din 21 ianuarie 1821, arăta că acesta a fost numit membru al comisiei imediat după sosirea la Chișinău)⁴³.

Ministerul de Interne al Rusiei, examinând proiectul, a constatat din nou caracterul național al acestuia și a cerut redactorilor să indice textul legilor pe care le consultase comisia și să argumenteze din ce considerente au modificat textul legii vechi de care s-au folosit. Returnând proiectul la Chișinău, ulterior s-au primit instrucțiuni de la St. Petersburg, indicându-se în ele ce trebuie să cuprindă proiectul pentru a fi în concordanță cu legile rusești. Totodată, pentru a se putea face o deosebire între articolele dreptului în vigoare și normele introduse pentru prima oară de codificatori, autoritățile ruse solicitau comisiei să fie indicată originea izvoarelor fiecărui articol sau normă folosită.

Întrucât doar Manega avea studii juridice solide, generalul Inzov i-a încredințat misiunea de a executa elaborarea finală a Proiectului de Cod civil al Basarabiei, secundat fiind de baronul Filip Brunov, un înalt funcționar din Cancelaria guvernatorului civil al Basarabiei. Brunov era și el de profesie jurist, având studiile făcute la Leipzig.

⁴³ Pentru alte detalii la viața și activitatea lui Petru Manega, D. Grama, C. Slutu. *Petru Manega – codificator al dreptului românesc*. În: Cugetul, nr. 2/1991, p. 35-41; Mihai Tașcă. *Petru Manega – autorul primului Cod civil pentru Basarabia*. În: Revista de drept privat, nr. 1/2001, p. 153-166.

Chiar de la începutul activității în comisie, Manega s-a bucurat de o autoritate de „om serios și vrednic”. Astfel, într-o scrisoare adresată unui prieten pe nume Bludov, F. Brunov mărturisea: „C'est un homme d'un caractère très estimable, studieux, muni de connaissances plutot solid qu'è tendues en matiere de droit, et avec tout cela doué d'une patience bien nécessaire pour ce travail auquel il ést employé”.

Peste puțin timp, precum consemna I.N. Inzov în adresa din 3 iulie 1823, expediată Ministerului de Interne, Manega și Brunov prezintă autorităților centrale un memoriu asupra legilor în Basarabia, intitulat „Observations préliminaires sur l'état de la législation en Bessarabie”, în care expun starea reală a dreptului local basarabean, a izvoarelor lui. Autoritatea codificatorilor a obligat de data aceasta factorii de decizie de la St. Petersburg să aprobe studiul, cu mai multe recomandări de redactare, și l-au încredințat spre finalizare tot lui Manega și lui Brunov. În baza acestui memoriu, Manega și Brunov au procedat la redactarea finală a Proiectului de Cod civil al Basarabiei.

După o muncă asiduă, de aproape doi ani, la 5 martie 1825, Manega și colegul său încheie elaborarea proiectului, pe care l-au intitulat „Projet de Code civil pour la Bessarabie”. Proiectul era precedat de o notă informativă, intitulată *Discours préliminaire du projet de Code civil pour la Bessarabie*, semnată de Manega și Brunov.

Discursul preliminar și proiectul au fost scrise într-o ireproșabilă limbă franceză (să nu uităm că Manega și-a făcut studiile la Paris; iar deopotrivă cu franceza P. Manega mai cunoștea încă alte câteva limbi: greaca, latina și germana⁴⁴), deoarece Brunov nu cunoștea limba română, dar și pentru a fi pe înțelesul funcționarilor de la St. Petersburg. Redactat după modelul celebrului jurist francez Jean Portalis — unul dintre autorii Codului civil francez, Discursul preliminar este o expunere de motive asupra concepției codului și a izvoarelor folosite la întocmirea proiectului. Cultura juridică acumulată la Paris i-a permis lui P. Manega să susțină că în Basarabia sunt în vigoare legile românești și că ele trebuie luate ca bază la redactarea proiectului (contrar afirmațiilor funcționarilor ruși că în Basarabia nu există legi și că trebuie introduse legile ruse).

În „Discours préliminaire”, Petru Manega și Brunov declară din capul locului: „Am considerat legislațiunea română ca bază a legilor provinciei”. Principatele Române, mai arată autorii, „sunt bogatele moștenitoare ale tuturor tezaurilor de legi pe care le aveau Roma și Bizanțul”. Ei mai menționează

⁴⁴ D. Grama, C. Slutu. *Petru Manega – codificator al dreptului românesc*. În: Cugetul, nr. 2/1991, p. 35-41.

că în Basarabia sunt cunoscute și au putere de lege Vasilicalele, Codul lui Armenopol și Codul lui Scarlat Callimachi.

Referindu-se la izvoarele care trebuie utilizate ca atare la redactarea proiectului, P. Manega era convins: „Codul Basarabiei trebuie să cuprindă legile și obiceiurile țării. Conformându-ne, ne-am adus aminte că nu este vorba de a da provinciei legi noi, cât de perfecte ar fi ele dealtminteri, dar că trebuia adunate legile existente”. În vederea păstrării obiceiului pământului și a vechilor legi moldovenești, a armonizării lor cu inovațiile legiuitorilor înaintași și cu necesitățile actuale ale dreptului, codificatorii au pornit de la următorul principiu — această îmbinare este admisibilă dacă vechile sau noile norme sunt legale, morale și naționale.

În fine, redactorii arată că au ținut cont și de unele dispoziții din legile generale ale imperiului (așa cum prevedeau instrucțiunile primite), de exemplu în materie de prescripție. Precizăm că, potrivit Decretului imperial nr. 29486 din 28 mai 1823⁴⁵, termenul general de prescripție de 10 ani, cunoscut Rusiei din anul 1787, a fost introdus și în Basarabia (vechile legi moldovenești cunoșteau diferite termene de prescripție – de 10, 20, 30 și 40 ani).

La elaborarea Codului s-a folosit și Codul lui Napoleon. Petru Manega a împrumutat planul de redactare al Codului francez, precum și unele instituții ale acestuia, de exemplu cea a succesiunilor, menționând în acest sens că „a extras dispoziții din Codul francez, având în vedere că el este întemeiat în mare parte pe baza dreptului roman”.

Menționăm faptul că, așa cum recunoaște Brunov într-o scrisoare adresată unui amic, elaborarea proiectului îi aparține în exclusivitate lui Manega, pe când Brunov i-a acordat ajutor în ce privește adaptarea lui la terminologia modernă și ajustarea lui la legislația rusă.

Projet de Code civil pour la Bessarabie a fost inspirat din legile romane: Digeste, Codex, Instituțiile, de asemenea de legile moldovenești: Codul Callimachi, Hexabiblu lui Armenopol și, desigur, obiceiul pământului, fiind alcătuit din 1517 articole și compus din 3 cărți: Cartea I, *Despre persoane* (art. 1-430); Cartea II, *Despre bunuri* (art. 431-700); Cartea III, *Despre obligații* (1053-1517). Această împărțire a materiei Codului demonstrează cunoștințele profunde de drept roman ale lui Petru Manega, întrucât divizarea materiei dreptului privat în *persoane, bunuri, acțiuni* se găsește în Instituțiile lui Justinian*.

Soarta acestui proiect a fost la fel ca și a celorlalte, nu a fost pus în vigoare niciodată. Ulterior, despre proiectul lui Manega s-a mai vorbit de câteva ori, dar

⁴⁵ *Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XXXVIII. 1822-1823 гг., Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии). Ст. Петербург, 1830.*

fără niciun rezultat. Venirea, în anul 1825, pe tronul Rusiei, a împăratului Nicolai I, devenit notoriu prin spiritul său agresiv, a însemnat o schimbare în atitudinea metropolei față de Basarabia. Începuse deja rusificarea vădită a Basarabiei.

Acest proiect a rămas mult timp în sertarele ministerelor din capitala imperială, guvernanții neîndrăznind să-l pună în vigoare. Abia în anul 1912, serbând aniversarea de 100 de ani de la așa-numita „alipire a Basarabiei”, Proiectul, care încă nu-și pierduse din valoarea lui juridică, a fost publicat la Moscova⁴⁶, după cum se susține, din inițiativa lui Leon Casso⁴⁷, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice al Rusiei.

b) Creația legislativă în Rusia în sec. al XIX-lea. După anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, dar mai ales după respingerea tentativei de codificare a legislației basarabene întreprinsă de comisia de sistematizare și de Petru Manega, administrația de la Sankt Petersburg nu a mai acordat atenție acestui subiect. Pe tot parcursul sec. al XIX-lea în Basarabia nu s-au mai întreprins măsuri, cel puțin de sistematizare a legislației locale.

Pe de o parte, Senatul Guvernant al Imperiului Rus nu a fost interesat să codifice legislația locală, promovând totodată o politică de substituie a legislației locale cu cea rusă, iar pe de alta, nici Imperiul nu avea mare experiență în codificare. Este adevărat că în Rusia de-a lungul istoriei s-au aprobat un șir de legi, unele dintre care destul de ample. Însă, la începutul sec. al XIX-lea Imperiul Rus nu dispunea de o codificare amplă.

I. *Colecția completă de legi ale Imperiului Rus.* Intenția de codificare a legislației ruse s-a pus în discuție odată cu venirea pe tronul Rusiei a împăratului Alexandru I (1801-1825), care își dorea modernizarea țării, intenția însă a eșuat. Cu toate acestea, a fost constituită o comisie în frunte cu contele M. M. Speranski, care a adunat cele mai importante legi date în Rusia, cu începere de la anul 1649, de la adoptarea codului de legi numit *Sobornoe Ulojenie*⁴⁸. Timp de aproape două decenii alcătuitoarii au adunat documente din diferite arhive și instituții ale Imperiului Rus pe care le-au selectat după anul emiterii.

* Legiurile moderne au deviat puțin de la această împărțire, în sensul că instituția persoanelor și cea a bunurilor și-au găsit reglementare în Codul civil, iar cea a acțiunilor — într-un cod aparte, cel de procedură civilă.

⁴⁶ *Projet de Code civil pour la Bessarabie 1824-1825.* St. Petersburg: Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, f. a. (1915?).

⁴⁷ Referitor la unele detalii despre activitatea lui Leon Casso. Mihai Tașcă. *Leon Casso — eminent jurist basarabean.* în: „Revista de drept privat”, nr. 2/2003, p. 91-102; Mihai Tașcă. *Leon Casso.* în: „Calendar Național”, 2005, p. 192-193.

⁴⁸ Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus”.* Volumul 1. *Documente extrase din colecția I (1649-1825).* Chișinău: Editura Cartdidact, 2017, p. 8.

Tipărirea lor a început la finele deceniului al doilea și a apărut în trei ediții. *Colecția completă de legi ale Imperiului Rus* (Полное собрание законов Российской Империи) a apărut în trei părți/colecții. Prima colecție a fost tipărită în anul 1830 la St. Petersburg, include 45 de volume și peste 30.000 de acte legislative și normative, apărute în Rusia și Imperiul Rus între anul 1649 și 12 decembrie 1825. Colecția a II-a a apărut anual în perioada 1830-1884, conține 55 de volume, cu peste 60.000 de acte legislative emise între 12 decembrie 1825 și 28 februarie 1881. Colecția a III-a a văzut lumina tiparului anual în perioada 1885-1916 și are 33 de volume, cu peste 40.000 de acte legislative, elaborate de la 1 martie 1881 până la finele anului 1913.

Actele selectate și publicate au fost aprobate de diferite instituții cum ar fi țar, împărat, Consiliile de Miniștri, miniștrii etc. De aici și modalitatea aprobării lor a fost diferită. Astfel, decretele imperiale au fost emise de împărat, Hotărârile Senatului, ale Consiliului de Miniștri au fost aprobate de instituțiile respective, ordine ale miniștrilor și departamentelor au fost date de șefii acestor instituții.

Fiecare colecție începe cu un număr de la 1. Însă, acesta nu este numărul de ordine al decretului imperial, hotărâri ale Consiliilor de Miniștri sau Senatului, ordine departamentale. Sub acest număr actul respectiv este inserat în colecție, numărul fiind atribuit de alcătuitoari.

Așadar, începând cu anul 1812, chiar dacă Basarabia a beneficiat un timp relativ scurt de autonomie – între 1818 și 1828, legile după care urma să se conducă administrația și populația din provincie au fost aprobate de administrația de vârf a Imperiului Rus.

Colecția completă de legi ale Imperiului Rus prezintă interes pentru Basarabia⁴⁹, întrucât în ea au fost publicate legi, ordine, dispoziții, instrucțiuni, circulare oficiale etc., adoptate, de regulă, de instituțiile imperiale în sec. al XIX-lea, care au cârmuit viața juridică și socială din provincia dintre Prut și Nistru timp de mai bine de un secol.

II. *Colecția completă a legislației*. Altă încercare de codificare a legislației ruse a fost întreprinsă pe timpul domniei împăratului Nicolai I (1825-1855), în care alcătuitoarii au extras legile publicare în *Colecția completă de legi ale Imperiului Rus* și le-au sistematizat în opt domenii.

⁴⁹ Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus”*. Volumul 2. *Documente extrase din colecția II (1826-1838)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2018; Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus”*. Volumul 3. *Documente extrase din colecția II (1839-1855)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2018.

Repere ale creației legislative în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia)

Prima ediție a acestei colecții a apărut în anul 1832, în 16 volume, având următoarea structură: în vol. I-III au fost publicate legile de bază, legile instituțiilor centrale, locale, publice și legile privind serviciul civil; în vol. IV – legile privind drepturile și obligațiile; în vol. V-VIII – legile privind organizarea și funcționarea administrației; în vol. IX – legile privind stările sociale; în vol. X – legile civile și de hotărnicie; în vol. XI-XII- legile economice și financiare; în vol. XIII-XIV– legile polițienești; în vol. XV – legile penale.

Colecția a fost reeditată în anul 1842, apoi în 1857, ultima ediție a apărut în anii 1885-1897, adăugându-se încă un volum – al XVI-lea.

Importanța acestei colecții pentru creația legislativă, în special cu referire la Basarabia, având în vedere structura ei, constă în aceea că utilizatorul poate identifica legile pe un anumit domeniu, poate observa procesul creației legislative în acest domeniu.

Concluzii și recomandări

1. Creația legislativă în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia) s-a dezvoltat în funcție de regimul politic instaurat, păstrându-și elementele sale specifice.
2. Pentru o cercetare științifică istorico-juridică a creației legislative este necesară menținerea unei conexiuni logice și coerente între aspectul istoric și cel teoretic.
3. Izvoarelor creației legislative românești au evoluat în măsura redactării și a punerii în aplicare a unor legiuiri scrise.
4. Creația legislativă în Basarabia a suferit modificări după anul 1812, când legiuitorul rus a refuzat codificarea legilor locale și a început substituirea legilor aplicate în provincie cu cele ruse.
5. Publicarea actelor care au stat la baza izvoarelor dreptului din Basarabia, atât cele românești decât și cele ruse, ar facilita cercetătorii, studenții facultăților de drept și, istorie în cunoașterea mai profundă a procesului de creație legislativă și a istoriei dreptului național.

**Mihai TAȘCĂ, doctor în drept,
cercetător științific coordonator**

2.6. RESPECTAREA PRINCIPILOR PREEMINENȚEI DREPTULUI, SECURITĂȚII JURIDICE ȘI CALITĂȚII NORMELOR DE DREPT ÎN PROCESUL REFORMĂRII DOMENIILOR CERCETĂRII, DEZVOLTĂRII ȘI INOVĂRII

2.6. THE COMPLIANCE TO THE PRINCIPLES OF THE LAW PREEMINENCE, LEGAL SECURITY AND QUALITY OF LEGAL RULES IN THE PROCESS OF REFORMING THE FIELDS OF RESEARCH, DEVELOPMENT AND INNOVATION

Summary

The principle of preeminence of law is inherent to the spirit of the Constitution of the Republic of Moldova and represents its core, thus the Constitutional Court of the Republic of Moldova has the mission to ensure legal security through mechanisms of constitutional jurisdiction. The author considers that the Ministry of Education, as well as the Ministry of Economy, does not possess the necessary capacity and experience to take over from the Academy of Sciences of Moldova the functions of drafting and promotion of the policy on research-development and innovation, delegated by the Code on science and innovation. Thus, taking into account the state of the Republic of Moldova, it is optimal to establish an autonomous public entity with the status of a central administrative authority that will realize the state policy on research-development, innovation and technology transfer – a function that is not in the competence of ministries. The author comes up with arguments confirming that the principles in question are still not complied with both in the drafting of legislative acts within the Government, the State Chancellery, the ministries and other central administrative authorities, and in the process of their adoption by the Parliament. Implementation of the Code on science and innovation, amended by Law no. 190 of 21.07.2017 and republished, without additional amendment, will have disastrous consequences on the scientific community and the performance of the research and development field, including the Academy of Sciences of Moldova and the research and development institutions, their image in the European and International research area. The author analyzes and brings arguments that confirm the non-observance of the criteria of the quality of the norms of law in the process of adopting the definitions of the main notions of the Code of Science and Innovation of the Republic of Moldova no. 259 of 15.07.2004 (republished), including in comparison with the legislation, good practices and doctrine of the European and International Research Area.

Preeminența dreptului și securitatea juridică la adoptarea Codului educației și amendarea Codului cu privire la știință și inovare

Este cert că principiile preeminenței dreptului și al securității juridice se aplică raporturilor juridice de diferit nivel: internațional, regional și intern (național).

Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.50 declară doar în preambul atașamentul guvernelor statelor europene semnatare și membre ale Consiliului Europei față „de patrimoniul comun de idealuri și de tradiții politice”, „de respect al libertății și de preeminență a dreptului”¹. Achiesăm opiniei cercetătorului Xavier Souvignet, care consideră că „principiul preeminenței dreptului este un principiu inerent însăși ideii dreptului și nu apare ca o normă exprimată în Convenția europeană a drepturilor omului, ci reprezintă însuși fundamentul ei”². Astfel, transpunând ideea autorului menționat supra, considerăm că principiul preeminenței dreptului este inerent spiritului Constituției Republicii Moldova și reprezintă fundamentul ei, iar Curtea Constituțională a Republicii Moldova are și misiunea de asigurare a securității juridice prin mecanisme de jurisdicție constituțională.

Sușținem opinia prof. Ion Dogaru, care consideră că dispozițiile art. 26 și art. 27 din Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 23.05.1969, la care și Republica Moldova este parte, consacră principiul preeminenței dreptului internațional convențional³.

La nivel regional, Convenția europeană cu privire la cetățenie stabilește că „În privința chestiunilor de cetățenie în cazul succesiunii statelor, fiecare stat parte interesat trebuie să respecte principiile preeminenței dreptului”⁴.

Prin declararea supremației Constituției Republicii Moldova, a priorității reglementărilor internaționale privind drepturile și libertățile omului, la care Republica Moldova este parte, față de dispozițiile constituționale și legile ei interne, prin imperativul revizuirii ei înainte de intrarea în vigoare a unui tratat internațional, conținând dispoziții contrare, normele constituționale respective⁵ consfințesc principiul preeminenței dreptului internațional

¹ Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.50. În: *Tratate internaționale*, 1998, nr. 1, p. 341

² Souvignet Xavier. *La prééminence du droit dans le droit de la convention européenne des droits de l'homme*. <http://www.revuedlf.com/theses/la-preeminence-du-droit-dans-le-droit-de-la-convention-europeenne-des-droits-de-lhomme-resume-de-these/> (vizitat la 23.01.2017)

³ Dogaru I., Dănișor D. Cl., Dănișor Gh. *Teoria generală a dreptului*, București: Editura Științifică, 1999, p. 209

⁴ Convenția europeană cu privire la cetățenie. STE No 166, Strasbourg, 6.XI.1997, art. 18 <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/nationality/1997%20Conv%20Romania.asp> (vizitat la 10.02.2017)

⁵ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.78/140 din 29.03.2016. art.4, art. 7, art. 8.

convențional în materia drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, precum și preeminența Constituției, a principiilor și normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional în raporturile juridice de drept național.

Mai mult ca atât, odată cu statuarea principiului supremației (preeminenței) Constituției, garantat de Curtea Constituțională⁶, Constituția Republicii Moldova „garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat”⁷. Astfel, Constituția instituie un mecanism jurisdicțional pentru asigurarea securității raporturilor juridice.

Termenul „preeminență” a debutat în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova în Hotărârea nr.15 din 23.03.99⁸ ca sinonim al termenului „supremație”, iar în accepțiunea jurisprudenței CtEDO – în opinia separată la Hotărârea nr. 25 din 09.11.2010⁹ a judecătorului Curții Constituționale Victor Pușcaș.

Cu referire la jurisprudența CtEDO, Curtea Constituțională a Republicii Moldova menționează: „(...) Legislația națională trebuie să indice cu o claritate rezonabilă scopul și modalitatea de exercitare a discreției relevante acordate autorităților publice, pentru a asigura persoanelor nivelul minim de protecție la care cetățenii au dreptul în virtutea principiului preeminenței dreptului într-o societate democratică”¹⁰.

⁶ Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 8/86, 07.02.1995 art. 1 alin. (3) lit. a); Codul jurisdicției constituționale nr. 502 din 16.06.95. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 53-54/597, 28.09.1995. art. 2 alin. (2)

⁷ Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.50. În: Tratatul internațional, 1998, nr. 1, p. 341, art. 134 alin. (3); Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 8/86, 07.02.1995 art. 1 alin. (3) lit. c); Codul jurisdicției constituționale nr. 502 din 16.06.95. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 53-54/597, 28.09.1995. art. 2 alin (2)

⁸ Hotărârea Curții Constituționale nr. 15 din 23.03.99 cu privire la interpretarea art.82 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 39-41/25, 22.04.1999.

⁹ Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 09.11.2010 privind controlul constituționalității art.13 alin. (3) lit. a) din Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 227-230/25, 19.11.2010.

¹⁰ Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 09.11.2010 privind controlul constituționalității art.13 alin.(3) lit.a) din Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 227-230/25, 19.11.2010; Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de procedură penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 235-240/27, 03.12.2010, § 10.

Similar, Strategia de simplificare a cadrului de reglementare al Uniunii Europene stipulează: „(...) simplificarea cadrului legislativ pentru a asigura claritatea, eficacitatea și calitatea legislației reprezintă o condiție determinantă pentru realizarea obiectivului de „o mai bună legiferare”, care, la rândul său, constituie o acțiune prioritară a Uniunii Europene¹¹.

În Hotărârea nr. 21 din 22.07.2016 „Curtea (Constituțională – n.a.) reamintește că unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului și ale statului de drept îl constituie principiul legalității”¹², iar în Hotărârea nr. 22 din 16.07.2015, conform *Raportului privind preeminența dreptului, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 86 sesiune plenară, 2011*, statuează că principiul în cauză presupune „respectarea legilor, această exigență fiind impusă nu doar indivizilor sau persoanelor juridice private, ci și autorităților și instituțiilor publice. În măsura în care legalitatea vizează actele agenților publici, este important ca aceștia să acționeze în limita atribuțiilor care le-au fost acordate”¹³.

Susținem opinia lui Nicolae Popa, care consideră că schimbările rapide ce intervin în societate conduc la mutații în conținutul raporturilor sociale, la modificări instituționale. Rolul regulii de drept este acela de a ordona aceste raporturi, de a le garanta securitatea și siguranța juridică, de a calma posibilele conflicte, conferind sentimentul de liniște și relativă stabilitate, iar „dreptul - ca fenomen normativ - reprezintă o tentativă de disciplinare, de coordonare a relațiilor sociale, în vederea promovării unor valori larg receptate de societate, cum ar fi: proprietatea, siguranța juridică și securitatea libertăților individuale, societatea civilă etc.”¹⁴.

Potrivit Sofiei Popescu: „Securitatea juridică, presupunând respectarea dreptului implică, prin aceasta, interdicția îndepărtării de la normele juridice. Interpretarea normelor juridice de către agenții autorității publice care aplică

¹¹ Strategia de simplificare a cadrului de reglementare. Rezoluția Parlamentului European din 04.09.2007 privind strategia de simplificare a cadrului de reglementare (2007/2096(INI))

¹² Hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 22.07.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit. b) din Codul penal, a articolelor 7 alin. (7), 39 pct. 5), 313 alin. (6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi din articolele 2 lit. d) și 16 lit. c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (faptele care constituie practicarea ilegală a activității de întreprinzător). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 355-359/80, 14.10.2016. §52, §83.

¹³ Hotărârea Curții Constituționale nr. 22 din 16.07.2015 privind controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 140 din 3 iulie 2015 privind numirea în funcția de Avocat al Poporului pentru drepturile copilului. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 241-246/23, 28.08.2015. §52, 53, 100.

¹⁴ Popa N. Teoria generală a dreptului. Ed. a 4-a. București: C.H. Beck, 2012, p. 180.

legea trebuie să fie obiectivă. Obiectivitatea se impune din nevoia de securitate juridică a acelorora față de care legea este aplicată, iar principiul neretroactivității legii este un mijloc de realizare a principiului securității juridice”¹⁵.

În opinia lui Virgil Cristea, printre principiile generale comune ale sistemelor juridice naționale și internaționale se regăsesc „principiul securității juridice, al legalității, al neretroactivității (...) etc.”¹⁶. Cercetătorii Ion Predescu și Marieta Safta, examinând dimensiunea principiului securității juridice care privește activitatea de elaborare, modificare, abrogare, corelare și sistematizare a actelor normative, consideră că „principiul securității juridice cuprinde, în principal, următoarele exigențe: neretroactivitatea legii, accesibilitatea și prezizibilitatea legii, asigurarea interpretării unitare a legii”¹⁷.

Este incontestabil că la adoptarea legilor Parlamentul Republicii Moldova s-a ghidat de principiile și valorile menționate supra și garantate de Constituție. Astfel, se prezumă că Codul educației al Republicii Moldova este o lege organică (lege specială în domeniul educației), care „stabilește cadrul juridic al raporturilor privind proiectarea, organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului de educație din Republica Moldova”¹⁸, iar Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova este la fel o lege organică specială în domeniul științei și inovării, care „reglementează raporturile juridice ce țin de elaborarea și promovarea politicii de stat în sfera științei și inovării, de activitatea de cercetare științifică, inovare și transfer tehnologic, de informațiile științifico-tehnologice, de acreditarea organizațiilor în sfera științei și inovării, de atestarea cadrelor științifice și științifico-didactice de înaltă calificare, de protecția proprietății intelectuale, de statutul juridic al subiectelor din sfera științei și inovării”¹⁹.

Modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova și a actelor normative ale Guvernului

Pe parcursul anilor modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova a fost pusă în sarcina mai multor autorități.

În anul 2010 - Academiei de Științe a Moldovei și Ministerului Educației – „Perfecționarea cadrului legal și instituțional al procesului de cercetare și ino-

¹⁵ Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2000, p. 280.

¹⁶ Cristea V. Interpretarea și aplicarea normelor juridice. București: C.H. Beck, 2014, p. 120.

¹⁷ Predescu I., Safta M. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale. <https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%202009/predescu.pdf> (vizitat la 10.02.2017).

¹⁸ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014. art. 1.

¹⁹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004, art. 1.

vare în scopul eficientizării și racordării acestuia la normele europene” și „Racordarea actelor normative din domeniu la noul Cod al educației”²⁰.

La 21.05.2010, prin Declarația Consiliului Rectorilor din Republica Moldova au fost dezaprobatе propunerile Academiei de Științe a Moldovei de evitarea a unor coliziuni de ordin juridic prin sincronizarea proceselor de elaborare a Codului educației și de actualizare a Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova²¹.

În anul 2011 - Ministerului Educației, Ministerului Finanțelor, Cancelariei de Stat – „Perfecționarea cadrului legal și instituțional al procesului de cercetare și inovare în scopul eficientizării și racordării acestuia la normele europene” și „Liberalizarea procedurii de contractare a instituțiilor care aplică la executarea comenzii de stat”²².

În anul 2012 - Ministerului Finanțelor, Academiei de Științe a Moldovei, Ministerului Educației, Ministerului Economiei, Cancelariei de Stat – „Modificarea politicii de stat de susținere a cercetării tehnologice prin descentralizare, pentru a asigura accesul liber al tuturor entităților inovaționale la resursele bugetare acordate pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și inovații” și „Modificarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr.259-XV din 15 iulie 2004”²³. Încă la 19 octombrie 2012 în Parlament a fost înregistrată inițiativa legislativă a unui grup de deputați pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova care n-a fost examinată în plenul Parlamentului²⁴.

²⁰ Hotărârea Guvernului nr. 194 din 18.03.2010 cu privire la aprobarea Planului de activitate al Guvernului pentru anul 2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.39-40/253, 23.03.2010.

²¹ Balmuș V. Procesul de elaborare a Codului educației trebuie sincronizat cu cel de actualizare a Codului cu privire la știință și inovare (II) [online] <http://www.literaturasiarta.md/pressview.php?l=ro&idc=3&id=1955&zidc=1> (vizitat la 12.02.2015); Declarația Consiliului Rectorilor din Republica Moldova [online] <http://www.literaturasiarta.md/printpress.php?l=ro&idc=218&idc1=280&id=1966> (vizitat la 23.03.2015).

²² Hotărârea Guvernului nr. 179 din 23.03.2011 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2011-2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.46-52/212, 01.04.2011

²³ Hotărârea Guvernului nr. 289 din 07.05.2012 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2012-2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.93-98/330, 18.05.2012.

²⁴ Proiectul de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15 iulie 2004 nr. 2394 din 19.10.2012 <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=yq6QeNUbp0E%3d&tabid=218&language=ro-RO> (vizitat la 26.12.2016)

În anul 2014 - Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Ministerului Economiei, Ministerului Educaţiei, Ministerului Finanţelor – „Asigurarea eficienţei şi transparenţei guvernării sistemului de inovare; sporirea eficienţei în alocarea resurselor, stabilirea priorităţilor şi valorificarea mai bună a potenţialului existent în vederea intensificării activităţii de motivare” şi „Modificarea Codului cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova nr.259-XV din 15 iulie 2004”²⁵.

În iunie 2014, Academia de Ştiinţe a Moldovei a expediat proiectul de Lege pentru modificarea şi completarea Codului cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova pentru avizare ministerelor cu atribuţii conexe domeniului cercetare-dezvoltare, inovare şi transfer tehnologic.

În cadrul şedinţelor comune ale reprezentanţilor conducerii Ministerului Educaţiei, Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare şi Consiliului Rectorilor din Republica Moldova, prin consens, s-au delimitat competenţele autorităţilor în cauză, stabilite în proiectul Codului educaţiei şi în proiectul de Lege pentru modificarea şi completarea Codului cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova.

În pofida acestui fapt, a consultărilor directe ale specialiştilor Ministerului Educaţiei, Cancelariei de Stat, Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare şi experţilor străini, Codul educaţiei al Republicii Moldova a fost adoptat fără a ţine cont de poziţia ultimelor două instituţii publice şi de aceea conţine unele incoerenţe.

Astfel, deşi Codul educaţiei stipulează că: „Învăţământul superior este structurat pe trei cicluri”, în alin. (3) stabileşte că: „În cadrul studiilor superioare de doctorat şi postdoctorat se realizează activităţi de cercetare, dezvoltare şi inovare”, însă art. 95 stabileşte că: „Programele de postdoctorat se organizează în scopul realizării de cercetări ştiinţifice fundamentale şi aplicative avansate”²⁶. Deci, ar trebui să existe ciclul IV al studiilor superioare – postdoctoralul, însă este evident că în cadrul postdoctoralului nu se fac studii, ci doar cercetări ştiinţifice.

Codul educaţiei, care are ca obiect de reglementare „cadrul juridic al raporturilor privind proiectarea, organizarea, funcţionarea şi dezvoltarea sistemului de educaţie din Republica Moldova”²⁷, stabileşte şi programele de postdoctorat, care „se organizează în scopul realizării de cercetări ştiinţifice fundamen-

²⁵ Hotărârea Guvernului nr. 164 din 05.03.2014 cu privire la aprobarea Planului de acţiuni al Guvernului pentru anul 2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.60-65/182, 14.03.2014.

²⁶ Codul educaţiei al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014. art. 76 alin. (2)-(3), art. 95 alin. (1).

²⁷ Codul educaţiei al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014. art. 1.

tale și aplicative avansate”²⁸, deși acestea nu fac parte din structura generală a învățământului superior structurat pe trei cicluri²⁹.

În pofida faptului că art. 94 „Ciclul III – studii superioare de doctorat” este consacrat programelor de studii superioare de doctorat, alin. (16) stipulează: „Regulamentul de *organizare și de desfășurare a programelor de doctorat și de postdoctorat* este elaborat de Ministerul Educației și aprobat de Guvern”³⁰.

Astfel, Ministerul Educației, a cărui misiune rezidă în „elaborarea și promovarea politicii de stat în domeniul educației, racordate la tendințele internaționale de dezvoltare social-economică, determinarea orientărilor strategice de dezvoltare, modernizare continuă și integrare a sistemului educațional din Republica Moldova în sistemul european al învățământului, formarea profesională și asigurarea accesului la educație și la realizările științifice pentru toți cetățenii Republicii Moldova pe parcursul întregii vieți”³¹, prin normele incoerente ale Codului educației a intervenit nelegitim în domeniul de reglementare al autorităților grevate cu competențe în domeniul cercetării-dezvoltării.

Ioan Vida a subliniat cert că: „Introducerea unei noi reglementări juridice în sistemul dreptului reprezintă adesea o ruptură cu vechile reglementări pe care le înlocuiește. Pentru ca această ruptură să nu se facă simțită este necesar ca noua reglementare, prin normele sale tranzitorii, să instituie o punte între trecut și momentul aplicării noilor norme legale, punte care să permită trecerea de la vechile reglementări juridice la noile reglementări. Dispozițiile tranzitorii sunt necesare și pentru a preveni și elimina eventualele conflicte între normele juridice ale celor două reglementări succesive. Ele sunt în egală măsură chemate să evite retroactivitatea noii reglementări juridice, ca și ultraactivitatea celei vechi”³².

Codul educației prevede expres că Guvernul „în termen de o lună de la intrarea în vigoare a prezentului cod va elabora și va prezenta Parlamentului proiectul de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15 iulie 2004, **(doar)** în vederea asigurării activității de cercetare în învățământul superior”³³, însă Ministerul Educației și

²⁸ Idem, art. 95 alin. (1)

²⁹ Idem, art. 76 alin. (2)

³⁰ Idem, art. 94 alin. (16)

³¹ Hotărâre Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului, structurii și efectivului-limită ale aparatului central al Ministerului Educației nr. 653 din 06.11.2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 162/721, 10.11.2009.

³² Vida I. Legistica formală. Introducere în tehnica și procedura legislativă. Curs universitar. Ediția a V-a, revizuită și completată. București: Universul Juridic, 2012, p. 83.

³³ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 157 lit. a))

Ministerul Economiei, contrar principiului preeminenței dreptului, au propus un proiect de lege *de modificare și completare integrală a Codului cu privire la știință și inovare*, fără participarea Academiei de Științe a Moldovei, sortind la conflict cu normele legale în vigoare toate actele normative elaborate în acest domeniu.

Prin această ingerință s-au creat conflicte intralegislative între art. 157 lit. a) „Finanțarea de la bugetul de stat a proiectelor de cercetare, dezvoltare și inovare, de creație artistică și sport se efectuează, exclusiv, pe bază de concurs, organizat de *autoritatea națională pentru cercetare, dezvoltare și inovare*” și art. 116 alin. (5) și (6) din Codul educației „Pentru activitățile de cercetare desfășurate, instituțiile de învățământ superior pot beneficia de finanțare instituțională acordată, prin concurs, în baza evaluării relevanței internaționale și a impactului economic și social al rezultatelor obținute. Condițiile concursului, metodologia evaluării relevanței internaționale și a impactului economic și social, inclusiv volumul finanțării instituționale, se stabilesc de autoritatea națională pentru cercetare, dezvoltare și inovare și se aprobă de Guvern”³⁴.

Credem că suntem martorii apariției unor antinomii intralegislative, care în opinia Ioan Vida „sunt datorate modificării sau completării legii, situație în care adeseori terminologia juridică este afectată, noul legiuitor considerându-se suveran în a contrazice reglementarea anterioară. (...) Uneori, aceste aparente contrarrietăți de texte sunt create involuntar chiar de către legislator”³⁵.

Antinomii au fost admise și de Guvern, care a aprobat Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III³⁶, elaborat de Ministerul Educației, abrogând Hotărârea Guvernului nr.173 din 18 februarie 2008 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoralului³⁷ deși aceasta trebuia să se producă după adoptarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova. În acest fel, procesul de pregătire a cadrelor științifice prin doctorat a fost lipsit de orice reglementare, iar intrarea în vigoare, la 26.12.2014, a regulamentului în cauză a blocat procesul

³⁴ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014.

³⁵ Vida I. Legistica formală. Introducere în tehnica și procedura legislativă. Curs universitar. Ediția a V-a, revizuită și completată. București: Universul Juridic, 2012, p. 113.

³⁶ Hotărârea Guvernului nr. 1007 din 10.12.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 386-396/1101, 26.12.2014.

³⁷ Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoratului nr.173 din 18.02.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.42-44, art.252 (abrogată)

de studii doctorale, deoarece, în primul rând, nu erau create școlile doctorale, iar în al doilea rând, nu era reglementat procesul de autorizare provizorie.

Guvernul a creat un vid normativ, deoarece fără a aproba „Regulamentul de organizare și de desfășurare a programelor de doctorat și de postdoctorat” prevăzut de art. 94 alin. (16) din Codul educației, a abrogat Hotărârea Guvernului nr.173 din 18.02.2008 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoralului, iar conform planurilor de admitere la postdoctorat pentru anii academici 2005-2006 și 2016-2017 a planificat câte 23 locuri și respectiv câte 3406,4 și 796,0 mii lei alocații bugetare la acest capitol³⁸.

Prin scrisoarea nr. 03/15-910 din 04.10.2016 Ministerul Educației informa că potrivit „articolelor 73 lit. q) și 74 lit. e) ale Codului cu privire la știință și inovare a Republicii Moldova, legea nr. 258 din 15.07.2004 finanțarea programelor de postdoctorat și aprobarea planului de admitere este pentru moment o prioritate a Academiei de Științe inclusă în Acordul de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei”. Mai mult, Ministerul Educației considera „oportun admiterea la programele de postdoctorat pentru anul academic 2016-2017 să se efectueze de către Academia de Științe a Moldovei în conformitate cu Regulamentul pentru organizarea și desfășurarea programelor de postdoctorat, aprobat prin Hotărârea CSȘDT al AȘM nr. 291 din 24.12.2015 până la punerea în aplicare de către Ministerul Educației a unui nou Regulament”.

Contrar prevederilor Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova: „Academia de Științe încheie Acord de parteneriat pe un termen de 4 ani”³⁹, începând cu anul 2013, pe parcursul ultimilor patru ani, la insistența Guvernului, acordurile s-au încheiat doar pentru o perioadă de un an⁴⁰.

³⁸ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2014 nr. 731 din 08.09.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.270-274/780, 12.09.2014. Tabelele 1, 2; Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2013 nr. 714 din 12.09.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 206-211/818, 20.09.2013, Tabelele 1, 2

³⁹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004. art. 72 alin. (3)

⁴⁰ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2016 nr. 1452 din 30.12.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 19-23/34, 20.01.2017; Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2015 nr. 809 din 29.10.2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 306-310/903, 13.11.2015; Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2014 nr. 731 din 08.09.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.270-274/780, 12.09.2014; Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2013 nr. 714 din 12.09.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.206-211/818, 20.09.2013.

Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare

Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare funcționa conform prevederilor Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15 iulie 2004 și a actelor normative adoptate de Comisia de Acreditare și Comisia de Atestare până la adoptarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova⁴¹.

Parlamentul a creat un conflict de norme juridice prin dispozițiile:

a) art. 94 alin. (12) și art. 95 alin. (6) din Codul educației: „Studiile superioare de doctorat se finalizează (...) cu eliberarea diplomei de doctor de către instituția organizatoare a programului de studii superioare de doctorat în urma confirmării de către *autoritatea națională abilitată pentru confirmarea titlurilor științifice*” și „(...) *Confirmarea titlului și eliberarea diplomei se realizează de către autoritatea națională abilitată pentru confirmarea titlurilor științifice*”⁴²;

b) art. 92 alin. (5) din Codul educației prin care acordă atribuția de a permite organizarea programului comun de studii „*autorităților naționale abilitate în acest scop pentru organizarea programului comun*”⁴³, iar în art. 115 atribuie această competență Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional – autoritate administrativă de interes național, autonomă față de Guvern, independentă în decizii și organizare.

Dispozițiile art. 17 alin. (9), art. 89 alin. (2), art. 90 alin. (2), art. 94 alin. (8) din Codul educației sunt ambigue, deoarece nu specifică procedura de constituire și procesul de recunoaștere a studiilor, recunoaștere și echivalare a actelor de studii și a calificărilor” prin grevarea acestor competențe „*structurii abilitate pentru recunoașterea și echivalarea actelor de studii și a calificărilor*”⁴⁴.

Potrivit pct. 7 și 8 din Regulamentul privind organizarea și funcționarea Ministerului Educației, printre funcțiile de bază și atribuțiile Ministerului sunt: „(...) 9) adoptarea deciziilor privind recunoașterea calificărilor în învățământul (...) superior” și „24) stabilește, în baza standardelor naționale și internaționale, criteriile de recunoaștere a perioadelor, calificărilor și actelor de studii”⁴⁵, iar conform Anexei nr. 2 la Regulament, din aparatului central al

⁴¹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004.

⁴² Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014

⁴³ Idem

⁴⁴ Idem

⁴⁵ Hotărâre Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului, structurii și efectivului-limită ale aparatului central al Ministerului Educației nr. 653 din 06.11.2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 162/721, 10.11.2009.

Ministerului face parte Serviciul informare, autentificare a actelor de studii și recunoaștere a calificărilor, care funcționează în baza Regulamentului privind recunoașterea, echivalare și autentificarea actelor de studii și a calificărilor. Acest regulament este vădit depășit și nu corespunde rigorilor stabilite de lege pentru această categorie de cate normative. Conform regulamentului în cauză: „Serviciul Informare și Recunoașterea Calificărilor – *autoritate competentă să examineze și să ia decizii privind recunoașterea și echivalarea actelor de studii și a calificărilor obținute în străinătate precum și confirmarea autenticității actelor de studii, obținute în Republica Moldova*”⁴⁶. Deci, acest serviciu este o structură a Ministerului Educației și, în același timp, „*autoritate competentă să examineze și să ia decizii*” în domeniu.

Cu toate acestea, potrivit Hotărârii Guvernului nr. 472 din 06.05.2004, recunoașterea și echivalarea actelor de înaltă calificare științifică și științifico-didactică obținute de către cetățenii Republicii Moldova, cetățenii străini și apatrizi se efectua de către Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova⁴⁷.

Deși Guvernul declara că a aprobat Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III în temeiul art. 94 din Codul educației, art. 117 alin. (3) din Codul educației stipulează că „Titlurile științifico-didactice de conferențiar universitar și de profesor universitar se conferă de către senatul instituției de învățământ superior, în funcție de domeniul științific, și se confirmă de către autoritatea națională abilitată pentru confirmarea titlurilor științifice”⁴⁸, însă Regulamentul stabilea că autoritate abilitată cu confirmarea titlurilor științifice Consiliul National pentru Acreditare și Atestare⁴⁹.

O dovadă în plus poate fi identificată la examinarea dispozițiilor art. 67 alin. (4) din Codul studiilor universitare de doctorat cu cele ale pct. 168 din Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III, respectiv: art. 68 alin. (3) cu pct. 177-180, art. 68 alin. (5) cu pct. 181, art. 68

⁴⁶ Regulamentul privind recunoașterea, echivalare și autentificarea actelor de studii și a calificărilor <http://www.edu.gov.md/ro/content/autentificare-si-recunoasterea-actelor-de-studii-0> (vizitat la 23.02.2017), pct. 3 lit. m)

⁴⁷ Hotărârea Guvernului despre aprobarea Regulamentului cu privire la recunoașterea și echivalarea actelor de înaltă calificare științifică și științifico-didactică obținute în străinătate nr. 472 din 06.05.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 77-79/610, 14.05.2004.

⁴⁸ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014

⁴⁹ Hotărârea Guvernului nr. 1007 din 10.12.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 386-396/1101, 26.12.2014. pct. 14, 30, 40, 50, 112, 114, 163, 177-182.

alin. (6) cu pct. 182. Aceste dispoziții demonstrează că Guvernul, la propunerea Ministerului Educației a abilitat Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare cu atribuții similare celor ale Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare din România.

Este evidentă transpunerea masivă de către Ministerul Educației al Republicii Moldova a conținutului Codului studiilor universitare de doctorat⁵⁰, în Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III⁵¹, fără a ține seama de experiența acumulată de Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare în acest domeniu.

În același timp, este evidentă nefuncționalitatea procedurii de constituire a comisiilor de doctorat, de examinare a dosarelor doctoranzilor și de susținere a tezelor de doctorat. Considerăm ambigue dispozițiile pct. 166 și 168 din regulamentul menționat care stipulează respectiv că pentru declanșarea susținerii publice a tezei de doctorat este suficient doar acordul conducătorului de doctorat și comisiei de îndrumare, iar comisia de doctorat „este propusă de Consiliul școlii doctorale și aprobată de Consiliul științific”⁵². Oare poate fi exclusă din acest proces etapa de examinare a tezelor, cel puțin, de experții desemnați de Consiliul școlii doctorale și etapa de resusținere?

Înțelegerea acestui fapt a adus la modificarea și completarea de către Guvernul României a Codului studiilor universitare de doctorat⁵³, dar acest lucru n-a fost promovat de Ministerul Educației în Republica Moldova. Astfel, actualmente, Codului studiilor universitare de doctorat „Susținerea publică poate avea loc numai după parcurgerea următoarelor etape: a) studentul-doctorand predă teza în format electronic și, după caz, în format printat la secretariatul școlii doctorale; b) școala doctorală realizează analiza de similitudini utilizând un program recunoscut de CNATDCU; școala doctorală poate solicita, suplimentar, utilizarea unui program dezvoltat la nivel național privind detecția de similitudini; rapoartele de similitudini se includ în „dosarul de doctorat”;

⁵⁰ Hotărârea Guvernului al României nr. 681 din 29.07.2011 privind aprobarea Codului studiilor universitare de doctorat. În: Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 551 din 03.08.2011.

⁵¹ Hotărârea Guvernului nr. 1007 din 10.12.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 386-396/1101, 26.12.2014. pct. 14, 30, 40, 50, 112, 114, 163, 177-182.

⁵² Hotărârea Guvernului nr. 1007 din 10.12.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 386-396/1101, 26.12.2014. pct. 166, 168.

⁵³ Hotărârea Guvernului al României nr. 134 din 10.03.2016 pentru modificarea și completarea Codului studiilor universitare de doctorat, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 681/2011. În: Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 182 din 10.03.2016.

c) teza de doctorat este prezentată în comisia de îndrumare; după această resusținere, care poate fi publică, conducătorul de doctorat și comisia de îndrumare decid asupra depunerii oficiale a tezei și organizării susținerii publice; referatul de acceptare al conducătorului de doctorat și acordul membrilor comisiei de îndrumare se includ în „dosarul de doctorat”; d) teza de doctorat se depune în mod oficial la secretariatul școlii doctorale, în format tipărit și în format electronic, împreună cu rezumatul tezei de doctorat și CV-ul doctorandului; secretariatul școlii doctorale certifică îndeplinirea de către doctorand a tuturor obligațiilor din cadrul programului de studii universitare de doctorat; e) cererea pentru fixarea datei de susținere publică a tezei de doctorat, avizată de conducătorul de doctorat și de președintele comisiei de susținere, se depune la secretariatul școlii doctorale cu minimum 20 de zile calendaristice înainte de data propusă pentru susținere; f) școala doctorală întocmește și afișează anunțul pentru susținerea publică cu cel puțin 20 de zile calendaristice înainte de data propusă pentru susținere. Acesta va include în mod obligatoriu data, locația și ora de susținere, conducătorul sau conducătorii de doctorat, precum și locul unde textul integral al tezei poate fi consultat în format tipărit. Anunțul susținerii publice, rezumatul tezei în format electronic, CV-ul doctorandului, CV-urile membrilor comisiei de susținere publică a tezei de doctorat sau link-uri către acestea sunt afișate pe site-ul IOSUD”⁵⁴.

Constituirea Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP)

O situație mult mai gravă atestăm la examinarea procesului de constituire a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP). Articolul 37⁴ alin. (8) din Legea învățământului nr. 547 din 21.07.95 stipula că „Membrii Consiliului de conducere sunt selectați din rândul tuturor celor interesați, prin concurs deschis, jurizat internațional, pentru un mandat de 4 ani, dar nu mai mult de două mandate”, iar art. II din Legea nr.239 din 18.10.2013 pentru modificarea și completarea Legii învățământului nr.547-XIII din 21.07.95 (abrogată la 24.11.2014) prevedea:

a) în alin. (2) că Guvernul în termen de 3 luni:

lit. a) „va aproba, la propunerea Ministerului Educației, Consiliul interimar de conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP), care va funcționa până la selecția prin concurs a membrilor Consiliului de conducere al acesteia, *dar nu mai mult de 6 luni*”;

⁵⁴ Hotărârea Guvernului al României nr. 681 din 29.07.2011 privind aprobarea Codului studiilor universitare de doctorat. În: Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 551 din 03.08.2011. art. 67 alin. (2)

lit. b) „va aproba Regulamentul de organizare și funcționare al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional, precum și va crea condițiile necesare funcționării acesteia”;

b) în alin. (3) că „Concursul de selecție a membrilor Consiliului interimar de conducere este organizat de Ministerul Educației în comun cu Ministerul Economiei, conform unui regulament aprobat de acestea”;

c) în alin. (4) că „Consiliul interimar de conducere va elabora Regulamentul de organizare și funcționare al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional și va propune spre aprobare actele normative necesare implementării prezentei legi”.

Pentru executarea legii menționate:

a) prin ordinul comun cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a concursului de selectare a membrilor în Consiliul interimar de conducere al ANACIP, nr. 242 din 02.04.2014 Ministerul Educației și nr. 43 din 07.04.2014 Ministerul Economiei aprobă Regulamentul de organizare și desfășurare a concursului de selectare a membrilor în Consiliul interimar de conducere al ANACIP și organizează concursul de selecție a membrilor acestuia;

b) prin pct. 3 din Hotărârea Guvernului nr. 652 din 13.08.2014 cu privire la crearea ANACIP (în vigoare de la 15.08.2014) se aprobă, „conform anexei, componenta nominală a Consiliului interimar de conducere al ANACIP, *care va activa pe o perioadă ce nu va depăși 6 luni*” (deci, cel mult până la 15.02.2015);

c) conform procesului-verbal nr. 12 din 15.05.2015, Consiliul interimar de conducere aprobă componența nominală a Comisiei de concurs pentru selectarea membrilor Consiliului de conducere al ANACIP, iar președintele ANACIP emite ordinul nr. 01/15 din 18.05.2015 și aprobă componența Comisiei de concurs pentru selectarea membrilor Consiliului de conducere al ANACIP;

d) prin ordinul președintelui Consiliului interimar de conducere nr. 02/15 din 21.07.2015 se confirmă componența nominală a membrilor Consiliului de Conducere al ANACIP.

Astfel, deși încă la 15.02.2015, conform art. II alin. (2) lit. a) din Legea nr.239 din 18 octombrie 2013, expirase termenul de 6 luni de activitate a Consiliului interimar de conducere al ANACIP și contrar prevederilor art.115 din Codul educației al Republicii Moldova nr.152 din 17 iulie 2014, intrat în vigoare de la 24.11.2014, Guvernul „*prelungeste cu 3 luni de la momentul intrării în vigoare*” a Hotărârii Guvernului nr. 191 din 22.04.2015 cu privire la ANACIP (până la 24.07.2015), mandatul Consiliului interimar de conducere al ANACIP, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.652 din 13 august 2014.

Considerăm că dispoziția alin. (9) art. 115 din Codul educației: „*Membrii Consiliului de conducere sunt selectați prin concurs deschis, jurizat internațional, din rândul tuturor celor interesați, pentru un mandat de 4 ani, care poate fi reînnoit o singură dată. Concursul este organizat de membrii Consiliului de conducere*” este ambiguă și trebuie modificată, deoarece poate genera mai multe conflicte de interese (9 din 15 membri ai Consiliului de conducere interimar au fost aleși în Consiliul de conducere al ANACIP).

Nu este înțeles optimismul Ministerului Educației, care în concluziile din Raportul cu privire la rezultatele evaluării implementării Codului educației afirmă că „Planul de acțiuni pentru implementarea Codului educației, aprobat prin ordinul ministrului educației nr. 775 din 28.07.2015, actualizat și aprobat ulterior pentru anul 2016 de ministrul educației la 01 februarie, 2016, include, în temei, toate pozițiile de activitate necesare pentru asigurarea implementării Codului în termenele prevăzute în art. 157, lit. c)”⁵⁵.

Examinând doar compartimentele care au tangență cu domeniul cercetare-dezvoltare, constatăm că există devieri semnificative de la termenii stabiliți de articolul 157 din Codul educației:

la punctul 3.1. „Elaborarea și prezentarea pentru adoptare a proiectului de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare, în vederea asigurării activității de cercetare în învățământul superior”: Ministerul Educației a elaborat proiectul menționat și l-a transmis Ministerului Economiei pentru definitivare și prezentare la Guvern, deși Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018⁵⁶ prevedea elaborarea în trimestrul IV al anului 2016 a Legii pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare nr.259-XV din 15.07.2004 de către Ministerul Economiei, Ministerul Educației și Academia de Științe a Moldovei;

la punctul 3.6., 4) „Elaborarea și aprobarea Regulamentului de organizare a programelor de postdoctorat”: proiectul Regulamentului este elaborat și urmează aprobarea lui.

În același timp, la examinarea repetată în anul 2016 a proiectului Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a programelor de postdoctorat s-a constatat că în acesta erorile persistă, iar au-

⁵⁵ Raportul cu privire la rezultatele evaluării implementării Codului educației (decembrie, 2016), aprobat prin Dispoziția ministrului educației nr. 659 din 13 decembrie 2016 [online] www.edu.gov.md/sites/default/files/raport_evaluare_cod_educatie.pdf (vizitat la 21.01.2017)

⁵⁶ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 nr. 890 din 20.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 217-229/966, 22.07.2016, p. 1.1. din compartimentul B. Inovații și dezvoltare tehnologică.

toritatea publică grevată prin lege cu atribuții în domeniul cercetare-dezvoltare, inovare nu a participat la procesul în cauză. Evident că și organizarea concursului programelor de postdoctorat ține de competența aceleiași autorități.

În opinia noastră, erorile conceptuale și legitice au cauzat eșuarea tentativelor repetate ale Ministerului Educației de a promova în Guvern proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a programelor de postdoctorat⁵⁷. Mai mult, la elaborarea proiectului Regulamentului de organizare și desfășurare a programelor de postdoctorat Ministerul Educației n-a respectat prevederile Legii privind actele normative ale Guvernului și altor autorități ale administrației publice centrale și locale nr. 317 din 18.07.2003, art. 31 din Legea cu privire la Guvern nr. 64 din 31.05.90, pct. 7 lit. b) din Hotărârea Guvernului nr. 657 din 06.11.2009 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea, structurii și efectivului-limită ale Cancelariei de Stat.

Posibil că din aceste considerente Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 prevede „*Elaborarea și aprobarea Regulamentului privind organizarea postdoctoralului*” în trimestrul IV al anului 2017⁵⁸, cu o depășire de un an a termenului stabilit de art. 157, lit. a) din Codul educației.

Similar, deoarece Ministerul Educației n-a elaborat proiectul Cadrului Național al Calificărilor în învățământul superior conform Codului educației⁵⁹, instituțiile de învățământ superior aplică un act normativ aprobat prin ordinul ministrului educației nr. 934 din 29.12.2010⁶⁰, iar Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 prevede „*Elaborarea și aprobarea Cadrului național al calificărilor profesionale*” în trimestrul IV al anului 2017⁶¹.

⁵⁷ Proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a programelor de postdoctorat [online] <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3414> (vizitat la 02.03.2017)

⁵⁸ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 nr. 890 din 20.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 217-229/966, 22.07.2016, p. 1.1. din compartimentul B. Inovații și dezvoltare tehnologică

⁵⁹ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 97 alin. (4)

⁶⁰ Cadrul național al calificărilor. Învățământ superior. Chișinău: S. n., 2015. 493 p. [online] www.edu.gov.md/sites/default/files/cnc_22_31_32_33_34_38_42_44_55_85.pdf (vizitat la 02.03.2017); Regulament privind organizarea și desfășurarea stagiilor de practică (ciclul I – studii superioare de licență) [online] http://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/stud_fac_apd_reg_org_stag_pract_licenta.pdf (vizitat la 02.03.2017)

⁶¹ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 nr. 890 din 20.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 217-229/966, 22.07.2016, p. 1.1. din compartimentul B. Inovații și dezvoltare tehnologică

În cadrul Peer-review-ului sistemului de cercetare-dezvoltare din Republica Moldova experții Comisiei Europene au recomandat stabilirea unei responsabilități ministeriale pentru elaborarea politicilor și dezvoltarea strategică a cercetării și inovării, dar au avut rezerve față de „capacitatea și experiența ministerelor în acest domeniu. În special, panelul, în cadrul numeroaselor interviuri, nu a găsit nici o dovadă de pregătire necesară a ministerelor pentru a prelua această responsabilitate”⁶².

În temeiul celor menționate constatăm:

a) *că atât concluziile experților Comisiei Europene, cât și argumentele invocate supra confirmă că Ministerul Educației, la fel ca și Ministerul Economiei, nu dispun de capacități și de experiență pentru preluarea de la Academia de Științe a Moldovei a funcției de elaborare și promovare a politicii în domeniul cercetare-dezvoltare, inovare, delegată de Codul cu privire la știință și inovare;*

b) *că în condițiile Republicii Moldova ar fi optimă constituirea unei instituții publice autonome cu statutul altei autorității administrative centrale, care ar realiza politica statului în domeniile cercetare-dezvoltare, inovare și transfer tehnologic – funcție, care nu intră în competența ministerelor;*

c) *că pentru respectarea principiilor preeminenței dreptului și securității juridice în procesul de amendare a Codului cu privire la știință și inovare, elaborare a proiectelor de acte normative necesare pentru executarea acestei legi organice, considerăm iminentă antrenarea tuturor actorilor interesați în domeniile cercetare-dezvoltare, inovare și transfer tehnologic, inclusiv în pregătirea personalului științific prin doctorat și postdoctorat.*

2. Preeminența dreptului și securitatea juridică în procesul amendării Codului cu privire la știință și inovare și a Codului educației

Procedura de elaborare, aprobare și adoptare

Proiectul hotărârii de Guvern cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15 iulie 2004 a fost supus avizării de către autoritățile publice interesate și publicat pentru consultări publice încă în iunie 2014⁶³.

Este adevărat că o variantă intermediară a „proiectului hotărârii de Guvern cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea

⁶² Peer Review of the Moldovan Research and Innovation system. Horizon 2020 Policy Support Facility [online] (vizitat la 10.03.2017).

⁶³ Balmuș V. Preeminența dreptului și securitatea juridică la adoptarea Codului educației și amendarea Codului cu privire la știință și inovare. În: Akademos, 2017, nr. 1, p. 10-18.

Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15 iulie 2004 a fost plasată pentru consultări publice pe data de 25 aprilie 2016⁶⁴, pe pagina web particip.gov.md și remisă pentru avizare și expertiză autorităților interesate, conform prevederilor legale⁶⁵, însă aceasta nu reprezenta proiectul elaborat de Centrul de Implementare a Reformelor. În cadrul procesului de consultare publică și avizare a proiectului menționat supra nu a fost solicitată opinia Centrului de Implementare a Reformelor deoarece acesta a fost constituit doar la 20.01.2017⁶⁶, iar termenul limită pentru consultări publice a expirat la 25.06.2016⁶⁷.

Consultările între părțile interesate s-au desfășurat până la 07.03.2017 când „în cadrul unei ședințe prezidate de Prim-ministru a fost pus în discuție proiectul de modificare și completare a Codului cu privire la știință și inovare a fost elaborat în comun de Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Economiei și Ministerul Educației, în baza recomandărilor experților europeni”. „(...) Prim-ministrul a dispus ca în decurs de 10 zile *proiectul de modificare și completare a Codului cu privire la știință și inovare* să fie definitivat, conform Conceptului discutat și agreat de către părți”⁶⁸.

Chiar și după aceasta Centrul de Implementare a Reformelor nu a fost implicat nemijlocit în procesul de amendare a Codului cu privire la știință și inovare. Astfel, la 29.04.2017, „Premierul Pavel Filip a prezidat o ședință de lucru la Guvern privind implementarea reformei sistemului național de cercetare și inovare din Republica Moldova. În cadrul reuniunii, părțile au discutat despre (...) *proiectul de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare*” (...) „elaborat în baza recomandărilor experților europeni” care prevedea constituirea: *Agenției Naționale de Cercetare, Dezvoltare, Inovare și Transfer Tehnologic*, coordonată „de un Consiliu de administrare *format din 11 persoane, inclusiv reprezentanți ai autorităților, ai Academiei de Științei și ai societății civile*”; „*Consiliului Național pentru Calificări și Titluri Științifice*

⁶⁴ Proiectul de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr.259-XV din 15 iulie 2004 <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3128> (vizitat la 10.07.2017)

⁶⁵ Scrisoarea Centrului de Implementare a Reformelor nr. 35-05-6354 din 17.08.2017

⁶⁶ Hotărârea Guvernului cu privire la Centrul de Implementare a Reformelor nr. 11 din 18.01.2017. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.19-23/43, 20.01.2017

⁶⁷ Scrisoarea Centrului de Implementare a Reformelor nr. 35-05-6354 din 17.08.2017

⁶⁸ Reforma sistemului național de cercetare și inovare, în atenția Premierului <http://www.gov.md/ro/content/reforma-sistemului-national-de-cercetare-si-inovare-atiatia-premierului> (vizitat la 13.07.2017)

*format din 17 membri - reprezentanți ai comunității științifice, selectați printr-un concurs public organizat de Guvern*⁶⁹.

Proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea proiectului legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative elaborat de Centrul de Implementare a Reformelor a apărut pe pagina web particip.gov.md la 07.07.2017⁷⁰, care nu era accesibilă, de aceea se descărca doar de pe pagina web a Guvernului⁷¹. Proiectul nu a fost remis pentru avizare și expertiză Academiei de Științe a Moldovei, iar avizele autorităților administrației publice fie că nu existau (Ministerului Finanțelor), fie că au fost expediate Centrului de Implementare a Reformelor după adoptarea de către Guvern a Hotărârii Guvernului nr. 533 și 10.07.2017. Sinteza obiecțiilor și propunerilor la proiectul de lege a fost elaborată după adoptarea hotărârii în cauză (12.07.2017)⁷², în Avizul Ministerului Justiției⁷³, expediat în adresa Guvernului după adoptarea hotărârii în cauză (11.07.2017) se constată multiple curențe de ordin juridic, logistic și gramatical, Raportul de expertiză al Centrului Național Anticorupție a fost expediat în adresa Guvernului după adoptarea hotărârii în cauză (12.07.2017), concluziile din raport nu au fost incluse în Sinteza obiecțiilor și propunerilor la proiectul de lege și nu au fost luate în considerație de autor, deși acestea prezumă reluarea procesului de examinare a proiectului de lege: „Autorul nu a respectat etapele și rigorile transparenței decizionale stabilite de Legea nr.239/2008 privind transparența în procesul decizional (...)”⁷⁴. Acest lucru și evident, deoarece proiectul hotărârii de Guvern menționat supra, fiind plasat

⁶⁹ Conceptul reformei sistemului de inovare și cercetare, pe ultima sută de metri <https://point.md/ro/noutati/politica/conceptul-reformei-sistemului-de-inovare-si-cercetare-pe-ultima-suta-de-metri-> (vizitat la 13.07.2017)

⁷⁰ Proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea proiectului legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative [ro_4330_Proiect-de-modificare-pentru-avizare-V-8.0-CURAT](http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=4330) <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=4330> (vizitat la 10.07.2017)

⁷¹ Proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea proiectului legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative http://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr19_1_5.pdf (vizitat la 10.07.2017)

⁷² Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

⁷³ Proiecte de acte legislative 230.2017.aviz.minister.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

⁷⁴ Proiecte de acte legislative, 230.2017.aviz.CNA.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

pe pagina web la 07.07.2017 nu putea fi avizat și supus consultării publice în trei zile, dintre care doar una lucrătoare. Cu atât mai mult cu cât pe pagina web particip.gov.md era anunțată „data limită pentru comentarii: 21.07.2017”⁷⁵.

În scrisoarea Centrului de Implementare a Reformelor din 17.08.2017 se afirmă cinic că: „Versiunea definitivată a proiectului, în modul descris mai sus, a fost plasată repetat pe pagina web particip.gov.md precum și avizată repetat de către autoritățile interesate, corespunzătoare”⁷⁶. Martori ai modului prezentării proiectului de lege, exercitării dreptului la inițiativă legislativă și a „prerogativei de elaborare, aprobare și promovare a politicilor publice” în ședința Guvernului din 10 iulie 2017 au fost toate părțile interesate, în special cercetătorii științifici.

În pofida acestor circumstanțe proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.) a fost aprobat de Guvern prin Hotărârea Guvernului nr. 533 din 10.07.2017⁷⁷.

Considerăm că este cinică afirmația din scrisoarea Centrului de Implementare a Reformelor „că până la adoptarea deciziei finale a Parlamentului pe marginea acestei inițiative legislative, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei a organizat masa rotundă cu genericul „Reforma domeniului de cercetare- dezvoltare-inovare, viziunea comunității științifice și proiectul Guvernului”, în cadrul căruia - proiectul a fost supus unor dezbateri publice în format lărgit. Într-adevăr, la 14 iulie 2017, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei a organizat Masa rotundă cu genericul „Reforma domeniului de cercetare dezvoltare: între viziunea cercetătorilor și proiectul Guvernului” la care însă au lipsit invitații din cadrul autorităților interesate: conducătorii comisiilor parlamentare, conducătorii fracțiunilor parlamentare și deputați independenți, conducerea Cancelariei de Stat, a Centrului de Implementare a Reformelor etc. Participanții la masa rotundă și-au exprimat dezacordul total cu proiectul de lege promovat discret și cu încălcări grave ale legislației

⁷⁵ Proiectul hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea proiectului legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative ro_4330_Proiect-de-modificare-pentru-avizare-V-8.0-CURAT <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=4330> (vizitat la 10.07.2017)

⁷⁶ Scrisoarea Centrului de Implementare a Reformelor nr. 35-05-6354 din 17.08.2017

⁷⁷ Proiecte de acte legislative <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/language/ro-RO/Default.aspx>; Procesul-verbal al ședinței Guvernului din 10 iulie 2017 http://gov.md/sites/default/files/document/attachments/extras23_5.pdf (vizitat la 14.07.2017)

de Centrul de Implementare a Reformelor, au propus amendamente, inclusiv și cele expuse în acest articol⁷⁸.

Aceeași apreciere negativă o putem da și constatării că „toate părțile interesate au avut timp să expună opinii cu referire la acesta și să participe la dezbaterile proiectului, în cadrul procesului de aprobare a actelor legislative, până la aprobarea finală a acestuia”, deoarece președintele Comisiei parlamentare „Comisia cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media”, proaspăt ales la 20.07.2017 membru titular al Academiei de Științe a Moldovei, a invitat reprezentanții Academiei de Științe a Moldovei pentru dezbateri în comisia de profil în ziua de 21.07.2017, când proiectul de lege era deja examinat de Parlament.

Scrisoarea Cancelariei de Stat din 14.07.2017, adresată Biroului Parlamentului confirmă caracterul defectuos al proiectului de lege deoarece hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea proiectului de lege a fost publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova doar la 28.07.2017⁷⁹ fără textul proiectului de lege – parte integrantă a actului normativ al Guvernului. Hotărârea în cauză mai demonstrează și existența unei practici defectuoase în exercitarea de către Guvern a dreptului de inițiativă legislativă, consfințit de Constituție⁸⁰. Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului stipulează condițiile exercitării dreptului de inițiativă legislativă, care au incidență și asupra inițiativelor legislative ale Guvernului și au fost neglijate de autorii proiectului de lege menționat⁸¹. Este la fel de evident că hotărârea Guvernului care aprobă inițiativa legislativă nu poate consta doar din titlu și formula de aprobare a proiectului, fără a fi anexat însăși textul proiectului de lege aprobat de Guvern. Or, nu ne putem imagina că o inițiativă legislativă a Președintelui Republicii Moldova, Adunării Populare a unității teritoriale autonome Găgăuzia fără obiectul inițiativei legislative (textul de lege-ferenda propriu-zis, care trebuie să fie aprobat), aprobat de autoritățile în cauză și publicate în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Doar în anul 2017 au fost aprobate de Guvern peste 150 de astfel de proiecte de legi⁸².

⁷⁸ Masa rotundă „Reforma domeniului de cercetare dezvoltare: între viziunea cercetătorilor și proiectul Guvernului” (vizitat la 14.07.2017)

⁷⁹ Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 533 din 10.07.2017. În: Monitorul Oficial 265-273/671, 28.07.2017

⁸⁰ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.78/140 din 29.03.2016.

⁸¹ Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.96. În: Monitorul Oficial al R.Moldova, nr. 50 art. 237 din 07.04.2007, art. 47 alin. (6), alin. (11)

⁸² Hotărâri de Guvern cu privire la aprobarea proiectelor de lege MoldLex (vizitat la 18.10.2017)

Constatăm că elaborarea, prezentarea și aprobarea Hotărârii Guvernului nr. 533 din 10.07.2017, înregistrarea și adoptarea Legii nr. 190 din 21.07.2017 s-a efectuat cu încălcarea mai multor prevederi constituționale.

Astfel, dacă „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”⁸³, iar „Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit”, aceasta presupune că „Autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal”⁸⁴.

Potrivit Constituției, „Hotărârile și ordonanțele adoptate de Guvern se semnează de Prim-ministru, se contrasemnează de ministrii care au obligația punerii lor în executare și se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Nepublicarea atrage inexistența hotărârii sau ordonanței”⁸⁵. Deci, la 14.07.2017 Parlamentul a înregistrat proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.), aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 533 din 10.07.2017 care nu exista de jure. Mai mult ca atât această hotărâre a Guvernului nu exista (nu era în vigoare) nici la momentul examinării și adoptării de către Parlament în două lecturi (21.07.2017)⁸⁶.

Considerăm relevante pentru respectarea legalității procedurii de înregistrare, examinare și adoptare de către Parlament a proiectului legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.) paragrafele 36-38 și 63-67 din Hotărârea Curții Constituționale nr.28 din 22.12.2011 privind controlul constituționalității Legii nr.184 din 27 august 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative⁸⁷.

⁸³ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.78/140 din 29.03.2016, art. 1 alin. (3), art. 34 alin. (1)-(2)

⁸⁴ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.78/140 din 29.03.2016, art. 34 alin. (1)-(2)

⁸⁵ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.78/140 din 29.03.2016, art. 102 alin. (2), (4)

⁸⁶ Ședința plenară din 21.07.2017 <http://www.parlament.md/SesiuniParlamentare/%C5%9Eedin%C5%A3eplenare/tabid/128/SittingId/2756/language/ro-RO/Default.aspx>; Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative ; Supliment la ordinea de zi a ședinței în plen a Parlamentului din 21 iulie 2017 <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=7LN3dJxâHBfw%3d&tabid=128&mid=506&language=ro-RO>

⁸⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr.28 din 22.12.2011 privind controlul constituționalității Legii nr.184 din 27 august 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr.28a/2011). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-12/3, 13.01.2012

În opinia noastră, procedura de examinare și adoptare de către Guvern a proiectului Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.) s-a efectuat și contrar prevederilor altor acte normative:

1. Legii nr. 173 din 06.07.94 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale⁸⁸. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 265-273/671 din 28.07.2017 a fost publicat doar titlul Hotărârii Guvernului nr. 533 din 10.07.2017 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative, deși Guvernul hotărăște aprobarea și prezentarea „Parlamentului spre examinare proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative”⁸⁹.

Deci, dacă Hotărârea Guvernului nr. 533 din 10.07.2017 a fost publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova la 28.07.2017, atunci la momentul înregistrării în Parlament, 14.07.2017, aceasta nu era în vigoare potrivit prevederilor Legii nr. 173 din 06.07.94 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, care stipulează că „Actele oficiale nominalizate la alin. (1) intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial sau la data indicată în text.”⁹⁰.

Este simptomatică promovarea de către Ministerul Justiției a proiectului de lege pentru abrogarea alin. (2) art. 1 al Legii nr. 173-XIII din 6 iulie 1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, care potrivit autorilor este o normă desuetă⁹¹. În opinia noastră, norma nu este desuetă pentru „hotărârile și dispozițiile Guvernului”⁹² și este vorba doar de ignorarea prevederilor Legii nr. 173 din 06.07.1994. Considerăm că autorii proiectului de lege menționat supra trebuie să concretizeze pagina web pe care vor fi publicate hotărârile și dispozițiile Guvernului. În realitate se publică doar hotărâ-

⁸⁸ Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.7-17/34, 12.01.2018. art. 1

⁸⁹ Hotărârea Guvernului nr. 533 din 10.07.2017 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.265-273/671, 28.07.2017

⁹⁰ Legea nr. 173 din 06.07.94 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 183-185/653 din 10.10.2008, art. 1 alin. (5)

⁹¹ Nota informativă la proiectul de lege pentru abrogarea alineatului (2) art. 1 al Legii nr. 173-XIII din 6 iulie 1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale http://justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/octombrie/PR173.pdf

⁹² Legea nr. 173 din 06.07.94 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 183-185/653 din 10.10.2008, art. 1 alin. (1)

rile Guvernului, dar nu pe „web site-ul oficial al Guvernului”⁹³ sau pagina web gov.md, ci pe particip.gov.md.

2. Legii nr. 317-XV din 18 iulie 2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale (la acel moment în vigoare):

a) „*Programele de elaborare a proiectelor de acte normative cuprind denumirile actelor care urmează a fi elaborate, domeniile ce urmează a fi reglementate, autoritățile, instituțiile și persoanele care le vor elabora și le vor consulta cu părțile interesate (...)*”⁹⁴. Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30.12.2016 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019) a incumbat Academiei de Științe a Moldovei elaborarea „proiectului de lege privind modificarea Codului nr. 259 din 15 iulie 2004 cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova în conformitate cu recomandările experților europeni și racordarea cu Codul educației al Republicii Moldova nr.152 din 17 iulie 2014”⁹⁵.

b) „Autoritățile administrației publice centrale, autoritățile unităților teritoriale autonome cu statut juridic special, alte autorități ale administrației publice locale *ordonă elaborarea proiectului de act normativ unei subdiviziuni ori formează un grup de lucru* din specialiști ai diferitelor subdiviziuni”⁹⁶. Grupul de lucru pentru elaborarea proiectului menționat includea reprezentanții Academiei de Științe a Moldovei, Ministerului Economiei și Ministerului Educației, varianta finală a proiectului a fost redactată esențial de Centrul de Implementare a Reformelor. Ultimul a prezentat Guvernului varianta finală a proiectului pentru aprobare contrar prevederilor legale – până și nu „după primirea avizelor, a recomandărilor recepționate în cadrul consultării publice și efectuarea expertizei proiectului de act normativ (...)”⁹⁷.

⁹³ Legea nr. 173 din 06.07.94 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 183-185/653 din 10.10.2008, art. 1 alin. (2)

⁹⁴ Legea nr. 317-XV din 18 iulie 2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 208-210 art.783, 03.10.2003, art. 28 (abrogată)

⁹⁵ Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30.12.2016 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.103-108/271 din 31.03.2017, pct. 128 LI

⁹⁶ Legea nr. 317-XV din 18 iulie 2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 208-210 art.783, 03.10.2003, art. 30 (abrogată)

⁹⁷ Idem, art. 43 (abrogată)

Respectarea principiilor preeminenței dreptului, securității juridice și calității ...

c) dosarul de însoțire nu conținea „a) rezultatele investigației științifice; (...) c) avizele, sinteza recomandărilor recepționate în cadrul consultării publice și rapoartele de expertiză; rezultatele cercetărilor, evaluările statistice, consultările specialiștilor, (...)”⁹⁸.

3. Legii nr. 780 din 27.12.2001 privind actele legislative (la acel moment în vigoare):

a) „Pentru elaborarea proiectului de act legislativ, Parlamentul sau autoritățile abilitate de acesta formează un grup de lucru din experți și specialiști în materie din cadrul autorităților publice, din savanți de la instituțiile științifice și de învățământ superior de profil, din practicieni în domeniu și din alți specialiști, precum și din reprezentanți ai părților interesate”⁹⁹.

b) doar „După primirea avizelor, a recomandărilor recepționate în cadrul consultării publice și efectuarea expertizei proiectului de act legislativ, *membrii grupului de lucru* (nu Centrul de Implementare a reformelor – n.a.) întocmesc varianta finală a proiectului și dosarul lui de însoțire”; dosarul de însoțire a variantei finale a proiectului de act legislativ nu cuprinde:

- „c) rezultatele investigației științifice; e) avizele, sinteza recomandărilor recepționate în cadrul consultării publice și rezultatele expertizelor;”, iar

- „d) nota informativă, nu „conține și rezultatele expertizei compatibilității cu legislația comunitară, precum și lista reglementărilor de referință ale legislației comunitare;”¹⁰⁰.

c) „Proiectul de act legislativ, însoțit de nota informativă”¹⁰¹:

- nu a fost transmis „spre avizare autorităților și instituțiilor interne și externe interesate” și nu a fost supus „procedurii de consultare publică, în modul stabilit de lege”;

- nu a fost supus expertizei științifice efectuate „de instituții științifice și de învățământ superior de profil, de experți, inclusiv de peste hotare”.

4. Legii nr. 239 din 13.11.2008 privind transparența în procesul decizional: nici autoritatea care a elaborat varianta finală a proiectului și nici Guvernul nu au consultat: „cetățenii, asociațiile constituite în corespundere cu legea, alte părți interesate în privința proiectelor de acte normative, administrative care pot avea impact social, economic, de mediu (asupra modului de viață și drepturilor omului, asupra culturii, sănătății și protecției sociale,

⁹⁸ Idem, art. 44-48 (abrogată)

⁹⁹ Legea nr. 780 din 27.12.2001 privind actele legislative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 36-38 art. 210, 14.03.2002. art. 16 (abrogată)

¹⁰⁰ Idem, art. 23 (abrogată)

¹⁰¹ Idem, art. 21-22 (abrogată)

asupra colectivităților locale, serviciilor publice)”, nu au organizat „dezbateri publice, audieri publice, sondaje de opinie, solicitarea opiniilor experților în domeniu, crearea grupurilor de lucru permanente sau ad-hoc cu participarea reprezentanților societății civile” și nu au făcut publice „materialele aferente cu cel puțin 15 zile lucrătoare înainte de definitivarea proiectului”¹⁰².

5. Hotărârii Guvernului nr. 34 din 17.01.2001 despre aprobarea Regulamentului Guvernului Republicii Moldova: proiectul de lege: nu a luat „în considerare opinia publică, în spiritul principiilor democrației și publicității”; nu a fost elaborat „de ministere, departamente, alte autorități publice subordonate Guvernului sau a conducerii Guvernului, în baza hotărârii de Guvern privind aprobarea programelor sale de activitate”; nu a fost supus „procedurii de avizare, definitivare, expertizei juridice și celorlalte dispoziții privind pregătirea și examinarea acestora în ședințele de Guvern”; nu a fost coordonat cu „organele interesate și cele implicate direct în chestiunile incluse în proiect”; nu a fost avizat „în modul stabilit de Academia de Științe a Moldovei, precum și de alte instituții științifice de profil;”¹⁰³ (la acel moment în vigoare).

6. Hotărârii Guvernului nr. 967 din 09.08.2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional: Guvernul, autoritățile publice nu au asigurat „accesul la proiectele de decizii și la materialele aferente prin publicarea lor obligatorie pe pagina web oficială a autorității publice, precum și pe pagina web www.particip.gov.md.”¹⁰⁴.

Esența amendamentelor promovate de Centrul de Implementare a Reformelor

Deși în compartimentul „1. Condițiile ce au impus elaborarea proiectului, finalitățile urmărite” din Notă informativă la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative sunt enumerate obiectivele „stipulate în Programul de activitate al Guvernului pe anii 2016-2018, și anume: „reformarea guvernării sistemului național de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și inovare în vederea adoptării unui model mai deschis, incluziv și transparent” și „consolidarea capacităților și funcționalității instituțiilor de

¹⁰² Legea nr. 239 din 13.11.2008 privind transparența în procesul decizional. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 215-217 art. 798, 05.12.2008, art.3, 11

¹⁰³ Hotărârea Guvernului nr. 34 din 17.01.2001 despre aprobarea Regulamentului Guvernului Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 8-10 art. 73, 25.01.2001, pct. 2, 61, 8-10, 12

¹⁰⁴ Hotărârea Guvernului nr. 967 din 09.08.2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr. 265-276 art. 1050, 19.08.2016

asigurare a calității în învățământ” și reflectarea acestora „în mai multe documente de politici, cum ar fi Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană în perioada 2017-2019, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30.12.2016, Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 952 din 27.11.2013 și Strategia de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 920 din 07.11.2014, etc.”¹⁰⁵, doar cu câteva excepții, obiectivele preconizate și alinierea lor la documentele de politici menționate supra au fost definitiv compromise de Centrul de Implementare a Reformelor, care și-a asumat răspunderea pentru redactarea radicală a esenței proiectului în cauză.

Mai mult, „autorul” demonstrează o abordare alogică când afirmă că proiectul are și alte obiective:

„(...) perfecționarea cadrului normativ care reglementează domeniul de cercetare și inovare în (probabil - Republica) Moldova, reprezentat prin Codul cu privire la știință și inovare” și „propune ajustarea cadrului instituțional de administrarea a domeniilor cercetării și inovării, schimbarea rolului Academiei de Științe din Moldova și perfecționarea modului de distribuire alocațiilor bugetare destinate finanțării domeniilor cercetării și inovării”¹⁰⁶,

„(...) vine întru asigurarea implementării reformei administrației publice, consolidării proceselor de lucru a instituțiilor statului și creșterii eficienței gestionării bugetului public” și propune consolidarea a „(...) 3 instituții de evaluare în domeniul educației și cercetării (Agenția Națională de Asigurare a Calității în învățământul Profesional, Inspectoratul Școlar Național și Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare) într-o singură instituție (Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare)”¹⁰⁷ fără a amenda prevederile defectuoase ale art. 115 alin. (9) din Codul educației¹⁰⁸.

În aceeași manieră declarativă se enunță „scopul final al proiectului” – „(...) consolidarea calității procesului educațional, precum și creșterea performanței domeniului de cercetare și inovare prin aplicarea principiului de competiție în

¹⁰⁵ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

¹⁰⁶ Idem

¹⁰⁷ Idem

¹⁰⁸ Balmuș V. Preeminența dreptului și securitatea juridică la adoptarea Codului educației și amendarea Codului cu privire la știință și inovare. În: Akademos, 2017, nr. 1, p. 16

distribuire a fondurilor și canalizare a resurselor către cercetătorii care pot asigura cea mai mare performanță în domeniu”¹⁰⁹.

Urmează constatări, care nicidecum nu reprezintă soluții inovative, deoarece fie se regăsesc în Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova în vigoare la acel moment, fie au doar caracter declarativ: „unitatea primară în domeniul dat este cercetătorul științific, care va avea libertatea de asociere în grupuri, indiferent de apartenența instituțională a acestora, create în vederea dezvoltării proiectelor din domeniile cercetării și inovării”; „statul va pune la dispoziția cercetătorilor întregul său potențial financiar și material necesar în vederea asigurării bunei derulări a proiectelor de cercetare și obținere a unui rezultat care să contribuie la dezvoltarea economică și socială a țării”¹¹⁰.

În opinia noastră, la ședința Guvernului din 10.07.2017 Centrul de Implementare a Reformelor a prezentat proiectul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.) într-o variantă care devia esențial atât de la proiectul elaborat de Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Economiei și Ministerul Educației, cât și de la recomandările experților Comisiei Europene.

În particular, au fost neglijate următoarele prevederi din cele 7 mesaje de politici expuse public în iulie 2016 de experții Comisiei Europene în urma evaluării sistemului național de cercetare-dezvoltare:

„1. (...) Reformarea domeniului de cercetare și inovare, stabilirea unor priorități determinate și implicarea tuturor actorilor implicați în vederea asumării responsabilității pentru reformă (...)

3. (...) Combinația dintre o responsabilitate ministerială pentru politicile de cercetare și inovare și o Agenție independentă pentru fonduri va permite concentrarea Academiei de Științe a Moldovei de a se concentra asupra rolului său de cel mai important performer al cercetării din țară.

4. Redresarea situației binare a sistemelor de cercetare și educație din Moldova, prin care universitățile se concentrează asupra „predării”, iar institutele asupra „cercetării”. Crearea stimulentei pentru cooperare dintre universități și institute de cercetare trebuie să fie forța motrice a reformei.

¹⁰⁹ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

¹¹⁰ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004. p. 16; Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 09.11.2010 privind controlul constituționalității art.13 alin.(3) lit.a) din Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 227-230/25, 19.11.2010

5. Salvagardarea capacităților publice de cercetare și inovare a Moldovei, *prin asigurarea menținerii și consolidarea institutelor de cercetare și a capitalului fizic, intelectual și uman al acestora.* – „(...) organizațiile de drept public din domeniile cercetării și inovării se transferă organului central de specialitate al statului care asigură elaborarea politicii naționale în domeniile cercetării și inovării”¹¹¹ (...)

7. Revizuirea, în regim de urgență, a cadrului de condiții pentru inovare prin implementarea unui set de măsuri de politici coerente pentru *a stimula și sprijini un mediu de atractivitate pentru business în activitățile de cercetare și inovare, inclusiv instrumente non-financiare (creare cadrului legal pentru spin-off și transfer de cunoștințe, oportunități de finanțare a proiectelor de risc) (...)*¹¹².

În pofida constatării de către experții europeni că reformarea sistemului național de cercetare „poate funcționa doar în condiția existenței unei finanțări adecvate”, că este necesară „revenirea, în regim de urgență la nivelul de finanțare din 2007” și „asumarea angajamentului politic de a finanța știința cu 1% din PIB către 2020”, autorii proiectului consideră că „acest efort financiar al bugetului de stat va fi acoperit din contul economiilor ce se vor forma în bugetele entităților supuse reorganizării și, după caz, din contul alocațiilor aprobate în bugetul de stat pentru anul 2017 pentru implementarea Strategiei de reformă a administrației publice”¹¹³. Mai mult, conform Legii bugetului de stat pentru anul 2017 alocațiile sistemului național de cercetare constituie doar 0,34% din produsul intern brut din anul 2016¹¹⁴, inclusiv volumul cheltuielilor Academiei de Științe a Moldovei pentru acest domeniu în anul 2017 vor constitui 329,63 mil. lei¹¹⁵.

¹¹¹ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017), art. III alin. (2)

¹¹² Peer Review of the Moldovan Research and Innovation system. Horizon 2020 Policy Support Facility [online] <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/library/horizon-2020-policy-support-facility-peer-review-moldovan-research-and-innovation-system> (vizitat la 10.03.2017).

¹¹³ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

¹¹⁴ Legea bugetului de stat pentru anul 2017 nr. 279 din 16.12.2016. În: Monitorul Oficial nr. 472-477/943, 27.12.2016; Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2015 nr. 809 din 29.10.2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 306-310/903, 13.11.2015

¹¹⁵ Hotărârea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM nr. 6 din 12.01.2017 cu privire la repartizarea și aprobarea bugetului AȘM pe anul 2017 volumul cheltuielilor Academiei de Științe a Moldovei pentru sectorul 23 Știința și Inovare pentru anul 2017 http://www.asm.md/?go=acte-administrative&n=2&new_language=0 (vizitat la 10.10.2017).

Parlamentul a anticipat reorganizarea ministerelor, altor autorități administrative centrale și structuri organizaționale din sfera lor de competență, inclusiv și a Academiei de Științe a Moldovei, autorizând Guvernul, prin derogare de la art. 60 din Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181/2014, să redistribuie alocațiile prevăzute de Legea bugetului de stat pentru anul 2017¹¹⁶, deși proiectul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul cu privire la știință și inovare – art.1, 4, 5, ș.a.; Codul educației – art.18, 115, 116, ș.a.) de abia fusese înregistrat în Parlament.

Regăsim și alte afirmații declarative sau lipsite de originalitate:

„(...) finanțarea priorităților în domeniile cercetării și inovării, (...), va fi reprezentat de către ANCD” – care va „dispune de autonomie administrativă, financiară și decizională, în conformitate cu cadrul normativ”¹¹⁷ irealizabilă prin subordonarea Guvernului și excluderii Consiliului de administrare, format din reprezentanții instituțiilor de cercetare-dezvoltare.

„(...) excluderea mecanismului acreditării organizațiilor din domeniile cercetării și inovării, și înlocuirea acestuia cu instrumentul de evaluare (conform unei metodologii ce urmează a fi aprobată de Guvern) și confirmare a titlurilor științifice realizată de ANACEC”¹¹⁸ – propunerea Academiei de Științe a Moldovei care a persistat în toate proiectele de amendare a Codului cu privire la știință și inovare, începând cu anul 2010.

Autorii Notei informative își permit să enunțe neadevăruri:

„Cât privește funcțiile exercitate de cele 3 instituții la momentul actual, acestea nu vor fi modificate. Totodată, noua instituție va păstra autonomia de care dispun cele 3 instituții la momentul actual”¹¹⁹ – proiectul de lege modifică, cel puțin, funcțiile și atribuțiile Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare, iar autonomia acestuia se suprimă, deoarece ANACEC devine o „autoritate administrativă în subordinea Ministerului Educației”¹²⁰

„(...) fortificarea rolului mediului academic în stabilirea priorităților în domeniile cercetării și inovării”. Dimpotrivă. Rolul Academiei de Științe

¹¹⁶ Legea bugetului de stat pentru anul 2017 nr. 279 din 16.12.2016. În: Monitorul Oficial nr. 472-477/943, 27.12.2016, art. 151

¹¹⁷ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

¹¹⁸ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

¹¹⁹ Idem

¹²⁰ Idem, art. II pct. 3

a Moldovei se reduce la cel al unui „club al academicienilor, membrilor corespondenți și al unor cercetători aleși”, care nu va avea potențialul necesar pentru a exercita, chiar și atribuțiile decimate prin acest proiect de lege.

„(...) prioritățile la nivel național în domeniul cercetării fundamentale vor fi elaborate de comunitatea științifică în cadrul forumului suprem reprezentat de Academia de Științe a Moldovei care va exercita rolul de consultant strategic al guvernului în domeniile cercetării și inovării. Astfel, Academia, suplimentar, va înainta propuneri în partea ce vizează stabilirea priorităților de cercetare și inovare”¹²¹ – constatări incoerente și contrare art. 72 din proiectul de lege.

„Pe lângă membrii titulari și corespondenți, secțiile de știință din cadrul Academiei vor reuni câte 15 cercetători științifici aleși prin concurs în baza unui regulament aprobat de Guvern, de către întreaga comunitate științifică din țară” - aprobarea de către Guvern a regulamentului în cauză nu corespunde statutului declarat de proiectul de lege – „instituție publică de interes național, autonomă și independentă de autoritățile publice, apolitică (...)”¹²².

Prin redactarea esenței proiectului Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative Centrul de Implementare a Reformelor a depășit evident prevederile Statutului instituției care consacră expres: „(...) Centrul este o instituție publică, fondată de Guvern, care delegă exercitarea funcției de fondator Cancelariei de Stat, în scopul acordării Guvernului a asistenței în implementarea reformelor la nivel guvernamental, pentru crearea unui sistem modern și eficient de administrare”, „Centrul are misiunea de implementare eficientă și coordonată a reformelor la nivel guvernamental, pentru crearea unui sistem modern și eficient de administrare, evaluarea gradului de implementare a reformelor de către autoritățile publice și structurile organizaționale din sfera lor de competență, cooperarea cu instituțiile internaționale în vederea preluării și transpunerii celor mai bune practici de administrare, precum și atragerii asistenței externe” și respectiv „Directorul Centrului consiliază Prim-ministrul în domeniul implementării reformelor”, (...) „asigură elaborarea și înaintarea propunerilor de politici publice și proiecte de acte normative necesare implementării reformelor;”¹²³. Considerăm inacceptabilă cumularea de către Centru a funcțiilor „implementarea reformelor” și „elaborarea propunerilor de politici publice și proiecte de acte normative”, atunci când Statutul instituției prevede că „Centrul își desfășoară activitatea în baza principiilor legalității, transparenței,

¹²¹ Idem

¹²² Idem

¹²³ Hotărârea Guvernului cu privire la Centrul de Implementare a Reformelor nr. 11 din 18.01.2017. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.19-23/43, 20.01.2017, pct. 1, 5 și 18, 19

*integrității profesionale și autoadministrării (...) Centrul va evita apariția conflictelor de interes*¹²⁴. Pentru evitarea discordanței între normele Statutului instituției propunem abrogarea punctului 7 subpunct 2) sau, cel puțin, completarea acestuia cu cuvintele „necesare implementării reformelor”.

3. Cu privire la calitatea normelor de drept ale Codului cu privire la știință și inovare (republicat)

Cu referințe la jurisprudența Curții Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului, Curtea Constituțională a Republicii Moldova subliniază, în repetate rânduri, importanța respectării criteriilor calității normelor de drept în procesul legiferării: „Pentru a corespunde celor *trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate – norma de drept trebuie să fie formulată cu suficientă precizie, astfel încât să permită persoanei să decidă asupra conduitei sale și să prevadă, în mod rezonabil, în funcție de circumstanțele cauzei, consecințele acestei conduite*. În caz contrar, cu toate că legea conține o normă de drept care aparent descrie conduita persoanei în situația dată, persoana poate pretinde că nu-și cunoaște drepturile și obligațiile. Într-o astfel de interpretare, norma ce nu corespunde criteriilor clarității este contrară art. 23 din Constituție, care statuează obligația statului de a garanta fiecărui om dreptul de a-și cunoaște drepturile”¹²⁵.

Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene și Comisia Europeană convin „să amelioreze calitatea legiferării printr-o serie de inițiative și proceduri (...); (...) să respecte principii generale ale dreptului Uniunii, precum *legitimitatea democratică, subsidiaritatea și proporționalitatea, precum și securitatea juridică*; (...) să promoveze *simplitatea, claritatea și coerența* la redactarea legislației Uniunii, precum și să promoveze cel mai mare grad de transparență a procesului legislativ”¹²⁶.

În conformitate cu prevederile Acordului dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind participarea Republicii Moldova la Programul-cadru

¹²⁴ Idem, pct. 6

¹²⁵ Hotărârea Curții Constituționale asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin.(6) art.63 din Codul de procedură penală nr. 26 din 23.11.2010. În: Monitorul Oficial nr.235-240/27 din 03.12.2010, §10; Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor dispoziții ale Legii nr.1234-XIV din 22.09.2000 cu privire la procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova nr. 7 din 24.05.2012. În: Monitorul Oficial nr.113-118/13 din 08.06.2012. §62.

¹²⁶ Acord interinstituțional între Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene și Comisia Europeană privind o mai bună legiferare din 13 aprilie 2016. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 123/1 din 12.05.2016.

al Uniunii pentru cercetare și inovare (2014-2020) – Orizont 2020, Republica Moldova: „participă în calitate de țară asociată la Program, inclusiv *programul specific și regulile de participare*” „participă la activitățile din cadrul Programului în conformitate cu clauzele și condițiile specificate în prezentul Acord și anexele la acesta, în special în conformitate cu actele juridice menționate în articolul 1”¹²⁷. Acestea și alte acte normative, adoptate în temeiul Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene¹²⁸, prin natura lor obligă, inclusiv statele asociate, la ajustarea cadrului normativ național din domeniile cercetării și inovării la rigorile spațiului european de cercetare.

Mai mult, cooperarea în domeniile cercetare și dezvoltare tehnologică în cadrul Acordului de Asociere din 27.06.2014 între Republica Moldova și UE prevede: „schimbul de informații științifice și tehnologice”; „facilitarea accesului corespunzător la programele respective ale părților”; „participarea entităților de cercetare ale Republicii Moldova la programele-cadru de cercetare ale UE”; „promovarea proiectelor comune de cercetare în toate domeniile”; „facilitarea, în cadrul legislației aplicabile, a liberei circulații a lucrătorilor din domeniul cercetării care participă la activitățile reglementate de prezentul acord”¹²⁹ etc., ceea ce presupune iminența ajustării cadrului normativ în domeniile cercetării și inovării la acquis-ul comunitar și la bunele practici europene în domeniu. Cu atât mai mult, odată ce autorii proiectului Codului republicat și-au trasat ca obiectiv „perfecționarea cadrului normativ care reglementează domeniul de cercetare și inovare”¹³⁰.

¹²⁷ Acordul dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind participarea Republicii Moldova la Programul-cadru al Uniunii pentru cercetare și inovare (2014-2020) – Orizont 2020 Bruxelles, 1 iulie 2014 din 01.07.2014. În: Monitorul Oficial al RM nr. 238-246/541 din 15.08.2014. art. 1-2

¹²⁸ Tratat privind funcționarea Uniunii Europene. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 1 din 01 ianuarie 1957, art. 288 (ex-articolul 249 TCE) [online] Indaco Lege 5; Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului de instituire a Programului-cadru pentru cercetare și inovare (2014-20) – Orizont 2020. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L347, 20.12.2013, p. 104; Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului de stabilire a normelor de participare și diseminare pentru Orizont 2020. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L347, 20/12/2013, p. 81; Decizia Consiliului nr.743/2013/UE din 3 decembrie 2013 de instruire a programului specific. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L347, 20.12.2013. p. 965

¹²⁹ Acordul de Asociere din 27.06.2014 între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial al RM nr.185-199/442, 18.07.2014. art. 128

¹³⁰ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdfhttp://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/ LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx (vizitat la 14.07.2017)

Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017 stipulează că elaborarea actelor normative este guvernată de următoarele principii: „a) constituționalitatea; b) respectarea drepturilor și libertăților fundamentale; c) legalitatea și echilibrul între reglementările concurente; d) oportunitatea, coerența, consecutivitatea, stabilitatea și predictibilitatea normelor juridice; e) asigurarea transparenței, publicității și accesibilității; f) respectarea ierarhiei actelor normative”¹³¹.

Legea menționată supra consacră expres că actul normativ trebuie să corespundă „(...) și legislației Uniunii Europene” prin efectuarea expertizei de „compatibilitate cu legislația Uniunii Europene”¹³² la etapa de elaborare a proiectului actului normativ.

Anterior am prezentat argumente care demonstrează că, atât la etapa de elaborare a proiectului de lege pentru amendarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova¹³³ (în continuare Cod), cât și la adoptarea acestuia de către legiuitor, majoritatea din principiile menționate supra nu au fost respectate¹³⁴.

Ignorarea principiilor legiferării menționate supra a prejudiciat calitatea normelor juridice ale Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova¹³⁵ (în continuare Codul republicat).

Achieșăm opiniilor cercetătorilor A. Pisoschi și E. M. Dobrescu, publicate în perioada de preaderare a României la Uniunea Europeană: „Definițiile sunt piese esențiale în domeniul cunoașterii, dar și al comunicării deoarece ele descriu, enumeră proprietățile claselor de obiecte și disting conceptele. Nu de puține ori, definițiile românești diferă de cele adoptate internațional și nu au claritatea și nici concizia acestora”¹³⁶. Constatăm cu regret că aceeași stare de lucruri se atestă actualmente și în țara noastră.

¹³¹ Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al RM nr.7-17/34, 12.01.2018. art. 3 alin. (1)

¹³² Idem, art. 3 alin. (3), art. 21 alin. (1) lit. e)

¹³³ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004.

¹³⁴ Balmuş V. Preeminența dreptului și securitatea juridică la adoptarea Codului educației și amendarea Codului cu privire la știință și inovare. În: Akademos, 2017, nr. 1, p. 10-18; Balmuş V. Preeminența dreptului și securitatea juridică în procesul amendării Codului cu privire la știință și inovare și a Codului educației. În: Akademos, 2017, nr. 3, p. 23-30.

¹³⁵ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018

¹³⁶ Pisoschi A., Dobrescu E. M. Definiții privind cercetarea, dezvoltarea, inovarea. În: Revista de Politica Științei și Scientometrie, 2006, nr. 1, vol. 4, p. 19-27; Definiții privind cercetarea, dezvoltarea, inovarea. [online] www.strategie-cdi.ro/spice/admin/UserFiles/File/raportare.../L2-III%20-PLANUL.pdf (vizitat la 14.07.2017).

În acest context vom efectua, în primul rând, o analiză a definițiilor noțiunilor principale expuse în dispozițiile art. 3-29 din Codul republicat în coroborare cu alte dispoziții ale acestei legi, dar și cu dispozițiile Codului educației al Republicii Moldova.

Astfel, cu toate că Acordul de Asociere¹³⁷ utilizează separat noțiunile de „cercetare științifică civilă” și de „dezvoltare tehnologică” legiuitorul a exclus, la abrogarea art. 4 din Cod, noțiunea de cercetare-dezvoltare, dar a păstrat-o accidental în Codul republicat - „sfera cercetare-dezvoltare, inovare și transfer tehnologic”¹³⁸, dar a expus eronat noțiunea de „cercetare” - „activitate de cercetare fundamentală, cercetare aplicativă și de dezvoltare experimentală luate în ansamblu”¹³⁹, deși dezvoltarea experimentală nu trebuie confundată cu cercetarea științifică. Toate acestea în pofida faptului că Manualul Frascati stabilește: „Cercetarea și dezvoltarea experimentală (R&D) cuprinde lucrări creative și sistematice întreprinse pentru creșterea stocului de cunoștințe, inclusiv în ceea ce ține de cunoașterea omeniului, a culturii și a societății, și pentru a elabora noi aplicații ale cunoștințelor disponibile. Pentru ca o activitate să fie o activitate de cercetare-dezvoltare, ea trebuie să corespundă celor cinci criterii fundamentale (...): nouă; creativă; incertă; sistematică; transferabilă și/sau reproductibilă”¹⁴⁰.

Deci, în locul „perfecționării”, pretinse de autori¹⁴¹, s-a recurs la substituirea formală a domeniilor cercetare-dezvoltare și inovare cu „domeniile cercetării și inovării”.

Potrivit Manualului Frascati: „Cercetarea fundamentală este o activitate experimentală sau teoretică realizată, în primul rând, pentru a dobândi noi cunoștințe despre fundamentele care stau la baza fenomenelor și faptelor observabile, fără a fi aplicate sau utilizate în mod special. Cercetarea aplicativă

¹³⁷ Acordul de Asociere din 27.06.2014 între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial al RM nr.185-199/442, 18.07.2014. art. 127

¹³⁸ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 8

¹³⁹ Idem, art. 4

¹⁴⁰ Frascati Manual 2015. Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. [online] <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9215001e.pdf?expires=1517394762&id=id&accname=guest&checksum=DE6D1FFB6D31DBB3880E84F32D1C456B> (vizitat la 14.02.2018). p. 44-45

¹⁴¹ Proiecte de acte legislative 230.2017.ro.pdf <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/ LegislativId/3839/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat la 14.07.2017)

este o cercetare inițiată în vederea dobândirii de noi cunoștințe și este îndreptată, în primul rând, spre un scop specific sau un obiectiv specific. Dezvoltarea experimentală este o activitate sistematică, bazată pe cunoștințele dobândite din cercetare și experiența practică și prin generarea de cunoștințe suplimentare, care vizează producerea de noi produse sau procese sau îmbunătățirea produselor sau proceselor existente¹⁴².

În Codul republicat definițiile unanim acceptate de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) au fost trunchiate ceea ce le-a atribuit înțelesuri ambigue: „Cercetare fundamentală – activitate care are drept scop dobândirea de noi cunoștințe, formularea și verificarea a noi ipoteze și teorii într-un domeniu al științei. Cercetare aplicativă – activitate care are drept scop acumularea și utilizarea cunoștințelor noi pentru soluționarea unor probleme practice, pentru crearea de noi produse, tehnologii și servicii sau pentru îmbunătățirea lor. Dezvoltare experimentală – activitate sistematică fundamentată pe cunoștințele existente, obținute în urma cercetării și/sau din experiența practică, care este orientată spre obținerea de materiale, produse sau dispozitive noi, stabilirea de noi procedee, sisteme și servicii ori spre ameliorarea substanțială a celor deja existente sau stabilite¹⁴³.

În opinia noastră, definițiile prevăzute de Codul republicat nu specifică unele particularități atât ale activității în cadrul cercetării fundamentale – „lucrare experimentală sau teoretică”, cât și ale cunoștințelor noi dobândite – „despre fundamentele care stau la baza fenomenelor și faptelor observabile¹⁴⁴. Aceasta va facilita atribuirea oricăror cunoștințe noi, obținute prin activitate de cercetare teoretică, la cercetarea fundamentală, ceea ce se întâmplă deseori în cercetarea științifică.

Este de menționat că cercetarea aplicativă presupune, inclusiv și activități de cercetare teoretică, dar, spre deosebire de cercetarea fundamentală, acestea au scopul de a dobândi cunoștințe noi specifice, diferite de cele „despre fundamentele care stau la baza fenomenelor și faptelor observabile¹⁴⁵.

¹⁴² Frascati Manual 2015. Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. [online] <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9215001e.pdf?expires=1517394762&id=id&accname=guest&checksum=DE6D1FFB6D31DBB3880E84F32D1C456B> (vizitat la 14.02.2018). p. 44-45

¹⁴³ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 5-7

¹⁴⁴ Frascati Manual 2015. Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. [online] <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9215001e.pdf?expires=1517394762&id=id&accname=guest&checksum=DE6D1FFB6D31DBB3880E84F32D1C456B> (vizitat la 14.02.2018). p. 44-45

¹⁴⁵ Idem

Considerăm că omiterea din definiția dezvoltării experimentale a sintagmei „și prin generarea de cunoștințe suplimentare” exclude din această categorie a dreptului științei elementul creației științifice și, implicit, lipsește pe cei care realizează dezvoltarea experimentală de calitatea de cercetător științific.

Mai mult, susținem ideea că cercetarea-dezvoltarea asigură „inovarea bazată pe cercetare științifică și dezvoltare experimentală”¹⁴⁶.

Din aceste considerente nu susținem următoarele definiții din Codul republicat: „subiect al domeniilor cercetării și inovării” și „organizație din domeniile cercetării și inovării”¹⁴⁷. În conformitate cu dispozițiile art. 14-15, coroborate cu cea a art. 13 alin. (1), orice organizație va pretinde la finanțarea instituțională, având statutul de organizație de drept public din domeniile cercetării și inovării dacă desfășoară doar una dintre următoarele activități: „(...) dezvoltarea experimentală, implementarea rezultatelor științifice și inovațiilor, transferul tehnologic (...)”¹⁴⁸.

În opinia noastră, la finanțarea instituțională din bugetul de stat pot pretinde doar organizațiile de drept public din domeniile cercetării și inovării care desfășoară cel puțin una din următoarele activități: cercetarea-dezvoltarea, pregătirea și perfecționarea cadrelor științifice. Implementarea inovațiilor, transferul tehnologic este mai mult specifică organizațiilor de drept privat din domeniile cercetării și inovării¹⁴⁹, deci acestea nu pot pretinde la finanțare instituțională, fiind persoane juridice cu scop lucrativ.

Organizațiile de drept public din domeniile cercetării și inovării implementează inovații și efectuează transfer tehnologic, doar, de rând cu activitățile de cercetare-dezvoltare, pregătire și/sau perfecționare a cadrelor științifice.

Considerăm nereușită definiția organizației de drept privat din domeniile cercetării și inovării, deoarece o astfel de organizație comercială poate fi fondată nu numai „de persoane fizice sau juridice de drept privat”¹⁵⁰. Întreprinderile de stat și cele municipale, inclusiv din domeniile cercetării și inovării, „se fondează și se dotează de către Guvern și alte organe abilitate prin lege” sau

¹⁴⁶ Ordonanța Guvernului României Nr. 57 din 16.08.2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică, art. 2 [online] www.research.gov.ro/uploads/programe-nationale/program.../og_57_2002_mcu.pdf (vizitat la 24.07.2017).

¹⁴⁷ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 14-15

¹⁴⁸ Idem, art. 15

¹⁴⁹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018

¹⁵⁰ Idem, art. 17

„de către autoritățile administrației publice locale”¹⁵¹. Mai mult, dispoziția art. 18 din Codul republicat contravine art. 90 alin. (1) a aceleiași legi și art. 57, 59 alin. (2) din Codul civil, deoarece organizația (asociația) obștească din domeniile cercetării și inovării¹⁵² este o organizație necomercială de drept privat, indiferent de faptul dacă urmărește beneficiul public sau beneficiul mutual. Astfel, dispozițiile art. 17 și art. 18 din Codul republicat trebuie comasate.

Definițiile noțiunilor „inovare” și „transfer tehnologic” din Codul republicat denotă discrepanța vădită cu noțiunile din Manualul Oslo care prevede că inovarea poate fi clasificată în inovare de produs sau proces tehnologic (TPP) și inovare organizațională. Inovarea TPP „cuprinde produse și procese noi din punct de vedere tehnologic implementate și noutăți tehnologice semnificative referitor la produse și procese (...) în cazul în care a fost introdusă pe piață (inovare produs) sau utilizată în cadrul unui proces de producție (inovare proces). Inovările TPP implică o serie de activități științifice, tehnologice, organizaționale, financiare și comerciale”¹⁵³. Inovarea organizațională presupune „introducerea unor structuri organizaționale modificate semnificativ; implementarea tehnicilor de management avansate; implementarea orientărilor strategice corporative noi sau modificate considerabil (...) dacă acestea asigură „o schimbare măsurabilă a randamentului, precum productivitatea sau vânzările ridicate”¹⁵⁴.

Limitarea inovării la „activitatea de aplicare a rezultatului obținut de pe urma cercetării și/sau experienței practice (...)”¹⁵⁵ creează confuzie în „indicatorii statistici pe termen lung și pe termen scurt ai activității întreprinderilor, indicatorii statistici în domeniul energiei, cercetării și inovării, turismului, transporturilor, tehnologiei informației și comunicațiilor (...) elaborați în conformitate cu metodologiile internaționale (EUROSTAT/ONU) și în cores-

¹⁵¹ Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.82-86/661 din 22.06.2002. art. 179

¹⁵² Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 18; Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129/663, 30.07.2004, art. 57-59 alin. (2)

¹⁵³ Oslo Manual. Guidelines for collecting and interpreting innovation data, 3rd edition, 2005, pct. 130-132. [online] <http://www.oecd.org/sti/inno/oslomanualguidelinesforcollectingan-dinterpretinginnovationdata3rdedition.htm>, (vizitat la 14.07.2017).

¹⁵⁴ Idem, pct. 155-157

¹⁵⁵ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 20

pundere cu cerințele naționale pentru elaborarea și monitorizarea documentelor de politici¹⁵⁶.

Potrivit cercetătorilor Gabriel I. Năstase și Dan C. Badea transferul tehnologic reprezintă transferul „rezultatelor cercetării din unitățile de cercetare-dezvoltare (universități, institute de cercetare), în firmele de afaceri sau în alte componente ale societății. Cele trei entități care participă la transferul de tehnologie au ca obiectiv accelerarea utilizării economice a rezultatelor cercetării, implicând tranziția de la invenție la inovare și difuzarea de succes pe piață, creând astfel valoare adăugată¹⁵⁷.

Ordonanța Guvernului României Nr. 57 din 16.08.2002 definește transferul tehnologic ca „ansamblul de activități desfășurate cu sau fără bază contractuală, pentru a disemina informații, a acorda consultanța, a transmite cunoștințe, a achiziționa utilaje și echipamente specifice, în scopul introducerii în circuitul economic a rezultatelor cercetării, transformate în produse comerciale și servicii¹⁵⁸.

Sușținem opinia cercetătoarei Al. Sîrbu, care consideră că transferul tehnologic „se referă la procesul de inovare tehnologică, care permite transmiterea unui set complex de cunoștințe și informații, rezultatele cercetării sau know-how prin difuziune și inovație către alte firme sau organizații pentru o mai bună valorificare a resurselor pe piață¹⁵⁹.

Constatăm că Codul republicat statuează eronat că transferul tehnologic rezidă doar în procesul „de punere în aplicare, în cadrul unor proiecte, a rezultatelor inovării în scopul obținerii produselor și serviciilor noi, sporirii performanțelor, precum și în scopul îmbunătățirii eficienței acestora¹⁶⁰, excluzând „transmiterea unui set complex de cunoștințe și informații, rezultatele cercetării sau know-how”, limitează transferul tehnologic doar la punerea în aplicare a rezultatelor oricărei inovări.

¹⁵⁶ Hotărîrea Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului statistic național 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia nr. 1451 din 30.12.2016. măsura 1.2.3. și subacț. 2.3.18

¹⁵⁷ Năstase Gabriel I., Badea Dan C. Modele ale dezvoltării inovatoare prin știință. În: Cogito, 2010, nr. 1, Vol. II, p. 114.

¹⁵⁸ Ordonanța Guvernului României Nr. 57 din 16.08.2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică, Anexa pct. 7 [online] www.research.gov.ro/uploads/programe-nationale/program.../og_57_2002_mcu.pdf (vizitat la 24.07.2017).

¹⁵⁹ Sîrbu Al. Procesul de inovare și transferul tehnologic - între teorie și practică. În: Buletinul AGIR, 2016, nr. 4, p. 87.

¹⁶⁰ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 21.

În pofida faptului că „Statul, în persoana autorităților publice, garantează funcționarea și dezvoltarea domeniilor cercetării și inovării prin: (...) b) finanțarea stabilă ascendentă a dezvoltării potențialului domeniilor cercetării și inovării și stimularea creării unei infrastructuri moderne a acestor domenii; c) promovarea unei politici financiare, fiscale și vamale favorabile în domeniile cercetării și inovării;”, legea în cauză condiționează finanțarea instituțională prin așa numitele „principii”, care, nicidecum, nu vor garanta dezvoltarea potențialului organizațiilor de drept public din domeniile cercetării și inovării, cel puțin celor preocupate de cercetarea științifică fundamentală, cercetarea teoretică, cercetarea științifică în domeniul științelor sociale și umaniste: „(...) b) ponderea limitată a finanțării instituționale în totalul fondurilor obținute de instituție; (...) d) încurajarea inițiativelor de consolidare organizațională atât în interiorul categoriilor de organizații de drept public din domeniile cercetării și inovării, cit și între diferite categorii de astfel de organizații”¹⁶¹.

Mai mult, credem că „principiile” menționate vor avea ca consecință „optimizarea” sau reducerea și degradarea potențialului organizațiilor de drept public din domeniile cercetării și inovării, inclusiv și privatizarea bunurilor acestora.

În opinia noastră, produc confuzie și dispozițiile Codului republicat care utilizează noțiunea „infrastructura domeniilor cercetării și inovării” ca „*totalitate a organizațiilor care contribuie la desfășurarea activității științifice și de inovare: Academia de Științe, alte organizații din domeniile cercetării și inovării, instituții financiare, fonduri și agenții de susținere a activității în domeniu, business-incubatoare, parcuri de inovare (științifice, tehnico-științifice și tehnologice), întreprinderi și alte organizații specializate*”¹⁶², care, de fapt enumeră elementele structurii domeniilor cercetării și inovării.

Confuzia apare și atunci când legiuitorul prevede: finanțarea instituțională este cea „*acordată din bugetul de stat organizațiilor de drept public din domeniile cercetării și inovării, inclusiv instituțiilor de învățământ superior de stat, pentru menținerea și dezvoltarea infrastructurii publice din domeniile cercetării și inovării (...) în baza metodologiei de finanțare instituțională aprobate de Guvern*”¹⁶³ și *asigurarea accesului oricărui cercetător științific „(...) la infrastructura publică din domeniile cercetării și inovării, aceasta utilizând-se pentru implementarea proiectelor în cadrul mecanismului național de cercetare și inovare, stabilit de prezentul cod*”¹⁶⁴, concretizând în continuare:

¹⁶¹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat.

În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 13 alin. (2)

¹⁶² Idem, art. 23

¹⁶³ Idem, art. 13 alin. (1)

¹⁶⁴ Idem, art. 13 alin. (4)

a) „Organizația de drept public din domeniile cercetării și inovării este responsabilă de asigurarea accesului la infrastructura instituției al cercetătorilor științifici care implementează proiecte din domeniile cercetării și inovării finanțate prin intermediul Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare în măsura deplină, în conformitate cu metodologia de finanțare a proiectelor din domeniile cercetării și inovării, aprobată de Guvern”¹⁶⁵;

b) „Conducerea organizației de drept public din domeniile cercetării și inovării asigură accesul la infrastructura instituției al grupurilor de cercetători științifici care implementează proiecte din domeniile cercetării și inovării finanțate prin intermediul Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare în conformitate cu metodologia de finanțare a proiectelor din domeniile cercetării și inovării, aprobată de Guvern”¹⁶⁶.

Astfel, pe de o parte, legea asigură accesul oricărui cercetător științific la infrastructura publică din domeniile cercetării și inovării, pentru implementarea proiectelor în cadrul mecanismului național de cercetare și inovare¹⁶⁷, care nu este stabilit de Codul republicat, iar, pe de altă parte, asigură accesul la infrastructura instituției al cercetătorilor științifici care implementează proiecte din domeniile cercetării și inovării finanțate prin intermediul Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare conform metodologiei de finanțare a proiectelor din domeniile cercetării și inovării, aprobate de Guvern¹⁶⁸.

Constatăm o discrepanță vădită între dispozițiile art. 24 și art. 65 din Codul republicat. Potrivit unor dispoziții din legea în cauză, membrii titulari (academicienii) și membrii corespondenți ai Academiei de Științe sunt „aleși de Adunarea generală a membrilor titulari și membrilor corespondenți ai Academiei de Științe”¹⁶⁹, iar conform altor „Membrii titulari, membrii corespondenți și membrii de onoare sînt aleși pe viață de Adunarea generală a Academiei de Științe, potrivit propunerilor prezentate de secțiile de științe ale Academiei de Științe, în conformitate cu Statutul Academiei de Științe”¹⁷⁰.

Mai mult, Codului republicat stipulează: „Academia de Științe a Moldovei este o instituție publică de interes național, autonomă și independentă de autoritățile publice, apolitică, care reunește personalități cu realizări deosebite

¹⁶⁵ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat.

În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 93 alin. (2)

¹⁶⁶ Idem, art. 98 alin. (3)

¹⁶⁷ Idem, art. 13 alin. (1), (4)

¹⁶⁸ Idem, art. 93 alin. (2) și art. 98 alin. (3)

¹⁶⁹ Idem, art. 24

¹⁷⁰ Idem, art. 65 alin. (1)

în domeniile cercetării și inovării (...)”¹⁷¹, însă, contrar *statutului autonom și independent*, 45 din membrii Adunării generale a Academiei de Științe a Moldovei sunt „aleși prin concurs, pentru o perioadă de 4 ani, *pe baza unui regulament aprobat de Guvern*”¹⁷².

Putem lăsa pe seama unei erori accidentale sau intenționate, însă completarea în Codul republicat a definiției „membri de onoare ai Academiei de Științe” cu o singură sintagmă „din țară și” lipsește de sens acordarea acestui titlu onorific, destinat persoanelor străine care nu pot devenii membri titulari sau membri corespondenți. Prin definiție, cetățenii Republicii Moldova nu pot deveni membri de onoare al Academiei de Științe, deoarece, având „rezultate remarcabile în știință și cultură”, aceștia pot candida la titlul de membri titulari sau membri corespondenți. Mai mult, este alogică pentru cetățenii Republicii Moldova condiția „participă activ la cooperarea tehnico-științifică cu organizații din domeniile cercetării și inovării din Republica Moldova”¹⁷³.

Conform Codului republicat, „*Programul național în domeniile cercetării și inovării (...) asigură sincronizarea cu programul strategic de dezvoltare a țării, cu strategiile sectoriale și programele-cadru de cercetare ale Uniunii Europene*”¹⁷⁴. Considerăm eronată utilizarea noțiunilor „program național în domeniile cercetării și inovării” și „program strategic de dezvoltare a țării”.

Prin natura sa juridică programul național în domeniile cercetării și inovării este o strategie sectorială care incontestabil trebuie să fie sincronizată cu strategia națională de dezvoltare (așa-numitul „program strategic de dezvoltare a țării”).

În opinia noastră, așa-numitul Program național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 trebuie să identifice prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării „în funcție de necesitățile de dezvoltare a țării, de potențialul existent, avantajul competitiv și evoluțiile factorilor externi ce determină dezvoltarea”¹⁷⁵, care trebuie să se regăsească în viitoarea Strategie Națională de Dezvoltare Moldova 2030.

Evident, ca și orice strategie sectorială, Programul național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 trebuie să se realizeze în cadrul unui plan de cercetare, dezvoltare și inovare, care este divizat în programe și

¹⁷¹ Idem, art. 48

¹⁷² Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 67-68

¹⁷³ Idem, art. 25

¹⁷⁴ Idem, art. 27 alin. (1)

¹⁷⁵ Idem, art. 50 lit. a)

proiecte, dar nu nemijlocit „prin finanțare instituțională și prin proiecte de cercetare și inovare care corespund priorităților strategice de dezvoltare aprobate de Guvern”¹⁷⁶, cum prevede Codul republicat.

Atestăm și la acest capitol multe reiterări alogice și inutile: „Programul național în domeniile cercetării și inovării (în continuare – Program național) este principalul document de politici prin care Guvernul stabilește prioritățile și obiectivele de dezvoltare în domeniile cercetării și inovării pentru o durată de 4 ani și asigură sincronizarea cu programul strategic de dezvoltare a țării, cu strategiile sectoriale și programele-cadru de cercetare ale Uniunii Europene”, „Programul național se realizează prin finanțare instituțională și prin proiecte de cercetare și inovare care corespund priorităților strategice de dezvoltare aprobate de Guvern”; „Statul identifică prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării”; „Prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării se identifică: a) în funcție de necesitățile de dezvoltare a țării, de potențialul existent, avantajul competitiv și evoluțiile factorilor externi ce determină dezvoltarea, prin Programul național și strategiile de dezvoltare sectoriale”¹⁷⁷ etc.

Există curențe și între definiția noțiunii „evaluare” cu cea din dispozițiile Codului republicat privind Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC).

Dacă în privința finalității evaluării organizațiilor din domeniile cercetării și inovării Codul republicat stabilește că aceasta „este clasificarea acestora pe niveluri de capacitate care determină accesul diferențiat la finanțare conform metodologiei de finanțare a proiectelor în domeniile cercetării și inovării aprobate de Guvern”¹⁷⁸, apoi în ceea ce privește evaluarea personalului științific și științifico-didactic situația este incertă.

Astfel, Codul republicat stabilește printr-o construcție tautologică, că evaluarea este un „proces de evaluare complexă a capacităților (...) personalului științific și științifico-didactic (...) de a activa în vederea îndeplinirii misiunii asumate, organizat de către ANACEC”¹⁷⁹, și evident că ANACEC este „responsabilă de evaluarea (...) personalului științific și științifico-didactic”¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Idem, art. 50 lit. a)

¹⁷⁷ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 27 alin. (1), (3); art. 47 alin. (3); art. 50 lit. a)

¹⁷⁸ Idem, art. 28 alin. (1), (2)

¹⁷⁹ Idem,

¹⁸⁰ Idem, art. 74

În același timp, printre atribuțiile ce țin de evaluarea personalului științific și științifico-didactic regăsim doar următoarele: „(...) e) confirmă titlurile științifice și științifico-didactice; f) confirmă sau respinge decizia senatului instituției organizatoare de doctorat privind conferirea titlului științific de doctor și a titlurilor științifico-didactice; g) confirmă și conferă titlul științific de doctor habilitat; m) organizează expertiza dosarelor prezentate de candidații care doresc să obțină dreptul de conducere de doctorat; p) organizează expertizarea tezelor de doctorat și de doctor habilitat și a obiectivității deciziilor emise de comisiile de susținere a tezelor de doctorat și de doctor habilitat; q) monitorizează activitatea de evaluare a conducătorilor de doctorat din cadrul școlilor doctorale; r) retrace confirmarea titlului de doctor sau de doctor habilitat și inițiază procedurile de retragere a titlurilor de către instituția emitentă dacă se atestă că titlul a fost acordat cu încălcări; (...)”¹⁸¹.

Deci, Codul republicat stabilește atribuțiile ANACEC în domeniul evaluării personalului științific și științifico-didactic alogic și evaziv, dar și cu reiterări.

În opinia noastră, atribuția de a confirma titlurile științifice și științifico-didactice este una generală care presupune organizarea de către ANACEC a unei evaluări. În acest caz, atribuțiile enumerate după aceasta sunt doar cazuri particulare ale atribuției generale și ar trebui expuse corespunzător¹⁸².

Atribuția ANACEC de conferire a titlului științific de doctor habilitat, stabilită de Codul republicat, contravine dispoziției respective din Codul educației: „Titlul de doctor habilitat se conferă de către instituția care a organizat programul de postdoctorat.”¹⁸³

Mai mult, deoarece confirmarea de către ANACEC a titlurilor științifice și științifico-didactice presupune confirmarea după evaluare a tuturor titlurilor științifice (*doctor și doctor habilitat*¹⁸⁴, *conferențiar cercetător și profesor cercetător*) prevăzute de Codul republicat¹⁸⁵ și titlurilor științifico-didactice (*conferențiar universitar și profesor universitar*)¹⁸⁶, apare confuzia la delimitarea titlurilor, funcțiilor și gradelor științifice.

¹⁸¹ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 75

¹⁸² Idem, art. 75 lit. f), g), p)

¹⁸³ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 95 alin. (6)

¹⁸⁴ Idem, art. 117 alin. (2) lit. a)

¹⁸⁵ Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 105 alin. (5), (6)

¹⁸⁶ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 117 alin. (2) lit. b)

Îndată după ratificarea Memorandumului de înțelegere între Republica Moldova și Uniunea Europeană privind asocierea Republicii Moldova la cel de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013)¹⁸⁷ și asocierea la Spațiul European de Cercetare, Academia de Științe a Moldovei a adoptat Declarația de aderare a comunității științifice a Republicii Moldova la Carta Europeană a Cercetătorului și la Codul de Conduită pentru Recrutarea Cercetătorului.

Conform Recomandării Comisiei din 11 martie 2005 „Cu privire la Carta Europeană a cercetătorului și un cod de conduită pentru recrutarea cercetătorilor” cercetătorii sunt „*specialiști care lucrează la conceperea sau la crearea de cunoștințe, produse, procedee, metode și sisteme noi și la administrarea proiectelor aferente*”. Această definiție cuprinde orice activitate în domeniile „cercetării fundamentale”, „cercetării strategice”, „cercetării aplicate”, „dezvoltării experimentale” și „transferului de cunoștințe”, inclusiv inovarea și activitățile de consiliere, de supervizare și de învățământ, administrarea cunoașterii și a drepturilor de proprietate intelectuală, exploatarea rezultatelor cercetării sau jurnalismul științific¹⁸⁸.

În spațiul european de cercetare se face distincție între cercetătorii debutanți, adică cei „(...) *aflați în primii patru ani (echivalentul în norma întreagă) ai activității lor de cercetare, inclusiv perioada de formare pentru cercetare*”, și „*cercetătorii experimentați - cei care dispun de cel puțin patru ani de experiență în cercetare (echivalentul în norma întreagă) de la obținerea diplomei de studii universitare care le permite accesul la studii de doctorat, în țara în care au obținut gradul/diploma, sau cercetătorii care sunt deja titulari ai unei diplome de doctorat, indiferent de timpul necesar pentru obținerea acesteea*”¹⁸⁹.

Codul educației nu face o astfel de distincție și stabilește că personalul din învățământul superior se constituie din „*personal științifico-didactic: lector universitar, conferențiar universitar, profesor universitar; personal științific: cercetător științific, cercetător științific superior, cercetător științific coordonator,*

¹⁸⁷ Legea pentru ratificarea Memorandumului de înțelegere între Republica Moldova și Uniunea Europeană privind asocierea Republicii Moldova la Cel de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013) nr. 279 din 27.12.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.21-24/60, 27.01.2012

¹⁸⁸ Recomandarea Comisiei din 11 martie 2005 „Cu privire la Carta Europeană a cercetătorului și un cod de conduită pentru recrutarea cercetătorilor” (2005/251/CE). În: Jurnalul Oficial al Comunităților Europene nr. 142 din 01/06/2012.

¹⁸⁹ Idem

*cercetător științific principal*¹⁹⁰, însă enumeră ca funcții echivalente: *cercetător științific și asistent universitar; cercetător științific superior și lector universitar; cercetător științific coordonator și conferențiar universitar; cercetător științific principal, profesor universitar*¹⁹¹.

Codul republicat stipulează că în domeniile cercetării și inovării „există următoarele funcții științifice: a) *cercetător științific stagiar*; b) *cercetător științific*; c) *cercetător științific superior*; d) *cercetător științific coordonator*; e) *cercetător științific principal*; f) *consultant științific*; g) *cercetător științific invitat*”¹⁹².

Astfel, constatăm că funcțiile de *cercetător științific stagiar, consultant științific, cercetător științific invitat și gradul științific de profesor cercetător* nu sunt prevăzute pentru *instituțiile de învățământ superior și structurile acestora în domeniile științei și inovării*¹⁹³. Mai mult, echivalarea funcției de cercetător științific principal cu cea de profesor universitar contravine normelor Codului republicat, iar echivalarea *funcției asistent universitar*, care este o funcție didactică, cu o funcție științifică, cea de *cercetător științific* este lipsită de logică.

Este cert că definiția noțiunii de cercetător în Cod era depășită, dar aceasta se datora lipsei la acel moment a unei definiții recomandate și acceptate în spațiul european de cercetare. Cu regret, legiuitorul a păstrat în Codul republicat definiția depășită.

În opinia noastră, implementarea Codului cu privire la știință și inovare, amendat prin Legea nr. 190 din 21.07.2017 și republicat, fără o amendare suplimentară, va avea consecințe dezastruoase asupra comunității științifice și performanței domeniului de cercetare-dezvoltare, asupra Academiei de Științe a Moldovei și instituțiilor de cercetare-dezvoltare, a imaginii acestora în spațiul de cercetare european și internațional.

Victor BALMUȘ,
doctor habilitat în drept, profesor cercetător

¹⁹⁰ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 117 alin. (1)

¹⁹¹ Idem, art. 118 alin. (2)

¹⁹² Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 103 alin. (2)

¹⁹³ Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319-324/634, 24.10.2014, art. 117 alin. (1); Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 republicat. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.58-66/131 din 23.02.2018, art. 95 alin. (1) lit. h)

CAPITOLUL III

DREPT PENAL ȘI PROCESUAL PENAL

Capitolul în cauză vizează respectarea și consolidarea exigențelor statului de drept și supremația legii prin prisma drepturilor și libertăților fundamentale absolute prevăzute de art. 3 și art.7 din CEDO, sistematizarea și tratamentul mijloacelor juridico-penale destinate protecției securității naționale, problematica expertizelor judiciare și constatărilor tehnico-științifice în procesul penal, limitele discreției de atribuire a calității de bănuit/învinuit în procesul penal și dreptul la informare cu privire la acuzațiile în materie penală, exercitarea apărării în dreptul procesual penal și fenomenul de tip „raider”, ca factor de amenințare asupra securității economice, au constituit obiectul unor cercetări doctrinare susținute cu jurisprudența CtEDO și practica judiciară națională.

3.1. STATUL DE DREPT ȘI SUPREMAȚIA LEGII ÎN REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA DREPTURILOR FUNDAMENTALE ABSOLUTE PREVĂZUTE DE ART. 3 ȘI ART. 7 DIN CEDO

3.1. THE STATE OF RIGHTS AND THE SUPREMACY OF LAW IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY THE PRINCIPLE OF THE ABSOLUTE FUNDAMENTAL RIGHTS PROVIDED BY ART.3 AND ARTICLE 7 OF THE ECHR

Summary

Although the legal framework in the Republic of Moldova allows, to a certain extent, the punishment of ill-treatment and abuse by means of criminal sanctions, resounding cases such as Brăguță, etc., it proves that it does not meet the quality requirement of the norm aimed at regulating ill-treatment, amplifying the effects of discouraging them and placing particular emphasis on all the elements of the ban. Moreover, the health and legal care system has not gained enough independence, trust and power to become an effective tool against ill-treatment, but, on the contrary, it is focused on protecting torturers from possible allegations.

Regarding the principle of the lawfulness of criminality, we state that it requires the legislator to adopt complete legal texts (to cover all the underlying

assumptions of criminalization) and precision (to establish when the meaning of rules, terms or expressions, as well as the determination without (Article 53 (3) of Law No 780 of 27 December 2001 on Legislative Acts) as well as the ECHR jurisprudence (Case Broniowski v. Poland (Judgment of 22 June 2004, paragraph 147, case of Hutten-Czapska v. Poland (judgment of 22 February 2005, point 47). In the context of these, the observance of the standards of the rule of law and the rule of law imply the absolute observance of the absolute fundamental rights provided by art. 3 and art. 7 of the ECHR. However, in our view, especially under the art. 7 of the ECHR, the legislator adopts unclear and incoherent rules, and the lack of systematic nature of these rules also dictates their unpredictability.

Consacrarea principiului statului de drept, prevăzut la art. 1 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova¹, privesc scopurile majore ale activității statale prefigurate în ceea ce este numit domnia legii, noțiune ce implică subordonarea statului față de drept, asigurarea acelor mijloace care să permită dreptului să cenzureze opțiunile politice și, în acest cadru, să pondereze eventualele tendințe abuzive, discreționare ale structurilor etatice. Statul de drept asigură supremația Constituției, corelarea legilor și a tuturor actelor normative cu aceasta, existența regimului de separație a puterilor publice, care trebuie să acționeze în limitele legii, și anume în limitele unei legi ce exprimă voința generală.

Statul de drept consfințește un ansamblu de garanții, inclusiv garantarea principiului legalității, care asigură respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor prin autolimitarea statului, respectiv încadrarea indivizilor sau persoanelor juridice private, precum și autorităților și instituțiilor publice în coordonatele dreptului (Raportul privind preeminența dreptului, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 86-a sesiune plenară, 2011, § 42).

Raportul general în problemele inacțiunii legislative în jurisprudența constituțională prezentat la Congresul XIV al Conferinței Curților Constituționale europene din iulie 2008 statuează că legiuitorul are obligația de a elimina lacunele legislative și a soluționa probleme grave, inclusiv a celor de drept semnalate. Tolerarea unei legi sau act normativ imperfect, precum și perpetuarea situației în care se încalcă sistematic drepturile și libertățile fundamentale ale omului indică asupra faptului că statul nu-și onorează deplin misiunea prin care a fost consfințit.

Edictarea și aplicarea corectă, uniformă și în spiritul principiilor constituționale a legii reprezintă pilonul statului de drept, iar în consecință constituie o garanție constituțională a drepturilor și libertăților conferite cetățenilor pentru apărarea lor împotriva unor eventuale abuzuri.

¹ http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731. Vizitat: 19.03.2019.

Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului², cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte, iar dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale (art. 4 alin. (1) și (2) din Constituția Republicii Moldova).

Curtea Constituțională, în Hotărârea nr. 24 din 09 octombrie 2014 (pct. 126)³, prevede faptul că respectarea obligațiilor internaționale asumate prin propria voință este o tradiție juridică și un principiu constituțional, ca parte inseparabilă a unui stat de drept. Pornind de la spiritul Constituției, trebuie să se asigure supremația legii, respectarea strictă a principiilor și valorilor supreme, reprezentând în mod practic testul eficacității Constituției - ca lege supremă a unui stat de drept.

Conform principiului *pacta sunt servanda*, jurisprudența a dedus obligația statului de a pune în armonie legislația sa cu tratatul pe care l-a încheiat, iar un stat care a contractat în mod valabil obligații internaționale este ținut, în spiritul supremației legii, să aducă legislației sale modificările necesare pentru a asigura executarea angajamentelor luate (Decizia Curții Permanente de Justiție Internațională (în continuare - C.P.J.I.) din 1910 în Cauza Pecherries de l'Atlantique (pescăriile din Atlantic), Avizul C.P.J.I. din 1923, în Cauza Acquisitions de la nationalité polonaise (dobândirea cetățeniei poloneze) și Avizul C.P.I.J. din 1925, în Cauza L'échange des populations grecque et turque (schimbul de populație între greci și turci).

După declararea independenței, Republica Moldova a aderat la multiple tratate internaționale în domeniul drepturilor omului, pentru ca aceste standarde înalte să fie încadrate în legislația națională.

Astfel, prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24 iulie 1997⁴, Republica Moldova a ratificat Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950.

Una dintre valorile fundamentale ale societăți democratice constă în interzicerea torturii și relelor tratamente (art. 3), precum și nicio pedeapsă fără lege (art. 7), care au caracter absolut și intangibil, iar conform art. 15 par. 2 din CEDO, nicio derogare de la prevederile sale nu este permisă, chiar dacă

² http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731. Vizitat: 19.03.2019.

³ https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf. Vizitat: 19 martie 2019.

⁴ <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=511&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.

este cazul unui pericol public care amenință viața națiunii (Cauza Selmouni c. France (Hotărârea din 28 iulie 1999, pct. 95) și Cauza Assenov and Others c. Bulgaria (Hotărârea din 28 octombrie 1998, pct. 93)).

După cum a menționat Reidy AISLING în *Ghidul privind punerea în aplicare a art. 3 din CEDO*, conținând doar treisprezece cuvinte, art. 3 este una din cele mai scurte prevederi ale Convenției, în același timp, laconismul nu trebuie să prejudicieze profunzimea lui”.

Indubitabil că CEDO obligă statul membru de a se abține de la rele tratamente. Este extrem de important și faptul că interzicerea torturii, tratamentelor inumane și degradante presupune, pe lângă interzicerea maltratărilor (obligație negativă), și investigarea efectivă a pretinselor maltratări (obligație pozitivă sub aspect procedural), este imperios luarea măsurilor necesare pentru prevenirea maltratărilor (obligație pozitivă sub aspect material).

Cu regret, în Republica Moldova practica demonstrează o problemă sistemică referitor la cazurile de tortură, tratament inuman și degradant, în special aplicată în momentul sau nemijlocit după efectuarea reținerii persoanei de către organele de urmărire penală, precum și în perioada deținerii în stare de arest.

Pentru asigurarea unui cadru normativ eficient în domeniul prevenirii relexelor tratamente a fost elaborat, de comun acord, un act interdepartamental nr. 77/572/408/639-o/ 197/1389 din 31 decembrie 2013⁵, în particular, între Procuratura Generală, Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Interne, Serviciul Vamal, Centrul Național Anticorupție și Ministerul Sănătății, prin care a fost aprobat Regulamentul cu privire la procedura de identificare, înregistrare și raportare a pretinselor cazuri de tortură, tratament inuman sau degradant.

Deși cadrul legislativ permite, într-o anumită măsură, pedepsirea relexelor tratamente și a abuzului prin intermediul unor sancțiuni penale, cazurile răsunătoare, precum cazul Brăguță etc., demonstrează cu prisosință că acesta nu îndeplinește cerința de calitate a normei, menită să reglementeze relexele tratamente, amplificând efectele descurajării acestora și punând accentul în special pe toate elementele interdicției.

Mai mult decât atât, sistemul de asistență medicală și de asistență juridică nu au câștigat suficientă independență, încredere și putere pentru a deveni un instrument eficient împotriva relexelor tratamente, ci, dimpotrivă, în comun se concentrează în a proteja torționarii de posibile acuzații.

⁵ Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 54.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dBH4QKHHmXoJ:old.lhr.md/docs/hot.parl.1298.doc+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=md>. Vizitat: 19 martie 2019.

Totodată, la nivelul Penitenciarului nr. 13 din Chișinău, Curtea Europeană menționează că statul este obligat să organizeze sistemul său penitenciar, astfel încât demnitatea deținuților să fie respectată (Cauza Mamedova c. Rusia (Hotărârea din 1 iunie 2006, pct. 63) și Cauza Torreggiani și alții c. Italia (Hotărârea din 8 ianuarie 2013, pct. 93)), să nu-i provoace suferințe sau dureri de o intensitate ce depășește nivelul de suferință propriu detenției, având în vedere exigențele practice ale privațiunii de libertate, sănătatea și starea de bine a deținutului să fie asigurate în mod adecvat (Cauza Kudla c. Polonia (Hotărârea din 26 octombrie 2000, pct. 92-94)).

Conform Raportului privind Republica Moldova al Comitetului European pentru prevenirea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante, elaborat ca urmare a vizitei de monitorizare din 14-25 septembrie 2016, și Raportului Consiliului pentru Prevenirea Torturii pe lângă Oficiul Avocatului Poporului privind vizita preventivă efectuată la Penitenciarul nr.13, mun. Chișinău, pe data de 20 mai 2017, se constată deficiențe la toate capitolele, iar în Penitenciarul nr.13 nu au avut loc îmbunătățiri considerabile în ultimii ani.

În Cauza Shishanov c. Moldova (Hotărârea din 15 decembrie 2015, pct. 127), CtEDO reamintește că prima constatare a unei încălcări de către Republica Moldova a art. 3 din CEDO, din cauza condițiilor precare de detenție din închisorile sale, a fost stabilită în Cauza Ostrovar c. Moldova (Hotărârea din 13 septembrie 2005, pct. 80-90) și de atunci Curtea a constatat, în mod regulat, aceeași încălcare în peste treizeci de cauze împotriva Moldovei.

CtEDO a putut, astfel, observa o serie de probleme legate de închisorile din Republica Moldova, inclusiv supraaglomerarea, lipsa de igienă și a condițiilor materiale adecvate, de proastă calitate și cantitate insuficientă de alimente, precum și de lipsa de îngrijiri medicale adecvate (a se vedea Cauza Becciev c. Moldova (Hotărârea din 4 octombrie 2005, pct. 41-48), Cauza Holomiov c. Moldova (Hotărârea din 7 noiembrie 2006, pct. 113-122), Cauza Istratii și alții c. Moldova (Hotărârea din 27 martie 2006, pct. 38), Cauza Modîrcă c. Moldova (Hotărârea din 10 mai 2007, pct. 47), Cauza Ciorap c. Moldova (Hotărârea din 19 iunie 2007, pct. 65-71), Cauza Popovici c. Moldova (Hotărârea din 27 noiembrie 2007, pct. 56-57), Cauza Țurcan c. Moldova (Hotărârea din 27 noiembrie 2007, pct. 35-39), Cauza Malai c. Moldova (Hotărârea din 13 noiembrie 2008, pct. 33-35), Cauza Valeriu și Nicolae Roșca c. Moldova (Hotărârea din 20 octombrie 2009, pct. 78-79), Cauza Gavrilovici c. Moldova (Hotărârea din 15 decembrie 2009, pct. 42-44), Cauza Oprea c. Moldova (Hotărârea din 21 decembrie 2010, pct. 39-42), Cauza Rotaru c. Moldova (Hotărârea din 15 februarie 2011, pct. 33-42), Cauza Feraru c. Moldova (Hotărârea din 24

ianuarie 2012, pct. 41-46), Cauza Hadji c. Moldova (Hotărârea din 14 februarie 2012, pct. 19-20), Cauza Constantin Modârca c. Republica Moldova (Hotărârea din 13 noiembrie 2012, pct. 25-27)).

Constatările CtEDO s-au referit la locurile de detenție provizorie [...] și penitenciarele, inclusiv penitenciarul nr. 13 din mun. Chișinău [...].

Mai mult decât atât, caracterul repetitiv al problemelor identificate în cazul de față este confirmat de faptul că în prezent sunt pendinte în fața CtEDO mai mult de șaptezeci de cereri împotriva Republicii Moldova, cereri care vizează condițiile de detenție și ridică, la prima vedere, o problemă de compatibilitate cu art. 3 din CEDO.

În Cauza Cristioglo c. Moldova (Hotărârea din 26 aprilie 2016, pct. 23), CtEDO statuează că Guvernul nu a prezentat nicio dovadă în susținerea afirmațiilor că în Penitenciarul nr.13, mun. Chișinău, au avut loc îmbunătățiri considerabile în ultimii ani. În astfel de circumstanțe nu există motive de a se abate de la concluziile la care s-a ajuns în hotărârile sale anterioare (Cauza Hadji c. Moldova (Hotărârea din 14 februarie 2012, pct. 20), Cauza Silvestru c. Moldova (Hotărârea din 13 ianuarie 2015), Cauza Pisaroglu c. Moldova (Hotărârea din 3 martie 2015)).

CtEDO și-a exprimat îngrijorarea vizavi de problemele actuale privind condițiile precare de detenție în Penitenciarul nr. 13 din mun. Chișinău. Curtea notează că a constatat încălcări ale art. 3 din CEDO în mai multe rânduri, în ceea ce privește acest penitenciar (Cauza Cristioglo c. Moldova (Hotărârea din 26 aprilie 2016, pct. 24) și Cauza Shishanov c. Moldova (Hotărârea din 15 decembrie 2015, pct. 127) și că, în mod regretabil, problema continuă să persiste. Prin urmare, îndeamnă autoritățile să ia măsurile adecvate pentru a pune capăt la ceea ce pare a fi o problemă sistematică.

Referitor la art. 7 din CEDO, stabilim că această normă, în coroborare cu garanțiile constituționale art. 22 din Constituția Republicii Moldova, consacră principiul legalității incriminării și pedepsei penale, ca valori fundamentale ale statului de drept.

În Hotărârea nr. 21 din 22 iulie 2016 (pct. 52)⁶ Curtea Constituțională menționează că preeminența dreptului se asigură prin întreg sistemul de drept, inclusiv prin normele penale, acestea caracterizându-se prin anumite trăsături proprii, distinctive în raport cu alte categorii de norme, care se diferențiază între ele prin caracterul și structura lor, prin sfera de incidență.

Preeminența dreptului generează, în materie penală, principiul legalității delictelor și pedepselor și principiul inadmisibilității aplicării extensive a legii

⁶ Monitorul Oficial nr. 147-151/745 din 6 iunie 2014.

penale, în detrimentul persoanei, în special prin analogie (Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 13 octombrie 2015 (pct. 33)⁷).

Astfel, pe lângă interzicerea, în mod special, a extinderii conținutului infracțiunilor existente asupra unor fapte care anterior nu constituiau infracțiuni (*nulla poena sine lege*), principiul legalității incriminării prevede și cerința conform căreia legea penală nu trebuie interpretată și aplicată extensiv în defavoarea acuzatului prin analogie (*nullum crimen sine lege*).

Principiul legalității incriminării pretinde legiuitorului adoptarea unor texte legale complete (pentru a acoperi toate ipotezele de bază ale incriminării) și precizie (pentru a stabili la stabilirea exactă a sensului unor norme, termeni sau expresii, precum și la determinarea fără echivoc a limitelor reale ale câmpului incriminării), cerințe consacrate la nivel național (art. 53 alin. (3) din Legea nr. 780 din 27 decembrie 2001 privind actele legislative), cât și la nivel jurisprudenței CtEDO (Cauza Broniowski c. Polonia) (Hotărârea din 22 iunie 2004, pct. 147), Cauza Hutten-Czapska c. Polonia (Hotărârea din 22 februarie 2005, pct. 47)).

CtEDO, în jurisprudența sa, a statuat că noțiunea de „lege”, prevăzută de art. 7 din CEDO, implică respectarea cerințelor calitative, îndeosebi cele privind accesibilitatea și previzibilitatea (Cauza Del Río Prada c. Spania) (Hotărârea din 21 octombrie 2013, pct. 91)).

În Raportul Comisiei de la Veneția privind preeminența dreptului (adoptat la cea de-a 86-a sesiune plenară, 25-26 martie 2011) s-a stabilit că Parlamentul nu poate deroga de la drepturile fundamentale, adoptând texte ambigue de legi. Cetățenii trebuie să se bucure de o protecție juridică esențială în fața statului și a instituțiilor sale (pct. 47).

De asemenea, în Hotărârea nr. 13 din 15 mai 2015, Curtea Constituțională a menționat că [...] art. 23 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova pune în sarcina statului obligația de a face accesibile toate legile și actele normative. Deși art. 23 din Constituția Republicii Moldova cuprinde expres doar criteriul de accesibilitate și claritate al legii, Curtea, prin jurisprudența sa, a reținut că normele adoptate de către autoritățile publice urmează a fi și suficient de precise și previzibile (pct. 105). Orice act normativ trebuie să respecte principiile și normele constituționale, precum și exigențele de tehnică legislativă, menite să asigure claritatea, previzibilitatea, predictibilitatea și accesibilitatea actului. Legea trebuie să reglementeze în mod unitar, să asigure o legătură logico-

⁷ <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=587&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.

juridică între dispozițiile pe care le conține, iar în cazul unor instituții juridice cu o structură complexă să prevadă elementele care disting particularitățile lor (pct. 108). Prin reglementările de tehnică legislativă, legiuitorul a impus o serie de criterii obligatorii pentru adoptarea oricărui act normativ, a căror respectare este necesară pentru a asigura sistematizarea, unificarea și coordonarea legislației, precum și conținutul și forma juridică adecvată ale fiecărui act normativ. Astfel, respectarea acestor norme concurează la asigurarea unei legislații care respectă principiul securității raporturilor juridice, având claritatea și previzibilitatea necesară (pct. 109).

Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni, în Avizul nr. 11 (2008) privind calitatea hotărârilor judecătorești, fundamentează faptul că „hotărârile judecătorești se bazează, în primul rând, pe legile adoptate de către Parlament, care, ca surse ale dreptului, stabilesc nu numai drepturile de care dispun justițiabilii și acțiunile pedepsite de legea penală, ci definesc, de asemenea, cadrul procedural în care se iau hotărârile judecătorești. Calitatea hotărârilor judecătorești poate fi afectată de schimbările prea dese ale legislației, de o redactare prea puțin satisfăcătoare sau de un conținut neclar al legilor (pct. 11). Legiuitorul trebuie să acționeze în așa fel încât legislația să fie clară și simplă de folosit și să fie conformă cu CEDO. Pentru a facilita interpretarea, lucrările pregătitoare ale legilor trebuie să fie accesibile într-un limbaj inteligibil (pct. 12).”

În Cauza Sud Fondi SRL și alții c. Italia (Hotărârea din 20 ianuarie 2009), CtEDO specifică că art. 7 din CEDO nu menționează în mod expres legătura de ordin subiectiv între elementele subiective al infracțiunii și persoana considerată ca autor al acesteia. De aceea, un cadru legislativ ce nu permite unui „acuzat” să cunoscă sensul și întinderea legii penale este necorespunzător nu numai prin raportare la noțiunile generale de „calitate” a legii, ci și prin luarea în considerare a exigențelor specifice noțiunii de „legalitate penală”.

Cerințele de calitate a legii necesită a fi îndeplinite în ceea ce privește atât definiția unei infracțiuni, cât și pedeapsa prevăzută pentru acea infracțiune. Or, calitatea legii penale constituie o condiție vitală pentru menținerea securității raporturilor juridice și ordonarea eficientă a relațiilor sociale.

Totodată, în Cauza E.K. c. Turcia (Hotărârea din 7 februarie 2002), CtEDO reafirmă că „această condiție se consideră îndeplinită atunci când justițiabilul, citind textul dispoziției pertinente și, în caz de necesitate, cu ajutorul interpretării acesteia de către instanțele judecătorești, poate să știe pentru ce acțiuni și inacțiuni poate fi supus răspunderii penale (pct. 51).”

Mai mult decât atât, legea internă pertinentă care înglobează atât dreptul scris, cât și pe cel nescris, trebuie să fie formulată cu o precizie suficientă pentru

a permite persoanelor interesate, care pot apela, la nevoie, la sfatul unui specialist, să prevadă într-o măsură rezonabilă consecințele care pot rezulta dintr-un act determinat, Cauza Wingrove c. Regatul Unit (Hotărârea din 25 noiembrie 1996), Cauza Sunday Times c. Regatul Unit (Hotărârea din 26 aprilie 1979)).

CtEDO a menționat că persoana este în drept să cunoască, în termeni foarte clari, ce acte și omisiuni sunt de natură să-i angajeze responsabilitatea penală (Cauza Kokkinakis c. Grecia (Hotărârea din 25 mai 1993), Cauza Coeme și alții c. Belgia (Hotărârea din 22 iunie 2000, pct. 145)). Atunci când un act este privit ca infracțiune, judecătorul poate să precizeze elementele constitutive ale acesteia, dar nu să le modifice, în detrimentul acuzatului, iar modul în care el va defini aceste elemente constitutive trebuie să fie previzibil pentru orice persoană consultată de un specialist (Cauza X. c. Regatul Unit (Hotărârea din 7 mai 1982)).

În Hotărârea nr. 22 din 27 iunie 2017⁸ Curtea Constituțională notează că incriminarea/ dezincriminarea unor fapte ori reconfigurarea elementelor constitutive ale unei infracțiuni, precum și utilizarea unor noțiuni mai largi în cadrul normelor penale țin de marja de apreciere a legiuitorului, marjă care nu este absolută, ea fiind limitată de prevederile constituționale.

În conformitate cu Raportul asupra relației dintre responsabilitatea ministerială politică și cea penală, adoptat la cea de-a 94-a ședință plenară (8-9 martie 2013), Comisia de la Veneția a constatat că prevederi penale care interzic „abuzul în serviciu”, „folosirea inadecvată a puterilor” și „abuzul de putere” sau infracțiunile similare se găsesc în numeroase sisteme juridice europene.

Comisia de la Veneția a mai menționat că poate exista necesitatea în asemenea clauze generale, în același timp, Comisia a subliniat că asemenea prevederi penale generale sunt foarte problematice, atât cu privire la cerințele calitative ale art. 7 din CEDO, cât și la alte cerințe fundamentale conform principiului statului de drept, precum previzibilitatea și securitatea juridică, și relevă, de asemenea, că acestea sunt în mod special vulnerabile la manevre politice abuzive.

Mai mult decât atât, Comisia de la Veneția a recomandat ca prevederile penale naționale cu privire la „abuzul în serviciu”, „abuzul de putere” și expresiile similare, moștenite din fostul sistem legal sovietic, să fie interpretate în sens restrâns și aplicate cu un grad înalt de prudență, astfel încât să poată fi invocate numai în cazuri în care fapta este de natură gravă, cum ar fi, spre exemplu, infracțiuni grave împotriva proceselor democratice naționale, încălcarea drepturilor fundamentale, subminarea imparțialității administrației publice etc.

⁸ <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=626&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.

În Cauza Liivik c. Estonia (Hotărârea din 25 iunie 2009), CtEDO a analizat corespunderea cu art. 7 din CEDO, sub aspectul clarității și previzibilității infracțiunii de abuz în serviciu, urmările prejudiciabile ale căreia presupuneau „cauzarea daunelor considerabile intereselor protejate de lege ale persoanei, întreprinderii, organizației, fie intereselor naționale”, iar autoritățile naționale se confruntă cu sarcina dificilă a aplicării acestor norme legale în noul context al economiei de piață.

În acest contur normativ, precum și al respectării cerințelor calitative prevăzute de art. 7 din CEDO, Curtea Constituțională a Republicii Moldova, prin Hotărârea din 7 decembrie 2017 referitor la art. 327 din Codul penal, cuantifică prudent și restrâns faptul că „atunci când se operează cu noțiunea de „atribuții de serviciu”, Codul penal utilizează expresia „atribuții acordate prin lege”, astfel că scopul legiuitorului a fost de a circumscrie legea penală la cercul atribuțiilor de serviciu conținute în „lege”. Se reține că noțiunea „situația de serviciu” din elementul material al infracțiunii „abuz de putere sau abuz de serviciu” de la articolul 327 din Codul penal se referă la atribuțiile de serviciu acordate prin lege.”

Un alt moment prioritar care va reclama în continuare, în viziunea noastră, posibilitatea de a depune cereri în fața CtEDO referitor la încălcarea art. 7 din CEDO, va fi cel legat de textul art. 126 Cod penal al Republicii Moldova⁹. Or, caracterul variabil al normei penale în acest sens face posibilă aplicarea de fiecare dată a unui nou efect retroactiv, iar conform textului de lege adoptat acest efect retroactiv este redus în limitele lui legale. Este absolut nejustificat ca persoane care comit infracțiuni patrimoniale în aceleași proporții, spre exemplu, în diferite perioade de timp, fiind condamnate la un anumit moment toate aceste persoane, să fie vizate, sub aspectul incriminării penale, de diferite norme. În continuare pot fi identificate și multe, multe alte probleme cu care se confruntă practica judiciară din Republica Moldova.

Prin urmare, respectarea standardelor statului de drept și supremația legii impun respectarea fără echivoc și a drepturilor fundamentale absolute prevăzute de art. 3 și art. 7 din CEDO. Cu toate acestea, în viziunea noastră, mai cu seamă sub aspectul art. 7 din CEDO, legiuitorul adoptă în continuare norme neclare și incoerente, iar lipsa caracterului sistematic al acestor norme dictează inclusiv caracterul imprevizibil al lor.

9 <http://lex.justice.md/md/331268/>. Vizitat: 19.03.2019.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptata de Adunarea Generala a Organizatiei Natiunilor Unite la 10 de septembrie 1948. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf. Vizitat: 19 martie 2019.
2. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731. Vizitat: 19.03.2019.
3. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002. <http://lex.justice.md/md/331268/>. Vizitat: 19.03.2019.
4. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 24 din 09 octombrie 2014 pentru controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și a Legii nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere (Acordul de Asociere RM – UE) (Sesizarea nr. 44a/2014). <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=511&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.
5. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 21 din 22 iulie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit. b) din Codul penal, a articolelor 7 alin. (7), 39 pct. 5), 313 alin. (6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi din articolele 2 lit. d) și 16 lit. c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (faptele care constituie practicarea ilegală a activității de întreprinzător) (Sesizarea nr. 37g/2016). <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=587&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.
6. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 25 din 13 octombrie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale hotărârii guvernului nr. 79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (Sesizarea nr. 30a/2015) <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=554&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.
7. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 328 alin. (1) din Codul penal (excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu) (Sesizările nr. 113g/2016 și nr. 8g/2017) nr. 22 din 27 iunie 2017 <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=626&l=ro>. Vizitat: 19 martie 2019.

**Viorel BERLIBA, *doctor habilitat în drept,*
conferențiar univertar, cercetător științific coordonator
*Președinte al Asociației de Drept Penal din Republica Moldova***

**Ivan UNGUREAN, *master în drept, vicepreședinte*
*al Asociației de Drept Penal din Republica Moldova***

3.2. MIJLOACE JURIDICO-PENALE DESTINATE ASIGURĂRII PROTECȚIEI SECURITĂȚII NAȚIONALE

3.2. JURIDIC-CRIMINAL MEANS FOR INSURANCE NATIONAL SECURITY PROTECTION

Summary

National security is a basic component of the state's existence. The last one has a complex character, being described in terms of various fields of activity of society and the state. Ensuring national security rests primarily with public authorities, although participation by civil society is not excluded. Among the means that could contribute to securing national security are also listed criminal law. Or, the quality of legal and criminal protection of values and social relations is the basic component of national security. The more social values are protected by the criminal law, the less likely the risks / threats of national security are realized. This concept is valid at least at the theoretical level

Thus, in this article we will counter some definitions and notions in order to determine the likelihood and possibility of qualifying acts as concrete crimes, which in turn fall under the threats to national security according to the Concept of National Security, adopted by the Law of the Republic of Moldova no. 112 of 22.05.2008. The study will be carried out retrospectively by facts and changes at the legislative level.

Asigurarea protecției valorilor și relațiilor sociale se impune prin mijloace de drept. În cadrul acestora, cele de drept penal ocupă un loc deosebit. Aplicarea corectă și uniformă a legii penale constituie unul din garanțiile respectării principiului legalității și a democratismului. Ultimul invocă că persoanele care au săvârșit infracțiuni sunt egale în fața legii și sunt supuse răspunderii penale fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație. Același principiu invocă că apărarea drepturilor și intereselor unei persoane nu poate fi realizată prin încălcarea drepturilor și intereselor altei persoane sau a unei colectivități.

Republica Moldova se află în situația în care obligațiile pozitive ale statului, care reies din aderarea la diverse acte internaționale și respectarea principiilor „clasice”, „fundamentale ” ale legii penale, se află pe poziții de conflict. În același timp, securitatea statului impune aplicarea legii penale pentru asigurarea sentimentului de siguranță din partea cetățenilor săi și nu numai.

Caracterul complex al studiului a determinat necesitatea utilizării unui șir de idei, teorii, metode generale și speciale cu caracter cognitiv, în special: metoda comparativă, sistemică, gramaticală, logică (metoda deducției și inducției), istorică etc. De asemenea, la baza elaborării prezentului studiu au fost puse reglementări în domeniul dreptului penal, respectarea drepturilor și libertăților persoanei, practica Curții Europene a Drepturilor Omului, precum și practica judiciară a Republicii Moldova.

În cele ce urmează vom realiza o analiză a mijloacelor de drept penal care ar asigura o protecție adecvată amenințărilor la securitatea națională potrivit Concepției securității naționale, adoptată prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008.

Sediul legislativ al normelor care asigură protecție juridico-penală a relațiilor sociale în domeniul securității statului se conțin în cadrul unicii legi penale a Republicii Moldova - Codul Penal. Partea Specială a acestuia conține capitolul XVII, intitulat "Infrațiuni contra autorităților publice și a securității de stat". Acest capitol asigură protecția juridico-penală nu doar a securității de stat, dar și a celor în domeniul funcționării normale a autorităților publice. Un astfel de procedeu este determinat de corelația stabilă dintre securitatea de stat și funcționarea legală și normală a autorităților publice, adică a organelor, instituțiilor și întreprinderilor de stat.

În cele ce urmează ne vom concentra atenția asupra delimitării infracțiunilor contra securității de stat de șirul infracțiunilor din cadrul capitolului XVII Cod Penal al Republicii Moldova.

Autorii S.Brînză și alții clasifică infracțiunile contra securității statului în următoarele categorii, pornind de la obiectul juridic special:

1) Infrațiuni ce atentează la securitatea externă a țării: trădarea de Patrie (art. 337 din CP al RM), spionajul (art. 338 din CP al RM).

2) Infrațiuni ce atentează la legitimitatea organelor de stat: uzurparea puterii de stat (art. 339 din CP al RM), rebeliunea armată (art. 340 din CP al RM), chemările la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orânduirii constituționale a Republicii Moldova (art. 341 din CP al RM).

3) Infrațiuni ce atentează la viața și sănătatea înalților demnitari de stat: atentarea la viața Președintelui Republicii Moldova, a Președintelui Parlamentului sau a Prim-ministrului (art. 342 din CP al RM).

4) Infrațiuni ce atentează la securitatea economică și de apărare a țării: diversiunea (art. 343 din CP al RM); divulgarea secretului de stat (art. 344 din CP al RM); pierderea documentelor ce conțin secrete de stat (art. 345 din CP al RM); eschivarea de la serviciul militar în termen, de la pregătirea militară obligatorie sau de la concentrările rezerviștilor (art. 353 din CP al RM); eschivarea de la mobilizare (art. 354 din CP al RM); eschivarea sau refuzul de a îndeplini

obligațiile serviciului de alternativă (art. 355 din CP al RM): eschivarea pe timp de război de la îndeplinirea prestațiilor (art. 355 din CP al RM).¹

Autorii lucrării „Infrațțiuni cu caracter terorist, infrațțiuni conexe terorismului și unele infrațțiuni cu caracter de terorizare”² atribuie unele infrațțiuni din capitolul XVII Codului Penal al RM la categoria infrațțiunilor cu caracter terorist:

- art. 342 CP al RM - Atentarea la viața Președintelui Republicii Moldova, a Președintelui Parlamentului sau a Prim-ministrului ;
- art. 343 CP al RM – Diversiunea.

Capitolul XVII CP al RM - Infrațțiuni contra autorităților publice și a securității de stat - incriminează cele mai grave atentări care pot fi aduse securității de stat și autorităților publice. Însă caracterul prejudiciabil al acestor infrațțiuni nu se poate limita în exclusivitate doar la daunele cauzate securității de stat și autorităților publice; prin intermediul acestora se produc daune și asupra unor asemenea valori/relații sociale cum sunt viața, sănătatea, libertatea persoanei, patrimoniul etc. Operând cu obiectul de atentare al infrațțiunilor incluse în acest capitol, în literatura juridică de specialitate se exprimă opinia identificării a două obiecte generice:

1. relațiile sociale care asigură securitatea de stat;
2. relațiile sociale a căror formare, desfășurare și dezvoltare normală implică respectul față de autoritățile publice, față de normele pe care le ocrotesc și care obligă pe fiecare individ să se comporte astfel încât să nu le lezeze autoritatea.³

În această ordine de idei, susținem ultimă poziție, având drept argument atribuirea inițială a competenței de efectuare a urmăririi penale a infrațțiunilor care atentează asupra primului set de relații sociale - organului de urmărire penală al Serviciului de Informație și Securitate (art. 267 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova atribuia efectuarea urmăririi penale în privința infrațțiunilor contra securității statului (art. 337-347 CP al RM) în competența organelor de urmărire penală al SIS),⁴ iar după anumite modificări de legislație – altor organe abilitate.⁵

¹ Drept penal / Sergiu Brânză, Xenofon Ulianoschi, Vitalie Stati,... Ed. a 2-a. Chișinău: Cartier, Vol. 2. – 2005. – 804 p.

² Infrațțiuni cu caracter terorist, infrațțiuni conexe terorismului și unele infrațțiuni cu caracter de terorizare / V. Sili, V. Armașu, A. Donciu, R.Pleşca, A.Mardari, A. Sîrcu [et al.]. Chișinău: Garomont-Studio SRL, 2011. 230 p.

³ Cușnir V.ș.a. Studiu selectiv în materie de drept penal. Chișinău, 2004, p. 141

⁴ Legea nr.122-XV din 14.03.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.104-110 din 07.06.200

⁵ Legea privind modificarea unor acte normative nr.178-XVI din 22.07.05, în vigoare 12.08.05, prin care art. 267 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova a fost exclus.

În același context, a fost exprimat punctul de vedere precum că securitatea de stat și autoritatea publică ar constitui fiecare în parte obiect juridic nemijlocit (special) al infracțiunilor contra autorităților publice și securității de stat, pe când obiectul generic este format din relațiile sociale cu privire la autoritatea publică și securitatea de stat.⁶ Această ultimă poziție nu o susținem pe deplin, având la bază premisa după care are loc suprapunerea obiectului generic și al celui nemijlocit; legătura obiectului generic și al celui nemijlocit (special) rezidă nu din coincidența lor totală, ci din faptul că obiectul nemijlocit reiese din cel generic, neidentificându-se cu ultimul. În susținerea opiniei exprimate înaintăm următoarea afirmație: obiectul generic (de grup) al infracțiunii este constituit din valoarea socială fundamentală în a cărei componentă este inclusă, într-o formă specifică, valoarea socială individuală care constituie obiectul juridic nemijlocit (specific) al infracțiunii. În plus, pornind de la faptul că obiectul juridic generic (de grup) al infracțiunii este reprezentat de totalitatea valorilor sociale din unul și același domeniu și a relațiilor sociale care s-au creat în jurul și datorită acestor valori,⁷ conchidem că securitatea publică și autoritatea publică - ca valori sociale - nu fac parte din același domeniu.

Ca valoare socială fundamentală, relațiile sociale protejate de către cap. XVII CP al RM au fost luate sub protecție în diverse coduri ale statelor democratice din Europa sau din alte țări ale lumii, fiind denumită cel mai frecvent, prin sintagma „siguranța statului” sau „securitatea statului”.⁸ Dacă e să facem o comparație cu România, în redacția Legii 286/2009 privind Codul Penal, s-au operat modificări de ordin terminologic, întrucât în textele constituționale, și anume: alin.(2) art.27, alin.(3) art.31, art.53 art.119 din Constituția României,⁹ valoarea socială incidentă este descrisă prin sintagma de „securitatea națională”, și nu „siguranța statului”.

În cea ce privește volumul noțiunilor de ”securitatea de stat”, pe de o parte, în calitate de valoare socială protejată de legea penală a Republicii Moldova și ”securitatea națională”, pe de altă parte, în calitate de valoare socială, protejată de legea penală din România, Cojan Gianina, afirmă că, reieșind din similitudinea de context al valorii sociale consacrată în legile penale comparate, conceptul și particularitățile securității de stat, *alias* securității naționale, noțiunile au aceeași semnificație.¹⁰

⁶ Brînză S. ș.a. Drept penal. Partea specială. Vol.II, Chișinău : Cartier Juridic, 2005, p. 665

⁷ Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. Chișinău, 2005, p. 120

⁸ Nistoreanu Gh., Boroi Al. Drept penal. Partea Specială. București: ALL Beck, 2002, p. 9.

⁹ Constituția României din 2003. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, 2003, nr. 767.

¹⁰ Cojanu Gianina. Răspunderea penală pentru actele de diversiune potrivit legislației Republicii Moldova și a României. Studiu de drept comparat. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2004, p. 12.

Deși afirmația în cauză este combătută prin prisma noțiunilor utilizate de către legiuitorul Republicii Moldova, care în pct.1.2 al Concepției securității naționale, adoptată prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008, Securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței poporului din Republica Moldova, a statului moldovenesc și este un obiectiv al țării. Obiectivele securității naționale a Republicii Moldova sunt: asigurarea și apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, ordinii constituționale, dezvoltării democratice, securității interne, consolidarea statalității Republicii Moldova. Un loc aparte în acest sens revine apărării și promovării valorilor, intereselor și obiectivelor naționale. Securitatea națională nu este numai securitatea statului, ci și securitatea societății și a cetățenilor Republicii Moldova, atât pe teritoriul Republicii Moldova, cât și peste hotarele ei.¹¹ Reieșind din această noțiune, este evident că securitatea de stat este parte componentă a securității naționale.

Pentru identificarea celor mai relevante componente de infracțiuni care ar putea asigura protecție valorilor și relațiilor sociale în domeniul securității statului, propunem identificarea amenințărilor la adresa acestora din urmă. În pct.1.3 al Concepției securității naționale, adoptată prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008, în calitate de principalele amenințări la adresa securității naționale sunt relevate:

1) Conflictul transnistrean. Existența regimului separatist amplifică discrepanța din cadrul juridic unic al Republicii Moldova, condiționând imposibilitatea acordării de asistență juridică cetățenilor Republicii Moldova din localitățile din stînga Nistrului (Transnistria), periclitînd totodată cooperarea internațională judiciară în acest segment. Vor fi intensificate eforturile în vederea soluționării problemei acordării de asistență juridică cetățenilor Republicii Moldova din localitățile din stînga Nistrului (Transnistria), în circumstanțele garantării drepturilor și libertăților fundamentale consacrate prin instrumente juridice cu conotație internațională și europeană la care Republica Moldova este parte. Căile de soluționare a conflictului transnistrean se vor baza pe Constituția Republicii Moldova.

2) Riscurile apariției unor tensiuni interetnice. Republica Moldova, fiind un stat polietic și multinațional, amenințarea apariției elementelor de șovinism, de naționalism și de separatism este persistentă. Deși legislația țării la acest subiect este suficient de progresistă și, la moment, aceste elemente nu

¹¹ Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova, nr.112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.97-98.

sînt pronunțate, se va ține cont de interesele tuturor grupelor etnice de pe teritoriul țării în promovarea politicii interne și externe.

3) Amenințarea terorismului internațional. Pe fundalul descreșterii amenințărilor de ordin militar la adresa securității internaționale, sporesc amenințările neconvenționale, în particular globalizarea fenomenului terorismului internațional și pericolul proliferării armelor chimice, biologice, radioactive și nucleare, inclusiv obținerea acestora de actorii nonstatali.

4) Amenințările de origine economică. În virtutea amplasării geopolitice a țării și creșterii interdependenței economiei Republicii Moldova față de sistemul economic mondial, crizele economice la scară globală și regională ori instabilitatea de pe piețele străine tradiționale sau de interes prioritar pot avea un impact negativ substanțial asupra economiei țării. Factorii majori de risc de origine economică la adresa securității naționale a Republicii Moldova sînt generați de dependența excesivă și unilaterală a sistemelor autohtone electro-energetice și de distribuție a gazului natural de cele monopoliste străine, această dependență fiind totodată o vulnerabilitate internă a statului.

5) Amenințările de origine socială. Narcomania, alcoolismul, răspîndirea virusului HIV/SIDA, alte boli contagioase cu pericol sporit pentru societate, alături de migrația externă a forței de muncă și de rata scăzută a natalității, constituie o amenințare la adresa bunăstării, stabilității sociale și politice a țării.

6) Amenințările din domeniul tehnologiilor informaționale. Instabilitatea și disfuncționalitatea sistemelor informaționale pot să reprezinte amenințări accentuate la adresa securității naționale. Dezvoltarea progresivă a sistemelor electronice de informații din Republica Moldova, gradul lor înalt de interconexiune cu sistemele informaționale internaționale facilitează activitatea factorului criminogen în sfera informațională și fac să sporească vulnerabilitatea sistemelor respective, inclusiv în sferile de importanță primordială pentru securitatea națională.

7) Amenințările care derivă din activitatea umană. Factorii tehnogeni și calamitățile naturale. Amenințările care derivă din activitatea umană cu impact asupra securității naționale a Republicii Moldova sînt: degradarea mediului, exploziile și incendiile; accidentele la întreprinderile energetice, la întreprinderile care utilizează agenți radioactivi și chimici, la întreprinderile de transport, efectele transfrontaliere ale unor astfel de accidente. Calamitățile naturale care pot determina situații de urgență în Republica Moldova sînt: cutremurele, inundațiile și alunecările de teren.

8) Amenințarea crimei organizate și a corupției. Crima organizată, inclusiv cea transfrontalieră, se îmbină uneori cu activitatea organizațiilor

teroriste și cu proliferarea armelor de distrugere în masă. Persistența factorului criminogen creează condiții pentru activitatea teroristă și proliferarea de armament. În absența unui control asupra localităților din stînga Nistrului (Transnistria) și a segmentului transnistrean al frontierei moldo-ucrainene, fenomenul crimei organizate devine o amenințare crescîndă la adresa securității naționale a Republicii Moldova. Acest factor de risc poate produce, de asemenea, efecte negative la nivel subregional și regional. Fenomenul corupției afectează grav securitatea economică a statului, lezează drepturile omului, subminează structurile statale și realizarea progresului social.

Indubitabil, **conflictul transnistrean** implică, sau cel puțin ar fi necesar să implice mijloacele diplomatice și cele internaționale. Deopotrivă, legea penală, în situația în care mijloacele diplomatice nu își vor atinge scopul, va asigura protecția prin mai multe componente de infracțiuni, pornind de la cazuri concrete.

Merită atenția eforturile legiuitorului autohton pentru perfectarea cadrului penal sub aspectul prevenirii și combaterii faptelor de tortură, tratament inuman sau degradant. Ca urmare, statul a adoptat Legea nr. 252 din 08.11.2012 de modificare și completare a unor acte legislative.¹² Acest efort al legiuitorului autohton se datorează și practicii Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO), în special cazurile Valeriu și Nicolae Roșca contra Moldovei, în care CEDO a constatat omisiunea autorităților moldovenești de a iniția urmărirea penală sub aspectul art. 309/1 din Codul Penal (tortură), fără a explica raționamentele despre calificarea sub aspectul altei infracțiuni (abuzul de putere), este insuficientă pentru a asigura efectul preventiv al legislației care reglementează în mod special problema torturii.¹³

În contextul adoptării de către Parlamentul Republicii Moldova a legii organice pentru modificarea și completarea unor acte legislative au fost operate un șir de modificări și completări ale legii penale a Republicii Moldova. Printre acestea menționăm cele de la pct. 9 al legii menționate supra, care indică că după art. 166 CP al RM se introduce art. 166/1 CP al RM - "Tortura, tratamentul inuman sau degradant".

Articolul 166/1 CP al RM nu reprezintă o transcriere a art. 309/1 CP RM. Spre a confirma poziția respectivă apare necesitatea de a studia bazele adoptării proiectului Legii nr. 252 de modificare și completare a unor acte legisla-

¹² Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 252 din 08.11.2012. În: Monitorul Oficial 263-269/855, în vigoare din 21.12.2012.

¹³ Cojanu Gianina. Op. cit., p. 12.

tive. Astfel, potrivit notei informative a proiectului de lege de modificare și completare a unor acte legislative, se explică expres că – „... proiectul propune completarea legii penale cu art. 166/1 Tortura, tratamentul inuman și degradant”. Însăși denumirea articolului implică faptul că, prevederile acestuia nu sunt o inovație, ci reprezintă o transpunere a prevederilor art. 309/1 CP al RM în cap. III. Totuși, se poate preciza că nu este vorba de o transpunere mecanică a unor prevederi dintr-un capitol al legii penale în altul, deoarece prevederile art. 166/1, pe lângă incriminarea torturii urmează să stabilească în calitate de infracțiune separată tratamentele inumane și degradante și mai vine cu o serie de schimbări care ar avea menirea înlăturării deficiențelor constatate de Comitetul ONU împotriva torturii. ...”¹⁴

Merită atenție în special semnele care descriu subiectul infracțiunii – persoană fizică responsabilă cu vârsta cerută de lege, fiind subiect special, în comparație cu art. 309/1 CP al RM - persoană publică sau persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice.¹⁵ Considerăm că această modificare este orientată anume pentru incriminarea faptelor de tortură, tratament inuman sau degradant comisă de către ”reprezentanți ai puterii publice” din regiune autoproclamată din stînga Nistrului, pe motiv că aceștia nu sunt exponenți ai autorităților de drept (publice) potrivit Constituției Republicii Moldova, ci exercită autoritatea publică de facto, nerecunoscută de mediul internațional.

Riscurile apariției unor tensiuni interetnice. Scenariul care ar putea apărea în situația tensiunilor interetnice, dar mai cu seamă în limitele urmărilor care poate genera, este greu de descris exhaustiv, din care cauză ne vom referi la unele componente de infracțiuni avînd relevanță majoră.

Astfel, tensiunile interetnice ar putea duce la comiterea infracțiunii de la art. 340 CP al RM - ”Rebeliunea armată”, adică organizarea sau conducerea unei rebeliuni armate, precum și participarea la ea, în scopul răsturnării sau schimbării prin violență a orînduirii constituționale ori în scopul violării integrității teritoriale a Republicii Moldova. Precum și infracțiunea de la art. 341 CP al RM, intitulată ”Chemările la răsturnarea sau schimbarea prin violență a

¹⁴ Hotărîrea Guvernului nr. 650 din 03.09.2012 și Scrisoarea Secretarului General al Guvernului adresată Parlamentului Republicii Moldova nr. 1506 din 04.09.2012.

¹⁵ Stati V. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de tortură și infracțiunea de organizare sau instigare a acțiunilor de tortură (art.309/1 CP al RM)*. În: *Revista Națională de Drept* 2008, 2/18, p. 18–21, și *Răspunderea penală pentru infracțiunea de tortură și infracțiunea de organizare sau instigare a acțiunilor de tortură (art.309/1 CP al RM) (Partea II)*. În: *Revista Națională de Drept* 2008, 3/20, p. 20-22.

orînduirii constituționale a Republicii Moldova”, avînd următorul conținut: chemările publice la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orînduirii constituționale ori la violarea integrității teritoriale a Republicii Moldova, precum și difuzarea prin diferite forme, în acest scop, de materiale cu asemenea chemări.

Deși nu putem exclude și comiterea infracțiunilor de la art. 343 CP al RM - diversiunea, adică săvîrșirea, în scopul slăbirii bazei economice și a capacității de apărare a țării, a unor explozii, incendieri sau a altor acțiuni îndreptate spre exterminarea în masă a oamenilor, spre vătămarea integrității corporale sau a sănătății mai multor persoane, spre distrugerea sau deteriorarea întreprinderilor, clădirilor, căilor și mijloacelor de comunicație, a mijloacelor de telecomunicații ori a altor bunuri de stat sau obștești, precum și provocarea, în aceleași scopuri, a unor otrăviri sau răspîndirea unor epidemii sau epizootii.

Argumentarea atribuirii acestor componente de infracțiuni, în special a diversiunii, la riscurile apariției unor tensiuni interetnice, poate fi acceptată, reieșind din motivele expuse de către Cojanu G., care afirmă că eficientă împotriva actelor de diversiune se impune ca efect al metamarfozelor intervenite grație multiplelor modificări ale relațiilor sociale, care nu au putut să nu influențeze conceptualizarea fenomenului investigat. Dacă anterior termenul „diversiune” era utilizat pentru desemnarea operațiunilor, prin care se aduceau prejudicii inamicului cu scopul înfrîngerii lui în cadrul ostilităților armate viitoare, prin efectul slăbirii capacităților de luptă, atunci astăzi termenul în discuție a căpătat prin esență o amploare largă, fiind tratat distinct, fără a avea un conținut clar și precis. Într-o formulare acceptată, reieșind din sensul uzual al termenului, diversiunea înseamnă încercarea de a schimba cursul unei acțiuni, de a abate (prin crearea unor false probleme) intențiile, gândurile sau planurile cuiva, iar în domeniul militar poate fi concepută ca o acțiune astfel dusă încât să-l inducă în eroare pe inamic asupra intențiilor reale de luptă, manifestată prin distrugeri, sabotaje, propagandă etc.¹⁶

Amenințarea terorismului internațional. Pe fundalul descreșterii amenințărilor de ordin militar la adresa securității internaționale sporesc amenințările neconvenționale, în particular globalizarea fenomenului terorismului internațional și pericolul proliferării armelor chimice, biologice, radioactive și nucleare, inclusiv obținerea acestora de actorii nonstatali.

Evident că lista componentelor de infracțiuni care asigură protecție contra terorismului este enumerată la art. 134¹¹ CP al RM, - prin infracțiune cu caracter terorist se subînțelege înțelege una din infracțiunile prevăzute la

¹⁶ Cojanu Gianina. Op.cit., p. 9.

art. 140¹, 142, 275, 278, 278¹, 279¹, 279², 279³, 280, 284 alin. (2), art. 289¹, 292 alin. (1¹) și alin. (2) în partea ce vizează faptele prevăzute la alin. (1¹), art. 295, 295¹, 295², 342 și 343. Deși diversificarea și modificarea formelor de terorism și a infracțiunilor conexe nu poate fi limitată doar la lista menționată supra.

În special, riscul migrațiilor popoarelor din Africa în ultimii ani au pus pe jar Uniunea Europeană, care se confruntă cu probleme de divers gen, cauzat de acest fenomen demografic. Astfel, potrivit datelor statistice, în perioada lunilor ianuarie-noiembrie anul 2015 au pătruns ilegal pe teritoriul UE aproximativ 1,5 milioane de persoane.¹⁷ Evident că afluxul necontrolat de persoane, printre care și cele cu orientări antisociale, reprezintă un pericol pentru securitatea întregii Europe, dar nu numai a UE.

Riscul terorismului internațional crește pe seama conflictelor armate din regiunea de Est a Ucrainei și escaladarea tensiunilor în Crimeea. Pe acest fundal scade, pe de o parte, controlul autorităților constituționale asupra obiectelor de risc sporit, iar pe de altă, este în creștere riscul proliferării armelor chimice, biologice, radioactive și nucleare, inclusiv obținerea acestora de actorii nonstatali.

Amenințările de origine economică, așa cum acestea sunt descrise în cadrul Concepției securității naționale, adoptate prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008, nu pot fi protejate nemijlocit sau asigurate prin mijloace de drept penal. Deși amenințările de ordin economic pot fi combătute prin prisma unor incriminări de la cap. X CP al RM, intitulat ”Infracțiuni economice”.

În acest sens, ne referim la acel ”furt al secolului”, așa-numită fraudă din sistemul financiar-bancar al Republicii Moldova. Potrivit investigațiilor companiei Kroll și Steptoe & Johnson, contractate de Guvernul Republicii Moldova, au fost prezentate două rapoarte, fiind analizate de Banca Națională a Moldovei cu scopul identificării curenților din sistemul și aplicarea măsurilor de rigoare.¹⁸

Investigația realizată de compania Kroll la etapa de evaluare a proiectului, prezentată la 02 aprilie 2015, a constatat dovezi care indicau existența unor ne-reguli în legătură cu acțiunile întreprinse în cadrul Băncii de Economii, Băncii Sociale și al Băncii Unibank, care în perioada anilor 2012-2014, ceea ce pare a fi dus, în cele din urmă, la colapsul acestora la sfârșitul lunii noiembrie 2014, cu o expunere combinată de aproximativ 1 miliard de dolari SUA.¹⁹

¹⁷ https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/securing-eu-borders/fact-sheets/docs/a_european_border_and_coast_guard_en.pdf

¹⁸ <https://www.bnm.md/ro/content/bnm-publicat-o-sinteza-detaliata-celui-de-al-doilea-raport-de-investigatie-al-companiilor>

¹⁹ https://www.bnm.md/files/Kroll_%20Summary%20Report_Ro_final_2.pdf

Evident că principala infracțiune la care a făcut trimitere raportul Kroll este infracțiunea de spălare a banilor (art. 243 CP al RM), dar și infracțiunile de la art. 238 CP al RM (Dobândirea creditului, împrumutului sau despăgubirii/ indemnizației de asigurare prin înșelăciune) și 239 CP al RM (Încălcarea regulilor de creditare, politicilor de acordare a împrumuturilor sau regulilor de acordare a despăgubirii/ indemnizației de asigurare).

Sectorul energetic la care, în special, a făcut referire Concepția securității naționale, adoptată prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008, a fost afectat, prin prisma aspectelor juridico-penale. Ne referim la cauza penală de învinuire a persoanelor de rang înalt în cadrul companiilor SA”Moldova Gaz” și SA ”Chișinău Gaz”.²⁰

Amenințările de origine socială, la care face referire Concepția securității naționale, țin de pericolul răspândirii narcomaniei, alcoolismului, răspândirea virusului HIV/SIDA, alte boli contagioase cu pericol sporit pentru societate. Combaterea fenomenelor menționate este pusă în sarcina următoarelor componente de infracțiuni de la cap. VIII CP al RM, intitulat ”Infracțiuni contra sănătății publice și conviețuirii sociale”.

Pericolul diversificării formelor și metodelor de răspândire a consumului de droguri a determinat legiuitorul Republicii Moldova de a modifica și completa art. 134/1 CP al RM (Droguri, precursori, etnobotanice și analogii acestora). În particular, salutăm faptul incriminării circulației etnobotanicelor - amestecurile de prafuri și/sau plante sau amestecurile de ierburi și diverse părți de plante stropite cu substanțe chimice care produc schimbări ce induc efecte fiziologice și/sau mentale, halucinogene și/sau acțiuni psihoactive.²¹ Sperăm că aceste modificări/completări ale legii penale vor oferi o protecție mai bună relațiilor sociale în domeniul sănătății publice și conviețuirii sociale.

Amenințările din domeniul tehnologiilor informaționale. Cu referire la cadrul extra-penal destinat luptei cu criminalitatea informatică menționăm Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice,²² care reglementează raporturile juridice privind: a) prevenirea și combaterea infracțiunilor informatice; b) cadrul de asistență mutuală în prevenirea și combate-

²⁰ cauza penală nr. 2017670138, de învinuire a lui D.A., L.S., B.D., G.N., sursa https://jc.instante.justice.md/apps/pdf_generator/sedinte/jsr.php

²¹ Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 193 din 28.07.16. În: Monitorul Oficial. 315-328/23.09.16 art.686

²² Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice nr. 20 din 03.02.2009. Publicat: 26.01.2010 în Monitorul Oficial, Nr. 11-12, 2010.

rea criminalității informatice, în protecția și acordarea de ajutor furnizorilor de servicii și utilizatorilor de sisteme informatice; c) colaborarea autorităților administrației publice cu organizații neguvernamentale și cu alți reprezentanți ai societății civile în activitatea de prevenire și de combatere a criminalității informatice; d) cooperarea cu alte state, cu organizații internaționale și regionale având competențe în domeniu.

Legea penală asigură și un capitol întreg destinat protecției juridico-penale a relațiilor sociale în domeniul informatic (cap. XI - "Infrațiuni în domeniul informaticii și în domeniul telecomunicațiilor").

Justificarea includerii amenințările din domeniul tehnologiilor informaționale în Concepția securității naționale este relevată postum prin studiile de ordin criminologic și criminalistic. Astfel, în opinia lui Purice S., printre cele mai relevante semne caracteristice ale infracțiunilor informatice sunt:

- legătura cu alte genuri de infracțiuni,
- caracterul tehnologic avansat,
- nivelul înalt de latență,
- caracterul bine organizat, profesional, transfrontalier și transnațional,
- aceste infracțiuni fiind cele mai dinamice în evoluție,
- având costuri reduse pentru săvârșire și manifestând trăsături politice, extremiste și teroriste.²³

Amenințările care derivă din activitatea umană. La acest aspect, menționăm că determinarea exactă a cercului de infracțiuni care ar cuprinde sfera activității umane nu este posibilă, ori, după caz, este posibilă aplicarea oricărei componente de infracțiune, în dependență de situația concretă.

În rest, calamitățile naturale care pot determina situații de urgență în Republica Moldova enumerate în cadrul Concepției securității naționale - cutremurele, inundațiile și alunecările de teren, nu reprezintă fapte, ci evenimente și nu țin de reglementarea juridică.

Amenințarea crimei organizate și a corupției. Aceste două aspecte, nu întîmplător, sunt combinate în cadrul aceluiași compartiment. Crima organizată, de cele mai dese ori, este legată de fenomenul corupției, atît în sectorul public, cît și cel privat.

În acest sens, criminalitatea organizată nu se poate dezvolta fără sprijinul unor instituții slabe ale statului. Identificarea vulnerabilităților la corupția

²³ Purici S. Modelul și caracteristica criminalistică ale infracțiunilor informatice și din domeniul telecomunicațiilor. În: Integrare prin cercetare și inovare. Tezele conf. Științifice naționale cu participare internațională. Chișinău: CEP USM, 2017, p.248

generată de crima organizată în fiecare sector cu evidențierea mecanismelor corupte, aplicarea fermă a măsurilor de reducere dramatică a acestora, crearea unor mecanisme de control la instituțiile care nu beneficiază de acest lucru sau aplicarea consecventă a acestora acolo unde ele există și fixarea unor standarde înalte (coduri de conduită, teste de integritate, avertizori de integritate) reprezintă condiții sine-qua – non pentru o îmbunătățire reală a capacității de luptă împotriva conexiunii celor două fenomene.²⁴

Persistența fenomenelor de criminalitate organizată, cât și a corupției în Republica Moldova, a determinat legiuitorul autohton să înființeze, în anul 2016, procuraturi specializate destinate luptei cu acestea:

- 1) Procuratura Anticorupție;
- 2) Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale.²⁵

Tot în același timp, modificările, necesare funcționării procuraturilor specializate, au fost operate și în Codul de Procedură Penal a Republicii Moldova, stabilind competența specială a acestora.²⁶

Conform art. 270¹ (Competența Procuraturii Anticorupție), Procuratura Anticorupție exercită urmărirea penală în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 181¹, 181², 242¹, 242², 324–329, 332–335 din Codul Penal și în cazul infracțiunilor comise cu folosirea situației de serviciu, prevăzute la art. 190 și 191 din Codul Penal...

La rîndul său, art. 270² (Competența Procuraturii pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale) - Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale, exercită urmărirea penală în cazul:

- a) infracțiunilor cu caracter terorist în sensul art. 134¹¹ din Codul Penal;
- b) infracțiunilor prevăzute la art. 135–144, art. 166¹ alin. (3) și (4), art. 283, 284, 295–295², 337–346 din Codul Penal;
- c) infracțiunilor prevăzute la art. 244, 248, 249, 259–261¹ din Codul Penal, dacă valoarea prejudiciului cauzat prin infracțiune depășește valoarea de 50000 de unități convenționale;

²⁴ Studiu privind relaționarea dintre criminalitatea organizată și corupție, București, decembrie 2011, Ministerul Administrației și Internelor, Direcția Generală Anticorupție Direcția Prevenire Serviciul Studii și Proiecții Anticorupție, http://www.mai-dga.ro/wp-content/uploads/2017/01/Raport-de-cercetare_CRIMA-ORGANIZATA-CORUPTIE.pdf

²⁵ Legea cu privire la procuraturile specializate, nr. 159 din 07.07.2016. Publicat: 30.07.2016 în Monitorul Oficial, Nr. 245-246, art. nr : 519, data intrării în vigoare : 01.08.2016

²⁶ Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 152 din 01.07.2016. Publicat: 30.07.2016 în Monitorul Oficial, nr. 245-246, art. Nr : 517

d) infracțiunilor săvârșite de un grup criminal organizat în sensul art. 46 din Codul Penal, al infracțiunilor deosebit de grave și excepțional de grave, cu excepția celor menționate la art. 270¹ alin. (1) din CPP al RM;

e) infracțiunilor săvârșite de o organizație (asociație) criminală în sensul art. 47 din Codul Penal.

Printre dosarele penale de rezonanță socială majoră care vizează faptele de corupție sunt cele ce vizează demnitarii de stat, printre care și fostul Prim-ministru al Republicii Moldova V.F., condamnat pentru infracțiunile de la art. 324 și 326 CP al RM.²⁷

La nivel extra-penal, criminalitatea organizată este definită ca fenomen social care cuprinde grupurile și organizațiile criminale, activitatea criminală a acestora, faptele infracționale comise de membrii grupurilor și organizațiilor criminale, actele preparatorii ale grupurilor și organizațiilor criminale și ale membrilor acestora în vederea comiterii de infracțiuni, precum și alte infracțiuni care, conform Codului Penal, se consideră comise de un grup sau o organizație criminală.²⁸

La rîndul său, art. 47 CP al RM, intitulat ”Organizația (asociația) criminală”, oferă noțiunea structuri implicate în cadrul activității infracționale, lăsînd loc să se înțeleagă că mai multe infracțiuni pot fi comise prin această formă de participare penală²⁹. Astfel, CP al RM pune accentul pe modalitatea de organizare a membrilor în cadrul acestei forme a participăției penale, invocînd că se consideră organizație (asociație) criminală o reuniune de grupuri criminale organizate într-o comunitate stabilă, a cărei activitate se întemeiază pe diviziune între membrii organizației și structurile ei, a funcțiilor de administrare, asigurare și executare a intențiilor criminale ale organizației în scopul de a influența activitatea economică și de altă natură a persoanelor fizice și juridice sau de a o controla, în alte forme, în vederea obținerii de avantaje și realizării de interese economice, financiare sau politice.

Sediul legislativ al infracțiunilor care vizează faptele de corupere în sectorul public se conțin în cap. XV CP al RM intitulat ”Infracțiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică” și în capitolul XVI CP al RM, intitulat ”Infracțiuni de corupție în sectorul privat”.

²⁷ Dosarul nr. 1ra-418/2017 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8400

²⁸ Legea privind prevenirea și combaterea criminalității organizate nr. 50, 22.03.2012. Publicat: 29.05.2012 în Monitorul Oficial, nr. 103, art. Nr.: 343.

²⁹ Notă explicativă: 56 componente de infracțiuni din CP al RM au în calitate de semn de bază sau circumstanțial.

Concluzii

Studiul realizat permite a concluziona că principalele amenințări la adresa securității naționale incluse în cadrul Concepției securității naționale, adoptată prin Legea Republicii Moldova nr.112 din 22.05.2008, sunt protejate în mod corespunzător prin mijloace de drept penal în măsura tehnicii de incriminare folosite de legiuitorul autohton.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului, Chișinău, 2005, p. 120
2. Brînză S. ș.a. Drept penal. Partea specială. Vol.2. Ch.: Cartier, 2005, p. 667
3. Codul Penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. Publicat : 14.04.2009 în Monitorul Oficial, Nr. 72-74, art.Nr : 195
4. Codul de Procedură Penală a Republicii Moldova, Nr. 122 din 14.03.2003 Publicat: 07.06.2003 în Monitorul Oficial, Nr. 104-110, art. Nr : 447 Data intrarii in vigoare: 12.06.2003
5. Dosarul penal nr. 2017670138, de învinuire a lui D.A., L.S., B.D., G.N., sursa https://jc.instante.justice.md/apps/pdf_generator/sedinte/jsr.php
6. Cojanu Gianina. Răspunderea penală pentru actele de diversiune potrivit legislației Republicii Moldova și a României, 2014, Chișinău, p. 12
7. Constituția României din 2003. În: Monitorul Oficial al României, 2003, Partea I, nr.767.
8. Cușnir V.ș.a. Studiu selectiv în materie de drept penal. Chișinău, 2004, p. 141
9. Dosarul nr. 1ra-418/2017 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8400
10. Hotărîrea CEDO din 20.10.2009 - Valeriu și Nicolae Roșca versus Moldova. Nerespectarea efectului preventiv al interzicerii torturii. Refuzul procuraturii de a iniția urmărirea penală cu privire la toate capete de plîngere (art.6 al Convenției), sursa <http://jurisprudentacedo.com>
11. Hotărîrea Guvernului nr. 650 din 03.09.2012 și Scrisoarea Secretarului General al Guvernului adresată Pralamentului RM nr. 1506 din 04.09.2012
12. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/securing-eu-borders/fact-sheets/docs/a_european_border_and_coast_guard_en.pdf
13. https://www.bnm.md/files/Kroll_%20Summary%20Report_Ro_final_2.pdf
14. <https://www.bnm.md/ro/content/bnm-publicat-o-sinteza-detaliata-celui-de-al-doilea-raport-de-investigatie-al-companiilor>
15. Infracțiuni cu caracter terorist, infracțiuni conexe terorismului și unele infracțiuni cu caracter de terorizare / V. Sîli, V. Armașu, A. Donciu, R. Pleșca, A. Mardari, A. Sîrcu [et al.]; Chișinău: Garomont-Studio SRL, 2011, p.109
16. Legea cu privire la procuraturile specializate nr. 159 din 07.07.2016 Publicat: 30.07.2016 în Monitorul Oficial Nr. 245-246, art. nr.: 519, data intrarii în vigoare: 01.08.2016

17. Legea nr.122-XV din 14.03.2003 în Monitorul Oficial al RM nr.104-110 din 07.06.200
18. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 152 din 01.07.2016 Publicat : 30.07.2016 în Monitorul Oficial nr. 245-246, art Nr : 517
19. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 252 din 08.11.2012 în Monitorul Oficial 263-269/855, în vigoare din 21.12.2012
20. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 193 din 28.07.16 în Monitor Oficial 315-328/23.09.16 art.686
21. Legea privind modificarea unor acte normative nr.178-XVI din 22.07.05, în vigoare 12.08.05, prin care art. 267 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova a fost exclus
22. Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, nr. 20 din 03.02.2009, publicat : 26.01.2010 în Monitorul Oficial Nr. 11-12
23. Legea privind prevenirea și combaterea criminalității organizate nr. 50, 22.03.2012, Publicat : 29.05.2012, în Monitorul Oficial Nr. 103 art Nr : 343
24. Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova, nr.112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.97-98.
25. Nistoreanu Gh., Boroi Al. Drept penal. Partea Specială. București: ALL Beck, 2002, p.9.
26. Purici S. Modelul și caracteristica criminalistică ale infracțiunilor informatice și din domeniul telecomunicațiilor., În: Integrare prin cercetare și inovare. Tezele conf. Științifice naționale cu participare internațională, Chișinău: CEP USM, 2017, p.248.
27. Stati V. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de tortură și infracțiunea de organizare sau instigare a acțiunilor de tortură (art.309/1 C. pen. RM) (Partea I)* în Revista Națională de Drept 2/18, 2008, p. 18–21 și *Răspunderea penală pentru infracțiunea de tortură și infracțiunea de organizare sau instigare a acțiunilor de tortură (art.3091 C.pen. RM) (Partea II)* în Revista Națională de Drept 3/20, 2008. p. 20- 22.
28. Studiu privind relaționarea dintre criminalitatea organizată și corupție. București; decembrie 2011, Ministerul Administrației și Internelor, Direcția Generală Anticorupție Direcția Prevenire Serviciul Studii și Proiecții Anticorupție, http://www.mai-dga.ro/wp-content/uploads/2017/01/Raport-de-cercetare_CRI-MA-ORGANIZATA-CORUPTIE.pdf

Sergiu CERNOMOREȚ,
doctor în drept

3.3. EXPERTIZELE JUDICIARE ȘI CONSTATĂRILE TEHNICO-ȘTIINȚIFICE ÎN PROCESUL PENAL

3.3. JUDICIAL EXPERTISE, TECHNICAL AND SCIENTIFIC CONCLUSIONS IN THE CRIMINAL PROCESS

Summary

The criminal law of the Republic of Moldova provides for two forms of activity of the persons competent in the criminal trial: the first is the consultative one, accomplished by their participation in the carrying out of the procedural activities as specialists; the second, a scientific examination of the facts or factual circumstances, carried out at the request of the criminal investigation bodies or the court by the competent persons involved in the process as experts. The judicial expertise is the scientific and practical research carried out within the judicial process, which aims at finding the truth by conducting methodical research with the application of special knowledge, as well as technical and scientific procedures and formulation of some reasoned conclusions regarding certain facts, circumstances, material objects, phenomena and processes, human body and psyche, which can serve as evidence in a judicial process. The technical and scientific finding, in the general sense, is the immediate scientific interpretation and capitalization of the traces, means of evidence and factual circumstances, carried out at the request of the criminal investigation bodies, in order to identify the perpetrator and the objects used for committing the offense. The technical and scientific finding is the means by which the knowledge of a specialist or technician needed for an urgent elucidation of facts or circumstances requiring specialized knowledge is used during the criminal prosecution phase, having an optional character. The forensic finding is the means by which certain issues involving medical knowledge are clarified in urgent cases at the criminal prosecution stage of criminal proceedings. Similarly to the technical and scientific finding, the forensic findings are used in moments close to, or at least not remote from the time of committing of the offense, which explains their disposal at the stage of criminal prosecution. Unlike the technical and scientific finding, the forensic finding is only carried out by the forensic entity that has such competences according to the normative organization of the forensic institutions and services. The scientific and technical findings, as well as the forensic findings, are more restricted than the expertise, they are optional and are only available in cases of emergency.

Scurt istoric. Odată cu dezvoltarea forțelor de producție, a relațiilor sociale, dreptul și normele de drept ce apar concomitent încep să reglementeze doar o parte a devierilor sociale și anume, cele care amenință însăși existența

clasei dominante. Astfel apare problema faptei social-periculoase, denumită mai târziu infracțiune și necesitatea descoperirii acesteia.

În etapele timpurii de dezvoltare ale civilizației, căpetenia ginții îndeplinea, practic, majoritatea absolută a funcțiilor publice, bazându-se pe bunul simț și experiența sa de viață. Cu trecerea timpului, dar cu mult înainte de formarea statului și dreptului, își fac apariția oameni speciali, scutiți de producerea nemijlocită a bunurilor, în sarcina cărora se pune menținerea ordinii și cercetarea faptelor infracționale.

Subiecții acestor activități au înțeles că folosirea, în această muncă, a metodei de observare directă a activităților ilicite nu este cu putință, însă practica a găsit o cale care deschidea posibilități de a reconstitui fapta și de a identifica autorul. S-a stabilit că de fiecare dată când se comitea o infracțiune, în mod obligatoriu se modificau și stările de fapt, obiectele implicate în delict. De cele mai multe ori aceste schimbări erau generate de mișcările corpului uman, de uneltele și instrumentele aplicate de către făptaș. S-a observat că în acele prefaceri ale ambianței câmpului infracțional, se fixa forma, dimensiunea și caracteristicile exterioare ale obiectelor ce veneau în contact. Astfel, ideea fundamentală a folosirii urmelor în scopul descoperirii și cercetării infracțiunilor devenise raționamentul central în activitatea de combatere a criminalității¹.

Urmare a acestui fapt putem constata că expertiza, ca mijloc de probă, are o veche tradiție, încă din Antichitate întâlnindu-se unele aspecte. Cele mai vechi date există în legătură cu expertiza medicală, care era întâlnită la toate popoarele, în sensul că erau consultați medici și moașe, în calitate de specialiști în cursul desfășurării procesului penal.

În dreptul roman, deși expertiza s-a folosit la început mai rar, totuși există date care dovedesc solicitarea cercetărilor unor specialiști în rezolvarea cauzelor judiciare. Astfel, cunoscutele *leges regiae* precedau examinarea cadavrelor de către medici, iar „Digestile lui Justinian” socoteau medicii mai importanți decât martorii².

Este cunoscut și faptul că în Imperiul Roman cadavrul lui Iulius Caesar, la cerința justiției, a fost supus unei minuțioase examinări medicale în vederea stabilirii cauzei și împrejurărilor în care a survenit moartea³.

¹ Golubenco Gheorghe. Criminalistica: obiect, sistem, istorie. Studiu monografic. Chișinău, 2008, p. 10.

² Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Expertizele mijloc de probă în procesul penal. București: Editura Tehnică, 2000, p. 21.

³ Doraș Simion. Criminalistica. Chișinău: Editura Cartea Juridică 2011, p. 466.

De asemenea, tot la romani era cunoscută expertiza psihiatrică, în acest sens fiind concludentă „Legea celor 12 table”, care în partea referitoare la „tutela smintiților” prevedea obligația stabilirii gradului de iresponsabilitate a individului cercetat de către un om de știință⁴.

La romani întâlnim și expertiza tehnică, folosită în rezolvarea problemelor de *grănițuire* prin intermediul unor ingineri hotarnici, numiți *mensores*, precum și expertiza scrisului și expertiza cu caracter agricol efectuată de experții grădinari⁵.

În China, medicii participau la examinarea judiciară a cauzelor penale deja la începutul mileniului trecut. Odată cu dezvoltarea științelor naturale, a artei și tehnicii a crescut și numărul infracțiunilor calificate săvârșite prin metode și mijloace sofisticate. De aceea, la soluționarea cauzelor penale, în toate situațiile în care stabilirea împrejurărilor faptei impune cercetări științifice din alte domenii de activitate, decât cel juridic, au început să fie antrenate permanent, nu ocazional, persoane competente⁶.

La mijlocul sec. al XVI-lea, participarea specialiștilor (experților) a fost legiferată. Codul Carolin al Imperiului German prevedea obligatoriu participarea în proces a specialiștilor în medicină în cazurile de atentare la viața și sănătatea persoanei. Ulterior, asemenea norme au apărut în legislația mai multor țări europene și nu numai⁷.

Date despre expertiză găsim și în dreptul cutumiar francez, expertiza medicală fiind folosită ca mijloc de probă în fața Curții cu Juri. La sfârșitul sec. al XVIII-lea, expertul apare tot mai des în procesul penal⁸.

Primele recomandări pur criminalistice ce priveau mai cu seamă procedeele de efectuare a examinării locului faptei, a percheziției, a interogării s-au cristalizat în procedura penală de mult timp.

Dezvoltarea medicinei legale, disciplină ale cărei cunoștințe se foloseau din vremurile străvechi în aflarea adevărului, a scos în evidență persoana specialistului medic legist, care devenea, neapărat, participant în elucidarea cauzelor de omor, a leziunilor corporale etc. Treptat, aceasta a făcut ca în urmărirea penală să fie invitate și alte persoane competente în ramurile tehnicii, științei, artei, meseriei, ceea ce a condus la apariția institutului de expertiză judiciară. Istoria criminalisticii trebuie privită și prin această prismă – de consolidare

⁴ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 21.

⁵ Ibidem, p. 21.

⁶ Doraș Simion. Op. cit., p. 466-467.

⁷ Ibidem, p. 467.

⁸ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 21.

și dezvoltare a cunoștințelor de specialitate în activitatea judiciară penală și creare a unităților specializate de expertiză⁹.

În procesul penal al Statelor Române la mijlocul sec. al XVIII-lea, din considerentul că procesele devin din ce în ce mai complicate, se recurgea tot mai frecvent la serviciile persoanelor cu studii de specialitate. Normele de procedură penală din acea perioadă recomandă luarea avizului unor „oameni de știință”, chiar pentru a se stabili „zeciuala zapciului” în cazul judecării de „lucruri și nămeștii ce sânt să se mute de la o stăpânire la alta sau să se dea înapoi”. Regulamentele organice prevăd posibilitatea recurgerii la experți atunci când este necesar, chiar cu ocazia cercetării la fața locului și organizează pe larg prețuirea (prețaluirea) la judecătoria județeană (tribunalul ținutar)¹⁰.

La începuturile criminalisticii cunoștințele de specialitate aveau un caracter mai curând empiric decât teoretico-științific, de aceea purtătorii lor erau apreciați drept persoane versate, acestea sprijinindu-se doar pe experiența practică personală și spiritul de observație (spre exemplu, banii falși erau cercetați de către funcționarii bancari, vechimea împușcăturii o determinau armurierii, scrisul era comparat de factorii poștali).

Prin urmare, în ultimul sfert al sec. XIX, în Europa s-au creat premise și condiții obiective de cimentare a cunoștințelor menite să contribuie la descoperirea și cercetarea infracțiunilor, la crearea unui domeniu distinct al jurisprudenței, ce avea în sarcină elaborarea unor metode și mijloace practice de investigație a faptelor penale, întemeiate pe realizările științelor cu un caracter tehnic și natural¹¹.

Conceptul de constatare tehnico-științifică, de constatare medico-legală și de expertiză judiciară. Legislația procesual-penală a Republicii Moldova prevede două forme de activitate a persoanelor competente în procesul penal: consultativă, care se realizează prin participarea acestora la efectuarea activităților de procedură cu titlul procesual de *specialist*, și de examinare științifică a unor fapte sau împrejurări de fapt, efectuată la cerința organelor de urmărire penală sau a instanței de judecată de către persoanele competente încadrate în proces prin ordonanța de dispunere a expertizei judiciare¹².

Constatarea tehnico-științifică și medico-legală. Antrenarea tot mai frecventă a unor specialiști în investigații judiciare a fost impusă atât de nevoia lărgirii

⁹ Golubenco Gheorghe. Op. cit., p. 19.

¹⁰ Istoria dreptului românesc. În trei volume/Coordonator: prof. univ., dr. docent Ioan Ceterchi. Vol. II. Partea întâi. București: Editura Academiei RSR, 1984, p. 343.

¹¹ Golubenco Gheorghe. Op. cit., p. 19-20.

¹² Doraș Simion. Op. cit., p. 467.

posibilităților de perfecționare a activității de înfăptuire a justiției, cât și de progresul rapid al științei și tehnicii, cu impact direct asupra aflării adevărului.

Categoria specialităților la care se apelează pentru lămurirea unor probleme cu semnificație juridică într-o cauză penală este foarte largă. Cu toate acestea, o bună parte din expertizele sau constatările tehnico-științifice în procesele penale aparțin domeniului criminalisticii și medicinei legale¹³.

Conform art 139 CPP al RM, în cazul în care este necesară explicarea unor fapte sau circumstanțe ale cauzei, procurorul, organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate folosi cunoștințele unui specialist, dispunând la cererea părților, iar organul de urmărire penală și din oficiu, la efectuarea constatării tehnico-științifice sau medico-legale.

Constatarea tehnico-științifică este definită în literatura de specialitate ca o activitate de interpretare și valorificare științifică imediată a urmelor, mijloacelor de probă și a împrejurărilor de fapt, desfășurată la cererea organelor de urmărire penală, în scopul identificării făptuitorului și a obiectelor folosite pentru săvârșirea infracțiunii¹⁴. Sub aspectul conținutului, această activitate operativă este mai restrânsă decât expertiza și se dispune numai în caz de urgență¹⁵.

Constatarea tehnico-științifică este mijlocul prin care se folosesc în faza de urmărire a procesului penal cunoștințele unui specialist sau tehnician pentru lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări care necesită cunoștințe de specialitate. Ea are caracter facultativ¹⁶.

Constatarea medico-legală este mijlocul prin care se lămuresc, în faza de urmărire penală a procesului penal, în cazuri urgente, unele chestiuni care implică cunoștințe medicale. La fel ca și constatarea tehnico-științifică, constatarea medico-legală trebuie efectuată într-un moment apropiat de momentul săvârșirii infracțiunii. Așa se explică de ce se dispune numai în faza de urmărire penală. Constatarea medico-legală se efectuează, spre deosebire de constatarea tehnico-științifică, numai de organul medico-legal căruia îi revine această atribuție, potrivit normelor de organizare a instituțiilor și serviciilor medico-legale¹⁷.

¹³ Mihuleac E. Expertiza judiciară. București: Editura Științifică, 1971, p. 20; Stancu Emilian, Manea Teodor. Tactică criminalistică (I). Curs universitar.. București: Editura Universul juridic, 2017, p. 97.

¹⁴ Dan N., Anghelescu I. și colab. Dicționar de criminalistică.. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 45.

¹⁵ Suciu C. Criminalistica.. București: Editura Didactică și pedagogică, 1972, p. 568.

¹⁶ Gavenea S. Mijloace de probă. Folosirea specialiștilor. În: RDP, nr. 1/2000, p. 71.

¹⁷ Mateuț Gheorghiiță. Tratat de procedură penală. Vol. II. București: Editura C. H. BECK., 2012, p. 270.

Constatarea este un procedeu probatoriu irepetabil. Dacă sunt contestate concluziile raportului de constatare sau se apreciază că este necesară opinia unui expert, organul judiciar dispune efectuarea unei expertize.

Fiind un act procedural ce reclamă urgență, constatarea se efectuează după o procedură mai simplă față de expertiză. Astfel, organul de urmărire penală care dispune efectuarea constatării stabilește, prin ordonanță, obiectul constatării, întrebările la care trebuie să răspundă specialistul și termenul în care urmează a fi efectuată lucrarea¹⁸. În spiritul legii, lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei trebuie să se facă într-un moment apropiat de cel al săvârșirii infracțiunii, deoarece numai așa constatarea poate surprinde aspecte cu relevanță deosebită în rezolvarea cauzei penale¹⁹.

Activitatea de zi cu zi a organelor de drept înregistrează și cazuri când din lipsă de atenție sau atitudine neserioasă nu se recurge la contatări tehnico-științifice pentru stabilirea aspectelor cu relevanță deosebită în soluționarea cauzelor penale. Urmare a acestui fapt, la fazele urlerioare ale procesului penal (examinarea în prima instanță, examinarea în ordine de apel) apar dificultăți în latura interpretării și stabilirii circumstanțelor cauzei care vorbesc despre vinovăția sau nevinovăția persoanei²⁰.

Se apelează la specialiști, în vederea efectuării unei constatări tehnico-științifice, când nevoia constatării de specialitate se conjugă cu imperativul clarificării urgente a unor fapte, împrejurări ale cauzei sau cu pericolul dispariției mijloacelor de probă ori de schimbare a unor situații de fapt care formează obiectul interpretării. În asemenea cazuri, constatarea tehnico-științifică este preferată expertizei deoarece este mai operativă și eficace²¹.

Articolul 140 din CPP al RM²² reglementează modul efectuării constatării tehnico-științifice sau medico-legale. Astfel, organul de urmărire penală sau instanța de judecată care dispune efectuarea constatării tehnico-științifice stabilește obiectul acesteia, formulează întrebările la care trebuie să se răspundă și stabilește termenul în care va fi efectuată lucrarea.

¹⁸ Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 102.

¹⁹ Neagu Ion, Damaschin Mircea. Tratat de procedură penală. Partea generală. În lumina noului Cod de procedură penală. București: Editura Universul Juridic, 2014, p. 549..

²⁰ Cauza penală nr. 2013041450, Secția de Urmărire Penală a Inspectoratului de Poliție Bălți; Sentința Judecătorei Bălți din 15 octombrie 2015, dosarul nr. 1-559/2015.

²¹ Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Expertiza criminalistică a documentelor. Aspecte tactice și tehnice. București: Editura LUMINA LEX. 2008, p. 43.

²² Codul de procedură penală al RM: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.

Constatarea tehnico-științifică se efectuează asupra materialelor și informației puse la dispoziție sau indicate de către organul de urmărire penală sau instanța de judecată. Persoanei căreia îi revine sarcina efectuării constatării nu i se pot delega și nici aceasta nu-și poate însuși atribuții de organ de urmărire penală sau de organ de control. Dacă specialistul căruia îi revine sarcina efectuării lucrării consideră că materialele puse la dispoziție ori informația indicată sunt insuficiente, el comunică aceasta organului de urmărire penală sau instanței în vederea completării lor.

În cazul în care este necesară o examinare corporală asupra învinutului ori părții vătămate pentru a constata pe corpul acestora existența urmelor infracțiunii, organul de urmărire penală dispune efectuarea unei constatări medico-legale și cere organului medico-legal, căruia îi revine competența potrivit legii, să efectueze această constatare

În opinia autorilor A. Lazăr și S. Alămoreanu, organele de urmărire penală pot dispune efectuarea constatării tehnico-științifice într-una din următoarele situații tactice ivite pe parcursul urmăririi penale:

1) *existența pericolului dispariției unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situații de fapt.* Prin pericolul de schimbare a unor situații de fapt se înțelege posibilitatea survenirii, după săvârșirea infracțiunii, a unor elemente noi care ar putea modifica aspectele semnificative în configurația câmpului infracțional și care ar genera dificultăți de cercetare, inclusiv riscul abordării unor piste false.

Stările de pericol invocate pot fi determinate de cauze obiective, exterioare intervenției omului, cum este activitatea factorilor atmosferici (precipitații, vânt) asupra urmelor din câmpul infracțional. Ele pot fi produse, de asemenea, de cauze de natură subiectivă constând în acțiuni voluntare ale făptuitorului sau participanților la infracțiune ori intervenției altor persoane²³.

2) *necesitatea lămuririi urgente a unor fapte sau împrejurări ale cauzei* este impusă nu atât de pericolul dispariției mijloacelor de probă sau al schimbării situației de fapt, cât de necesitatea asigurării, chiar de la începutul urmăririi penale, a justei orientări în efectuarea anchetei. Organul de urmărire penală apreciază necesitatea folosirii acestui procedeu probator în raport cu utilitatea datelor furnizate care pot indica direcția ce trebuie imprimată cercetărilor prin confirmarea uneia din versiunile elaborate în cauză.

Rezolvarea dată acestei situații, prin efectuarea unei constatări tehnico-științifice, a fost impusă de caracterul dinamic al urmăririi penale și de necesi-

²³ Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 45-46.

tatea de a da eficiență practică imediată constatărilor la care ajung organele de urmărire penală cu ocazia primelor investigații efectuate²⁴.

Din practica de urmărire penală au rezultat două domenii ale activității specialiștilor care efectuează constatările tehnico-științifice:

1) un prim-domeniu cuprinde *participarea ca auxiliari la efectuarea unor activități de urmărire penală*, cum sunt: ridicarea de obiecte și înscrisuri, cercetarea la fața locului, percheziții etc., specialiștii sau tehnicienii acordă asistență de specialitate calificată în sensul descoperirii, relevării, conservării, fixării și ridicării urmelor și mijloacelor materiale de probă, în vederea examinării. Astfel, în temeiul cunoștințelor de specialitate pe care le dețin atrag atenția organelor de urmărire penală asupra împrejurărilor utile elucidării cauzei; descoperă, fixează și ridică urmele și mijloacele materiale de probă și realizează diverse activități tehnice în situațiile în care sunt necesare cunoștințe și calificări speciale; exprimă opinia cu privire la originea și mecanismul formării urmelor la fața locului²⁵;

2) al doilea domeniu al activității specialistului îl constituie aplicarea cunoștințelor speciale la investigarea științifică sau tehnică a urmelor și mijloacelor materiale de probă, adeseori în condiții de laborator, constatările urmând a fi expuse în raportul de constatare tehnico-științifică²⁶.

Prin folosirea acestor procedee probatorii sunt puse în slujba aflării adevărului mijloacele și metodele pe care științele tehnici și științele naturii le oferă pentru descifrarea urmelor activității delictuoase asupra obiectelor înconjurătoare. Cu cât aceste date ale științei, ca și metodele proprii ale tehnicii criminalistice, sunt mai bine folosite, cu atât ele sunt mai eficace și contribuie mai deplin la realizarea scopului procesului penal²⁷.

În opinia autorilor E. Stancu și T. Manea, constatările sunt clasificate în constatări medico-legale și constatări tehnico-științifice. Constatarea tehnico-științifică se efectuează asupra materialelor și datelor puse la dispoziție sau indicate de organul de urmărire penală, în timp ce constatările medico-legale se efectuează asupra persoanelor sau cadavrelor²⁸.

²⁴ Ibidem, p. 47.

²⁵ Ciopraga A. Criminalistica. Tratat de tactică. Editura Gama, Iași: 1996, p. 391; Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 49-50.

²⁶ Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 50.

²⁷ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală. Volumul V. Ediția a doua. București: Editura ALL BECK, 2003, p. 261.

²⁸ Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 101.

Constatările tehnico-științifice pot fi: dactiloscopice, traseologice, balistice, ale actelor, grafice (grafoscopice), fotografico-judiciare, fonobalistice, bio-criminalistice, chimice, tehnice, merceologice, zootehnice și veterinare, agro-tehnice și agroalimentare etc²⁹.

Constatarea medico-legală poate fi: a) constatare medico-legală propriu-zisă, având ca scop stabilirea cauzelor morții, mecanismul de producere a leziunilor pe corpul victimei sau făptuitorului, consecințele activității infracționale asupra integrității corporale sau sănătății persoanei vătămate; b) constatarea medico-legală psihiatrică, având ca scop determinarea tulburărilor psihice ale învinutului sau inculpatului de natură a-i diminua sau înlătura discernământul pentru fapta comisă³⁰.

Constatarea medico-legală poate fi efectuată și cu scopul de a descoperi pe corpul învinutului, a părții vătămate existența urmelor unor infracțiuni. Dacă constatarea medico-legală a fost efectuată în cadrul altei acțiuni procesuale, cum ar fi examinarea cadavrului, exhumarea, examinarea corporală, aceasta se include în procesul verbal al acțiunii procesuale respective³¹.

Regulamentul Centrului de Medicină Legală enumeră în art. 12 formele de constatări și expertize medico-legale aflate în competența acestuia. La ele se atribuie expertizele și constatările privind: cadavrele, părțile de cadavre; persoanele, în baza documentelor medicale, materialelor cauzelor penale, civile și de altă natură pentru constatarea: gravității vătămării corporale; stării de sănătate, simulării, disimulării, agravării, a bolilor artificiale și a automutilării; stărilor sexuale contestabile și în cazul agresiunilor cu caracter sexual; stării de ebrietate alcoolică și narcotică; identității, vârstei persoanei; volumului incapacității generale și profesionale de muncă; biologice; pentru stabilirea filiației; toxico-narcologice; medico-criminalistice, inclusiv traseologice și de stabilire a identității după oseminte; histopatologice; alte forme de cercetare medico-legale.

Expertizele și constatările medico-legale sunt efectuate de către experții judiciari medico-legali titulari încadrați în subdiviziunile Centrului, colaboratorii Catedrei Medicină Legală a Universității de Stat de Medicină și Farmacie

²⁹ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. *Criminalistica. Tradiție și modernism*. București: Editura Cartea Veche, 2009, p. 363-364.

³⁰ Ibidem, p. 364.

³¹ Dolea Igor, Roman Dumitru, Sedlețchi Iurie, Vizdoagă Tatiana, Rotaru Vasile, Cerbu Adrian, Ursu Sergiu. *Drept procesual penal*. Chișinău: Editura Cartier Juridic, 2005, p. 302.

„Nicolae Testemițanu”, iar în caz de necesitate – și de experți judiciari medico-legali delegați³².

Constatarea tehnico-științifică și constatarea medico-legală, deși se enumeră printre mijloacele de probă, nu sunt propriu-zis categorii de mijloace de probă. Aceste constatări constituie procedee probatorii, adică moduri de a apara asupra anumitor mijloace de probă a căror folosire nu ar fi posibilă fără cunoașterea exactă a valorii lor probatorii. Cu ajutorul acestora se stabilește concludența urmelor conținute sau purtate de obiecte ori aflate pe corpul victimei sau al învinutului, precum și forța probantă a obiectelor (instrumente, substanțe, materiale etc.) care au fost folosite sau destinate să servească la săvârșirea infracțiunii, ori a obiectelor care sunt produse ale infracțiunii.

Întocmai ca și la mijloacele de probă, probele puse în lumină prin procedeele de mai sus sunt entități extraprocesuale, însă aceste procedee dobândesc, ca și probele respective, caracter de categorii juridico-penale.

Cercetările tehnice și medicale fiind procedee nu constituie prin ele însele mijloace de probă și cu atât mai puțin elemente de probă, ci reprezintă numai operații tehnice prin care sunt relevate aceste elemente acolo unde obiectiv ele există. Funcția lor, prin urmare, este de a pune în lumină rolul pe care l-ar putea juca anumite obiecte, stări de lucruri, împrejurări de fapt în lămurirea cauzei și concludența lor probatorie.

Această funcțiune, de o deosebită importanță în descoperirea adevărului, a și făcut ca aceste constatări tehnico-științifice sau medical-legale să fie enumerate printre mijloacele de probă, atribuindu-se însușirea de a conține elemente revelatorii pentru cauză nu numai obiectului material care obicetiv conține acestea, dar și procedeeului tehnic care a înlesnit scoaterea la iveală a acestei însușiri.

Pe lângă aceasta, constatarea tehnico-științifică și medico-legală se finalizează prin întocmirea unor rapoarte care sunt înscrisuri, relatând existența unor probe și mijloace de probă³³.

Se poate spune că, de cele mai multe ori, constatările tehnico-științifice sunt o cale adecvată de a afla dacă anumite obiecte ori substanțe se pot sau nu constitui în mijloace materiale de probă, dacă au capacitatea de a fi izvor de probe ce pot contribui la rezolvarea cauzei penale. Iar dacă privim corpul uman ca pe una din țintele pe care infracțiunea și-a lăsat urmele, raționamentul de mai sus își găsește aplicare și față de constatarea medico-legală. Aceste consta-

³² Dolea Igor. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ. Chișinău: Editura Cartea Juridică, 2016, p. 402-403; Regulamentul Centrului de Medicină Legală. Aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 58 din 4 februarie 2010.

³³ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried. Op. cit., p. 260-261.

tări având loc în cadrul activității de strângere a probelor, din faza incipientă a procesului, este evident motivul pentru care legiuitorul le-a conferit un caracter de urgență: urmele infracțiunii tind să dispară ori să se degradeze, pe măsură ce timpul va trece în favoarea infractorului, acesta având tot interesul ca organele judiciare să aibă acces la cât mai puține din probele și indiciile care i-ar dezvălui identitatea și vinovăția. De aceea, constatările tehnico-științifice și medico-legale (împreună cu expertizele) ne apar ca mijloace fundamentale în lupta împotriva fenomenului infracțional, deoarece pun la dispoziția și în slujba activității specifice a organului judiciar toate metodele științelor cu întreg arsenalul lor de aparate și tehnologii³⁴.

Trecem în revistă și faptul că raportul de constatare tehnico-științifică nu are valoare probantă preferențială față de alte mijloace de probă, cu toate că, de regulă, concluziile specialiștilor sau tehnicienilor care au efectuat constatarea tehnico-științifică produc încredere în ceea ce privește conformitatea cu adevărul. În practica judiciară sunt și cazuri în care concluziile specialiștilor sau tehnicienilor sunt neadevărate, fie datorită complexității problemelor de lămurit, care depășește sfera cunoștințelor specialiștilor, fie datorită ignoranței sau incertitudinii acestora. De aceea, rapoartele de constatare tehnico-științifică au o valoare probantă egală cu a celorlalte mijloace de probă, putând fi reținute numai dacă produc încredere că exprimă adevărul prin încadrarea lor în ansamblul probelor administrate în cauză³⁵.

Raportul final al constatării tehnico-științifice ori medico-legale va putea cuprinde concluzii pozitive, prin care se atestă caracterul de mijloc de probă al obiectelor și al urmelor infracțiunii supuse verificării de specialitate, sau dimpotrivă, negative, indicând lipsa de interes, din punctul de vedere al probatoriului, al obiectului cercetat. Este posibil ca specialistul să își exprime și dubiul asupra calității de mijloc de probă a obiectelor respective, fie din cauza insuficienței mijloacelor puse la dispoziție de către organul judiciar, fie datorită limitelor fizice ale aparaturii de care dispune specialistul.

Rapoartele de constatare reprezintă modalitatea de aducere la cunoștință a organului judiciar, în urma procedurilor probatorii de constatare tehnico-științifică sau medico-legală, în opinia specialistului care le-a redactat, a fost stabilit (sau nu) caracterul de mijloc material de probă al diverselor urme ale infracțiunii care au fost supuse cercetării³⁶.

³⁴ Sava Alexandru. *Aprecierea probelor în procesul penal*. Iași: Editura JUNUMEA, 2002, p. 160-161.

³⁵ Mateuț Gheorghiuță. *Op. cit.*, p. 269-270.

³⁶ Sava Alexandru. *Op. cit.*, p. 163-164.

Odată aflat în posesia raportului de constatare, organul judiciar va stabili mai întâi dacă specialistul sau tehnicianul a analizat obiectul (obiectivele) pe care i le-a stabilit și dacă a răspuns la toate întrebările; de asemenea, dacă s-a respectat termenul de realizare a lucrării. Apoi, citind concluziile raportului, va verifica dacă acestea sunt concordante cu datele și probele obținute deja prin alte mijloace de probă. Este posibil ca și în lipsa unei concordanțe, dacă raportul de constatare produce încredere organului judiciar, după atenta analizare a sa și mai ales a concluziilor sale, acesta să aprecieze că îl va prefera celorlalte mijloace de probă – sau numai unora – datorită corectitudinii și nivelului științific, de bună calitate, al cercetărilor întreprinse de către specialist. În realitate, magistratul va avea o capacitate limitată de apreciere a acestui nivel, datorită caracterului limitat al cunoștințelor sale de specialitate, astfel că, nu de puține ori, verificarea raportului efectuată de către magistrat va avea în vedere doar coerența logică a operațiilor descrise și a acestora cu esența concluziilor și dacă specialistul a executat tot ceea ce i s-a cerut.

Alteori, magistratul poate găsi deficiențe ale constatării tehnico-științifice ori medico-legale reflectate în rapoartele studiate, deficiențe care se pot datora superficialității sau grabei specialistului în efectuarea lucrării ori care nu sunt imputabile acestuia. Pentru ca magistratul să sesizeze mai ușor eventualele deficiențe sau neconcordanțe ale acestor lucrări, dar și pentru ca sentimentul de încredere pe care i-l inspiră un raport de constatare bine-întocmit să se formeze în cunoștința de cauză, este de dorit ca acesta să posede cunoștințe de tehnică criminalistică și, în general, din alte științe, la care se face apel în activitatea specialiștilor și tehnicienilor: medicină legală, psihologie ș.a.³⁷

Concluziile constatării tehnico-științifice sau medico-legale trebuie să fie verificate în raport cu ansamblul probelor administrate în cauză. Rezultatul verificării poate consta în perfecta concordanță dintre aceste concluzii și materialele procesului adunate în desfășurarea urmăririi penale. Verificarea poate avea însă de rezultat infirmarea concluziilor, datorită faptului că cercetările organului de urmărire penală au dus la aflarea de elemente probatorii noi ce pun într-o altă lumină datele pe care se sprijină constatarea anterior efectuată. Alteori, verificarea raportului de constatare poate duce la concluzia că persoanele însărcinate cu efectuarea constatării au procedat superficial ori n-au folosit metodele sau mijloacele cele mai indicate pentru a ajunge la constatări precise, temeinice.

Insuficiențele constatării tehnico-științifice sau medico-legale pot fi relevate fie de organele de urmărire, fie de instanța de judecată, din oficiu sau

³⁷ Ibidem, p. 164-165.

la semnalarea părților. Dacă aceste insuficiențe se datoresc unor împrejurări neimputabile celor însărcinați cu efectuarea lucrării, organul de urmărire penală sau instanța de judecată dispune refacerea sau completarea constatării tehnico-științifice sau medico-legale. În caz contrar, când deficiențele constatării provin din greșeală sau nepriceperea persoanei însărcinate cu efectuarea constatării, organul de urmărire penală sau instanța de judecată pot dispune efectuarea unei expertize³⁸.

Raportul de constatare este supus principiului liberei aprecieri a probelor, având aceeași valoare probatorie ca orice alt mijloc de probă; poate fi reținut la stabilirea situației de fapt dintr-o cauză penală sau înlăturat motivat de către organele judiciare. În opinia lui M. Udroi, deși constatarea are un regim diferit de cel al unei expertize, nu se poate considera că prin efectuarea raportului de constatare s-a încălcat dreptul la apărare al inculpaților, căci aceștia au avut posibilitatea să analizeze modul în care s-a dispus și a fost întocmită constatarea, inclusiv concluziile acestei constatări. Aspectele atestate în concluziile raportului de constatare sunt dovedite și prin alte mijloace de probă cu caracter obiectiv, așa încât, chiar și în situația în care ar exista suspiciuni cu privire la imparțialitatea și obiectivitatea persoanelor care au întocmit raportul de constatare (fiind vorba despre experți din cadrul organului de urmărire penală), nu există temeiuri a se considera că s-a încălcat dreptul la un proces echitabil³⁹.

În funcție de obiectul constatării, organul de urmărire penală, după finalizarea raportului de constatare, din oficiu sau la cererea oricăreia dintre părți sau subiecți procesuali principali poate dispune efectuarea unei expertize, în completarea constatării, în următoarele două situații:

- 1) se apreciază că este necesară opinia unui expert;
- 2) concluziile raportului de constatare sunt contestate⁴⁰.

Expertiza judiciară. De frecvente ori, organele judiciare sunt puse în fața unor probleme pe care nu le pot rezolva singure, pentru aceasta fiind necesare cunoștințele unor specialiști din domeniile științei, tehnicii, artei etc⁴¹. Nici organului de urmărire penală și nici judecătorilor nu li se poate cere să posede cunoștințe de specialitate în toate domeniile științei și ale tehnicii, pentru a lămuri personal chestiunile care solicită asemenea cunoștințe. De altfel, se apreciază că este preferabil ca lămurirea unor asemenea chestiuni

³⁸ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried. Op. cit., p. 268.

³⁹ Codul de procedură penală. Comentariu pe articole. Volumul I. Articolele 1-603. /Coordonator M. Unroiu. București: Editura C. H. BECK., 2015, p. 516.

⁴⁰ Neagu Ion, Damaschin Mircea. Op. cit., p. 550.

⁴¹ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 23.

să fie făcută de o persoană care nu are calitatea judiciară oficială, deoarece concluziile acestor persoane pot fi probe în proces, în timp ce cunoștințele personale ale polițistului, ale procurorului sau ale judecătorului pot fi doar argumentate în susținerea unei soluții, și nu probe judiciare⁴².

În acest sens, legea le permite pentru descoperirea adevărului, în unele situații chiar le obligă, să recurgă la concursul specialiștilor. Astfel că, ori de câte ori pentru lămurirea unor împrejurări necesare elucidării cauzei organele judiciare au nevoie de părerea unor persoane care au cunoștințe de specialitate, vor numi unul sau mai mulți experți, stabilind în același timp problemele nelămurite asupra cărora aceștia trebuie să se pronunțe.

Aceste activități, desfășurate de specialiști, sunt denumite în actele normative prin noțiunea de *expertize*. Datorită faptului că se desfășoară în cadrul unui proces, ele sunt reglementate de legiuitor sub denumirea de *expertize judiciare*⁴³.

Recurgerea la expert este în prezent un procedeu curent, și aceasta din diverse rațiuni. Mai întâi, complexitatea crescândă a cauzelor penale, în special în sectoarele economice și financiare, obligă jurisdicțiile penale să apeleze, mai frecvent decât altădată, la experți. Frecvența recurgerii la experți ține de evoluția justiției penale înseși. Intervenția cvasisistematică a experților este incotestabil legată de progresele științifice și tehnice⁴⁴. Descoperirile recente, realizate în disciplinele cele mai variate, au extins domeniul de aplicare a expertizei și au crescut, prin ricoșeu, numărul de cauze penale în care acest procedeu se dovedește util⁴⁵.

Este stipulate în prevederile art. 2 din Legea Republicii Moldova „Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar” nr. 68 din 14.04.2016 „Expertiza judiciară reprezintă activitate de cercetare științifico-practică, efectuată în cadrul procesului civil, penal sau contravențional (*proces judiciar*) în scopul aflării adevărului prin efectuarea unor cercetări metodice cu aplicarea de cunoștințe speciale și procedee tehnico-științifice pentru formularea unor concluzii argumentate cu privire la anumite fapte, circumstanțe, obiecte materiale, fenomene și procese, corpul și psihicul uman, ce pot servi drept probe într-un proces judiciar”⁴⁶.

⁴² Theodoru Grigore. *Tratat de drept processual penal*. București: Editura HAMANGIU., 2013, p. 346-347.

⁴³ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. *Op. cit.*, p. 23.

⁴⁴ Mateuț Gheorghiu. *Op. cit.*, p. 285; Arnoux Y. *Le recours à l'expert en matière pénale*. Press Universitaires d'Aix-Marseille. Aix-en-Provence, 2004, p. 40; Owen D. *Crime et science. Les crimes à l'épreuve de la science*. Paris: Tana Éditions, 2000, p. 12.

⁴⁵ Mateuț Gheorghiu. *Op. cit.*, p. 285-286.

⁴⁶ Monitorul Oficial nr. 157-162/316 din 10.06.2016.

În literatura de specialitate, expertiza judiciară este definită ca o activitate de cercetare științifică desfășurată la cererea organelor judiciare de persoane având cunoștințe de specialitate, iar expertul judiciar – ca persoana ce posedă cunoștințe de specialitate într-un domeniu al artei, științei sau tehnicii, desemnată de organul judiciar, conform legii, pentru a lămuri anumite stări sau împrejurări de fapt necesare aflării adevărului⁴⁷. Expertiza mai este definită și ca o activitate de cercetare științifică a urmelor și mijloacelor materiale de probă, în scopul identificării persoanelor, obiectelor, substanțelor sau fenomenelor, al determinării anumitor însușiri sau schimbării intervenite în conținutul, forma și aspectul lor⁴⁸.

Expertiza este un mijloc de probă înrudit cu constatarea tehnico-științifică și constatarea medico-legală, dar procesual deosebit de acestea⁴⁹.

Noțiunea de *expertiză*, precum și de *expert*, denumire dată persoanei desemnate cu efectuarea acesteia, își au originea în limba latină, unde *experior* înseamnă a încerca, a dovedi, iar *expertus* – cel care are experiență, care încearcă sau a probat⁵⁰. În ceea ce privește poziția procesuală a expertului, există următoarele concepții: a) expertul este un *martor științific*, ceea ce înseamnă că trebuie să i se aplice toate regulile privitoare la martori; b) expertul este un *auxiliar al justiției*, întrucât face investigații proprii organelor judiciare, în vederea lămuririi împrejurărilor care necesită cunoștințe de specialitate; c) expertul este *judecător*, respectiv judecătorul împrejurării pe care trebuie să o lămurească în procesul penal prin cunoștințele sale de specialitate; d) expertul are o poziție procesuală proprie, *sui generis*, fiind un subiect procesual ocazional⁵¹.

Expertiza judiciară reprezintă cercetarea pe care o întreprinde expertul și care constă în operații specifice efectuate pe baza cunoștințelor sale de specialitate, în urma cărora ajunge la concluzii cu privire la chestiunea ce trebuie lămurită⁵². Ea mai este definită ca fiind activitatea de cercetare a unor împrejurări de fapt, necesare stabilirii adevărului obiectiv în cauza supusă soluționării de către un expert, prin cunoștințe specifice fiecărei specialități, activitate desfășurată la cererea organului judiciar în situația în care acesta nu poate singur să lămurească respectiva împrejurare de fapt⁵³.

⁴⁷ Dan N., Anghelescu I. și colab. Op. cit., p. 67.

⁴⁸ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Op. cit., p. 364; Bercheșan Vasile, Ruiu Marin. Tratat de tehnică criminalistică. București: Editura Little Star, 2004, p. 224-225.

⁴⁹ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Op. cit., p. 270.

⁵⁰ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 23.

⁵¹ Mateuț Gheorghiuță. Op. cit., p. 303-304.

⁵² Theodoru Gr. Op. cit., p. 346.

⁵³ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 23.

În doctrina judiciară au fost expuse mai multe opinii în ceea ce privește poziția procesuală a expertului. Astfel, s-a apropiat poziția expertului de cea a martorului, acesta fiind considerat un „*martor științific*”⁵⁴. În legislația anglo-saxonă, de pildă, expertul este tratat ca un martor (*expert testimony*)⁵⁵. De asemenea, sensul larg dat noțiunii de „*martor*” prevăzut de Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁵⁶ privește, printre alții, și pe expert, mai ales atunci când, de plidă, o acțiune publică (o acțiune penală pornită din oficiu împotriva unei persoane) este exercitată în urma raportului pe care acesta l-a întocmit, situație în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că el se apropie de poziția juridică a unui „*martor al acuzării*”⁵⁷.

Cu toate elementele de apropiere care se pot face între martor și expert (la care adăugăm faptul că ambii sunt citați și că neîndeplinirea obligațiilor lor procesuale este sancționată, dacă e vorba de o infracțiune cu pedeapsă), ori între expert și judecător, acestea nu sunt suficiente pentru a îndepărta specificul evident al funcției expertului: el nu descrie faptele așa cum s-au petrecut și nici nu le apreciază valoarea probantă, ci i se cere, de către organul judiciar, să le explice din punct de vedere științific și tehnic. De asemenea, concluziile expertului nu au valoarea unei hotărâri în cauza penală⁵⁸.

Activitatea expertului nu poate fi comparată nici cu cea a organului de urmărire penală. Specialiștilor și tehnicienilor (și, pe cale de suplimment analogic, nici experților) nu li se pot delega și nici aceștia nu-și pot însuși atribuții de organ de urmărire penală. Deși expertul cercetează duverse obiecte și urme ale infracțiunii, uneori participă activ la cercetări la fața locului și percheziții (intervenția sa fiind indispensabilă, de exemplu, la ridicarea și fixarea urmelor infracțiunii), și, în cazul expertizelor psihiatrice și medico-legale, stă de vorbă cu învinuitul sau inculpatul (eventual cu victima), prin aceasta el nu dobândește o putere decizie în cauză și nici de a întocmi procese-verbale sau alte atribuții ale organelor de urmărire penală⁵⁹.

⁵⁴ Sava Alexandru. Op. cit., p. 168.

⁵⁵ Mueller Christopher B., KirkPatrick Laird C. Federal Rules of Evidence. Little Brown and Co. New-York, 1994, p. 18-20.

⁵⁶ Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 04 noiembrie 1950. Semnată de către Republica Moldova la 13 iulie 1995, Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldovei nr.1298-XIII din 24 iulie 1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 54-55/502.

⁵⁷ Hotărârea CtEDO în cauza Bönisch vs. Austria din 2 iunie 1986, Seria A, nr. 103, paragraful 32.; Mateuț Gheorghită. Op. cit., p. 303.

⁵⁸ Văduva N., Văduva Loredana. Expertizele, constatările tehnico-științifice și medico-legale. Craiova: Editura Terathopius. 1997, p. 90-91; Sava Alexandru. Op. cit., p. 171.

⁵⁹ Văduva N., Văduva Loredana. Op. cit., p. 63-64; Sava Alexandru. Op. cit., p. 171.

În opinia aitorului S. Doraș, expertiza judiciară trebuie percepută ca o activitate procesuală originală, care constă în examinarea materialelor cauzei efectuate, în ordinea prevăzută de legislația în vigoare, de către persoane competente în știință, tehnică, artă sau meșteșugărie, la solicitarea organului de urmărire penală sau a instanței de judecată în vederea stabilirii circumstanțelor cu semnificație probatorie indispensabile soluționării echitabile a cauzelor penale sau civile⁶⁰.

Expertiza – cu raportul aferent – face o notă aparte între mijloacele de probă din procesul penal dată de însușirea de a conține câte ceva din specificul activității judecătorului, a martorului și chiar a organului de urmărire penală, fără a se putea spune că asemănarea ar putea merge mai departe de o simplă constatare, la nivel pur teoretic, a anumitor coincidențe. Poziția independentă a expertului provine, desigur, prin caracterul specializat al activității sale, din metodele de care se folosește și, din scopul pe care este chemat să-l servească în procesul penal, acela de a aduce o contribuție de înalt nivel științific, care nu este accesibilă celorlalți subiecți procesuali, la lămurirea unor aspecte ale cauzei⁶¹.

Spre deosebire de constatarea tehnico-științifică, efectuarea expertizei nu este supusă imperativului urgenței, astfel încât este posibilă o cercetare mai aprofundată și completă a mijloacelor materiale de probă. Expertiza ca procedeu probator este utilă pentru a stabili dacă anumite înscrisuri și obiecte conțin date susceptibile de a servi ca probă. De asemenea, expertiza poate fi utilă pentru a lămuri unele contradicții existente între alte mijloace de probă⁶².

Trăsătura caracteristică distinctivă a expertizei, ca formă de utilizare a cunoștințelor speciale în proces, constă în necesitatea unor examinări speciale de laborator în baza realizărilor altor domenii decât cel juridic, pentru determinarea împrejurărilor faptei. Sunt inadmisibile încercările unor practicieni de a apela la expertiză pentru stabilirea aspectelor cauzei ce pot fi constatate printr-o analiză directă a mijloacelor de probă în baza cunoștințelor profesionale ale organului de urmărire penală sau magistratului. Este regretabil, dar sunt frecvente cazurile când se dispune efectuarea expertizei în vederea stabilirii unor împrejurări a căror determinare nu necesită examinări speciale de laborator⁶³.

Importanța expertizei constă în valorificarea cunoștințelor și metodelor științifice pentru aflarea adevărului cu privire la existența infracțiunii, identificarea persoanei care a săvârșit-o și la alte împrejurări ce se impun a fi elucidate

⁶⁰ Doraș Simion. Op. cit., p. 470.

⁶¹ Sava Alexandru. Op. cit., p. 171-172.

⁶² Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 53-54.

⁶³ Doraș Simion. Op. cit., p. 469.

pentru justa elucidare a cauzei. Elementele de probă îndoielnice sau simple indicii pot, prin efectuarea expertizei, să fie reținute ca probe temeinice ori înlăturate ca fiind fără valoare⁶⁴.

Înscrierea expertizelor în Codul de Procedură Penală demonstrează în mod evident importanța ce li se acordă prin admiterea utilizării acestora în cadrul probatoriului judiciar. Întrucât expertizele folosesc date științifice pentru dovedirea împrejurărilor de fapt și care sunt efectuate de specialiști cu pregătire superioară, mai ales cu o competență deosebită, ele constituie o garanție importantă a obiectivității probatoriului. Mai mult decât atât, ele exercită o influență favorabilă asupra activității organelor judiciare prin contribuția pe care o aduc la rezolvarea rapidă și obiectivă a cauzelor⁶⁵.

Datorită autorității conferite rapoartelor de expertiză, expertiza ocupă un loc primordial în procesul penal contemporan, ilustrat ca atare în jurisprudența penală. Expertiza a devenit, în mod progresiv, un mic proces decisiv în inima procesului penal de fond. De aceea, reglementarea actuală a expertizei ține seama de faptul că, în ultimul timp, se dezvoltă fără încetare pe baza art. 6, paragraf. 1 al Convenției Europene de Apărare a Drepturilor Omului din 4 noiembrie 1950 conceptul de „proces echitabil”, care garantează o egalitate de tratament între părțile procesului și le acordă dreptul de a face ca procesul lor să fie soluționat de un tribunal independent și imparțial, într-un termen rezonabil. Or, luând în considerare cei doi parametri, procesul expertal trebuie organizat de o manieră echitabilă. Prin aceasta părțile trebuie să aibă capacitatea de a recurge liber la experți și posibilitatea de a-și alege experții care urmează să fie desemnați pentru a interveni în cadrul procesului lor⁶⁶.

Conform prevederilor art. 12 al Legii Republicii Moldova „Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar” nr. 68 din 14.04.2016, obiectul de cercetare al expertizei judiciare îl constituie lucrurile, substanțele, urmele, documentele, faptele, fenomenele, circumstanțele, corpul și psihicul uman, care sînt examinate în vederea descoperirii adevărului.

Expertiza judiciară nu soluționează probleme privind legalitatea sau ilegalitatea faptelor săvârșite de persoanele fizice și juridice.

Obiectul expertizei judiciare are mai multe înțelesuri, referindu-se la:

- a) obiectul expertizei în înțelesul ei;
- b) obiectul propriu-zis, material, care se examinează în cadrul expertizei;

⁶⁴ Aionîtoaie C., Pletea C. Tratat de tactică criminalistică. București: Editura Carpați. 2002, p. 240; Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 54.

⁶⁵ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 25-26.

⁶⁶ Mateuț Gheorghită. Op. cit., p. 286-287; Arnoux Y. Op. cit., p. 43-44.

c) obiectul raportului de expertiză, adică obiectivele unui caz concret de expertiză, concretizată prin întrebările puse de organul judiciar expertului, la care acesta trebuie să răspundă.

Cunoașterea obiectului expertizei are importanță atât teoretică, cât și practică. Necunoașterea exactă a obiectului expertizei face ca unele organe de urmărire penală și instanțe de judecată să nu se orienteze corect în situația în care dispun efectuarea unei expertize, pentru că nu întotdeauna se cunoaște obiectul fiecărui gen de expertiză judiciară. Tot datorită necunoașterii obiectului expertizei se ajunge în situația confundării expertizei cu diverse acțiuni pur procesuale (de exemplu, experimentul în cadrul anchetei), a dispunerii sau respingerii neîntemeiate a expertizei, la înlocuirea acesteia cu alte modalități de cunoaștere a opiniei unor specialiști (de exemplu, solicitarea unei constatări tehnico-științifice sau a unui simplu aviz tehnic)⁶⁷.

Obiectul expertizei reclamă o anume competență (științifică, tehnică sau de altă natură) în afară de cea juridică, care îi revine în exclusivitate organului de urmărire penală și instanței de judecată.

Pentru lămurirea împrejurărilor de fapt ale cauzei concură diferite genuri de expertiză judiciară, iar pentru a le distinge este necesar să cunoaștem obiectul specific al fiecăreia dintre ele precum și obiectele expertizate, purtătoare de informații, în legătură cu care se pune problema stabilirii unor fapte și împrejurări de fond.

De asemenea, obiectul unei expertize se determină și în funcție de obiectul fiecărui gen de expertiză. De exemplu, în cazul expertizei criminalistice, obiectul îl constituie examinarea urmelor în sens larg, a mijloacelor materiale de probă, precum și metodele tehnico-științifice utilizate, având ca scop principal identificarea.

Particularitatea obiectului expertizei constă în aceea că el poartă îndeosebi asupra urmelor de toate genurile produse cu prilejul comiterii faptelor penale și că, în majoritatea cazurilor, se urmărește identificarea obiectelor și a persoanelor.

Întreaga problematică a obiectului oricărui gen de expertiză judiciară se concentrează în actul dispunerii acestui mijloc de probă de către organul judiciar, adică în obiectul concret al unei expertize, și anume în întrebările la care urmează să răspundă expertul, întrebări din care rezultă implicit genul de expertiză⁶⁸.

⁶⁷ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 23.

⁶⁸ Ibidem, p. 24-25.

Principalele criterii în funcție de care se pot clasifica expertizele sunt: *natura problemelor ce urmează a fi lămurite prin expertiză; titularul dispoziției sau al solicitării de a efectua expertiza; modul în care legea reglementează necesitatea efectuării expertizei; modul de desemnare a expertului; modul de organizare a expertizei.*

În funcție de natura problemelor ce urmează a fi lămurite, organele judiciare pot dispune efectuarea următoarelor expertize: criminalistică (dactiloscopică, traseologică, balistică, tehnică a actelor, grafică, biocriminalistică etc.); medico-legală; tehnică etc⁶⁹. În dependență de acest criteriu, autorii L. Cârjan și M. Chiper evidențiază următoarele categorii ale expertizei: dactiloscopică, traseologică, balistică, grafică (a scrisului), tehnică a documentelor, fotografico-judiciară, biocriminalistică, fizico-chimică, fonobalistică, tehnică, contabilă, zootehnică și veterinară, agrotehnică, agroalimentară, merceologică, filatelică, medico-legală, psihiatrică, neuropsihiatrică etc⁷⁰.

În funcție de titularul dispoziției sau al solicitării de a fi efectuată expertiza, aceasta poate fi *judiciară* sau *extrajudiciară*. Expertiza *judiciară* este efectuată din dispoziția organelor de urmărire penală, a instanțelor judecătorești sau a altor organe cu atribuții jurisdicționale de către expertul sau specialistul numit de acestea. Expertiza *extrajudiciară* este efectuată la cererea persoanelor fizice sau juridice având calitatea de subiecți procesuali principali sau părți în procesul penal.

După modul în care legea reglementează necesitatea efectuării expertizei, acestea pot fi facultative și obligatorii. Expertizele *facultative* sunt cele mai frecvente în practica judiciară, ele fiind dispuse la cererea părților interesate, când organele judiciare consideră că sunt necesare cunoștințele unui expert pentru lămurirea anumitor aspecte ale cauzei penale. Expertiza este *obligatorie* în acele situații care, în mod practic, sunt adiacente rezolvării propriuzise a cauzei penale.

După criteriul modului de desemnare a expertului, expertizele pot fi: simple (oficiale), contradictorii și supravegheate. În cazul expertizei *simple*, organul penal numește expertul și controlează activitatea de expertizare efectuată de acesta. La expertiza *contradictorie*, experții sunt aleși și numiți de către organele judiciare penale, subiecții procesuali și părți (participarea experților recomandați la efectuarea expertizei). Expertiza *supravegheată* are

⁶⁹ Neagu Ion, Damaschin Mircea. Op. cit., p. 552.

⁷⁰ Lazăr, Chiper Mihai. Criminalistica. Op. cit., p. 365-366..

loc atunci când părțile pot desemna un specialist care are atribuții de control asupra modului de efectuare a expertizei, specialistul care efectuează expertiza fiind denumit și consilier tehnic.

După modul de organizare, expertizele se împart în: expertize *simple*, efectuate de către un specialist dintr-un anumit domeniu de activitate, și expertize *complexe* sau *mixte*, în care, pentru lămurirea faptelor sau împrejurărilor cauzei sunt necesare cunoștințe din mai multe ramuri ale științei sau tehnicii⁷¹.

Conform prevederilor Legii Republicii Moldova „Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar” nr. 68 din 14.04.2016⁷², (art. 27-35), expertizele judiciare se clasifică după următoarele criterii:

- a) consecutivitatea efectuării expertizelor;
- b) volumul cercetărilor;
- c) numărul de experți care au participat la efectuarea cercetărilor;
- d) numărul de domenii științifice aplicate la efectuarea expertizei.

După consecutivitatea efectuării cercetărilor, expertizele judiciare pot fi clasificate în primare și repetate. După volumul de cercetări, expertizele judiciare se clasifică în expertize de bază și expertize suplimentare. După numărul de experți participanți la cercetări, expertizele judiciare pot fi clasificate în expertize individuale și expertize în comisie. După complexitatea domeniilor științifice aplicate la efectuarea expertizelor judiciare, acestea se clasifică în monospecializate și complexe.

Expertiza primară este expertiza efectuată de către un expert judiciar sau de către o comisie de experți judiciari pentru prima dată, în cazul în care obiectul de cercetare nu a mai fost supus anterior, în cadrul unui proces, vreunei expertize de aceeași specializare.

Expertiza repetată este expertiza care se efectuează cu privire la aceleași obiecte, fapte, circumstanțe și care soluționează aceleași întrebări formulate la efectuarea expertizei primare și/sau suplimentare. Expertiza repetată se dispune în cazul în care concluziile expertizei primare și/sau suplimentare au fost apreciate de ordonatorul expertizei ca fiind neîntemeiate sau în privința cărora există îndoieli referitoare la veridicitatea acestora, iar deficiențele nu pot fi înlăturate prin audierea expertului judiciar care a efectuat expertiza. La efectuarea expertizei repetate, toate chestiunile examinate în cadrul expertizei anterioare se examinează din nou.

⁷¹ Neagu Ion, Damaschin Mircea. Op. cit., p. 552-556.

⁷² Monitorul Oficial nr. 157-162/316 din 10.06.2016.

Expertiza repetată se dispune în cazurile în care:

- a) concluziile expertului sunt neclare, contradictorii, neîntemeiate sau dacă există îndoieli în privința acestora;
- b) ordonatorul expertizei sau instanța de judecată a constatat că expertul judiciar nu avea dreptul să o efectueze ori și-a depășit competența;
- c) a fost încălcată ordinea procesuală de dispunere a expertizei;
- d) s-au constatat încălcări ale metodelor sau procedurilor de efectuare a expertizei;
- e) concluziile expertului nu au fost corelate cu datele de fapt, puse la dispoziția lui;
- f) concluziile intră în contradicție cu datele de fapt ce figurează în procesul judiciar;
- g) există contradicții esențiale între opiniile experților participanți la efectuarea unei expertize în comisie.

În toate cazurile, efectuarea expertizei repetate se pune în sarcina unui alt expert sau a unei alte comisii de experți. Expertul sau experții care au efectuat expertiza primară pot asista la efectuarea expertizei repetate pentru a da explicații pe marginea concluziilor formulate în urma expertizei primare, însă nu pot participa la efectuarea investigațiilor și la finalizarea concluziilor. Rezultatele expertizei repetate au aceeași valoare probantă ca și rezultatele expertizei anterioare și se apreciază în coroborare cu alte probe. Expertiza repetată se dispune motivat. La dispunerea expertizei repetate se prezintă raportul expertizei primare, precum și toate materialele prezentate în cadrul expertizei primare.

Expertiza de bază este expertiza în care se efectuează volumul principal de examinări.

Expertiza suplimentară se dispune în cazul în care concluziile expertului sunt incomplete și necesită explicații sau completări ori atunci când apar întrebări noi referitoare la circumstanțele examinate și, în toate cazurile, răspunsurile nu pot fi obținute prin audierea expertului.

Expertiza judiciară se consideră a fi incompletă dacă expertul nu a cercetat toate obiectele sau dacă nu a răspuns la toate întrebările prezentate spre soluționare. În cadrul expertizei suplimentare, expertul realizează investigații doar în partea în care acestea nu au fost efectuate în cadrul expertizei de bază. Efectuarea expertizei suplimentare se dispune, de regulă, aceluiași expert care a realizat expertiza de bază, dar poate fi dispusă și altui expert. Expertiza suplimentară se dispune motivat. În cazul dispunerii expertizei suplimentare se prezintă raportul expertizei primare, precum și toate materialele prezentate în cadrul expertizei primare.

Expertiza individuală este efectuată de un singur expert judiciar, în unul sau mai multe domenii de specializare a expertizei judiciare.

Expertiza judiciară în comisie este expertiza efectuată de către experți judicari din același domeniu sau din domenii diferite ale expertizei judiciare. Expertiza în comisie se dispune în cazul în care examinările au un caracter complex ori sînt voluminoase sau dacă există expertize efectuate anterior care prezintă concluzii divergente. În cadrul expertizei în comisie pot fi formulate întrebări referitoare la cauzele divergențelor între concluziile expertizelor anterioare. Experții incluși în comisie stabilesc scopurile, succesiunea și volumul cercetărilor în funcție de caracterul obiectului expertizei. La finalul cercetărilor în cadrul expertizei, în comisie se întocmește un singur raport de expertiză, ce este semnat de toți experții care fac parte din componența comisiei. În situația în care nu există o concluzie comună, unanim acceptată, în raportul de expertiză judiciară se prezintă concluzia acceptată de majoritatea experților participanți în cadrul comisiei la efectuarea expertizei ori se declară despre imposibilitatea prezentării unor concluzii comune. Opiniile divergente ale experților se expun în concluzii separate care se anexează la raportul de expertiză și, de asemenea, se prezintă ordonatorului expertizei.

Se consideră expertiză monospecializată expertiza ale cărei cercetări se efectuează cu aplicarea cunoștințelor dintr-un singur domeniu al științei, tehnicii sau alt domeniu al activității umane.

Expertiza complexă se efectuează în cazurile în care pentru elucidarea faptelor sau circumstanțelor cauzei sunt necesare concomitent cunoștințe din mai multe domenii ale științei, tehnicii sau din alte domenii ale activității umane. Expertiza complexă se poate efectua fie de către o comisie de experți calificați în diferite genuri de expertiză, fie de către un singur expert calificat în mai multe genuri de expertiză. Fiecare expert participant la expertiza complexă efectuează cercetări în limita competențelor sale. Expertul participă la formularea răspunsului doar la acele întrebări cuprinse în actul de dispunere a expertizei care corespund domeniului său de specializare.

Organizarea unor cercetări complexe este atribuită conducătorului instituției publice de expertiză judiciară sau unuia dintre experții incluși în comisia instituită pentru efectuarea cercetărilor complexe, desemnat de către conducătorul instituției publice de expertiză judiciară. În urma expertizei complexe se întocmește un singur raport de expertiză judiciară, în care se indică cercetările efectuate de fiecare expert, volumul acestora, experții care au formulat

răspunsuri la întrebări și concluziile la care s-a ajuns. Raportul de expertiză judiciară este semnat de către expertul judiciar doar în partea care se referă la cercetările efectuate de el.

Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova⁷³ (art. 146-148) include următoarele categorii de expertize judiciare: expertiza în comisie, expertiza complexă, expertiza suplimentară și expertiza repetată.

Expertizele cu un grad sporit de complexitate se efectuează de o *comisie* din câțiva experți de aceeași specializare sau, după caz, de specializări diferite. La cererea părților, în componența comisiei de experți pot fi incluși experții invitați (recomandați) de ele. Dacă sunt experți de aceeași specializare, membrii comisiei se consultă între ei și, ajungând la o opinie comună, întocmesc un raport unic pe care îl semnează fiecare. Dacă între experți există dezacord, fiecare dintre ei prezintă câte un raport separat cu privire la toate întrebările sau numai cu privire la întrebările pe marginea cărora există dezacord.

Dacă membrii comisiei sunt experți de specializări diferite, la efectuarea expertizei se aplică prevederile referitoare la expertiza complexă. Cerința organului de urmărire penală sau a instanței de judecată ca expertiza să fie efectuată de o comisie de experți este obligatorie pentru șeful instituției de expertiză, precum și pentru experții desemnați. Dacă expertiza este pusă în sarcina instituției de expertiză și conducătorul, analizând complexitatea investigațiilor ce urmează a fi efectuate, consideră că este necesară o expertiză în comisie, acesta comunică organului de urmărire penală sau instanței de judecată propunerea de dispunere a efectuării expertizei.

În cazul în care constatarea vreunei circumstanțe ce poate avea importanță probatorie în cauza penală este posibilă numai în urma efectuării unor investigații în diferite domenii, se dispune expertiza *complexă*. În cazul torturii, efectuarea expertizei complexe, cu operarea examinării medico-legale, psihologice și, după caz, a altor forme de examinare, este obligatorie.

În baza totalității datelor constatate în cadrul expertizei complexe, experții, în limitele competenței lor, formulează concluzii despre circumstanțele pentru constatarea cărora a fost dispusă expertiza. Expertul nu are dreptul să semneze acea parte a raportului de expertiză complexă ce nu ține de competența sa.

Dacă organul de urmărire penală care a dispus efectuarea expertizei, la invocare de către una dintre părți sau din oficiu, ori instanța de judecată, la cererea uneia dintre părți, constată că raportul expertului nu este complet,

⁷³ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.

iar această deficiență nu poate fi suplinită prin audierea expertului, se dispune efectuarea unei expertize *suplimentare* de către același expert sau de către un alt expert.

Dacă concluziile expertului sunt neclare, contradictorii, neîntemeiate, dacă există îndoieli în privința lor și aceste deficiențe nu pot fi înlăturate prin audierea expertului sau dacă a fost încălcată ordinea procesuală de efectuare a expertizei, poate fi dispusă efectuarea unei expertize *repetate* de către un alt expert sau alți experți. La efectuarea expertizei repetate se poate pune și chestiunea autenticității metodelor utilizate anterior. Primul expert poate participa la efectuarea expertizei respective pentru a da explicații, însă nu poate participa la efectuarea investigațiilor și la finalizarea concluziilor. În ordonanță sau în încheierea prin care s-a dispus efectuarea expertizei suplimentare sau repetate trebuie să fie concretizate motivele dispunerii ei

După cum am menționat deja, atunci când organul de urmărire penală sau instanța de judecată constată, din oficiu ori la cererea făcută de părți (sau de procuror, în faza de judecată), că expertiza nu este completă (raportul de expertiză nu răspunde la toate întrebările formulate), dispune efectuarea unui supliment de expertiză, fie de către același expert, fie de către altul. Suplimentul de expertiză se poate efectua în două moduri:

a) În scris. Pentru aceasta, organul judiciar penal, când socotește necesar, cere expertului lămuriri suplimentare, în scris, iar expertul va depune un raport suplimentar de expertiză.

b) *Oral*. Pentru aceasta, organul judiciar penal dispune chemarea expertului în fața sa spre a da explicații verbale asupra raportului de expertiză. În acest caz, ascultarea expertului se face potrivit dispozițiilor privitoare la ascultarea martorilor.

Sub acest aspect, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că neacordarea posibilității părții nici în faza de urmărire penală și nici în fața instanței de judecată de a pune întrebări experților numiți în dosar, ale căror opinii „conțineau anumite discrepanțe”, spre a verifica în ce măsură acestea erau credibile și a înlătura dubiile pe care le avea în privința concluziilor rapoartelor de expertiză întocmite, a constituit o încălcare a dispozițiilor art. 6 din Convenție⁷⁴.

Aspecte comune și delimitări dintre constatări și expertize. Deși expertizele se aseamănă cu constatările tehnico-științifice și medico-legale prin faptul că ambele sunt mijloace de probă, sunt efectuate de specialiști, obiectul

⁷⁴ Mateuț Gheorghiu. Op. cit., p. 321; Hotărârea CtEDO în cauza *Balsyte-Lideikiene vs. Lituania* din 4 noiembrie 2008, paragraful 66.

lor fiind fixat de organul judiciar, iar concluziile sunt cuprinse într-un raport, totuși între ele există deosebiri⁷⁵.

În sursele doctrinare, la cele mai esențiale aspecte comune și delimitări existente între expertiză și constatarea tehnico-științifică, se atribuie:

1) ambele procedee probatorii constituie, sub raportul obiectului, o *activitate de interpretare și cercetare științifică* a urmelor și mijloacelor materiale de probă, în scopul identificării persoanelor și obiectelor de interes pentru cauză, a descoperirii valorii probatorii pe care o au mijloacele materiale de probă⁷⁶. Sub aspectul rațiunii care justifică activitatea de cercetare, în cazul dispunerii expertizei este suficient să se constate necesitatea lămuririi unor fapte și împrejurări ale cauzei de către un specialist; în cazul dispunerii unei constatări tehnico-științifice, pe lângă această condiție, este necesar să se constate și imperativul urgenței, decurgând din pericolul de dispariție a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situații de fapt, respectiv din necesitatea lămuririi urgente a unor fapte sau împrejurări ale cauzei. Nevoia unei grabnice și juste orientări a investigațiilor, în vederea identificării neântârziată a făptuitorului, permite organului de urmărire penală, în temeiul caracterului dinamic și operativ al urmăririi, să recurgă la specialiști care efectuează o cercetare urgentă a împrejurărilor de fapt care necesită cunoștințe de specialitate⁷⁷;

2) în ambele cazuri, cercetarea este efectuată de *persoane cu pregătire de specialitate* în anumite domenii ale științei și tehnicii. De regulă, expertizele sunt realizate de persoane cu pregătire, având calitatea de expert. Cu titlu de excepție, în lipsa experților într-un anumit domeniu, organul judiciar poate desemna pentru efectuarea expertizei specialiști cu autoritate științifică în materie (profesori universitari, cercetători etc.).

În situația dispunerii constatării tehnico-științifice, organul de urmărire penală însărcinează cu efectuarea examinării, de regulă, specialiști care funcționează în cadrul sau pe lângă instituția sa, numai prin excepție, desemnează specialiști care funcționează în cadrul altor organe;

3) sub aspectul *momentului și procedurii dispunerii*, ambele procedee probatorii pot fi utilizate de organele judiciare atât în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată.

Constatarea tehnico-științifică fiind destinată să răspundă nevoilor operative ale organului judiciar poate fi dispusă chiar și în faza actelor premergătoare, în

⁷⁵ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 267.

⁷⁶ Mircea I. Criminalistica. București: Editura Didactică și pedagogică, 1978, p. 312; Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 216.

⁷⁷ Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Op. cit., p. 216.

timp ce expertiza poate fi dispusă numai după începerea urmăririi penale, în condițiile existenței cadrului procesual penal.

Din punctul de vedere al procedurii dispunerii, constatarea tehnico-științifică nu presupune cunoașterea și citarea părților, însă efectuarea expertizei impune chemarea părților, aducerea la cunoștință a obiectului acesteia, a întrebărilor formulate pentru expert⁷⁸.

În viziunea autorilor R. Constantin, P.Drăghici și M.Ioniță, asemănările între expertize și constatările tehnico-științifice se rezumă la următoarele:

a) atât expertizele, cât și constatările tehnico-științifice își aduc o contribuție însemnată la realizarea scopului procesului penal: *aflarea adevărului și tragera la răspundere penală a făptuitorului*;

b) atât expertizele cât și constatările tehnico-științifice sunt mijloace de probă;

c) atât expertizele, cât și constatările tehnico-științifice au obiectul fixat de organul judiciar;

d) atât la expertize, cât și la constatările tehnico-științifice operațiile și concluziile se consemnează într-un *raport*.

La deosebirile dintre expertize și constatările tehnico-științifice acești autori atribuie următoarele:

a) în timp ce expertizele constituie mijloc de probă, atât în procesul penal, cât și în cel civil, putând fi dispuse de organul de urmărire penală, cât și de instanța de judecată, constatările tehnico-științifice și medico-legale sunt mijloace de probă *specifice* procesului penal, fiind determinate de caracterul de *urgență* a constatării, deci nu pot fi dispuse decât în faza de urmărire penală;

b) în timp ce constatările au ca obiect cercetarea mai puțin aprofundată a unor situații de fapt prin intermediul cărora se dovedesc anumite împrejurări, conținutul acestora fiind redus la o constatare, în cazul expertizelor, obiectul acestora este mai mult amplu, investigarea fiind mai amănunțită sub aspectul problemei de specialitate supusă soluționării, putând chiar fi interpretate și constatările anterioare efectuate;

c) expertizele sunt efectuate de către experți – persoane care au cunoștințe de specialitate într-un domeniu al științei, tehnicii, artei și care este abilitată oficial în calitate de expert de a lămuri chestiuni care în procesul judiciar necesită asemenea cunoștințe. Ei activează în cadrul laboratoarelor criminalistice sau a instituțiilor medico-legale sau ca persoană particulară atestată. Constatările tehnico-științifice, la rândul lor, se efectuează de specialiști, care sunt persoane ce posedă cunoștințe și experiențe dintr-un anumit domeniu, dar

⁷⁸ Ibidem, p. 217.

care, spre deosebire de experți, funcționează, de regulă, pe lângă sau în cadrul instituției de care aparține organul de urmărire penală, sau în cadrul unor instituții de specialitate⁷⁹.

Aceleași deosebiri și asemănări dintre expertizele judiciare și constatările tehnico-științifice și medico-legale sunt trecute în revistă și de către I. Neagu și M. Damaschin⁸⁰.

Autorul A. Sava evidențiază următoarele deosebiri între constatările tehnico-științifice, medico-legale și expertizele judiciare: spre deosebire de constatări, expertiza are o reglementare mai complexă; de asemenea, la efectuarea expertizei, părțile pot să-și desemneze personal câte un expert, pe lângă cel numit de către organul judiciar, astfel că expertiza devine *contradictorie*, - ceea ce nu este în cazul constatărilor tehnico-științifice sau medico-legale⁸¹.

Reguli tactice aplicate în dispunerea expertizelor judiciare, a constatărilor tehnico-științifice și medico-legale. Dispunerea expertizei este o acțiune procesuală întreprinsă atât de organul de urmărire penală din oficiu sau la cererea părților, cât și de instanța de judecată din oficiu în vederea soluționării unor chestiuni ce se includ în obiectul probatoriului și care necesită cunoștințe speciale⁸².

Conform prevederilor art. 142 din CPP al RM, expertiza se dispune în cazurile în care pentru constatarea, clarificarea sau evaluarea circumstanțelor ce pot avea importanță probatorie pentru cauza penală sînt necesare cunoștințe specializate în domeniul științei, tehnicii, artei, meșteșugului sau în alte domenii. Posedarea unor asemenea cunoștințe specializate de către persoana care efectuează urmărirea penală sau de către judecător nu exclude necesitatea dispunerii expertizei. Dispunerea expertizei se face, la cererea părților, de către organul de urmărire penală sau de către instanța de judecată, precum și din oficiu de către organul de urmărire penală.

Părțile, din inițiativă proprie și pe cont propriu, sunt în drept să înainteze cerere despre efectuarea expertizei pentru constatarea circumstanțelor care, în opinia lor, vor putea fi utilizate în apărarea intereselor lor. Raportul expertului care a efectuat expertiza la cererea părților se prezintă organului de urmărire penală, se anexează la materialele cauzei penale și urmează a fi apreciat odată cu alte probe.

⁷⁹ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 268.

⁸⁰ Neagu Ion, Damaschin Mircea. Op. cit., p. 551-552.

⁸¹ Sava Alexandru. Op. cit., p. 167-168.

⁸² Dolea Igor, Roman Dumitru, Sedlețchi Iurie, Vizdoagă Tatiana, Rotaru Vasile, Cerbu Adrian, Ursu Sergiu. Op. cit., p. 303.

În calitate de expert poate fi numită orice persoană ce posedă cunoștințele necesare pentru a prezenta concluzii ce se referă la circumstanțele apărute în legătură cu cauza penală și ce pot avea importanță probatorie pentru cauza penală. Fiecare dintre părți are dreptul să recomande un expert pentru a participa cu drepturi depline la efectuarea expertizei.

În ceea ce privește cererea de a se efectua o expertiză, aceasta poate fi formulată de oricare din părți (învinuit, inculpat, parte vătămată, parte civilă, parte responsabilă civilmente) sau măsura poate fi dispusă din oficiu. Admiterea folosirii acestui procedeu probatoriu este de competența numai a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată. Aceste organe verifică cererile părților, dispunând asupra lor. În cazul unor expertize, organele de urmărire sau instanța de judecată sunt obligate să dispună efectuarea lor, la cererea părților, ori din oficiu, dacă părțile nu au formulat cereri în acest sens⁸³.

În conformitate cu art. 144 CPP al RM, considerînd că este necesară efectuarea expertizei, organul de urmărire penală, prin ordonanță, iar instanța de judecată, prin încheiere, dispune efectuarea expertizei. În ordonanță sau în încheiere se indică: cine a inițiat numirea expertizei; temeiurile pentru care se dispune expertiza; obiectele, documentele și alte materiale prezentate expertului cu mențiunea cînd și în ce împrejurări au fost descoperite și ridicate; întrebările formulate expertului; denumirea instituției de expertiză, numele și prenumele persoanei căreia i se pune în sarcină efectuarea expertizei.

Cererea de solicitare a efectuării expertizei se formulează în scris, cu indicarea faptelor și împrejurărilor supuse constatării și a obiectelor, materialelor care trebuie investigate de expert. Ordonanța sau încheierea de dispunere a efectuării expertizei este obligatorie pentru instituția sau persoana care urmează să efectueze expertize.

La efectuarea expertizei din inițiativă și pe contul propriu al părților, expertului i se remite lista întrebărilor, obiectele și materialele de care dispun părțile sau sunt prezentate, la cererea lor, de către organul de urmărire penală. Despre aceasta se întocmește un proces-verbal.

Bănuitul, învinuitul sau partea vătămată poate solicita organului de urmărire penală sau, după caz, procurorului dispunerea efectuării expertizei. Refuzul de dispunere a efectuării expertizei poate fi contestat în modul stabilit de Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova.

Articolul 143 din CPP al RM fixează că expertiza se dispune și se efectuează în mod obligatoriu pentru constatarea:

⁸³ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Op. cit., p. 273.

- 1) cauzei morții;
- 2) gradului de gravitate și a caracterului vătămarilor integrității corporale;
- 3) stării psihice și fizice a bănuیتului, învinuitului, inculpatului – în cazurile în care apar îndoieli cu privire la starea de responsabilitate sau la capacitatea lor de a-și apăra de sine stătător drepturile și interesele legitime în procesul penal;
- 3¹) stării psihice și fizice a persoanei în privința căreia se reclamă că s-au comis acte de tortură, tratamente inumane sau degradante;
- 4) vârstei bănuیتului, învinuitului, inculpatului sau părții vătămate – în cazurile în care această circumstanță are importanță pentru cauza penală, iar documentele ce confirmă vârsta lipsesc sau prezintă dubiu;
- 5) stării psihice sau fizice a părții vătămate, martorului dacă apar îndoieli în privința capacității lor de a percepe just împrejurările ce au importanță pentru cauza penală și de a face declarații despre ele, dacă aceste declarații ulterior vor fi puse, în mod exclusiv sau în principal, în baza hotărârii în cauza dată;
- 6) altor cazuri când prin alte probe nu poate fi stabilit adevărul în cauză.

Până la efectuarea expertizei, organul de urmărire penală sau instanța de judecată, în cazul în care dispune efectuarea expertizei, citează părțile și expertul desemnat pentru a li se aduce la cunoștință obiectul expertizei și întrebările la care expertul trebuie să dea răspunsuri, pentru a li se explica dreptul de a face observații cu privire la aceste întrebări și de a cere modificarea sau completarea lor. Totodată, părților li se explică dreptul lor de a cere numirea a câte un expert recomandat de fiecare dintre ele pentru a participa la efectuarea expertizei. În acest caz se întocmește un proces-verbal.

În speță, în cauza *Mantovanelli vs. Franța*, CtEDO a subliniat că unul dintre elementele procesului echitabil, în sensul art. 6, parag. 1 din Convenție, este caracterul contradictoriu al procedurilor: fiecare parte trebuie, în principiu, să aibă posibilitatea nu numai de a face cunoscute probele necesare pentru ca pretențiile sale să aibă succes, dar și de a cunoaște și de a discuta toate probele prezentate sau observațiile formulate cu scopul de a influența decizia instanței. Legat de aceasta, Curtea a precizat că respectarea contradictorialității, ca și respectarea celorlalte garanții cuprinse în art. 6, parag. 1, vizează procedura în fața unui „tribunal”, neputându-se deduce din această prevedere un principiu general și abstract, potrivit căruia, atunci când instanța a desemnat un expert, părțile trebuie să poată asista în toate cazurile la investigațiile acestuia sau să poată analiza toate materialele avute de acesta în vedere, important fiind ca părțile să poată participa de o manieră adecvată la procedura în fața unui „tribunal”⁸⁴.

⁸⁴ Dolea Igor. Op. cit., p. 398-399; Hotărârea CtEDO în cauza *Mantovanelli vs. Franța* din 18 martie 1997, nr. 21497/93, paragraful 33-34.

În cauza *Cottin vs. Belgia*, reclamantul a fost împiedicat să participe la efectuarea expertizei, în timp ce partea civilă, însoțită de fratele mai mare, el însuși parte la proces, a avut posibilitatea de a fi însoțită de un consilier medical personal. În consecință, reclamantul nu a avut posibilitatea de a formula întrebări, personal sau prin intermediul avocatului său ori al unui consilier medical personal, persoanelor care au oferit explicațiile necesare expertului sau să-i prezinte acestuia din urmă observațiile cu privire la actele examinate ori să-i solicite investigații suplimentare. În astfel de condiții, reclamantul nu a putut să-și facă auzită vocea de o manieră efectivă înainte de depunerea raportului de expertiză în cauză. Posibilitatea indirectă de a discuta ulterior raportul de expertiză întocmit, prin formularea de memorii sau în cadrul unei audieri în fața instanței, nu constituia, în această speță, un echivalent valabil al dreptului de a participa la efectuarea expertizei propriu-zise. Astfel, reclamantul nu a avut posibilitatea de a participa la efectuarea expertizei propriu-zise. Astfel, reclamantul nu a avut posibilitatea comentării efective a unui element de probă esențial, iar solicitarea unei expertize suplimentare nu ar fi schimbat situația⁸⁵.

Așadar, eficiența constatărilor tehnico-științifice, medico-legale și a expertizelor judiciare depinde, în bună măsură, de modul în care organele de urmărire penală și instanțele de judecată dispun efectuarea acestora. Respectarea nu numai a prevederilor legale, dar și a unor reguli sau cerințe privind oportunitatea și stabilirea obiectului expertizei, formularea întrebărilor și calitatea materialelor trimise expertului sunt de natură să influențeze direct rezultatele expertizelor⁸⁶.

Oportunitatea expertizei. Asigurarea oportunității expertizei constituie o primă cerință ce trebuie avută în vedere de către organele judiciare. În funcție de probele, datele sau materialele existente în cauză, este necesar să se aprecieze dacă și în ce măsură o expertiză este utilă, astfel încât să nu se întârzie efectuarea unei expertize indispensabile soluționării cazului.

Oportunitatea expertizei se raportează și la momentul dispunerii acesteia, mai ales în ideea că o dispunere prematură, ca și întârzierea acesteia, poate avea consecințe negative asupra soluționării cauzei. În prima ipoteză, obiectele sau materialele trimise expertului pot suferi modificări, degradări etc. iar în a doua ipoteză, datele sau urmele sunt insuficiente pentru realizarea cercetării⁸⁷.

⁸⁵ Ibidem, p. 399; Hotărârea CtEDO în cauza *Cottin vs. Belgia*, din 2 iunie 2005, nr. 48386/99, paragraful 32.

⁸⁶ Ionescu L., Sandu D. Identificarea criminalistică. București: Editura Științifică, 1990, p. 38; Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 113.

⁸⁷ Suciuc C. Op. cit., p. 571; Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 114.

În vederea dispunerii expertizei, organele judiciare trebuie să procedeze la o analiză temeinică a necesității și utilității acesteia, spre a nu recurge la concursul specialiștilor decât atunci când pot contribui la lămurirea unor fapte sau stări de fapt care prezintă importanță pentru cauză, respectiv pentru aflarea adevărului.

Pentru a se asigura valorificarea științifică a urmelor și mijloacelor materiale de probă prin expertize, organele judiciare trebuie să cunoască și să analizeze întregul material existent în dosarul cauzei și numai pe această bază să se pronunțe asupra necesității și utilității recurgerii la specialiști⁸⁸.

În acest sens, dispunerea expertizei se va face de către organul de urmărire penală care va aprecia oportunitatea examinării de specialitate și va stabili obiectul expertizei judiciare sau al constatării tehnico-științifice, astfel ca să nu se întârzie efectuarea acestui act dacă este indispensabil, dar nici să nu se efectueze dacă nu este necesar⁸⁹. Oportunitatea expertizei se stabilește și în raport cu momentul desfășurării, pentru a nu fi nici tardivă, dar nici prematură⁹⁰.

Stabilirea corectă a obiectului expertizei. Cerința privind stabilirea corectă a obiectului expertizei are implicații directe asupra modului de valorificare judiciară a acestui mijloc de probă. Delimitarea strictă a aspectelor de clarificat este de natură să influențeze pozitiv însăși cercetarea fondului problemelor de constituirea obiectului expertizei⁹¹.

Posibilitățile oferite de expertizele judiciare în cercetarea cauzelor penale depind de evoluția metodelor de studiu al obiectelor supuse expertizei. Din această perspectivă, expertizele la care organul de urmărire penală poate recurge în legătură cu cercetarea unei infracțiuni pot fi divizate în două grupe:

- 1) tradiționale, a căror posibilități științifice sunt determinate;
- 2) recente, care, fiind bazate pe realizări metodice mai puțin veridice, unele controversate, au o aplicație limitată⁹².

Stabilirea corectă a obiectului expertizei are implicații directe asupra modului de valorificare judiciară a acestui mijloc de probă. Delimitarea strictă a aspectelor de clarificat este de natură să influențeze pozitiv însăși cercetarea fondului problemelor ce constituie obiectul expertizei⁹³.

⁸⁸ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 31.

⁸⁹ Suci C. Op. cit., p. 571.

⁹⁰ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Op. cit., p. 367; Stancu Emilian. Tratat de criminalistică. Ediția a III-a revăzută și adăugită. București: Editura Universul Juridic. 2005, p. 348.

⁹¹ Stancu Emilian. Tratat de criminalistică. Ediția a IV-a. București: Editura Universul Juridic, 2007, p. 354.

⁹² Doraș Simion. Op. cit., p. 486-487.

⁹³ Brand J. Practical issues in engaging and adducting expert evidence – an examination of the process and procedure in the victorian and federal jurisdictions. Victoria University Law and Justice Journal, nr. 3/2013, p. 98.

Obiectul generic al expertizei judiciare se deduce chiar din legea procesuale unde este stipulată motivația generală a dispunerii unei expertize. În consecință, obiectul expertizei, fiind legat nemijlocit de cel al probatoriului, îl constituie lămurirea unor împrejurări de fapt ale cauzei pentru care sunt necesare cunoștințe de specialitate⁹⁴.

Indiferent de natura obiectelor de studiu, expertizele judiciare, în majoritatea cazurilor, contribuie la identificarea ființelor, obiectelor și fenomenelor, într-un mod sau altul, legate de activitatea făptuitorului, împrejurare deosebit de relevantă în soluționarea cauzelor penale⁹⁵.

În consecință, organele judiciare au datoria să vegheze la respectarea cerinței de limitare a obiectului expertizei, în exclusivitate, la ceea ce legea definește generic „fapte sau împrejurări”, nu la probleme de „drept”, cum ar fi stabilirea vinovăției sau nevinovăției persoanei ori precizarea naturii juridice a unei fapte sau a unui aspect, reglementat prin acte normative⁹⁶.

Aceasta este faza în care se constată dacă opțiunea organului judiciar în privința obiectului expertizei este cea corectă, dacă organul sau expertul desemnat cu efectuarea lucrării este cel competent să rezolve problemele de specialitate ale cauzei⁹⁷.

Formularea clară a întrebărilor adresate expertului. La dispunerea expertizei judiciare este important să se acorde atenție modului de formulare a întrebărilor la care va răspunde expertul. Una dintre cauzele principale ale ajungerii la concluzii eronate sau nefundamentate științific o reprezintă superficialitatea în fixarea obiectivelor expertizei, fără a mai menționa situațiile în care aceste obiective sunt lăsate la aprecierea expertului⁹⁸.

Această activitate se realizează în raport cu obiectul expertizei și cu posibilitățile tehnico-științifice existente. La formularea întrebărilor este necesar să se țină seama de cerințele pe care trebuie să le îndeplinească acestea:

- a) să se refere la obiectul expertizei și la pregătirea expertului sau specialistului;
- b) să fie clare și precise pentru a da posibilitate expertului ori specialistului să înțeleagă sarcinile care-i revin;
- c) să fie formulate astfel încât să oblige la un răspuns cert (pozitiv sau negativ);
- d) să aibă o legătură logică între ele;

⁹⁴ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 23-24.

⁹⁵ Doraș Simion. Op. cit., p. 487.

⁹⁶ Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 114.

⁹⁷ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 25.

⁹⁸ Brand J. Op. cit., p. 100; Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 116.

e) să nu solicite expertului să facă aprecieri cu privire la încadrarea juridică, forme de vinovăție ori să-l oblige să rezolve sarcini care intră în competența organului de urmărire penală, cum ar fi ridicări de înscrisuri, ascultări, reconstituiri, cercetări la fața locului etc⁹⁹.

Pornind de la faptul că întrebările circumstanțiază direct obiectul expertizei, acestea vor trebui formulate cu claritate, concis și precis, evitându-se exprimările generale, echivoce, confuze, greșite, care îi determină pe unii experți să procedeze la reformulări, cu riscul apariției de neconcordanțe între ceea ce a urmărit organul judiciar și ceea ce a înțeles expertul din întrebare, sau la ridicarea unor obiecții ale părților pe considerentul că nu s-a dat răspuns în întrebărilor din ordonanță sau încheiere¹⁰⁰.

Asigurarea calității materialelor trimise spre expertiză. Asigurarea calității materialelor trimise spre expertiză reprezintă premisa de bază a obținerii rezultatelor scontate prin administrarea acestui mijloc de probă. În vederea efectuării lucrărilor indicate de organul judiciar, expertul va trebui, de regulă, să aibă la dispoziție, pe de o parte, urmele, obiectele ce se constituie mijloace materiale de probă, iar pe de altă parte, modelele de comparație sau obiectele presupuse a fi creat urmele descoperite în câmpul infracțional.

Prima cerință pe care trebuie să o îndeplinească aceste materiale este aceea a cunoașterii cu certitudine a provenienței lor. Regula privește atât urmele sau mijloacele materiale de probă, cât mai ales modelele-tip ori obiectele suspecte trimise expertului. A doua cerință importantă se referă la calitatea pe care trebuie s-o prezinte materialele, în sensul că ele trebuie să conțină sau să reflecte suficiente elemente caracteristice pe baza cărora să se facă identificarea.

Este necesar ca urmele, mijloacele materiale de probă să fie însoțite de impresiunile, modelele de comparație sau de obiectele presupuse a fi format urmele la fața locului¹⁰¹.

Organul judiciar care dispune expertiza este obligat să efectueze un studiu amănunțit al urmelor și mijloacelor materiale de probă pentru a se familiariza cu specificul lor, în scopul stabilirii materialelor de comparație ce trebuie să fie pregătite și formulării corecte a tuturor întrebărilor la care urmează să răspundă specialiștii.

⁹⁹ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 34.

¹⁰⁰ Sandu D. Unele aspecte privind interpretarea concluziei raportului de expertiză în 20 de ani de expertiză criminalistică la Ministerul Justiției”. În: Culegerea de referate „20 de ani de expertiză criminalistică”. București, 1979, p. 53-54; Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 116.

¹⁰¹ Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 118.

De asemenea, este deosebit de important ca specialiștilor să li se pună la dispoziție materiale de calitate bună, prin urmare, ele trebuie să fie verificate sub raportul calității și utilității lor pentru executarea lucrării. Calitatea precară a materialelor destinate expertizei riscă să ducă la formularea unor concluzii eronate, fără valoare pentru cauză.

Materialele supuse expertizei trebuie să fie reprezentative și suficiente din punct de vedere cantitativ și calitativ. La dispoziția experților sau specialiștilor se pun toate materialele, obiectele de care au nevoie pentru a executa în cele mai bune condiții lucrarea. Atunci când se dispune o nouă expertiză, organul de urmărire penală este dator să verifice corpurile delictive care vor face obiectul ei, spre a constata dacă acestea nu au suferit modificări în cursul primei examinări, modificări ce l-ar putea induce în eroare pe expert, iar în caz afirmativ, să aprecieze în ce măsură concluziile pot fi influențate de ele.

În raport cu natura expertizei, organul judiciar trebuie să procedeze la procurarea materialelor de comparație care să fie puse la dispoziția specialiștilor împreună cu urmele și mijloacele materiale de probă¹⁰².

Modalități de formulare a concluziilor și de valorificare a acestora.

O deosebită importanță pentru atingerea scopului urmărit prin expertiza judiciară o are formularea răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar. În dependență de aceste răspunsuri, putem identifica următoarele categorii de concluzii:

1) *Concluziile categorice* sau *certe* reflectă nu numai convingerea fermă a expertului privind soluționarea problemei în cauză, ci, în primul rând, rezultatele științifice categorice la care s-a ajuns prin expertiză. Concluziile certe pot fi pozitive sau negative, în sensul că pot da fie un răspuns net afirmativ la întrebare, clarificând sau stabilind existența unui fapt, a identității unei persoane sau obiect și a., fie negativ, ceea ce poate echivala cu excluderea persoanei sau obiectului din cercul de bănuți, cu respingerea unor afirmații sau susțineri privind un anumit fapt sau o împrejurare¹⁰³.

În sens general, prin *certitudine* se înțelege o stare a conștiinței individuale care se crede în posesia adevărului, eroarea și îndoiala fiind excluse sau, altfel spus, o stare de spirit intelectuală și afectivă constând într-o adeziune totală, lipsită de orice îndoială, în ceea ce privește ideea adevărului sau falsului unei judecăți, a existenței sau inexistenței unei stări de lucruri. Certi-

¹⁰² Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 32-33.

¹⁰³ Ionescu L., Sandu D. Identificarea criminalistică. Editura Științifică. Op. cit., p. 199; Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 123.

tudinea concluziilor categorice este un sentiment de siguranță, o certitudine interioară, personală¹⁰⁴.

Astfel, concluzia certă conține o aserțiune categorică, fiind o concluzie adevărată în înțeles obiectiv, având menirea de a înlătura orice dubii, stabilind fie identitatea, fie neidentitatea unei persoane sau a unui obiect¹⁰⁵.

Concluziile categorice constau într-un răspuns categoric (pozitiv sau negativ) fără echivoc, identitatea confirmată de concluzia pozitivă înseamnă transformarea posibilității în realitate, materializarea unei stări virtuale. Identitatea infirmată de concluzia negativă înseamnă constatarea incompatibilității. De asemenea, concluzia categorică este aplicabilă nu numai identificării individuale, ci și celei generice.

Concluziile categorice sunt rezultatul certitudinii expertului, de unde și denumirea de concluzii certe. Ele exprimă convingerea că totalitatea caracteristicilor asemănătoare constatate la obiectul expertizat și la urma incriminată este irepetabilă la alte obiecte, este unică, sau, dimpotrivă, că deosebirile dintre caracteristicile obiectelor comparate sunt fundamentale, că ele nu se exprimă prin intervenția unor factori modificatori și ca atare identitatea se exclude¹⁰⁶.

2) *Concluziile de probabilitate* sunt consecința existenței unui anumit grad de îndoială, de incertitudine, determinată de insuficiența calitativă sau cantitativă a elementelor caracteristice ale materialului cercetat, de limitele posibilităților tehnico-științifice de cercetare, dar și de considerente subiective. Prin conținutul lor, aceste concluzii sunt relativ apropiate de cele certe, fără a se confunda cu acestea. Ele se bazează nu numai pe prezența caracteristicilor de grup sau de categorie, ci și pe elemente de individualizare, capabile să diferențieze obiectul-scop dintre obiectele verificate, dar fără a-l identifica cu certitudine¹⁰⁷.

Concluzia de probabilitate – denumită adesea impropriu „concluzie probabilă” – reprezintă o părere dirijată în sens afirmativ sau negativ, dar într-un mod incert; când ansamblul caracteristicilor nu este strict individual, subzistă posibilitatea apariției sale și la alte obiecte de același gen. Pentru explicarea conceptului de „probabilitate” trebuie pornit de la cel de „posibilitate”. *Posibilitatea* desemnează o stare virtuală. Spre deosebire de realitate, care reprezintă o posibilitate înfăptuită, posibilitatea ca atare reprezintă numai o realitate în

¹⁰⁴ Ionescu Lucian, Sandu Dumitru. *Identificarea criminalistică*. București: Editura C. H. BECK, 2011, p. 155.

¹⁰⁵ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. *Op. cit.*, p. 370.

¹⁰⁶ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. *Op. cit.*, p. 36.

¹⁰⁷ Sandu D. *Op. cit.*, p. 61; Stancu Emilian, Manea Teodor. *Op. cit.*, p. 123.

devenire. *Probabilitatea* constituie măsura transformării posibilității în realitate, un intermediar sau mediator al acestui proces gradat¹⁰⁸.

Aceste categorii de concluzii nu stabilesc certitudinea, ci doar probabilitatea, posibilitatea existenței sau inexistenței unui obiect sau fenomen, o ipoteză a expertului bazată pe elemente obiective și nu pe impresiile sale subiective¹⁰⁹.

Tot ele reprezintă o părere dirijată în sens afirmativ sau negativ, dar într-un mod incert, adică, atunci când ansamblul caracteristicilor nu este strict individual, subzistă posibilitatea apariției sale și la alte obiecte de același gen.

În cazul concluziilor probabile, expertul confirmă nu certitudinea, ci probabilitatea, presupunerea asupra unui anumit fapt. Caracterul probabil al concluziilor unor expertize poate fi consecința unor factori cu caracter obiectiv, cum ar fi: lipsa unor metode de cercetare adecvate problemei științifice ori tehnice care se ridică în cauza respectivă, insuficiența imprimării unor caracteristici pe obiectul supus expertizei, volumul redus al materialului de examinat etc., sau a unor factori ținând de fixarea și transportul defectuos al materialului probator, deficiența în cercetarea locului faptei, minusuri în obținerea materialelor pentru comparație.

Valoarea concluziilor probabile se datorează faptului că la baza lor stau întotdeauna date factice certe, stabilite într-un mod care, însă, a îngăduit o certitudine¹¹⁰, că datele aflate la îndemâna expertului nu sunt suficiente cantitativ sau calitativ, dar ele sunt utile și pertinente, pot constitui punctul de plecare pentru elaborarea celor mai verosimile versiuni ori pot sugera organului judiciar noi piste, exploatarea altor date și informații care erau considerate nesemnificative¹¹¹.

3) Criminalistica, la fel ca și alte științe, prezintă unele limite de cunoaștere, care pe planul expertizei se manifestă în imposibilitatea rezolvării problemelor solicitate de către organul judiciar¹¹². *Concluziile de imposibilitate* a rezolvării problemei, care nu trebuie confundate cu o concluzie certă negativă, sunt determinate de calitatea cu totul nesatisfăcătoare a elementelor caracteristice de identificare a obiectelor cercetate, ca și de lipsa unor mijloace tehnico-științifice adecvate de investigare. Imposibilitatea formulării unei concluzii poate avea drept cauză și modul defectuos de relevare, fixare și ridicare a urmelor și a corpurilor delictive de la fața locului sau de expediere a acestora către laboratorul

¹⁰⁸ Ionescu Lucian, Sandu Dumitru. Op. cit., p. 156.

¹⁰⁹ Golunski S. A. Criminalistica. București: Editura Științifică. 1961, p. 383; Cârjan Lazăr, Chipser Mihai. Op. cit., p. 370.

¹¹⁰ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 37.

¹¹¹ Cârjan Lazăr, Chipser Mihai. Op. cit., p. 370.

¹¹² Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 38.

de expertize, îndeosebi în cazul urmelor biologice. Aceasta se motivează la fel de clar și complet ca și în situația rezolvării problemei, cu excepția cazurilor în care expertiza a fost solicitată unui specialist care nu are cunoștințele necesare efectuării lucrării.

Concluziile de imposibilitate pot fi generate de aspecte permanente (precum gradul de alterare al urmei ridicate de la locul faptei) ori de elemente temporare, cum sunt cele provocate de existența unei aparaturi adecvate sau, respectiv, a unor metode validate de analiză¹¹³. În viziunea autorilor L. Cârjan și M. Chiper, concluziile de imposibilitate a soluționării problemei sunt determinate fie de calitatea materialului supus examinării sau a materialului de comparație, fie de limitele cunoașterii și inexistența unor procese tehnico-științifice adecvate materialului. De asemenea, ele pot avea drept cauze modul defectuos de relevare, ridicare și fixare a urmelor de la locul faptei sau de expediere către laboratorul de expertize¹¹⁴.

În mod curent, imposibilitatea rezolvării problemei se exprimă în concluzia raportului de expertiză prin formula: *Nu se poate stabili*. Acest „*nu se poate*” vizează imposibilitatea dării unui răspuns la întrebarea pusă de organul judiciar¹¹⁵.

Concluziile de imposibilitate demonstrează probitatea expertului, care trebuie să le argumenteze temeinic, de aceea nu trebuie considerate un rebut¹¹⁶. Pe de o altă parte, după cum afirmă L. Ionescu și D. Sandu, în toate situațiile în care nu se poate soluționa în mod categoric problema pusă, explicațiile de ordin constatator oferă totuși o serie de elemente permițând elaborarea unor versiuni sau căutarea altor mijloace de dovedire a faptului respectiv. Chiar și singura admitere implicită a posibilității creării urmei de către obiectul suspect reprezintă un câștig pentru cauza cercetată¹¹⁷.

Verificarea concluziilor rapoartelor de constatare și a rapoartelor de expertiză. Expertiza în procesul penal rămâne un procedeu probator – și, prin concluziile cuprinse în raport, un mijloc de probă – de o deosebită importanță, căruia organul judiciar trebuie să-i acorde toată atenția¹¹⁸.

Verificarea concluziilor de expertiză cuprinde *verificarea formală și verificarea conținutului*.

¹¹³ Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 123-124.

¹¹⁴ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Op. cit., p. 370.

¹¹⁵ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 38.

¹¹⁶ Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Op. cit., p. 370.

¹¹⁷ Ionescu Lucian, Sandu Dumitru. Op. cit., p. 163.

¹¹⁸ Sava Alexandru. Op. cit., p. 179.

Verificarea formală comportă controlul respectării normelor procedurale prevăzute în materia expertizei. Pentru aceasta se examinează modul cum a fost numit expertul și dacă nu există motive de recuzare în sarcina sa care să nu fi fost evidențiate. În cadrul acestei verificări se reexaminează calificarea expertului și comportamentul său. Tot în cadrul verificării formale, organul judiciar urmărește dacă în raport este cuprinsă descrierea clară a expertizei efectuate. Se mai urmărește dacă s-a răspuns la toate întrebările adresate expertului și dacă răspunsurile formulate sunt complete, dacă părțile au fost citate, în cazurile în care legea prevedea expres această obligație, precum și dacă raportul este datat și semnat de expert (experți), dacă opiniile separate sunt consemnate în raport.

Verificarea conținutului raportului se face pentru a stabili dacă corespunde exigențelor de ordin științific și logic și dacă este suficient de documentat. Într-un astfel de cadru se examinează, dacă expertul a folosit pentru investigațiile sale toate materialele avute la dispoziție. De asemenea, într-o primă ordine se verifică și condițiile în care expertul a efectuat cercetările, spre a se stabili dacă acestea i-au permis rezolvarea problemelor pentru care a fost investit. Se verifică metodele de lucru folosite de experți în cadrul investigațiilor de specialitate pe care le-au întreprins, urmărindu-se dacă s-au utilizat metodele și datele cele mai noi și adecvate ale științei, tehnicii ori artei respective.

Cu acest prilej, organul judiciar trebuie să aibă în vedere dacă datele științifice pe care se sprijină concluziile oferă în domeniul cercetat elemente sigure de judecată sau numai simple ipoteze. Condiția esențială pentru ca organul judiciar să poată face aceste verificări o constituie motivarea temeinică de către expert a concluziilor formulate¹¹⁹.

Rezultatul verificării concluziilor raportului de expertiză poate duce la constatarea existenței unei perfecte concordanțe între aceste concluzii și concluziile ce pot fi trase din materialele procesului adunate în cursul urmăririi penale sau al cercetării judecătorești. În acest caz raportul de expertiză este confirmat. Verificarea poate avea însă ca rezultat neacceptarea concluziilor, datorită faptului că cercetările organului de urmărire penală sau ale instanței au dus la aflarea de elemente probatorii noi care pun într-o altă lumină datele anterioare pe care se sprijină expertiza. Alteori, verificarea raportului de expertiză poate conduce la constatarea că persoanele însărcinate cu efectuarea expertizei au procedat necorespunzător cunoștințelor de specialitate sau nu au folosit metodele sau mijloacele cele mai indicate pentru a ajunge la concluzii precise, temeinice. În această ipoteză raportul de expertiză și deci concluziile

¹¹⁹ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 35.

lui vor fi infirmate. Concluziile experților nu trebuie să fie însă subapreciate de organele judiciare, dar nici supraapreciate, deoarece este posibil ca, obiectiv, datorită materialelor ori datelor insuficiente puse la dispoziția experților, sau altor cauze, aceștia să nu poată ajunge la o concluzie satisfăcătoare pentru organele judiciare. Înlăturarea concluziilor experților nu trebuie să fie făcută de organele de urmărire sau de instanța de judecată decât motivat, arătându-se în ce constau insuficiențele acestora (de pildă, documentarea incompletă, eventuala metodologie greșită folosită în desfășurarea expertizei, sprijinirea pe date științifice depășite, ori pe date experimentale insuficient verificate etc.).

Neajunsurile expertizei pot fi relevate atât de organele de urmărire penală, cât și de instanțele de judecată, din oficiu ori la semnalarea părților¹²⁰.

Expertizei nu i se acordă, teoretic, o valoare probatorie deosebită, dat fiind faptul că legea nu recunoaște o ierarhie a probelor, dar în practică acestea se bucură de o autoritate binemeritată, deoarece este făcută de specialiști care se bazează pe cele mai noi cuceriri ale științei. Totuși, nu se exclude necesitatea coroborării rezultatelor expertizei cu celelalte probe și mijloace de probă administrate în cauză¹²¹.

Interpretarea și valorificarea concluziilor expertizei judiciare marchează momentul aprecierii și cântăririi probelor puse în evidență prin intermediul examinărilor științifice. Dintre concluziile rapoartelor de expertiză, cele mai valoroase sunt concluziile cu caracter de certitudine, a căror interpretare nu ridică probleme deosebite, fiind frecvente cazurile în care expertizele judiciare reprezintă singura modalitate de a scoate la lumină probele necesare constatării existenței sau inexistenței unei infracțiuni și identificării autorului ei. Concluziile cu caracter de probabilitate dețin o pondere mai mică în ansamblul rezultatelor expertizei judiciare¹²².

Aprecierea raportului de expertiză presupune, declară S. Doraș, determinarea pertinentei și admisibilității faptelor constatate de expert în baza cunoștințelor sale speciale, adică dacă concluziile la care acesta a ajuns reprezintă fapte ce țin de obiectul probatoriului într-o anumită cauză penală, iar faptele și împrejurările de fapt, ce constituie fondul raportului de expertiză, au fost stabilite în ordinea prevăzută de legislația procesual-penală în vigoare. Aceasta implică verificări ale competenței expertului, condițiilor în care a activat el, a concluziilor lui, a raportului de expertiză în întregime¹²³.

¹²⁰ Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Op. cit., p. 284.

¹²¹ Bercheșan Vasile, Ruiu Marin. Op. cit., p. 227; Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Op. cit., p. 365.

¹²² Stancu Emilian, Manea Teodor. Op. cit., p. 128-129.

¹²³ Doraș Simion. Op. cit., p. 484.

Raportul de expertiză este supus principiului liberei aprecieri a probelor, având aceeași forță probantă ca orice alt mijloc de probă. Concluziile raportului de expertiză pot fi reținute la stabilirea situației de fapt dintr-o cauză penală sau înlăturate motivat de către organele judiciare. În situația în care într-o cauză penală au fost efectuate mai multe expertize, iar rapoartele au concluzii diferite, procurorul sau instanța de judecată poate reține motivat una dintre aceste concluzii, înlăturându-le motivat pe celelalte¹²⁴.

La aprecierea concluziilor trebuie avut în vedere faptul că ele nu sunt imperative, nici chiar atunci când toți experții au ajuns la aceleași concluzii, întrucât, potrivit legii, acest mijloc de probă nu are forță doveditoare absolută, ci poate servi ca temei la soluționarea cauzei numai dacă organul judiciar s-a convins de exactitatea concluziilor emise. De aceea, concluziile expertului trebuie apreciate critic, la fel ca și celelalte probe și numai în coroborare cu întreg materialul administrat în cauză.¹²⁵

Indiferent dacă concluziile expertizei sunt contrazise, total sau parțial, prin celelalte mijloace de probă, aceasta nu poate fi un impediment pentru organul judiciar în a acorda încredere rezultatului expertizei, dacă circumstanțe legate de persoana expertului și de modul în care a fost condusă expertiza – astfel cum reiese din redactarea raportului – îl determină să aprecieze astfel încât să încline balanța considerației în favoarea unui singur mijloc de probă – concluziile corecte, temeinic motivate, ale raportului de expertiză. Tot așa de bine însă, magistratul va putea – și va trebui – să renunțe la a mai acorda o valoare probantă concluziilor expertului, dacă ele, în urma operațiilor logice de analiză și sinteză a întregului material probator, îi apar ca nejustificate și nesuținute (în ciuda prestigiului și autorității mijloacelor științifice de investigație) și, dimpotrivă, celelalte probe se înlănțuie într-o „demonstrație” fără fisură. Poate că cel mai important aspect, în această privință, constă în lipsa ideilor preconcepute, în psihologia organului judiciar, în legătură cu valoarea și utilitatea *ab initio* ale expertizei. Aceasta deoarece pe lângă argumentele *pro*, binecunoscute, pot fi aduse și argumente *contra*, suficiente, printre care mai amintim doar dificultatea/imposibilitatea verificării rezultatului expertizei și faptul că probele obținute prin expertiză au, totuși, caracter extrajudiciar – ca fiind obținute în afara cadrului legal, în care sunt valabile și pe deplin puse în practică principiile publicității, contradictorialității, nemijlocirii¹²⁶.

¹²⁴ Codul de procedură penală. Comentariu pe articole. Volumul I, p. 512.

¹²⁵ Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Op. cit., p. 36.

¹²⁶ Sava Alexandru. Op. cit., p. 180-181.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aionoiaie C., Pletea C. Tratat de tactică criminalistică. Ed. Carpați. București, 1992.
2. Arnoux Y. Le recours à l'expert en matière pénale. Press Universitaires d'Aix-Marseille. Aix-en-Provence, 2004.
3. Bercheșan Vasile, Ruiu Marin. Tratat de tehnică criminalistică. Ed. Little Star. București, 2004.
4. Brand J. Practical issues in engaging and adducting expert evidence – an examination of the process and procedure in the victorian and federal jurisdictions. În: Victoria University Law and Justice Journal, Nr. 3/2013.
5. Cauza penală nr. 2013041450, Secția de Urmărire Penală a Inspectoratului de Poliție Bălți.
6. Cârjan Lazăr, Chiper Mihai. Criminalistica. Tradiție și modernism. Ed. Cartea Veche. București, 2009.
7. Ciopraga A. Criminalistica. Tratat de tactică. Ed. Gama. Iași, 1996.
8. Codul de procedură penală al RM: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al RM, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.
9. Codul de procedură penală. Comentariu pe articole. Volumul I. Articolele 1-603/ Coordonator M. Unroiu. Editura C. H. BECK. București: 2015.
10. Constantin Radu, Drăghici Pompil, Ioniță Mircea. Expertizele mijloc de probă în procesul penal. Ed. Tehnică. București, 2000.
11. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 04 noiembrie 1950. Semnată de către Republica Moldova la 13 iulie 1995, Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 54-55/502.
12. Dan N., Anghelescu I. și colab. Dicționar de criminalistică. Ed. Științifică și Enciclopedică. București, 1986.
13. Dolea Igor, Roman Dumitru, Sedlețchi Iurie, Vizdoagă Tatiana ș.a. Drept procesual penal. Ed. Cartier Juridic. Chișinău, 2005.
14. Dolea Igor. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2016.
15. Dongoroz Vintilă, Kahane Siegfried, Antoniu George, Bulai Constantin, Iliescu Nicoleta, Stănoiu Rodica. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală. Volumul V. Ediția a doua. Editura Academiei Române. Editura ALL BECK. București, 2003.
16. Doraș Simion. Criminalistica. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011.
17. Gavenea S. Mijloace de probă. Folosirea specialiștilor. În: RDP, nr. 1/2000.
18. Golubenco Gheorghe. Criminalistica: obiect, sistem, istorie. Studiu monografic. Chișinău, 2008.
19. Golunski S. A. Criminalistica. Ed. Științifică. București, 1961.
20. Hotărârea CtEDO în cauza *Bönisch vs. Austria* din 2 iunie 1986, Seria A, nr. 103, paragraful 32.

21. Hotărârea CtEDO în cauza *Mantovanelli vs. Franța* din 18 martie 1997, nr. 21497/93, paragraful 33-34.
22. Hotărârea CtEDO în cauza *Cottin vs. Belgia*, din 2 iunie 2005, nr. 48386/99, paragraful 32.
23. Hotărârea CtEDO în cauza *Balsyte-Lideikiene vs. Lituania* din 4 noiembrie 2008, paragraful 66.
24. Ionescu L., Sandu D. Identificarea criminalistică. Ed. Științifică. București, 1990.
25. Ionescu Lucian, Sandu Dumitru. Identificarea criminalistică. Ediția 2. Ed. C. H. BECK. București, 2011.
26. Istoria dreptului românesc. În trei volume. Coordonator: prof. univ., dr. docent Ioan Ceterchi. Vol. II. Parrtea întâi. Ed. Academiei RSR. București, 1984.
27. Lazăr Augustin, Alămoreanu Sorin. Expertiza criminalistică a documentelor. Aspecte tactice și tehnice. Ed. LUMINA LEX. București, 2008.
28. Legii RM „Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar”, nr. 68 din 14.04.2016. MO nr. 157-162/316 din 10.06.2016.
29. Mateuț Gheorghiiță. Tratat de procedură penală. Volumul II. Ed. C. H. BECK. București, 2012.
30. Mihuleac E. Expertiza judiciară. Ed. Științifică. București, 1971.
31. Mircea I. Criminalistica. Ed. Didactică și pedagogică. București, 1978.
32. Mueller Christopher B., KirkPatrick Laird C. Federal Rules of Evidence. Little Brown and Co. New-York, 1994.
33. Neagu Ion, Damaschin Mircea. Tratat de procedură penală. Partea generală. În lumina noului Cod de procedură penală. Ed. Universul Juridic. București, 2014.
34. Owen D. Crime et science. Les crimes à l'épreuve de la science. Paris. Tana Éditions, 2000.
35. Regulamentul Centrului de Medicină Legală. Aprobabil prin Hotărârea Guvernului nr. 58 din 4 februarie 2010.
36. Sandu D. Unele aspecte privind interpretarea concluziei raportului de expertiză în 20 de ani de expertiză criminalistică la Ministerul Justiției”. În: Culegerea de referate „20 de ani de expertiză criminalistică”. București, 1979.
37. Sava Alexandru. Aprecierea probelor în procesul penal. Ed. JUNUMEA. Iași, 2002.
38. Sentința Judecătorei Bălți din 15 octombrie 2015, dosarul nr. 1-559/2015.
39. Stancu Emilian. Tratat de criminalistică. Ed. a III-a revăzută și adăugită. Ed. Universul Juridic. București, 2005.
40. Stancu Emilian. Tratat de criminalistică Ediția aIV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2007.
41. Stancu Emilian, Manea Teodor. Tactică criminalistică (I). Curs universitar. Ed. Universul juridic. București, 2017.
42. Suciuc C. Criminalistica. Ed. Didactică și pedagogică. București, 1972.
43. Theodoru Grigore. Tratat de drept processual penal. Ed. HAMANGIU. București, 2013.

Expertizele judiciare și constatările tehnico-științifice în procesul penal

44. Văduva N., Văduva Loredana. Expertizele, constatările tehnico-științifice și medico-legale. Ed. Terathopius. Craiova, 1997.
45. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика. Изд. ИНФРА-М. М., 2016.
46. Ваднер М. Б. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ, изделий. Изд. ПИТЕР. СПб, 2001.
47. Ваднер М. Б. Использование микрочастиц при расследовании преступлений. Изд. ПИТЕР. СПб, 2001.
48. Георгицэ Михаил. Возможности судебных экспертиз: криминалистическое обеспечение. Научно-практическое пособие. Кишинэу, 2008.
49. Драпкин Л. Я., Карагодин В. Н. Криминалистика. Учебник. Изд. ПРОСПЕКТ. М., 2007.
50. Корма В. Д. Предварительные криминалистические исследования следов применения оружия. Изд. ПРИОР. М., 2005.
51. Криминалистика. Учебник. Под редакцией Н. П. Яблокова. Изд. БЕК. М., 1997.
52. Молчанов В. И., Попов В. Л., Калмыков К. Н. Огнестрельные повреждения и их судебно-медицинская экспертиза. Изд. МЕДИЦИНА. Л., 1990.
53. Моторный И. Д. Криминалистическая взрывотехника: новое учение в криминалистике. Учебно-методическое и справочное пособие. Издатель Шумилова И. И. М., 2000.
54. Соклакова Н. А., Хрусталеv В. Н. Криминалистическое исследование материалов документов. 2-е издание. Изд. ПИТЕР. СПб, 2005.

Valeriu CUȘNIR,

doctor habilitat, profesor universitar,

Vitalie RUSU,

doctor în drept, conferențiar universitar

Universitatea de Stat „Alecú Russo” din Bălți

3.4. LIMITELE DISCREȚIEI DE ATRIBUIRE A CALITĂȚII DE BĂNUIT/ÎNVINUIT ÎN PROCESUL PENAL ȘI DREPTUL LA INFORMARE CU PRIVIRE LA ACUZAȚIILE ÎN MATERIE PENALĂ

3.4. LIMITS OF DISCRETION IN AWARDING THE SUSPECT / ACCUSED QUALITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND THE RIGHT TO INFORMATION ON ALLEGATIONS IN CRIMINAL MATTERS

Summary

From the content of the definition given to the suspect in Article 63 paragraph 1 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova, we understand that the attribution of suspect status could also be achieved in other cases than those expressly referred to Article 63, paragraph 1, points 1-3 from the same code.

The practice of criminal prosecution confirms this approach. In the theoretical publications, the consequences of criminal prosecution were assessed when the national authorities had plausible reasons to suspect a person to commit a crime.

According to the jurisprudence of the European Court of Human Rights on the interpretation of the notion of criminal accusation, the acquisition of suspicion becomes ex lege when the conditions requiring the judicial body to establish the existence of a criminal charge are fulfilled, to order further prosecution criminal charges against the suspect and to make his rights known to him.

The author proposes, based on the analysis of the national legislation and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the adjustment of some provisions of Article 63 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova to the provisions of Article 6, paragraphs 1 and 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Contextul național de constatare al existenței acuzațiilor în materie penală pin prisma jurisprudenței CtEDO

Determinarea cu precizie a momentului din care se poate vorbi de o „acuzație în materie penală” prezintă o importanță deosebită, întrucât din acel moment este garantat dreptul la un proces echitabil prevăzut de art. 6 al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

Textul art. 63 alin. (1) pct. 1 - 3 din Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova (CPP RM) prevede:

Persoana poate fi recunoscută în calitate de bănuțit prin unul din următoarele acte procedurale, după caz:

- 1) procesul-verbal de reținere;
- 2) ordonanța sau încheierea de aplicare a unei măsuri preventive neprivative de libertate;
- 3) ordonanța de recunoaștere a persoanei în calitate de bănuțit.

În conformitate cu prevederile art. 63 alin. (2) pct. 3 CPP RM:

- (2) Organul de urmărire penală nu este în drept să mențină în calitate de bănuțit:
- 3) persoana în privința căreia a fost dată o ordonanță de recunoaștere în această calitate – mai mult de 3 luni, iar cu acordul Procurorului General și al adjuncților săi – mai mult de 6 luni.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a menționat, în jurisprudența sa că, deși scopul primar al art. 6, sub aspect penal, este ca instanța competentă să se pronunțe în privința unei acuzații penale trebuie să asigure un proces echitabil, acest fapt nu presupune că articolul nu este aplicabil în cazul procedurilor anterioare procesului de judecată (*Saranchov c. Ucrainei*, Hot. CtEDO din 9 iunie 2016, par. 41; *Schatschaschwili c. Germaniei*, [MC], Hot. CtEDO din 15 decembrie 2015, par. 104). În materie penală, „termenul rezonabil” prevăzut de art. 6 par. 1 începe să curgă de la data la care o persoană este „acuzată” (cauza *Pantea c. României*, Hot. CtEDO din 3 iunie 2003, par. 275).

Stabilirea momentului de când persoana este considerată bănuțită de comiterea infracțiunii este importantă și pentru respectarea termenului rezonabil al urmăririi penale și al procesului în ansamblu.

„Se relevă că nu poate fi imputată unui inculpat culpa de neparticipare la proces și eschivare de la instanță în cazul în care autoritățile nu și-au onorat în modul corespunzător obligația de înștiințare a acestuia pe marginea intentării unei cauze penale pe numele lui, nu i-a fost adusă la cunoștință învinuirea și nu i-a fost acordată posibilitatea de a-și prezenta alegerile pe marginea acestora.”¹

Curtea Constituțională reamintește în Hotărârea nr. 26 din 23 noiembrie 2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 CPP RM: „În sensul normelor constituționale, recunoașterea calității de bănuțit se aplică în interesul persoanei, pentru apărarea sa, persoana dobândind astfel drepturi suplimentare, reglementate de art. 64 CPP.”

Constatarea calității de bănuțit este realizată în interesul persoanei suspectate de comiterea infracțiunii într-un proces penal pentru apărarea sa, persoana dobândind astfel drepturi suplimentare, reglementate în special de

¹ Arina Ialanji. Dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea în lumina jurisprudenței CtEDO. În: Revista Institutului Național de Justiție, 2018, nr. 1 (44), p.36.

art. 64 CPP RM (să știe de ce este bănuit; să păstreze dreptul la tăcere; să fie audiat în prezența apărătorului; să ia cunoștință de piesele dosarului care îi afectează drepturile și interesele; să ceară recuzarea persoanei care efectuează urmărirea penală; să ia cunoștință de ordonanța de dispunere a unei expertize; să adreseze expertului întrebări suplimentare sau să recomande un expert independent, să ia cunoștință de raportul de expertiză ș.a.). Stabilirea momentului de când persoana este considerată bănuită de comiterea infracțiunii este importantă și pentru respectarea termenului rezonabil al urmăririi penale și al procesului în ansamblu.

Articolul 63 alin. (1) CPP RM, definește bănuitul - persoana fizică față de care există anumite probe că a săvârșit o infracțiune până la punerea ei sub învinuire.² În conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1) pct. 1-3 CPP RM, legislatorul indică exhaustiv 3 cazuri reflectate în acte procedurale diferite prin care poate fi atribuită calitatea de bănuit: 1) procesul-verbal de reținere; 2) ordonanța sau încheierea de aplicare a unei măsuri preventive neprivative de libertate; 3) ordonanța de recunoaștere a persoanei în calitate de bănuit.

Deci, atribuirea calității de bănuit presupune nu numai drepturi procesuale, dar și restrângerea drepturilor constituționale: dreptul la libertatea și siguranța persoanei; dreptul la libera circulație; dreptul de proprietate; dreptul la viața privată. Nu trebuie să trecem cu vederea suferința psihologică, cauzată de atragerea bănuitului în sfera justiției penale, atitudinea societății și a victimei și incertitudinea privind viitorul persoanei față de care pot fi sau sânt aplicate unele măsuri de constrângere procesuală.

Având în vedere aceste consecințe nefavorabile pentru persoana bănuită în procesul penal, în art. 63 alin. (2) pct.1) -3) CPP RM sânt stabilite termenele în care persoana poate avea calitatea de bănuit. Aceste termene sânt: 72 ore în cazul reținerii persoanei; 10 zile în cazul aplicării măsurii preventive neprivative de libertate;³ 3 luni, iar cu acordul Procurorului General sau al adjuncților săi, 6 luni în cazul emiterii unei ordonanțe de recunoaștere în această calitate. În conformitate cu jurisprudența Curții Constituționale, Codul de Procedură Penală, la alin. (2) art. 63, stabilește termenele în care persoana poate avea calitate de bănuit *pentru a conferi previzibilitate și claritate normei restrictive*⁴.

² În prima propoziție a 63 alin. (1) CPP RM.

³ Dolea Igor. (colectiv). Codul de Procedură Penală. Comentariu. Chișinău. 2005, p.112 menționează, că termenul de 10 zile în acest caz trebuie să fie calculat din data aplicării oricăror măsuri preventive, fără a face vreo distincție și a specifica.

⁴ Hotărârea nr. 26 din 23 noiembrie 2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de Procedură Penală, pct. 8.

Din conținutul definiției dată bănuitului în art. 63 alin. (1) (prima propoziție) CPP RM, înțelegem că atribuirea statutului de bănuit ar putea fi realizată și în alte cazuri decât cele indicate în alin. (1) pct. 1-3 ale CPP RM.

Doctrina și practica de urmărire penală confirmă această abordare. În publicații teoretice sânt evaluate consecințele desfășurării urmăririi penale *in rem* atunci când autoritățile naționale aveau motive plauzibile pentru a suspecta de comiterea unei infracțiuni o persoană concretă.

„Încălcarea obligației procedurale pozitive prevăzute de art. 305 alin. (3) CPP RM prin efectuarea urmăririi penale *in rem* dincolo de momentul în care, în mod rezonabil, se putea formula o „acuzatie în materie penală”, poate duce la o vătămare semnificativă și substanțială a dreptului la un proces echitabil al acuzatului, de natură a atrage incidența în cauză a sancțiunii nulității relative, prevăzute de art. 282 CPP RM cu privire la actele procesuale sau probele administrate după acest moment.”⁵

„Este însă esențial pentru reținerea vătămării procesuale că după continuarea efectuării urmăririi penale *in personam*, dreptul la apărare să fi fost afectat în esența sa prin imposibilitatea participării la alte acte procesuale (în ipoteza în care urmărirea penală s-a desfășurat *in rem*), imposibilitatea obținerii re-audierii unor martori, ori a consultării actelor și lucrărilor dosarului.”⁶

CPP RM nu prevede expres atribuirea unui statut procesual persoanelor indicate în ordonanța de începere a urmăririi penale sau în alt act procedural (ex.: ordonanța de efectuare a percheziției) precum că sânt suspectate de comiterea infracțiunilor, din momentul emiterii acestui document procesual. Autorii comentariului la CPP RM, susțin întemeiat că bănuit este considerată persoana și din momentul începerii urmăririi penale în privința persoanei, indiferent de faptul că a fost emisă sau nu ordonanța de recunoaștere în calitate de bănuit.⁷ Opinie asemănătoare este expusă și în alte publicații⁸.

Unele exemple din Jurisprudența Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție confirmă atare abordări. Instanța supremă a constatată pornirea urmăririi penale *in personam* constituie actul procedural de atribuire a calității de bănuit și pe acest motiv menține Decizia Curții de Apel privind încetarea

⁵ Udroui Mihail. (colectiv). Codul de procedură penală. Comentariu pe articole. București, 2017, p. 291.

⁶ Udroui Mihail. Procedură penală. Partea specială. București, 2017, p.46

⁷ Dolea Igor. (colectiv) Codul de procedură penală. Comentariu. Chișinău, p.112.

⁸ ex.: Осолян Тудор. Право адвоката на ознакомление с материалами уголовного преследования. În: Avocatul Poporului, 2012, nr. 1, 2., p. 31-35. În această publicație este argumentată propunerea de a completa a prevederilor art.63 alin.1 CPP cu încă un act procesual care stabilește statutul procesual de bănuit-ordonanța de începere a urmăririi penale *in personam*.

procesului penal, dat fiind faptul că a expirat termenul de menținere a calității de bănuț. (A se vedea, Decizia Colegiului penal lărgit al CSJ din 06 iunie 2017, dosar nr. 1ra-735/2017⁹ și Decizia Colegiului penal al CSJ din 28 iunie 2017, dosarul nr. 1ra-880/2017¹⁰) Astfel, CSJ a confirmat viabilitatea constatării că pornirea urmării penale *in personam* are valența unei acuzații în materie penală.

Abordare similară putem găsi și în unele încheieri ale judecătorilor de instrucție.

În baza Încheierii Judecătorei Centru, mun. Chișinău, din 12 august 2016 (dosar nr. 10-345/16) a fost admisă plângerea avocatului și a fost declarată nulă ordonanța de punere sub învinuire a cet. G. A. și cet. G. O., emisă la 26.04.2016 de către procurorul în secția conducere a urmării penale în organele centrale ale MAI și SV a Procuraturii Generale, R. R. în cauza nr. xxxxx. În această Încheiere s-a reținut – *În conformitate cu prevederile art. 63 Cod de procedură penală, în cazurile în care a fost pornită urmărirea penală împotriva unei anumite persoane, din momentul respectiv se va considera că această persoană deține calitatea de bănuț, indiferent dacă a fost sau nu dată ordonanța de recunoaștere în calitate de bănuț.*¹¹

În baza Încheierii Judecătorei Cahul, sediul Central, din 02 octombrie 2017 (dosar nr. 10-85/2017; nr. 10-87/2017) a fost admis capătul de plângere privind declararea nulității ordonanței de punere sub învinuire din 30 iunie 2017 a lui C. A., dat fiind faptul că a expirat termenul de menținere a calității de bănuț a petentului. *Deci, cauza dată a fost pornită concret asupra persoanelor, adică împotriva lui C. A. și S. I., deoarece în partea descriptivă a ordonanței procurorul se expune asupra existenței bănuțului rezonabile că anume ei au comis infracțiunea prevăzută de art. 287 alin. 2 lit. b) Cod Penal în privința C.A. (fila 5).....calitatea de bănuț în privința lui C. A. se impune a fi calculată din*

⁹ http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9005

¹⁰ http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9150

¹¹ *Din materialele cauzei penale, instanța de judecată constată că urmărirea penală a fost pornită împotriva persoanelor G. A. și G. O., dar nu pe faptul comiterii infracțiunii. Instanța de judecată consideră că, în această speță penală, organul de urmărire penală a omis termenul de 3 luni, stabilit ca termen limită de art. 63 alin. (2) și (5) CPP, pentru punerea sub învinuire a cet. G.A. și cet. G. O., fapt care indică la o încălcare esențială a legii procesual-penale, care afectează drepturile și interesele legitime ale acestora. Aceasta reiese în mod clar din conținutul ordonanței de pornire a urmării penale emise la data de 24.07.2015 în privința persoanelor fizice indicate nominal – G. A. și G. O., din conținutul ordonanței de pornire a urmării penale emise la 12.01.2016, cât și din conținutul ordonanței de conexare a cauzelor penale emise la 15.01.2016. Pentru a-și argumenta soluția judecătorul de instrucție a menționat cu titlu de precedent Decizia Curții Supreme de Justiție în dosarul nr. 1ra-903/13 din 26.11.2013 și Decizia Curții Supreme de Justiție în dosarul nr. 1ra-357/08 din 25.04.2008).*

momentul pornirii urmăririi penale și anume din 01 aprilie 2016 cu expirarea termenului peste 3 luni, adică la 01 iulie 2016, dată la care organul de urmărire penală urma în mod obligatoriu și necondiționat să-l scoată pe C. A. (fila 7).

Pîntea Andrei propune a include în art.63 CPP RM al patrulea temei de drept privind atribuirea calității de bănuit. 4) *ordonanța de pornire a urmăririi penale, cînd aceasta a fost pornită în privința persoanei concrete sau ordonanța conține indicii temeinice privind identificarea persoanei concrete de comiterea faptei infracționale*. Această obligație se referă și la cazurile cînd o „bănuială rezonabilă privind comiterea infracțiunii de o anumită persoană” rezultă numai din partea descriptivă a ordonanței de începere a urmăririi penale.¹²

Noțiunea de „acuzăție în materie penală” trebuie înțeleasă în sensul art. 6 § 1 din Convenție și poate fi definită drept „notificarea oficială, venită din partea autorității competente, privind suspiciunea referitoare la comiterea unei fapte penale”, definiție care depinde, de asemenea, de existența sau lipsa unor „repercusiuni importante pentru situația (persoanei)” (cauza *Deweer c. Belgiei*, §. 42, Hot. CtEDO din 27 februarie 1980,; cauza *Reinhardt și Slimane-Käid c. Franței*, Hot. CtEDO din 31 martie 1998, §. 93; *Pantea c. României*, nr. 33.343/96, §. 275; *Ibrahim și alții c. Regatul Unit*, [MC], Hot. din 13 septembrie 2016, § 249; *Simeonovi c. Bulgaria*, [MC], Hot. din 12 mai 2017, § 110).

Curtea Constituțională a Republicii Moldova, relevă că aprecierea existenței sau a absenței unor „repercusiuni importante pentru situația (persoanei)” reprezintă factorul determinant în procesul de calificare a percheziției atât sub aspectul unei „acuzății în materie penală”, în sensul articolului 6 § 1 din Convenție, cât și sub aspectul dispozițiilor articolului 63 alin. (1¹) din Codul de Procedură Penală.¹³

„În acest sens, legislatorul le-a acordat organelor de urmărire penală și instanțelor de judecată competența de a aprecia, în fiecare caz concret, dacă acțiunile procedurale efectuate în cadrul urmăririi penale au produs sau nu repercusiuni importante pentru situația persoanei și dacă, în consecință, persoanei trebuie să-i fie recunoscută calitatea de bănuit în sensul alin. (1¹) al art. 63 din Codul de Procedură Penală, avînd în vedere particularitățile fiecărui caz concret.”¹⁴

¹² Pîntea Andrei. Bănuiala rezonabilă: cadru procesual penal național și jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, p.17.

¹³ Pct.34 Decizia CC nr.25 din 29.03.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr.20g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 63 alin. (1) punctele 1)-3) și alin. (2) pct. 3) din Codul de Procedură Penală (recunoașterea calității de bănuit a persoanei) - <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=441&l=ro>

¹⁴ Pct. 34 Decizia CC nr.25 din 29.03.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr.20g/2018 - <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=441&l=ro>

Unele exemple din practica de urmărire penală confirmă atare abordări. Procurorul susține că pornirea urmăririi penale *in personam* constituie actul procedural de atribuire a calității de bănuț. Astfel, Procurorul în Procuratura Anticorupție, R. E., a motivat în ordonanța de prelungire a termenului de menținere în calitate de bănuț din 08.09.2016 că: „...având în vedere că urmărirea penală în cauza penală dată a fost pornită in personam, M. D. fiind recunoscută în calitate de bănuț în conformitate cu Jurisprudența CtEDO (cauza Brusco c Franței, hot. 14.10.2010, par.47), se impune prelungirea termenului de menținere în calitate de bănuț a cet. M. D....”¹⁵.

În jurisprudența CtEDO nu se operează cu noțiunea *bănuț* sau *învinuit*, dar cu cea de *acuzat*. Curtea Europeană apreciază ca „acuzat”, persoana căreia i s-a adus la cunoștință oficial despre existența unei acuzații în materie penală (cauza *Eckle c. Germaniei*, Hot. din 15 iulie 1982, Seria A nr. 51, § 73).

„Acuzația în materie penală” este definită ca „notificarea oficială, emanând de la autoritatea competentă, a reproșului de a fi săvârșit o infracțiune penală” și care induce ideea unor „repercusiuni importante pentru situația celui interesat” (Hot. CtEDO din 27 februarie 1980, *Deweert c. Belgiei*, §. 42).

„Acuzarea”, în sensul art. 6 par. 1, poate fi definită „ca notificarea oficială, emanând de la autoritatea competentă, a imputării săvârșirii unei infracțiuni”, idee ce corespunde și noțiunii de „repercusiuni importante asupra situației” suspectului (cauza *Reinhardt și Slimane-Käid c. Franței*, Hot. CtEDO din 31 martie 1998, §. 93, și *Pantea c. României*, nr. 33.343/96, §. 275).

Momentul existenței unei „acuzații” poate fi deci acela al arestării unei persoane (Hot. CtEDO din 27 iunie 1968, *Wemhoff c. Germaniei*, §.19), sau data informării oficiale asupra existenței unei acuzații, (Hot. CtEDO din 15 iulie 1982, *Eckle c. Germaniei*, §.74; Hot. CtEDO din 19 februarie 1991, *Motta c. Italiei*, §. 15), sau momentul în care, în materie vamală, unei persoane i s-a solicitat să predea o serie de documente și i s-au blocat conturile (Hot CtEDO din 25 februarie 1993, *Funke c. Franței*, §. 41.)

¹⁵ Text preluat din Sesizarea 130g din 3 noiembrie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a unei sintagme ale art.63 alin. (2) pct. 3 din Codul de Procedură Penală, publicată pe pagina web a CC -<http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=sesizari&docid=525&l=ro>; a se vedea și Decizia colegiului penal al CSJ din 28 mai 2014, Dosarul nr. 1re-150/14 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=2133
Pct.12 din Hotărârea nr. 26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de Procedură Penală, Publicat: 03.12.2010 în Monitorul Oficial Nr. 235-240, art Nr: 27.

În Hot. CtEDO din 27 septembrie 2007 în *cauza Reiner și alții c. României* (Cererea nr. 1505/02, §. 46), Curtea observă că, în materie penală, „termenul rezonabil” din art. 6 par. 1 din Convenție începe din momentul în care o persoană este „acuzată”; poate fi vorba de o dată anterioară sesizării instanței de judecată, în special cea a arestării, a inculpării și a începerii urmăririi penale. De asemenea, s-a considerat drept punct de plecare al termenului în materie penală data punerii în executare a unui mandat de arestare (Hot. CtEDO din 19 februarie 1991, *Triggiani c. Italiei*, §. 15) sau de percheziție (Hot. CtEDO din 15 iulie 2002 *Stratégies et Communications și Dumoulin c. Belgiei*) ori data la care persoanei acuzate i s-a desemnat un avocat (Hot. CtEDO din 19 februarie 1991, *Angelucci c. Italiei*, §. 13), sau data emiterii unei decizii de confiscare a bunurilor ridicate (Hot. CtEDO din 13 noiembrie 2001, *Šlejevicius c. Lituaniei*, §. 26).

În cauza *Stratégies et Communications et Dumoulin c. Belgiei*, nr 37370/97 din 15 iulie 2002, CtEDO notează că termenul care trebuie luat în considerare pentru evaluarea duratei procedurii în lumina expresiei „timp rezonabil” prevăzut la art. 6 § 1 a început la 24 aprilie 1996, data perchezițiilor la sediul primului reclamant și cel de-al doilea reclamant, care au avut un impact semnificativ asupra situației reclamantilor (cauza *Neubeck c. Germaniei*, cererea nr. 9132/80, raportul Comisiei din 12 decembrie 1983, Decizii și rapoarte (DR) 41, p. 13).

În cauza *Coëme et autres c. Belgiei*, (nr. 32548/96, 33209/96 și 33210/96) din 22 iunie 2000, Curtea reamintește că în cauzele penale expresia „timp rezonabil” al art. 6 § 1 începe de la momentul în care o persoană este „acuzată”, care poate fi o dată anterioară sesizării instanței de judecată, inclusiv cea a arestării, acuzației, deschiderii anchetei preliminare sau percheziției la domiciliul reclamantului. În opinia Curții, perioada care trebuie luată în considerare a început la 28 august 1991, când a fost efectuată o cercetare la domiciliul domnului Hermanus și la birourile acestuia (§.133).

În speța *Beladina c. Franței*, (Hot. 30 septembrie 2003, 49627/99), CtEDO a constatat că reclamantul, fost avocat, a beneficiat prin intermediul unei societăți de credite de peste 300 milioane franci din partea unei bănci, fără a avea garanțiile necesare obținerii unor astfel de credite. În consecință, la 3 februarie 1993 s-au efectuat mai multe percheziții contra reclamantului. La 10 noiembrie, împotriva lui s-a pus în mișcare acțiunea penală pentru fals, uz de fals, complicitate la abuz de bunuri societare și tănuire, fiind arestat până la 6 mai 1994, când a fost pus în libertate. În cursul urmăririi penale a fost necesară efectuarea mai multor comisii rogatorii. Curtea a decis că situația celor două proceduri penale trebuie analizată separat, fiind două litigii separate. Termenul care trebuie luat în calcul pentru a aprecia durata acestora începe în ambele cazuri la 3 februarie 1993, data perchezițiilor care au fost dispuse, întrucât la acea dată există consecințe

importante pentru situația reclamantului, astfel încât procedura penală se a considerat începută la acea dată. Curtea a constatat că, ținând cont de complexitatea cauzei, faza de judecată a avut o durată acceptabilă cu privire la ambele proceduri, însă faza de urmărire penală a durat peste 5 ani și, respectiv, peste 7 ani. În aceste condiții, oricât de complexă ar fi fost cauza, există o depășire a duratei rezonabile a procedurii și o violare a art. 6 par. 1.

În hotărârea *De Clerck c. Belgiei* (Hot. 25 septembrie 2007) Curtea notează că perioada care trebuie luată în considerare pentru a aprecia durata procedurii conform exigenței de „termen rezonabil”, impusă de art. 6 § 1, a început la 30 noiembrie 1990, cu perchezițiile efectuate.

Deci în conformitate cu jurisprudența CtEDO la interpretarea noțiunii de acuzație în materie penală, dobândirea calității de suspect intervine *ex lege* atunci când sunt îndeplinite condițiile care impun organului judiciar să constate existența unei acuzații în materie penală, să dispună efectuarea în continuare a urmăririi penale față de suspect și să-i aducă la cunoștință drepturile.

Având în vedere faptul că organul de urmărire penală ar putea ezita nejustificat o perioadă de timp semnificativă să notifice oficial persoana bănuită, din motive care nu-i pot fi imputabile, despre acuzațiile în materie penală, CtEDO a statuat că o persoană dobândește calitatea de suspect, ce atrage aplicarea garanțiilor prevăzute de art. 6 din Convenție, nu din momentul în care această calitate îi este adusă la cunoștință, ci din momentul în care autoritățile naționale aveau motive plauzibile pentru a-l suspecta de comiterea unei infracțiuni (Hot. CtEDO în cauza *Brusco c. Franței*, nr. 1466/07, din 14 noiembrie 2010, §. 47; *Sobko c. Ucrainei*, nr. 15102/10 din 17 decembrie 2015; §. 53; *Bandaletov c. Ucrainei*, nr. 23180/06 din 31 octombrie 2013, §. 56).

Dreptul la informare cu privire la acuzațiile în materie penală

Constituția Republicii Moldova, Codul de Procedură Penală, Codul Contravențional (CC), precum și alte legi speciale prevăd dreptul persoanei reținute de a fi informat cu privire la drepturile sale, motivele reținerii, conținutul bănuielii și încadrarea juridică a faptelor infracționale de săvârșirea cărora este suspectat. Aceste prevederi, care vor fi analizate mai jos, corespund în mare măsură garanțiilor menite să reducă arbitrarul și să asigure caracterul echitabil al procedurilor penale prevăzute de art. 5 (2) al CEDO¹⁶ și art. 6 (3) (a) CEDO¹⁷.

¹⁶ Orice acuzat are dreptul să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa.

¹⁷ Orice acuzat are dreptul să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa.

În jurisprudența CtEDO s-a evidențiat faptul că autoritățile trebuie să se asigure că persoana bănuită a primit informațiile și cunoaște drepturile sale,¹⁸ faptul că persoana reținută cunoaște atât durata și motivul reținerii, cât și drepturile și obligațiile de care dispune în cazul reținerii, precum și faptul că persoanei lipsite de libertate trebuie să i se aducă la cunoștință de către autoritatea statului, în termeni simpli, nejuridici, pe care îi poate înțelege, care sunt elementele de fapt și de drept care au determinat luarea măsurii.¹⁹ Mai mult ca atât, persoana trebuie să aibă posibilitatea de a contesta măsura privativă de libertate, iar în acest scop trebuie asigurat accesul la materialele dosarului și la probe.²⁰

În conformitate cu legislația națională celui reținut i se aduc de îndată la cunoștință motivele reținerii numai în prezența unui avocat, ales sau care acordă asistență juridică de urgență. (art.25 alin. (5) al Constituției Republicii Moldova și art. 167 alin. (2) CPP RM) Totodată, temeiurile și motivele reținerii se indică în procesul-verbal de reținere, întocmit în termen de 3 ore de la momentul privării de libertate, semnat de persoana reținută, căreia i se *înmânează imediat o copie* de pe acesta. (art.167 alin. (2) CPP RM) Deși există cerințe cu privire la semnarea procesului-verbal în care sunt indicate motivele reținerii, astfel certificându-se faptul informării, nu există nici o prevedere legală care ar stabili modul de determinare a gradului de înțelegere a informației de către bănuit.

Cu toate că aceste prevederi legislative corespund atât garanțiilor oferite de art. 5 CEDO privind eliminarea arbitrariului, cât și reglementărilor comunitare, realizarea lor practică este una defectuoasă. În timpul observațiilor s-a constatat că persoanele reținute sunt informate destul de rar și necorespunzător despre motivele reținerii de către OUP. În unul din cazurile observate persoanele reținute nu i s-a adus la cunoștință motivul reținerii. Mai mult ca atât, OUP a condiționat informarea persoanei reținute despre motivul reținerii de recunoașterea de către acestea a tentativei de furt.²¹

Totodată, unii avocați intervievați au menționat că, de regulă, poliția nu oferă date suficiente cu privire la motivul reținerii, limitând-se doar la informația că persoana este reținută pentru ca ulterior să se solicite arestarea preventivă

¹⁸ CtEDO, Panovits v. Cyprus, 11 decembrie 2008, pct.unctele 72-73, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90244#>

¹⁹ CtEDO, Van der Leer v. Olanda, 21.02.1990, par. 28, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57620#>

²⁰ CtEDO, Țurcan și Țurcan v. Moldovei, 23.10.2007, par. 56-64, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>

²¹ Osoianu Tudor. Vidaicu Mihaiela. Reținerea persoanei de către poliție. Concluziile unei cercetări. Chișinău, 2015, p. 69.

(metodă folosită de OUP pentru a influența bănuitul, pentru a-l speria și a-l determina să recunoască bănuiala, a face declarații precum și a demasca pe toți participanții la săvârșirea infracțiunii).²²

În conformitate cu art. 64 alin. (2) pct. (1) CPP RM și art. 66 alin. (2) pct. (1) CPP RM bănuitul/învinuitul are dreptul să știe de ce este bănuitul/învinuit și, în legătură cu aceasta, să fie informat în prezența apărătorului, în limba pe care o înțelege, *despre conținutul bănuielii și despre încadrarea juridică a faptelor infracționale de săvârșirea cărora este suspectat.*

Legislația națională prevede că conținutul bănuielii și încadrarea juridică a faptelor de săvârșirea cărora este suspectat se aduce la cunoștință persoanei reținute *imediat după reținere* sau după ce i s-a adus la cunoștință hotărârea despre aplicarea măsurii preventive sau recunoașterea în calitate de bănuitul. (art. 64 alin. (2) pct. (1) CPP RM)

Învinuitul/inculpatul are dreptul să știe pentru ce faptă este învinuit și, în legătură cu aceasta, la punerea sub învinuire, precum și imediat după reținerea în stare de arest sau după ce i s-a adus la cunoștință ordonanța de aplicare a măsurii preventive, să primească de la organul de urmărire penală copia de pe ordonanța de punere sub învinuire. (art.66 alin.2 pct.1 CPP RM)

Totodată, natura și cauza bănuielii/învinuirii sunt descrise în *procesul-verbal de reținere, ordonanța de punere sub învinuire, demersul de arestare, încheiere de arestare sau rechizitoriu*. Persoana primește o copie a acestora contra semnătură. (art.176 alin.1 C.pr.pen.) Și în acest caz semnătura are scopul de a dovedi faptul că persoana reținută a primit informația cu privire la bănuiala adusă.

Deși la nivel legislativ există o astfel de obligație, practica ofițerilor de urmărire penală este diferită. Avocații intervievați au menționat că de cele mai dese ori esența bănuirii/învinuirii nu este una clară (nu se indică data, locul comiterii infracțiunii, circumstanțe concrete), iar temeiurile acesteia sunt „copiate” din CPP RM fără a fi explicate sau adaptate la cazul concret. Astfel, de cele mai dese ori în practică și această procedură are un caracter mai mult formal, ofițerii de urmărire penală având o atitudine superficială față de modul de aducere la cunoștință a conținutului bănuielii. Mai mult ca atât, explicarea bănuielii aduse practic nu se realizează.²³

În situația în care persoana este bănuitul în mai multe cauze, OUP nu îl informează de fiecare dată, privitor la toate cauzele. Astfel, în cazul *Leva c. Moldova*, CtEDO a stabilit că având în vedere întârzierea cu care reclamanții au fost informați despre două cauze penale suplimentare în privința lor și despre

²² Ibidem.

²³ Ibidem

faptul că ofițerii de urmărire penală și procurorii s-au bazat în mod expres pe respectivele materiale suplimentare în solicitarea detenției reclamanților în arest preventiv, Curtea hotărăște că autoritățile nu și-au îndeplinit obligațiile ce decurg din art. 5 §. 2 din Convenție. Prin urmare, s-a produs o încălcare a prevederii respective”²⁴

Procedurile Standard de Operare (POS) pentru angajații poliției cu privire la reținerea, escortarea/transportarea și plasarea persoanelor reținute de poliție în Izolatorul de detenție provizorie au fost aprobate în baza ordinelor Inspectoratului General de Poliție (IGP) nr. 193, 194, 195 din 30.03.2018. Ele reprezintă o noutate pentru sistemul de justiție penală din Moldova și sunt destinate să faciliteze activitatea cotidiană a ofițerului de poliție și interacțiunea dintre diferite subdiviziuni a poliției, pentru o reacție promptă în caz de oportunitate de a izola o persoană bănuțită de comiterea infracțiunilor de o manieră în care care acaasta să nu fie lipsită de drepturile indispensabile în atare situații: la apărare; la tăcere; la informare; la interpret; la asistența medicală și să nu fie aplicată fără necesitate forța fizică și mijloacelor special din dotarea poliției.

Informarea persoanei cu privire la drepturile sale precum și motivele reținerii este o obligație a polițistului care reține de fapt persoana. Obligația constă în informarea imediată a persoanei, nemijlocit la locul reținerii de fapt, în termeni simpli și ușor de înțeles, despre esența bănuțelii, încadrarea juridică a faptei, temeiurile și motivele reținerii, ora reținerii. Subsidiar, polițistul obligatoriu va informa persoana referitor la drepturile sale de a primi asistență juridică, de a păstra tăcerea și de a nu se auto-incrimina, de a înștiința rudele sau terți despre situația sa juridică, de a primi asistență medicală, de a beneficia de serviciul de traducere/interpretare, de a reclama, de a fi informat cu privire la durata privării de libertate și de a contesta reținerea.²⁵

În conformitate cu art. 26 alin. (1) al Constituției Republicii Moldova: *Dreptul la apărare este garantat. Fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale.* (art. 26 alin. (2) al Constituției Republicii Moldova).

Potrivit art. 64 alin. (1) din CPP RM, (...) bănuțitul *are dreptul la apărare. Organul de urmărire penală îi asigură bănuțitului posibilitatea de a-și exercita dreptul la apărare prin toate mijloacele și metodele neinterzise de lege.* [s.a.]

²⁴ CtEDO, Leva v. Moldovei, 15.03.2010, par.63 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>

²⁵ Pct.5 al Ordinului nr.195 din 30 martie 2018 *Cu privire la aprobarea procedurii standard de operare pentru reținere*, semnat de șeful IGP.

În calitate de subiect a unei proceduri judiciare, prin care se decide asupra limitării unor drepturi fundamentale ale omului, persoana bănuită de comiterea unei infracțiuni trebuie să beneficieze de toate garanțiile dreptului la apărare.

Conform art. 66 alin. (2) pct. 1) CPP RM, învinuitul *are dreptul să știe pentru ce faptă este învinuit [...]*, adică să fie informat asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa. În cazul în care persoana nu este informată corect cu privire la învinuirea înaintată, aceasta este lipsită de dreptul de a-și asigura posibilitatea pregătirii și exercitării apărării, fiind afectate grav principiile generale ale procesului penal.

Potrivit art. 66 alin. (1) CPP RM, [...] *învinuitul are dreptul la apărare. Organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată îi asigură inculpatului posibilitatea de a-și exercita dreptul la apărare prin toate mijloacele și metodele neinterzise de lege.*

Dreptul de a fi informat despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa, ca și una din garanțiile recunoscute procesului echitabil, are în vizor valorificarea dreptului subiectiv al persoanei de a se apăra în fața instanțelor naționale de jurisdicție, inclusiv prin organizarea unei apărări eficiente bazate pe contestarea faptelor incriminate în acuzație, acest drept fiind unul fundamental într-o societate edificată pe principiile democrației europene.

Recunoscând importanța majoră a predictibilității legii procesual-penale sub aspectul informării persoanei trase la răspundere penală referitor la învinuirea înaintată, prin prisma impactului asupra echității procedurilor și a dreptului la apărare, s-a statuat o jurisprudență europeană constantă dintre care se menționează Hotărârile CtEDO pronunțate în cauzele *De Torres c. Spaniei* din 24.10.1996; *Sassi c. Franței* din 25.09.1999; *Dragotoniu c. României* din 24.05.2007, *Mattocchia c. Italiei*, §§58 - 72)

În cauza *Vaudelle c. Franței*, Hotărârea din 30.01.2001, Curtea a reținut că sistemul Convenției incumbă statelor în anumite cazuri obligația de a adopta măsuri pozitive care să garanteze eficient drepturile înscrise în art. 6, inclusiv și cel de a fi informat despre cauza și natura acuzării ce se aduce împotriva persoanei bănuite de comiterea unei infracțiuni. Statele trebuie să dea dovadă de diligență în vederea asigurării că indivizii se bucură efectiv de drepturile garantate de art. 6 în totalitatea acestora.

În cauza *Adrian Constantin c. României*, Hotărârea din 12.04.2011, Curtea a făcut referire la rolul fundamental pe care-l are actul de acuzare, reamintind faptul că „ [...] *par. 3 al art. 6 din Convenție recunoaște dreptul acuzatului de a fi informat oficial nu numai cu privire la învinuirile ce i se aduc, ci și cu privire la încadrarea juridică a faptelor sale. Informarea precisă și completă reprezintă o condiție esențială pentru a se asigura echitatea procedurilor*”.

În cauza *Blok c. Ungariei*, Hotărârea din 25.01.2011, par. 20, CtEDO reține că art. 6 par. 3 lit. a) CEDO garantează nu doar dreptul acuzatului de a fi informat asupra acuzației ce i se aduce, adică asupra faptelor condamnabile penal de săvârșirea cărora el este bănuț și asupra cărora se fundamentează acuzația, dar și dreptul acuzatului de a fi informat despre calificarea juridică a acestor fapte, informația urmând a fi detaliată.

Prin aducerea la cunoștință a acuzației nu se are în vedere numai prezentarea formală a încadrării juridice și a situației de fapt corespunzătoare. Prin aducerea la cunoștință a naturii și cauzei acuzației se înțelege prezentarea detaliată a faptelor acuzării (cauza *Dallos c. Ungariei*, Hotărârea din 01.03.2001, par. 47, CtEDO).

Mențiuni importante privitoare la dreptul la informare despre cauza și natura acuzației precum și încadrarea juridică a faptelor imputate sunt reiterate de Curtea europeană și în cauzele *Drassich c. Italiei*, Hotărârea din 11.12.2007, par. 31; *Seliverstov c. Rusiei*, Hotărârea din 25.12.2008, par. 16.

În cauza *Penev c. Bulgariei*, Hotărârea din 07.01.2010, Curtea a reiterat că pretinsele încălcări ale dreptului de a fi informat despre cauza și natura acuzării înaintate împotriva individului, trebuie examinate în lumina dreptului acuzatului de a-și pregăti apărarea (par. 33 și 34).

În conformitate cu art. 6 par.(1) din Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale, *Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate primesc informații cu privire la fapta penală de a cărei comitere acestea sunt suspectate sau acuzate. Informațiile respective se furnizează cu promptitudine și cu detaliile necesare pentru a se putea garanta caracterul echitabil al procedurilor și exercitarea efectivă a dreptului la apărare.*

Potrivit art.6 par.(3) din Directiva 2012/13/UE *Statele membre se asigură că, cel târziu la prezentarea fondului acuzării în instanță, se oferă informații detaliate cu privire la acuzare, inclusiv natura și încadrarea juridică a infracțiunii, precum și forma de participare a persoanei acuzate.*

Articolul 6 din Directiva privind dreptul la informare solicită Statelor Membre să se asigure că persoanele suspectate sau acuzate primesc informații cu privire la fapta penală de comiterea căreia acestea sunt suspectate sau acuzate. Informațiile respective trebuie să fie furnizate cu promptitudine și cu detaliile necesare pentru a se putea garanta caracterul echitabil al procedurilor și exercitarea efectivă a dreptului la apărare. “Imediat”, în conformitate cu considerentul 28 din directivă, înseamnă “cel mai târziu înainte de primul lor interogatoriu oficial al poliției”. În ceea ce privește nivelul de detaliere al

informațiilor care trebuie furnizate, considerentul 28 precizează: “o descriere a faptelor, inclusiv, dacă este cunoscut timpul și locul cu privire la fapta penală [...] și posibila încadrare juridică a presupusei infracțiuni ar trebui să fie oferită suficient de detaliat.”

Suspecții care sunt deținuți trebuie să fie informați cu privire la motivele arestării lor.²⁶ Directiva nu menționează nicio limită de timp în ceea ce privește furnizarea informațiilor cu privire la motivele arestării. Cu toate acestea, art. 5 alin. (2) CEDO prevede că informațiile cu privire la motivele arestării și acuzării ar trebui să fie puse la dispoziția suspectului, fără întârziere, și este logic să presupunem că dreptul de a fi informat cu privire la motivele arestării se aplică în momentul în care suspecții sunt privați de libertate.

De claritatea celor expuse în ordonanța de punere sub învinuire este legat și dreptul inculpatului la apărare, ca un element important al protecției individului împotriva arbitrariului. Apărarea trebuie să vină ca un răspuns la o învinuire clar formulată și înțeleasă de cei pe care îi vizează.

Potrivit art. 281 alin. (2) CPP RM, *Ordonanța de punere sub învinuire trebuie să cuprindă: formularea învinuirii cu indicarea datei, locului, mijloacelor și modului de săvârșire a infracțiunii și consecințele ei, caracterului vinei, motivelor și semnelor calificative pentru încadrarea juridică a faptei*

Potrivit prevederilor art. 296-297 CPP RM, rechizitoriul constituie actul de sesizare a instanței de judecată. Conform art. 251 CPP al RM, una dintre încălcările care atrag nulitatea actelor procedurale este încălcarea prevederilor legale referitoare la sesizarea instanței. Astfel, neîndeplinirea condițiilor prevăzute de lege cu privire la forma și conținutul rechizitoriului echivalează cu încălcarea prevederilor legale referitoare la sesizarea instanței, încălcare, care, potrivit art. 251 alin. (3) C. pr. pen. al RM, atrage nulitatea absolută a actului procedural, adică nu se înlătură în niciun mod.

Într-o speță examinată de Colegiul Penal al CSJ, este indicat: *Se observă, în mod evident, că învinuirile ce se aduc nu cuprind elementele obligatorii: cum ar fi indicarea concretă și clară a datei, locului; de la cine, pentru ce, când și în ce valoare s-a primit banii, contravenția săvârșită de persoane, competența soluționării cazului contravențional și motivul pentru care nu a fost întocmit procesul verbal cu privire la contravenție de către inculpați. Aceste repere de timp, de loc, de valoare, fără indicarea circumstanțelor concrete și persoanelor supuse corupției pasive, precum și normelor de drept încălcate de inculpați, apar risipite în raport cu probele administrate în cauză.* Decizie: încetarea procesului penal în

²⁶ Art. 6 (2).

temeiul că există circumstanțe care exclud tragerea la răspundere penală – încălcarea prevederilor legale referitoare la sesizarea instanței.²⁷

Articolul 20 alin. (1) al Constituției Republicii Moldova, prevede că *orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă* (s. n.) *din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Nici o lege nu poate îngredi accesul la justiție.*

Potrivit art. 23 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative. În fapt, întreaga activitatea de legiferare urmează să se realizeze strict în limitele și în corespundere deplină cu Constituția Republicii Moldova și, în același sens, să se asigure calitatea normativului adoptat.

În limitele dezideratului constituțional, prevăzut de art. 23 alin. (2) al Constituției Republicii Moldova, considerăm că textul art. 63 alin. (1) pct. 1-3 și art. 63 alin. (2) pct. 1-3 CPP RM nu corespunde criteriilor de calitate a normei de drept: *previzibilitate, precizie și claritate.*

„Astfel, nu numai că formularea unui act normativ sau norme trebuie să permită persoanei interesate să prevadă în mod rezonabil conduita pe care trebuie să o adopte, dar claritatea și previzibilitatea sunt elemente *sine qua non* ale constituționalității, care dă relevanță corelării cu alte acte normative și a aptitudinii acesteia de a fi aplicată efectiv și eficient. Legea trebuie să reglementeze în mod unitar, să asigure o legătură logico-juridică între dispozițiile pe care le conține, iar în cazul unor instituții juridice cu o structură complexă - să prevadă elementele care disting particularitățile lor”²⁸.

În Raportul Comisiei de la Veneția privind preeminența dreptului (*adoptat la cea de-a 86-a sesiune plenară din 25-26 martie 2011*) s-a stabilit că *Parlamentul nu poate deroga de la drepturile fundamentale, adoptând texte ambigue de legi. Cetățenii trebuie să se bucure de o protecție juridică esențială în fața statului și instituțiilor sale* (pct. 47).

În accepțiunea Curții Constituționale a Republicii Moldova, organele de drept, inclusiv Curtea Constituțională și instanțele judecătorești, în limitele competențelor ce le revin, sunt în drept să aplice, în procesul examinării unor cauze concrete, normele dreptului internațional în cazurile stabilite de legislație. În caz de neconcordanță dintre normele dreptului internațional

²⁷ Decizia CP CSJ din 25.09.12 Dosarul nr.1ra - 582/12

²⁸ Hotărâre nr.17 din 19.05.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 191 din Codul de procedură penală (liberarea provizorie sub control judiciar) (Sesizarea nr. 33g/2016), pct.61 <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=580&l=ro>

și dispozițiile constituționale privind drepturile fundamentate ale omului, prioritate au prevederile internaționale. Mai mult decât atât, practica jurisdicțională internațională este obligatorie pentru Republica Moldova - ca stat care a aderat la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.²⁹

Având în vedere rolul CEDO în sistemul juridic al Republicii Moldova, Plenul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova a statuat că **sarcina primordială cu privire la aplicarea CEDO revine instanțelor naționale** [s.a.] și nu CtEDO. Astfel, în cazul judecării cauzelor, instanțele de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturi și libertăți garantate de CEDO sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate instanța va aplica direct prevederile CEDO, menționând acest fapt în hotărârea sa.³⁰

În conținutul art. 54 alin. (1) al Constituției Republicii Moldova, care statuează că *în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua* [s.a.] *drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului.*

În conformitate cu prevederile art. 4 alin. (2) din Constituția RM: *Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.*

Potrivit art.2 alin. (5) CPP RM: *În desfășurarea procesului penal nu pot avea putere juridică legile și alte acte normative care anulează sau limitează drepturile și libertățile omului, încalcă independența judecătorească, principiul contradictorialității, precum și contravin normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional, prevederilor tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.*

În baza art. 7 alin. (5) CPP al RM: *Dacă, în procesul judecării cauzei, instanța stabilește că norma juridică națională ce urmează a fi aplicată contravine prevederilor tratatelor internaționale în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte, instanța va aplica reglementările internaționale în direct, motivînd hotărîrea sa și informînd despre aceasta autoritatea care a adoptat norma națională respectivă și Curtea Supremă de Justiție.*

²⁹ Hotărîrea Curții Constituționale nr.10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărîrii Curții Constituționale nr.16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărîrii nr.39 din 09.07.2001 (Monitorul Oficial 58-60/9, 23.04.2010, pct.2 <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=55&l=ro>)

³⁰ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.3 din 09 iunie 2014 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.”, pct.1.

Concluzii

În conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1) pct. 1)-3) CPP RM, legislatorul indică exhaustiv 3 situații și respectiv 3 acte procedurale care atribuie statutul de bănuit. În baza definiției bănuitului din art. 63 alin. (1) prima propoziție CPP RM, putem prezuma întemeiat că calitatea de bănuit ar putea începe și în alte situații, sau din momentul perfectării altor acte procedurale în afara celor indicate în alin. (1) pct. 1)-3) CPP RM în mod exhaustiv. Astfel, statutul de bănuit ar putea fi atribuit din momentul emiterii ordonanței de începere a urmăririi penale *in personam*, a ordonanței de dispunere a percheziției la domiciliul persoanei, din momentul luării deciziei de aplicare a sechestrului pe bunurile persoanei etc., dacă din conținutul acestor acte procedurale ar rezulta o bănuială rezonabilă privind comiterea unei infracțiuni, precum și în alte cazuri în care organul de urmărire penală aveau motive plauzibile pentru a-l suspecta pentru prima dată de comiterea unei fapte care este pasibilă a fi sancționată penal.

Enumerarea exhaustivă a celor 3 cazuri în care persoana poate avea calitatea de bănuit în art. 63 alin. (1) pct. 1-3 CPP RM fără o specificare sau o mențiune cel puțin că ar putea să existe și alte acte procedurale sau situații de urmărire penală, decât cele expres stabilite în lege în art. 63 alin. (1) pct. 1-3 CPP RM din care ar rezulta o bănuială rezonabilă privind comiterea unei infracțiuni de o anumită persoană, așa cum rezultă din Jurisprudența CtEDO în materie, unele spețe din practica de urmărire penală și publicații teoretice ne permit să constatăm că în acest caz ar putea exista loc pentru abuzuri din partea organului de urmărire penală.

Punctele 1-3 din alin. (2) al art. 63 CPP RM stabilește de aceeași manieră - exhaustiv termenele maximale de menținere a calității de bănuit pentru fiecare caz de atribuire a acestei calități procesuale în conformitate cu pct. 1-3 din alin. (2) al art. 63 CPP RM. Termenul maximal de menținere a calității de bănuit poate fi în conformitate pct. 3 din alin. (2) al art. 63 CPP RM de 3 luni, care poate fi prelungit până la 6 luni, adică acest termen este prevăzut pentru situația de emiteră a unei ordonanțe de atribuire sau, cum menționează Legislatorul, *de recunoaștere în calitate de bănuit*.

În opinia noastră, nu este asigurată o protecție efectivă asupra eventualelor abuzuri ale persoanelor investite cu dreptul de cercetare a infracțiunilor în cazurile când în conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1) CPP RM privitor la o persoană există anumite probe de comitere a unei infracțiuni până la punerea

sub învinuire, dar *de iure* persoanei respective nu îi este atribuită calitatea de bănuțit și nu este tratată în această calitate procesuală, deoarece:

- nu cade sub incidența a nici unuia din cele 3 cazuri prevăzute de art. 63 în alin. (1) pct. 1-3 CPP RM;

- termenul maximal de menținere a statutului de bănuțit nu este calculat și din momentul în care autoritățile naționale aveau motive plauzibile pentru a-l suspecța de comiterea unei infracțiuni, în afara cazului când termenul respectiv este calculat din data emiterii ordonanței de recunoaștere în calitate de bănuțit prevăzut în alin. (2) pct. 3 CPP RM.

Astfel, statutul de bănuțit ar putea fi atribuit din momentul emiterii ordonanței de începere a urmării penale *in personam*, a ordonanței de dispunere a percheziției la domiciliul persoanei, din momentul luării deciziei de aplicare a sechestrului pe bunurile persoanei etc, dacă din conținutul acestor acte procedurale ar rezulta o bănuială rezonabilă privind comiterea unei infracțiuni, precum și în alte cazuri în care organul de urmărire penală aveau motive plauzibile pentru a-l suspecța pentru prima dată de comiterea unei fapte care este pasibilă a fi sancționată penal.

Enumerarea exhaustivă a celor 3 cazuri în care persoana poate avea calitatea de bănuțit în art. 63 alin. (1) pct. 1-3 CPP RM fără o specificare sau o mențiune cel puțin că ar putea să existe și alte acte procedurale sau situații de urmărire penală, decât cele expres stabilite la art. 63 alin. (1) pct. 1-3 CPP RM din care ar rezulta o bănuială rezonabilă privind comiterea unei infracțiuni de o anumită persoană, așa cum rezultă din Jurisprudența CtEDO în materie, unele spețe din practica de urmărire penală și publicații teoretice ne permit să constatăm că în acest caz ar putea exista loc pentru interpretarea restrictiv defavorabilă a acestor prevederi de către organul de urmărire penală și instanțele de judecată.

În baza celor expuse, considerăm că este în contradicție cu prevederile art. 6 par. 1 și 3 CEDO și Jurisprudența CtEDO în materia determinării noțiunii de *acuzatie în materie penală* și momentul de la care trebuie să înceapă pentru *acuzat* calcularea termenului rezonabil:

- textul art. 63 alin. (1) pct. 1) – 3) CPP RM

în măsura în care nu stabilește și alte acte procedurale care ar conține o „acuzatie în materie penală” în conformitate cu sensul atribuit acestei noțiuni de Jurisprudența CtEDO, și care ar putea servi la recunoașterea persoanei în calitate de bănuțit în procesul penal; precum și

- textul art. 63 alin. (2) pct. 3) CPP RM

în măsura în care nu stabilește că termenele de 3 și respectiv de 6 luni, indicate în această normă pot fi calculate nu numai din momentul emiterii unei ordonanțe de recunoaștere în calitate de bănuț, dar și din momentul emiterii a oricărui act procedural care ar conține o „acuzăție în materie penală” în conformitate cu Jurisprudența CtEDO și care ar putea servi la recunoașterea persoanei în calitate de bănuț în procesul penal (a ordonanței de începere a urmăriri penale *in personam*; a ordonanței de dispunere a percheziției; a autorizației de aplicare a sechestrului asupra bunurilor unei persoane, etc.).

Recomandări

Pentru Legislativ:

- a completa textul art. 63 alin. (1) pct. 1) – 3) CPP RM și cu alte cazuri / acte procedurale care ar conține o „acuzăție în materie penală” în conformitate cu sensul atribuit acestei noțiuni de Jurisprudența CtEDO, și care ar putea servi la recunoașterea persoanei în calitate de bănuț în procesul penal;
- a exclude din textul art. 63 alin. (1) pct. 2) CPP RM expresia *neprivativă de libertate*;
- a completa textul art. 63 alin. (2) pct. 3) CPP RM cu prevederi privitor la faptul că termenele de 3 și respectiv de 6 luni indicate în această normă pot fi calculate nu numai din momentul emiterii unei ordonanțe de recunoaștere în calitate de bănuț, dar și din momentul emiterii a oricărui act procedural care ar conține o „acuzăție în materie penală” în conformitate cu Jurisprudența CtEDO și care ar putea servi la recunoașterea persoanei în calitate de bănuț în procesul penal.

Pentru instanțele de judecată până la modificarea și completarea propusă a art. 63 CPP RM:

- aplicarea în mod direct a art.6 par.1 și 3 CEDO și jurisprudenței în materia respectivă a CtEDO în baza art.7 alin. (8) CPP al RM în spețele privitor la calcularea termenului de menținere în calitate de bănuț, începând nu numai cu data emiterii actelor procedurale prevăzute în art. 63 alin. (1) pct.1)-3), dar și din data emiterii altor acte procedurale care ar conține o „acuzăție în materie penală” în conformitate cu sensul atribuit acestei noțiuni de Jurisprudența CtEDO și care ar putea servi la recunoașterea persoanei în calitate de bănuț în procesul penal;
- informarea despre aplicarea directă a prevederilor art.6 par.1 și 3 CEDO și a jurisprudenței pertinente a CtEDO aceasta autoritatea care a adoptat nor-

ma națională respectivă (textul art. 63 alin. (1) pct.1)-3) CPP RM și art. 63 alin. (2) pct. 3 CPP RM) și Curtea Supremă de Justiție în conformitate cu art.7 alin. (5) CPP RM.

Stabilirea faptului că termenul de menținere a calității de bănuț trebuie să fie calculat începând nu numai cu data emiterii actelor procedurale prevăzute în art. 63 alin. (1) pct.1)-3) CPP RM (proces-verbal de reținere; ordonanță sau încheiere de aplicare a măsurii preventive sau ordonanța de atribuire a calității de bănuț), dar și începând cu data emiterii oricăror acte procedurale care ar conține o „bănuială rezonabilă privind comiterea unei infracțiuni de o anumită persoană” (ordonanța de începere a urmăririi penale; ordonanța de dispunere a percheziției; ordonanța de ridicare a bunurilor; încheierea de aplicare a sechestrului; decizia de blocare a conturilor bancare etc.)

Organul de urmărire penală care a emis ordonanța de începere a urmăririi penale *in personam* este obligat prin prisma prevederilor art. 6 par. 3 CEDO și a art. 64 alin. (2) pct. 1)-3) CPP RM să informeze persoana vizată, reprezentantul și apărătorul și să le înmâneze o copie a actului respectiv. Această obligație se referă și la cazurile când o „bănuială rezonabilă privind comiterea infracțiunii de o anumită persoană” rezultă numai din partea descriptivă a ordonanței de începere a urmăririi penale.

Pentru a anula ordonanța de punere sub învinuire pe motivul că a expirat termenul de menținere în calitate de bănuț atribuit prin alte acte procedurale decât cele prevăzute în art. 63 alin. (1) pct.1)-3) CPP RM, instanțele naționale trebuie să stabilească că sunt întrunite cumulativ 3 condiții:

I. existența unei „acuzății în materie penală”;

II. notificarea oficială despre această acuzație (cu derogările stabilite în art. 63 alin. (1¹) CPP RM). A doua condiție - nu trebuie să fie stabilită de judecătorul de instrucție pentru a constata expirarea termenului de menținere a calității de bănuț, atunci când petiționarul sau avocatul său probează că partea acuzării a ezitat să-și onoreze obligațiile de informare a bănuțului despre emiterea unui act procedural care ar conține „acuzății în materie penală” contrar prevederilor art. 63 alin. (1¹) CPP RM.

III. constatarea „repercusiunilor importante” pentru persoana suspectată de comiterea infracțiunii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. CtEDO, *Leva v. Moldovei*, 15.03.2010, par.63 <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>. (accesat la: 01.06.2018).
2. CtEDO, *Panovits v. Cyprus*, 11 decembrie 2008, pct.unctele 72-73, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90244#>. (accesat la: 01.06.2018).
3. CtEDO, *Țurcan și Țurcan v. Moldovei*, 23.10.2007, par. 56-64, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>. (accesat la: 01.06.2018).
4. CtEDO, *Van der Leer v. Olanda*, 21.02.1990, par. 28, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57620#>. (accesat la: 01.06.2018).
5. Decizia CC nr.25 (pct. 34) din 29.03.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr.20g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 63 alin. (1) punctele 1)-3) și alin. (2) pct. 3) din Codul de Procedură Penală (recunoașterea calității de bănuit a persoanei) - <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=441&l=ro>. (accesat la: 01.06.2018).
6. Decizia CP CSJ din 25.09.12 Dosarul nr.1ra - 582/12.
7. Dolea Igor. (colectiv) Codul de procedură penală. Comentariu.
8. Dolea Igor. (colectiv). Codul de Procedură Penală. Comentariu. Chișinău. 2005.
9. Hotărâre nr.17 (pct. 61) din 19.05.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 191 din Codul de procedură penală (liberarea provizorie sub control judiciar) (Sesizarea nr. 33g/2016), <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=580&l=ro>. (accesat la: 01.06.2018).
10. Hotărârea nr. 26 (pct. 12) din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de Procedură Penală, Publicat: 03.12.2010 în Monitorul Oficial Nr. 235-240 art Nr. 27.
11. Hotărârea nr. 26 (pct. 8) din 23 noiembrie 2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de Procedură Penală.
12. Hotărârea Plenumului Curții Supreme de Justiție nr.3 (pct. 1) din 09 iunie 2014 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale”.
13. Hotărârea Curții Constituționale nr.10 (pct. 2) din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr.16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărârii nr.39 din 09.07.2001 (Monitorul Oficial 58-60/9, 23.04.2010, <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=55&l=ro>. (accesat la: 01.06.2018).
14. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9005. (accesat la: 01.06.2018).
15. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9150. (accesat la: 01.06.2018).
16. Ialanji Arina, Dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea în lumina jurisprudenței CtEDO. În: Revista Institutului Național de Justiție, 2018, nr. 1 (44), p.36
17. Ordinul nr.195 (pct. 5) din 30 martie 2018 Cu privire la aprobarea procedurii standard de operare pentru reținere.

18. Osoianu Tudor.Vidaicu Mihaiela. Reținerea persoanei de către poliție. Concluziile unei cercetări. Chișinău, 2015.
19. Pîntea Andrei. Bănuiala rezonabilă: cadru procesual penal național și jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018.
20. Sesizarea 130g din 3 noiembrie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a unei sintagme ale art.63 alin. (2) pct. 3 din Codul de Procedură Penală, publicată pe pagina web a CC <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=sesizari&docid=525&l=ro>. (accesat la: 01.06.2018) ; a se vedea și Decizia colegiului penal al CSJ din 28 mai 2014, Dosarul nr. 1re-150/14 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=2133. (accesat la: 01.06.2018).
21. Udriou Mihail. (colectiv). Codul de procedură penală. Comentariu pe articole. București: Editura C. H. Beck, 2017.
22. Udriou Mihail. Procedură penală. Partea specială. București: Editura C. H. Beck, 2017.

Tudor OSOIANU,
doctor în drept, conferențiar universitar,
cercetător științific coordonator

3.5. СТРАТЕГИЯ, ТАКТИКА, ПРИЁМЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

(современные теоретические основы доктрины)

3.5. STRATEGY, TACTICS, METHODS AND RECOMMENDATIONS AT PROFESSIONAL PROTECTION IMPLEMENTATION IN THE CRIMINAL PROCESS

(modern theoretical foundations of the doctrine)

Summary

The article is dedicated to the analysis of the modern forensics system and the place where the attorney's professional defense tactic is dealt with, the analysis of the concepts and notions of strategy and tactics of professional defense in the criminal process, the disclosure of the concepts and definitions of techniques and tactical recommendations in the lawyer's activity defense. It also analyzes the most modern scientific interpretations of defense tactics, as well as advocacy actions. The properties of the advocacy tactics techniques and recommendations are indicated.

**«Приоритетная задача адвоката-защитника в
уголовном процессе - заставить справедливость
восторжествовать над предвзятостью
и ошибочностью»**

Актуальность темы исследования

Адвокатура насчитывает более 2000 лет, и на протяжении этого периода её анализировали, о ней писали. Конечно, контексты меняются, но многие основные принципы, сформулированные Аристотелем, Цицироном и Квинтилианом применяются и по сей день. Именно эти философы и ораторы сформулировали многие принципы, которые и по сей день применяются в стратегии и тактике защиты.

Согласно ст.26 Конституции Республики Молдова каждый человек имеет право на защиту. Естественно, что эта защита должна быть квалифицированной, в противном случае она теряет смысл.¹ Специфика уголовного судопроизводства заключается в том, что в нём как нигде затрагиваются права и интересы личности. В квалифицированной защите должны приме-

¹ Ioniță Diana. Avocatul-apărător în procesul examinării judiciare. Statutul, poziția de sine stătătoare și independența ca garanții. Chișinău: Tipografia Reclama, 2001, p.9.

няться стратегические принципы, которые, в свою очередь, обуславливают тактику профессиональной защиты, тактические приёмы и рекомендации.

Деятельность адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве неразрывно связана с конституционным принципом обеспечения права личности на защиту. При этом именно совокупность этих конституционных прав позволяет опровергать подчас необоснованно выдвинутые прокурором обвинения, доказывать невиновность подсудимого, представлять доказательства, добиваться соразмерного смягчения ответственности за совершенное деяние. Защита по уголовным делам представляет собой не только процессуальную, но и социальную функцию. Общеизвестно, что на стороне обвинения - «репрессивный аппарат»: «механизм государственного принуждения», «следственная машина, т.е машина уголовного преследования» и т. п. А на противоположной - на стороне защиты - человек защищает человека правом². Обеспечение подозреваемому, обвиняемому или подсудимому права на защиту, прежде всего, состоит в реальном получении им своевременной и квалифицированной юридической помощи, которую может обеспечить участие в деле защитника.

В.П. Нажимов в свое время справедливо указал на то, что «развитие науки и практики, теория (особенно логика и диалектика) и история (особенно история уголовного процесса) убедительно показывают, что именно состязательность есть единственно правильный, наиболее легкий и короткий путь к истине, к правде».³

В Уголовно-процессуальном кодексе Республике Молдова (далее УПК РМ), наравне с обеспечением права на защиту (ст. 17) большое значение приобретает принцип состязательности (ст.24), в связи с чем нуждаются в специальном исследовании тактические аспекты деятельности сторон обвинения и защиты. Использование офицерами по уголовному преследованию органов уголовного преследования и прокурором в своей деятельности различных тактических приемов заставляет и защитника вносить коррективы в свою тактику.

По сути дела, стратегия и тактика защитника и тактика офицера по уголовному преследованию и прокурора на досудебном этапе, равно как и тактика защитника и тактика государственного обвинителя в судебном разбирательстве взаимообусловлены, поскольку применение тактического приема одной стороной влечет за собою выбор тактического приема

² См.: Frunză Iurie. Organizarea profesiei de avocat în Republica Moldova. Chişinău, 2011, с. 26.

³ См.: Нажимов В.П. Правовое и процессуально-правовое положение судей народного суда при рассмотрении уголовных дел. Дисс... канд. юр. наук. Л. 1957, с. 80.

противодействия другой. Это и есть настоящая, хоть и ограниченная на досудебном этапе, состязательность уголовного судопроизводства, закреплённая в статье 24 УПК РМ.

Поэтому разработка проблем, связанные с стратегией и тактикой, профессиональной защиты весьма актуальна. Кроме этого, судебная и адвокатская практика, а также практика уголовного преследования Республики Молдова показывает, что адвокаты и другие участники разбирательства далеко не всегда применяют тактические приёмы и рекомендации, выработанные наукой и практикой, хотя этому можно найти своё объяснение. Например, в Республике Молдова можно назвать не так много учёных, которые занимаются этой проблемой. Но даже при использовании источников видных учёных, написанных в бывшем Советском Союзе, а также, в государствах с наиболее развитой демократией мы не нашли ответы на многие вопросы.

Вот почему в рамках институционального научного проекта, при исследовании научной темы „Apărătorul în cauzele penale: cercetare comparativă Republica Moldova și statele cu o democrație avansată” - «Защитник по уголовным делам: сравнительное исследование Республики Молдова и государства с наиболее развитой демократией» мы решили обратиться к проблеме стратегии и тактики защиты по уголовным делам, а также к раскрытию понятий тактического приёма и тактической рекомендации. Конечно, невозможно охватить все проблемы в рамках одной работы, поэтому мы решили сконцентрировать внимание на основополагающих моментах и обратить внимание на новшества, которые появились в последнее время.

Цель и задачи исследования

Цель настоящего исследования состоит в разработке стратегических и тактических основ профессиональной защиты по уголовным делам. Реализация цели предполагает постановку и решение следующих задач: - анализ научных разработок по данной проблеме как в Молдове, частично в Румынии, на пространстве СНГ и бывшего Советского Союза, так и в других государствах с развитой демократией; - раскрыть понятие криминалистическая тактика и ее современную структуру; - исследование факторов, определяющих стратегию и тактику защиты по уголовным делам; - раскрыть понятия тактического приёма и тактической рекомендации в процессе осуществления профессиональной защиты по уголовным делам, а также действия защитника, в рамках которых они реализуются.

Предмет и объект исследования

В качестве предмета представленного обобщенного исследования выступили объективные закономерности стратегии и тактики защитника на стадии уголовного преследования и в суде первой инстанции, использования им ситуационного подхода при осуществлении защиты на данных стадиях уголовного процесса, взаимодействия с другими лицами, участвующими в уголовном судопроизводстве.

Объектом исследования является деятельность защитника на стадии уголовного преследования и в судебном разбирательстве при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции.

В работе раскрыты понятия криминалистическая тактика, стратегии и тактики защиты, её составные части, понятие тактического приёма и тактической рекомендации, наиболее современные трактовки тактических приёмов.

Теоретическая и практическая значимость результатов исследования состоит в том, что сформулированные в работе понятия, выводы, предложения и рекомендации вносят определенный вклад в уголовно-процессуальную и криминалистическую науку. Практическая значимость исследования заключается в том, что, основные положения и рекомендации могут быть использованы адвокатами в своей практической деятельности при осуществлении им защиты по уголовным делам на стадии уголовного преследования и в суде первой инстанции, а также в том, что предложения автора могут быть учтены при совершенствовании молдавского уголовно-процессуального законодательства. Материалы исследования могут быть также применены в учебном процессе: при подготовке методических материалов по уголовному процессу, криминалистике, адвокатуре, ряду спецкурсов.

Апробация результатов исследования проводилась в форме обсуждений основных положений работы на ряде научно-практических конференций, проводимых в 2015 - 2018 гг. в Республике Молдова, на семинарах, посвященных актуальным проблемам адвокатской деятельности, которые проходили в указанном периоде в Славянском Университете Молдовы, Комратском Государственном Университете и в Институте Юридических, Политических и Социологических Исследований. Результаты исследования внедряются в учебный процесс Комратского Государственного Университета Молдовы.

При написании данной синтетизированной работы мы использовали как советскую, так и новейшую литературу зарубежных стран в области тактики защиты.

Криминалистическая тактика и тактика профессиональной защиты - взгляд на вопрос

Одним из компонентов обширных знаний, которыми должны обладать адвокаты, при оказании им юридической помощи являются знания в области криминологии, педагогики, психологии⁴, криминалистики, и особенно криминалистической тактики.

Известно, что криминалистика является комплексной правовой прикладной научной отраслью. Она призвана обеспечивать эффективное достижение правовых задач, в рамках уголовного процесса, с целью доказывания объективной истины по уголовному делу. Здесь, нельзя не сослаться на мнение советского криминалиста С.П. Митричева о том, что «криминалистика без уголовного процесса мертва, ибо приемы и средства криминалистики применяются только в уголовном процессе. Бесспорно также то, что поскольку криминалистика тесно связана с уголовным процессом, основные теоретические положения уголовно-процессуального права должны найти свое отражение в криминалистике»⁵.

Отметим, что сегодня, в соответствии с принципами правового государства, задачами уголовного судопроизводства должны быть защита личности, общества и государства от преступлений, а также защита личности и общества от противозаконных действий должностных лиц при расследовании предполагаемых или совершенных преступлений с тем, чтобы каждый совершивший преступление был наказан в меру своей вины и ни один невиновный не был привлечен к уголовной ответственности (не подвергался подозрению, обвинению) и осужден и никто не подвергался произвольно или без надобности мерам процессуального принуждения (ст.1 УПК РМ). Как видим, в ныне действующем УПК РМ, принцип объективной истины прямо не закреплен в ст.1, как это было ранее. Сейчас закреплено положение о том, что органы уголовного судопроизводства с участием сторон процесса и других лиц, совершают действия так, чтобы был установлен фактический состав дела, по которому устранены все обоснованные сомнения, в пределах, необходимых для решения. Хотя в тексте уголовно-процессуального кодекса прямого закрепления принципа объективной истины нет, тем не менее в других статьях содержание данного принципа еще можно найти.

⁴ Mărgineanu Iu., Osoian L. Avocatura în Republica Moldova o subtilă diplomatie în dezvoltare, instituție juridică a societății civile cu viziune spre integrarea europeană. Chișinău, 2003, p.13.

⁵ Митричев С.П. Предмет, метод и система советской криминалистики. М.: Знание, 1956, с.13,14.

А оптимальное, эффективное достижение задач правосудия призвана обеспечить криминалистическая наука путём разработки рекомендаций по технике, тактике и методике собирания, исследования, оценки и использования доказательственной и иной полезной в процессе производства по уголовному делу информации.

Вопрос о системе криминалистики, структуре криминалистической тактики и места в ней тактики профессиональной защиты

В настоящее время совершенно обоснованно система отечественной криминалистики, традиционно представлена четырехзвенно, а именно: общей теорией криминалистики, криминалистической техникой, криминалистической тактикой и криминалистической методикой.⁶ И это правильно, ибо представленная система криминалистики соответствует целостному представлению о данной науке, подчиненности её отдельных разделов общим задачам и принципам, при их относительной самостоятельности, определенной относительно автономными объектами, задачами и методами техники, тактики и методики. Кроме того, данная система отражает структурные построения уголовно-процессуального права, соответствует её положениям (в частности о единстве уголовно-процессуальной формы), основным элементам доказывания: собиранию, исследованию, оценке и использованию, а также уголовному праву. С учетом изложенного, считаем, что данная система позволяет свободно развиваться и частным криминалистическим учениям внутри каждого из ее разделов, способствует появлению новых учений.

В принципе данная система криминалистики свойственны многими странами континентальной Европы. Конечно, с некоторыми специфическими особенностями каждой из них. Например, в Румынии, система криминалистики принято делить не на четыре, а на три раздела - криминалистическая техника, криминалистическая тактика и криминалистическая методика.⁷ У них нет первого общетеоретического раздела, а именно общая теория криминалистики.

Но, как отмечают современные российские криминалисты Н.П. Яблоков и А.Ю. Головин, в последнее время, с введением принципа состязательности в общую систему уголовно-процессуальных принципов, его

⁶ Golubenco Gheorghe. Criminalistica: obiect, sistem, istorie. Chisinau. 2008; Яблоков Н.П. Криминалистика: природа, система, методологические основы. 2-е изд., доп. и перераб., М.: Норма, 2009.

⁷ Stancu Emilian. Tratat de Criminalistică. Editia a V-a. Editura Universul Juridic, București: 2010, cap.I, §3.

расширение и реализация, как одно из основных направлений демократизации уголовного судопроизводства, вызвало много «скоропалительных», по их мнению, предложений по реорганизации системы криминалистики и введению многих, не свойственных традиционной отечественной (т.е. российской – прим. авт) криминалистике терминов: «банковская криминалистика», «криминалистика защиты», «криминалистика коррупции» и т.д.⁸ Однако, при всем этом, при определении структуры общей части криминалистики данными же авторами предлагается выделение частных криминалистических учений и теорий в общей части криминалистики. Так, А.Ю. Головин приходит к выводу о том, что наиболее приемлемой является следующая структура общей теории криминалистики: науковедческие, методологические учения и система частных криминалистических теорий (учений)⁹.

Анализируя литературу по криминалистике, как в Республике Молдова, так и в других странах, как Румыния, Франция, Россия, Белоруссия, Украина, Казахстан и др., мы приходим к выводу, что вопрос о системе криминалистики до настоящего времени остался однозначно нерешённым, вызывающим научные споры и дискуссии.

Также отметим, что в учебниках по криминалистике советского периода большое внимание уделялось разделу о криминалистической методике. А в разделе криминалистической тактики, как правило, раскрывались лишь общие положения, и то только вопросы и проблемы, ведущие на достижение задач уголовного преследования по раскрытию преступлений и все. То есть только прокурорско-следственную практику. Такие вопросы как, например, тактика защиты в уголовном процессе, традиционная советская криминалистика, впрочем, как и современная, не освещала, либо освещала очень мало. То же самое можно говорить и о криминалистической науке. Если развитию криминалистической методике, в частности разработке частных методик расследования отдельных видов преступлений, которые не предусматривало ранее действовавшее уголовное законодательство, посвящено достаточно работ, то криминалистическая тактика не получила должного отражения в литературе. По нашему мнению, традиционное определение и структура криминалистической тактики в большинстве учебников по криминалистике, на наш взгляд, сегодня не вполне соответствуют современному уровню развития криминалистики и её предмета. В учебниках в разделе криминалистической тактики, как правило, раскры-

⁸ См. Яблоков Н.П. Криминалистика: природа, система, методологические основы // Н.П.Яблоков, А.Ю.Головин. 2-е изд., доп. и перераб. М.: Норма, 2016, с. 8.

⁹ Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. М.: «ЛексЭст», 2012, с.77.

ваются общие положения, учение о следственной версии, планировании, тактика производства отдельных следственных действий на этапе уголовного преследования - тактика осмотра места происшествия, тактика допроса и т.д. И опять ничего, или почти ничего, о таких вопросах как тактика профессиональной защиты, прокурора и судьи (судебной инстанции).

Таким образом, определение содержания структуры криминалистической тактики (на общую и особенную) связано с решением об отнесении к криминалистической тактике (в общей части) некоторых новых возникающих учений, а также учений, криминалистический характер и значимость которых для раскрытия и расследования преступлений не вызывает сомнений. К новым направлениям развития криминалистической тактики следует отнести вопросы тактики профессиональной защиты, прокурора и судьи (судебной инстанции).

Реализация новой системы уголовно-процессуальных принципов закономерно вызвала к жизни новые институты, в частности введение в суде и частично на этапе уголовного преследования принципа состязательности, определила новый процессуальный статус и значение таких субъектов, как судебная инстанция, защитник, представитель, прокурор, офицер по уголовному преследованию. Закономерно встал вопрос о разработке оптимальных и результативных приёмов и средств (тактики) решения задач, возникающих в ходе их деятельности.

Справедливости ради, отметим, что вопрос о разработке тактики адвоката-защитника, судьи, прокурора ещё и раньше поднимался в литературе, однако до настоящего времени он также остался однозначно нерешённым, вызывающим научные споры и дискуссии.

Так, например, ещё в 1938 году А.Л. Цыпкин отмечал необходимость внедрения данных криминалистики в деятельность суда¹⁰. В своё время Н.В. Терзиев, А.И. Винберг и другие советские криминалисты также подчеркивали, что криминалистика не является наукой только для предварительного следствия и дознания, ее приемы и методы должны применяться и в деятельности суда¹¹. Но, впервые научно обосновал возможность и необходимость использования достижений криминалистики в судебном исследовании доказательств Л.Е. Ароцкер в 1964 году. Он не только пред-

¹⁰ Цыпкин А.Л. Судебное следствие и криминалистика. В: Социалистическая законность, 1984, № 12, с.44.

¹¹ См: Терзиев Н.В. К вопросу о системе науки советской криминалистики. В: Правоведение, 1961. № 2, с. 54; Винберг А.Н. Криминалистика. Введение в науку. М.: Юридлит., 1962, с. 103.

ложил и создал концепцию тактики судебного следствия, но и разработал систему ее методов и приемов. По его утверждению, «криминалистическая тактика судебного следствия - это система основанных на уголовно-процессуальном законе приемов и методов планомерной подготовки и проведения судебного следствия и отдельных судебных действий, обеспечивающая установление истины по делу»¹².

Позже, в 1978 году, Н.А. Якубович предложила определять тактику судебного следствия как «систему приемов и методов, разработанных в соответствии с уголовно-процессуальным законом с использованием данных специальных наук и обобщения судебной практики для организации планомерного эффективного проведения судебного следствия путем правильного конструирования судебных версий, избрания рационального порядка их проверки и определения линии поведения суда и участников судебного разбирательства при производстве процессуальных действий по исследованию доказательств». Она же, предложила в тактику судебного следствия включить определение линии поведения суда и участников судебного разбирательства, выполняющих свои профессиональные функции при производстве процессуальных действий по исследованию доказательств.¹³

В 1991 году, В.М. Бозров представлял криминалистическую тактику, состоящую из двух разделов: 1) следственная тактика, где акцент делается на поисковый момент; 2) тактика судебного следствия, в которой акцентируется внимание на исследовательских аспектах и которая связана главным образом с проверкой выводов, изложенных в обвинительном заключении. В свою очередь тактика судебного следствия подразделяется на тактику разрешения уголовного дела и на тактику обвинения и защиты¹⁴. Сейчас, по истечении времени, при наличии в статье 24 УПК РФ хоть и ограниченной состязательности уголовного судопроизводства, мы не можем поддержать эту позицию. И это, потому что в настоящее время адвокат-защитник допускается к участию по уголовному делу не как раньше, в начале 90-х годов 20-го столетия, на этапе предъявления обвинения, а с самого начала уголовного преследования или даже процесса. В то время вопрос о состязательности, хоть и ограниченной, на этапе уголовного преследования вообще не стоял.

¹² См: Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. М.: Юрид. лит., 1964, с. 61.

¹³ Якубович Н.А. Общие проблемы криминалистической тактики. В: Советская криминалистика: теоретические проблемы. М.: Юрид. лит., 1978, с. 139.

¹⁴ См: Бозров В.М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1991, с. 10.

А поэтому, роль защитника на этом этапе была весьма ограничена, и даже не было мысли о какой-то там стратегии и тактики защиты. Она, действительно, могла выстраиваться уже на этапе судебного разбирательства.

Сегодня, иную концепцию системы криминалистической тактики создал О.Я. Баев. Он выделил три самостоятельные подсистемы: тактику следственную (предварительного расследования преступлений); тактику прокурорскую (государственного обвинения по уголовным делам); тактику адвокатскую (тактика профессиональной защиты от подозрения или обвинения в совершении преступления)¹⁵.

При этом, отметим, что О.Я. Баев категорически не согласен с существованием «криминалистики суда», не возражая против выражения «использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел». Он считает, что «не суд как таковой, а две состязающиеся в суде стороны - обвинение и защита являются субъектами криминалистики при судебном рассмотрении уголовных дел: прокурор - государственный обвинитель и адвокат - защитник подсудимого»¹⁶.

По нашему мнению, судебная инстанция, при всей специфике ее функции в условиях состязательного принципа разрешать уголовные дела, является субъектом познавательной деятельности, на основе которой, установив посредством представляемых в суде доказательств объективную истину, выносит решение. При этом, отмечаем, судебное разбирательство по уголовным делам проходит в конфликтной ситуации сторон, с противоположными интересами и отношениями к данной объективной истине. Помимо этого, также требует особой тактики и нравственно-воспитательная задача судебного разбирательства. Поэтому, на наш взгляд, суд, то есть судебная инстанция также может проводить отдельные следственные действия. Так, процедура проведения допросов подсудимых, потерпевших, свидетелей, после допроса их сторонами защиты и обвинения, требует от судьи особого мастерства. Поэтому, на наш взгляд, с развитием уголовно-процессуального законодательства вопросы принятия тактических решений и реализации тактических приемов судьей (судом) представляются предметом криминалистических исследований.

Чтобы лучше понять, что такое тактика, вообще, и криминалистическая тактика, в частности, обратим внимание на более распространенные

¹⁵ Баев О.Я. Основы криминалистики. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1998, стр.184.

¹⁶ Баев О.Я. Криминалистическая адвокатология как подсистема науки криминалистики. В: Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2012, с.16.

термины в жизни людей. Например, на военную тактику, которая более известна людям благодаря многочисленным фильмам о войне. Так, в военной сфере тактику определяют как составную часть военного искусства, включающую теорию и практику подготовки и ведения боя. Ее главные характеризующие - решительность и внезапность действий, сосредоточение сил для главного удара по наиболее слабому месту¹⁷. В этом определении суть тактики выражена умением найти или создать ситуацию, при которой решающий удар будет нанесен сопернику в наиболее уязвимом для него месте, т.е. в умении перехитрить противника.

Впервые термин «тактика» в криминалистику ввел А.Вайнгарт. В работе «Уголовная тактика», изданной в 1910 году, он написал: «Цель этой книги - дать криминалисту то, что дает военному стратегия и тактика. Поэтому я и назвал ее «Уголовная тактика»¹⁸.

Расследование преступлений и защита по ним представляет собой специфический вид познания минувших событий, особенности которого определяются целями, регламентацией процедуры, средствами и методами сбора информации для решения задач уголовного судопроизводства. Важное место в арсенале этих средств и приемов познания принадлежит криминалистической тактике.

Криминалистическую тактику, как раздел науки криминалистики, принято понимать, как систему научных положений и разработанных на их основе наиболее рациональных приемов и рекомендаций по планированию, организации как уголовного преследования, так и защиты на этапе уголовного преследования и судебного следствия, определению поведения лиц, осуществляющих судебное расследование, и приёмов проведения определённых процессуальных действий, направленных на объективное (подчеркнуто нами) собирание, исследования и использования доказательств в процессе расследования преступлений в целях установления истины по делу, то есть для реализации задач уголовного судопроизводства.

Известно, что эффективность любой сферы человеческой деятельности достигается, прежде всего, за счет использования наиболее рациональных приемов и соответствующих умений и навыков исполнителей. В ряде профессий этого недостаточно и дополнительно требуется наличие у исполнителей определенных свойств и качеств личности (например, хирургу,

¹⁷ Большая советская энциклопедия. 3-е изд., М., 1976, с. 221-222.

¹⁸ Вайнгартъ А. Уголовная тактика. Руководство къ разслѣдованью преступлений. Овручъ, 1910, с.111. Цитата с: Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002, с.111.

летчику). В принципе адвокатская профессия должна быть отнесена к подобным, поскольку его, адвоката, деятельность (работа) требует особых способностей к анализу, логическому мышлению, наблюдению, выделению и т.д. К сожалению, в наше время еще считается, что адвокатом может быть каждый юрист (и даже не юрист). Имеются отдельные сферы деятельности, в которых для достижения конкретных целей, помимо отмеченного, требуется тактическое умение. Термин «тактика» встречается довольно часто: тактика боя, тактика игры, тактика разговора с больным и т.п. В самом общем плане этот термин, по мнению российских ученых Быховский И.Е., Глазырин Ф.В. и Питерцев С.К., означает умение определить направление и характер действий в определенной ситуации и рационально осуществить их с учетом ее особенностей и поставленных задач.¹⁹ Тактика необходима там, где встречается противодействие целям деятельности или достижению конкретного результата, и направлена на его преодоление либо нейтрализацию. В самом широком смысле слова, - отмечают современные российские ученые О.Я. Баев и М.О. Баев, - «тактика, как способ действия, существует там и только там, где есть необходимость преодолевать реальное... или предупреждать потенциальное противодействие».²⁰ По мнению румынских ученых криминалистов - криминалистическая тактика - определяет правила организации и проведения следственных действий по собиранию и исследованию доказательств в рамках осмотра места происшествия, следственного эксперимента, установления автора преступления и потерпевшего, допрос лиц, обыск, изъятие документов и т.д.²¹ Как видим, в Румынии, криминалистическая тактика также ограничивается только вопросами следственных действий на этапе уголовного преследования.

Нам представляется, что тактика в наиболее общем виде заключается в умении переиграть противодействующую сторону за счет маскировки

¹⁹ Быховский И.Е., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. Допустимость тактических приемов при допросе. Волгоград, 1989, с. 16.

²⁰ Баев О.Я., Баев М.О. Защита от обвинения в уголовном процессе. Воронеж. 1995, стр. 4.

²¹ См: Sorin Alămoreanu. Criminalistica. Note de curs. Ed-ra Universității Babeș-Bolyai, Cluj Napoca. 2004; C. Aionîtoaie, V. Bercheșan, I. E. Sandu. "Tratat de tactică criminalistică", Editura Carpați, Craiova, 1992, p. 293; M. Basarab. Criminalistica. Litografia Universității Babeș-Bolyai, Cluj, 1969, p.301; A. Ciopraga. Criminalistica – tratat de tactică. Ed-ra Gama, Iași, 1996, p.319; I. Mircea. Criminalistica. Ed-ra Lumina Lex, București, 1999, p.273; E. Stancu. Tratat de criminalistică. Ed-ra Actami, București, 2001, p.458; Emilian Stancu. Tratat de Criminalistică. Editia a V-a, Ed-ra Universul Juridic, București; 2010, cap.I, §3; Stancu Emilian, C. Aionîtoaie, Tudor Stănică, Vasile Gheorghe ș.a. Tactica criminalistică. București, 1989, 290 p.

своих намерений, путем введения в заблуждение, на основе побуждения к определенным действиям и т.п.

Советский и российский криминалист Белкин Р. С. (1922-2001) определяет тактику как «систему рекомендаций по организации и планированию предварительного и судебного следствия, определению линии поведения лиц, осуществляющих судебное исследование, и приёмов проведения отдельных процессуальных действий, направленных на собирание, исследования и использования доказательств, на установление причин и условий, способствовавших совершению и сокрытию преступлений»²². Полагаем, что данное определение не совсем точное. Во-первых, потому что в ней отсутствует указание на природу рекомендаций и приёмов следственной тактики. Кроме этого, вышеназванный автор при разработке данного понятия не учел, что данные криминалистической науки, в том числе ее рекомендации, используются не только в следственной практике, но и в других направлениях деятельности по борьбе с преступностью - в адвокатской практике, в административном процессе, в работе нотариата и других областях. Ибо, этим и подтверждается статус криминалистики - не вспомогательной технической дисциплины, а самостоятельной науки, имеющей достаточно широкую сферу влияния.

По мнению украинского профессора Бахина В.П. «тактика заключается в умении переиграть противодействующую сторону за счёт маскировки своих намерений, путём введения в заблуждение, на основе побуждения к определённым действиям»²³. Тактика, отмечает Л.Д. Самыгин, характерна для тех видов деятельности, где «имеют место борьба, соперничество, соревнование, конкуренция двух или нескольких сторон, где возникает необходимость оценивать ситуацию, прогнозировать возможное поведение другой стороны и выбирать наилучший вариант своего поведения из нескольких возможных вариантов»²⁴.

Все это имеет прямое отношение и к адвокатской деятельности по защите своего клиента. Ибо, несовпадение, противоречие и столкновение человеческих интересов в процессе расследования преступлений обуславливают необходимость тактики защиты, которая с психологической стороны в зна-

²² Криминалистика: учебник для вузов. Под ред. Р.С. Белкина. М.: НОРМА, 2017, стр. 451-452.

²³ В. П. Бахин «Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики», Симферополь, 1999, с. 30; он же: Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002, стр.111.

²⁴ Самыгин Л.Д. О сущности и содержании следственной тактики. В: Вестник Моск.ун-та. Серия «Право». М.,1989. Вып. №1, стр. 71.

чительной части представляет собой *борьбу интеллекта, воли, характера, нравственных принципов* адвоката-защитника и участвующих в деле лиц - офицера по уголовному преследованию, прокурора, потерпевших и т.д.

Известно, что в следственной деятельности тактике действий офицера по уголовному преследованию и прокурора при сборе и использовании доказательственной информации принадлежит особая роль, поскольку подозреваемые и обвиняемые (в силу стремления уйти от ответственности или смягчить свою вину), весьма часто пытаются уклониться от свидетельствования либо дают ложные показания. Нередко подозреваемыми, обвиняемыми и их сообщниками принимаются меры по сокрытию и уничтожению следов преступной деятельности, запугиванию и подкупу потерпевших и свидетелей. Однако, чего греха таить, сегодня наблюдаются частные случаи, можно сказать тенденция, когда не только подозреваемые и обвиняемые пытаются дать ложные показания, но и свидетели от обвинения и даже потерпевшие пытаются дать ложные показания. Особенно последние, будучи злыми на бездействие органов уголовного преследования в раскрытии преступлений, с целью любыми путями добиться возмещения, причиненного им ущерба наговаривают на первого попавшего под подозрение лица, особенно если это лицо является состоятельным или же имеет состоятельных родственников. Также, в условиях сегодняшней действительности, когда с экранов телевизоров все чаще проскальзывает информация о сфабрикованных делах в отношениях оппонентов по бизнесу, данная тенденция - давать ложные показания со стороны так называемых потерпевших нарастает с геометрической прогрессией. В таких условиях реализация задач уголовного судопроизводства должна обеспечиваться, прежде всего, за счет мастерства и умения адвоката-защитника преодолеть всевозможные преграды на пути сбора органом уголовного преследования объективной информации для установления истины по делу. И основным средством достижения этого выступают тактические приемы деятельности, поскольку иные средства воздействия при расследовании недопустимы.

Анализируя родовое понятие тактики, Р.С. Белкин подчёркивает, что «тактика – это теория и практика ведения боя»²⁵. С учётом этого, мы приходим к выводу, что криминалистическую тактику необходимо рассматривать как теоретические основы следственной деятельности органов уголовного преследования в лице офицеров и прокуроров и, соответственно, защитительную деятельность адвокатов и, как практическую реализацию

²⁵ Криминалистика: учебник для вузов. Под ред. Р.С. Белкина. М.: НОРМА, 2001, стр. 457.

рекомендаций о приёмах и способах этих видов деятельности, то есть практику, изучение которой позволят формулировать и развивать её теорию.

Обобщая изложенное, отметим, что, по нашему мнению, тактика в общем смысле – это сумма, система приёмов, направленных к определённой общей или к промежуточной цели деятельности и связанных в той или иной степени со столкновением интересов, борьбой, соревнованием, активным стремлением к цели. А под криминалистической тактикой нам представляется, что необходимо понимать - «систему научных положений и разрабатываемых на их основе соответствующих средств (приемов, рекомендаций по их реализации, операций) допустимого и рационального собирания, исследования и использования доказательственной информации офицером по уголовному преследованию, прокурором - государственным обвинителем, адвокатом - защитником, каждым в соответствии со своей процессуальной функцией в условиях потенциального или реального, непосредственного или опосредованного противодействия со стороны лиц или органов, имеющих иные интересы в уголовном судопроизводстве, чем те, которые имеет субъект, для оптимизации деятельности которого соответствующий вид криминалистической тактики создается»

Этим, в общем, и характеризуется как тактика уголовного преследования, так и тактика защиты в уголовном процессе.²⁶

Повторим, что в криминалистической науке пока не получило общего признания понятие «*тактика защиты*». С середины 90-х годов 20-го столетия, ставится вопрос о необходимости научного исследования тактики профессиональной защиты. В этом плане издан ряд работ, посвящённых данной проблематике. Несмотря на это, вопрос о включении тактики профессиональной защиты в криминалистическую тактику вызывает достаточно резкие возражения²⁷, при этом защищён ряд диссертационных работ, предлагающих излагать положения профессиональной защиты и представительства в рамках криминалистики. Р.Г. Зорин считает, что в настоящее время зарождается новая отрасль правового знания криминали-

²⁶ Понятие тактика уголовного преследования можно заменить на следственную тактику и наоборот.

²⁷ Каминский М.К. Процедурная революция и криминалистика // Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. - Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2012, с. 70-82; Эксархопуло А.А. Профессиональная защита в уголовном процессе и предмет криминалистики. В: Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2012, с.149-161.

стика защиты²⁸, А.Г. Филиппов предлагает её определить как теорию профессиональной защиты²⁹. По их мнению, вопросы тактики деятельности защитника должны развиваться не в рамках криминалистики, а «отпочковаться» от неё, как в свое время криминалистика от уголовного процесса, в самостоятельную науку.

Но, по нашему убеждению, в настоящее время такие предложения несколько поспешны, имеют прогнозируемый характер, так как теоретические и методологические основы тактики профессиональной защиты составляют положения криминалистических учений и теорий.

При всём этом, ряд авторов широко использует понятие «*тактика защиты*» в своих трудах (Е.Г. Мартыничик, В.П. Бахин, О.Я. Баев, Л.Я. Драпкин, Л.А. Зашляпин, Г.А. Зорин, В.Н. Карагодин, С.И. Цветков и другие ученые).

Другие ученые (Р. С. Белкин, А.Н. Васильев, С.В. Быховский И.Е. Глазырин Ф.В. Питерцев С.К.) полагают, что разработка тактических рекомендаций в рамках криминалистики является не только нелогичным, но и недопустимым по отношению к криминалистике. Анализ этой точки зрения позволяет сделать следующий вывод: они полагают, что это не что иное, как «использование защитником положений криминалистики в своей профессиональной деятельности». Однако представляется, что речь идет именно о «тактике защиты», поскольку это позволяет увязать тактику защиты с положениями закона и функцией защитника в сфере уголовного судопроизводства. Все же понятие «использование защитником положений криминалистики в своей деятельности» несколько шире, чем понятие «тактика защиты», и это предполагает знание и использование любых данных криминалистики, возможно и не связанных с тактической деятельностью защитника на стадии досудебного производства и судебного разбирательства.

К слову сказать, неоднозначно также решается вопрос о *тактике прокурора*. Еще в трудах А.Т. Кони, Н.Н. Полянского, М.С. Строговича, А.Д. Бойкова, И.Я. Фойницкого и других известных юристов прошлого столетия нашли свое отражение положения об искусстве тактики и стратегии защиты обвиняемого, подсудимого. Данное положение следует отнести и к прокурору, поддерживающему государственное обвинение. В последнее

²⁸ Зорин Р.Г. Криминалистика защиты против криминалистики обвинения. В: Теоретические основы криминалистики. Минск, 2000 // www.e.gov.kz/wps/portal. (просмотр: 21.06.2018).

²⁹ Филиппов А.Г. Криминалистика и теория профессиональной защиты по уголовным делам. В: Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2012, стр.125.

время издан ряд работ, раскрывающих значение и содержание тактических аспектов деятельности государственного обвинителя³⁰.

Но возвращаясь к системе криминалистики вообще, и к структуре криминалистической тактики в частности отметим, что актуальность вопроса о расширении содержания криминалистики, в частности криминалистической тактики, в современное время (время осуществления судебно-правовой реформы) ещё раз подтверждает комплексный прикладной характер криминалистики и её правовую зависимость. Актуализация новых предметных срезов в едином объекте криминалистики - деятельности по установлению истины по уголовным делам с целью защиты законных прав и интересов граждан - естественно определяет возникновение и развитие новых криминалистических учений, в частности в криминалистической тактике. Основные направления развития, а также уровень научного криминалистического знания должны быть отражены в её структуре. По нашему мнению, структура криминалистической тактики должна быть представлена обязательно двумя основными частями - общей и особенной. Где, к общей части следует отнести учения: - о предмете, методах, задачах криминалистической тактики; - криминалистическое учение о тактических приемах; - учение о криминалистических версиях; - учение о планировании; - учение о моделировании; - общие положения тактики взаимодействия участников уголовного судопроизводства; - криминалистическое учение о тактических ситуациях; - криминалистическое учение о тактических решениях; - криминалистическое учение о тактических операциях; - криминалистическое учение о личности преступника; - криминалистическое учение о личности потерпевшего. А особенная часть, на наш взгляд, должна включать **тактические рекомендации основным субъектам установления истины по уголовным делам - офицеру по уголовному преследованию, защитнику, суду, прокурору**, соответственно называться **следственной тактикой, тактикой профессиональной защиты, тактикой прокурора и тактикой судьи (суда)**. Основным содержанием в разделах особенной части криминалистической тактики должны стать тактика производства отдельных процессуальных действий

³⁰ Смотри к примеру: Руководство для государственных обвинителей. Криминалистический аспект деятельности. Учеб. Пособие. СПб: Юрид. центр «Пресс», 2003; Утибаев Г.К. Представительство интересов государства в суде. Учеб. пособие. Астана, 2004; Мельник В.В. Психологические основы поддержания государственного обвинения в суде с участием присяжных заседателей. М. 2002 и др. www.e.gov.kz/wps/portal (просмотр: 23.06.2018).

и решения типовых тактических задач соответствующими субъектами. Особо отметим, что данная структура не претендует на окончательность в определении системы особенной части криминалистической тактики. Также подчеркиваем, что структура каждого названного учения, входящего в особенную часть криминалистической тактики, с учетом накопления ими новых знаний и современного состояния развития в соответствии с требованиями настоящего времени, должна составлять тему самостоятельного криминалистического исследования.

Таким образом, определившись с существованием такого важного института как «тактика профессиональной защиты» или просто «тактика защиты» перейдем к его анализу. Но, изначально, отметим, что тактика защиты неразрывно связана с стратегией. Точно так, как в военном деле - военная стратегия и военная тактика.

Проблемы защиты по уголовным делам наиболее оптимально можно рассматривать с позиций офицера по уголовному преследованию и прокурора, являющиеся создателями следственных ситуаций, в которых защитник выступает в роли заложника двух противоположных позиций - подзащитного и офицера по уголовному преследованию и прокурора. Для того чтобы защитник в данной ситуации не оставался простым наблюдателем либо «безучастным» лицом, пассивно идущим за офицером и прокурором, необходимо прежде всего выработать стратегию и тактику защиты.

Стратегия защиты

Как бы эффективно ни был составлен план защиты, как бы замечательно ни были (по мнению адвоката) выражены основные тезисы и удачные контрудары, которые в состоянии подвергнуть сомнению всю обвинительную версию, процесс защиты вряд ли сложится в единое целое без кардинальной стратегии.

Стратегия – это генеральная программа действий защитника на весь период уголовного преследования и судебного разбирательства, включая апелляционное и кассационное производство. Стратегия – это искусство руководства процессом защиты.

Она распространяется на: 1) собственную деятельность защитника; 2) деятельность коллег, включенных в профессиональные контакты и, 3) деятельность участников следственных и судебных действий, т.е. прямых партнеров профессионального межличностного взаимодействия.

Стратегия защиты носит сугубо субъективный характер, в ней отражается весь защитник: его способность к оперативному анализу, прогнозированию, построению версий, планов, их оперативной и продуктивной

реализации, способность к рациональной оценке выполненной работы и своевременной корректировке дефектов работы.

Стратегия защиты при многообразии вариантов может строиться в нескольких направлениях.

I. Аналитическая стратегия защиты. Она состоит в поиске доказательств, которые могут быть интерпретированы в плане оправдания подзащитного и смягчения его вины посредством смягчающие вину обстоятельств.

II. Защита (стратегия), построенная на системе психологических ловушек для офицера по уголовному преследованию и, соответственно, прокурора. Смысл названной стратегии состоит в поиске и обнаружении ошибок как со стороны офицера по уголовному преследованию, так и прокурора и тактическом использовании этих ошибок в интересах подзащитного. Диапазон ошибок органа уголовного преследования достаточно широк и разнообразен: уголовно-процессуальные ошибки; уголовно-правовые; тактические; организационные; психологические (сопряженные с обстоятельствами, которые ограничивают возможность рационально оценивать информацию, принимать решение и т. д.); следственно-экспертные (сопряженные с дефектами назначения экспертиз, использованием дефектных сравнительных образцов, неверным истолкованием результатов экспертного исследования).

Сочетание названных стратегий является естественным и поэтому стратегия защиты всегда носит интеграционный характер.

Стратегия построения защиты, как нам представляется, основывается на следующих составных элементах: цель защиты, версии защиты, средства защиты, анализ следственной ситуации (судебной ситуации) и определении защитительной ситуации, позиции по делу. Все эти элементы взаимосвязаны и взаимообусловлены, что свидетельствует о необходимости их совокупного анализа при выработке стратегии защиты по конкретному уголовному делу. Наряду с этим отметим, что стратегия защиты должна основываться также на ее аксиоматических принципах, быть направлена на эффективную деятельность профессионального защитника.

Рассмотрим вышеизложенные характеристики стратегии деятельности защитника в уголовном процессе более подробно.

Цель защиты. Исходя из того, что понятие «цель» определяется как «то, к чему стремится кто-либо», целью защиты мы можем считать идеальный результат деятельности адвоката и его подзащитного в уголовном процессе. По утверждению, А.В. Рагулина, цели защиты могут быть основны-

ми и факультативными³¹. Основными целями защиты являются те цели, на достижение которых направлены основные усилия стороны защиты и которые находятся во взаимосвязи с конечным результатом, наступившим в результате уголовного преследования подзащитного. К факультативным целям защиты мы относим цели, коренным образом не влияющие на результат осуществления органами уголовного преследования подзащитного.

К основным целям защиты мы можем отнести освобождение лица (клиента) от уголовной ответственности по реабилитирующим основаниям (отсутствие события преступления, отсутствие состава преступления в действиях лица, непричастность лица к совершению преступления); освобождение от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям (примирение с потерпевшим, истечение срока давности уголовного преследования, истечение срока давности обвинительного приговора суда, деятельное раскаяние, амнистия); наступление уголовной ответственности с назначением минимального возможного наказания либо освобождение от уголовного наказания (условного осуждения; условно-досрочного освобождения от наказания; замены неотбытой части наказания более мягким наказанием; освобождения от наказания несовершеннолетних; освобождения от наказания в связи с изменением обстановки; освобождения от отбывания наказания тяжелобольных; отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим детей в возрасте до 8 лет). К факультативным целям защиты мы относим реабилитацию, освобождение от имущественных требований, заявленных в рамках гражданского иска, защиту чести, достоинства, деловой репутации при необоснованном осуществлении уголовного преследования (по закону РМ №1545 от 25.02.1998), иные подобные цели.

Версия защиты. По мнению А.В. Рагулина, под понятием «версия защиты», или «формула защиты», следует понимать кратко выраженную защитительную позицию, представляющую собой фактическое и юридическое объяснение случившегося факта с точки зрения стороны защиты³². В.Л. Кудрявцев определяет версию защиты как «обоснованное предположение защитника относительно определенного факта или группы фактов, имеющих или могущих иметь значение для дела, указывающее на наличие и объясняющее происхождение этих фактов, их связь между собой и общее

³¹ Рагулин А.В. Стратегические принципы участия адвоката-защитника в уголовном процессе. // <http://www.eurasniipp.ru> (просмотр: 11.06.2018).

³² Рагулин А.В. указ.соч.

содержание, в целях защиты прав и законных интересов подзащитного»³³. Е.Ю. Львова рекомендует при выдвижении версий давать краткую формулировку позиции защиты – «формулу защиты»³⁴. Отметим, что словосочетание «**версия защиты**» и «**позиция защиты**» не рассматриваются нами как синонимы. По мнению В.Л. Кудрявцева, они различаются по следующим основаниям:

а) Является предметом разных наук: версия – предмет криминалистики, позиция – предмет уголовного процесса.

б) По гносеологической природе: версия – инструмент познания объективной действительности, позиция – результат познания объективной действительности.

в) По характеру знания: версия – вероятное знание для познающего объективную действительность, позиция – достоверное (обоснованное) знание для познавшего объективную действительность.

Представляется, что фактическая версия произошедшего не должна быть чрезмерно сложной для ее интерпретации и восприятия.

Средства защиты. Некоторые авторы разграничивают понятие средств и способов защиты. Под средствами защиты, как правило, понимают деятельность, вид деятельности, права защитника, а под способами – правила, приемы, методику, обряды защиты.

Вместе с тем, по справедливому мнению З.В. Макаровой, и средство, и способ – это действие, которое может быть выражено в уголовном процессе в виде деятельности, осуществляемой вне правоотношений (составление ходатайств, жалоб, заявлений и др.) либо в форме правоотношений (участие в следственных действиях и др.)³⁵.

В этой связи нам представляется, что понятия «средство защиты» и «способ защиты» в общем, имеют одинаковое значение. Под **средствами защиты** следует понимать способы, с помощью которых адвокат и его подзащитный имеют (будут иметь) возможность обосновывать выдвинутую ими версию защиты. Нам представляется, что к средствам защиты следует

³³ Кудрявцев В.Л. Участие адвоката-защитника на судебном следствии (вопросы теории и практики) // Дела судебные. Адвокаты делятся опытом. М.: Юрлитинформ, 2004. Вып. 3.

³⁴ Защита по уголовному делу: пособие для адвокатов. под ред. Е.Ю. Львовой. М.: Юристъ. 2002.

³⁵ Макарова З.В. Предмет и средства защиты подозреваемого, обвиняемого. В: Проблемы уголовно-процессуального права: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию кафедры уголовного процесса./Отв. ред. А.Н. Ахпанов. КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова. Караганда, 2006, Вып. 5.

отнести деятельность адвоката-защитника по установлению и использованию защитительных доказательств, которые содержатся в материалах уголовного дела, доказательств, которые могут появиться в уголовном деле по инициативе стороны защиты (на основе процессуальных действий, проведенных по ходатайству адвоката), доказательственной информации, которую возможно будет собрать с помощью адвоката, а также иную деятельность адвоката, в результате которой он может реализовать соответствующее стратегическое направление защиты.

Анализ следственной ситуации (судебной ситуации) и определение защитительной ситуации. Одним из первых общее определение «следственная ситуация» дал И.Ф. Герасимов. По его мнению, это «совокупность обстоятельств по делу (обстановка, положение), которая может быть благоприятной или неблагоприятной (в различной степени) для каких-либо выводов и действий следователя».³⁶ С.А. Шейфер приводит следующее определение следственной ситуации: «сложившееся на определенный момент расследования фактическое положение дел, от которого зависит дальнейшее направление расследования и характер принимаемых следователем решений»³⁷.

Т.С. Волчецкая в своей работе, посвященной исследованию криминалистической ситуалогии, приводит следующее определение понятия «следственная ситуация»: «это степень информационной осведомленности следователя о преступлении, а также состояние процесса расследования, сложившееся на любой определенный момент времени, анализ и оценка которого позволяют следователю принять наиболее целесообразные по делу решения»³⁸.

Адаптируя понятие, предложенное Т.С. Волчецкой, мы приходим к выводу о том, что судебная ситуация это - степень информационной осведомленности судьи о преступлении, в котором обвиняется конкретное лицо (лица), а также состояние процесса судебного рассмотрения уголовного дела, сложившееся на любой определенный момент времени, анализ и оценка которого, с учетом материалов уголовного дела, позволяют судье

³⁶ Герасимов И.Ф. Принципы построения методики раскрытия преступлений. В: Вопросы криминалистической методологии, тактики, методики расследования: материалы научной конференции. М., 1973.

³⁷ Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. М.: Юрлитинформ, 2004.

³⁸ Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: монография. Под ред. проф. Н.П. Яблокова. М.: Калининград, 1997.

(коллегией из трех судей) принять по делу законное, обоснованное и мотивированное решение.

Анализ следственной (судебной) ситуации, как нам представляется, должен включать в себя следующие действия защитника: - изучение материалов дела (на первоначальном этапе уголовного преследования, материалов доступных стороне защиты в соответствии с нормами УПК РФ); - беседа с подзащитным; - сбор информации об уголовном деле из иных источников; - оценка собранной по делу информации; - оценка характера следственной (судебной) ситуации; - анализ версии обвинения на предмет ее логичности, последовательности, доказанности или возможности для последующего доказывания; - анализ возможностей, имеющихся для опровержения доказательств обвинения; - анализ наиболее вероятной динамики развития следственной (судебной) ситуации.

Обязательно следует учитывать и то, что ситуация уголовного преследования и судебного разбирательства имеет динамический характер и по мере проведения следственных (судебно-следственных) действий может возникнуть качественно новая ситуация. В связи с этим нам представляется, что при невозможности с большой долей вероятности проанализировать следственную ситуацию, имеет смысл занять выжидательную позицию, т. е. позицию молчания.

Для выбора оптимального варианта поведения подзащитного защитник должен совместно с ним смоделировать возможные ситуации уголовного преследования и, если возможно, судебного разбирательства. В результате определения следственной ситуации адвокату необходимо составить свое представление о защитительной ситуации, в которой ему предстоит осуществлять свою профессиональную деятельность.

В.Ю. Резник, говоря о соотношении следственной ситуации и защитительной ситуации, отмечает, что защитительная ситуация возникает одновременно со следственной, в основе ее возникновения лежит объективная информация по делу.³⁹ Соглашаясь с этим, мы, добавим, что в то же время в основе возникновения защитительной ситуации лежит объективное отношение подзащитного к сущности выдвинутого в отношении него подозрения, либо предъявленного ему обвинения.

К наиболее типичным защитительным ситуациям, с которыми адвокат сталкивается к моменту завершения уголовного преследования по

³⁹ Резник В.Ю. Теоретические основы и практика деятельности адвоката на предварительном следствии. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 1998.

уголовному делу, по обоснованному мнению М.О. Баева, следует отнести следующие:

а) подзащитный признает свою вину в совершении преступления, и в деле имеются доказательства, подтверждающие его признание;

б) подзащитный виновным себя признает, однако доказательств, подтверждающих его признание, в деле не имеется;

с) подзащитный виновным себя не признает, а совокупность имеющихся доказательств, по мнению адвоката, недостаточна для признания его виновным;

д) подзащитный себя виновным не признает, однако он, по мнению защитника, изобличается имеющимися в деле доказательствами.

Интересно мнение казахстанского правоведа Р.М. Жамиевой которая разделяет *факторы, характеризующие ситуацию защиты*, на *объективные и субъективные*. К числу *объективных* факторов она относит возможность получения информации (процессуальной и не-процессуальной); наличие доказательств в материалах уголовного дела; сложность уголовного дела (тяжесть преступления, количество эпизодов, количество соучастников и т. д.); наличие ресурсов для деятельности адвоката-защитника (время, материальные средства, транспортные средства, загруженность адвоката и т. п.); этап судопроизводства (до возбуждения уголовного дела, в начале уголовного преследования, по окончании уголовного преследования, в судебных стадиях до вступления приговора в законную силу, после вступления приговора в законную силу). К *субъективным* факторам ситуации защиты, по мнению Р.М. Жамиевой, следует относить психологическое состояние участников процесса; психологическое состояние адвоката-защитника; взаимоотношения адвоката-защитника с другими участниками процесса, включая прокурора, представителей органов уголовного преследования и других представителей правоохранительных органов, ведущих уголовный процесс; профессиональную подготовку и опыт адвоката-защитника; действия, предпринятые участниками процесса и адвокатом-защитником; владение адвокатом-защитником информацией о ситуации защиты; взаимоотношения участников процесса между собой.⁴⁰

Следует учитывать, что далеко не всегда сразу возможно определить, в какой защитительной ситуации адвокату придется работать, т. к. защитительная ситуация, как следственная и судебная, подвержена определенной динамике.

⁴⁰ Жамиева Р.М. Тактика профессиональной защиты по уголовным делам. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Алматы, 1999.

Позиция по делу. Это, можно сказать, квинтэссенция стратегии деятельности защитника в уголовном процессе, поскольку формированию позиции защиты предшествует целеполагание, выдвижение версии, анализ средств защиты, анализ следственной ситуации.

Нам представляется, что позиция по делу складывается из позиции защитника и позиции защиты. Позиция защитника – это его мнение по вопросам вины и ответственности обвиняемого. Позиция защитника предопределяет предстоящие варианты стратегических направлений деятельности адвоката и, соответственно, тактику его участия в следственных и иных процессуальных действиях и в ходе судебного разбирательства по конкретному уголовному делу.

Перед обсуждением позиции по делу со своим подзащитным, т. е. при выработке стратегических направлений работы, адвокату следует самому сформулировать свою позицию (позицию защитника). Возможны следующие варианты:

- 1) оспаривать обвинение в целом, доказывая невиновность подсудимого за отсутствием в его действиях состава преступления, за отсутствием самого события преступления или за непричастностью к нему подсудимого;
- 2) оспаривать обвинение в отношении отдельных эпизодов либо оспаривать правильность квалификации, доказывая необходимость изменения предъявленного обвинения на статью УК РФ, влекущую более мягкое наказание;
- 3) обосновывать меньшую степень виновности и ответственности подсудимого, приводя смягчающие его ответственность обстоятельства.

По справедливому мнению Л. Ленского, позиция защиты, избираемая адвокатом, должна исходить «из законных интересов подзащитного, собранных по делу улик и результатов их проверки в судебном процессе, объяснений подзащитного, социальной опасности совершенного (при его бесспорной доказанности) и личности подзащитного».⁴¹

Рассмотрим виды позиций защиты по делу и их краткую характеристику.

1. *Позиция невиновности.* Данная позиция означает, что подзащитный не признает себя виновным ни в одном преступном деянии, в которых он подозревается (обвиняется). Юридическая конструкция данной позиции может выражаться в отсутствии состава преступления, отсутствии события преступления, недоказанной причастности к совершению преступления, доказанной непричастности к совершению преступления.

⁴¹ Ленский Л. Защитительная речь адвоката. Под ред. И.Т. Голякова. М., 1947. Цитируется с А.В. Рагулин, Стратегические принципы участия адвоката-защитника в уголовном процессе. // <http://www.eurasniipp.ru>

2. *Позиция частичной виновности.* Данная позиция может быть занята стороной защиты, как при полном, так и при частичном признании подзащитным своей вины. Юридическая конструкция данной позиции может выражаться в оспаривании объема обвинения (например, количества эпизодов преступной деятельности), оспаривании правильности квалификации действий, оспаривании юридически значимых фактов.

Очевидно, что отстаивание второй, а тем более первой позиции должно сопровождаться в основном активными действиями адвоката, носящими характер законного противодействия уголовному преследованию его подзащитного.

Применительно к числу направлений реализации позиции невиновности и частичной виновности выделим *рекомендации*, содержащиеся в одной из работ белорусского учёного-криминалиста Г.А.Зорина: затягивание следствия до состояния потери актуальности; усложнение следствия новыми, но нереальными эпизодами, рассчитанными на длительные и непродуктивные потери времени и сил; загрузка органа уголовного преследования ходатайствами, которыми впоследствии можно манипулировать при аргументации его пассивности; создание конфликтных условий общения с офицером по уголовному преследованию либо с прокурором в расчете на разрушение их психологической защиты; накопление информации об ошибках офицера по уголовному преследованию или прокурора; – организационно-тактических, процессуальных, следственно-экспертных и иных, – чтобы в суде «выплеснуть» ошибочные результаты дефектных действий; принятие версии прокурора, но только для того, чтобы сыграть в известную операцию «допущение легенды», которая впоследствии будет промываться через сито доказательств.⁴² Разумеется, следование подобным рекомендациям должно быть избирательным, зависящим от обстоятельств конкретного уголовного дела, а в некоторых случаях оно вообще вряд ли является необходимым.

Вместе с тем, следует признать правильным мнение В.Ю. Резника о том, что к критериям, которым должны соответствовать тактические приемы, реализуемые адвокатом при выборе любой из защитительных позиций, необходимо отнести соответствие тактического приема закону; соответствие тактического приема критерию этичности; научную обоснованность тактического приема и апробированность его на практике; критерий изби-

⁴² Зорин Г.А. Криминалистическая методология. Минск. 2000. Цитируется с Рагулин А.В. Стратегические принципы участия адвоката-защитника в уголовном процессе. // <http://www.eurasniipp.ru>

рательности тактического приема; эффективность тактического приема.⁴³ Отметим также, что применительно к выбору первой или второй позиции повышенную значимость приобретает выявление и использование адвокатом-защитником криминалистических ошибок и процессуальных нарушений, допускаемых офицерами по уголовному преследованию и прокурорами при производстве действий по уголовному преследованию по уголовным делам, а также судьями – в ходе судебного рассмотрения уголовного дела.

В теории уголовного процесса традиционно выделяют следующие виды следственных и судебных ошибок: ошибки, выразившиеся в односторонности и неполноте исследования обстоятельств дела; ошибки, выразившиеся в существенном нарушении уголовно-процессуального закона; ошибки, выразившиеся в неправильном применении уголовного закона. Нам представляется, что указанные выше ошибки стыдливо именуется в юридической литературе таковыми лишь при рассмотрении деятельности офицеров по уголовному преследованию и прокуроров, реже – суда. На наш взгляд, т. е. с позиции адвоката-защитника, эти «ошибки» правильнее будет именовать нарушениями норм УК РМ и УПК РМ со всеми вытекающими отсюда последствиями в виде необходимости применения процессуальных санкций за неумышленное, а тем более умышленное их допущение.

3. *Позиция полной виновности.* В случае если все версии о невиновности или частичной виновности стороной защиты были проверены, оценены и признаны несостоятельными, а признание подзащитным своей вины и правильность квалификации не вызывает сомнения, сторона защиты, как правило, приходит к выбору позиции полной виновности.

Юридическая конструкция данной позиции может выражаться как в полном согласии с предъявленным обвинением, так и в оспаривании отягчающих обстоятельств (ст. 77 УК РМ), оспаривании наличия у лица корыстных побуждений, хулиганских побуждений, прямого умысла, формы вины и т. п., установлении и доказывании наличия смягчающих и исключительных обстоятельств (ст. 76, 78 ч.(1) и (2) УК РМ), оценке данных о личности обвиняемого, оценке поведения и личности потерпевшего, подготовке к рассмотрению уголовного дела в «особом порядке», на основе соглашения о признании вины, предусмотренном ст. 504–509 УПК РМ, или же на основании доказательств, собранных на стадии уголовного

⁴³ Резник В.Ю. Теоретические основы и практика деятельности адвоката на предварительном следствии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 1998.

преследования (ст.364/1 УПК РМ), в том числе и посредством переквалификации преступных действий подзащитного. Очевидно, что при выборе стороной защиты позиции полной виновности адвокату не следует проявлять пассивность на стадии уголовного преследования, т. к. он должен проанализировать ситуацию, выявить предполагаемое наличие смягчающих обстоятельств, а затем приложить все усилия для их процессуального закрепления и использования в интересах своего подзащитного. Исследование адвокатом явки с повинной, раскаяния, активной помощи органу уголовного преследования и других смягчающих обстоятельств, предполагает активную работу по многим направлениям, в том числе установление того, когда именно появился тот или иной фактор, был ли он результатом только соответственного желания подзащитного или вынужденным. Если хронологически явка с повинной предшествует другим следственным действиям органа уголовного преследования, особенно первоначальным, то правомерным для адвоката является предположение, т. е. защитительная версия, о том, что последующие процессуальные действия и участие в них подзащитного в определенной мере оказались формами проявления активного способствования раскрытию преступления. Также отметим, что при выборе позиции полного признания вины адвокату следует осуществлять активную деятельность по опровержению или нейтрализации отягчающих обстоятельств.

4. *Позиция молчания.* Данная позиция характеризуется тем, что подзащитный никак не выражает своего отношения к подозрению и обвинению, не участвует ни в каких следственных действиях проводимые органом уголовного преследования либо прокурором и отказывается от дачи показаний на основании ст. 64, 66 УПК РМ. Данная позиция может быть промежуточной, в случаях, когда сторона защиты не располагает необходимыми данными для обоснованного принятия одной из трех вышеописанных позиций, либо и характер постоянной. Безусловным достоинством данной позиции является то, что подзащитный не навредит себе своими показаниями, не будет участвовать в следственных действиях проводимые органом уголовного преследования, направленных на установление и закрепление доказательств обвинения. Отрицательным моментом данной позиции является то, что показания обвиняемого являются важным средством защиты от подозрения или обвинения, а отказ дачи показаний влечет невозможность использования этого средства защиты. Кроме того, отказ от дачи показаний, как правило, истолковывается офицером по уголовному преследования, прокурором и судом как показатель виновности

подозреваемого. Это обстоятельство делает описываемую позицию крайне невыгодной в случае ее использования как основной позиции.

Мы соглашаемся с мнением Е.Ю. Львовой, которая указывает, что оценка той или иной позиции должна вестись по следующим параметрам: - убедительность (неубедительность); - логичность (нелогичность); - последовательность (непоследовательность); - противоречивость (непротиворечивость); - соответствие здравому смыслу (несоответствие здравому смыслу); - соответствие доказательствам (несоответствие доказательствам).⁴⁴

Следует также отметить, что при формировании позиции защиты по групповым делам нельзя забывать еще об одном основополагающем принципе адвокатуры – не создавать «коллизии», т. е. *противоречия между участниками группового дела*. В этой связи отметим, что при осуществлении коллизионной защиты адвокат должен помнить, что выдвижение обвинений в адрес другого лица возможно, однако при этом необходимо стремиться к тому, чтобы защитительная позиция лица, против которого направлено обвинение, ухудшалась как можно меньше. При этом никакими тактическими соображениями адвокат не может оправдать намерение своего подзащитного обвинить в совершении преступления невиновных лиц. Следует знать, что деятельность адвоката имеет воспитательную направленность, которая проявляется в четком понимании и осуществлении защитником своих процессуальных обязанностей. Выбирая средства защиты, адвокат ни в коем случае не должен становиться обвинителем по отношению к другим обвиняемым, не говоря уже о своем подзащитном,

Рассматривая данную проблему, нельзя обойти вниманием то, что, согласно части (3) ст. 54 Закона РМ об адвокатуре № 1260 от 19.07.2002, адвокат-защитник не вправе занимать по делу позицию вопреки воле подзащитного, за исключением случаев, когда защитник убежден в наличии самоговора своего подзащитного. Аналогично этот вопрос разрешает п. 6. Деонтологического кодекса адвоката РМ. Расхождения в позиции по делу между подсудимым и адвокатом быть не может.⁴⁵ Адвокат должен действовать по принципу: «куда иголочка – туда и ниточка», (адвокат – ниточка). Это правило, разумеется, накладывает свой отпечаток на формирование позиции по делу. При этом адвокат, как правило, имеет возможность убедить подзащитного в ошибочности его позиции, исходя из достаточности доказательств его вины, убедительности выбранной

⁴⁴ Защита по уголовному делу: пособие для адвокатов. Под ред. Е.Ю. Львовой. М.: Юристъ, 2002.

⁴⁵ Frunză Iurie. Organizarea profesiei de avocat în Republica Moldova. Chişinău, 2011, p. 224.

версии и т. п., но в любом случае при выборе позиции по делу решающее слово принадлежит клиенту. Иная позиция противоречила бы Закону РМ об адвокатуре и Деонтологическому Кодексу адвоката. Очевидно, что позиция защитника и позиция защиты не являются жесткими конструкциями и формируются на протяжении всей стадии уголовного преследования, а затем, разумеется, если уголовное дело будет направлено в суд, и судебного разбирательства. Однако очевидно и то, что чем раньше будет выбрана оптимальная стратегия деятельности стороны защиты, тем больше вероятность того, что сторона защиты достигнет целей, которые она ставит перед собой. Коррекция позиции защиты в некоторых случаях неизбежна, однако, чем она менее масштабна, тем лучше для подзащитного. Ибо, как показывает адвокатская практика большинство офицеров, прокуроров и судей воспринимают случаи кардинальной смены защитительной позиции как свидетельство виновности лица в инкриминируемом ему преступлении.

Таким образом, на основе анализа вышеизложенной характеристике, мы приходим к выводу о том, что *позиция защиты* по уголовному делу - это совместно выработанное отношение защитника и подзащитного к предъявленному обвинению, юридической квалификации деяния, к доказанности или недоказанности обвинения, обстоятельствам, отягчающим или смягчающим ответственность, а также освобождающим от уголовной ответственности.

Еще одним важным звеном *стратегии защиты* по уголовным делам является **оптимальное сочетание активных действий профессионального защитника и выжидания**. Очевидно, что действия адвоката или воздержание от совершения каких-либо действий должно быть своевременным, эффективным, направленным на достижение стратегических целей защиты, соответствовать следственной (судебной) ситуации, не должно идти во вред интересам защиты. Принятое защитником тактическое решение о невмешательстве в развитие следственной (судебной) ситуации, на наш взгляд, не должно заключаться в пассивном ожидании, поскольку в процессе выжидания необходимо предпринимать меры по контролю за развитием ситуации путем слежения за ней и быть готовым принять меры соответствующего воздействия на ситуацию, если она вопреки прогнозу станет изменяться в неблагоприятную сторону. Так, длительное не заявление принципиально значимого, законного и обоснованного для защиты заявление или ходатайства, например, о прекращении уголовного пресле-

дования, может повлечь направление уголовного дела в суд, что негативно скажется на интересах подзащитного, т. к. в отношении него будет продолжаться осуществление уголовного преследования.

В этом контексте, учитывая, что многие адвокаты Молдовы нередко по «тактическим соображениям» сознательно откладывают заявление такого рода ходатайств, и таким образом, ставит клиентов в положение тратится и финансово и по времени и на стадии судебного разбирательства, предлагаем в Деонтологическом Кодексе (профессиональной этики) адвоката предусмотреть положение о недопустимости придерживать адвокатами заявление ходатайств (в том числе и непосредственно доказательств) до судебного разбирательства, если таковые могут быть успешно разрешены в стадии уголовного преследования.

Конечно, многие адвокаты могут не согласиться с данной позиции, мотивируя тем, что в профессиональной защитительной деятельности нельзя мыслить и действовать шаблонно, что вопрос о целесообразности заявления ходатайств не может быть разрешен в общей форме, поскольку это зависит от индивидуальных особенностей каждого конкретного дела. Могут возразить еще и тем, что решение о заявлении или не заявлении тех или иных ходатайств должно приниматься в первую очередь адвокатом и его подзащитным с учетом обстоятельств конкретной ситуации, а не устанавливаться каким-либо нормативным документом.

По нашему мнению, такая позиция является необоснованной, так как в любом случае вопрос о заявлении или не заявлении тех или иных ходатайств должен, в первую очередь, приниматься после согласования с подзащитным. А мы в своей практике еще не видели таких клиентов, которые отказались бы от прекращения уголовного преследования на ранней его стадии. Адвокат просто должен грамотно консультировать клиента и поставить его в известность о перспективе дела. Ибо, очевидно, что решение вопроса о заявлении либо о не заявлении ходатайства должно осуществляться в зависимости от наличия или отсутствия возможности извлечь из этого определенную пользу для стороны защиты, которая, в свою очередь, оценивается исходя из стратегического направления деятельности стороны защиты в конкретном уголовном деле.

Отметим также, что, по нашему мнению, защитник вправе умолчать о ставших ему известных фактах, которые в той или иной степени могут повлиять на ответственность его подзащитного, т. е. защитник не должен искажать факты, но может умолчать об их наличии. В связи с этим абсолютно

верным следует признать мнение М.Ю. Барщевского о том, что «защитник должен говорить не всю правду, но правду».⁴⁶

Основные стратегические принципы защиты, т. е. основополагающие начала, на которых строится защита по уголовным делам, можно сформулировать следующим образом: 1. Стратегия защиты избирается совместно адвокатом и его клиентом, при этом решающее значение имеет мнение подзащитного. 2. Оптимальная стратегия защитительной деятельности должна быть выработана в наиболее ранний срок с момента начала осуществления уголовного преследования в отношении подзащитного и последовательно поддерживаться на протяжении всего уголовного процесса. 3. Стратегия защиты должна быть основана на оптимальной совокупности следующих взаимосвязанных элементов: цели защиты, версии защиты, средства защиты, анализ следственной ситуации (судебной ситуации) и определение защитительной ситуации, позиции по делу. 4. Стратегия защиты должна основываться на заранее обдуманном и согласованном оптимальном сочетании активных действий и выжидания. 5. Стратегия защиты должна основываться на аксиоматических принципах деятельности защитника. 6. Стратегия защиты должна быть направлена на осуществление эффективной деятельности адвоката-защитника.

Синтезируя весь арсенал характеризующий стратегию защиты мы полагаем, что **стратегия защиты в уголовном процессе** - это обуславливающая тактику участия защитника в процессуальных действиях и процессе доказывания позиции по делу, основанная на оценке его обстоятельств, поставленной цели и намеченных способах ее достижения.

Тактика защиты

Выработка тактики защиты во многом производит от стратегии. Что касается конкретно «тактики защиты по уголовному процессу» то изначально отметим, что она взаимосвязана с методикой защиты. Методика защиты - это система правил и приемов работы защитника, обязательных к выполнению адвокатом в целях наиболее успешной его деятельности. Тактика действий защитника - это искусство их применения, искусство такого сочетания и расположения законных средств защиты, которое наилучшим образом позволяет защитнику выполнить свою задачу.

Выработка наиболее эффективной тактики и методики защиты и составляет одну из сторон организаторского компонента деятельности адвоката. Организационный компонент деятельности адвоката тесно связан

⁴⁶ Барщевский М.Ю. Адвокатская этика. М., 2000, стр. 63.

с конструктивным, который включает в себя планирование защиты, принятие решения об избрании той или иной стратегии и тактики защиты с учетом обстоятельств дела и поведения обвиняемого.

По утверждению молдавских ученых Мартынчика Евгения и Лаптеакру Василия, «тактика защиты - это система выработанных наукой и практикой приёмов и рекомендаций, использование которых в конкретных условиях производства по уголовному делу содействует наиболее эффективному достижению целей, поставленных перед защитником в уголовном процессе, позволяет правильно определить и квалифицировано использовать предусмотренные законом средства и способов защиты строго в рамках уголовно - процессуального закона, профессиональной этики адвоката, общечеловеческих ценностей выработанных человеческой цивилизацией». При этом указанные авторы отмечают, что как часть криминалистической тактики, она охватывает приёмы и рекомендации, используемые защитником в процессе познания, доказывания на различных стадиях уголовного процесса. Предмет тактики защиты неразрывно связан с работой адвоката над доказательствами, фактическими данными, их источниками, относящимися к конкретному уголовному делу и использованными при расследовании и рассмотрении его.⁴⁷ Думаем, что лучшего определения тактики защиты, современная доктрина еще не разработала.

Тактика защиты включает в себя общие тактические положения, тактику защиты на отдельных стадиях уголовного судопроизводства, тактические особенности участия адвоката в производстве процессуальных действий на стадии уголовного преследования и в суде и тактические приёмы, используемые при произнесении защитительной речи.

Эффективность защиты во многом зависит от конкретного применения адвокатом в процессе её осуществления системы тактических средств. Можно выделить две группы вопросов, которые относятся к сфере тактики защиты:

1. Установление психологического контакта между адвокатом и должностными лицами, ведущими производство по уголовному делу, участниками уголовного процесса (подозреваемым/обвиняемым, потерпевшим, офицером уголовного преследования (следователем), прокурором, и др.), участвующими в деле лицами (свидетели, переводчики, специалисты, эксперты);

⁴⁷ Лаптеакру В. Д., Мартынчик Е. Г. Адвокат в кассационном и надзорном производстве по уголовным делам. Кишинев: «Инконком», 1994, стр. 163-164.

2. Организация, подготовка и конкретные действия по реализации защиты на стадии уголовного преследования и в суде (изучение материалов дела, планирование участия в производстве следственных и судебных действий, беседы с обвиняемым, его законными представителями, родственниками, определение конкретных задач защиты, выработка позиции по делу.

Из анализа современной доктрины видно, что нет единства в определении понятия тактики. Тактику в общем смысле определяют, как *систему приёмов, либо систему рекомендаций*. Единственное в чём сходятся учёные так это то, что *тактика есть, прежде всего, борьба за отстаивание интересов*. Что же касается тактики защиты, то нам представляется более оптимальным определение, в котором включена совокупность как приёмов, так и рекомендаций. Поскольку тактика в целом и применение конкретных тактических приёмов защиты неразрывно связаны с соблюдением законности и этики в деятельности адвоката, с эффективностью защиты, возникает вопрос о том, какие же последствия наступают, если адвокат вообще не использует дозволенные тактические приёмы при осуществлении функций защиты по уголовному делу? Прежде всего, необходимо подчеркнуть, что неиспользование адвокатом тактических приёмов и рекомендаций при выполнении профессионального долга неблагоприятно сказывается на качестве защиты по уголовным делам, снижает активность и роль адвоката в уголовном процессе. Е.Г. Мартынчик и В.В. Титаренко утверждают, что «неприменение адвокатом тактических приёмов либо неквалифицированное их применение при осуществлении защиты на предварительном следствии (стадии уголовного преследования - прим.авт.) и в суде объясняется, во-первых, недостаточной разработанностью тактических основ деятельности адвокатов по уголовным делам; во-вторых, тем, что не все адвокаты овладели уже выработанными практикой и обобщёнными теорией тактическими приёмами; в-третьих, скептическим отношением некоторых адвокатов к полезности этих приёмов для осуществления защиты»⁴⁸.

По примеру стратегии, можно выделить следующие разновидности тактики защиты: **оборонительная, нейтральная, атакующая (наступательная)**.

При этом, необходимо отметить, что названные виды тактики защиты не являются исчерпывающими и абсолютными. Каждая из них содержит в себе ряд позитивных элементов, позволяющих достичь определенных по-

⁴⁸ Мартынчик Е. Г., Титаренко В. В. Тактика защиты на предварительном следствии и в суде первой инстанции. Киев, 1979, с. 39.

ложительных моментов в защите и помочь подзащитному.

1) Общая модель формирования **оборонительной тактики защиты** может выглядеть следующим образом:

- принятие защитой всей версии органа уголовного преследования целиком, без каких-либо дополнений и поправок;
- наблюдение защитника за деятельностью офицера по уголовному преследованию и прокурором;
- фиксирование ошибок, допущенных офицером и прокурором, руководящим уголовным преследованием;
- использование слабых мест органа уголовного преследования для реализации линии защиты.

Данная тактика защиты во многом пассивна, не отличается наступательностью. Защитник практически целиком зависит от выдвинутой офицером и прокурором версии, он «ведомый», а не «ведущий». Защитник наблюдает, ждет ошибок офицера и прокурора, чтобы при случае тактически воспользоваться ими для реализации своих прав. Можно высказать немало критических замечаний по поводу данной тактики, но нельзя забывать, что офицер по уголовному преследованию и прокурор, успокоенные таким поведением защитника, сами теряют бдительность. У них притупляется чувство собранности. Именно в этот момент защитник может нанести контрудар по всей обвинительной версии.

2) Общая модель **нейтральной тактики защиты** может быть представлена следующим образом:

- предложение о сотрудничестве с офицером по уголовному преследованию и прокурором, исходящее от защитника;
- психологическое изучение личности офицера и прокурора, руководящим уголовным преследованием.

Данная тактика защиты наиболее часто встречается в практической деятельности адвокатов. Так, защитники порой охотно идут на контакт с офицером по уголовному преследованию и прокурором, осознавая, что такое сотрудничество взаимовыгодно. В этом случае обострения отношений с ними не происходит. Контакт найден, осуществляется процесс общения. Слабость данной тактики защиты состоит в том, что защитник как бы «усыпляется» поведением, например, офицера по уголовному преследованию и не может в полной мере реализовать себя. Однако в этот момент необходим острый выпад со стороны защиты. Это, пожалуй, единственная возможность защитника проявить себя, взять инициативу в свои руки. Офицер по уголовному преследованию, будучи «разбалансированным»,

уже в должной мере не сможет противостоять версии защиты. Опрос ряда адвокатов позволяет прийти к выводу, что данная тактика защиты наиболее оптимальна и приемлема в контакте с офицером по уголовному преследованию, да и с прокурором, руководящим уголовным преследованием тоже.

3) Общая модель **атакующей (наступательной) тактики защиты** может быть сформулирована таким образом:

- скрытый вызов на все предложения офицера и прокурора о контакте;
- навязывание офицеру по уголовному преследованию конфликтной ситуации;
- организация контрвыпадов со стороны защитника на действия офицера;
- захват инициативы при проведении ряда следственных действий;
- навязывание трудоемких следственных действий в целях защиты;
- системный анализ всех действий офицера по уголовному преследованию;
- формирование системы сбалансированных предложений, направленных на разрушение обвинительной концепции офицера по уголовному преследованию, поддержанная прокурором, руководящим уголовным преследованием.

Данная тактика защиты базируется на овладении адвокатом инициативой в процессе общения с офицером по уголовному преследованию, на противоборстве с ним. Истинное, а не мнимое, противоборство в уголовном деле возникает только тогда, когда офицеру по уголовному преследованию противостоит великолепно подготовленный, знающий, эрудированный, корректный в общении защитник.

Указанная тактика основана на:

- активности защитника;
- неожиданности его действий;
- нестандартности мышления защитника;
- непредсказуемости его действий.

Офицер по уголовному преследованию и прокурор, руководящим уголовным преследованием постоянно ожидают контрвыпадов от своего процессуального партнера. Вся их мыслительная деятельность находится в напряжении, в постоянном ожидании приемов нападения, которые следуют от его партнера. В суде достичь непредсказуемости в защите достаточно сложно, даже несмотря на незаурядную личность защитника, поскольку весь ход судебного разбирательства более регламентирован. На стадии уголовного преследования положение иное: частые контакты с офицером

по уголовному преследованию, встречи со своим подзащитным, отсутствие излишней процессуальной скованности дают защитнику возможности раскрыть себя в полной мере. При атакующей тактике защиты рекомендуется подвергать сомнению любой аргумент офицера по уголовному преследованию, учитывая при этом следующие соображения:

- сомнение должно носить мотивированный характер и вытекать из обстоятельств дела;
- следует избегать «необдуманного сомнения». Это чревато неприятностями, прежде всего для подзащитного, поскольку сомнения, не основанные на материалах дела, могут привести к ошибкам в защите;
- если сомнению подвергаются все обвинительные версии, выдвинутые офицером по уголовному преследованию, целесообразно «разрушать» их последовательно в их частных выражениях.

Поскольку ни одна из процессуальных сторон на контакт идти не собирается, то в целях осуществления защиты не рекомендуется переходить на личность офицера по уголовному преследованию. Необходимо избегать адвокатских «захлестываний», когда защитник в ходе осуществления защиты забывает, о чем идет речь. Если действовать в атакующем стиле, то конечный результат во многих случаях может быть успешным.

Обязательным элементом тактики защиты в атакующем стиле является заявление адвокатом ходатайств. При этом не имеет существенного значения, когда должны быть заявлены ходатайства, в какой момент уголовного преследования и в каком количестве.

Не играет принципиальной роли и то обстоятельство, что обвиняемый находится под предварительным арестом или под подпиской о невыезде. Заявленное ходатайство должно отвечать следующим требованиям:

- оно должно носить мотивированный, целенаправленный и своевременный характер;
- ходатайство не следует заявлять для демонстрации «показной активности» защитника.

К сказанному можно добавить, что ходатайство не следует заявлять для того, чтобы продемонстрировать перед органом уголовного преследования свою смелость и независимость. Лучше переоценить, чем недооценить своего процессуального партнера. Если же защитник сознательно идет на конфликт и действует в наступательном плане, внесение своевременных и аргументированных ходатайств может играть определяющую роль в защите. Сбалансированные и мотивированные ходатайства заставляют офицера по уголовному преследованию и прокурора внутренне мобилизоваться, посмотреть на весь ход расследования с иной стороны.

Грамотный, уважающий себя офицер по уголовному преследованию и, соответственно, прокурор всегда согласится с обоснованными ходатайствами защитника, даже если между ними возникла конфликтная ситуация. Однако защитнику следует помнить, что, заявляя ходатайство, он создает нервозность и обостряет и без того напряженные отношения с офицером по уголовному преследованию. Показная активность может помешать его подзащитному. Если же защитник видит явное нежелание офицера или прокурора, руководящим уголовным преследованием вникать в суть ходатайства (это зависит от разных видов ходатайств: нарушение норм УПК, неполноты уголовного преследования и т. д.), ему следует обращаться к вышестоящему прокурору либо к судье по уголовному преследованию в порядке ст. 313 УПК РМ, поскольку дальнейшая их «бомбардировка» ходатайствами становится бессмысленной. Ходатайства вносятся для преодоления негативных установок офицера или прокурора, руководящим уголовным преследованием на обвинительный уклон. Необходимо подчеркнуть, что заявление ходатайства на стадии уголовного преследования, равно как и в ходе судебного заседания, является действенным фактором осуществления защиты. В целом, осуществляя защиту в атакующем стиле, адвокат может прибегать к различным (законным) приемам:

- затягивать уголовным преследованием до момента, когда оно утратит актуальность;
- усложнять его новыми, но нереальными эпизодами, рассчитанными на длительные и непродуктивные потери времени и сил;
- «загружать» офицера или прокурора, руководящим уголовным преследованием трудоемкими для выполнения ходатайствами, которыми впоследствии можно манипулировать для аргументации их пассивности;
- создавать конфликтогенные условия общения с офицером или прокурором, руководящим уголовным преследованием в расчете на вызов у них психологического срыва;
- накапливать информацию об ошибках офицера: организационно-тактических, процессуальных, следственно-экспертных и иных, чтобы в суде «выплеснуть» ошибочные результаты дефектных действий, а вместе с «грязной водой» и «младенца», олицетворяющего собой позитивные результаты расследования;
- принимать версию офицера, изображая покорность и согласие, но только для того, чтобы сыграть в известную операцию «допущение легенды» офицера, которая впоследствии будет промываться через сито доказательств.

Защитник может подвергнуть сомнению вменяемость своего подзащитного, для чего обнаруживает необходимых свидетелей, представляет доказательства неадекватного поведения подзащитного, а иногда свидетельства пребывания подзащитного в психиатрической больнице или диспансере с диагнозом, исключающим дальнейшее производство по делу с направлением на стационарную психиатрическую экспертизу с предсказуемыми последствиями. Защитник может также использовать приемы компрометации потерпевшего, анализируя его провоцирующее поведение, криминогенные формы его поведения, вызвавшие необходимую оборону подзащитного, физиологический аффект, превышение пределов необходимой обороны или иной комплекс смягчающих или исключающих вину обстоятельств. Возможно использование фактов дачи ложных показаний свидетелями или отказа от дачи показаний потерпевших с вытекающими отсюда перспективами разрушения линии обвинения.

Тактика наступательной активной защиты предполагает множество вариантов криминалистической состязательности, проявление которых может быть неожиданным для офицера по уголовному преследованию и вызвать у него определенную растерянность.

Научно-практическое значение имеет знание того, какова структура тактики защиты. По нашему мнению, существуют следующие составные части тактики защиты: тактика защиты на стадии уголовного преследования; тактика защиты в суде первой инстанции; тактика защиты в апелляционной и кассационных инстанциях; тактика защиты в исключительном производстве.

Тактические приёмы и криминалистические рекомендации

Основными средствами криминалистической тактики являются тактические приемы и криминалистические рекомендации, а также действия защитника, в рамках которых они реализуются.

Тактические приёмы

В теории отсутствует четкое разграничение понятий «криминалистический метод познания (доказывания)» и «тактический прием». В самом общем виде метод - это практика, облеченная в теоретическую форму, а тактический прием, скорее, этап практических действий, с помощью которого достигается поставленная цель. С позиций гносеологии рассматриваемые понятия соотносятся как общее и частное. Мы придерживаемся известного подхода, согласно которому метод - это интеллектуальная концепция, координирующая весь комплекс способов действия.⁴⁹

⁴⁹ Милова И.Е. Участие адвоката-защитника в собирании доказательств на предварительном следствии: дис. ...канд. юрид. наук. Самара, 1998, с. 135.

Можно сказать, что криминалистический метод познания включает в себя систему криминалистических приемов. В этом смысле, следственное действие и есть специфический криминалистический метод познания события преступления, а тактические приемы, используемые в ходе производства конкретного следственного действия, по существу сводятся к самостоятельным элементам метода.⁵⁰ Тактический прием под углом представлений об обстоятельствах, подлежащих доказыванию по уголовному делу (ст. 93, 96 УПК РМ), в свою очередь, выполняет познавательную функцию, которая заключается в использовании его как наиболее законного, научно обоснованного, эффективного и целесообразного способа действия для выявления полного объема достоверной информации о расследуемом событии преступления. Согласимся с мнением ряда авторов, что каждый применяемый при расследовании прием подлежит оценке не только с точки зрения формальной законности, но и в плане его познавательной эффективности.⁵¹

Тактические приемы должны отличаться многообразием форм их реализации. Характеризуя тактические приемы, используемые защитником, нельзя не отметить, что некоторые из них трансформируются применительно к особенностям защитительной деятельности, в то время как другие применяются в неизменном виде, а третьи являются специфическими и свойственными исключительно защите⁵². В зависимости от сложившейся ситуации адвокат-защитник должен выбрать наиболее подходящий в конкретном случае прием, заранее оценив возможности его практического применения.

Исходя из сказанного, весьма важно разобраться в вопросе о том, каким основным условиям должен соответствовать тактический прием защиты. С одной стороны, он должен быть доступным с точки зрения криминалистической техники, простым в реализации; с другой - требуется его соответствие действующему законодательству. Нам кажется, что тактическое средство защиты должно быть: 1) законным; 2) избирательным; 3) этичным. Впервые подобный подход был предложен Р.С. Белкиным.⁵³

При этом под законностью подразумевается, что тактическое средство защиты применяется строго в пределах полномочий, предоставленных адвокату-защитнику действующим уголовно-процессуальным законом.⁵⁴

⁵⁰ Гусаков А.Н. Следственные действия и тактические приемы. М., 1979, с. 15.

⁵¹ Рагинов А.Р. Судебная психология для следователей. М., 1967, стр. 168.

⁵² Варфоломеева Т.В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника. Киев, 1987, с. 46.

⁵³ Белкин Р.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 3. М., 1979, стр. 135-137.

⁵⁴ Гаврилов С.Н. Адвокат в уголовном процессе: Учеб.-метод. Пособие. Под ред. П.А. Лупинской. М., 1996, стр. 23.

Недопустимо применение приемов защиты, направленных на искажение фактов, умышленное затягивание следствия, предъявление сомнительных доказательств.⁵⁵

Осуществляя свою функцию, защитник может использовать не только предоставленные ему УПК РМ полномочия, но и все иные не запрещенные уголовно-процессуальным законом средства и способы защиты (ч. (1) ст. 67 УПК РМ). В то же время УПК РМ, как и УПК Украины от 13 апреля 2012 года, УПК Чехии 1961 года и других государств не раскрывает, что понимается под средствами и способами защиты, в чем между ними различие. Подобное несовершенство юридической техники в написании норм закона создает разночтения в практике его применения и ставит перед наукой задачу выработки критериев разграничения.

Законность тактических средств защиты заключается в том, что адвокат не имеет права использовать запрещенные уголовным и уголовно-процессуальным законом средства: домогаться показаний, представляющих интерес для защиты, путем насилия, угроз и иных незаконных мер; подстрекать в тех же целях лиц к заведомо ложному доносу; понуждать свидетеля или потерпевшего к даче ложных показаний, эксперта – к даче ложного заключения либо с той же целью подкупать этих лиц.⁵⁶ При применении того или иного тактического приема очевидно, что к защитнику, в отличие от офицера по уголовному преследованию, прокурора и суда, может быть применен общеправовой принцип *«что не запрещено, то разрешено»*.

Выше мы указали, что реализация задач уголовного судопроизводства должна обеспечиваться, прежде всего, за счет мастерства и умения адвоката-защитника преодолеть всевозможные преграды на пути сбора органом уголовного преследования и прокурора объективной информации для установления истины по делу. И основным средством достижения этого выступают тактические приемы деятельности, поскольку иные средства воздействия при расследовании и рассмотрения дела судом недопустимы.

Что представляет собой тактический приём?

В литературе даётся лишь общее определение тактического приёма как наиболее рационального действия в определенных условиях или подчёркиваются какие-либо его стороны. Например, Белкин Р.С. определяет

⁵⁵ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений. Казань, 1983, стр. 27.

⁵⁶ Милова И.Е. Основы тактики адвокатского параллельного расследования. В: Вопросы экономики и права. 2016, № 1.

тактический приём, как «наиболее рациональный и эффективный способ действия или наиболее целесообразная в данных условиях линия поведения лица, осуществляющего то или иное процессуальное действие».⁵⁷ Применительно к стадии уголовного преследования, Бахин В.П. считает, что «тактический приём – это наиболее рациональный способ действия либо наиболее целесообразная линия поведения следователя в процессе собирания, исследования и использования доказательственной информации».⁵⁸ Васильев А.Н., в своё время писал, что «тактический приём есть научная рекомендация, основанная на специальных науках и рассчитанная на творческое её применение и на возможность выбора того или иного приёма, наиболее целесообразного в условиях данной следственной ситуации».⁵⁹

Нам кажется, что определение тактического приема, данное А.Н. Васильевым, не совсем точное. Его утверждение, что «тактический прием - это научная рекомендация, основанная на специальных науках» не может быть принята. Ибо, тактическая рекомендация – это другая составляющая тактики защиты (она рассматривается нами далее). Вероятно, Васильев А.Н. имел в виду то, что тактический прием носит рекомендательный характер, с этим мы полностью согласны.

Соответственно изложенному, в предмет адвокатской тактики входят:

1. тактические приёмы логических методов познания;
2. тактические приёмы психологии отношений защитника с участниками следственных и судебных действий;
3. тактические приёмы организации защиты при проведении расследования и судебного разбирательства.

Применительно к адвокатской деятельности, Мартыничек Е.Г. считает, что «тактический приём, используемый защитником в уголовном процессе вообще и на отдельных его стадиях в частности, - это основанный на законе наиболее рациональный и эффективный способ действий или признанную целесообразной и оптимальной линией поведения в конкретной процессуальной ситуации, которые обеспечивают достижение целей защиты и решения задач, стоящих перед защитником при расследовании и рассмотрении уголовных дел, оказание квалифицированной юридической помощи подзащитному»⁶⁰.

⁵⁷ Белкин Р.С. «Курс криминалистики». Т.3. М., 1997, стр. 201.

⁵⁸ Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002, стр.121.

⁵⁹ Васильев А.Н. «Следственная тактика». М., 1976, стр. 34.

⁶⁰ Мартыничек Е. Г., Титаренко В. В. Тактика защиты на предварительном следствии и в суде первой инстанции. Киев, 1979, стр. 23.

Их следует использовать лишь тогда, когда это вызывается необходимостью осуществления определённых замыслов защитника и его подзащитного с целью выявления и закрепления обстоятельств и доказательств по делу, подтверждающих невиновность или меньшую степень виновности подзащитного, свидетельствующих о нарушении процессуального законодательства в ходе доказывания, неправильном применении уголовного закона, для обоснования незаконности, необоснованности и несправедливости судебных решений по уголовному делу.

По нашему мнению, прав профессор Мартынич Е.Г., утверждая, что тактический приём является наиболее приемлемым способом действия или наиболее разумной линией поведения, используемыми защитником в конкретной процессуальной ситуации. Однако, считаем, что данное утверждение, без разъяснения понятия «*процессуальная ситуация*» или связанная с ней «*ситуация защиты*», является чрезмерно академическим.

Нисколько не умаляя достоинства заслуженного и уважаемого профессора в данной области исследования мы, как его ученики, постараемся дополнить этот незначительный пробел. Так, известно, что, например, в судебном следствии устанавливаются: событие преступления; виновность обвиняемого в совершении преступления; обстоятельства, влияющие на степень и характер его ответственности, как отягчающие, так и смягчающие; характер и размер ущерба, причиненного преступлением. Исходя из этого, защитник должен четко определять свою тактику в судебном заседании и заранее моделировать применение им конкретных тактических приемов. «Тактика защиты» обусловлена «ситуацией защиты». А ситуация защиты, в свою очередь, неразрывно связана со следственной, а также судебной ситуацией, поскольку без следственной либо судебной ситуации, ситуация защиты существовать не может. Исходя из этого, полагаем, что под *ситуацией защиты* следует понимать «динамичную модель, формирующуюся под воздействием психологического, информационного, процессуально-тактического и организационно-технического компонентов, позволяющих сделать объективную оценку о доказанности либо недоказанности предъявленного обвинения».

Соответственно «*процессуальная ситуация*» носит общий характер и включает в себя как «*ситуацию защиты*», так и «*следственную*», либо «*судебную ситуации*» вместе взятые.

Обобщая вышеизложенное, мы с достаточной полнотой можем определить, что **тактический приём** (в смысле тактики защитника в уголовном процессе) это «разработанный на основе закона и данных специальных наук, и главным образом логики, психологии, а также обобщения адвокат-

ской практики наиболее рациональный и эффективный способ действий, для правильного применения логического метода познания, формирования психологии отношения адвоката-защитника с другими участниками уголовного судопроизводства, организации в строгом соответствии с законом рассмотрения уголовных дел в целях успешного оказания квалифицированной юридической помощи подзащитному в рамках уголовно-процессуальных норм».

А под тактическим приемом защиты (конкретно в судебном следствии) понимается «способ наиболее рациональной деятельности защитника, позволяющий достичь заранее определенного результата, направленного на опровержение предъявленного обвинения, либо выявление обстоятельств, смягчающих виновность подсудимого».

Криминалистические рекомендации

Специфическим средством внедрения в адвокатскую практику достижений науки являются криминалистические рекомендации. Рекомендации не следует смешивать с тактическими приемами. Их можно рассматривать как форму и содержание: тактический прием - это образ действий по достижению цели, т. е. *содержание*, а рекомендация - это способ оформления предполагаемого средства, т.е. *форма*.

Понятие «*криминалистическая рекомендация*» используется на всем протяжении развития криминалистики, однако до настоящего времени однозначного его понимания не выработано, что затрудняет полноценное использование достижений науки в адвокатской практике. Разная трактовка рекомендации как носителя нового и передового приводит к тому, что зачастую не понятно, когда же разработка может быть признана завершённой, т.е. обретает значение рекомендации, пригодной для практического использования. Многие ученые, обращаясь к терминам «рекомендация» и «криминалистическая рекомендация», упоминают их в связи с рассмотрением вопросов, не связанных с определением этого понятия. Иногда оно отождествляется с тактическими приемами,⁶¹ правилами.⁶² При сравнении слов «правило» и «рекомендация» обнаруживается существенная разница в их смысловой нагрузке. «Правило» (*regulă*) понимается как закон, *предписание*,⁶³ а рекомендация (*recomandare*) - как *совет*.⁶⁴

⁶¹ Колмаков В.П. О методах, приемах и средствах в советской криминалистике. В: Правоведение, 1965, №5, стр. 58-59.

⁶² Смотри, например, Криминалистика. Учебник. Л., 1975, стр. 436.

⁶³ Breban Vasile. Dicționarul general al limbii române. Vol.II, 1992, pag.373; Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1956, Т.3., стр. 378.

⁶⁴ Breban Vasile. Ibid.- pag. 365; Словарь синонимов. М., 1975, стр. 537.

Раскрывая содержание приема, Лузгин И.М. пишет: «Правила представляют собой систему указаний, описывающих и закрепляющих наиболее целесообразный устойчивый порядок действий (поведения)». ⁶⁵ Определение какого-либо порядка деятельности - это установление, при каких условиях деятельность будет наиболее эффективной.

В адвокатской, как и в следственной практике используются различные правила осуществления деятельности, но вряд ли отдельные из них или даже группы таких правил можно считать криминалистическими рекомендациями. Правила призваны упорядочить выполнение определенной деятельности - применения отдельного (приема или технического средства, использования конкретной методики и т.д. Содержанием правил являются четко сформулированные условия применения и использования средств, приемов и методов, нарушение которых либо отклонение от их требований препятствует достижению цели. Правило можно охарактеризовать как строго оговоренное условие реализации конкретного решения в определенной ситуации. Выступая необходимым элементом упорядоченной деятельности, правило не может носить рекомендательный характер. Его исполнение обязательно, поскольку иное препятствует либо, как указали выше, вообще исключает достижение цели.

Криминалистическая рекомендация также несет в себе элементы обязательности, так как предлагает наиболее целесообразный порядок деятельности, отступление от которого усложняет или исключает достижение цели. Однако обязательность исполнения как характерный признак может быть распространена не на все криминалистические рекомендации, а лишь на отдельные из них.

Рекомендация представляет собой сложное образование, включающее и определенные правила, отражающие реализацию элементов ее содержания, например, правила применения используемых технических средств. Поэтому, недопустимо отождествлять приемы и криминалистические рекомендации. Ибо, криминалистическая рекомендация по своему содержанию шире и многогранней и включает в себя *приемы* как один из составляющих ее компонентов.

Современные задачи совершенствования адвокатской деятельности по защите клиентов ставят перед криминалистикой **проблемы**: а) интенсификации использования имеющихся средств, приемов и методов и б) активизации привлечения новейших достижений науки и техники в обеспечение эффективной защиты клиентов в уголовном процессе.

⁶⁵ Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. М.,1973, стр. 109.

Это требует отнесения к массиву рекомендаций науки не только сформировавшихся советов и пожеланий по рациональному осуществлению адвокатской деятельности, но и предложений, идей по использованию различных научно-технических достижений в целях ее совершенствования. Предложения такого рода не всегда содержат исчерпывающую информацию о порядке и условиях применения предлагаемого новшества. Иногда высказывается лишь идея применения определенного средства. Отнесение их к числу криминалистических рекомендаций обеспечит активизацию их доработки, а, следовательно, ускорит применение в адвокатской практике.

Предлагаемый подход отражает трактовку криминалистической рекомендации как сложного системного образования, включающего: а) само научно-техническое достижение, б) условия и правила его применения, в) порядок использования результатов его применения в уголовно-процессуальной деятельности.

Научно-техническое достижение служит основой научной рекомендации. Им может быть техническое средство, тактический прием или методика работы с доказательственной информацией, т.е. способ решения задачи. Источники возникновения этого достижения бывают разные: данные, как криминалистики, так и других областей знаний. При использовании последних, криминалистику, естественно, интересует источник рождения конкретного достижения, как правило, уже определенным образом апробированного, зарекомендовавшего себя в «материнской» области применения, и в силу этого являющегося в определенной степени аксиоматичным. Задачи криминалистики в этом направлении имеют, скорее всего, конкретизирующий характер, сориентированный на определение условий применения и эксплуатации, объема и пределов использования «заимствуемого» средства. Криминалистическая рекомендация обязательно должна содержать указания об *условиях применения предлагаемого средства*, поскольку без этого конкретное новшество не может стать достоянием практики. В большинстве случаев криминалистическая рекомендация рассчитана на применение в определенной процессуальной ситуации, так как не может носить универсального характера. В противном случае речь шла бы об ограниченном наборе вариантов действий адвоката-защитника.

Применение конкретного достижения предполагает выработку определенного порядка, процедуры его использования, формулируемого **в виде правил**. «Суть этих правил заключается в установлении такого режима их использования, который не противоречил бы закону, требованиям норм морали, способствовал бы наиболее эффективному решению определен-

ных задач. Правила применения научно-технических достижений как элемент криминалистической рекомендации обладают определенной структурой, различны по содержанию и направленности, имеют свою специфику, детерминированную, в частности, степенью апробации. Правила должны не только способствовать максимально эффективному достижению целеполагающего результата, но и служить гарантией недопущения либо нейтрализации возможных негативных последствий применения современных научно-технических достижений».⁶⁶

Соглашаясь с вышеприведенным утверждением профессора Иркутского государственного университета России, В.И. Шиканова, мы добавим и уточним, что правила как форма упорядоченной деятельности органов уголовного преследования вместе с прокурором, защитником и суда имеют в своей основе не только естественно-научные положения. Они также должны соответствовать правовым предписаниям, важнейшее место среди которых занимают нормы уголовно-процессуального права.

Эти нормы регламентируют основные направления и условия применения научно-технических средств и *порядок использования полученных результатов*. Однако закон не может дать исчерпывающей регламентации всех положений и отношений, складывающихся по поводу применения научно-технических достижений. Здесь отметим, что наука уголовно-процессуального права определяет лишь общие принципы применения научно-технических достижений в процессуальной деятельности. А задача криминалистики, это разработать на уровне рекомендаций конкретный порядок использования научно-технических достижений.

Определение криминалистической рекомендации как *совета по выбору средств* из имеющегося арсенала не вызывает принципиальных возражений до тех пор, пока речь идет об известных приемах, средствах и методах. Однако совершенствование практики, развитие науки постоянно расширяют круг таких средств. Процесс обогащения практики достижениями научно-технического прогресса - явление сложное, многоплановое. В нем трудно четко разграничить разработку самого научно-технического достижения и определение порядка его использования, реализации результатов его применения, ибо криминалистика в соответствии со своим служебным предназначением не может что-либо создавать (тем более приспособлять) без учета специфики и потребностей адвокатской практики.

⁶⁶ Шиканов В.И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск, 1978, стр. 15.

По утверждению Э.Н. Левакова и Е.Н. Сидоренко, криминалистическая рекомендация - это не любое достижение науки, а такое, которое содержит конкретные *«советы, пожелания науки практике по каким-либо вопросам, входящим в предмет данной науки, направленные на совершенствование практической деятельности»*.⁶⁷

Мы, в качестве уточнения добавим, криминалистическая рекомендация - это «совет науки практике, но не разовое пожелание, рассчитанное на единовременный акт использования, а определенная сумма знаний, предназначенных для многократного применения в течение относительно длительного периода времени». Рекомендательный характер такого совета заключается не столько в выборе его из определенной совокупности подобных, сколько в возможности варьирования в сходных процессуальных ситуациях, так как криминалистические рекомендации обладают более широкой по сравнению с процессуальными правилами доказывания сферой действия.

О.Я.Баев подчеркивает, что «совет может быть дан лишь при наличии многозначности в возможных и допустимых способах действий. Если такой альтернативы нет, можно говорить о существовании единственного способа действий в определенной ситуации»⁶⁸. Идеальной криминалистической рекомендацией можно считать оптимальное предложение по разрешению конкретной ситуации.

По нашему мнению, в этом случае рекомендация перерастает из совета в предписание. Коль наука предлагает практике лучший из возможных вариантов действий, то такой совет перестает быть просто предпочтительным, а становится в определенном смысле обязательным для исполнения.

Углубление процесса разработки криминалистических рекомендаций, возрастание уровня познания и учета закономерностей и специфики адвокатской деятельности будет способствовать увеличению количества обязательных, т.е. наиболее действенных и эффективных в конкретных условиях рекомендаций. К их числу относятся, прежде всего, такие, которые законодатель из разряда советов переводит в четкие предписания (например, право выбора места опознаваемым, запрет постановки наводящих вопросов и т.п.). Конкретность формы и содержания (составных элементов) криминалистических рекомендаций важна не только для дальнейшего развития на-

⁶⁷ Левакова Э.Н., Сидоренко Е.Н. Система информации о научных рекомендациях по криминологии. М., 1978, Вып. 28, стр. 41-42.

⁶⁸ Баев О.Я. Криминалистическая тактика: понятие и система. В: Актуальные вопросы правоведения (информационные материалы). Екатеринбург, 1992, стр. 23.

уки, но и для удовлетворения потребностей практики. Чтобы практические работники могли рационально и без излишних затрат времени вести поиск необходимых рекомендаций в огромном их массиве (пусть даже систематизированном), рекомендации науки должны представлять собой развернутое и четкое указание образа действий. Только в этом случае наука войдет в плоть и кровь практики, превратится в составной элемент деятельности по защите клиентов в государственной сфере борьбе с преступностью.

Таким образом, с учетом сказанного, можно определить, что **криминалистическая рекомендация** (в рамках адвокатской тактики) - представляет собой результат развития науки и передовой практики, сформулированный в виде - теоретических положений, идей, суждений, особого рода предписаний, идеальные образцы, определенные стандарты, модели, типы поведения адвоката в характерных процессуальных ситуациях по защите прав и законных интересов клиента.

Акцентируем внимание читателю на разграничение понятий «*тактические приёмы и рекомендации, используемые защитой*», являющиеся непосредственным предметом данного исследования с «*методикой защиты*». Объективное ограничение размеров данной работы не позволяет широко и всесторонне высказаться по этим вопросам, но в порядке постановки проблемы хотелось бы обратить внимание заинтересованных коллег на следующее.

По нашему мнению, проблема, связанная с «*методикой уголовной защиты*» нуждается в серьезной научной разработке, поскольку в настоящее время адвокаты-практики испытывают острую потребность в методической типологии и систематизации способов, приемов, криминалистических возможностей уголовной защиты. Ниже мы остановимся на некоторые главные моменты данной категории.

Термины «метод», «методика», «методология», на первый взгляд, не скрывают своей сущности. В словаре иностранных слов методика определяется как «совокупность методов, приемов целесообразного проведения какой-либо работы».⁶⁹ Методика определяется и как конкретные приемы, средства получения и обработки фактического материала⁷⁰. Метод - 1) способ познания, исследования явлений природы и общественной жизни; 2) прием, способ или образ действия. По определению Гегеля: «метод - это всеобщее правило, способ познания, душа всякой объективности». Мето-

⁶⁹ Словарь иностранных слов. 9-е изд. М., 1982, стр.307.

⁷⁰ Спиркин А.Г. Философия. Учебник. М., 2002, стр. 452.

дология (от греч. *methodos* - методы и *logos* - учение, наука) в самом простом понимании есть наука о методах.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что метод является частным понятием по отношению к более общим понятиям методики и методологии. Но если методология - это учение о методах, совокупность методов, применяемых в какой-либо науке, то методика - это также совокупность методов, причем применяемых с особой целью - наиболее целесообразно выполнить какую-либо работу.

Человек разумный (*homo sapiens*) в своей жизни использует два вида методов: - методы познания как деятельность мозга, мышление еще до конкретной практической работы; и, - методы работы как уже непосредственная практическая деятельность мыслящих людей. Из этого вытекает логический вывод, что существуют и разные виды методологий. «Новая философская энциклопедия» выделяет два основных ее вида: 1) Философская методология и 2) Методология деятельности (иначе профессиональная методология).⁷¹ Философская методология возникла еще во времена античности, ее родоначальники Сократ, Платон, Аристотель. Основу философской методологии составляла такая наука как логика. На заре туманной юности наук о мышлении она была царицей всех тогда существовавших наук. К настоящему же времени растворилась в сотнях нынешних наук, очевидно потеряв былую самостоятельность. Однако полезная для адвокатов роль философской методологии ограничена. Она по своей общенаучной сути не должна и не может доходить до изучения методов работы специалистов в разных сферах практической человеческой деятельности. Это задача других учений. Методология деятельности как самостоятельная наука получила признание лишь в прошлом веке. Если говорить о ее «первопроходцах», то среди них, прежде всего, нужно назвать отца научного менеджмента - американского ученого Ф.У. Тейлора.

Уже оба идентичных названия такой науки - «Методология деятельности» или «Профессиональная методологи» - говорят о том, что основной предметной областью ее являются методы работы. При этом есть одно существенное «однако». Эта наука, на наш взгляд, не уделяет достаточного внимания методам познания. Профессиональная методология в уголовной защите будет несостоятельна без методов познания, без мыслительной деятельности субъекта с особой уголовно-процессуальной и криминалистической функцией - *функцией защитника*, особенно в период трансфор-

⁷¹ Новая философская энциклопедия. Том II. М.: Изд-во «Мысль», 2001, стр. 553 - 555.

мации самой формы уголовного судопроизводства с розыскной на состязательную. Мы предполагаем возможным в интересах теоретического обеспечения адвокатской деятельности пойти дальше и говорить о самостоятельном виде - о *прикладной методологии защиты*. Прикладной ее характер обусловлен, помимо всего прочего, еще и тем, что хотя значительная часть приемов, средств и инструментов защитительной деятельности адвоката (его криминалистических возможностей) содержатся в виде норм уголовно-процессуального законодательства, либо составляют особую предметную область науки криминалистики, еще более значительная их часть - это эмпирический опыт отдельных адвокатов, передаваемый в пособиях, газетных и журнальных публикациях, а иногда и из уст в уста. В криминалистической литературе обоснованно отмечается, что тактика и методика защиты в значительной части имеют ненормативную основу и сами по себе нормами права не регулируются. Именно поэтому нам представляется уместным обсудить возможность существования отдельной синтезированной прикладной методологии защиты. Во-первых, от философской методологии она перенимает использование ее методов познания, а от профессиональной методологии - применение ее методов эффективной работы. Во-вторых, она производна от эмпирического опыта и может быть ориентирована на конечные, прикладные, результаты методологической деятельности, а именно на свою материализацию в научные методики защитной деятельности адвоката, то есть на разработку разного рода стандартов, правил, положений и других фиксированных нормативных документов, вплоть до Деонтологического Кодекса (адвокатской этики), Закона «Об адвокатуре», УПК РФ.

На сегодняшний день вопрос о существовании методики профессиональной защиты вообще и по отдельным видам уголовного преследования, в частности, уже перешел из эмпирической в область научного знания. Однако, если понятие «методика расследования уголовного дела» давно и тщательно разработано, то понятие методики профессиональной защиты все еще остается дискуссионным.

Так, по мнению В.Л. Кудрявцева, методика защиты - это обусловленная предметом доказывания *«система средств и способов защиты, используемых защитником в оптимальной последовательности»* во время своего участия как на судебном следствии в целом, так и в производстве отдельных следственных действий в целях защиты прав и законных интересов подсудимого.⁷² О.Я. Баев и М.О. Баев определяют ее как *«систему научных*

⁷² Кудрявцев В. Л. Некоторые проблемы совершенствования деятельности адвоката-защитника на судебном следствии. Автореф. ...дисс. к. ю. н. Челябинск, 2002.

положений и разрабатываемых на их основе рекомендаций по организации и осуществлению профессиональной защиты от уголовного преследования в совершении преступлений». ⁷³ Зашляпин Л.Н. относит к методике защиты эффективную деятельность адвоката, охватывающую периоды ведения адвокатом дел определенной категории или вида. ⁷⁴

Мы предпринимаем попытку подойти к определению понятия «методика профессиональной защиты по уголовным делам» (или не менее традиционно - «методика уголовной защиты») через установление применимости этого понятия к элементам и формам защитительной деятельности адвоката на различных стадиях уголовного судопроизводства и в связи с ее (деятельности) криминалистическим обеспечением.

Многообразие проявлений организованной и эффективной адвокатской деятельности в уголовном судопроизводстве возможно научным образом структурировать и сепарировать только используя устоявшиеся уголовно-процессуальные и криминалистические критерии, а также основанную на них описательную классификацию и систематизацию. Ожидаемый прикладной эффект такого подхода состоит в том, чтобы установить содержательные параметры (пределы) понятия «**методика защиты**» - очевидно, смежные, но не смешиваемые с границами понятия «**тактика защиты**». В качестве образного сравнения позволим себе использовать пример с физико-химическим термином «кристаллическая структура», указанный российским адвокатом из города Воронежа Бородин С.В., на своём сайте в интернет ⁷⁵. Так вот, «кристаллическая структура» методики уголовной защиты наполнена элементами и приобретает формы, которые принято называть *средства и способы защиты* (ст. 67 ч. (1) УПК РФ). По мнению адвоката Бородина, с которой мы полностью согласны, средства и способы уголовной защиты, образующие любую методику защиты («кристаллическая структура» защиты), возможно классифицировать, например, так: *Средства* - это простейшие элементы методики защиты, к которым относятся - приемы, акты, ходы, действия и т.д. (например, составление текста опроса свидетеля защитником, внесение защитником письменных

⁷³ Баев М. О. Научные положения методики профессиональной защиты по уголовным делам. В: М. О. Баев, О. Я. Баев. Тактика, методика и стратегия профессиональной защиты. Екатеринбург: Изд. «Чароид», 2005.

⁷⁴ Зашляпин Л. А. Методика профессиональной защиты в предварительном следствии: Историко-логический анализ понятия. В: Тактика, методика и стратегия профессиональной защиты. Сб. статей. Екатеринбург: Изд. «Чароид». 2005.

⁷⁵ Бородин С.В. К вопросу о методах и методике в профессиональной защите по уголовным делам. <http://www.abc-advocats.ru/publicacii> (просмотр: 24.07.2018).

замечаний в протокол следственного действия, консультация адвокатом подзащитного по месту содержания последнего, использование права на последнюю реплику в прениях сторон и т.п.). *Способы* - это сочетания простейших элементов методики защиты, среди которых - формы, методы, фазы, акции, маневры и т.д. (например, составление и представление защитником жалобы на действия органа уголовного преследования прокурору и, соответственно, в суд в порядке ст. 298-299/1 УПК РМ; ознакомление с материалами уголовного дела совместно либо отдельно с подзащитным, с применением либо без применения технических средств и т.п.). На пути к определению искомого понятия мы будем исходить из тезиса о том, что методика уголовной защиты вообще и в абстрактном плане, в частности, включает в себя (как феномен и как особая процессуальная функция): - *стандарты* (условно-обязательные для каждого защитника средства и способы защиты, «прописные истины» уголовной защиты); - *ординарные методики* (усредненно- типовые, не оригинальные методики, средства и способы защиты, сочетаемые применительно к этапу уголовного судопроизводства, категории или виду вменяемого подзащитному преступления и т.п.); - *казуальные методики* (по конкретному делу, оригинально-индивидуальные методики, средства и способы защиты, адвокатские «*ноу-хау*»). Стандарты, как условно-обязательные *средства и способы защиты*, как правило, установлены либо предусмотрены нормами международного или национального законодательства в области уголовной защиты. Например, «Основные положения о роли адвоката», принятые восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступлений в 1990 году, предусматривают обязанность адвоката по отношению к клиенту консультировать его о правах и обязанностях, разъяснять принципы работы правовой системы.⁷⁶ Кроме того, заметим здесь также, что в силу ст. 68 УПК РМ адвокат с момента принятия на себя обязательства защищать интересы проходящего по делу лица - представляет документы или другие средства доказывания для приобщения их к уголовному делу, присутствует при признании в качестве подозреваемого, при предъявлении обвинения. Кроме того, к стандартам следует относить и отдельные, принятые органами адвокатуры правила адвокатской профессии (корпоративные каноны), регламентирующие адвокатскую деятельность вообще и, в частности, средства и способы профессиональной защиты. В нашем понимании, стандартами являются

⁷⁶См.: Frunză Iurie. Organizarea profesiei de avocat în Republica Moldova. Chişinău, 2011, с.33,38.

и устойчивые (шаблонные, ставшие формулярными) виды адвокатских вербальных (устных и письменных) актов, таких как, например, заявление о вступлении в уголовное дело в качестве защитника, заявление о вызове свидетелей, экспертов и специалистов в судебное заседание в порядке ст. 364 УПК РМ и т.п.

Стандарты защиты и типовые методики защиты в адвокатской деятельности, - это своего рода «прописи и буквари» уголовной защиты.

Здесь считаем возможным напомнить, что некоторые авторы разграничивают понятие *средств и способов* защиты. Под средствами защиты, как правило, понимают деятельность, вид деятельности, права защитника, а под способами - правила, приемы, методику, обряды защиты. Вместе с тем, по справедливому мнению многих авторов и средство, и способ - это действие, которое может быть выражено в уголовном процессе в виде деятельности, осуществляемой вне правоотношений (составление ходатайств, жалоб, заявлений и др.) либо в форме правоотношений (участие в следственных действиях и др.).

Но, возвращаясь к методикам, считаем, что высший уровень профессионального мастерства адвоката, воплощение идеальной фигуры защитника, в нашем понимании дает обладание *казуальной методикой*. Казус, по словарю С.И. Ожегова - это сложный, запутанный случай. В римском судопроизводстве существовал термин «*causa*», объединяющий дело или причину. От латинского «*casus*» произошло слово «казуистика» - рассмотрение отдельных судебных дел (казусов) с точки зрения существующих норм права. Попутно заметим, что переносный смысл казуистики - изворотливость в доказательстве ложных или сомнительных положений - нами не принимается во внимание. «*Казуальная*» - значит, существующая по причине казуса, дела. Итак, *казуальная методика* - это избранный защитником адвокатский инструментарий по конкретному уголовному делу. Казуальная методика - это то, что реализует защитник здесь и сейчас по принципу «вчера было рано, а завтра будет поздно». Казуальная методика - это и неожиданный, но точный аргумент в стандартном ходатайстве адвоката. Казуальная методика - это и защита в уголовном деле объемом более 50 томов по обвинению в экономических преступлениях восьмилетней давности (когда необходимо применить изменившееся законодательство; правильно установить существовавшую нормативную среду того вида хозяйственной деятельности, в котором произошло инкриминируемое деяние; учесть динамику криминализации и уголовной политики в стране). Казуальная ме-

тодика - это также и внесение адвокатом собственных денежных средств в депозит суда в качестве залога во избежание применения к неимуществу подзащитному содержания под стражей.

Для сравнения: Хирург, приступающий к операции, точно знает, что ему будут необходимы скальпель, пинцет, зажим и иглодержатель. Но вот по ходу стандартной операции у пациента выявляется особенность строения, например, левого желудочка сердца. Происходит неожиданная остановка сердечной мышцы. В связи с этим срочно необходимы аппарат искусственного дыхания, кровезаменители или электрошок. И они имеются наготове в той же операционной. Больной спасен! Вывод: чем выше базовая оснащённость спасающего, чем больше набор его профессиональных инструментов - тем эффективнее результат, тем вероятнее спасение.

Равнозначно все происходит и в области профессиональной защиты по уголовным делам вообще и, в частности, в вопросах ее методики. Как только адвокат приступает к защите по уголовному делу, возникает новое правовое пространство, ограниченное, с одной стороны, целями и задачами защиты по конкретному делу, а с другой - возможностями (интеллектуально-организационными, в основном) самого защитника.

Ограниченное самим фактом уголовного дела новое правовое пространство существует одновременно и совместно (вместе) с защитой, обвинением и судоговорением. Они действуют и передвигаются в различных направлениях и плоскостях, нападают, защищаются, рассуживают - короче, находятся в постоянном взаимодействии. Разнообразии возможностей приводит начинающего защитника в замешательство.

Можно ли разобраться во всем этом? Вполне! Ведь все изменения в уголовном деле происходят в результате действий и ходов каждого из участвующих. Эти ходы не случайны. Они объединены общей целью - реализовать свою функцию в уголовном деле: доказывать виновность и уливать; защищать и оправдывать; оценивать и судить.

Из таких целеустремленных ходов часто слагаются целые маневры, планы действий и процессов. Обычно планы намечаются заранее и составляют то, что мы называем стратегией; выполнение этих планов - задача тактики. Повторяем, что стратегия выясняет, что нам нужно сделать, какие задачи разрешить, чтобы достигнуть намеченной цели; тактика - как мы это сделаем, а методика - чем воспользуемся при этом, каким средством или способом защиты. **Для образности:** По меткому сравнению О.Я. Баева по поводу уголовной защиты и шахмат: **тактика** - это когда нужно ре-

шать, какой вариант «сицилианской защиты» выбрать играющему, а **методика** - это как ходят участвующие в этом фигуры.⁷⁷

Наша казуальная методика в такой интерпретации - это системное видение всех возможных ходов своих фигур на данном этапе игры.

По нашему мнению, современным исследованиям в области профессиональной защиты по уголовным делам недостает (особенно при анализе ее доказывающей роли, неравноправной состязательности или асимметричного криминалистического обеспечения) адекватного антропологического подхода. Защита по уголовным делам представляет собой не только процессуальную, но и социальную функцию. Общеизвестно, что на стороне обвинения - «репрессивный аппарат»: «механизм государственного принуждения», «следственная машина» и т. п. А на противоположной - на стороне защиты - человек защищает человека правом.⁷⁸

Каждый адвокат, принимая поручение на защиту, оценивает свои возможности, свой профессиональный багаж, свой процессуальный потенциал с позиции адвокатской необходимости и достаточности, с высоты владения искусством защиты, - по отношению к сути обвинения, личности подзащитного, характеру текущей правоприменительной практики в городе, районе и стране и т.п. Именно из совокупности этих факторов рождается среда, формирующая оригинальную методику защиты по конкретному уголовному делу.

К числу причинно-следственных факторов любой казуальной методики можно также отнести, например, следующее: 1) *Информационное и организационно-техническое обеспечение адвокатской деятельности* (правовые базы данных обогащают инструментарий защитника текстами предшествующих судебных актов, мониторингом текущего законодательства; защита подсудимого двумя адвокатами, а также адвокатом с помощником (стажером) будет результативней, чем одним защитником); 2) *Сравнительная процессуальная сила приемов и способов защиты, которыми владеет адвокат* (например, устное заявление либо ходатайство воспринимается иначе, чем письменное, а мотивированное, насыщенное аргументами письменное заявление об отводе эксперта защитником будет эффективнее, чем его немногословное возражение по поводу назначения экспертизы, записанное в протокол ознакомления следователем); 3) *Особенности профес-*

⁷⁷ Баев М.О., Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика: научно-практическое пособие. М.: Изд-во «Экзамен», 2005, стр.74.

⁷⁸ См.: Frunză Iurie. Указ. соч, стр.26.

сиональной манеры защитительной деятельности адвоката (эрудиция, предшествующий опыт, психологизм, артистизм и т.п.).

К числу примеров оригинальных методик защиты, своеобразных адвокатских «ноу-хау» можно отнести также: 4) *Инициирование защитником через судебную инстанцию обращения-запроса в Конституционный Суд РМ*, в результате которого признаются неконституционными нормы закона, на котором базируется обвинение, или устраняется (в пользу подзащитного) неопределенность в уголовном правоприменении бланкетных норм; 5) *Инициирование защитником лица, обвиняемого в налоговых преступлениях, процедуры в порядке административного суда* (обжалование незаконного акта налогового органа, послужившего поводом для возбуждения уголовного дела), в результате которой возникает положительно преюдициальный либо оправдывающий действия подзащитного акт административного суда; 6) *Использование защитником собственной видеозаписи* при проведении опроса граждан; и еще множество способов и приемов искусной уголовной защиты, открытых адвокатами и их изощренными жадой справедливости адвокатскими умами.

С учетом вышеизложенного, обращаясь вновь к определению понятия «методика защиты по уголовному делу», считаем возможным, что ее можно дефинировать как *систему научных знаний об элементах и формах защитительной деятельности адвокатов в уголовном деле в их совокупности, а также систему научных рекомендаций о способах и средствах уголовной защиты.*

Но повторяем, что данная проблема нуждается в серьезной научной разработке в отдельной работе.

Сейчас обратимся вновь к характеристике тактических приёмов и рекомендаций по уголовному делу, а конкретно к их признакам.

Признаки (свойства-требования) тактических приёмов и рекомендаций

В науке и практике высказывают мнение относительно того, что тактические приемы и рекомендации должны обязательно соответствовать определенным признакам-свойствам-требованиям.

Например, Е.Г. Мартынчик и В.В. Титаренко считают, что «тактические приёмы и рекомендации, используемые защитой, должны отвечать определенным требованиям. К ним относятся: 1. Законность используемых адвокатом тактических приёмов и рекомендаций. 2. Научная обоснованность приёмов и рекомендаций. 3. Соответствие их нормам морали и профессиональной этики адвоката. 4. Рекомендательный характер тактических

приёмов защиты подозреваемого, обвиняемого (подсудимого). 5. Направленность рекомендаций и приёмов на достижение общих и частных целей деятельности адвоката по осуществлению функции защиты»⁷⁹.

Правильный выбор соответствующих условиям конкретной ситуации тактических приёмов обеспечивает быстроту и результативность решения задач расследования. Этот выбор предполагает «извлечение» из множества возможных того приёма, который окажется наиболее эффективным. Для этого требуется систематизация тактических приёмов, позволяющая осуществлять требуемый выбор из «блоков» аналогичных по своей направленности приёмов. Молдавский криминалист Михаил Георгицэ отмечает: «В настоящее время претерпевает закономерный пересмотр ставшее традиционным понимание тактических приёмов как произвольно избираемой программы производства того или иного следственного действия. Между тем, современное состояние криминалистической тактики позволяет ставить вопрос о разработке типичных систем тактических приёмов при организации действий в стадии уголовного преследования. Создание таких систем вовсе не противоречит творческому характеру и свободному выбору тактических приёмов, а облегчает избрание такой последовательности, и комплексности последних, которая обеспечивает быстрое решение поставленной задачи в конкретной обстановке»⁸⁰. Другой молдавский криминалист, Георгий Голубенко указывает, что «тактические приёмы многообразны и многосторонни, как и закономерности вариантов проявлений человеческих реакций и поступков, которые должны быть охвачены системой приёмов с учётом особенностей ситуаций и целей их применения»⁸¹. Р.С Белкин в качестве критериев условий допустимости приёмов указывает на следующие: 1. Законность, т.е. соответствие букве и духу закона; 2. Избирательность, т.е. направленность воздействия только на определённых лиц и нейтральность по отношению к остальным; 3. Нравственность, т.е. соответствие принципа морали и нравственности.⁸²

Соглашаясь с этим мы, исходя из того, что в науке отмечают три группы критериев - *общенаучные, правовые, и этические*, кроме того, укажем и на *научную обоснованность и эффективность* как критериев условий допустимости приёмов.

⁷⁹ Мартынич Е. Г., Титаренко В. В. Указ.соч., стр. 31.

⁸⁰ Gheorghijă Mihail. Tezele generale ale tacticii criminalistice. Chişinău, 2004.

⁸¹ Golubenco Gheorghe. Criminalistica: obiect, sistem, istorie. Chisinau, 2008.

⁸² Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т.3. М., 1997, стр. 220-221.

Быховский И.Е., указал ряд запретов применительно к нравственной стороне тактических приёмов:

- не унижать честь и достоинство личности;
- не использовать неосведомлённость участников процесса по правовым вопросам;
- не способствовать развитию низменных чувств, совершенно аморальных поступков.⁸³

Применительно к результатам использования конкретных средств и приёмов (доказательствам) П.А. Лупинская указывает следующие критерии допустимости: 1. Получение надлежащим субъектом; 2. Получение из источников, предусмотренных законом; 3. Получение с соблюдением правил; 4. Соблюдение требований закона в части фиксации хода и результатов следственного действия.⁸⁴

Как видно из приведённых перечней, в качестве критериев допустимости указываются самые разнообразные условия (требования) и весьма разно-уровневые, один из которых достаточно конкретны (законность, нравственность), другие (избирательность) носят слишком общий характер. Многие из них слишком неопределённые и не позволяют бесспорно конкретизировать, что правомерно, а что недопустимо. Например, все авторы единодушны в отношении недопустимости обмана, но что трактовать в качестве обмана, а что - допустимого уровня маневрирования информацией, мнения диаметрально расходятся.

При проведении расследования любое действие и любая полученная информация одновременно защищают права и интересы одних лиц и затрагивают права и интересы других. Следовательно, и законодатель, и учёный, и практик, решая любой конкретный вопрос, должны учитывать эту взаимосвязь (взаимовлияние) и в соответствии с этим определяться, чему именно отдать приоритет в каждом конкретном случае. В этом плане, В.П. Бахин считает, что «внедрение достижений науки и техники для сбора доказательств (через систему криминалистических рекомендаций) является магистральным. Использование в уголовном судопроизводстве может быть рекомендовано не любое достижение науки, и лишь те из них, которые соответствуют требованиям уголовно-процессуального закона, и

⁸³ Быховский И.Е., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. Допустимость тактических приемов при допросе. Волгоград, 1989, стр. 18.

⁸⁴ Лупинская П. А. «Адвокат в уголовном процессе». М.: Новый юрист, 1997, стр. 203.

прежде всего, в части обеспечения прав, и свобод, интересов личности, гарантированных Конституцией».⁸⁵

Бахин В.П. приводит следующие методы получения информации, об использовании которых в уголовном судопроизводстве высказываются противоположные точки зрения. Один из них – «метод тактического воздействия на основе использования биоритмологического паспорта личности». Суть его состоит в том, что рекомендуется использовать для допроса в критические дни биоритмического функционирования человека. В такие дни человек менее активен, заторможен, склонен к совершению ошибок, не характерных для его обычного поведения, т.е. ослаблены защитные функции организма. Это науке известно давно и имеются рекомендации по учёту критических дней в жизнедеятельности человека. При всем этом, отметим, что при применении этого метода должны соблюдаться требования нормы части (3/1) ст. 104 УПК РМ - продолжительность непрерывного допроса подозреваемого, обвиняемого, подсудимого и ст.107 УПК РМ, - время и продолжительность допроса свидетеля, согласно которым допрос данных лиц не может длиться непрерывно более 4 часов, а общая продолжительность допроса в течение дня не может превышать 8 часов с правом на 20-ти минутный перерыв.

В.П. Бахин считает, что «в уголовном судопроизводстве использование данного метода, допрашиваемого предлагается использовать в момент снижения активности его организма, а именно – полноты и правильности оценки происходящего, способности к защите своих интересов». Второй, это *метод гипнорепродукции*. В прошлом вопрос об использовании гипноза при расследовании преступлений, хотя и редко, но «всплывал» на страницах печати, потому что нарушение прав и унижение достоинства личности гипнотизируемого были достаточно очевидны. В настоящее время у гипноза появились активные пропагандисты и сторонники. Необходимость применения гипноза аргументируется не только тем, что «использование метода гипнорепродукции позволяет значительно увеличить объём информации при проведении допроса, но и тем, что отчаявшийся, запуганные люди все менее охотно идут на контакт со следствием, судом, всё реже говорят правду. Но есть и другие мнения. Поскольку в гипнотическом состоянии человек беспомощен, не может контролировать ситуацию и защитить себя, *гипноз* не может использоваться в уголовном

⁸⁵ Приводиться из лекции Бахина В.П. «Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики». Киев, 1999, стр.25.

судопроизводстве. «Подобная форма влияния на людей, - указывает А.Р. Ратинов, - неприемлема». Третье, проблема *полиграфа (детектора лжи)*. Полиграф - многоцелевой прибор, предназначенный для одновременной регистрации дыхания, кровяного давления, биотоков и других физиологических процессов. В сфере правоохранительной деятельности его используют для обнаружения не искренности испытуемого на основе фиксации реакции организма на задаваемые вопросы. Одни учёные (И.Ф. Пантелеев, П.С. Элькиндр) - категорически против его использования, поскольку «такие приёмы в судопроизводстве решительно противоречат элементам нравственным нормам и унижают человеческое достоинство тех, кто подвергается подобным испытаниям», другие (П.И. Гуляев, В. Коммисаров) - считают использование полиграфа необходимым и целесообразным.⁸⁶

В. Богданов и П. Клемешов, высказывают предложения об использовании ряда других не традиционных средств и методов: *ясновидения, телепатия, астрология, лозоходства* и т.п.⁸⁷ При их оценке не следует исходить из принципа «недопустимо, потому что нельзя» - это не научный подход. Требуется в отношении каждого отдельного средства дать аргументированный ответ с научной достоверности и объективности, этической защищённости личности и соответствия правовым основам и правилам уголовного судопроизводства.

Здесь довольно трудно определиться, но, по нашему мнению, применение гипноза, биоритмологического паспорта пока ещё не оправданно. Для этого необходимо провести ещё много исследований и закрепить их определённым образом законодательно. Хотя детектор лжи в УПК РМ законно детально не закреплён как средство доказывания, всё-таки на практике он уже применяется. Поэтому его данные не могут служить доказательством. Тогда у нас возникает вопрос, а следует ли использовать такие нетрадиционные тактические приёмы, если их результаты не могут служить доказательством по делу? Они могут быть полезны лишь для раскрытия преступлений.

Обобщая выше изложенное, можем суммировать, что *тактические приёмы и рекомендации*, применяемые защитником в ходе уголовного преследования и судебного разбирательства должны отвечать следующим требованиям: 1) основываться на уголовно-процессуальном законе;

⁸⁶ Весь цитируемый материал приводится из лекции Бахина В.П. «Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики». Киев, 1999, стр.26-27

⁸⁷ Богданов В., Клемешов П. Следствию помог экстрасенс. В: Социалистическая законность, 1991, №8.

2) соответствовать принципам морали и профессиональной этики; 3) быть научно-обоснованным и эффективными.

Исходя из этого, можно сделать вывод, что если тактические приемы и рекомендации, не обладают хотя бы одним из вышеперечисленных признаков (например, не соответствует этическим нормам), то это уже не тактические приемы и рекомендации и их не следует применять.

Выводы и предложения

1. С середины 90-х годов 20-го столетия ставится вопрос о необходимости научного исследования тактики профессиональной защиты.

2. Несмотря на то, что ряд авторов в своих трудах широко используют словосочетание «*тактика защиты*» в криминалистической науке это понятие пока не получило общего признания. При всем этом, в настоящее время в странах с развитой демократией зарождается новая отрасль правового знания «криминалистика защита». А некоторые авторы предлагают её определить, как «теорию профессиональной защиты». По их мнению, вопросы тактики деятельности защитника должны развиваться не в рамках криминалистики, а «отпочковаться» от неё, как в свое время криминалистика от уголовного процесса, в самостоятельную науку. Но по нашему убеждению, в настоящее время такие предложения несколько поспешны, имеют прогнозируемый характер, так как теоретические и методологические основы тактики профессиональной защиты составляют положения криминалистических учений и теорий.

3. Другие ученые полагают, что разработка тактических рекомендаций в рамках криминалистики является не только нелогичным, но и недопустимым по отношению к криминалистике. Анализ этой точки зрения позволяет сделать следующий вывод: - они полагают, что это не что иное, как «использование защитником положений криминалистики в своей профессиональной деятельности». Однако представляется, что речь идет именно о «тактике защиты», поскольку это позволяет увязать тактику защиты с положениями закона и функцией защитника в сфере уголовного судопроизводства. Все же, мы полагаем, что понятие «использование защитником положений криминалистики в своей деятельности» несколько шире, чем понятие «тактика защиты», и это предполагает знание и использование любых данных криминалистики, возможно и не связанных с тактической деятельностью защитника на стадии досудебного производства и судебного разбирательства.

4. Обобщая анализируемый материал, мы с достаточной полнотой можем определить, что:

4.1. Стратегия защиты в уголовном процессе - это обуславливающая тактику участия защитника в процессуальных действиях и процессе доказывания позиции по делу, основанная на оценке его обстоятельств, поставленной цели и намеченных способах ее достижения. Стратегия - это генеральная программа действий защитника на весь период уголовного преследования и судебного разбирательства, включая апелляционное и кассационное производство. Стратегия - это искусство руководства процессом защиты.

4.2. Позиция защиты по уголовному делу – это совместно выработанное отношение защитника и подзащитного к предъявленному обвинению, юридической квалификации деяния, к доказанности или недоказанности обвинения, обстоятельствам, отягчающим или смягчающим ответственность, а также освобождающим от уголовной ответственности.

4.3. Тактику в общем смысле определяется как систему приёмов, либо систему рекомендаций. Единственное в чём сходятся учёные так это то, что тактика есть, прежде всего, борьба за отстаивание интересов. Что же касается тактики защиты, то нам представляется более оптимальным определение, в котором включена совокупность как приёмов, так и рекомендаций.

4.4. **Тактический приём** (в смысле тактики защитника в уголовном процессе) это «разработанный на основе закона и данных специальных наук, и главным образом логики, психологии, а также обобщения адвокатской практики наиболее рациональный и эффективный способ действий, для правильного применения логического метода познания, формирования психологии отношения адвоката-защитника с другими участниками уголовного судопроизводства, организации в строгом соответствии с законом рассмотрения уголовных дел в целях успешного оказания квалифицированной юридической помощи подзащитному в рамках уголовно-процессуальных норм». А под тактическим приемом защиты (конкретно в судебном следствии) понимается «способ наиболее рациональной деятельности защитника, позволяющий достичь заранее определенного результата, направленного на опровержение предъявленного обвинения, либо выявление обстоятельств, смягчающих виновность подсудимого».

4.5. Криминалистическая рекомендация - это «совет науки практике, но не разовое пожелание, рассчитанное на единовременный акт использования, а определенная сумма знаний, предназначенных для многократ-

ного применения в течение относительно длительного периода времени». А криминалистическая рекомендация (в рамках адвокатской тактики) представляет собой результат развития науки и передовой практики, сформулированный в виде теоретических положений, идей, суждений, особого рода предписаний, идеальные образцы, определенные стандарты, модели, типы поведения адвоката в характерных процессуальных ситуациях по защите прав и законных интересов клиента.

5. Помимо прочего, приходим к выводу, что рекомендации не следует смешивать с тактическими приемами. Их можно рассматривать как форму и содержание: тактический прием - это образ действий по достижению цели, т. е. содержание, а рекомендация – это способ оформления предполагаемого средства, т.е. форма. Понятие-словосочетание «криминалистическая рекомендация» используется на всем протяжении развития криминалистики, однако до настоящего времени однозначного его понимания не выработано, что затрудняет полноценное использование достижений науки в адвокатской практике.

Юрий ФРУНЗЭ,
доктор права, доцент,
ведущий научный исследователь

3.6. РЕЙДЕРСТВО КАК УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

3.6. RAIDER ATTACKS AS A THREAT TO ECONOMIC SECURITY

Summary

The theme of “raiding” is voluminous and multifaceted. In the framework of this study, the authors propose to investigate the etymological origin of the word “raiding”, the conceptual apparatus of “raiding” used in the scientific world, to identify different types of “raiding” and to determine an approximate list of articles of the Criminal Code of the Republic of Moldova that can characterize the phenomenon of “raiding”.

Рейдерство: проблемы и пути решения

Жизненно важные национальные интересы Республики Молдова, как отмечается в «Стратегии национальной безопасности Республики Молдова»¹, состоят в обеспечении и защите независимости, суверенитета и территориальной целостности, незыблемости государственных границ, безопасности граждан, в соблюдении и защите прав и свобод человека, укреплении демократии, дающей возможность развивать правовое государство и рыночную экономику. Безусловным приоритетом политики безопасности Республики Молдова является соблюдение этих интересов

Таким образом, в рамках предлагаемой темы, следует отметить, что в современных условиях криминализации экономических отношений довольно широкое распространение приобрел сравнительно новый вид преступной деятельности – рейдерство (от англ. raid – налет, набег; raiders – лица, совершающие налеты, набеги) «корпоративный захват», который представляет реальную угрозу экономической безопасности². Следует отметить, что данные термины скорее литературные, ими условно обозначают имеющиеся в реальной хозяйственной практике случаи перехвата корпоративного контроля с использованием законных и незаконных средств.

¹ Постановление Парламента Республики Молдова «об утверждении Стратегии национальной безопасности Республики Молдова» № 153 от 17.07.2011 г. В: Monitorul Oficial Nr. 170-175, 14.10.2011, статья № : 499.

² Герасименко В.А. «Рейдерство – преступление или преступность» В: Ученые записки Крымского Федерального Университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки, 2015г., № 9 (67), с. 16.

Тем самым, понятие «рейдерство» первоначально имело отношения к морскому разбою - пиратству. Впервые он стал употребляться в Великобритании, стремившейся установить свое влияние на море. Понятие «рейдеры» возникло в XVI—XVIII веках в Великобритании, когда этим словом называли крупные военные корабли, которые разрушали вражеские коммуникации, топили транспорт и торговые суда. Современный термин, обозначающий недружественное поглощение предприятий и перераспределение собственности, появился в 1960-х годах прошлого столетия³.

Первой страной, придавшей этому понятию иной смысл, были Соединенные Штаты Америки (далее по тексту - США), подтверждением тому служат действия американского финансиста Дж. Гульда, который в ходе гражданской войны в США стал захватывать предприятия, которые должны были получить из казны крупный заказ на поставку товаров для армии. В конце XIX века рейдерством успешно занимался Джон Рокфеллер, который в качестве механизма принуждения использовал льготные цены на транспортировку нефти⁴.

Так, по мнению М.Г. Ионцева, недружественным поглощением является «установление над поглощаемой компанией или активом полного контроля в юридическом и физическом смыслах вопреки воле собственника (собственников)»⁵, то что «рейдерство – это недружественное поглощение предприятия против воли его собственников, имеющих преимущественное положение в данном предприятии, и (или) его руководителя» утверждает и И.А. Соколов⁶

В.В. Долинская⁷, Н. Лопашенко⁸ и А.В. Алехина⁹, рассматривают «рейдерство» как умышленные действия направленные на захват управления

³ Нагимова А.М., Нагимов Р.М. Недружественные поглощения в сфере бизнеса: корпоративное рейдерство. – Казань: Издательский Дом «Казанская Недвижимость», 2014, с. 6-7.

⁴ Волкова Т.В. Рейдерство как угроза экономической безопасности. (Электронный ресурс на 04.12.2018г.) <https://cyberleninka.ru/article/v/reyderstvo-kak-ugroza-ekonomicheskoy-bezopasnosti>; Сморгчова М.А. рейдерство как угроза бизнесу, 2016 г. № 26, с. 14.

⁵ Ионцев М.Г. Корпоративные захваты: слияния, поглощения, гринмэйл В: Ось-89, 2005, с. 9-10.

⁶ Соколов И.А. Состояние и развитие уголовно-правового механизма противодействия незаконному захвату юридических лиц (рейдерству): дисс. ... канд. юрид. наук / И. А. Соколов. – М., 2014, с. 18.

⁷ Долинская В.В. Криминализация корпоративных конфликтов. В: Законы России: опыт, анализ, практика. 2009, № 3, с 61

⁸ Лопашенко Н. Рейдерство. В: Законность, 2007, № 4, с. 8.

⁹ Алехина А.В. Криминальное рейдерство : уголовно-правовой и криминологический аспекты: Автореферат дис. ... кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2013, с. 9.

в хозяйственном обществе и осуществляемые посредством использования пробелов в существующем законодательстве, проведения актов недобросовестной конкуренции либо прямого нарушения норм иных отраслей права.

По мнению А.Р. Балаян¹⁰. «рейдерство» отождествляется с недружественным поглощением, и рассматривает его, как «криминальное завладение собственностью юридического лица, совершаемое под прикрытием, как правило, нескольких гражданско-правовых сделок, по сути, являющихся мнимыми и создающих видимость законного перехода собственности (предприятия, контрольного пакета акций, здания, сооружения, земельного участка и т.д.) от одного собственника к другому»

Таким образом, вышеуказанные авторы, ставят знак равенства между рейдерством и недружественным поглощением, включая сюда как законные, так и не законные действия по получению контроля над привлекательными для захватчиков компаниями.

В данном контексте не можем обойти такой важный аспект, как то, что в науке имеется точка зрения в отношении рейдерского захвата как положительного и неотъемлемого элемента влияющего на экономику страны. По мнению У.Т. Сайгитова, «рейдерство рассматривается как позитивное явление присуще цивилизованным странам»¹¹. То есть путем слияний и поглощений компаний, находящихся на грани кризиса, происходит переход собственности к более умелому управленцу. Также подобные сделки позволяют повысить конкурентоспособность компаний, увеличить объем продаж и привлекательность для инвесторов¹². Следует отметить, что применительно к реалиям Республики Молдова, вышеуказанную позицию, на данный момент, невозможно применить, поскольку, как показывает практика, переход прав собственности путем захвата имущественного комплекса юридического лица происходит с нарушением норм различных отраслей законодательства.

¹⁰ Балаян А.Р. Преступные «недружественные поглощения» предприятий в Москве. В: Российский следователь, 2008, № 13, с. 18-20.

¹¹ Сайгитов У.Т. Криминальное рейдерство в России: Монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015, с. 18.

¹² Восканян Р.О. Реализация стратегии роста стоимости инновационной компании посредством конгломератных сделок В: Экономический анализ: теория и практика, 2015, № 1 (400), с. 54-60.

Исходя из многочисленности мнений, касаемо предлагаемой темы, видится, что Герасименко В.А.¹³, раскрывает более подробно исследуемый нами феномен, а именно:

во-первых, агрессивная атака на компанию для захвата бизнеса или его части, т.е. получение контроля над бизнесом вопреки воле основных собственников;

во-вторых, враждебный захват бизнеса с нарушениями закона;

в-третьих, получение контроля в самом широком смысле одним предприятием над другим методами как законными, так и незаконными;

в-четвертых, захват активов при помощи инициирования бизнес-конфликтов;

в-пятых, недружественное поглощение имущества, земельных комплексов и прав собственности, которое осуществляется с использованием недостаточности правовой базы и с коррупционным использованием государственных, административных и силовых ресурсов;

в-шестых, тщательно спланированная система деятельности, направленная на получение чужой компании, осуществляющей предпринимательскую и (или) иные виды экономической деятельности, которая, как правило, включает в себя сочетание незаконных, полузаконных (не прописанных в законе, иными словами – противоправных, но не нашедших законодательного запрета) и законных способов приобретения привлекательного, но чужого бизнеса;

в-седьмых, особый вид враждебного поглощения, при котором ценные активы подвергшейся рейдерской атаке компании распродают, и бизнес перестает существовать;

в-восьмых, крайне опасное социальное явление, связанное с криминальными проявлениями в сфере экономики страны, направленное на похищение чужого имущества путем незаконного изменения права собственности, в том числе и недвижимости, с использованием обманных действий в правовой и судебной сферах государства, с последующим захватом собственности и применением или угрозой применения сил и средств, опасных для жизни и здоровья человека, с причинением владельцам имущества ущерба в крупном или особо крупном размере;

¹³Герасименко В.А. Рейдерство – преступление или преступность. В: Ученые записки Крымского Федерального Университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки, 2015г., № 9 (67), с. 80; Смирнов Г.К. Проблемы применения и совершенствования уголовного законодательства в России в сфере противодействия рейдерству. В: Российская юстиция, 2009, №12, с. 6-10.

в-девярых, захват имущества (ценных бумаг, производственных мощностей и бизнеса в целом – предприятия как объекта имущественных прав) помимо воли его собственника с применением средств и способов криминального характера (во всех известных случаях имели место элементы коррупции), а также приобретение крупных пакетов акций (поглощение) помимо установленной процедуры и воли менеджмента поглощаемой компании.

Так же следует отметить, что в результате анализа стратегического контекста и положения в Республике Молдова были выявлены главные угрозы для национальной безопасности: бедность, экономическая отсталость и энергетическая зависимость, приднестровский конфликт, напряженность и иностранное военное присутствие в зоне, внешнее давление, криминогенный фактор, коррупция, демографическая проблема и обострение проблемы миграции, здоровье населения, природные катастрофы, загрязнение окружающей среды, техногенные аварии, низкая информационная безопасность, нестабильность банковско-финансовой системы¹⁴.

Тем самым, экономическая отсталость и низкая информационная безопасность наряду со всеми вышеуказанными угрозами, выявленные в рамках Стратегии Национальной безопасности Республики Молдова, являются первыми факторами дестабилизации общества и в особенности экономической безопасности.

Следует отметить, что в индекс 2016 (2016 Index of Economic Freedom) вошли данные по 186 государствам. Индекс рассчитывается по 10 показателям экономической свободы, каждый из которых оценивается по шкале от 1 до 100 процентов, где значение 100 соответствует максимальной экономической свободе, а 0 — минимальной. Одним из этих показателей является защищенность прав собственности (Property Rights). Начиная с 1996 и вплоть до 2001 года, интересующий нас показатель находился на неизменном уровне, оцениваемом в 50%, а в 2002 году индекс рухнул до 30 %. Затем защищенность прав собственности скачкообразно понижалась на 5 % в 2009 и 2015 годах и на настоящий момент составляет 20%. Данное значение показателя характеризуется составителями Index of Economic Freedom как «слабая защищенность прав собственности вследствие неэффективности и коррупции».

¹⁴Постановление Парламента об утверждении Стратегии национальной безопасности Республики Молдова № 153 от 17.07.2011 г. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 170-175, 14.10.2011, статья № : 499.

рованности судебной системы» Экспроприация собственности определяется здесь как распространенное на практике явление¹⁵.

Исходя из вышеизложенной позиции, не можем не поддержать мнение В.Д. Дроздова и А.Б. Денисова¹⁶, где подчеркивается тот факт, что рейдерство следует рассматривать как экономически социально опасный феномен корпоративной преступности, существующий в наши дни, который просто не может существовать без связки с коррупцией и организованной преступности. Рассматриваемое преступное посягательство представляет реальную угрозу как бизнесу, так и государству, мешая обществу развивать свои потенциалы и поднимать экономику страны, подрывая доверие к государству как к гаранту безопасности. Отсутствие в законодательстве четкой регламентации рассматриваемого преступления усложняет работу правоохранительных органов, когда сотрудникам при квалификации деяния приходится «подводить» преступные действия под различные закрепленные в уголовном законодательстве составы преступлений. Что особенно актуально при переходе с «силового» на «предприимчивое» рейдерство, в котором переплетены сложные схемы корпоративного захвата собственности.

Одним словом, коррупционные действия является неотъемлемой частью сложившейся ситуации, соответственно этот феномен нуждается в комплексном исследовании. В данной научной работе, мы только подчеркнем данный феномен как один из основных разрушающих факторов системы в целом, но, поскольку, данный аспект не является предметом нашего исследования, ограничимся вышесказанным.

Так же следует отметить, что по своей сущности, рейдерство подразделяется на несколько видов: 1) легальное и 2) нелегальное.

1) Легальное рейдерство может быть:

1.1) добровольное и

1.2) недружественное.

2) Нелегальное рейдерство также может быть:

2.1) недружественное

¹⁵ 2016 Index of Economic Freedom. Russia [Электронный ресурс на 12.12.2018]: URL: <http://www.heritage.org/index/country/russia>; Балог М.М. Рейдерство как угроза экономической безопасности. В: Вестник Государственного Университета. Серия: Экономика. Право. Управление, 2016, № 3, с. 61.

¹⁶ Дроздов В.Д., Денисов А.Б. Рейдерство как угроза национальной безопасности. В: Заметки ученого, 2018, № 2 (27), с. 18.

Нелегальное недружественное рейдерство выступает в формах:

2.1.1) Недружественного завладения собственностью и

2.1.2) недружественного завладения землей.

2.2) силовое.

Нелегальное силовое рейдерство проявляется в:

2.2.1) силовом захвате предприятия;

2.2.2) силовом захвате имущества и квартир, финансовых активов и

2.2.3) захвате контроля над субъектом хозяйственной деятельности¹⁷.

В зависимости от применяемого метода захвата предприятия, недружественные поглощения можно разделить на несколько основных групп: законные («белое» рейдерство) и противозаконные («черное» рейдерство) поглощения. В данном случае все применяемые методы носят незаконный характер - это может быть подкуп, шантаж, силовой вход на предприятие, подделка реестра акционеров и т. д. Опыт российского рейдерства показывает, что в реальности существуют целые компании, специализирующиеся на захвате предприятий. Они имеют серьезную юридическую службу и могут называться инвестиционными компаниями¹⁸.

Так же можно выделить «серое рейдерство» – это деятельность с нарушением гражданско-правовых норм¹⁹. По мнению В.А. Герасименко, «серое рейдерство» это средний вариант, полукриминальный, часто связанный с подкупом и с использованием внешне законных способов, но по сути недобросовестных и неправомерных²⁰.

Бодрова Е.В. выделяет еще один вид рейдерства как «гринмейл» – корпоративный шантаж собственника с целью получения необоснованного дохода²¹;

¹⁷ Герасименко В.А. «Рейдерство – преступление или преступность». В: Ученые записки Крымского Федерального Университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки, № 9 (67), 2015, с. 85.

¹⁸ Нагимова А.М., Нагимов Р.М. Недружественные поглощения в сфере бизнеса: корпоративное рейдерство. – Казань: Издательский Дом «Казанская Недвижимость», 2014, с. 19.

¹⁹ Крохина Н.А. Рейдерство как угроза экономической безопасности предприятия. Трансформация научных парадигм и коммуникативные практики в информационном социуме. 2013, с. 333-334.

²⁰ Герасименко В.А. «Рейдерство – преступление или преступность». В: Ученые записки Крымского Федерального Университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки, № 9 (67), 2015, с. 85.

²¹ Бодрова Е.В. Рейдерство как фактор дестабилизации российской экономики. Редакция журнала «Власть», 2014, № 4, с. 42.

Так же следует отметить, что те преступления, за которые в настоящее время привлекаются к ответственности так называемые «рейдеры», не образуют единую систему и общность. А представляют собой отдельные действия единого преступного процесса или преступной деятельности.

Так же следует отметить, что те преступления, за которые в настоящее время привлекаются к ответственности так называемые «рейдеры», не образуют единую систему и общность, а представляют собой отдельные действия единого преступного процесса или преступной деятельности. Данная деятельность, а именно криминальный захват, основана на незаконных технологиях с нарушением:

- ст. 125 УК РМ «Незаконное занятие предпринимательской деятельностью»;
- ст. 190 УК РМ «Мошенничество»;
- ст. 191 УК РМ «Присвоение чужого имущества»;
- ст. 252 УК РМ «Умышленная несостоятельность»;
- ст. 253 УК РМ «Фиктивная несостоятельность»;
- ст. 260⁶ УК РМ «Информационное мошенничество»;
- ст. 332¹ УК РМ «Мошенническое получение средств внешних фондов»;
- ст. 241 УК РМ «Незаконное занятие предпринимательской деятельностью»;
- ст. 241¹ УК РМ «Незаконное занятие финансовой деятельностью»;
- ст. 243 УК РМ «Отмывание денег»;
- ст. 245⁹ УК РМ «Воспрепятствование реализации прав участников (акционеров) коммерческих обществ и незаконное лишение этих прав»;
- ст. 245¹⁰ УК РМ «Незаконное получение и/или разглашение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну»;
- ст. 246 УК РМ «Ограничение свободной конкуренции»;
- ст. 333 УК РМ «Получение взятки»;
- ст. 334 УК РМ «Дача взятки»;
- ст. 335 УК РМ «Злоупотребление служебным положением»;
- ст. 352 УК РМ «Самоуправство»²² и т.д.

Тем самым, следует отметить, что с противодействием рейдерству и наказанием за него связано более 18 статей УК РМ, что говорит о масштабе поставленной проблемы, а так же о сложности ее решения.

²² Уголовный Кодекс Республики Молдова Nr. 985 от 18.04.2002 В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, Nr. 72-74, статья № : 195.

Кроме того, рейдерство нередко сопровождается совершением преступлений против личности, собственности, правосудия, порядка управления и т.п. Поэтому при квалификации действий лиц, участвующих в рейдерской деятельности, могут применяться нормы, закрепленные в ст. 145 УК РМ «Умышленное убийство», 151 УК РМ «Умышленное причинение тяжкого телесного повреждения или иного тяжкого вреда здоровью», 152 УК РМ «Умышленное причинение телесного повреждения средней тяжести или иного средней тяжести вреда здоровью», 188 УК РМ «Разбой», 189 УК РМ «Шантаж», 187 УК РМ «Грабеж», 287 УК РМ «Хулиганство»²³ и т.д.

В данном контексте уместно подчеркнуть, что, когда мы говорим про «рейдерство» не можем ограничиться только уголовно-правовыми отношениями, поскольку данный феномен имеет еще и другие формы выражения, как с нарушением норм гражданского, административного и иных отраслей права.

Таким образом, общественная опасность рассматриваемого деяния, несущего угрозу экономической безопасности государства заключается в следующем.

Во-первых, установление монополии в отдельных секторах экономики, в результате рейдерской атаки на конкурирующую фирму и последующая её реорганизация.

Во-вторых, нарушается один из важнейших механизмов функционирования рынка - конкуренция как стимул для участников рыночных отношений. То есть фирмы-конкуренты не стремятся усовершенствовать свое производство и соревноваться с другими участниками за потребителей, ведь гораздо проще путем криминальных способов и методов воздействия на конкурента выйти на «первое место» в своей отрасли.

В-третьих, зачастую следствием перехода компании в собственность рейдеров является спад производственных мощностей, в итоге значительное уменьшение прибыли компании и следственно налоговых доходов в бюджет государства. Причиной может являться непрофессиональное управление фирмой, выделение частей компании для последующей их продажи и другие.

В-четвертых, боязнь предпринимателей, что их «детище» может быть подвергнуто рейдерскому захвату, не позволяет в полной мере инвестировать денежные средства в производство, так как приходится отдавать часть инвестиций на откаты, «крышевание», содержание служб безопасности.

²³ Уголовный Кодекс Республики Молдова Nr. 985 от 18.04.2002 В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, Nr. 72-74, статья № : 195.

В-пятых, страх вступить во внешние займы, что повлечёт возможность оказаться зависимым, в результате чего происходит «топтание» на одном месте без расширения производства.

В-шестых, отток иностранных инвестиций с рынка следствием чего является снижение инвестиционной привлекательности государства.

В-седьмых, в результате рейдерского захвата происходит переполнение криминального контингента в легальной сфере деятельности, что наносит вред, пожалуй, всем рыночным механизмам²⁴.

А также, в- восьмых, угроза захвата фирмы заставляет ее руководство отказываться от долгосрочных проектов в пользу альтернатив с коротким сроком окупаемости, увеличивать затраты на защиту прав собственности и минимизировать привлечение заемного капитала.

В-девятых, в большинстве случаев происходит падение эффективности захваченных рейдерами предприятий. Новые собственники могут раздробить компанию для ее продажи по частям, или перепрофилировать производство, что повлечет разрушение налаженных технологических цепочек и увольнение части персонала.

В-десятых, рейдерский захват, результатом которого будет исчезновение или поглощение бизнеса фирмой-конкурентом, подрывает конкурентные механизмы рыночной экономики и способствует монополизации рынков.

В-одиннадцатых, происходит повышение уровня криминализации хозяйственно-экономической жизни общества.

В-двенадцатых²⁵, но не в последнюю очередь, незащищенность института частной собственности формирует низкую инвестиционную привлекательность реального сектора экономики.

Способы захвата имущественного комплекса юридического лица (рейдерство): криминалистическая характеристика

Для получения ясной картины сущности противоправного захвата имущественного комплекса юридического лица (рейдерство) необходимо рассмотреть его криминалистическую характеристику, но с одной оговоркой,

²⁴ Дроздов В.Д., Денисов А.Б. Рейдерство как угроза национальной безопасности Заметки ученого. 2018г., № 2 (27), С. 17 (С. 15-20)

²⁵ Балог М.М. Рейдерство как угроза экономической безопасности. В: Вестник Государственного Университета. Серия: Экономика. Право. Управление. 2016 г., № 3, с. 62.

о том, что нами будет рассмотрено всего - лишь один из элементов криминалистической характеристики, а именно способы совершения и сокрытия преступления. Обосновывая свою позицию, почему именно «способы совершения и сокрытия преступления», следует отметить, что поняв природу способа совершения преступления, можно абсолютно правильно судить о других элементах криминалистической характеристики как личности преступника и потерпевшего, о характерных следах преступления, мотивах, цели, время, место и т.д.

Несмотря на неоднозначность подходов к пониманию криминалистической характеристики преступлений, в юридической литературе представлено достаточно много исследований, авторы которых придерживаются в значительной степени совпадающих взглядов а именно, что «криминалистическая характеристика преступлений» представляет собой систему обобщенных фактических данных и основанных на них научных выводов и рекомендаций о наиболее типичных криминалистически значимых признаках преступлений, значение которых необходимо для организации и осуществления их всестороннего, полного, объективного и быстрого раскрытия и расследования²⁶

Таким образом, структурный состав любой криминальной ситуации можно представить в качестве совокупности следующих компонентов: субъект, объект преступления, иные участники преступного события, деятельностная сторона ситуации (действия преступника и действия потерпевшего), система данных о способе совершения и сокрытия преступления и типичных последствиях его применения, мотивы, цели и результаты преступного деяния, а также время, место и обстановка совершения преступления. А так же факт того, что криминалистическая характеристика отдельного преступления, полученная в процессе его расследования и по-

²⁶ Возгрин И А Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений Лекция Л: ВПУ МВД СССР, 1976, с. 5; Данилова Н.А. Методика расследования преступлений в сфере банковской деятельности: вопросы теории и практики. Дисс... доктора юрид. наук, Санкт – Петербург, 2006, с. 166; Самоделкин А.С., Горбунов А.Н. Личность преступника как один из элементов криминалистической характеристики преступлений, связанных с хищением взрывчатых веществ и взрывных устройств. В: Вестник Волгоградской Академии МВД России, 2012, № 3(22), с. 62; Simioin Doraş, Criminalistica, Chişinău: S.n., 2011(Î.S.F.E.-P.”Tipografia Centrală”) - с. 522; Леднев А.И. Криминалистическая методика расследования преступлений, совершаемых при осуществлении кредитных операции. Дисс. ... канд.юрид.наук. Нижний-Новгород, 2000, с. 16.

следующего научного осмысления, всегда является индивидуальной, но и в то же время чаще всего близкой к какому-то ее типу²⁷.

Известно, что под способом совершения преступления в криминалистическом смысле понимается объективно и субъективно обусловленная система поведения субъекта до, в момент и после совершения преступления, оставляющая различного рода характерные следы вовне, позволяющие с помощью криминалистических приемов и средств получить представление о сути происшедшего события, своеобразии преступного поведения субъекта, его отдельных личностных данных и определить наиболее оптимальные методы решения задач раскрытия преступления²⁸

Ряд авторов, мнение которых мы поддерживаем, предложили понимать под способом совершения преступления «образ действий преступника, выражающийся в определенной последовательности, сочетании отдельных действий, приемов, применяемых субъектом»²⁹

Поскольку в качестве основной цели данной статьи является выявления способов захвата имущественного комплекса юридического лица (рейдерство), соответственно, целесообразно в качестве задач выделить и рассмотреть способы совершения и способы сокрытия данного вида преступления.

Таким образом, ниже предлагаются к рассмотрению способы совершения противоправных захватов:

1) Путем внесения в Реестр недвижимого имущества (примечание от автора), учредительные документы, реестр владельцев именных ценных

²⁷ Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография. / Под ред. проф. Н.П. Яблокова. Москва; Калинингр. ун-т. - Калининград, 1997, с. 75; Шувалов Н. В. Расследование преступлений, совершаемых в сфере кредитования: Учеб. пособие. – Волгоград: Волгоградская академия МВД России, 2006, с. 23; Криминалистика. Курс лекций / Образцов В.А. - М.: Право и Закон, 1996. с. 1-4; Типовые модели и алгоритмы криминалистического исследования / Под ред. В.Я. Колдина. М., 1989., с. 24-28; Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступления. В: Советское государство и право, 1976, № 6, с. 92; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. — 3-е изд., перераб. и доп.— М.: Юристъ, 2005, с. 61; Белкин Р С Курс криминалистики Т 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации М: Юристъ, 1997, с. 315;

²⁸ Дворянов В.П., Носов А.В., Тюменцев А.Н. Выявление, расследование и предупреждение убийств, связанных с отчуждением жилья: учеб. пособие. Волгоград: ВА МВД России, 2003. с. 80.

²⁹ Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков. 1965. с. 18; Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн.: Амалфея, 2001, с. 38-39.

бумаг или решения учредителей (участников, акционеров) заведомо ложных сведений.

- Регистрация недостоверной информации в налоговых органах о назначении нового руководителя предприятия;

- Подделка договоров о продаже долей в обществе с последующей регистрацией в регистрирующем органе и внесением в Реестр недвижимого имущества;

- «Силовой» захват предприятия с использованием сил и средств частных охранных агентств;

- После получения возможности распоряжаться всеми документами, имеющимися в помещениях общества, рейдерами инициируется движение реализации имущества, которое происходит в несколько этапов;

- Представление подложных документов суду для получения на их основе исполнительных листов судов различных уровней о смене руководства общества и т.д.

Так же уместно отметить, что чаще всего при совершении данного вида преступлений подделывается:

1) документы, представляемые для государственной регистрации изменений сведений о юридическом лице;

2) печати и подписи — данные реквизиты обязательно должны присутствовать на документах, однако проверка их подлинности в органах государственной власти не осуществляется;

3) договор купли-продажи;

4) документы, дающие право на совершение сделок с акциями;

5) трудовой договор (подделывается для того, чтобы в дальнейшем предъявить иск к работодателю от работника);

6) решения и определения суда, которые направляются в службу судебных приставов для принудительного исполнения и т.д.

2. Путем незаконной реорганизации юридического лица³⁰.

- Компания-цель совершает слияние с компанией, подконтрольной преступникам. Размер уставного капитала враждебной компании должен немного превышать размер уставного капитала компании-цели. Тем самым доля преступников во вновь образованном юридическом лице будет больше доли владельцев потерпевшей компании. Таким образом, при избрании органа управления юридическим лицом преступники получают преимущество;

³⁰ Репин В.А. О некоторых особенностях способа захвата имущественного комплекса юридического лица. В: Вестник Волгоградской Академии МВД России, 2013, №3(26), с. 78.

- Способы хищения ценных бумаг сводятся к трем наиболее встречающимся:

а) имитация сделок (или незаконные сделки) с акциями при помощи подделки документов, передаточного распоряжения, доверенности, создание второго реестра акционерного общества;

б) хищение акций с помощью судебных актов: обращение взыскания на акции по несуществующим обязательствам акционера, судебные споры по договору комиссии, фальсификация судебных актов;

в) комплексный способ хищения акций, при котором используются схемы хищения акций из вышеописанных способов. Главной задачей преступников является получение настоящего реестра акционеров и т.д.

3. Путем умышленного использования прав участника (акционера) юридического лица, являющегося коммерческой или иной организацией, самим участником (акционером) или другим лицом вопреки интересам юридического лица.

- Одним из примеров этого является исключение из общества участника, который якобы грубо нарушает свои обязанности или своими действиями (бездействием) делает невозможной деятельность общества или существенно ее затрудняет. Таким способом преступники исключают из общества членов, не желающих расставаться со своим имуществом.³¹ Также в арсенале преступников имеется возможность создания параллельных органов управления: совета директоров либо общего собрания акционеров.

Параллельный совет директоров может созвать внеочередное собрание акционеров, причем это собрание скорее всего не будет отличаться по срокам и повестке дня, однако существенно изменится по месту собрания. Результатом такого внеочередного параллельного собрания будет избрание исполнительного органа, совета директоров, дополнительный выпуск акций, совершение какой-либо сделки. Используя данный способ захвата, преступники прибегают к блокированию пакета акций, доли законного собственника на голосовании при проведении внеочередного собрания акционеров, собственников. Подобные действия можно провести путем юридической блокировки, наложения обеспечительных мер по иску, предъявленному к владельцу акций, либо путем физической блокировки.

4) В отношении сырьевых предприятий применяется сырьевая блокада или создаются другие искусственные экономические препятствия для нормальной деятельности предприятия, образующие огромные кредиторские

³¹ Там же с. 78.

задолженности, за которыми неминуемо следует банкротство предприятия и выкуп его по минимальным ценам новым владельцем. Если же захват удался хотя бы на короткое время (например, была введена процедура внешнего управления, но до конкурсного производства дело не дошло в связи с восстановлением его платежеспособности), то новый «владелец» (это может быть подконтрольный внешний управляющий), пользуясь полученными правами, максимально старается вывести активы предприятия и его основные фонды на счета подставных фирм, искусственно создав долги как основания для последующего банкротства³²

5) Путем иных действий, направленных на фактический переход полномочий единоличного или коллегиального исполнительного органа, иного коллегиального органа управления юридического лица к неуправомоченному лицу или лицам, либо незаконную реорганизацию юридического лица³³.

6) Не потеряли своей актуальности схемы, в которых задействованы векселя. Захватчиком по договоренности с генеральным директором общества формируется фиктивная задолженность общества посредством, например, авалирования векселя третьего лица. Это означает, что общество берет на себя заведомо ничем не мотивированные (кроме умысла на захват предприятия третьим лицом) обязательства отвечать по обязательствам третьих лиц. В последующем захватчик получает судебное решение о взыскании задолженности с общества (например, как с авалиста – вексельного поручителя) и при невыплате обществом долга (фиктивно сформированного) подает заявление о признании общества банкротом. В результате этого взыскание обращается на активы общества в пользу захватчика³⁴.

7) Покупка кредиторской задолженности. Она может использоваться захватчиками при подготовке к нанесению основного удара, чтобы при внезапном предъявлении иска о взыскании мгновенно лишит компанию свободных денежных средств, необходимых для проведения оборо-

³² Репецкая А.Л. Криминальный механизм передела собственности: региональный анализ и основные этапы развития на современном этапе // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия: Сб. научных трудов / Под ред. Н.А. Лопашенко. Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005, с. 183–189.

³³ Репин В.А. О некоторых особенностях способа захвата имущественного комплекса юридического лица // Вестник Волгоградской Академии МВД России. №3(26), 2013, с. 78.

³⁴ Добровольский В.И. Защита корпоративной собственности в арбитражном суде. М.: Волтерс Клувер, 2006, с. 32.

нительных мероприятий. Если агрессора интересуют активы компании, то, подав заявление о принятии обеспечительных мер, он может добиться ареста имущества³⁵.

8) Искусственное создание кредиторской задолженности путем сговора агрессора с директором компании мишени или иным (не обязательно незаконным) способом.

9) Залоговая схема приобретения контроля над активами и т.д.³⁶

По мимо названной выше схем/способов они указывают на использование таких схем/способов, как:

- уход от налогов через фиктивное банкротство;
- реструктуризация долгов и списание средств на фиктивное санирование;
- корысть кредитора и «слепота» судей;
- неуплата по долгам и подавление кредитора;
- захват предприятия через «верхнее подсаживание»;
- банкротство через аккумуляцию долгов;
- переадресовка платежей и продажа активов за «пустые» векселя;
- использование «векселей» административного ресурса и т.д.³⁷

10) Через процедуру оспаривания итогов приватизации: отметим, что условия для такого способа рейдерства формируются в момент приватизации предприятия по незаконным схемам³⁸

11) Через наемное руководство: ситуация, когда менеджмент без каких-либо ограничений может «выводить» активы в подконтрольные рейдерские структуры или производить корпоративное кредитование под залог собственности и завышенные проценты³⁹

³⁵ Астахов П.А. Противодействие рейдерским захватам. М.: Эксмо, 2007, с. 34.

³⁶ Репецкая А.Л. Криминальный механизм передела собственности: региональный анализ и основные этапы развития на современном этапе // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия: Сб. научных трудов / Под ред. Н.А. Лопашенко. Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005, с. 183–189.

³⁷ Расследование криминальных банкротств: науч.-практ. пособие / С. Ю. Журавлев, Д. А. Муратов. - Москва: Юрлитинформ, 2006 (Красногорск (Моск. обл.): Красногорская типография), с. 146-150.

³⁸ Мешков С.А. Рейдерство: сущность специфика в российских условиях Известия юго-западного государственного университета. Серия. Экономика. Социология. Менеджмент, 2013, № 3, с. 94.

³⁹ Там же.

К способам сокрытия захвата имущественного комплекса юридического лица следует отнести следующие:

1. Уничтожение документации, печатей и штампов предприятия, реестра акционеров и т. д. А если не уничтожение, то создание параллельной документации, имеющей все необходимые реквизиты.

2. Сокрытие элементов состава преступления, например, субъекта преступления, т. е. создание ситуации, когда правоохранительные органы в ходе расследования преступления столкнутся с невозможностью установления личности преступника. Это действия так называемой «фирмы-однодневки», зарегистрированной на постороннее лицо. Для придания законного вида своим сделкам с собственностью предприятия преступники после получения возможности распоряжаться совершают множество сделок по ее отчуждению, хотя на самом деле имущество меняет своего хозяина лишь на бумаге, а на самом деле остается под контролем преступников, либо в результате оказывается у добросовестного приобретателя, который не имеет никакого отношения к захвату.

3. С использованием внутрикорпоративных конфликтов создание условий для привлечения на свою сторону отдельных собственников, от показаний которых будет зависеть конкретная следственная ситуация.

4. Иные способы, создающие благовидность намерений преступников по распоряжению уже захваченной собственности и т.д.

Исходя из вышеизложенного, необходимо признать, что эволюция преступности является зеркальным отражением изменений в экономических, социально-политических отношениях в обществе, что неуклонно требует совершенствования уголовного законодательства. Тем самым, уголовно-правовая политика в борьбе с рейдерством, на первом этапе, заключается в определении квалифицирующих признаков «способствующих рейдерскому захвату» и/или выявления способов совершения и сокрытия данного феномена.

Так же, считаем актуальным и не без основания мнение Л.А. Андреева⁴⁰ [3, с. 153], тем самым, автором предлагается возможность параллельной разработкой закона «О рейдерстве», а на втором этапе, принятие антирейдерской нормы, включив отдельную статью в главу Уголовного Кодекса, в области противодействия коррупции.

⁴⁰ Андреева Л.А. Коррупция и рейдерство (уголовно-правовой аспект). В: Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. 2011, № 2 (39), с. 152.

Данная позиция, является новейшей в научной литературе и соответственно до конца не разработана. Тем самым можем взять на вооружение, для развития и усовершенствования с целью применения на законодательном уровне, естественно не претендуя на сто процентное внедрение.

В данном контекст уместно подчеркнуть, что, когда мы говорим о «рейдерстве» не можем ограничиться только уголовно-правовыми отношениями, поскольку данный феномен имеет еще и другие формы выражения, как с нарушением норм гражданского, административного и иных отраслей права. В продолжение идеи, следует отметить, что не в последнюю очередь, коррупционные действия является неотъемлемой частью сложившейся ситуации, что несомненно приводят к последствиям как по отношению к гражданину, так и к государственной системе в целом.

Natalia CHIPER
doctor în drept, cercetător științific superior

CAPITOLUL IV

DREPT PRIVAT

Dezvoltarea și consolidarea sistemului de drept național este asigurat de un întreg sistem de măsuri, printre care și cele ce se referă la procesul de armonizare a legislației naționale la cadrul juridic european, măsuri ce au determinat cercetarea aplicabilității răspunderii civile, procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională), precum și normativul de protecție socială din perspectiva perfecționării reglementărilor în cauză - subiecte expuse în limitele acestui capitol.

4.1. RĂSPUNDEREA CIVILĂ PRIN PRISMA REGLEMENTĂRILOR LEGISLAȚIEI NAȚIONALE ȘI A STATELOR UNIUNII EUROPENE

4.1. CIVIL LIABILITY IN THE LIGHT OF NATIONAL REGULATIONS AND THE LEGISLATION OF THE MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION

Summary

Civil liability is a component part of legal responsibility, aims to influence people's conscience, educate them in the spirit of law enforcement in society, and prevent the committing of antisocial deeds. The main functions of civil liability are the reparatory and educational-preventive function.

The legislation of the Republic of Moldova and of the European Union states, besides the responsibility for its own deed, has also established the responsibility for another's deed, also called unresponsive liability - objective civil liability, if this form of responsibility will be strictly provided for by law. The legislator does not rely on the terrible civil liability for damages, but the negative result, that is, the damage caused as a result of this act.

The civil liability institution underwent profound transformations because of the economic development of society and the implementation of technical and scientific conquests. At European level, the Draft Common Frame of Reference of the European Union, published in 2008, has been developed by the academic community, which in the Fourth Handbook deals with aspects of civil liability. In this project, the authors propose to maintain the general provisions on tort liability based on fault. However, it must be noted that the basis

of civil liability based on fault culminates gradually increasing the tendency to objectification of responsibility because according to the objective theory, the victim of the illicit degrading act is better protected. By the way, the risk of impossibility to incur liability because of the lack of the responsible person or failure to fault is avoided.

At the moment, we are witnessing the distortion of the classic concept of civil liability, responsibility which is left not only by fault but also by the sanction character being oriented towards the repatriating character with a prospective view of the prevention of major risks that may endanger the existence of the planet.

Comportamentul persoanei în societate se apreciază în comparație cu modelul de conduită stabilit prin diverse categorii de norme sociale, iar răspunderea intervine când conduita nu se conformează modelului prescris de norma socială (morală, politică, juridică). Conduita inadecvată a omului prin care se violează libertățile altuia, atrage răspunderea stabilită de membrii societății, iar măsura de constrângere, având rol educativ, se aplică drept consecință a neexecutării normei prescrise și poartă denumirea de pedeapsă sau sancțiune.

La originile sale istorice sancțiunile, care au avut inițial un caracter de pedeapsă fizică, au evoluat și s-au diversificat, iar unele s-au transformat din pedepse corporale în sancțiuni personale cu caracter reparator.

În dreptul civil răspunderea nu poate fi concepută fără un fundament propriu, iar persoana va răspunde pentru conduita sau faptele sale inadecvate în raport cu vinovăția sau culpa sa.

Răspunderea civilă este delictuală și contractuală, cea ce rezultă și din prevederile art.1399 Cod Civil¹.

În cazul răspunderii contractuale este necesar să existe un contract valabil, un prejudiciu, o faptă de neexecutare sau executare necorespunzătoare a contractului din culpă, precum și o legătură cauzală, iar în ipoteza răspunderii delictuale trebuie să existe prejudiciul, fapta care a generat prejudiciul și legătura de cauzalitate. Astfel că, în situația în care acționează cu vinovăție și contrar legii făptuitorul este obligat să repare altei persoane paguba materială cauzată, iar în anumite situații și paguba morală. Privită ca o sancțiune personală, spre deosebire de alte forme de răspundere, răspunderea civilă

¹ Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002., publicat la 22.06.2002 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.82-86 art.661, în vigoare din 12.06.2003.

delictuală este o sancțiune civilă care se aplică nu atât în privința persoanei care a săvârșit fapta cauzatoare de prejudicii, cât în privința patrimoniului acesteia, deși nu se exclude și restrângerea sau chiar interzicerea unor drepturi personale ale persoanei responsabile. Dacă răspunderea socială include diverse modalități de răspundere a persoanei în fața membrilor societății prin prisma răspunderii morale, răspunderii politice și răspunderii juridice (penală, contravențională, disciplinară, civilă etc.), trebuie de menționat că răspunderea morală nu este însoțită de o sancțiune propriu-zisă, nu poate fi impusă prin autoritatea legii și se rezumă la blamul public, răspunderea politică presupune o sancțiune din partea celor care și-au delegat puterea politică (alegătorii), răspunderea juridică în special răspunderea civilă are o formă caracteristică esențială, potrivit căreia persoana lezată în drepturi și interese poate apela la forța de constrângere a statului. Apărarea drepturilor civile încălcate se face pe cale judiciară prin înaintarea unei acțiuni civile, însă în cazurile expres prevăzute de lege apărarea drepturilor civile se poate face și pe cale administrativă, însă hotărârea adoptată în acest caz poate fi atacată în instanța de judecată.²

Fundamentul răspunderii civile

Legiuitorul nostrum, deși nu definește expres noțiunea de răspundere civilă, a formulat temeiul răspunderii civile, potrivit căruia, *cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune*³.

Din cele mai vechi timpuri ideea răspunderii se referă la obligația de a suporta consecințele încălcării unei reguli de conduită considerată reprobabilă în societate.

Precum și în alte ramuri de drept, răspunderea în dreptul civil nu poate fi concepută fără un fundament propriu. Fundamentul răspunderii civile în legislația noastră derivă din art.1398 alin.(1) Cod Civil⁴ potrivit căruia, cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune, regulă inspirată din legislațiile unor state dezvoltate

² Alin. (2) art.10 Cod Civil al Republicii Moldova.

³ Alin. (1) art.1398 Cod Civil al Republicii Moldova.

⁴ Codul Civil al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002.

economic și cu regimuri politice democratce, precum Canada⁵, Franța⁶, Germania, Belgia, România etc.

În România acest fundament se regăsește în art.16 alin.(1) Noul Cod Civil a României⁷, care stipulează că, dacă prin lege nu se prevede altfel, persoana răspunde numai pentru faptele sale săvârșite cu intenție sau din culpă. Această normă a fost preluată din art.998 Codul Civil Român din 1864⁸, potrivit căreia “Orice faptă a omului, care cauzează altuia prejudiciu, obliga pe acela din a cărui greșeală s-a ocazionat, a-l repara”.

Fundamentul de bază al răspunderii civile se întemeiază pe ideea de culpă sau vinovăție, deși în evoluția sa răspunderea a trecut prin mai multe etape: răspunderea privată, compoziția voluntară, compoziția legală și represiunea organizată de stat⁹, răspunderea civilă a trecut prin fazele răspunderii subiectivă, obiectivă și mixtă. Astăzi, atât doctrina juridică, cât și jurisprudența susține

⁵ Regiunea Quebec, Canada a luat decizia modificării codului civil, iar după o muncă de aproximativ 50 de ani, acesta a reușit să dea lumii un Cod modern ce a intrat în vigoare în 1994. Acest cod reprezintă o autentică recodificare a legislației existente până la acel moment, și nu o simplă aducere la zi. Autorii acestui cod au codificat și soluțiile jurisprudențiale. Codul din Quebec grupează, într-o concepție monistă, instituțiile fundamentale din dreptul civil: persoana fizică și juridică, familia, succesiunile, bunurile, obligațiile, inclusiv contractele speciale, prioritățile și ipotecile, probele, prescripția extinctivă, publicitatea drepturilor, precum și normele de drept internațional privat. În procesul de modernizare, de recodificare a Codului civil din Quebec, un rol deosebit de important l-a avut și «Loi sur l'application de la réforme du Code civil», care și-a propus să umple golurile legislative în materia dreptului tranzitoriu și a avut ca scop reducerea riscurilor de confuzie, precum și evitarea procedurilor inutile în momentul schimbării legislative. Dispozițiile legii de punere în aplicare susmenționate au avut ca obiect reglarea conflictelor de legi ca urmare a intrării în vigoare a noilor reglementări.

⁶ Codul Civil francez, a fost introdus în 1804 de către Napoleon I Bonaparte, numit și Codul lui Napoleon. Această lege pe lângă faptul că abolește privilegiile date de originea socială, instituie libertatea religioasă și concurența pentru ocuparea funcțiilor publice. La acea vreme era considerată cea mai modernă legiuire civilă, referindu-se la proprietate, afaceri coloniale, familie și drepturi individuale. Deoarece reprezenta expresia juridică a victoriei relațiilor economice de piață și a înlăturat vestigiile feudale din regimul proprietății mobiliare și imobiliare, din raporturile succesoriale, din relațiile de familie, și deoarece promova constant principiile de libertate, egalitate și fraternitate proclamate de Revoluția Franceză, acesta a fost preluat de majoritatea statelor europene, inclusiv de România în 1864.

⁷ Codul Civil al României, Legea nr. 287/2009 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, modificată prin Legea nr. 71/2011 și rectificată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 și în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011. , Monitorul Oficial, Partea I, nr. 505 din 15 iulie 2011.

⁸ Codul Civil Român din 1864, abrogat la 1 octombrie 2011.

⁹ Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului. București:1993, p.106-107. Editura All Beck.

noi forme ale răspunderii civile bazată pe principiului precauției¹⁰, ceea ce confirmă o nouă atitudine socială și individuală față de instituția răspunderii în legătură cu amenințările și riscurile ce pot fi provocate mediului înconjurător de tehnologiile moderne.

Legislația Republicii Moldova și a majorității statelor Uniunii Europene¹¹, pe lângă răspunderea pentru fapta proprie, a instituit și răspunderea pentru fapta altuia, numită și răspunderea fără vinovăție - răspunderea civilă obiectivă, cu condiția ca această formă de răspundere să fie expres prevăzută de lege. În cazul acestei forme de răspundere legiuitorul nu pune la bază fapta propriuzisă cauzatoare de prejudicii, ci rezultatul negativ al acesteia, adică prejudiciul cauzat în rezultatul acestei fapte¹².

Fundamentul răspunderii civile se desprinde din considerentele care permit angajarea răspunderii unei persoane față de alta în cazul încălcării obligației legale de a respecta regulile de conduită pe care legea sau obiceiul locului le impune și care aduce atingere drepturilor și intereselor celuilalt. Această conduită reprezintă vinovăția sau culpa persoanei care comite fapta ilicită.

Ideile care stau la baza fundamentului răspunderii civile au fost și continuă să fie în atenția cercetătorilor și practicienilor dreptului, ori răspunderea civilă nu poate fi tratată ca o pedeapsă, ceea ce o deosebește de alte forme mai grave de răspundere. Pedeapsa sau sancțiunea în cazul răspunderii civile se aplică nu atât în privința persoanei care a săvârșit fapta ilicită cauzatoare de prejudicii, cât în privința patrimoniului acesteia, persoana vinovată de cauzarea unui prejudiciu nu este lipsită de libertate pentru fapta comisă, însă poate fi lipsită de patrimoniul său pentru recuperarea prejudiciului.

Evoluția criteriilor pentru determinarea fundamentului răspunderii civile a condus la insuficiența vinovăției sau culpei, căutându-se alte criterii mai cuprinzătoare, ori teoria subiectivă a răspunderii civile, întemeiată pe vinovăție, s-a dovedit insuficientă, fiind influențată de teoria obiectivă și teoria riscului.

Teoria subiectivă

În literatura de specialitate se menționează că promotorul teoriei răspunderii civile subiective este Pothier¹³, lucrările căruia au inspirat autorii Codului

¹⁰ Lacrima Rodica Boilă. Răspunderea civilă obiectivă. București: Editura C.H. Beck, 2014, p. 544.

¹¹ Studiul are la baza legislația statelor membre a Uniunii Europene cu precădere România, Franța, Germania, Marea Britanie.

¹² Chirtoacă Leonid. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Chișinău: Editura Print-Caro, 2015, p.149.

¹³ Dogaru Ion. Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice. București: Editura ALL BECK, 2002, p. 579.

Civil Francez de la 1804¹⁴ precum că făptuitorul poate fi sancționat numai pentru conduita culpabilă. În această concepție, răspunderea civilă este considerată ca o sancțiune civilă cu caracter reparator, care se întemeiază pe greșeală sau culpă, cu intenție sau fără intenție. Vinovăția sau greșeala (culpa) în orice formă a acesteia constituie fundamentul răspunderii civile, deși se întâmpla adesea că acțiunea (inacțiunea) să nu aibă scopul producerii prejudiciului, ceea ce trebuia de analizat minuțios circumstanțele pentru a deduce existența raportului de cauzalitate între conduita persoanei și paguba cauzată. Această teorie pune la bază omul perfect, acel individ care nu greșește, nici făcând ceea ce nu trebuie să facă, nici omițând să facă ceea ce e dator să facă. Ambele forme ale culpei (*culpa in comittendo* și *culpa in omittendo*) sunt stări ale aceluiași fenomen sufletesc, greșeala. Teoria subiectivă a fost influențată mult timp de dreptul canonic, în special de normele juridice formulate de Biserica Catolică, iar pe parcurs pierde din importanță odată cu dezvoltarea capitalismului și a mașinismului.

Teoria obiectivă

Mecanizarea, electrificarea, automatizarea, dezvoltarea transporturilor etc. au adus omenirii beneficii enorme, dar și mari neplăceri, deoarece utilizarea obiectelor și mecanismelor complexe este foarte greu de realizat, întrucât controlul deplin al acestora depășește substanțial capacitățile și abilitățile normale ale omului. Aceste mecanisme, scăpate de sub control, au cauzat prejudicii considerabile, iar pericolele și pagubele create ridicau probleme serioase în privința reglementării juridice.

Implimentarea teoriei obiective a fost generată de dezvoltarea economică, industrială și tehnică a societății, ceea ce a condus la o multitudine de accidente de muncă în legătură cu folosirea muncii altei persoane. Deoarece conceptul de răspundere subiectivă nu era suficient pentru a restabili echitatea socială, s-a găsit o soluție juridică nouă bazată pe motive morale și de echitate. În cazul unui accident la locul de muncă, lucrătorul unei fabrici sau uzine pentru a obține repararea prejudiciului cauzat de modul de funcționare a mașinii sau strungului deseori nu putea să-și recupereze prejudiciul de la stăpânul fabricii. Patronul nu era considerat vinovat de viciile mașinilor achiziționate de la un comerciant, care, la rândul său, le procura de la alt comerciant – intermediar, care la rândul său le cumpăra de la un producător străin, astfel, era foarte greu ca victima să angajeze răspunderea acestuia. În asemenea situații victima,

¹⁴ Lucrările jurisconsultului francez Pothier din secolul XVIII au stat la baza redactării și definitivării Codului Civil Francez, care a servit model și în textele Codului Civil Român de la 1865.

deși nevinovată, trebuia să suporte povara prejudiciului, rămânând schilodită și neajutorată. Dezvoltarea mașinismului și amploarea accidentelor de acest gen au generat premise să se găsească soluțiile juridice adecvate. Solidaritatea umană a generat premise ca jurisprudența și doctrina să propună schimbarea condițiilor răspunderii civile fundamentate pe vinovăție, astfel ca aceasta să poată fi înlăturată în anumite circumstanțe.

Pentru prima dată concepția răspunderii obiective a fost argumentată în dreptul modern de doctrina germană¹⁵, care a propus temei pentru fundamentare: - principiul cauzalității; - principiul interesului activ; - principiul interesului preponderent și ideea de risc.

Deoarece în doctrina și legislația germană nu exista un principiu general al răspunderii precum cel instituit de prevederile art.1382 din Codul Civil Francez, legiuitorul german a procedat la reglementarea unor cazuri speciale de răspundere, unele fundamentate subiectiv pe vinovăția sau culpa dovedită, altele pe vinovăția prezumată, iar aletele fundamentate obiectiv pe ideea de risc.

Răspunderea fundamentată pe vinovăția dovedită se referă la încălcarea unor drepturi subiective, precum: vătămarea corporală, încălcarea dreptului de proprietate, viața intimă, dreptul la nume etc. Vinovăția făptuitorului este prezumată în cazurile angajării răspunderii părinților pentru daunele cauzate de copiii lor minori, răspunderii comitenților pentru fapta prepușilor, răspunderii pentru dauna cauzată de lucruri, animale, edificii etc.

Răspunderea fundamentată pe teoria riscului este susținută în cazurile privind prejudiciile cauzate de activitățile periculoase, accidente cauzate de vehiculele cu motor, accidente feroviare, pagube produse de medicamente, accidente nucleare sau ecologice etc.

Doctrinariii germani au propus următoarele temeuri obiective, în raport de faptele sau acțiunile care au generat paguba. Astfel, dacă pagubele care au generat paguba sunt fapte obișnuite, răspunderea poate fi angajată numai dacă consecințele se datorează vinovăției autorului, iar în cazul faptelor periculoase răspunderea se angajează fără culpă, pe un temei obiectiv. Principalele principii care stau la baza răspunderii obiective sunt:

- Principiul cauzalității, potrivit căruia răspunderea civilă se fundamentează pe existența raportului de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu;
- Principiul interesului activ, potrivit căruia răspunderea civilă se fundamentează pe obligația persoanei care desfășoară o activitate în interes propriu, asimilată cu proprietarul unei întreprinderi;

¹⁵ Rumelin M. Die Grunde der Ssadsenzurechnung. Tubingen: 1896 p.28-71.

- Principiul interesului preponderent, potrivit căruia se urmărește asigurarea unei proporții, încât nici victima să nu rămână păgubită, dar nici făptuitorul să nu fie supus riscului de a se ruina sau falimenta;
- Principiul riscului de activitate, care se referă la faptele periculoase ce pot produce consecințe păgubitoare pentru alții.

Teoria riscului derivă din teoria obiectivă și se axează pe valoarea morală a solidarității inspirată de ideea de echitate. Fundamentul răspunderii se află în ideea de risc-profit, motivându-se că este conform cu regulile morale, ca cel care profită de o activitate să suporte sarcina reparației prejudiciului, care este o consecință a acelei activități. Altfel spus, riscul trebuie să facă pereche cu profitul economic al activității, așa cum pasivul corespunde activului¹⁶

Teoria garanției

Teoria garanției se naște în rezultatul eforturilor doctrinarilor de a găsi un fundament unic al răspunderii civile care să coaguleze teoriile existente, adică din teoria culpei și teoria obiectivă întemeiată pe risc să se obțină o teorie unică. Potrivit acestei teorii, susținută inițial de Boris Strack¹⁷, se critică celelalte teorii, deoarece încearcă să găsească soluția problemei numai în partea autorului prejudiciului, fie că este vinovat sau este creator de risc, fără a se lua în considerație poziția victimei. Teoria garanției pornește de la afirmația că dreptul la onoare, la propria imagine, la intimitatea vieții private etc., protejate de lege, reprezintă fiecare din ele dreptul la securitatea persoanei și la integritatea bunurilor sale materiale, iar acest drept trebuie apărat (conciliat) cu dreptul fiecăruia de a acționa. Pentru concilierea acestui drept s-a propus distincția dintre prejudiciile corporale și materiale pe de o parte și prejudiciile economice și morale pe de altă parte, iar deoarece prioritate trebuie acordată securității persoanei și integrității bunurilor sale, în situația în care ne aflăm în prezența unui prejudiciu corporal sau material, trebuie să existe o garanție obiectivă în favoarea victimei. Victima a fost absolvită să facă dovada culpei făptuitorului responsabil, instituindu-se prezumția de culpă. În situația în care au fost prejudiciate drepturile economice sau morale, datorită faptului că acestea pot fi cauzate și prin exercițiul normal și corect al drepturilor, iar aplicarea ideii de garanție ar avea ca urmare suprimarea drepturilor respective, răspun-

¹⁶ Dogaru Ion. Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice. București: Editura ALL BECK, 2002, p. 582.

¹⁷ Strack Boris. Essai d'une théorie générale de la responsabilité civile, considérée en sa double fonction de garantie et de peine privée. These. Paris 1947, p. 354.

derea poate fi angajată numai atunci când victima face dovada că paguba i-a fost cauzată printr-o conduită culpabilă. În acest sens, este evident că teoria garanției se sprijină în fundamentarea sa pe o distincție ale cărei criterii nu au fost confirmate în realitate de dreptul pozitiv. De asemenea, în discursul său științific autorul imaginează drepturi subiective noi – dreptul de acțiune, acolo unde este preferat să se vorbească de simple libertăți.

Perspective europene privind regimul răspunderii civile

Proiectul¹⁸ Cadrului Comun de Referință (Draft Common Frame of Reference) al Uniunii Europene, dezvoltat de mediul academic din Europa, publicat în 2008, privind propunerea de reformă în domeniul contractelor europene, tratează răspunderea civilă delictuală în art.51, Cartea a IV-a cu denumirea *Non contractual liability arising out of damage caused to another*¹⁹.

Cartea este structurată pe următoarele capitole:

Cap. I – Fundamental provisions;

Cap. II – Legally relevant damage;

Cap. III – Accountability;

Cap. IV – Causation;

Cap.V - Defences;

Cap.VI - Remedies.

Referitor la fundamentul și regulile de bază, în Cap.I se propune o clauză generală de responsabilitate similară dreptului francez, iar în *Basic Rules* se enunță că dreptul la reparație presupune existența unei *legally relevant damages* (prejudiciu juridic relevant), iar dreptul la reparația unui asemenea prejudiciu poate fi cauzat de o greșeală intenționată, de neglijență sau chiar fără vinovăție sau culpă. În Cap.III se observă că *legally relevant damage* este un concept indus într-o listă deschisă de interese protejate, iar potrivit art.1:102 se menționează foarte clar că obiectul Cărții a IV-a nu are ca obiect doar asigurarea reparației, ci și prevenirea oricărui *legally relevant damage*. Totodată, în art.1:103 se dispune în mod special că aceste *Basic Rules* nu se aplică în cazul în care aceste dispoziții contravin regulii de drept privat bazate pe alt fundament.

¹⁸ Acest proiect este deocamdată un demers pur academic, fără implicație juridică sau politică, însă ar putea să pună bazele unui posibil Cod civil european, care ar armoniza dreptul contractual al statelor membre, precum și alte aspecte juridice care nu intră strict sub incidența dreptului contractual.

¹⁹ https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf (vizitat la 02.12.2018)

Considerăm că în condițiile în care Marea Britanie a decis să părăsească Uniunea Europeană (Brexit), ținând cont de contradicțiile²⁰ în elaborarea acestui document (DCFR) dintre juriștii francezi²¹ și britanici, există șanse ca acest document să-și piardă actualitatea în starea sa de proiect, iar menținerea dispoziției generale fundamentate pe greșeală sau culpă pare preferabilă la moment.

Constantele răspunderii civile (reguli comune)

În conformitate cu prevederile alin.(1) art.1398 Cod Civil al Republicii Moldova, *cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repara prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune.*

Din această normă deducem că, pentru angajarea răspunderii civile delictuale, urmează a fi întrunite următoarele condiții:

- să existe un prejudiciu material și/sau moral
- să existe acțiunea ilicită (fapta ilicită)
- să existe vinovăția persoanei
- să existe un raport de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciul cauzat.

(1) **Prejudiciul** este elementul de bază al răspunderii civile delictuale și reprezintă efectul sau rezultatul negativ suferit de o persoană în rezultatul acțiunii ilicite săvârșită de o altă persoană.

Legiuitorul nostru definește prejudiciul²² ca totalitatea cheltuielilor pe care persoana lezată într-un drept al ei le-a suportat sau urmează să le suporte la restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea bunurilor sale (prejudiciu efectiv), precum și beneficiul neobținut prin încălcarea dreptului (venitul ratat).

În legislația civilă a Republicii Moldova, în special în alin.(1) art.14 Cod Civil, e stabilită regula generală potrivit căreia, persoana lezată într-un drept al ei poate cere repararea integrală a prejudiciului cauzat astfel, iar potrivit prevederilor alin.(2) art.1398 Cod Civil, prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege.

Potrivit regulilor generale, se recuperează integral prejudiciul cauzat prin fapte ilicite săvârșite cu vinovăție. Mai mult, legiuitorul a stipulat excepția potrivit căreia și prejudiciul cauzat prin fapte licite sau prin fapte săvârșite fără vinovăție se recuperează, însă numai în cazurile expres prevăzute de lege.

²⁰ http://www.clr.ro/eBuletin/2_2009/Buletin_2_2009.pdf (vizitat la 02.12.2018)

²¹ Francois Therre, conducătorul grupului de studiu pentru reforma răspunderii civile privitor la metoda înaintată de DCFR, a menționat că metoda înaintată de DCFR este prea străină deprinderilor mentale ale juriștilor francezi pentru a putea fi importat.

²² Alin.(2) art.14 Cod Civil al Republicii Moldova.

Conform definiției din alin.(2) art.14 Cod Civil, prejudiciul este rezultatul încălcării unui drept subiectiv (persoana este lezată într-un drept al ei), iar autorul faptei prejudiciabile sau o altă persoană în cazurile prevăzute de lege este obligată să compenseze pagubele cauzate în rezultatul încălcării dreptului subiectiv concret.

În practică dese ori apare întrebarea recuperării prejudiciului cauzat în rezultatul încălcării unui simplu interes material sau moral. De exemplu, dacă o persoană(întreținător) care întreține material și/sau susține moral o altă persoană, fără careva obligații legale, iar acest întreținător în rezultatul unei fapte ilicite (accident rutier) moare, apare întrebarea dacă va avea persoana întreținută dreptul de a pretinde despăgubiri de la autorul faptei ilicite sau de la alte persoane în cazurile expres prevăzute de lege. În opinia noastră, reieșind din prevederile legislației în vigoare, persoana întreținută nu poate pretinde careva despăgubiri atâta timp cât nu va demonstra instanței de judecată că în rezultatul unei fapte ilegale ce a condus la decesul întreținătorului, i-a fost încălcat cel puțin un drept al ei (subiectiv), fie real sau de creanță, a dreptului de întreținere prevăzut de legislația familială etc. Interesul persoanei poate fi foarte aproape (contopit) de un drept civil subiectiv, ori aceasta va trebui să dovedească în instanță existența cumulativă a obligației de întreținere și înscrisul constatator întocmit în conformitate cu prevederile legale, care să dovedească necesitatea și faptul întreținerii existente la data comiterii faptei prejudiciabile.

Repararea prejudiciului potrivit art.14 Cod Civil are la bază principiul general admis în materia reparării pagubei, *restitutio in integrum* - repunerea integrală în situația anterioară. Prin repunerea integrală în situația anterioară sau restabilirea dreptului încălcat, legiuitorul a statuat că prejudiciul se constituie din prejudiciul efectiv precum și din beneficiul neobținut (venitul ratat), ceea ce corespunde principiului general admis în materia despăgubirilor *damnum emergens plus lucrum cesans*.

O problemă aparte în materia recuperării prejudiciului (despăgubirilor) o reprezintă repararea prejudiciului moral (daunelor morale), respectiv, acordarea despăgubirilor patrimoniale pentru repararea prejudiciilor fără caracter patrimonial. Legislația anterioară, precum și legislația altor state foste socialiste, stipula neadmiterea plății despăgubirilor bănești pentru acoperirea unor prejudicii morale. La baza acestui concept stătea raționamentul că într-o societate socialistă nu se concepe plata unei sume de bani ca echivalent pentru suferința morală provocată omului.

În legislația noastră este prevăzut expres posibilitatea reparației daunelor morale, astfel, conform alin.(2) art.1398 Cod Civil, persoana vinovată de comiterea unei fapte civile delictuale este obligată să repare prejudiciul material, inclusiv și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune, dar numai în cazurile prevăzute de lege.

Codul Civil al Republicii Moldova instituie expres două norme privitor la recuperarea prejudiciului nepatrimonial. Astfel, în alin.(2) art.616 Cod Civil, este prevăzut că, în cazul vătămării integrității corporale sau al altei vătămări a sănătății, precum și în cazul privațiunii ilegale de libertate, cel vătămat poate cere și pentru prejudiciul nepatrimonial o despăgubire în bani, stabilită în baza unei aprecieri conforme principiilor echității. Totodată, alin.(1) art.1422 Cod Civil, stipulează că, în cazul în care persoanei i s-a cauzat un prejudiciu moral (suferințe psihice sau fizice) prin fapte ce atentează la drepturile ei personale nepatrimoniale, precum și în alte cazuri prevăzute de legislație, instanța de judecată are dreptul să oblige persoana responsabilă la reparația prejudiciului prin echivalent bănesc.

Considerăm că potrivit normelor menționate, problema reparației prejudiciului moral nu poate constitui obiect de controversă, deși în practică instanțele judecătorești până în prezent rămân reticente în aplicarea acestor prevederi legale în sensul stipulat de legiuitor. Practica judiciară în acest domeniu rămâne a fi neunitară și impredictibilă, deoarece, în opinia noastră, instanțele judecătorești au latitudinea aplicării acestor norme concomitent cât și separat.

Aplicarea de către instanța de judecată a prevederilor alin. (2) art.616 Cod Civil, poate justifica respingerea cerinței de reparare a prejudiciului moral, interpretând această normă în sensul că legiuitorul nu a avut în vedere prejudiciul cauzat prin suferințe psihice, dar se referă doar la suferințele fizice, vătămarea corporală sau alte vătămări a sănătății precum și privarea ilegală de libertate.

După cum am menționat, pentru repararea prejudiciului cauzat, urmează a fi întrunite următoarele condiții:

- prejudiciul să fie cert (sigur),
- prejudiciul să nu fi fost reparat.

Prejudiciul este cert dacă acesta a fost evaluat și există, însă nu este un prejudiciu eventual. În practică deseori se confundă prejudiciul viitor cu prejudiciul eventual.

Prejudiciul eventual este lipsit de certitudine și nu poate justifica acordarea despăgubirilor.

Prejudiciul viitor este un prejudiciu cert chiar dacă încă nu s-a produs. De exemplu, victima va putea pretinde despăgubiri în legătură cu pierderea sau limitarea capacității de muncă în rezultatul unui accident, dacă s-a constatat că aceasta în viitor nu v-a putea munci.

Repararea prejudiciului cauzat în rezultatul unei fapte civile delictuale are scopul înlăturării integrale a consecințelor sau a efectelor faptei ilicite, dar nu constituie o sursă de îmbogățire.

Repararea integrală a prejudiciului decade persoana prejudiciată din dreptul de a pretinde despăgubiri repetate.

În practică există situații când altă persoană decât autorul faptei prejudiciabile achită sau acoperă prejudiciul cauzat, fie compania de asigurări, reprezentanții legali ai autorului faptei prejudiciabile, rudele sau chiar persoane terțe. Fiecare caz apartine între autorul faptei prejudiciabile, persoana care a achitat prejudiciul și victimă dă naștere unor raporturi juridice distincte, care se vor soluționa prin prisma principiilor teoriei generale a obligațiilor, însă punctul de pornire în soluționarea acestor raporturi trebuie să aibă la bază principiul reparației integrale a prejudiciului cauzat victimei și asigurarea restabilirii situației anterioare prejudiciului cauzat.

Aplicarea termenului de prescripție pentru încasarea prejudiciului

Instituția prescripției extinctive ține de ordinea publică în stat, iar termenul în interiorul căruia persoana poate să sesizeze instanța de judecată cu privire la repararea prejudiciului, inclusiv cu repararea prejudiciului moral este diferit de la stat la stat. Conform legislației Republicii Moldova, acest termen este de:

- 3 ani în litigiile delictuale²³;
- 3 luni de la data când salariatul a aflat sau trebuia să afle despre faptul încălcării dreptului subiectiv (art.355 alin.(1) lit.a) Codul Muncii²⁴.
- 3 ani de la data apariției dreptului salariatului, în situația când obiectul litigiului constă în plata unor drepturi salariale sau de altă natură;
- 3 ani de la data primirii răspunsului la cererea prealabilă sau de la data expirării termenului prevăzut în Legea contenciosului administrativ.
- 3 ani în cazul produselor pentru care nu este prevăzută stabilirea termenului de valabilitate sau a duratei de funcționare.

²³ Alin. (1) art.267 Cod Civil al Republicii Moldova.

²⁴ Codul Muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28.03.2003. Publicat: 29.07.2003. În: Monitorul Oficial Nr. 159-162, art Nr: 648.

Important de menționat că potrivit alin.(1) art118 Cod Procedură Civilă²⁵, fiecare parte trebuie să dovedească circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale, dacă legea nu dispune altfel.

În situația adresării în instanța de judecată, obligația de a dovedi faptul cauzării prejudiciului inclusiv a prejudiciului moral (suferințelor psihice sau fizice suportate) revine reclamantului (parte vătămată). De faptul cum va formula și întocmi cerințele, în ce circumstanțe, în baza căror acțiuni (omisiuni) i-a fost cauzată paguba inclusiv prejudiciul moral (suferințele psihice, fizice), prin ce se manifestă acestea, legea aplicabilă cazului în speță, precum și alte cerințe esențiale prevăzute de legislația în domeniu, va depinde și rezultatul hotărârii judecătorești în cauză.

Reclamantul, reieșind din circumstanțele concrete în cererea de reparare a prejudiciului cauzat, va trebui să țină cont de aplicarea normelor speciale în domeniul respectiv, cum ar fi, de exemplu relațiile dintre consumator și prestatorul de servicii, relațiile de muncă în legătură cu îndeplinirea de către salariat a obligațiilor de muncă, privarea ilegală a salariatului de posibilitatea de a munci. Legea în aceste cazuri prevede că prestatorul de servicii sau angajatorul este obligat, și nu în drept, să repare prejudiciul moral, iar mărimea prejudiciului moral nu poate fi mai mică decât un salariu mediu lunar al salariatului. De asemenea că prejudiciul moral poate fi reparat indiferent de existența sau întinderea prejudiciului material, cu condiția ca reparația prejudiciului moral să fie expres prevăzut de lege.

(2) Acțiunea (fapta) ilicită

Potrivit alin.(1) art.1398 Cod Civil, cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune. Conform celor sus menționate, rezultă că persoana, cel care acționează, care comite fapta ilicită, trebuie să fie în mișcare, să fie energic, adică să facă ceva pentru a-și atinge scopul. Interpretând restrictiv acest deziderat, se poate menționa că cel care stă pasiv, care nu-și manifestă voința, omite să acționeze, nu poate fi subiect al raportului juridic civil, nu poate fi tras la răspundere, deoarece nu a acționat, nu și-a manifestat voința, a avut un rol pasiv și inert. Pentru a depăși aceste momente, menționăm, că împrejurările care potrivit normelor juridice dau naștere, modifică sau sting raporturile juridice se numesc fapte juridice. Deoarece de producerea acestor împrejurări (situații), legea prevede apariția,

²⁵ Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova Nr. 225 din 30.05.2003. Publicat: 21.06.2013 în Monitorul Oficial Nr. 130-134, art. Nr: 415.

modificarea sau stingerea unor drepturi și obligații civile, faptele se împart în acțiuni și evenimente. Acțiunile (actele) sunt fapte voluntare, iar săvârșirea acestora în condițiile legii se creează consecințe juridice.

Omisiunea este faptul de a omite, de a trece cu vederea, de a scăpa, deci este atitudinea unei persoane de a se abține - voluntar sau involuntar - de la îndeplinirea unei obligații, de a acționa pentru a împiedica producerea unui prejudiciu.

Regulile generale privitor la acțiuni, cât și la omisiuni, sunt similare, ceea ce ne permite să considerăm că persoana, acționând sau omițând să acționeze oricum comite un act, o faptă, iar în situația în care legea leagă apariția unor efecte juridice, cum ar fi nașterea, modificarea, sau stingerea drepturilor și obligațiilor civile, ne aflăm în prezența unui act (acțiuni) juridic sau fapt juridic civil. De regulă, atunci când se examinează fapta ilicită, ca element al răspunderii civile delictuale, se are în vedere manifestarea exterioară a unei atitudini de conștiință și voință a persoanei. Caracterul ilicit al faptei civile nu decurge însă din atitudinea subiectivă a autorului față de fapta săvârșită de el însuși, dar din încălcarea normelor dreptului obiectiv. Legea prin puterea ei a introdus un factor nepermis în contextul relațiilor sociale, iar acest caracter nepermis reprezintă ilicitul. Caracterul ilicit al faptei nu trebuie confundat cu caracterul culpabil. Fapta civilă este ilegală nu din cauza vinovăției autorului, dar deoarece la comiterea acesteia s-a încălcat norma prevăzută de dreptul obiectiv și s-au adus prejudicii unui drept subiectiv.

Fapta este ilicită nu numai datorită acțiunii ilicite, dar și omisiunii (inacțiunii) ilicite a autorului, neluarea unor măsuri care, potrivit legii, trebuiau luate de către o anumită persoană. De exemplu, omisiunea de a semnaliza în modul corespunzător o anumită porțiune periculoasă de drum. Omisiunea sau inacțiunea constituie faptă ilicită ori de câte ori norma legală obligă o anumită persoană să acționeze într-un anumit mod, cerință care nu a fost respectată. Această inacțiune reprezintă un comportament împotriva legii de natură să angajeze răspunderea autorului acestei fapte.

(3) Vinovăția

În vocabularul nostru curent, vina, greșeala, vinovăția, păcatul, culpa se asociază cu o faptă care constituie o abatere de la ceea ce este (considerat) drept sau bun. Literatura de specialitate²⁶, tratează pe larg rolul și locul vinovăției în sfera relațiilor sociale, formele, gradele de vinovăție, criteriile de apreciere a acesteia etc., motiv pentru care ne vom referi doar la vinovăție, ca element al răspunderii civile.

²⁶ Romosan Ioan Dorel. Vinovăția în dreptul civil român. București: Editura C.H.Beck, 1999.

Vinovăția²⁷ reprezintă atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite sau imediat anterior săvârșirii acesteia, atitudine față de faptă precum și urmările acesteia. Atitudinea psihică este formată atât din factorul intelectual de conștiință, care presupune un anumit nivel de cunoaștere, capacitatea de a înțelege ușor și bine, de a sesiza ceea ce este esențial, de a rezolva situații sau probleme noi pe baza experienței acumulate anterior, de a cunoaște care sunt valorile social umane pozitive sau negative acceptate de omenire (bunătate, dreptate, echitate, egalitate etc.), cât și din factorul volitiv, care presupune libertatea de a delibera și decide asupra conduitei sale. Factorul intelectual al persoanei se apreciază în raport de gradul sau nivelul de dezvoltare a științei și tehnicii la momentul comiterii faptei cauzatoare de prejudicii. De regulă, se apreciază puterea de cunoaștere a subiectului care săvârșește sau se abține de la comiterea faptei, despre semnificația socială a faptelor sale și a urmărilor acestora, dacă a avut posibilitatea, trebuia și putea să cunoască semnificația antisocială a faptelor sale.

Noțiunea de vinovăție (culpă) este foarte elastică, probabil din această cauză legiuitorul ezită să o definească prin limite legale rigide, întrucât poate crea dificultăți de interpretare. Decizia legiuitorului de a lăsa instanțele de judecată să îndeplinească rolul dificil și important de apreciere a vinovăției, ca element esențial al răspunderii juridice, are la bază și raționamentul dezvoltării în ultimul timp și în viitor cu pași rapizi și giganți a științei și tehnicii, procese de care depinde formarea și dezvoltarea factorului intelectual al persoanei.

Potrivit alin.(1) art.603 Cod Civil, referindu-se la vinovăția debitorului, legiuitorul a prevăzut că debitorul poartă răspundere numai pentru dol (intenție) sau culpă (imprudență sau neglijență) dacă legea sau contractual nu prevede altfel sau dacă din conținutul sau natura raportului nu reiese altfel.

În conformitate cu prevederile alin.(1) art.228 Cod Civil, referindu-se la nulitatea actului juridic încheiat prin dol, legiuitorul a statuat că, actul juridic a cărui încheiere a fost determinată de comportamentul dolosiv sau viclean al uneia din părți poate fi declarat nul de instanța de judecată chiar și în cazul în care autorul dolului estima că actul juridic este avantajos pentru cealaltă parte.

Dolul²⁸ reprezintă acțiunea făcută cu rea-credință, cu viclenie, pentru a determina pe cineva să încheie un contract nefavorabil sau să admită o clauză defavorabilă într-un contract.

²⁷ Stătescu C., Bîrsan C. Teoria generală a obligațiilor. București: Editura ALL, 2000, p. 176.

²⁸ Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Editura Univers enciclopedic, 1998, p. 314.

Culpa²⁹ reprezintă greșeala care constă în îndeplinirea neconformă a unei obligații sau în neîndeplinirea ei.

În raporturile contractuale litigioase, creditorul este obligat să facă dovada intenției dolosive sau viclene a debitorului de neexecutare sau executare necorespunzătoare a obligației contractuale, precum și culpei (imprudenței și neglijenței) dacă legea sau contractual nu prevede altfel.

Potrivit alin.(1) art.1404 Cod Civil, referind-se la prejudiciul cauzat de o autoritate publică sau de o persoană cu funcție de răspundere, legiuitorul prevede că, persoana cu funcție de răspundere va răspunde solidar în cazul intenției sau culpei grave.

În opinia noastră, legiuitorul utilizează termeni pe care nu-i definește cu exactitate sau chiar deloc, de aceia instanța de judecată, partea păgubită, alți participanți în proces sunt nevoite să apeleze la ajutorul doctrinei, practicii judiciare și la alte izvoare pentru a defini și determina vinovăția autorului și gradul acesteia.

Potrivit alin.(1) art.14 Cod Penal³⁰, infracțiunea este o faptă(acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală, iar în conformitate cu prevederile art.17 Cod Penal, infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări. Articolul 18 Cod Penal, consideră că infracțiunea a fost săvârșită din imprudență dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

Din cele menționate, putem reține că conceptul juridic al noțiunii de vinovăție este unitar, deoarece atât răspunderea penală, contravențională, civilă etc. definește elementul subiectiv, atitudinea subiectivă a autorului faptei. Forma sau gravitatea acestei atitudini este diferită în cadrul ramurilor de drept.

Trebuie de menționat că atât în cazul răspunderii civile delictuale, cât și în cazul răspunderii penale, vinovăția îmbracă forma intenției, imprudenței sau a neglijenței autorului faptei.

²⁹ Ibidem. p. 248.

³⁰ Codul Penal al Republicii Moldova Nr. 985 din 18.04.2002. Publicat la 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74, art. Nr: 195.

Prin prisma prevederilor Codului Civil, vinovăția îmbracă următoarele forme:

- dolul (intenție)
- culpa (imprudența sau neglijența)³¹, care, la rândul ei poate fi culpa ușoară și culpa gravă³².

În doctrină³³ s-a încercat ierarhizarea (gradația) formelor vinovăției, condiție esențială a răspunderii civile delictuale, iar ca rezultat s-a admis că dolul (intenția), care poate fi actual sau eventual, constituie abaterea cea mai gravă. În cazul dolului autorul provoacă intenționat rezultate antisociale, abateri de la legile morale și de la legislația civilă în vigoare. Culpa care nu implică intenția, dolul indirect (eventual) este mai puțin condamnabil decât dolul direct.

Noțiunea de culpă provine din dreptul roman, unde în materia contractelor romanii deosebeau *culpa lata (gravă)*, *culpa levis (ușoară)*, și *culpa levissima (foarte ușoară)*.

Vinovăția reprezintă corelația dintre fapta ilicită și autorul acesteia, prin care se explică manifestarea individului în raport cu un sistem de valori ocrotit de lege.

Pe parcursul istoriei, în perioada comunei primitive și în Evul Mediu vinovăția nu a avut relevanță nici măcar în cadrul răspunderii penale. Dacă în sec.V î.e.n se naște pentru prima dată ideea factorului psihologic, tocmai în sec.II e.n corelația psihică între faptă și autor devine prezentă în gândirea juridică. După cum relatează Levy Bruhl în lucrarea "*Le pont de vue de l'historien du droit*", la triburile germanice răspunderea autorului faptei se aprecia în raport de rezultatul produs, concept valabil și astăzi, deoarece se aplică și în practica organelor noastre de cercetare penală, care pornesc urmărirea penală și cercetează cauza în raport de rezultatul faptei, lăsând să se subînțeleagă intenția autorului prin prisma rezultatului constatat.

O importanță deosebită prezintă vinovăția și gravitatea acesteia în dreptul penal. Latura subiectivă (intenția) ca element al infracțiunii, determină gradul prejudiciabil al infracțiunii iar gravitatea vinovăției influențează asupra incriminării faptei și asupra pedepsei penale.

Potrivit legislației³⁴, în dreptul civil operează principiul reparației integrale a prejudiciului cauzat persoanei lezate în drepturi. Cu alte cuvinte, dacă legea nu dispune altfel, gravitatea vinovăției nu influențează asupra răspunderii

³¹ Alin. (1) art. 603 Cod Civil.

³² Alin. (1) art. 1404 Cod Civil

³³ Eliescu M. Răspunderea civilă delictuală. București: Editura Academiei Române, 1972, p. 182-184.

³⁴ Alin. (1) art.14 Cod Civil.

civile delictuale, autorul care acționează în mod ilicit și cu vinovăție este obligat să repare integral prejudiciul cauzat indiferent dacă a comis fapta prin dol(cu intenție), din imprudență sau neglijență.

După cum am afirmat anterior Codul Civil nu definește vinovăția, fapt ce ne determină să achiesăm la concepțiile aproape unitare din literatura de specialitate, potrivit cărora vinovăția este atitudinea psihică pe care a avut-o făptuitorul în momentul săvârșirii faptei. Din punct de vedere juridic, este vinovat autorul faptei dacă starea psihică îi permitea să înțeleagă fapta păgubitoare și rezultatele acesteia, adică să înțeleagă caracterul antisocial al comportamentului său prin care încalcă drepturile și interesele semenilor. În situația în care autorul este lipsit de această judecată de valoare, nu poate fi recunoscut vinovat și tras la răspundere ori răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie se bazează pe vinovăția personală a autorului. Drept consecință, în lipsa vinovăției persoanei nu poate lua naștere obligația de reparare a prejudiciului cauzat.

Criteriile de stabilire a vinovăției

După cum am menționat anterior, potrivit legislației civile, vinovăția îmbracă următoarele forme:

- dolul (intenția) și
- culpa(imprudența sau neglijenta), care la rândul ei poate fi culpa ușoară și culpa gravă.

Pentru o mai bună înțelegere a criteriilor de stabilire a vinovăției vom apela la legislația din dreptul penal. Potrivit art.17 Cod Penal, se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea în mod conștient survenirea acestor urmări. Din definiția dată de lege rezultă că în dreptul penal intenția poate fi de două feluri:

- intenția directă, autorul a prevăzut urmările prejudiciabile ale faptei sale și a dorit în mod conștient survenirea acestor urmări;
- intenția indirectă, autorul a prevăzut urmările prejudiciabile ale faptei sale nu le dorește, însă admite survenirea acestora.

Criteriul stabilirii vinovăției intenționate (directe sau indirecte) este simplu la prima vedere deoarece, nu depinde de ceva din exterior, iar intenția se definește prin elementele sale lăuntrice.

Conform prevederilor art.18 Cod Penal, se consideră că infracțiunea a fost săvârșită din imprudență dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei

prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

Din definiția sus menționată rezultă că imprudența se manifestă sub două forme:

- încrederea exagerată în sine (ușuratică), persoana își dădea seama că în condițiile în care își desfășoară activitatea, această activitate prezintă un anumit grad prejudiciabil, prevede urmările ei prejudiciabile, rezultat pe care nu-l dorește nici nu-l acceptă, dar consideră ușuratic că prin felul în care acționează îl va evita;

- neglijența, când persoana nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al faptei, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmării prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

Astfel, în cazul imprudenței, care se manifestă prin încrederea exagerată în sine (ușuratică), autorul faptei consideră că rezultatul faptei nu se va produce, deoarece el v-a acționa cu îndemânare și îl va evita, iar în cazul neglijenței autorul nu prevede rezultatul, deși este obligat să prevadă posibilitatea urmărilor prejudiciabile.

Prin sintagma *trebuia și putea să prevadă*, se consideră că rezultatul era previzibil, când un om normal și atent ar fi trebuit să-l prevadă. Deși acest criteriu de apreciere este unul subiectiv, trebuie de menționat că, spre deosebire de răspunderea civilă, răspunderea penală survine doar în cazul săvârșirii unei fapte prejudiciabile expres prevăzută de legea penală.

În dreptul civil se consideră că prin sintagma *trebuia și putea să prevadă*, urmează să se aprecieze din circumstanțele concrete ale faptei, locul unde s-a produs, timpul, calitățile și pregătirea autorului (subiect activ) etc., iar acest criteriu este unul obiectiv de apreciere.

Capacitatea delictuală a făptuitorului.

Vinovăția comportă aptitudinea psihică a autorului faptei de a înțelege semnificația acesteia și a deosebi ceea ce este legal și ilegal. Lipsa acestei aptitudini exclude vinovăția, chiar dacă fapta a cauzat prejudicii.

Pentru a răspunde de faptele sale este necesar ca persoana să aibă discernământ, facultatea de a aprecia lucrurile la justa lor valoare, să aibă capacitate delictuală sau capacitate deplină de exercițiu.

Sub acest aspect vom menționa următoarele situații:

a) în conformitate cu prevederile art.19 Cod Civil, capacitatea de exercițiu a persoanei fizice este aptitudinea acesteia de a dobândi prin fapta proprie și de a exercita drepturi civile, de a-și asuma personal obligații civile și de a le exercita,

b) potrivit alin.(1) art.20 Cod Civil, capacitatea deplină de exercițiu începe la data când persoana fizică devine majoră, adică la vârsta de 18ani.

Excepțiile de la această regulă sunt:

- dobândirea capacității de exercițiu a minorului prin căsătorie,
- dobândirea capacității de exercițiu a minorului care a atins vârsta de 16 ani în baza unui contract de muncă sau cu acordul părinților, adoptatorilor sau curatorului în situația practicării activității de antreprenoriat,

c) persoana care în urma unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale) nu poate conștientiza sau dirija acțiunile sale poate fi declarată de către instanța de judecată ca incapabilă, instituindu-i-se tutela,

d) persoana care, în urma consumului abuziv de alcool sau consumului de droguri și de alte substanțe psihotrope, înrăutățește starea materială a familiei poate fi limitată de către instanța de judecată în capacitatea de exercițiu, instituindu-i-se curatela,

e) potrivit alin.(1) art.61 Cod Civil, capacitatea de exercițiu a persoanei juridice, persoana juridică își exercită, de la data constituirii, drepturile și își exercită obligațiile prin administrator, iar potrivit alin.(1) art.60 Cod Civil, capacitatea de folosință a persoanei juridice se dobândește la data înregistrării de stat și încetează la data radierii ei din registrul de stat.

În acest sens, putem concluziona că persoana fizică dobândește capacitatea de exercițiu la atingerea vârstei de 18 ani sau mai devreme în cazul emancipării prin muncă sau căsătorie, iar persoana juridică dobândește capacitatea de exercițiu la data constituirii (reprezentată în relațiile cu terții de către administrator), iar odată cu dobândirea capacității de exercițiu survine și răspunderea pentru faptele comise.

De asemenea, urmează a fi menționat că potrivit prevederilor art.27 Cod Civil, persoana fizică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul său, cu excepția bunurilor care, conform legii, nu pot fi urmărite, iar potrivit alin. (1) art.68 Cod Civil, persoana juridică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul cei aparține.

Reieșind din cele menționate și în concordanță cu principiul echității, ținând cont de prevederile legale, orice persoană care a acționat ilicit și cu vinovăție este obligată să repare prejudiciul cauzat. În cazul absolvirii acesteia de răspundere civilă, prejudiciul urmează a fi recuperat integral de la alte persoane vinovate sau responsabile de nesupravegherea cuvenită a autorului faptei sau de la persoanele care sunt obligate prin lege să repare prejudiciul.

(4) Raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu

După cum am menționat anterior, printre condițiile esențiale ale răspunderii civile delictuale se enumeră și raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciul cauzat. Altfel spus, trebuie să existe legătura de la cauză la efect între fapta unei persoane și prejudiciul pe care l-a cauzat.

Inexistența prejudiciului lipsește persoana de dreptul de a solicita repararea acestuia, ori prejudiciul poate să nu existe, chiar dacă a existat fapta. Fapta care a cauzat prejudiciu nu este suficient să existe pur și simplu, dar trebuie să cauzeze daune altei persoane (un prejudiciu). Existența raportului de cauzalitate presupune că anume acea faptă să fi cauzat acel prejudiciu. Noțiunea cauzalității este inclusă în orice raționament logic, întrucât nimic nu apare fără cauză.

Deseori raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciul cauzat se stabilește cu ușurință, cum ar fi, de exemplu, sustragerea umbrelei unei persoane de către o altă persoană cu scopul de a o însuși (persoana a fost prinsă la locul faptei, în flagrant). Însă, de regulă, raportul de cauzalitate este greu de stabilit când efectul a fost precedat de mai multe acțiuni sau împrejurări, iar aceste acțiuni și împrejurări deși multiple, nu sunt întotdeauna esențiale. De exemplu, o persoană ajunsă la spital în rezultatul unui accident rutier, este tratată superficial sau impropriu și moare, astfel cauza decesului poate fi accidentul rutier, neefectuarea intervențiilor chirurgicale la timp, stabilirea incorectă a diagnozei, efectuarea greșită a operației etc.

În literatura de specialitate³⁵, se menționează că pentru stabilirea raportului de cauzalitate este necesar mai întâi de a preciza următoarele:

(a) stabilirea unui raport de cauzalitate specific, dar nu a unui raport de cauzalitate general, adică stabilirea acelor fapte umane care au declanșat, favorizat sau împiedicat punerea în mișcare a acestor cauze. De exemplu, în cazul decesului rezultat în urma accidentului rutier ne interesează sub aspect juridic în primul rând, cauza medicală imediată a morții (vătămare vitală a unui organ vital, infecție, culpa medicului etc.) și care persoană a contribuit prin acțiunile sau inacțiunile sale ilegale. Participarea persoanei la producerea efectului (decesului) se stabilește de organul competent, de regulă de instanța de judecată în baza unor expertize criminalistice, medico-legale, tehnice, chimice precum și printr-o serie de alte probe.

(b) la stabilirea raportului de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu este necesar să facem abstracție de atitudinea subiectivă a persoanei față de faptă și consecințele acesteia. În această fază nu trebuie să ne intereseze dacă

³⁵ Stătescu C., Bîrsan C. Teoria generală a obligațiilor. București: Editura ALL, 2000 p.166.

persoana a acționat intenționat, imprudent sau neglijent, altfel spus nu trebuie să ne intereseze scopurile și motivațiile de ordin psihologic care au declanșat fapta, deoarece aceste aspecte țin mai mult de stabilirea vinovăției. Simpla atitudine de conștiință fără careva acțiuni materiale nu declanșează răspunderea civilă. Acest caracter de stabilire a raportului de cauzalitate este unul obiectiv.

(c) stabilirea raportului de cauzalitate trebuie făcut atât prin prisma acțiunilor, cât și a inacțiunilor sau omisiunilor persoanei de a îndeplini anumite obligații prevăzute de lege. De regulă, prin neîndeplinirea obligațiilor ce-i revin persoanei se determină producerea prejudiciului fie direct sau indirect, adică prin crearea unor situații ce conduc la producerea prejudiciului.

(d) stabilirea raportului de cauzalitate trebuie să se facă ținându-se seama de faptul că orice acțiune sau inacțiune umană se desfășoară în societate și din punct de vedere obiectiv se află în relații cu faptele altor oameni ori cu o serie de factori externi. De exemplu, producerea unui accident rutier în condiții de ceață, când manevra a fost determinată de înseși acțiunile victimei, ale unui terț sau ale altor obiecte. În acest caz se vor selecta toți factorii și acțiunile pentru a soluționa fiecare caz în parte, deci vom soluționa nu cauzalitatea în general ci cauzalitatea specifică.

(e) este de menționat că nu întotdeauna raportul causal este un raport direct (imediat) între faptă și prejudiciu, dar poate fi și un raport mediat, când prin intermediul faptei ilicite se creează o situație care a permis unor factori de natură umană sau naturali să producă prejudiciul.

Pornind de la aceste precizări, de la caracterul obiectiv al raportului de cauzalitate, de la complexitatea și specificul acestuia, vom menționa următoarele criterii pentru determinarea raportului de cauzalitate. Printre sistemele de determinare a acelor fapte și împrejurări ce determină producerea prejudiciului, vom menționa:

- **sistemul echivalenței condițiilor (teoria condiției sine qua non)**, se aplică în cazul când este imposibilă stabilirea exactă a cauzei prejudiciului. În acest caz se consideră că toate faptele și evenimentele care au precedat prejudiciul au valoare causală egală. Aplicând acest sistem, vom face o deosebire netă între faptele care au legătură cu incidentul și care nu au. Determinarea faptelor care se află în raport obiectiv cu cauzarea prejudiciului, de regulă, conduce la soluționarea problemei. Dezavantajul acestui sistem prin care se acordă valoare egală tuturor condițiilor, fără a lua în considerație gravitatea și rolul acestora, poate conduce la extinderea cercului de persoane ce urmează a fi trase la răspundere, deoarece faptele acestora deși minore sau întâmplătoare au tangență cu prejudiciul produs. De exemplu, lăsarea fără supraveghere și cu

cheile în contact a vehiculului de către proprietar, în urma căruia o persoană se urcă la volanul acestuia comite un accident rutier vătămându-și sănătatea, medicul nu-i acordă îngrijirile și tratamentul necesar în urma căruia moare. Aplicând acest sistem, egalarea tuturor cauzelor raportate la deces, pe lângă fapta medicului neglijent, rezultă că și simpla lăsare a autoturismului cu cheia în contact de către proprietar urmează a fi apreciată ca o condiție a decesului în lanțul causal, ori dacă nu exista vehiculul cu cheia în contact nu survenea decesul, deși aceasta este o condiție - prilej, pur întâmplătoare;

- **sistemul cauzei proxime (causa proxima)**, potrivit acestuia, din întregul lanț al faptelor care au precedat prejudiciului se reține doar ultima, cea mai apropiată sau imediat anterioară efectului. Deci, dacă ar fi lipsit această cauză, nici efectul nu s-ar fi produs. Acest sistem este criticabil, deoarece poate conduce la concluzii eronate, ori restrângerea excesivă și arbitrară a cercului de persoane poate lăsa persoane vinovate fără răspundere. De exemplu, în cazul când o persoană în rezultatul unui conflict este lovită de mai multe persoane și înjunghiată, iar fiind transportată la spital medicul nu-i acordă asistența necesară, aceasta se infectează și decedează, rezultă că potrivit acestui sistem răspunderea trebuie s-o poarte doar medicul, deoarece fapta sa a fost imediat anterioară efectului (decesului), deci, agresorii ar trebui să fie absolviți de răspundere;

- **sistemul cauzei adecvate (tipice)**, potrivit acestui sistem, din cauzele *sine qua non* se rețin doar acele cauze tipice, adică care în mod obișnuit pot produce efectul. Acest caracter tipic, de regulă, se deduce din previzibilitatea subiectivă a urmărilor faptei, adică se consideră raport causal numai acela care poate fi prevăzut de un observator normal. Criticile aduse constau în aceea că de regulă raportul causal este un raport obiectiv și există indiferent dacă subiectul care acționează este conștient sau nu de aceasta. Problema care apare se referă la observatorul normal, care potrivit acestui sistem apreciază previzibilitatea autorului faptei, deci putea sau nu autorul să prevadă rezultatul faptei sale și să acționeze în consecință. Problema previzibilității, indiferent că este privită sub aspect subiectiv sau obiectiv, este o problemă de reproș sau imputabilitate, dar nu una de cauzalitate, iar sub acest aspect se confundă problema imputabilității cu problema cauzalității. De exemplu, decesul unei persoane în urma unei lovituri ușoare în regiunea capului, aplicată de o persoană în glumă care nu cunoștea că victima suferă de o anomalie a craniului. Adepții teoriei tipice (adecvate) susțin că cel care a lovit nu trebuie să răspundă, întrucât nu există o legătură tipică între lovitura ușoară și deces, deoarece în mod obișnuit,

la un om normal, sănătos asemenea efect grav nu s-ar fi produs. Considerăm că eliberarea de răspundere a autorului faptei este justificată, dar nu pe temeiul lipsei raportului de cauzalitate, întrucât în mod obiectiv acest raport există, dar în temeiul lipsei vinovăției din partea autorului, care nu a cunoscut starea victimei și nu a putut să prevadă urmările loviturii sale care este mai degrabă un gest de glumă. În opinia noastră, această teorie nu rezolvă problema stabilirii raportului de cauzalitate, dar are la bază stabilirea vinovăției făptuitorului.

Criteriile propuse pentru determinarea raportului de cauzalitate

Stabilirea raportului de cauzalitate nu este o problemă simplă și ușoară, fapt ce a determinat specialiștii în materie să dezbată pe larg acest deziderat.

Potrivit literaturii de specialitate³⁶, cel mai des întâlnit este **sistemul cauzalității necesare**, bazat pe definiția categoriei de cauză. Cauza este fenomenul care precede efectul, îl provoacă în mod necesar, între cauză și efect existând o legătură necesară. Autorii³⁷ acestui sistem propun desprinderea din multitudinea de fapte antecedente efectului doar faptele, care pot fi considerate cauze ale prejudiciului, fără a se lua în considerație condițiile care au favorizat aceste cauze. Astfel, în categoria cauzei, ca element al angajării răspunderii, se cuprinde numai fenomenul ce a determinat în mod necesar rezultatul, adică numai fenomenul anterior rezultatului produs. Acest sistem este defectuos, deoarece potrivit lui, se află în raport de cauzalitate cu prejudiciul doar acele fapte care au constituit nu cauza proprie, dar numai condițiile desfășurării acțiunii cauzatoare, chiar dacă condițiile au avut o contribuție importantă în producerea rezultatului. Deci, potrivit acestui sistem, faptele umane ilicite care nu au avut rolul de cauză ci numai pe acelea de condiții, ies din sfera raportului de cauzalitate, nu angajează răspunderea autorului.

În opinia noastră, nu trebuie lăsate fără sancționare civilă faptele ilicite, care deși nu au avut rolul de cauză dar totuși au condiționat producerea prejudiciului. Menționăm, conform legii, este posibilă instituirea răspunderii civile a unor persoane, fapta cărora nu au cauzat prejudiciul, dar au avut doar un rol în condițiile cauzării prejudiciului (de exemplu, instigatorii, complicii, favorizatorii). Dacă este prevăzut expres în lege, considerăm posibilă tragerea la răspundere civilă și a altor persoane decât autorul, care au contribuit sau creat condiții la săvârșirea faptei cauzatoare de prejudicii.

³⁶ Stătescu C., Bîrsan C. Teoria generală a obligațiilor. București: Editura ALL, 2000 p. 171.

³⁷ Dogaru I., Drăghici P. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. București: Editura C.H.Beck, 2014, p. 243-244.

Alt sistem este **sistemul indivizibilității cauzei cu condiția**, potrivit căruia la stabilirea raportului de cauzalitate trebuie să avem în vedere faptul că fenomenul cauză nu acționează izolat, singur, dar desfășurarea lui este condiționată de anumiți factori care deși nu produc direct efectul păgubitor, favorizează sau agravează procesul cauzal, dându-i rezultate negative. Acest sistem se mai numește complex cauzal, bazat pe indivizibilitatea cauzei și condițiilor. Condițiile cu rol cauzal de regulă sunt prevăzute expres în lege, de exemplu, răspunderea din Codul Penal al autorului, complicelui, favorizatorului etc.

În practică, se aplică pe larg sistemul indivizibilității cauzei și condiției, potrivit căruia pentru faptele ilicite care, deși au mediat acțiunea (au legătură indirectă cu acțiunea cauzală), autorul urmează să poarte răspundere civilă delictuală.

Răspunderea civilă pentru fapta altuia (indirectă). Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit.

Codul Civil al Republicii Moldova reglementează răspunderea comitentului pentru fapta prepusului, răspunderea pentru prejudiciul cauzat de lucruri și animalele aflate în pază, răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat de persoana cu funcție de răspundere sau de o autoritate publică, răspunderea părinților pentru faptele minorilor etc. Fiind o parte componentă a răspunderii juridice, răspunderea civilă are funcția de a influența conștiința oamenilor, de a-i educa în spiritul respectării legilor adoptate în societate și de a preveni săvârșirea faptelor antisociale.

Fundamentul răspunderii civile se desprinde din considerentele ce permit angajarea răspunderii unei persoane față de alta în cazul încălcării obligației legale de a respecta regulile de conduită pe care legea sau obiceiul locului le impune și care aduc atingere drepturilor și intereselor celui alt. Această conduită reprezintă vinovăția sau culpa persoanei care comite fapta ilicită. Fundamentul răspunderii civile a fost mereu în atenția și dezbateră doctrinarilor de specialitate.

Activitățile care creează un pericol accentuat pentru alții, în legislația multor state și în literatura juridică de specialitate, poartă denumirea de izvor (sursă) de pericol sporit³⁸.

Conceptul răspunderii pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit nu s-a regăsit în Codul lui Iustinian, care a stat la baza tuturor sistemelor moderne de drept, în vigoare din sec. IV până în anul 1900, în Codul lui Napoleon din 1804, nici în Codul Civil German, în vigoare și astăzi, deși

³⁸ Суботин А. Субъекты ответственности за вред, причинённый источником повышенной опасности. În: Советская юстиция, 1982, №12, p.25.

aceste coduri conțin reglementări privind răspunderea sporită a unor categorii de persoane.

Pentru prima dată, conceptul „*izvor de pericol sporit*“, a fost propus în anul 1910 de avocatul german M. Rumelin³⁹, care a susținut ipoteza potrivit căreia cel care desfășoară o activitate pentru lumea înconjurătoare cu un pericol mai mare decât nivelul normal trebuie să poarte responsabilitatea pentru aceasta. În vederea justificării acestei responsabilități excesive, a fost folosită «ideea de risc», utilizată de jurisprudența franceză la acea vreme. Acest concept s-a bazat pe ideea legalizării responsabilității sporite pentru deteriorarea proprietății de către „întreprinderile periculoase“ (în special cele feroviare), reglementat de Legea austriacă din 5 martie 1869, care a avut imbold de reglementare cazurile de aprindere a imobilelor limitrofe căii ferate de la scânteile desprinse ale locomotivelor cu aburi ce utilizau cărbunii în calitate de combustibil (Legea germană din 07 iunie 1871; Legea elvețiană din 1 iulie 1875 și altele).

Conceptul *izvor de pericol sporit*, a fost materializat pentru prima dată în art. 404 Codul civil⁴⁰ al Republicii Sovietice Federative Socialiste Rusă din 1922, ca urmare a primei codificări a legislației civile sovietice.

Datorită stilului laconic al legiuitorului sovietic, conceptul *izvor de pericol sporit*, a sintetizat prevederile mai multor norme ce reglementau răspunderea juridică, printre care: art.683 din Codul Civil al Rusiei Țariste din 04.06.1912; art. 92 din Carta generală a căilor ferate din Rusia din 1916 ; art.156 (19)-156 (24) din Carta Industriilor a Rusiei Țariste din 1893⁴¹ etc.

În legislația statelor ex-sovietice, această normă a fost preluată din art.128 al Bazelor legislației civile a U.R.S.S din 1991⁴².

Conceptul *izvor de pericol sporit*, împreună cu alți factori, a condus la devalorizarea vinovăției în dreptul civil ca condiție a răspunderii, totodată a marcat o nouă etapă în istoria responsabilității de la „*vinovăție*” la „*responsabilitatea fără vină*”.

Tendința de dezvoltare a responsabilității civile și juridice în țările occidentale prin diminuarea valorii principiului vinovăției ca una dintre principalele

³⁹ <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-klassifikatsii-i-problemy-ponyatiya-istochnika-povyshennoy-opasnosti> (vizitat la 02.12.2018)

⁴⁰ Постановление ВЦИК от 11 ноября 1922 года «О введении в действие Гражданского кодекса РС.Ф.С.Р.» Источник: СУ РСФСР, 1922, № 71, ст. 904. În «Известия ВЦИК», № 256, 12.11.1922

⁴¹ Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. Москва, Юридическая литература, 1951, р. 51.

⁴² Основы законодательства СССР от 31.05.1991 г. № 2211-1.

condiții de responsabilitate, se datorează în primul rând dezvoltării progresului științific, utilizării mașinilor, agregatelor, proceselor tehnologice noi, care sunt dincolo de controlul ființei umane și prin urmare, pot provoca daune chiar și în absența vinei în comportamentul proprietarilor acestora.

Codul Civil al Republicii Moldova⁴³ în art.1410 reglementează răspunderea pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit. În acest sens, în alin.(1) este stipulat că, persoanele a căror activitate este legată de un izvor de pericol sporit pentru lumea înconjurătoare (exploatarea vehiculelor, a instalațiilor, mecanismelor, folosirea energiei electrice, a substanțelor explozibile, efectuarea lucrărilor de construcții etc.) au obligația să repare prejudiciul cauzat de izvorul de pericol sporit dacă nu demonstrează că prejudiciul se datorează unei forțe majore (cu excepția cazurilor în care dauna a survenit ca urmare a exploatării navelor aeriene) sau din intenția persoanei vătămate. Potrivit alin. (2) din art.1410 Cod Civil, obligația de reparare a prejudiciului revine persoanei care posedă izvorul de pericol sporit în baza dreptului de proprietate ori în alt temei legal sau persoanei care și-a asumat paza izvorului de pericol sporit.

Legiuitorul Republicii Moldova a pus la baza răspunderii pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit atât teoria activității cât și teoria obiectivă – posesia și paza lucrului. Codul Civil al Federației Ruse⁴⁴ în art. 1079, indică o listă a activităților ce prezintă pericol sporit pentru cei din jur, activități similare cu cele menționate în alin.(1) art.1410 Codul Civil al Republicii Moldova, iar în legislația Ucrainei, conceptul de izvor de pericol sporit se regăsește în art.1187 din Codul civil⁴⁵.

În legislația României conceptul *izvor de pericol sporit* nu se regăsește.

În noul Cod Civil al României, temeiul legal de răspundere pentru fapta proprie rezultă din art.1357 Cod Civil, potrivit căruia cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție, este obligat să îl repare. Autorul prejudiciului răspunde pentru cea mai ușoară culpă, iar temeiul răspunderii pentru lucruri se regăsește în alin. (1) art.1376 Cod Civil, potrivit căruia oricine este obligat să repare, independent de orice culpă, prejudiciul cauzat de lucrul aflat sub paza sa. Potrivit art. 1377 Cod Civil, în înțelesul dispozițiilor art. 1375 și 1376, are paza animalului sau a lucrului proprietarul ori cel care, în temeiul unei dispoziții legale sau al unui contract ori chiar numai

⁴³ Codul Civil, Monitorul Oficial, Partea I nr. 505 din 15 iulie 2011.

⁴⁴ Собрание законодательства Российской Федерации 1994, № 32, ст. 3301 (ч. 1), 1996, № 5, ст. 410 (ч. 2) 2001, № 49, ст. 4552 (ч. 3) 2006, № 52, ст. 5496 (ч. 4).

⁴⁵ Codul Civil al Ucrainei adoptat prin Legea 435-IV din 16.01.2003, publicată la 16 iulie 2003, în vigoare din 1 ianuarie 2004. În: Голос України от 12.03.2003 г. № 45.

în fapt, exercită în mod independent controlul și supravegherea asupra animalului sau a lucrului și se servește de acesta în interes propriu.

Răspunderea civilă delictuală poate fi angajată pentru orice lucru dacă a cauzat victimei un prejudiciu, fără a se distinge dacă lucrul este susceptibil prin natura sa, să producă un prejudiciu, ori dacă este sau nu periculos. Obligația de despăgubire se stabilește în sarcina paznicului juridic, independent de orice conduită a acestuia.

În dreptul anglo-saxon–common law, aplicabil în SUA, Anglia și Commonwealth, spre deosebire de dreptul continental, soluționarea spețelor are la bază analiza precedentelor judiciare, iar soluția este adoptată conform spețelor similare și în conformitate cu bunul simț al comunității. Judecătorul care se confruntă cu un caz în care faptele sunt analogice cu altele judecate anterior trebuie să se conformeze cu hotărârile pronunțate anterior în cazuri similare.⁴⁶

Răspunderea civilă în aceste state se fundamentează pe teoria subiectivă în cazul vătămării corporale a unei persoane sau a unui bun, în sensul că în aceste cazuri răspunderea se bazează pe vinovăția sau culpa făptuitorului. Culpa (fault) înseamnă intenția făptuitorului dar poate îmbrăca și alte forme precum înșelăciunea (*deceit*) sau hărțiurea penală în urma denunțului calomnios (*malicious persecution*), însă în cele mai multe cazuri culpa îmbracă forma neglijenței (*negligence*), care corespunde lipsei de precauție sau imprudența. Răspunderea delictuală în dreptul englez se bazează și pe alt concept fundamental, denumit *datoria de diligență* (*duty of care*), nesocotirea căruia este considerată a fi neglijență ca temei al angajării răspunderii civile. Pentru evaluarea comportamentului omului diligent se propune metoda abstractă, respectiv nivelul unei persoane rezonabile preluată din dreptul roman și caracteristică acestuia, cu denumirea de *bonus pater familias*.

De asemenea trebuie de menționat că în urma dezvoltării industriale și creșterea numărului accidentelor de muncă a apărut necesitatea instituirii unui fundament nou al răspunderii civile delictuale prin înlăturarea vinovăției (culpei). În Anglia nu există instituții distincte privind răspunderea pentru fapta lucrului, iar instanțele engleze nu operează cu noțiunea *paza juridică a lucrului*. Totodată, instanțele engleze au statuat în jurisprudența lor că victima prejudiciului are o protecție sporită în raport cu făptuitorul, ceea ce înlătură sarcina dificilă în probațiunea vinovăției (culpei) persoanei responsabile.

Astăzi asistăm la automatizarea proceselor tehnologice, ce constituie priorități economice ale fiecărui stat, iar robotizarea a crescut numărul vehicu-

⁴⁶ Kinder P. Guest, *English Law*, L.G.D.J. Paris, 1997 p. 215.

lelor controlate autonom de calculatoare aflate la bord, sau de la distanță cu ajutorul unor sisteme de radiocomandă. Aceste vehicule, denumite generic, *vehicule fără pilot*, se folosesc pe larg nu doar în activitățile militare, ci și în economia națională, poliție, medicină, serviciul de salvare-deblocare, agricultură, securitatea mediului, lichidarea urgențelor, incendiilor, catastrofelor etc.

Vehiculele fără pilot pătrund cu intensitate în viața noastră și sunt utilizate în toate ramurile de transport ale economiei naționale: aerian, naval și terestru. Aceste vehicule fără pilot se încadrează în categoria *izvor de pericol sport*, întrucât nefiind controlate direct de către om, dar de un pilot automat digital aflat fie la bordul vehiculului sau la un centru de control, pot cauza prejudicii considerabile. Din punct de vedere juridic, apar dificultăți majore în vederea stabilirii persoanei responsabile pentru prejudiciul cauzat și a vinovăției acesteia.

La nivel european, în august 2016 a fost făcută publică și propusă spre dezbateri Reglementarea „Prototip» a Comisiei Europene privind Operațiunile Aeronautice fără Pilot, potrivit căreia din 2019 reglementarea va trebui transpusă în fiecare stat membru UE.

Legiuitorul din Republica Moldova a reacționat imediat la aceste propuneri și la 24 martie 2017 a votat în prima lectură proiectul Codului aerian al Republicii Moldova. Potrivit notei informative în susținerea acestuia, Ministerul Tehnologiei, Informației și Comunicațiilor, menționează că, deși la nivel european nu a fost reglementată în mod unitar problematica operării cu aeronave fără pilot la bord, există însă preocupări în acest sens la nivel național, odată cu intensificarea activităților de utilizare a acestor tipuri de aparate de zbor de către persoane fizice și juridice. Mai multe organizații non-guvernamentale, inclusiv și jurnaliști, au făcut presiuni publice invocând încălcarea dreptului la informație, ori în acest proiect autoritățile au propus reglementări speciale de operare în spațiul aerian național a dronelor și criteriile de clasificare a acestor dispozitive în funcție de dimensiuni, masă, înălțimea și distanța la care pot fi pilotate, să poată fi stabilit gradul de risc care îl reprezintă atât pentru securitatea aeronautică, cât și pentru viața oamenilor. Deși acest proiect de lege nu a întrunit numărul necesar de voturi ale membrilor Comisiei pentru drepturile omului și relații interetnice, pentru a fi susținut în plenul Parlamentului din cauza unor presiuni publice făcute de unii jurnaliști și mai multe organizații non-guvernamentale, care au atenționat asupra restricțiilor ce se impun în utilizarea dronelor, considerând că este o tentativă de a descuraja utilizarea dronelor în investigațiile jurnalistice și nu numai, totuși la 21.12.2017 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat

Codul aerian al Republicii Moldova⁴⁷ care urmează să intre în vigoare la 23.03.2019. Apariția în viitorul apropiat a acestor vehiculelor fără pilot în Republica Moldova, ne obligă să le întâmpinăm cu o legislație clară, precisă și previzibilă, iar cetățenii să se simtă în siguranță și protejați de eventualele pericole la adresa vieții, sănătății, proprietății și a mediului în care trăiesc.

Concluzii

Răspunderea civilă parte componentă a răspunderii juridice, urmărește scopul de a influența conștiința oamenilor, de a-i educa în spiritul respectării legilor în societate, de a preveni săvârșirea faptelor antisociale, astfel funcțiile principale ale acestei instituții juridice fiind funcția reparatorie și educativ-preventivă.

Cercetarea în cauză s-a bazat pe studiul instituției răspunderii civile prin prisma reglementărilor legale naționale și a statelor membre ale Uniunii Europene, iar după semnarea și intrarea în vigoare a Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, liberalizarea regimului de vize și integrarea treptată în piața internă a Uniunii Europene, integrarea de facto a Republicii Moldova în spațiul politic și economic european nu poate avea loc fără racordarea prevederilor legislației naționale la cele europene.

Este de menționat că inițiativa de unificare a normelor de drept privat în statele membre ale Uniunii Europene a început încă în anul 1982, odată cu constituirea Comisiei privind dreptul contractual european (CECL)⁴⁸, totodată, această inițiativă s-a consolidat prin crearea Grupului de studiu în anul 1998 și a Grupului pentru acquis în anul 2002. Acest proiect a valorat în jurul

⁴⁷ Codul aerian al Republicii Moldova nr.301 din 21.12.2017, publicat în Monitorul Oficial nr.95-104, data intrării în vigoare 23.03.2019

⁴⁸ Membrii fostei Comisii privind Dreptul contractual european care s-a întâlnit sub președinția profesorului Ole Lando (Copenhaga) în perioada 1982 - 1999 au fost: Christian von Bar (Osnabrück), Hugh Beale (Warwick); Alberto Berchovitz (Madrid), Brigitte Berlioz - Houin (Paris), Massimo Bianca (Roma), Michael Joachim Bonell (Roma), Michael Bridge (Londra), Carlo Castronovo (Milano), Eric Clive (Edinburgh), Isabel de Magalhães Collaço (Lisabona), Ulrich Drobnig (Hamburg), Bâtonnier Dr. André Elvinger (Luxemburg), Maître Marc Elvinger (Luxemburg), Dimitri Evrigenis † (Salonic), Carlos Ferreira de Almeida (Lisabona), Sir Roy M. Goode (Oxford), Arthur Hartkamp (Haga), Ewoud Hondius (Utrecht), Guy Horsmans (Louvain la Neuve), Roger Houin † (Paris), Konstantinos Kerameus (Atena), Bryan MacMahon (Cork), Hector MacQueen (Edinburgh), Willibald Posch (Graz), André Prüm (Nancy), Ian Ramberg (Stockholm), Georges Rouhette (Clermont-Ferrand), Pablo Salvador Coderch (Barcelona), Fernando Martinez Sanz (Castellon), Matthias E. Storme (Leuven), Tallon Denis (Paris), Dr. JA Frans van der Velden (Utrecht), Dr. JA Wade (Haga), William A. Wilson (Edinburgh), Thomas Wilhelmsson (Helsinki), Claude Witz (Saarbrücken), Reinhard Zimmermann (Regensburg).

a 4 milioane de euro, finanțați de Comisia Europeană. Proiectul Cadrului comun de referință este rezultatul a mai mult de 25 de ani de colaborare a juriștilor din toate statele membre din cadrul Uniunii Europene cu scopul de a armoniza la scară largă dreptul privat și de a crea un Cod Civil European, deși executivul european a declarat după ce proiectul Cadrului comun de referință a fost finalizat în luna decembrie 2008 și prezentat Comisiei Europene, că acest Cadru comun de referință va fi doar un instrument de lucru pentru a adapta și pentru a pregăti noi reglementări în materia protecției consumatorului sau a mediului de afaceri.

Proiectul Cadrului comun de referință este un document care constituie baza de pornire a unui Cod civil european. De la începutul activității sale, Grupul de studiu privind proiectul Codului civil european și-a concentrat atenția asupra normelor privind anumite tipuri de contracte (vânzare-cumpărare, servicii, angajamente de credit, contract de asigurare, precum și contracte comerciale, cum ar fi agenția, distribuția, franciza), obligațiile civile (îmboșgățirea fără justă cauză, negotiorum gestio), precum și ramuri de drept privind bunurile mobile, care sunt în special relevante pentru buna funcționare a pieței interne. Grupul de studiu a fost susținut de echipe de tineri cercetători juriști, sub supravegherea unui înalt funcționar din cadrul grupului⁴⁹. Echipele au efectuat muncă de cercetare juridică comparativă, au dezvoltat proiecte pentru discuții și au furnizat numeroase materiale, necesare pentru note. Pentru fiecare echipă de lucru a fost alocat un organ consultativ, denumit consiliu consultativ. Aceste echipe, în mod deliberat formate din cât mai puține persoane, în interesul eficienței activității, s-au bucurat de cooperarea cu experți din diferite domenii de drept, care au reprezentat principalele sisteme juridice europene. Echipele de lucru permanente au funcționat în diferite universități europene și instituții de cercetare. Membrii echipelor au desfășurat activități de cercetare în principal în trei domenii ale dreptului privat: contracte specifice, obligații extracontractuale, și dreptul de proprietate.

În opinia noastră, materia răspunderii civile delictuale are un impact major asupra evoluției răspunderii juridice nu doar la nivel național, dar și internațional.

Tendința de evoluție a răspunderii delictuale către o răspundere obiectivă odată cu dezvoltarea mașinismului nu ar fi avut loc fără intervenția unui alt fenomen important legat de ideea de risc, și anume dezvoltarea sistemului asigurărilor de răspundere. Intrarea în declin a răspunderii delictuale individuale

⁴⁹ Team Leader

are loc odată cu apariția ideii de solidaritate colectivă. Astfel, culpa subiectivă se declină în favoarea unei răspunderi colective de plin drept odată cu apariția primelor legi privind asigurările, când se instituie un sistem obligatoriu de asigurare pentru o serie de activități apreciate ca fiind riscante. În acest fel, victima a obținut alternativa de a-și acoperi prejudiciul chiar și când nu era desemnată o persoană culpabilă pentru producerea prejudiciului.

Odată cu pierderea caracterului individual al răspunderii civile delictuale asistăm la depersonalizarea răspunderii civile delictuale, iar o lungă perioadă de timp răspunderea colectivă are o poziție dominantă.

După adoptarea Codului civil francez din 1804, răspunderea individuală întemeiată pe culpă a stat la baza fundamentării răspunderii delictuale, iar odată cu socializarea riscurilor, răspunderea colectivă a revenit în prim-plan. Extinderea sistemului de asigurări a avut consecințe directe privind restrângerea răspunderii individuale fundamentate pe culpă și extinderea răspunderii obiective independent de orice culpă, în care rolul de persoană responsabilă revine și altor persoane decât celor direct implicate în cauzarea prejudiciului.

Acest fenomen este direct legat de realitățile timpului, de aspectele dezvoltării fără precedent al industriei, transporturilor, folosirea pe scară foarte largă a mașinilor, care a dus la creșterea îngrijorătoare a numărului de accidente. Multe țări puternic industrializate care s-au confruntat cu acest fenomen au instituit asigurarea de răspundere civilă obligatorie pentru prejudiciile cauzate terților în urma unor accidente rutiere, aeriene, nucleare etc., sistem care s-a dovedit eficient deoarece riscurile accidentelor erau transferate asupra asiguratorului, simplificând situația în privința victimei și a persoanei care avea în pază lucrul. Acest sistem a reprezentat un mijloc eficient de repartizare a riscurilor asupra tuturor asiguraților, repartizare denumită solidarizarea riscurilor⁵⁰.

Riscurile de accidente, îmbolnăvire, distrugere etc. s-au transferat către toți aceia care sunt expuși, în timp ce riscurile excepționale, de gravitate deosebită rămân în sarcina statului. Pentru o serie de riscuri se aplică sistemul fondurilor de garanție, finanțate de cei care desfășoară activități periculoase în societate și de către cei care sunt potențialii beneficiari ai fondurilor.⁵¹

Sistemul asigurărilor a dat prioritate reparației prejudiciului, adică indemnizației ce urmează a fi acordată victimei, lăsând în urmă funcția preventiv educativă, rolul căreia a rămas fără semnificație.

⁵⁰ Albu Ioan. Drept civil. Introducere în studiul obligațiilor. Cluj: Editura Dacia, 1984 p.184.

⁵¹ Internaționalizarea acestor fonduri de asigurări este marcată de adoptarea Convenției de la Bruxelles din 1971, prin care s-a înființat fondul internațional de despăgubire pentru victimele poluării marine cu hidrocarburi.

Trebuie de menționat că, la moment, asistăm la denaturarea conceptului de răspundere civilă, răspundere care este părăsită treptat de caracterul sancționator și orientată spre caracterul reparator cu o viziune prospectivă privind prevenția riscurilor majore ce pot pune în pericol existența planetei.

Coordonatele răspunderii civile delictuale reieșind din evoluția acesteia sunt Sancțiunea – Reparația – Prevenția, cu o tendință certă spre obiectivare, păstrând nostalgia culpei ca etalon etico-moral al societății umane. Această tendință garantează victimei faptei ilicite prejudiciabile protecție deplină prin evitarea pericolului imposibilității angajării răspunderii din cauza lipsei persoanei responsabile sau nedovedirii culpei acesteia.

Sarcina doctrinei juridice și a jurisprudenței trebuie să-și concentreze eforturile pentru a dezbate problematica viitorului răspunderii civile, prin argumentarea necesității consacrării unui nou drept al răspunderii civile bazat pe principiul precauției.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Adam Ioan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura C.N.Beck, București: 2014.
2. Dogaru Ion, Drăghici P. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: 2014. Editura C.H.Beck.
3. Albu Ioan. *Drept civil. Introducere în studiul obligațiilor*. Cluj: 1984. Editura Dacia.
4. Codul aerian al Republicii Moldova nr.301 din 21.12.2017, publicat în Monitorul Oficial nr.95-104, data intrării în vigoare 23.03.2019.
5. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002., publicat la 22.06.2002 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.82-86 art.661, în vigoare din 12.06.2003.
6. Codul civil al României, Legea nr. 287/2009 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, modificată prin Legea nr. 71/2011 și rectificată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 și în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011. , Monitorul Oficial, Partea I nr. 505 din 15 iulie 2011.
7. Codul civil român din 1864 abrogat la 1 octombrie 2011.
8. Ceterchi Ioan, Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: 1993. Editura All Beck
9. Lacrima Rodica Boilă. *Răspunderea civilă obiectivă*. București: 2014. Editura C.H. Beck.
10. Chirtoacă Leonid. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. Chișinău: 2015. Editura Print-Caro.

Răspunderea civilă prin prisma reglementărilor legislației naționale și a statelor Uniunii Europene

11. Dogaru Ion. Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice. București: 2012. Editura ALL BECK.
12. Verdeș Eugenia – Carmen. Răspunderea juridică. București:2011. Editura Univers Juridic.
13. Romosan Ioan Dorel. Vinovăția în dreptul civil român. București: 1999. Editura C.H.Beck.
14. Stătescu Constantin, Bîrsan C. Teoria generală a obligațiilor. București: 2000. Editura ALL.
15. Dicționarul Explicativ al Limbii Române.Ediția a II-a. București:1998. Editura Univers enciclopedic.
16. Codul Penal al Republicii Moldova Nr. 985 din 18.04.2002, publicat la 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74, art Nr: 195.
17. Eliescu Mihail. Răspunderea civilă delictuală. București: 1972. Editura Academiei Române.
18. Суботин А. Субъекты ответственности за вред, причинённый источником повышенной опасности. Советская юстиция, 1982, №12.
19. Постановление ВЦИК от 11 ноября 1922 года «О введении в действие Гражданского кодекса РС.Ф.С.Р.». Источник: СУ РСФСР, 1922, № 71. În «Известия ВЦИК», № 256, 12.11.1922.
20. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. Москва: Юридическая литература, 1951.
21. Основы законодательства СССР от 31.05.1991 г., № 2211-I.
22. Собрание законодательства Российской Федерации 1994, № 32, ст. 3301 (ч. 1), 1996, № 5, ст. 410 (ч. 2) 2001, № 49, ст. 4552 (ч. 3) 2006, № 52, ст. 5496 (ч. 4)
23. <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-klassifikatsii-i-problemy-ponyatiya-istochnika-povyshennoy-opasnosti> (vizitat la 02.12.2018).
https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf (vizitat la 02.12.2018).
http://www.clr.ro/eBuletin/2_2009/Buletin_2_2009.pdf (vizitat la 02.12.2018).

Leonid CHIRTOACĂ,
doctor în drept, conferențiar universitar
1

4.2. PROCEDURA PRIVIND MĂSURILE DE OCROTIRE (INTENTAREA, DOMENIUL DE APLICARE ȘI COMPETENȚA JURISDICȚIONALĂ)

4.2. PROCEDURE CONCERNING MEASURES TO PROTECTION (INTENDATION, FIELD OF APPLICATION AND JURISDICTIONAL COMPETENCE)

Summary

In this article is analyzed the protection measures procedure in the light of three aspects: the initiation of proceedings, scope, and jurisdiction. On the whole, the peculiarities of this particular procedure are highlighted, which are related to the general jurisdiction of the court in this matter.

The procedural safeguards of the protected person in the course of this procedure and the court's attributions in the application of these measures as the only judicial body empowered with their establishment are analyzed.

As a relatively new procedure for the system of civil procedural law of the Republic of Moldova, this article highlighted the most important aspects regarding the compensatory character of the general jurisdiction of the courts of law in the examination of these civil cases.

Procedura privind măsurile de ocrotire a fost introdusă în Codul de procedură civilă al Republicii Moldova relativ recent, prin Legea nr. 66 din 13.04.2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative.¹ Originea acestor prevederi legale privind măsurile de ocrotire judiciară pornește de la Recomandarea nr. R (99) 41 a Comitetului Miniștrilor Statelor Membre privind Principiile privitoare la protecția juridică a adulților incapabili (23 februarie 1999). Potrivit principiului din această recomandare - „Flexibilitatea în măsura juridică”, măsurile de ocrotire și alte mecanisme juridice destinate asigurării ocrotirii intereselor personale și economice ale adulților incapabili ar trebui să fie suficient de largi și flexibile pentru a permite adoptarea unei măsuri juridice potrivite pentru diferite grade de incapacitate și pentru o varietate de situații.

Potrivit art. 12 alin. (1) din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități din 13 decembrie 2006² „Statele părți reafirmă că persoanele cu

¹ Legea nr. 66 din 13.04.2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative. Publicat: 21.06.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 130-134.

² Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, adoptată la New York la 13 decembrie 2006. Ratificată prin Legea nr. 166 din 09.07.2010 pentru ratificarea Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Publicat: 23.07.2010 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 126-128/428.

dizabilități au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice.” Astfel, exista necesitatea de a nu lipsi total de capacitate de exercițiu civilă sau procesuală persoana care, în urma unei boli mintale ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice, nu poate, în mod deplin, conștientiza acțiunile sale ori exprima voința. În sensul prevederilor art. 12 alin. (1) și (4) din Convenția menționată mai sus, Curtea Constituțională prin Hotărîrea nr. 33 din 17.11.2016 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul civil și Codul de procedură civilă ale Republicii Moldova,³ „deși persoanele cu dizabilități mintale au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice, este posibilă aplicarea unor măsuri de protecție asupra acestora, adaptate la situația particulară a persoanei”. Astfel, legiuitorul moldav a adaptat normele Codului de procedură civilă la dezideratele internaționale în această materie, pentru ca persoana cu dizabilități mintale să aibă, pe de o parte, posibilitate de a exercita drepturi procesuale civile, iar pe de altă parte, de a fi supusă anumitor măsuri de ocrotire.

În art. 302 din CPC nu doar domeniul de aplicare a reglementărilor ce țin de procedura privind măsurile de ocrotire, dar și competența generală a instanțelor judecătorești în soluționarea acestor pricini (alin. (1)), cât și competența jurisdicțională teritorială (alin. (2)).

În procedura privind măsurile de ocrotire se examinează:

a) *pricinile de instituire, reînnoire sau revocare a unei măsuri de ocrotire judiciare (ocrotire provizorie, tutelă sau curatelă).*

Temeiul măsurilor de ocrotire este prevăzut în art. 48¹ din Codul civil al RM, care prevede: „Persoana fizică care a atins majoratul sau care a dobândit capacitate deplină de exercițiu pe altă cale legală și care, în urma unei boli mintale ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice, nu poate, în mod deplin, conștientiza acțiunile sale ori exprima voința poate beneficia de o măsură de ocrotire, instituită în funcție de starea sau situația sa.”

Măsurile de ocrotire pot fi contractuale (contractul de asistență, mandatul de ocrotire în viitor) și judiciare (ocrotirea provizorie, curatela, tutela). Astfel, instanța de judecată poate institui următoarele trei măsuri de ocrotire judiciară:

- *ocrotirea provizorie* se instituie în privința persoanei fizice care a atins majoratul sau care a dobândit capacitate deplină de exercițiu pe altă cale legală

³ Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 33 din 17.11.2016 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul civil și Codul de procedură civilă ale Republicii Moldova (drepturile și libertățile persanelor cu dizabilități mintale) (sesizările nr. 49a/56a/63g/90g/2016). Publicat: 03.02.2017 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 30-39/7.

și care, în urma unei boli mintale ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice, nu poate, în mod deplin, conștientiza acțiunile sale ori exprima voința, care are nevoie de ocrotire temporară sau de reprezentare pentru îndeplinirea doar a anumitor acte juridice. Ocrotirea provizorie poate fi instituită pentru un termen nu mai mare de un an și poate fi reînnoită o singură dată în condițiile prevăzute la art. 48⁴⁰ alin. (4) din Codul civil.

Cu alte cuvinte, ocrotirea provizorie se instituie în privința persoanei a cărei stare sau situație nu indică asupra necesității aplicării unei măsuri de ocrotire judiciară mai ample, cum ar fi curatela sau tutela. De exemplu, persoana cu anumite deficiențe mentale urmărește de ași vinde unica sa locuință (apartament). Instanța de judecată ar putea institui ocrotirea provizorie în privința acestei persoane prin interzicerea de a vinde apartamentul. Toate celelalte acte juridice persoana supusă ocrotirii provizorii le poate încheia.

- *curatela* se instituie asupra persoanei care, fără a fi lipsită complet de discernământ, are nevoie, în temeiul dispozițiilor art. 48¹ alin. (1) din Codul civil, să fie asistată în mod continuu. Curatela se instituie doar dacă prin ocrotirea provizorie nu se va putea asigura ocrotirea suficientă a persoanei. Deci, curatorul participă la ocrotirea persoanei prin încuviințarea exercitării anumitor drepturi.

- *tutela* se instituie în privința persoanei care, în temeiul dispozițiilor art. 48¹ alin. (1) din Codul civil, trebuie să fie reprezentată în mod continuu.

În toate cele trei cazuri instanța de judecată desemnează ocrotitorul provizoriu, curatorul și tutorele.

Toate cele trei măsuri de ocrotire judiciară au un caracter subsidiar. Adică măsura de ocrotire judiciară poate fi instituită de către instanța de judecată doar în cazul în care aceasta este necesară și dacă persoana nu este ocrotită suficient prin aplicarea dispozițiilor legale privind obligația de întreținere a soțului și a rudelor, privind regimul bunurilor comune ale soților, privind asistența la luarea deciziei sau prin mandatul de ocrotire în viitor a persoanei respective (art. 48²⁸ alin. (1) din Codul civil). Deci, măsurile de ocrotire judiciară pot fi aplicate numai dacă prin măsuri extrajudiciare nu poate fi asigurată ocrotirea ei suficientă.

Instanța de judecată stabilește termenul pentru care se instituie măsura de ocrotire judiciară sub forma curatelei sau tutelei, care poate fi de maximum 5 ani. Prin derogare de la această regulă, în cazul instituirii tutelei, instanța de judecată, în baza raportului de expertiză psihiatrică care confirmă că, având în vedere stadiul dezvoltării științei, nu există semne vădite că starea persoanei se va îmbunătăți, poate stabili, prin hotărâre motivată, un termen de până la 10 ani (art. 48³⁹ din Codul civil).

Reînnoirea măsurii de ocrotire judiciară are loc prin instituirea de către instanța de judecată a unui nou termen pentru care este instituită această măsură sau prin instituirea unei noi măsuri de ocrotire judiciară mai restrictivă sau mai puțin restrictivă. Instanța de judecată poate reînnoi măsura de ocrotire judiciară pentru un termen egal cu termenul inițial. Prin derogare de la această regulă, în cazul reînnoirii tutelei, instanța de judecată, în baza raportului de expertiză psihiatrică prin care se confirmă că nu există semne vădite că starea persoanei se va îmbunătăți, poate stabili, prin hotărâre motivată, un termen de pînă la 20 de ani (art. 48⁴⁰ din Codul civil).

Revocarea măsurii de ocrotire judiciară poate fi dispusă de instanța de judecată la cererea persoanei ocrotite sau a persoanelor indicate la art. 48³⁰ alin. (1) din Codul civil, dacă necesitatea acesteia a dispărut. Orice persoană poate sesiza autoritatea tutelară privind dispariția necesității măsurii de ocrotire judiciare. În acest caz, autoritatea tutelară este obligată, fără întârzieri nejustificate, să examineze sesizarea și, după caz, să ceară revocarea măsurii în instanța de judecată (art. 48³¹ din Codul civil).

b) pricinile de modificare a condițiilor în care se exercită o măsură de ocrotire judiciară.

Pentru ca măsura de ocrotire judiciară să fie potrivită pentru starea și situația persoanei, instanța de judecată este competentă de a modifica condițiile în care se exercită o măsură de ocrotire judiciară, de exemplu, să permită persoanei ocrotite prin tutelă încheierea anumitor acte juridice

c) de desemnare și revocare a ocrotitorului provizoriu, curatorului, tutorelui, membrilor consiliului de familie, curatorului supleant, tutorelui supleant, curatorului special, tutorelui special.

Ocrotitorul provizoriu poate fi desemnat de instanța de judecată dacă este necesară o ocrotire care depășește condițiile prevăzute la art. 48³⁵ din Codul civil, în scopul încheierii unui sau mai multor acte juridice, inclusiv de dispoziție, necesare pentru administrarea patrimoniului persoanei ocrotite (art. 48³⁶ din Codul civil).

Curatorul sau tutorele poate fi desemnat exclusiv de către instanța de judecată în cadrul unei măsuri de ocrotire judiciară, dar nu de autoritatea tutelară.

La instituirea măsurii de ocrotire judiciară sub forma tutelei, instanța de judecată poate institui consiliul de familie dacă necesitatea de ocrotire a persoanei sau componența și valoarea patrimoniului justifică aceasta și dacă componența familiei și a anturajului persoanei ocrotite permit acest lucru. Membrii consiliului de familie sunt desemnați de instanța de judecată pentru durata tutelei.

Consiliul de familie este compus din cel puțin 3 membri cu drept de vot. Tutorele este membru din oficiu al consiliului de familie, fără drept de vot (art. 48⁵⁰ alin. (3) din Codul civil).

Curatorul supleant sau, după caz, tutorele supleant supraveghează actele juridice încheiate de curator sau, după caz, de tutore în vederea exercitării măsurii de ocrotire și informează fără întârziere autoritatea tutelară dacă se constată încălcări în exercitarea acesteia.

Curatorul supleant sau, după caz, tutorele supleant asistă sau, după caz, reprezintă persoana ocrotită dacă interesele ei contravin intereselor curatorului sau, după caz, tutorelui ori dacă curatorul sau tutorele nu pot să o asiste sau să o reprezinte din cauza limitei împuternicirilor lor.

Instanța de judecată poate să desemneze un curator supleant sau, după caz, un tutore supleant, dacă consideră necesar și sub rezerva împuternicirilor consiliului de familie (art. 48⁴⁸ din Codul civil).

Curatorul special și tutorele special, de regulă, sunt desemnați de consiliul de familie sau, în absența acestuia, de autoritatea tutelară (art. 48⁴⁹ din Codul civil). Însă în cazul în care instanța de judecată examinează o cerere de chemare în judecată sau altă cerere depusă de persoana ocrotită fără asistența sau reprezentarea persoanei însărcinate cu ocrotirea, instanța de judecată poate desemna un curator special care va asista persoana în pricina respectivă sau un tutore special care va reprezenta persoana în pricina în cauză (art. 58¹ alin. (6) din CPC).

d) de contestare a deciziilor consiliului de familie sau a autorității tutelare în orice aspect ce ține de măsura de ocrotire contractuală sau judiciară.

Decizia autorității tutelare, precum și deciziile consiliului de familie, adoptate conform art. 48⁹⁸ alin. (3), pot fi contestate în instanța de judecată în termen de 30 de zile de la data adoptării acestora, cu excepția cazului când contestația se depune de către persoana ocrotită, persoana însărcinată cu ocrotirea și autoritatea tutelară, în acest caz, termenul de contestare curgând din data comunicării dispozitivului deciziei. În cazul contestării deciziei autorității tutelare, depunerea unei cereri prealabile nu este necesară.

La cererea persoanei care depune contestația sau din oficiu, instanța de judecată, pe lângă anularea deciziei contestate, dispune fie obligarea emitentului să adopte o nouă decizie, fie pronunțarea unei hotărâri judecătorești prin care va soluționa fondul chestiunii vizate de decizia contestată.

e) de contestare a faptului producerii efectelor unui mandat de ocrotire în viitor, de suspendare, revocare a mandatului de ocrotire în viitor, precum și de acordare a unor împuterniciri suplimentare mandatului sau unui mandat special. Pentru ca mandatul de ocrotire în viitor să înceapă să producă efecte,

Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională)

mandatarul îl va prezenta autorității tutelare împreună cu raportul de expertiză extrajudiciară psihiatrică efectuată în scopul instituirii unei măsuri de ocrotire, eliberat în ultimile 2 luni. Autoritatea tutelară va consemna, va ștampila și va aplica data contrasemnării pe originalul mandatului, după care îl va returna mandatarului. Data contrasemnării de către autoritatea tutelară se consideră data la care mandatul de ocrotire în viitor a început să producă efecte juridice (art. 48¹⁷ din Codul civil).

Instanța de judecată poate suspenda efectele mandatului de ocrotire în viitor pe durata instituirii ocrotirii provizorii (art. 48¹⁹ din Codul civil).

La cererea oricărei persoane interesate, instanța de judecată poate hotărî revocarea mandatului de ocrotire în viitor în cazurile în care: a) persoana ocrotită își poate conștientiza acțiunile ori exprima voința, astfel încât nu mai este necesară menținerea măsurii de ocrotire; b) dispozițiile legale privind reprezentarea între soți și privind regimul bunurilor soților sunt suficiente pentru a ocroti interesele mandantului; c) mandatarul exercită mandatul de ocrotire în viitor într-un mod care lezează interesele sau bunăstarea mandantului. În acest caz, instanța de judecată poate revoca împuternicirile mandatului total sau parțial (art. 48¹⁹ alin. (2) din Codul civil).

La cererea mandatarului, instanța de judecată poate, prin hotărîre judecătorească, să îi acorde mandatarului împuternicirile suplimentare necesare, dacă, din cauza limitei împuternicirilor acordate, mandatul de ocrotire în viitor nu permite ocrotirea suficientă a intereselor personale sau patrimoniale ale persoanei ocrotite. Dacă se constată prezența unui conflict de interese între mandant și mandatar, în temeiul cererii respective instanța de judecată poate, prin hotărîre judecătorească, să împuternicească un mandatar special pentru îndeplinirea unor acte juridice care depășesc limitele mandatului existent (art. 48²¹ alin. (1) din Codul civil).

f) de soluționare a altor chestiuni privind măsurile de ocrotire contractuale sau judiciare care, conform legii, sunt de competența instanței de judecată. Pricinile care țin de măsurile de ocrotire sunt prevăzute neexhaustiv în art. 302 din CPC. Astfel, instanța de judecată mai examinează pricinile referitor la divizarea măsurilor de ocrotire (art. 48⁴³ alin. (4) din Codul civil); rezoluțiunea contractului de asistență (art. 48¹¹ alin. (2) din Codul civil).

Alin. (2) al art. 302 din CPC stipulează competența jurisdicțională la depunerea în instanța de judecată a cererii privind măsura de ocrotire. Legiuitorul a prevăzut posibilitatea depunerii acestei cereri potrivit regulilor competenței jurisdicționale alternative. Astfel, cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire se depune la alegerea petiționarului:

a) *la instanța judecătorească de la domiciliul sau reședința persoanei în privința căreia este instituită sau se solicită instituirea unei măsuri de ocrotire, inclusiv de la locul aflării instituției de tratament sau instituției sociale în care este stabilită aceasta.* Potrivit art. 30 alin. (1) și (2) din Codul civil, domiciliul persoanei fizice este locul unde aceasta își are locuința statornică și principală. Reședința persoanei fizice este locul unde își are locuința temporară și secundară.

Pornind de la prevederile art. 39 alin. (3) din CPC, locul aflării instituției de tratament sau instituției sociale în care este stabilită persoana în privința căreia este instituită sau se solicită instituirea unei măsuri de ocrotire poate fi locul de aflare a sediului, filialei sau reprezentanței acestei instituții.

b) *la instanța judecătorească de la domiciliul sau reședința ocrotitorului provizoriu, curatorului, tutorelui sau mandatarului împuternicit prin mandat de ocrotire în viitor.* Depunerea cererii în instanța de judecată potrivit acestei reguli poate avea loc atunci când persoana ocrotită a încheiat un mandat de ocrotire în viitor sau a fost instituită în privința ei o măsură de ocrotire judiciară (ocrotirea provizorie, curatela sau tutela).

Potrivit art. 48⁸² alin. (3) din Codul civil, „autoritatea tutelară ține dosarul personal al persoanei ocrotite, îl transmite instanței de judecată și asigură restituirea lui după finalizarea procesului.” Legea nu prevede expres ce acte sunt incluse în dosarul personal. În principiu, acesta ar trebui să cuprindă toate actele emise în privința persoanei ocrotite referitor la starea acestuia, în special ce ține de constatarea acestei stări.

Pentru a fi examinate pricinile privind măsurile de ocrotire în baza unor probe veridice, instanța de judecată care examinează cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire solicită dosarul personal de la autoritatea tutelară de la domiciliul persoanei fizice.

Cheltuielile de judecată. Potrivit art. 303 alin. (1) și (2) din CPC, petiționarul este scutit de plata cheltuielilor aferente procesului privind măsura de ocrotire. (2) Dacă se constată că petiționarul a depus cu rea-credință cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire, instanța îl va obliga la plata tuturor cheltuielilor de judecată și la reparația prejudiciului cauzat.

Întrucât persoana care suferă de anumite boli mintale ori de anumite deficiențe fizice, mintale sau psihologice sau psihologice aceasta necesită o protecție stringentă din partea statului. Din acest considerent petiționarul este scutit de plata cheltuielilor aferente procesului privind măsura de ocrotire. Ceea ce presupune că petiționarul este scutit atât de plata taxei de stat, cât și de plata cheltuielilor de judecare a pricinii. Acest caz de scutire de plata taxei de stat nu se regăsește în lista scutirilor obligatorii prevăzute în art. 85 alin. (1) din CPC.

Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională)

Alin. (2) al art. 303 din CPC stipulează sancțiunea ce va fi aplicată petiționarului care a depus cu rea-credință cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire. Aceasta constă în aceea că instanța de judecată va obliga petiționarul la plata tuturor cheltuielilor de judecată și la reparația prejudiciului cauzat.

Depunerea cu rea-credință a cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire constituie un abuz de drepturi procedurale. Pentru ca depunerea de către petiționar a cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire să fie calificată ca un abuz de drept procedural, este necesar să fie întrunite următoarele condiții:

- petiționarul să fie în drept de a depune cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire (art. 48³⁰ din Codul civil stipulează subiecții cu drept de a depune cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciară).

- petiționarul să exercite acest drept în limitele externe fixate de lege, adică să depună cererea în condițiile Codului de procedură civilă, (art. 307 din CPC).

- petiționarul a depus cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire în alt scop decât ocrotirea persoanei care suferă de o boală mintală ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice (de exemplu: de a intimida persoana, de a însuși un anumit bun s.a.).

Ordonarea expertizei psihiatrice. Conform art. 304 alin. (1) și (2) din CPC, instanța de judecată, din oficiu sau la cererea participanților, în pregătirea pricinii către dezbateri judiciare, poate ordona efectuarea expertizei psihiatrice a persoanei fizice. Dacă persoana fizică se eschivează în mod vădit de la expertiză, instanța poate pronunța, în ședință de judecată, cu participarea medicului psihiatru, o încheiere privind supunerea forțată a persoanei unei expertize psihiatrice. Dispozițiile prezentului articol prevede dreptul, și nu obligația instanței de judecată, ca din oficiu sau la cererea participanților la procesul privind măsurile de ocrotire, în pregătirea pricinii către dezbateri judiciare, să ordone efectuarea expertizei psihiatrice a persoanei fizice.

Pornind de la aceea că în temeiul alin. (2) al art. 304 din CPC persoana fizică poate fi supusă forțat unei expertize psihiatrice, ordonarea acestei expertize poate avea loc numai dacă: pe de o parte, există date suficiente prin care se constată tulburări psihice la persoana fizică, și, pe de altă parte, expertiza extrajudiciară psihiatrică sau alte probe prezentate la materialele dosarului nu furnizează informație suficientă pentru elucidarea deplină a circumstanțelor importante pentru soluționarea pricinii.

Potrivit art. 261 lit. d) din CPC instanța de judecată poate suspenda procesul în cazul în care a dispus efectuarea unei expertize. Expertului, de regulă, îi pot

fi adresate următoarele întrebări: a) suferă persoana fizică de anumite tulburări psihice, indicându-se gradul și caracteristicile tulburărilor psihice? b) dacă persoana fizică concretă poate conștientiza acțiunile sale sau de a-și exprima voința? c) dacă este posibilă audierea persoanei fizice cu prezența ei în ședința de judecată sau la locul aflării ei? d) dacă persoana fizică poate conștientiza sau de a-și exprima voința la încheierea unor acte juridice concrete având ca obiect anumite bunuri concrete?

Dacă persoana fizică se eschivează în mod vădit de la expertiză, instanța poate pronunța, în ședința de judecată, cu participarea medicului psihiatru, o încheiere privind supunerea forțată a persoanei unei expertize psihiatrice. Eschivarea în mod vădit de la expertiză poate avea loc sub diferite forme: neprezentarea la instituția de expertiză deși a fost înștiințat; eschivarea de a primi înștiințarea etc.

Instituția de expertiză este obligată să comunice instanței de judecată faptul că persoana se eschivează de la expertiză. În acest caz instanța de judecată va relua procesul dacă a fost suspendat, informând participanții la proces despre locul, data și ora ședinței de judecată în care se va examina problema supunerii forțate a persoanei unei expertize psihiatrice. Instanța de judecată va elucida circumstanțele eschivării în mod vădit de la expertiză în ședința de judecată.

Dezbaterea în contradictoriu a cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire. Conform art. 305 din CPC, „la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu, instanța de judecată poate dispune, prin încheiere, ca examinarea cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire să se desfășoare în contradictoriu. În acest caz, prevederile art. 280 alin. (3) nu se aplică.” De regulă, în procedura specială nu se examinează și nu se soluționează litigiile de drept ce țin de competența instanțelor judecătorești, ceea ce exclude existența în proces a două părți cu interese contradictorii. Însă art. 305 din CPC legiuitorul admite o excepție de la regula menționată mai sus, care oferă dreptul instanței de judecată de a dispune, prin încheiere, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu, ca examinarea cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire să se desfășoare în contradictoriu. Ceea ce presupune că, dacă în procesul privind măsurile de ocrotire instanța de judecată constată un litigiu de drept ce ține de competența instanțelor judecătorești, instanța continuă să examineze cererea, admitând la discreția sa aplicarea mijloacelor legale de apărare într-un proces contradictoriu, de exemplu, cum ar fi referința. Or, numai în cazul existenței unui litigiu de drept poate apărea necesitatea de a desfășura procesul în contradictoriu. Din acest considerent, prevederile art. 280 alin. (3) nu se vor aplica de instanța de judecată dacă constată un litigiu de drept.

Dreptul instanței de judecată de a dispune desfășurarea în contradictoriu a procesului privind măsura de ocrotire este prevăzută de legiuitor în scopul realizării principiului respectului dorinței și sentimentelor persoanelor vizate prevăzută în Recomandarea nr. R (99) 41 a CMSM privind Principiile privitoare la protecția juridică a adulților incapabili. Într-un proces contradictorial instanța de judecată ar putea elucida deplin circumstanțele ce țin de dorințele și sentimentele persoanei ocrotite atunci când aceasta din urmă are o poziție procesuală opusă față de a celorlalți participanți la proces.

Asistența juridică calificată. În vederea asigurării priorității dorințelor și sentimentelor persoanei ocrotite, precum și a dreptului ei la apărare judiciară, legiuitorul a prevăzută că în cazul cererii privind instituirea, modificarea sau revocarea unei măsuri de ocrotire judiciare persoana fizică își poate alege un avocat sau poate solicita desemnarea unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. Deci, regula dată nu se aplică în toate procesele privind măsurile de ocrotire, ci numai în următoarele trei categorii de pricini: privind instituirea, modificarea sau revocarea unei măsuri de ocrotire judiciară.

Pentru a fi explicat acest drept persoanei ocrotite pînă la prezentarea ei în ședința de judecată și alin. (2) al art. 306 din CPC stipează că dreptul de a fi asistat de un avocat ales sau avocat care acordă asistență juridică garantată de stat va fi adus la cunoștința persoanei fizice în textul citației și la prima ei prezentare.

În art. 306 din CPC prevede un caz de reprezentare din oficiu. Acest fel al reprezentării judiciare are loc la inițiativa instanței de judecată în cazurile expres prevăzute de lege. Aliniatul (3) al art. 306 din CPC prevede că dacă persoana nu este asistată în judecată de avocat, în cadrul procesului judecătoresc solicită coordonatorului oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat desemnarea unui avocat, care va dispune de împuternicirile unui reprezentant legal.

Reprezentarea din oficiu constituie o excepție principiilor caracteristice structurii complexe a raporturilor de reprezentare, ce cuprind relațiile de reprezentare atât interne, cât și externe. În cadrul reprezentării din oficiu lipsesc raporturile juridice interne de reprezentare (raporturi juridice ce se stabilesc dintre reprezentant și reprezentat), existînd doar raporturile juridice stabilite dintre reprezentant și instanța de judecată (raporturile juridice externe de reprezentare).⁴ În acest sens, reprezentarea din oficiu constituie o garanție de realizare a dreptului la apărare a persoanei ocrotite, în cazul în care este imposibilă stabilirea unor raporturi juridice de reprezentare dintre reprezentant și reprezentat.

⁴ Гражданское процессуальное право, учебник под. ред. Шакарян М. С., Изд. Проспект, Москва: 2004, с. 110.

Legea nr. 198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat⁵ reglementează mecanismul de numire a avocatului care prestează servicii juridice din oficiu. Conform art. 26 alin. (3) al legii menționate, în urma prezentării de către instanța de judecată a solicitării privind desemnarea unui apărător, coordonatorul oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat emite o decizie privind acordarea asistenței juridice calificate. Decizia se aduce la cunoștința instanței de judecată în decursul unei zile lucrătoare din momentul emiterii. Instanța de judecată urmează să soluționeze problema desemnării avocatului la faza pregătirii pricinii pentru dezbaterile judiciare.

În cazul desemnării avocatului de oficiu teritorial al CNAJGS, avocatul va participa la procesul civil în scopul acordării asistenței juridice calificate ce include nu doar îndeplinirea anumitor acte de procedură în numele și interesele reprezentatului. Avocatul în cazul dat nu îndeplinește doar funcția de protecție a drepturilor pe care o are reprezentantul legal, dar și funcția de asigurare a aplicării corecte a legii la soluționarea cauzei civile la care participă reprezentatul său.

Potrivit alin. (4) al art. 306 din CPC, „în conformitate cu legislația privind asistența juridică garantată de stat, asistența juridică în cazul consemnat la alin. (1) se acordă gratuit,” ceea ce presupune că asistența juridică calificată se acordă exclusiv fără contribuția beneficiarului.

Cuprinsul cererii de instituire a măsurii de ocrotire judiciare. Cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciară urmează a fi depusă potrivit dispozițiilor art. 166 și 167 din CPC, cu respectarea condițiilor de conținut stipulate în art. 307 din CPC. Dacă la depunerea cererii date nu vor fi respectate aceste condiții, judecătorul nu va da curs cererii (art. 170 din CPC).

Potrivit art. 48³⁰ alin. (1) din Codul civil, cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciară poate fi depusă de către: a) persoana fizică în privința căreia se cere instituirea măsurii de ocrotire judiciară; b) soțul persoanei indicate la lit. a); c) persoana cu care persoana indicată la lit. a) locuiește împreună de mai mult de 3 ani; d) ruda sau oficiul persoanei indicate la lit. a); e) mandatarul împuternicit printr-un mandat de ocrotire în viitor, indiferent dacă mandatul produce sau a încetat să producă efecte; f) autoritatea tutelară.

Potrivit art. 307 alin. (1) din CPC, această cerere trebuie să cuprindă:

a) date cu privire la identitatea persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire. Petiționarul va indica datele cu privire la identitatea

⁵ Legea nr. 198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. Publicat: 05.10.2007 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 157-160/614.

Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională)

persoanei vizate pornind de la dispozițiile art. 166 alin. (2) lit. b) din CPC: numele și prenumele, domiciliul, numărul de identificare de stat (IDNO).

b) expunerea circumstanțelor, în sensul art. 4828 din Codul civil, care impun instituirea măsurii de ocrotire judiciară și argumentarea solicitării măsurii de ocrotire respective. La acest compartiment se vor expune două categorii de circumstanțe:

- circumstanțele referitor la bolile mintale sau deficiențele fizice, mintale sau psihologice în urma cărora persoana nu își poate conștientiza acțiunile ori exprima voința (de exemplu faptul aflării la evidența psihiatrică, menționarea bolii de care suferă etc.).

- circumstanțele care justifică necesitatea instituirii măsurilor de ocrotire judiciară atunci când persoana nu este ocrotită suficient prin aplicarea dispozițiilor legale privind obligația de întreținere a soțului și a rudelor, privind regimul bunurilor comune ale soților, privind asistența la luarea deciziei sau prin mandatul de ocrotire în viitor a persoanei respective. Cu alte cuvinte, petiționarul va indica circumstanțele care exclud ocrotirea suficientă a persoanei prin măsuri extrajudiciare.

Implicit din prevederile art. 307 alin. (1) lit. b) din CPC coroborate cu dispozițiile art. 4828 din CPC, rezultă că petiționarul urmează să indice și scopul instituirii măsurilor de ocrotire judiciară.

c) date cu privire la persoanele propuse a fi însărcinate cu ocrotirea. Întrucât ține de competența exclusivă a instanțelor judecătorești de a desemna ocrotitorul provizoriu, curatorul sau tutorele, petiționarul trebuie să propună în cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciară persoana ce urmează a fi însărcinată a fi însărcinată cu ocrotirea. Petiționarul este în drept de a se propune pe sine însuși, dacă întrunește condițiile legii (art. 38 alin. (4), art. 48⁴² din Codul civil).

d) date cu privire la persoanele care fac parte din anturajul persoanei fizice enumerate la art. 48³⁰ alin. (1) din Codul civil.

Petiționarul va indica aceste date în cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciară în scopul ca instanța de judecată să aibă posibilitatea de a desemna o persoană ce va fi însărcinată cu ocrotirea pornind de la dorințele și sentimentele persoanei ocrotite. La fel și în vederea stabilirii de către instanță a faptului dacă persoana nu este ocrotită suficient prin aplicarea dispozițiilor legale privind obligația de întreținere a soțului și a rudelor, privind regimul bunurilor comune ale soților, privind asistența la luarea deciziei sau prin mandatul de ocrotire în viitor a persoanei respective.

e) date cu privire la medicul care tratează persoana în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire și datele de contact ale acestuia, dacă îi sunt cunoscute solicitantului. La acest compartiment, petiționarul nu este obligat să indice datele cu privire la medicul care tratează persoana dacă nu dispune de o astfel de informație. Prin urmare, acesta nu este obligat nici să dovedească că a întreprins toate măsurile legale pentru a obține datele cu privire la medicul care tratează persoana. Totodată petiționarul trebuie să indice aceste date dacă îi sunt evident cunoscute.

f) situația familială, financiară și patrimonială a persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire judiciară, în măsura în care îi este cunoscută. Un astfel de compartiment al cererii de instituire a măsurii de ocrotire judiciară este prevăzut în vederea expunerii circumstanțelor importante pentru a fi stabilită o măsură potrivită de ocrotire judiciară.

O altă condiție este că la cerere se va anexa raportul de expertiză extrajudiciară psihiatrică a persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire, eliberat cu cel mult 2 luni înainte de data depunerii cererii.

Conținutul raportului de expertiză extrajudiciară psihiatrică efectuată în scopul instituirii unei măsuri de ocrotire precum și modalitatea efectuării acestei expertize este reglementată în art. 14¹ și art. 14² din Legea privind sănătatea mentală nr. 1402-XIII din 16.12.97.⁶

Suplimentar la cerințele stabilite de legislație privind activitatea în domeniul expertizei judiciare, raportul de expertiză extrajudiciară psihiatrică trebuie să cuprindă următoarele informații:

a) descrierea detaliată a bolii mintale sau deficienței fizice, mintale sau psihologice a persoanei vizate;

b) măsura în care persoana vizată, ca urmare a bolii mintale sau deficienței fizice, mintale sau psihologice, nu poate conștientiza acțiunile sale ori exprima voința sa, precum și necesitatea asistării sau reprezentării persoanei la încheierea actelor juridice atât patrimoniale, cât și cu caracter personal;

c) dacă audierea în instanța de judecată a persoanei vizate îi poate dăuna sănătății sau dacă persoana respectivă nu poate să-și exprime dorințele și sentimentele;

d) dacă, avînd în vedere stadiul dezvoltării științei, există sau nu semne vădite că starea persoanei se va îmbunătăți;

⁶ Legea privind sănătatea mentală nr. 1402-XIII din 16.12.97. Publicat: 21.05.1998 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 44-46/310.

e) faptul că raportul este eliberat doar pentru instituirea unei măsuri de ocrotire a persoanei vizate.

Prezentarea unui astfel de raport de expertiză extrajudiciară psihiatrică poate fi mai dificilă în cazul în care persoana vizată nu își dă acordul de a fi supusă examenului psihiatric. În acest caz, persoana vizată urmează a fi supusă forțat examenului psihiatric. Pentru a putea fi efectuată expertiza extrajudiciară psihiatrică în scopul instituirii unei măsuri de ocrotire, atunci când persoana nu își dă acordul de a fi supus examenului psihiatric, implicit legiuitorul a stipulat în art. 14² alin. (5) din Legea privind sănătatea mentală că persoana vizată nu poate fi supusă forțat examinării psihiatrice, decât în condițiile Codului de procedură civilă. Astfel, în acest caz, medicul psihiatru urmează să depună o cerere în instanța de judecată privind încuviințarea examenului psihiatric. Numai dacă instanța de judecată va emite o hotărâre prin care va admite cererea, persoana vizată va fi supusă examinării psihiatrice.

Pentru a fi efectuată o expertiză extrajudiciară psihiatrică, solicitantul depune personal cererea la instituția de expertiză judiciară, prezentând actul său de identitate și al persoanei vizate. În urma solicitării expertizei extrajudiciare psihiatrice în scopul instituirii unei măsuri de ocrotire, persoana vizată va fi examinată în termen de cel mult 7 zile din data depunerii cererii de către aceasta sau de către persoanele care au dreptul de a cere instituirea măsurii de ocrotire conform legii, inclusiv de către mandatarul împuternicit prin mandat de ocrotire în viitor.

Petiționarul poate solicita instanței de judecată instituirea unei măsuri de ocrotire judiciară în concret sau poate lăsa la discreția instanței alegerea măsurii de ocrotire judiciară, indicând acest lucru în cerere.

Instanța de judecată nu va putea institui o măsură de ocrotire judiciară atunci când deja persoana este supusă unor măsuri de ocrotire ce îi asigură ocrotirea ei suficientă. Astfel, dacă persoana fizică a întocmit un mandat de ocrotire în viitor sau în privința acesteia este instituită o măsură de ocrotire judiciară, atunci în cererea de instituire a măsurii de ocrotire petiționarul se va expune asupra informațiilor respective și, după caz, despre instanța de judecată care a dispus instituirea măsurii de ocrotire.

În art. 308 din CPC sunt prevăzute mai multe reguli speciale privind audierea persoanei fizice în procedura privind măsurile de ocrotire. Audierea persoanei fizice potrivit regulilor date va avea loc la examinarea tuturor pricinilor enumerate în art. 302 alin. (1) din CPC, nu doar la examinarea cererii de instituire a măsurii de ocrotire judiciară.

Una din reguli este că persoana fizică vizată poate fi audiată fiind însoțită de altă persoană pe care a ales-o, care nu va avea calitatea de reprezentant în proces. Astfel, alin. (1) al prezentului articol prevede o nouă persoană ce contribuie la înfăptuirea justiției – persoana care însoțește persoana fizică în procedura privind măsurile de ocrotire. Codul de procedură civilă al RM, nu reglementează statutul juridic al acestui subiect procesual. În viziunea noastră, persoana respectivă se bucură de drepturile și obligațiile procedurale generale ale părților în proces (art. 56 din CPC) pentru a putea contribui la realizarea voinței persoanei fizice vizate.

Pentru a fi posibilă audierea persoanei fizice în fiecare pricină audierea persoanei vizate se poate desfășura la sediul instanței de judecată, la reședința sa, în instituția de tratament sau instituția socială, precum și în orice alt loc corespunzător. Instanța de judecată va soluționa problema dată pornind de la circumstanțele pricinii, precum și de la dorințele și sentimentele persoanei fizice.

Aliniatul. (3) al art. 308 din CPC prevede norma imperativă care prevede că audierea are loc în ședință secretă, la care pot participa persoanele enumerate la art. 48³⁰ alin. (1) din Codul civil, adică persoanele care sunt în drept de a cere instituirea măsurii de ocrotire judiciară. Desfășurarea ședinței de judecată la audierea persoanei vizate în mod secret este în același scop prevăzut în art. 23 alin. (3) din CPC, pentru a preveni divulgarea unor informații ce se referă la aspectele intime ale vieții, care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională ori la alte circumstanțe care ar putea prejudicia interesele persoanei fizice audiate. Din analiza art. 308 alin. (3) din CPC, constatăm că în procedura privind măsurile de ocrotire ședința de judecată se desfășoară în mod secret numai parțial, adică doar pentru îndeplinirea unui act de procedură – audierea persoanei fizice. Însă pentru a preveni divulgarea informațiilor care se referă la aspectele intime ale vieții, care de regulă, persist în orice pricină privind măsurile de ocrotire, considerăm că instanța de judecată urmează să declare ședința secretă totală. Adică nu doar pentru audierea persoanei fizice.

Avocatul ales sau desemnat din oficiu este informat despre timpul și locul audierii. Persoana fizică poate cere să fie audiată în regim individual și închis, fiind însoțită, la dorință, de o persoană pe care a ales-o. Cu alte cuvinte, persoana fizică poate cere să fie audiată în lipsa celorlalți participanți la proces. După audierea persoanei fizice în regim individual și închis ea poate fi audiată și în prezența celorlalți participanți la proces.

Dacă consideră necesar, instanța de judecată poate desfășura audierea persoanei fizice în prezența medicului care o tratează sau în prezența altei per-

soane pertinente. O astfel de necesitate poate fi: necesitatea de a fi utilizate cunoștințe speciale medicale sau de a avea o asistență specializată.

Aliniatul. (5) al art. 308 din CPC stipulează o normă de realizare a principiului „Respectului dorinței și sentimentelor persoanelor vizate,” la audierea persoanei fizice. Astfel, instanța de judecată va depune toate eforturile posibile pentru a constata dorințele și sentimentele persoanei fizice privind cererea supusă examinării, folosind metodele de comunicare ce corespund stării și situației persoanei audiate. Îndeplinirea acestei obligații de diligență și prudență poate genera încă o necesitate ca instanța de judecată să desfășoare audierea persoanei fizice în prezența medicului care o tratează.

Pot exista mai multe situații când persoana fizică nu poate fi audiată din motive obiective la sediul instanței de judecată. În vederea respectării dorințelor și sentimentelor persoanei vizate, instanța de judecată va asigura audierea acesteia la locul aflării ei (la reședința sa, în instituția de tratament sau instituția socială, precum și în orice alt loc corespunzător).

Reieșind din interpretarea sistemică a reglementărilor privind măsurile de ocrotire judiciară, considerăm că aceste motive obiective trebuie să țină de persoana în privința căreia se solicită instituirea unei măsuri de ocrotire judiciară sau care este supusă unei măsuri de ocrotire în legătură cu boala mintală sau cu anumite deficiențe fizice (de exemplu, imposibilitatea ei de a se deplasa, punerea în pericol a vieții și sănătății acesteia precum și a altor personae etc.)

Dacă există informație precum că este imposibilă comunicarea cu persoana fizică, chiar și la locul aflării ei, acest fapt nu eliberează instanța de judecată de obligația de a se deplasa la locul aflării persoanei vizate, de a constata posibilitatea sau imposibilitatea comunicării cu aceasta. Instanța de judecată va folosi metodele de comunicare ce corespund stării și situației persoanei audiate.

Există reguli generale privind comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale. În literatura de specialitate,⁷ cum ar fi: a respecta confidențialitatea; a fi discret, calm, onest, răbdător; a încuraja etc. Respectarea acestor reguli reprezintă o parte din eforturile posibile ce urmează a fi depuse de instanța de judecată pentru a putea comunica și de a constata dorințele și sentimentele

⁷ Comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități intelectuale. Ghid pentru jurnaliști. / KHSIMA/ Programul Comunitate Incluzivă-Moldova. Chișinău: Tipografia ARVA Color SRL, 2012, p. 33.

persoanei fizice privind cererea supusă examinării. Dacă în urma folosirii tuturor metodelor posibile de comunicare în corespundere cu starea și situația persoanei a fost imposibilă comunicarea cu aceasta la locul aflării ei, instanța de judecată va constata, prin încheiere, imposibilitatea comunicării cu aceasta.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități intelectuale. Ghid pentru jurnaliști. /KHSIMA/ Programul Comunitate Incluzivă-Moldova, Chișinău: Tipografia ARVA Color SRL, 2012.
2. Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, adoptată la New York la 13 decembrie 2006. Ratificată prin Legea nr. 166 din 09.07.2010 pentru ratificarea Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 126-128/428, 23.07.2010.
3. Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 33 din 17.11.2016 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul civil și Codul de procedură civilă ale Republicii Moldova (drepturile și libertățile persanelor cu dizabilități mintale) (sesizările nr. 49a/56a/63g/90g/2016). Publicat: 03.02.2017 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 30-39/7.
4. Legea nr. 198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. Publicat: 05.10.2007 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 157-160/614.
5. Legea nr. 66 din 13.04.2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative. Publicat: 21.06.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 130-134.
6. Legea privind sănătatea mentală nr. 1402-XIII din 16.12.97. Publicat: 21.05.1998 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 44-46/310.
7. Гражданское процессуальное право, учебник. под. ред. Шакарян М. С., Москва: Изд. Проспект 2004, с. 110.

Alexandru PRISAC
doctor în drept, conferențiar universitar,
cercetător științific superior

**4.3. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА,
РЕГУЛИРУЮЩЕГО СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ,
КАК ОДНО ИЗ НЕОБХОДИМЫХ УСЛОВИЙ
ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ**

**4.3. IMPROVEMENT OF LEGISLATION
REGULATING SOCIAL PROTECTION AS ONE
OF THE NECESSARY CONDITIONS
FOR EUROPEAN INTEGRATION**

Summary

The submission highlights the basic rights and obligations of consumers and legal liability for violations of these rights.

Of particular importance in the presentation of issues of protection of consumer rights lies in those proposals for amending, supplementing the norms of current legislation governing the legal status of consumers.

Also of considerable interest is the study of conflicts in legislation governing consumer rights and obligations.

Актуальность темы обусловлена недостатками законодательства, регулирующего права потребителей. Актуальность темы также обусловлена появлением коллекторских организаций, которые скупают долги потребителей у организаций, оказывающих услуги, и требуют от потребителей уплаты задолженностей и своих значительных дополнительных расходов.

Основным законом, регулирующим защиту прав потребителей, является закон Республики Молдова «О защите прав потребителей» № 105-XV от 13.03.2003 года (далее, по тексту закон № 105-XV от 13.03.2003 года).¹

В статье 1 закона Республики Молдова «О защите прав потребителей» даются определения используемых в данном законе понятий. В том числе «потребитель», «хозяйствующий субъект», исполнитель», «продавец», «продукт», «услуга», «работа», «срок службы», «гарантийный срок», «неправомерное условие» и др.

Потребитель - любое физическое лицо, имеющее намерение заказать или приобрести либо заказывающее, приобретающее или использующее продукты, услуги для нужд, не связанных с предпринимательской или профессиональной деятельностью.

¹ Официальный монитор Республики Молдова № 176-181 от 21.10.2011 г.

Хозяйствующий субъект – это любое юридическое лицо или физическое лицо, имеющее разрешение на предпринимательскую деятельность, которые производят, транспортируют, реализуют продукты или их составные части, оказывают услуги (выполняют работы).

Исполнитель – это любое юридическое лицо или физическое лицо, имеющее разрешение на предпринимательскую деятельность, которые оказывают услуги.

Продавец – это любое юридическое лицо или физическое лицо, имеющее разрешение на предпринимательскую деятельность, которые осуществляют коммерческую деятельность по отношению к потребителям.

Продукт – это ценность, предназначенная для индивидуального потребления или использования; продуктами считаются также электрическая и тепловая энергия, газ, вода, поставляемые для индивидуального потребления.

Услуга – это деятельность, иная, чем та, результатом которой является продукт, осуществляемая с целью удовлетворения потребностей потребителей.

Работа – это совокупность действий, в результате которых получается продукт или изменяются его характеристики.

Срок службы – это период времени, установленный производителем (хозяйствующим субъектом, который производит продукт) в нормативных документах для продуктов длительного пользования, в течение которого продукты, иные, чем те, для которых установлен срок годности, должны сохранять функциональные характеристики при условии соблюдения правил транспортирования, манипулирования, хранения, эксплуатации и потребления.

Гарантийный срок – это период времени, установленный или заявленный, который исчисляется со дня приобретения продукта, услуги и в течение которого продукт, услуга должны сохранять установленные или заявленные для них характеристики, а производитель, продавец, исполнитель берут на себя ответственность за устранение недостатков или замену несоответствующих продукта, услуги за свой счет при условии, что эти недостатки возникли не по вине потребителя.

Неправомерное условие – это условие договора, которое, будучи индивидуально не согласованным с потребителем, создает вопреки требованиям здравого смысла само по себе или совместно с другими требованиями договора в ущерб потребителю существенный дисбаланс между вытекающими из договора правами и обязанностями сторон.

По нашему мнению, неправомерными следует считать также условия договоров, противоречащие императивным нормам законов, и следует

внести соответствующие изменения в ст. 1 закона № 105-XV от 13.03.2003 года «О защите прав потребителей».

Основные права потребителей установлены ст. 6 закона № 105-XV от 13.03.2003 года, согласно которой каждый потребитель имеет право на:

- a) защиту своих прав государством;
- b) защиту от риска приобретения продукта, услуги, которые могут причинить вред его жизни, здоровью, наследственности или безопасности либо нанести ущерб его правам и законным интересам;
- c) бесплатное устранение недостатков, бесплатную замену, возврат стоимости продукта, услуги или соответствующее уменьшение цены, возмещение ущерба, в том числе морального, причиненного несоответствующими продуктом, услугой;
- d) полную, достоверную и точную информацию о приобретаемых продуктах, услугах;
- e) просвещение в области своих прав;
- f) организацию в общественные объединения по защите прав потребителей;
- g) обращение в органы публичной власти и представление своих интересов в них;
- h) обращение в объединения по защите прав потребителей и органы публичной власти по поводу нарушения своих прав и законных интересов в качестве потребителя и представление предложений об улучшении качества продуктов, услуг.

К сожалению, ст. 6 закона Республики Молдова «О защите прав потребителей» не устанавливает ни минимального, ни максимального размера возмещения морального ущерба. Этот существенный пробел должен восполнить законодатель, дополнив данный закон ст. 6¹, согласно которой моральный ущерб взыскивается в размере стоимости некачественного продукта, услуги, работы, но не более чем в 15 – кратном размере стоимости некачественного продукта, работы, услуги, и при этом хозяйствующий субъект обязан доказать отсутствие морального ущерба, причиненного нарушением как личных неимущественных, так и имущественных прав потребителей.

Отсутствие в наших ныне действующих законах минимального и максимального размера морального ущерба создаёт благоприятные условия для злоупотребления судей.

Ранее действующий Гражданский кодекс Республики Молдова предусматривал минимальные и максимальные размеры морального ущерба,

причиненного нарушением права на уважение чести и достоинства. Но ныне действующее законодательство не устанавливает ни минимального, ни максимального размера возмещения морального ущерба. Тем самым нарушается установленный Конституцией Республики Молдова принцип разделения властей (законодательной, судебной и исполнительной), т.к. судьям даётся право определять по своему собственному усмотрению размер морального ущерба.

Как правило, суды удовлетворяли иски потребителей, права которых были нарушены, но не взыскивали с нарушителей моральный ущерб, либо взыскивали моральный ущерб в размере 500 лей, 700 лей, 1000 лей, 5000 лей.

Но по искам прокуроров и других представителей власти суды выносили решения о взыскании весьма солидных сумм.

Так, на странице 2 газеты “Ziarul de Gardă” от 30.11.2018 года опубликована статья Алины Раду «Представители власти, журналисты и миллион». В этой статье сообщается о том, что прокуроры предъявили иск к газете “Ziarul de Gardă” о взыскании миллиона лей.

Суд Кишинэу офис Центру удовлетворил «частично» иск прокуроров и вынес решение о взыскании с газеты “Ziarul de Gardă” полмиллиона лей.

Данное, явно незаконное решение было обжаловано в апелляционном и кассационном порядке. Участие в рассмотрении данного дела приняли представители ООН, ОБСЕ, Делегации Республики Молдова в Молдавском посольстве в США. Высшая судебная палата РМ отменила незаконное решение суда первой инстанции, отказав в иске прокурора о взыскании ущерба с газеты “Ziarul de Gardă”.

Предоставив судьям право определять размер морального ущерба, Парламент РМ грубо нарушил принцип разделения властей. Установление минимального и максимального размера ущерба, причиненного нарушением личных неимущественных прав потребителей, позволит предотвратить злоупотребление судей и обеспечить единообразное применение судами правовых норм, устанавливающих юридическую ответственность за нарушение прав потребителей.

Обязанности производителя установлены ст. 8 вышеуказанного закона, согласно которой производитель обязан:

а) предоставлять на рынке только безопасные продукты, которые должны сопровождаться сертификатами соответствия, другими документами согласно законодательству, и продукты, которые соответствуют установленным или заявленным требованиям;

b) приостанавливать поставку, соответственно изымать с рынка или у потребителей продукты при установлении контролирующими органами или собственными специалистами того, что они не соответствуют установленным или заявленным требованиям либо могут причинить вред жизни, здоровью, наследственности и безопасности потребителей, если это является единственно возможной мерой для устранения выявленных несоответствий;

c) обеспечивать соблюдение санитарно-гигиенических требований;

d) отвечать за причиненный несоответствующим продуктом ущерб в течение всего установленного срока службы или срока годности при условии соблюдения потребителем требований транспортирования, хранения, использования и потребления.

Согласно ст. 10 закона № 105-XV от 13.03.2003 года исполнитель обязан:

a) использовать при оказании услуг только безопасные продукты и процессы, которые, если это предусмотрено законодательством, должны быть сертифицированы;

b) безотлагательно информировать компетентные органы, а также соответствующего производителя о наличии любого используемого при оказании услуги продукта, который известен ему как опасный и/или фальсифицированный (поддельный);

c) оказывать только услуги, не представляющие опасность для жизни, здоровья, наследственности и безопасности потребителей или их экономических интересов;

d) соблюдать установленные или заявленные требования, а также предусмотренные договорами условия;

e) обеспечивать при оказании услуг соблюдение технических условий, установленных производителем для продуктов;

f) выдавать кассовый чек или иной документ, удостоверяющий факт оказания услуги, в соответствии с положением, утвержденным Правительством;

g) обеспечивать оказание услуги (в случае, когда услуга содержит разговорные или письменные текстовые элементы) на молдавском языке в соответствии с положением, утвержденным Правительством;

h) хранить книгу жалоб на видном месте и регистрировать жалобы потребителей в соответствии с положением, утвержденным Правительством;

i) обеспечивать соблюдение санитарно-гигиенических требований;

j) отвечать за причиненный несоответствующе оказанной услугой ущерб.

Статья 10 закона обязывает исполнителя отвечать за причиненный несоответствующе оказанной услугой ущерб. А, согласно части (2) ст. 18,

в случае наличия несоответствия потребитель вправе требовать от продавца приведение продукта в соответствие бесплатно путем ремонта или замены, в соответствии с частями (3)–(12), или соразмерное уменьшение цены либо возврата стоимости данного продукта путем расторжения договора обратной силой согласно частям (14)–(16) и (20).

В соответствии с частью (3) ст. 18 закона № 105-XV от 13.03.2003 года потребитель вправе по своему усмотрению требовать от продавца в первую очередь ремонта продукта или его замену, каждый раз бесплатно, за исключением случаев, если соответствующая восстановительная мера несоразмерна или невозможна. А согласно части (5) ст. 18 закона, восстановительная мера считается несоразмерной, если накладывает на продавца нецелесообразные по сравнению с другой восстановительной мерой расходы или причиняет неудобства потребителю, принимая во внимание:

- a) стоимость продукта без наличия несоответствия;
- b) значительность наличия несоответствия;
- c) возможность применения другой восстановительной меры без причинения существенных неудобств потребителю. Потребитель принимает решение в отношении неудобств, которые может причинить восстановительная мера, и может требовать по своему усмотрению возможность выбора между ремонтом или заменой продукта;
- d) повторное проявление несоответствия в продукте после проведения ремонта.

По нашему мнению, часть (5) ст. 18 закона № 105-XV от 13.03.2003 года «О защите прав потребителей» содержит целый ряд оценочных понятий, которые не основаны на объективных критериях и могут истолковываться судебными инстанциями неоднозначно. Законодатель, т.е. Парламент РМ должен дать официальное толкование нормы части (5) ст. 18 указанного закона, дав легальные определения указанных в ней абстрактных понятий, допускающих их неоднозначное толкование, способствующее нарушению прав потребителей.

Согласно части (1) ст. 18¹ закона № 105-XV от 13.03.2003 года в случае выявления недостатков во время оказания или приемки услуги в течение гарантийного срока, бесплатное устранение недостатков, возникших не по вине потребителя, их бесплатная замена, соответствующее уменьшение цены или возврат стоимости производятся исполнителем безоговорочно в срок не более 14 календарных дней со дня подачи потребителем жалобы или в установленный договором срок. А в соответствии с нормой части (1) ст. 18³, предусмотренная ст. 18 ответственность продавца наступает при выявлении несоответствия в течение двух лет со дня поставки продукта.

Если производитель установил срок коммерческой гарантии больше, чем установленный законом двухлетний срок, предусмотренная ст. 18, ответственность продавца наступает при выявлении несоответствия в течение предоставленного срока коммерческой гарантии.

Часть (1) ст. 267 Гражданского кодекса Республики Молдова (далее – ГК РМ) № 1107-XV от 06.06.2002 года устанавливает 3-летний срок исковой давности. По нашему мнению, часть (1) ст. 18³ закона РМ «О защите прав потребителей» следует изменить, заменив слова «в течение двух лет со дня поставки продукта» словами «в течение трех лет со дня выявления недостатков в поставленном продукте».²

Причиненный потребителю ущерб возмещается в соответствии со ст. 19, 20, 32 закона Республики Молдова «О защите прав потребителей». Гражданско-правовая ответственность за нарушение прав потребителей установлена ст. 32 данного закона.

Так, согласно части (1) ст. 32 этого закона за нарушение сроков, предусмотренных частями (7) и (20) ст. 18 и частью (1) ст. 18¹, продавец, исполнитель уплачивают потребителю за каждый день (час, если срок определен в часах) просрочки неустойку в размере 5% цены продукта, услуги, действующей на день рассмотрения жалобы потребителя. А согласно части (2) этой статьи, в случае нарушения установленных согласно ст. 21 (16) сроков начала и окончания оказания услуги (выполнения работы) или назначенных потребителем новых сроков исполнитель уплачивает потребителю за каждый день (час, если срок определен в часах) просрочки неустойку в размере 10% цены услуги (работы). При этом, установленная законом неустойка не может быть уменьшена соглашением сторон.

Касательно срока взыскания неустойки, отметим, что ст. 268 ГК РМ установлен 6-месячный срок исковой давности на взыскание неустойки. Данный срок исковой давности применяется судом только в случае, если ответчик в соответствии со ст. 271 ГК РМ потребует, чтобы суд применил срок исковой давности. Только в этом случае суд обязан применить срок исковой давности и отказать во взыскании суммы, срок исковой давности на взыскание которой истёк.

Отметим также, что согласно части (3) ст. 32 закона № 105-XV от 13.03.2003 года, договором об оказании услуги (выполнении работы) может быть установлен более высокий размер неустойки. При этом, согласно части (4) ст. 32 этого закона уплата неустойки и возмещение ущерба не освобождают продавца, исполнителя от исполнения возложенных на него

² Официальный монитор Республики Молдова № 82-86 от 22.06.2002 г.

обязательств перед потребителем. А согласно части (5) ст. 32 этого закона требования потребителя о возмещении ущерба и уплате неустойки, предусмотренной настоящим законом или договором, подлежат удовлетворению продавцом, исполнителем по обоюдному согласию или в судебном порядке в соответствии с гражданским законодательством.

Согласно части (1) ст. 630 ГК РМ в исключительных случаях, с учетом всех обстоятельств, судебная инстанция может, по требованию должника, вынести решение об уменьшении несоразмерно большой неустойки. При этом, при уменьшении неустойки должны приниматься во внимание не только имущественные, но и другие охраняемые законом интересы кредитора. А согласно нормы части (3) ст. 626 ГК РМ в случае получения исполнения кредитор может требовать уплаты неустойки, только если он сохранил за собой это право при получении исполнения.

Из буквального смысла части (3) ст. 626 ГК РМ можно сделать вывод, что, если должник не уплатил долг, суд не имеет права взыскать с него неустойку. Далее, из содержания этой же правовой нормы недостаточно ясно, каким способом кредитор может сохранить за собой право на взыскание неустойки при получении исполнения. По нашему мнению, необходимо, чтобы Парламент РМ дал официальное толкование этой нормы гражданского права.

Таким образом, статьей 32 закона РМ «О защите прав потребителей» установлена только гражданско-правовая ответственность продавца, исполнителя за нарушение прав потребителей.

Кроме того, Кодексом Республики Молдова о правонарушениях (далее – КоП РМ) № 218-XVI от 24.10.2008 года установлена административная ответственность за нарушение прав потребителей.³

Так, в соответствии с частью (1) ст. 278 КоП РМ нарушение продавцом, поставщиком срока, установленного законодательством для бесплатного устранения обнаруженных недостатков товара, услуги, бесплатной замены или возврата стоимости несоответствующих товара, услуги в течение гарантийного срока или срока годности, если недостатки возникли не по вине потребителя, влечет наложение штрафа на должностных лиц в размере от 30 до 60 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц. А согласно части (2) этой же статьи, отказ продавца, поставщика удовлетворить жалобу потребителя, поданную с целью бесплатного устранения обнаруженных недостатков товара, услуги, бесплатной замены или возврата стоимости несоответствующих товара, услуги в установленном законодательством порядке, влечет наложение штрафа на

³ Официальный монитор Республики Молдова № 3-6 от 16.01.2009 г.

должностных лиц в размере от 30 до 60 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц.

Напомним, что одна условная единица равно 50 леям.

Далее, часть (3) ст. 278 КоП РМ предусматривает, что отказ продавца заменить или возместить стоимость продовольственных, фармацевтических или косметических товаров, не соответствующих установленным или заявленным требованиям, по требованию потребителя влечет наложение штрафа на должностных лиц в размере от 30 до 60 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц.

Согласно части (4) ст. 278 КоП РМ отказ продавца заменить в соответствии с законом в срок не более 14 календарных дней непродовольственный товар соответствующего качества на товар, аналогичный приобретенному, если этот товар не подходит потребителю по форме, габаритам, модели, размеру, цвету или если он не может быть использован по назначению по другим причинам либо возвратить в соответствии с законом стоимость товара, влечет наложение штрафа на должностных лиц в размере от 30 до 60 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц.

А согласно части (5) ст. 278 КоП РМ необоснованный отказ продавца, поставщика продлить гарантийный срок товара, услуги на период времени, в течение которого те не использовались по причине устранения недостатков, влечет наложение штрафа на физических лиц в размере от 30 до 60 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц.

Также, в соответствии со ст. 279 КоП РМ, представление недостоверной или неполной информации о характеристиках товаров и услуг на этапе размещения на рынке и/или продажи, умолчание о качественных показателях, свойствах товаров, правилах пользования ими влекут наложение штрафа на физических лиц в размере от 6 до 42 условных единиц и на юридических лиц в размере от 90 до 120 условных единиц.

По нашему мнению, КоП РМ следует дополнить статьей, устанавливающей ответственность за предъявление потребителю счёта за фактически не оказанную услугу.

Выводы и предложения:

1. Отсутствие в наших ныне действующих законах Республики Молдова минимального и максимального размера морального ущерба при нарушении прав потребителей создаёт благоприятные условия для злоупотребления судебными инстанциями при рассмотрении данного рода дел. Также, к сожалению, ст. 6 закона Республики Молдова «О защите прав потребителей» не устанавливает ни минимального, ни максимального раз-

мера возмещения морального ущерба. Этот существенный пробел должен восполнить законодатель, дополнив закон № 105-XV от 13.03.2003 года ст. 6¹, согласно которой моральный ущерб взыскивается в размере стоимости некачественного продукта, услуги, работы, но не более чем в 15 - кратном размере стоимости некачественного продукта, работы, услуги, и при этом хозяйствующий субъект обязан доказать отсутствие морального ущерба, причиненного нарушением как личных неимущественных, так и имущественных прав потребителей.

2. Статья 10 закона № 105-XV от 13.03.2003 года «О защите прав потребителей» обязывает исполнителя отвечать за причиненный несоответствующе оказанной услугой ущерб; а согласно ст. 18 закона, в случае наличия несоответствия продукта потребитель вправе по своему усмотрению требовать от продавца в первую очередь ремонта продукта или его замену, каждый раз бесплатно, за исключением случаев, если соответствующая восстановительная мера несоразмерна или невозможна, или соразмерное уменьшение цены либо возврата стоимости данного продукта путем расторжения договора обратной силой. Далее, ст. 18 (5) закона, уточняет, что восстановительная мера считается несоразмерной, если накладывает на продавца нецелесообразные по сравнению с другой восстановительной мерой расходы или причиняет неудобства потребителю

3. Принимая во внимание, что часть (5) ст. 18 закона РМ «О защите прав потребителей» содержит целый ряд оценочных понятий, которые не основаны на объективных критериях и могут истолковываться судебными инстанциями неоднозначно, законодатель, т.е. Парламент Республики Молдова должен дать официальное толкование вышеуказанной нормы, дав легальные определения указанных в ней абстрактных понятий, допускающих их неоднозначное толкование, способствующее нарушению прав потребителей.

Борис СОСНА,
доктор права, доцент,
ведущий научный исследователь

CAPITOLUL V

SECURITATE

Mediul de securitate al unui stat este în continuă schimbare, or crizele și derapajele politice și social-economice generează noi provocări, determinând necesitatea unor cercetării științifice complexe care se referă la viziunile moderne asupra conceptului de securitate sub toate dimensiunile sale: la politica de securitate umană în Republica Moldova, la practicile de evaluare a riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale, la interacțiunea dintre securitatea națională și cea internațională, la rolul new-media în campaniile electorale și impactul asupra securității naționale, precum și la tendințele actuale ale interoperabilității organizațiilor internaționale de securitate în prevenirea și combaterea terorismului.

5.1. CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA CONCEPTULUI ȘI FENOMENULUI DE SECURITATE

5.1. GENERAL CONSIDERATIONS ON THE CONCEPT AND THE PHENOMENON OF THE SECURITY

Summary

The Chapter includes a series of reflections on security as a concept and phenomenon. The author emphasizes the idea that security, as a phenomenon, has now become a particularly complex concept, comprising a series of dimensions that require a broad theoretical approach, especially its objective and subjective perceptions.

For the beginning, there are researched the concepts of “national security”, “state security” and „personal security”, based on scientific research and legislation of the Republic of Moldova (National Security Concept of the Republic of Moldova, National Security Strategy of the Republic of Moldova, Law on State Security), to determine their nature and relations.

Subsequent, there are studied the essence and particularities of social security, being specified the constitutional regulation and guarantees of the right of the person to social security.

Finally, is being studied criminological security as a new dimension of national security. This compartment includes an exposure of relevant ideas to argue the necessity of developing criminological security theory in the national scientific area. It emphasized the necessity of this theory not only for the development of criminological science, but also to enrich the practice of countering crime

Pornind de la faptul că viața omului a fost amenințată dintotdeauna, preocuparea de propria *securitate* s-a născut odată cu omul și nu l-a părăsit niciodată [1]. Sub acest aspect, se susține că *securitatea* a apărut mai întâi ca o necesitate și un interes al omului [2]. Ca preocupare constantă, la începuturi, asigurarea *securității* se reducea, în special, la protecția față de diferite fenomene naturale și de alt gen (foame, maladii, animale sălbatice, dezastre naturale, catastrofe cu caracter tehnogen etc.), precum și la asigurarea existenței omului (fiind identificat cu instinctul de autoconservare al acestuia [3]).

În timp, tot mai mult a devenit necesară protecția oamenilor față de pericolele și amenințările generate de către omul însuși, altfel spus, de „voința rea a oamenilor” [4]. Mai mult, în pofida gravității amenințărilor naturale, tehnogene și de altă natură, cel mai mare pericol pentru oameni întotdeauna s-a dovedit a fi omul însuși [5], condus de invidie, lăcomie, ură, agresivitate și alte pasiuni și motive negative de conduită care generează, la rîndul lor, războaie, conflicte, omucideri, furturi și alte acte inumane [6].

Pe parcursul istoriei civilizației umane conștientizarea de către societate a necesității vitale a *securității* sale a constituit un stimul pentru manifestarea unui interes deosebit față de acest fenomen, în vederea studierii multilaterale și înțelegerii lui [7]. Primele idei despre *securitate* se reduceau la înțelegerea sa ca o stare a mediului înconjurător, în care lipsesc pericolele ce ar amenința indivizii sau comunitățile umane (de tipul familie, populație, stat). Cu timpul

¹ Bejan O., Bujor V. Elemente de teoria securității criminologice private. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 3; Bejan O., Bujor V. Bazele asigurării securității criminologice private. Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2016 (Tipogr. „Boragrup»), p. 3.

² Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. В: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2012, p. 90.

³ Кузьмин М.Д. «Безопасность» и «экономическая безопасность» как категории социального познания. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Тюмень, 2014, p. 26.

⁴ Сацута А.А. Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма. В: Вестник Военного университета, 2007, № 3 (11), p. 36.

⁵ Кузьмин М.Д. «Безопасность» и «экономическая безопасность» как категории социального познания. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Тюмень, 2014, p. 27.

⁶ Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. В: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2012, p. 88-89.

⁷ Enicov V. Reflecții asupra semnificațiilor securității ca fenomen social. În: Legea și Viața, 2015, nr. 8, p. 44-45; Еников В. Безопасность как социальное явление. В: Закон и Жизнь, 2014, №11, с. 31-32.

însă, ideile teoretice despre *securitate* s-au îmbogățit dezvoltându-se continuu, iar aprecierea ei ca fenomen a fost corectată și concretizată, fiind formate noi paradigme ale *securității* și asigurării acesteia [8].

În același timp, este important de precizat că înainte de a constitui un subiect al amplelor dezbateri teoretice, *securitatea* s-a afirmat și în calitate de valoare fundamentală, un drept al omului, pentru prima dată aceasta fiind abordată în lumea occidentală în perioada revoluțiilor. Cele mai importante acte juridice care au marcat victoria burgheziei în societatea occidentală au consacrat *securitatea* ca un drept natural inalienabil al omului. Bunăoară, *Bilul drepturilor* din 1689, adoptat în Anglia, *Declarația americană de independență* din 1776 și *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului* din 1789, într-o formă directă sau indirectă au prevăzut *securitatea* ca un drept natural al omului, de rînd cu libertatea, proprietatea și rezistența la opresiune [9].

În acest sens, însuși Ch. Montesque (1689-1755), în lucrarea sa fundamentală *Despre spiritul legilor* (1748), a subliniat că „*securitatea* este prima formă a libertății”, creînd astfel condițiile și premisele necesare pentru o activitate constructivă a oamenilor, sporirea bunăstării lor și a avutului public implicit [10].

Așadar, încă din sec. al XVII-lea se afirmă că fără *securitate* nu poate fi libertate, care este indispensabilă unei vieți fericite și fructuoase, valoarea *securității* fiind recunoscută a fi prioritară față de alte valori. Spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea, libertatea și *securitatea* au devenit aproape sinonime [11]. În cele din urmă, s-a ajuns în prezent la recunoașterea *securității* (sub toate manifestările sale) ca fiind o valoare fundamentală, de o importanță majoră, a căror protecție este garantată de Legea Supremă a statului [12], chiar dacă uneori într-o formă indirectă.

În general, originile dezbaterilor pe marginea fenomenului de *securitate* pot fi atestate încă din sec. XVII-XVIII, cînd în gîndirea liberală iluministă *securitatea* apărea simultan ca o stare individuală a omului și colectivă a sta-

⁸ Сацута А.А. Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма. В: Вестник Военного университета, 2007, № 3 (11), p. 36.

⁹ Чмыхало А. Ю. Социальная безопасность: Учебное пособие. Томск: Изд-во ТПУ, 2007, p. 4.

¹⁰ Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. В: Право и безопасность, 2004, Nr. 4 (13), p. 30.

¹¹ Burchell G. Peculiar interest: civil society and governing 'the system of natural liberty'. In: The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with M. Foucault / Ed. by Burchell G., Gordon C., Miller P. Chicago: The University of Chicago Press, 2001, p. 139.

¹² Bujor V. Referințe asupra conceptului de securitate criminologică. În: Criminalitatea în Republica Moldova: starea actuală, tendințele, măsurile de prevenire și combatere, materialele conferinței științifico-practice internaționale, 18-19 aprilie 2003. Chișinău, 2003, p. 94, 2003, p. 94.

tului [13]. În contextul Revoluției Franceze și al Războaielor napoleoniene s-a produs „militarizarea” *securității* și asocierea ei preponderent cu statul [14],

Începutul anilor 50 ai secolului trecut este considerată a fi o perioadă de pionierat a studiilor contemporane de *securitate* (cu un accent pronunțat pe accepțiunea militară a acestuia), în timp ce sfârșitul războiului rece (marcat de inițierea unor transformări radicale în o bună parte din statele lumii) a determinat necesitatea unei reconceptualizări a *securității* [15].

În context, trebuie să recunoaștem că însăși noțiunea de *securitate* a apărut și s-a dezvoltat în sînul științei relațiilor internaționale, în cadrul căreia *securitatea internațională* și cea *națională* au constituit și continuă să fie subiecte tradiționale de cercetare [16]. Astfel, dacă în trecut prin *securitate* se înțelegea apărarea statului față de eventuale atacuri ale dușmanilor, acțiuni de spionaj sau atentate la sistemul statal, atunci începînd cu cea de-a doua jumătate a sec. al XX-lea și, în special cu anii '90, în legătură cu finalizarea „războiului rece”, s-a produs o transformare radicală a sistemului de relații internaționale și ca rezultat – o reconceptualizare a problemei *securității*. Respectiv, au început să se contureze noi dimensiuni și parametri ai *securității* legați de situația economică și financiară a statelor, de revoluția științifico-tehnică, de dezvoltarea sistemelor informaționale și comunicaționale, de catastrofele ecologice, criminalitatea transfrontalieră, terorismul internațional, traficul de droguri și armament, migrația ilegală etc. [17].

Drept consecință, de la mijlocul sec. al XX-lea noțiunea de *securitate* s-a răspîndit pe larg în lume în diferite manifestări și interpretări. Asemenea sintagme precum *securitate globală, internațională, regională, națională, socială, economică, ecologică, informațională, demografică, chiar și cosmică* etc., au pătruns în circuitul științific, începînd să fie utilizate în acte oficiale și surse mass-media [18].

¹³ Rothschild E. What is Security? In: Daedalus, 1995, vol. 124, nr. 3, p. 63.

¹⁴ Rothschild E. What is Security? In: Daedalus, 1995, vol. 124, nr. 3, p. 61; Buzan B., Waever O., de Wilde J. Security. A New Framework for Analysis. Londra: Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 2-3.

¹⁵ Stoina N. Evoluția paradigmei securității de la tradiție la contemporaneitate. În: Anuarul Academiei Forțelor Terestre, Nr. 3, 2003-2004. [resurs electronic]: <http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/>.

¹⁶ Гуринская А.Л. Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы. В: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014, p. 80.

¹⁷ Жаде З.А. Национальные интересы и безопасность России в контексте геополитики. В: Вестник Адыгейского государственного университета, 2005, №2, p. 59.

¹⁸ Дзлиев М.И., Иззатдуст Э.С. Национальная безопасность и насилие (гуманитарные аспекты национальной безопасности). В: Вестник Омского университета. Серия «Право», 2011, № 3 (28), p. 50.

În acest sens, în anul 1991, *Noul Concept Strategic al NATO* preciza că *securitatea*, pe lângă „dimensiunea sa indispensabilă de apărare”, include și „elemente politice, economice, sociale și de mediu” (art. 24). În același timp, începând cu anul 1993, în cadrul Programului de Dezvoltare al ONU a fost promovat conceptul de *securitate umană*, accentuându-se necesitatea lărgirii noțiunii de *securitate* de la un „accent exclusiv asupra *securității naționale* (adică a statului – e.n.) la unul mai mare asupra *securității oamenilor (...)*” [19].

După cum se poate observa, *securitatea* a căpătat în timp elasticitate și complexitate conceptuală, proces reliefat atât în cercurile academice, cât și în documentele strategice (politici și strategii de securitate ale actorilor statali, nonstatali sau interguvernamentali), ce îi conferă multiple sensuri și dimensiuni, în funcție de actorii implicați (cine și cui asigură *securitatea*), respectiv, de natura percepută a amenințărilor, valorilor și intereselor (de cine și ce protejăm) [20].

Privite în ansamblu, momentele enunțate au determinat nu doar o „demilitarizare” a conceptului în cauză, dar și o „naționalizare” a acestuia, altfel spus preluarea *securității* de către state în plan intern și promovarea acestuia ca *securitate națională* [21]. Mai mult, în ultimul timp, la nivel mondial, poate fi atestată o abordare distinctă a conceptului de *securitate*, o trecere de la *securitatea națională*, cu accentul pe apărarea militară a statului, la concepte mai largi, inclusiv, *securitatea persoanei*, care implică necesitatea asigurării liniștii și bunăstării cetățenilor statului [22]. Evident, în asemenea împrejurări a devenit necesară o nouă abordare a politicii de securitate [23], mai ales că problema securității a devenit o problemă globală de supraviețuire a omenirii în general [24].

Paradoxal este că, în pofida unei veritabile explozii în materie de *securitate* în perioada post-război rece, care a condus la o supraabundență de concepte

¹⁹ Elemente conceptuale pentru fundamentarea noii Strategii naționale de apărare a țării. București: Academia de Științe ale Securității Naționale, 2015, p. 9.

²⁰ Elemente conceptuale pentru fundamentarea noii Strategii naționale de apărare a țării. București: Academia de Științe ale Securității Naționale, 2015, p. 8.

²¹ Якуб И. К вопросу о сущности и соотношении понятий «национальная безопасность» и «государственная безопасность». В: Revista Științifică Internațională Supremația Dreptului (Ucraina), 2017, nr. 3, p. 13-19..

²² Якуб И., Еников В. «Национальная безопасность» и «государственная безопасность»: сущность и соотношение понятий. *Legea și viața*, 2014, nr. 8, p. 9.

²³ Борисов Д.А. Безопасность человека в современной теории и практике международных отношений. В: Вестник Томского Государственного Университета, 2011, № 343, p. 79.

²⁴ Стародубцева К.А. Концепция национальной безопасности РФ как система ценностей. В: Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, 2007, №44, Том 18, p. 260.

și dimensiuni ale *securității*, amplificarea preocupărilor din domeniu nu a contribuit și la clarificarea conceptuală: *securitatea* rămânând același „simbol ambiguu” [25] sau „concept contestat” [26]. Din contra, s-a ajuns ca de la o percepție restrânsă asupra *securității* (susținută de „tradiționaliști”) să se treacă la una gonflată, în condițiile în care o serie întregă de problematici sunt „securizate” [27]. În cele din urmă, s-a ajuns la moment, ca domeniul definirii conceptului de *securitate* să fie dominat de un adevărat „haos conceptual” [28].

Exemplificativ în acest sens este că în doctrină *securitatea* ca fenomen social este privită în mai multe ipostaze [29]: ca necesitate și interes; ca sentiment și valoare; ca funcție și relație socială; ca rezultat și proces; ca sistem; ca știință și artă. În context, A. Rusnac accentuează că *securitatea* reprezintă în același timp: o știință ce necesită a fi studiată și dezvoltată; o artă ce necesită a fi însușită; o cultură ce necesită a fi cultivată; o muncă cotidiană grea, de rutină, dar extrem de importantă [30].

Sub aspect practic, se consideră foarte important ca toate aceste ipostaze să fie luate în considerație de către toți subiecții implicați în procesul de asigurare a *securității* persoanei, societății și a statului [31]. Evident, fără o cunoaștere profundă a fenomenului ar fi practic imposibilă realizarea acestui deziderat.

În ordinea dată de idei, considerăm că, în prezent, a devenit deosebit de importantă formarea științifică a noțiunii de *securitate*, mai ales că în decursul ultimelor decenii s-a schimbat radical situația globală în ceea ce privește atitudinea față de *securitate* în totalitatea înțeleșurilor sale. Pericolele vechi au dispărut sau sunt pe cale de dispariție, iar locul lor îl ocupă altele noi, uneori mult mai amenințătoare. În virtutea acestor transformări se impune o nouă

²⁵ Wolfers A. National Security as an Ambiguous Symbol. In: Political Science Quarterly, 1952, vol. 67, nr. 4, p. 481.

²⁶ Buzan B. People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. Brighton, Wheatsheaf Books, 1983, p. 25.

²⁷ Elemente conceptuale pentru fundamentarea noii Strategii naționale de apărare a țării. București: Academia de Științe a Securității Naționale, 2015, p. 22.

²⁸ Кисиева О.И. К вопросу о понятии криминологической безопасности. В: Теоретические и прикладные аспекты современной науки: сборник научных трудов по материалам VIII Международной научно-практической конференции 27 февраля 2015 г.: в 7 ч. Белгород: ИП Петрова М.Г., 2015, Часть VI, p. 56.

²⁹ Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. В: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2012, p. 90.

³⁰ Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 13.

³¹ Еников В. Безопасность как социальное явление. În: Закон и Жизнь, 2014, №11, p. 36; Enicov V. Reflecții asupra semnificațiilor securității ca fenomen social. În: Legea și Viața, 2015, nr. 8, p. 49.

conștientizare și abordare a noțiunii de *securitate* [32], or, altfel spus – trecerea de la paradigma *securității tradiționale* [33] la una contemporană.

În același timp, trebuie să fim conștienți că demersul definirii și clarificării conceptului de *securitate* (care nu acceptă o definiție neutră [34]) este unul dificil în zilele noastre [35], având în vedere atât numeroasele dimensiuni ale *securității*, cât și diversificatele pericole și amenințări la adresa acesteia în lumea contemporană. De asemenea, trebuie ținut cont și de faptul că *securitatea*, în calitate de fenomen social-politic și juridic complex, are un caracter concret istoric și este strâns legat de toate formele și direcțiile de interacțiune din cadrul sistemului natură – om – societate [36].

După cum s-a enunțat mai sus, în ultimul timp, problematica *securității* a penetrat mai multe ramuri ale științei contemporane și mai toate sferile vieții sociale, în prezent vorbindu-se deja despre *securitatea alimentară*, *securitatea ecologică*, *securitatea societală*, *securitatea financiară* etc. Respectiv, în doctrină s-a pus întrebarea dacă poate fi definit acest fenomen? Dacă o dată definit, conceptul poate fi utilizat în toate domeniile vieții sociale?

În opinia cercetătorilor [37], în discursurile actuale pe marginea securității pot fi convențional identificate două abordări. Potrivit *primei* abordări, în toate variantele *securității* pot fi evidențiate elemente comune, ceea ce permite a recunoaște existența unui concept comun al *securității*, care poate fi utilizat cu succes în diferite sfere, prin completarea acestor elemente cu conținutul necesar, corespunzător fiecărui domeniu concret.

Potrivit celei de-a doua abordări, o noțiune unică a *securității* nu există; acesta este doar un cuvânt, cu ajutorul căruia sunt desemnate diferite practici de

³² Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 8.

³³ Stoina N. Evoluția paradigmei securității de la tradiție la contemporaneitate. În: Anuarul Academiei Forțelor Terestre, 2003-2004, Nr. 3. [resurs electronic]: <http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a6.pdf>.

³⁴ Smith St. The Concept of Security in a Globalized World, paper presented at the Otago University Conference, June 2002, Otago. 18 p. [resurs electronic]: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/7/0/8/7/pages70878/p70878-1.php.

³⁵ Lașan N. Securitatea: concepte în societatea contemporană. În: Revista de Administrație Publică și Politici Sociale, An II, Nr. 4(5)/Decembrie 2010, p. 40.

³⁶ Фатеев К.В. Военная безопасность Российской Федерации и правовые режимы ее обеспечения (теоретико-правовое исследование). Москва: Военный университет, 2004, p. 7.

³⁷ Гуринская А.Л. Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы. В: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: Материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014, p. 81.

guvernare. Din acest punct de vedere nu se poate spune ce este *securitatea*, pot fi doar studiate empiric practicile legate de *asigurarea securității* sau acțiunile/activitățile orientate spre protecția cetățenilor față de diferite amenințări [38].

În doctrină, cele mai ample eforturi au fost totuși întreprinse în vederea dezvoltării primei abordări, cercetătorii căutând să ofere diferite explicații conceptului de *securitate*, precum și unor dimensiuni ale acesteia, așa ca: *securitatea criminologică* [39] (numită și *securitate anticriminală* [40] sau *securitate anticrimă* [41]), *securitatea economică* [42], *securitatea juridică* [43] etc.

În pofida acestui fapt, totuși conceptul de *securitate* în general, cât și unele dimensiuni ale sale (bunăoară, *securitate criminologică*) rămân a fi și la moment destul de discutabile [44].

Referitor la definirea conceptului în cauză, se consideră că drept punct de pornire în acest sens servește definiția formulată de către A. Wolfers [45], care a subliniat că în sens *obiectiv* – securitatea este evaluată prin lipsa amenințărilor la adresa valorilor obținute, iar în sens *subiectiv* – absența temerii că la aceste

³⁸ Valverde M. Question of Security: a Framework for Research. In: Theoretical Criminology, 2010, Vol. 15 (1), p. 5-6. [on-line]: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1014.3698&rep=rep1&type=pdf>.

³⁹ Iacub I. Spre o teorie a securității criminologice. В: Закон и жизнь, 2014, nr. 7, p. 38-42.

⁴⁰ Горшенков Г.Г., Горшенков Г.Н. Антикriminalная безопасность личности в уголовно-процессуальной сфере. În: Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015, №2, p. 97-100; Горшенков А.Г., Горшенков Г.Г., Горшенков Г.Н. Информационная преступность: криминологическая безопасность личности, угрозы и меры ее защиты. În: Вестник нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право, 2003, nr. 1, p. 14; Горшенков Г.Г. Антикriminalная безопасность личности. Монография. Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вят. акад. гос. службы, 2006, p. 6; Гордиенко И.В. Характеристика понятия антикriminalной безопасности, обеспечиваемой подразделениями собственной безопасности уголовно-исполнительной системы. În: Вестник Владимирского Юридического Института № 4(41), p. 9-12.

⁴¹ Bejan O. Dicționar de Criminologie. Chișinău: Ericon SRL, 2009, p. 86.

⁴² Bujor V., Clăveșevici A. Unele aspecte ale concepției de securitate criminologică a întreprinderii. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 4-5 noiembrie 2016. Chișinău: S.n., 2016, p. 197-200.

⁴³ Iacub I. Principiul securității juridice: concept și conținut. În: Revista Securitas, 2017, nr.1, p. 48-61; Iacub I. Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept. În: Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 99-105.

⁴⁴ Iacub I. Spre o teorie a securității criminologice. În: Закон и Жизнь, 2014, nr. 7, p. 38-42; **Iacub I. Reflecții asupra conceptului și fenomenului de securitate.** În: Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”, 2018, nr. 3, p. 103-109.

⁴⁵ Wolfers A. «National Security» as an Ambiguous Symbol. In: Political Science Quarterly, 1952, Vol. LXVII, No.4, p. 485.

valori se va atenta. La rândul său, D. Baldwin a adus unele corectări, precizând că *securitatea* presupune nu lipsa amenințărilor, ci mai curând o probabilitate redusă de atentare asupra valorilor [46]. După cum se poate observa, ambele aceste definiții sugerează ideea că *securitatea* este o stare ce există aici și acum. Mai mult, *securitatea* poate fi privită atât în sens obiectiv, cât și subiectiv.

În sens *obiectiv*, *securitatea* presupune o stare în care fie lipsesc amenințările, fie există o anumită protecție față de acestea sau față de probabilitatea prejudicierii, fie există posibilitatea evitării amenințărilor și cauzării de prejudicii [47]. Se are în vedere că amenințările și probabilitatea cauzării de prejudicii există în realitatea obiectivă, în care există și mecanisme reale prin care acestea pot fi prevenite. De aici se desprind câteva întrebări teoretice. Starea obiectivă a securității presupune existența amenințărilor. Dacă amenințările există la moment, atunci asigurarea securității presupune fie protejarea față de aceste amenințări, fie evitarea lor. Dar cum rămâne cu amenințările ce pot să apară în viitor? Trebuie acestea luate în considerație? Trebuie luate la moment măsuri față de acestea? Cum poate fi apreciată probabilitatea survenirii lor pe viitor? Prin urmare, cercetătorii apreciază că *securitatea* nu trebuie și nu poate să reflecte doar situația actuală, ea este orientată și spre viitor, este legată de luarea de măsuri pentru prevenirea și contracararea inclusiv a amenințărilor viitoare. Iată de ce se apreciază că *securitatea* nu este doar o stare a zilei de astăzi, dar și o tendință a viitorului [48]. Pornind de la aceasta, cercetătorii propun completarea definiției statice formulate de A. Wolfers și D. Baldwin cu abordarea acesteia ca o concepție dinamică – *securitatea* presupune un scop, iar *măsurile de securitate* – mijloace de atingere a scopului [49].

În context, s-a încercat a răspunde și la întrebarea dacă *securitatea* poate fi una absolută sau nu. Cercetătorul A. Wolfers a subliniat în acest sens că *securitatea* poate fi mai multă sau mai puțină. Către *securitate* se poate tinde într-o măsură mai mare sau mai mică. Însă *starea securității* absolute nu poate exista [50].

⁴⁶ Baldwin D. The Concept of Security. In: Review of International Studies, 1997, Vol. 23, p. 6.

⁴⁷ Zedner L. The Concept of Security: an Agenda for Comparative Analysis. In: Legal Studies, 2003, p. 153.

⁴⁸ Zedner L. Security. Oxon: Routledge, 2009, p. 19-21.

⁴⁹ Гуринаская А.Л. Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы. În: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: Материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014, p. 84.

⁵⁰ Wolfers A. «National Security» as an Ambiguous Symbol. In: Political Science Quarterly, 1952, Vol. LXVII, No.4, p. 484..

Astfel, chiar dacă în opinie majoritară *securitatea* este privită ca o stare în care lipsesc pericolele, după cum demonstrează istoria, o asemenea stare nu a putut fi atinsă de nici un individ și nici de diferite forme de comunitate. Prin urmare, o *securitate* completă este, în principiu, imposibilă. Aceasta nu este și nici nu poate fi o categorie absolută. Real se poate vorbi doar despre o *securitate* relativă [51].

În ceea ce privește latura *subiectivă* a *securității*, aceasta implică, în primul rând, prezența sau absența amenințării, ceea ce însă nu întotdeauna este un fenomen obiectiv. Oamenii pot presupune că există o amenințare, care în realitate poate să nu existe, și viceversa. Unele acțiuni pot prezenta un pericol serios pentru unele persoane, iar pentru altele să nu aibă nici o semnificație. Deci, amenințările, pericolele nu sunt percepute uniform de către toți.

Așadar, nu întotdeauna senzația de *securitate* corespunde amenințării. Bunăoară, probabilitatea de deces ca rezultat al unei catastrofe aviatice este cu mult mai mică în raport cu decesul în condițiile unui accident rutier. În pofida acestui fapt, majoritatea indivizilor cu mult mai liniștit se urcă în mașină decât în avion. Dat fiind faptul că oamenii arar sunt informați despre situația reală a lucrurilor, perceperea amenințărilor de către aceștia poate în principiu să contravină realității / să nu aibă nimic comun cu realitatea [52].

Starea de siguranță este de asemenea subiectivă și depinde de o serie de parametri. O persoană se va simți în siguranță doar posedând o armă, în timp ce alta se va culca fără a încuia ușa. De asemenea, oamenii în mod diferit vor aprecia măsurile luate de stat în vederea protejării lor. Unii vor insista spre extinderea lor, în timp ce alții vor protesta, considerându-le excesive.

Pornind de la faptul că *securitatea* este văzută atât sub aspect obiectiv, cât și subiectiv, apare inevitabil întrebarea cum trebuie redus nivelul de frică al cetățenilor față de pericol, întrucât anume lipsa fricii este apreciată de specialiști ca fiind *starea de securitate* [53].

⁵¹ Сипок Р.Д. О содержании понятий “безопасность”, “государственная безопасность” и “национальная безопасность”. În: Вестник российского государственного аграрного заочного университета, 2008, № 5(10), p. 250.

⁵² Гурина А.Л. Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы. În: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014, p. 85.

⁵³ Гурина А.Л. Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы. În: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014, p. 85.

Toate aceste momente denotă destul de clar, în opinia noastră, cât de variabilă poate fi *starea de securitate* și, pe cale de consecință, subliniază complexitatea conceptului de *securitate*, care astfel necesită indubitabil o amplă abordare teoretică din diferite perspective.

Etimologia și definirea securității. În încercarea de a trata complex conceptul de *securitate*, reiterăm că, sub aspect etimologic, acesta provine din latinescul *securitatis* sau *securitas* [54], fiind explicat în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* ca „faptul de a fi la adăpost de orice pericol; sentiment de siguranță, protecție și apărare” [55].

Într-o altă accepțiune, *securitatea* este privită ca „lipsa pericolului, siguranță”; „starea în care nimic nu amenință pe nimeni și nimic”; „starea și tendința de dezvoltare a siguranței intereselor vitale ale societății și a structurilor acesteia față de amenințările interne și externe”; „rezultat al activității sociale de asigurare a securității persoanei, societății și statului” [56]. Potrivit cercetătorilor, această activitate reprezintă un fenomen social ce survine în contextul soluționării contradicțiilor dintre pericol, ca realitate obiectivă, și necesitatea ființei raționale, a individului social, a grupurilor sociale și comunităților în vederea prevenirii, localizării, eliminării consecințelor acestuia [57].

Chiar dacă în majoritatea studiilor de specialitate *securitatea* este înțeleasă literalmente ca „lipsă a pericolului”, accepțiune privită ca una deosebit de îngustă, unii cercetători [58] consideră că semnificația dată are un caracter relativ, întrucât în viața reală destul de rar pot fi întâlnite situații cu o lipsă totală de pericole sau amenințări. Respectiv, cu mult mai reală pare a fi accepțiunea largă a termenului, care derivă din interacțiunea indivizilor și a obiectelor sociale cu diferite împrejurări și factori, ce au o influență negativă și distructivă asupra acestora. Prevenirea, reducerea, neutralizarea acestor influențe ce pre-

⁵⁴ Lașan N. Securitatea: concepte în societatea contemporană. În: Revista de Administrație Publică și Politici Sociale, An II, Nr. 4(5)/Decembrie 2010, p. 40; Repciuc T. Conceptele securității. București: AXIOMA PRINT, 2008, p. 5; Munteanu C. Asigurarea securității economice a Republicii Moldova în procesul asocierii la Uniunea Europeană: Teză de doctor în științe economice. Chișinău, 2016, p. 16.

⁵⁵ Dicționar enciclopedic ilustrat. Chișinău: Cartier, 1999, p. 384.

⁵⁶ Сипок Р.Д. О содержании понятий “безопасность”, “государственная безопасность” и “национальная безопасность”. В: Вестник российского государственного аграрного заочного университета, 2008, № 5(10), p. 250.

⁵⁷ Сипок Р.Д. О содержании понятий “безопасность”, “государственная безопасность” и “национальная безопасность”. В: Вестник российского государственного аграрного заочного университета, 2008, № 5(10), p. 251.

⁵⁸ Родачин В.М. Оp. cit., p. 90.

judiciază existența, bunăstarea, activitatea oamenilor și funcționarea obiectelor sociale, precum și menținerea nivelului de viață până la unul critic reprezentată *securitatea* în accepțiunea sa largă [59].

Din aceeași perspectivă, și alți autori, pornind de la faptul că *securitatea* reprezintă un fenomen deosebit de larg în condițiile contemporane, susțin că aceasta poate fi caracterizată nu doar ca lipsa pericolelor ce amenință individul, societatea, statul, dar și ca o existență a condițiilor pentru o viață decentă a oamenilor, satisfacerea și realizarea necesităților și intereselor acestora, ca o stare stabilă a societății, dezvoltarea progresivă și durabilă în sistemul relațiilor internaționale^[60]. Ea este privită și ca o capacitate a societății de a-și păstra integritatea, autonomia și durabilitatea relativă, posibilitatea de a se dezvolta, precum și ca formă de activitate – un sistem de măsuri orientate spre prevenirea pericolelor [61].

În doctrina autohtonă pot fi atestate două abordări ale conceptului de *securitate*. *Stricto sensu*, aceasta este definită ca „starea obiectivă în care nimeni sau nimic nu poate sau nu prejudiciază interesele socialmente acceptate ale unei persoane sau ale unui grup de persoane (grup, comunitate, societate, stat, alianță de state etc.)” [62]. Potrivit altei opinii, *securitatea* nu înseamnă „lipsa pericolului”, ci mai curând „protecția față de pericol”, ea reprezentând una din condițiile autodeterminării și autodezvoltării persoanei, a diverselor comunități umane, a omenirii în ansamblu [63].

Alți autori, printre care și A.Rusnac, susțin că prin utilizarea termenului „protecție” se îngustează sensul *securității*, deoarece „protecția” înseamnă „a apăra”, „a ocroti”, „a păzi” anumite ființe sau lucruri și astfel nu reflectă alte proprietăți și funcții importante ale *securității* – acțiunile preventive cum ar fi: diminuarea, atenuarea, înlăturarea și anticiparea pericolelor și amenințărilor^[64]. Or, altfel spus, sarcinile *securității* depășesc cu mult limitele necesității de apărare a stării concrete a modului de viață și constau, în primul rând, în formarea condițiilor ce ar asigura dezvoltarea stabilă și progresivă a relațiilor sociale,

⁵⁹ Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. În: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2012, p. 90.

⁶⁰ Возженников А.В. Национальная безопасность России: методология исследования и политика обеспечения. Москва: Из-во РАГС, 2002, p. 87.

⁶¹ Сацута А.А. Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма. В: Вестник Военного университета, 2007, № 3 (11), p. 37.

⁶² Bejan O., Bujor V. Bazele asigurării securității criminologice private. Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2016, p. 3.

⁶³ Nichifor R. Unele aspecte asupra noțiunii de securitate. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 3 (154), p. 77.

⁶⁴ Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 15.

menținerea, îmbunătățirea modului de viață, adică a capacității de protecție a calității acelor relații sociale ce asigură dezvoltarea progresivă a persoanei, societății și statului [65]. Pornind de la aceste momente, cercetătorul A. Rusnac susține că *securitatea* presupune apărarea și asigurarea garantată prin mijloace constituționale, legislative și practice a intereselor vitale ale persoanei, societății și statului împotriva amenințărilor interne și externe [66].

Într-o altă opinie, *securitatea* nu este doar o absență a riscurilor și amenințărilor, ci reprezintă o stare în care pericolele și condițiile care pot favoriza dezvoltarea lor sunt monitorizate, presupunând controlul pericolelor și nu absența lor totală, antrenând cu sine o stare de liniște și siguranță [67].

În aceeași ordine de idei, cercetătorii români menționează că *securitatea* înseamnă nu numai că ești liber (ai scăpat, te-ai eliberat) de un pericol, dar și faptul de a avea un mijloc, instrument de a evita sau limita pericolul [68].

Pornind de la definițiile expuse, constatăm că *securitatea* poate fi caracterizată prin următoarele momente:

- reprezintă o stare obiectivă de protecție, dar și subiectivă, întrucât presupune, în ultimă instanță, conștientizarea de către indivizi a acestei stări de siguranță;
- obiectul protecției este constituit din interesele persoanei, societății și ale statului;
- aceste valori sunt protejate împotriva diferitor pericole și amenințări.

Dezvoltând aceste momente, precizăm că obiectul securității este constituit din relațiile sociale care apar în legătură cu asigurarea și realizarea intereselor vitale, a drepturilor și libertăților persoanei, viața și sănătatea sa, proprietatea, ordinea socială, modul de viață, valorile materiale și spirituale ale societății, suveranitatea statală etc. [69]. În concret, prin interese vitale se înțelege totalitatea acelor necesități a căror satisfacere asigură existența și dezvoltarea evolutivă a persoanei, statului și a societății. Acestea pot fi: interese vitale ale persoanei, interese vitale ale societății și interese vitale ale statului, care se

⁶⁵ Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 17-18.

⁶⁶ Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 13.

⁶⁷ Nichifor R. Unele aspecte asupra noțiunii de securitate. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 3 (154), p. 79.

⁶⁸ Silași Gr., Simina O.L. Cele patru libertăți și dimensiunea conceptului de securitate în Europa. În: Strategii XXI - Complexitatea și dinamismul mediului de securitate, Materialele conferinței științifice internaționale din 22-23 noiembrie 2012, București. Vol. I. București, 2012, p. 372.

⁶⁹ Bujor V., Clășevici A. Interesele și contradicțiile de interese în conceptul de securitate al sistemului social. În: Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов, междуна-родная научно-практическая конференция, 7-8 ноября 2014 г. В 2-х частях. Кишинев: Iulian, 2014. Ч. 1, p. 11.

realizează în multiple sfere ale existenței sociale: economică, politică, socială, ecologică, militară, informațională etc. [70].

Pornind de la accepțiunea *securității* ca fenomen social, în context devine necesară și elucidarea *pericolului* care amenință structurile sociale, altfel spus ce fenomene și procese pun în pericol funcționalitatea și stabilitatea sistemului social, îl dezorganizează și dezechilibrează. Desigur, trebuie precizat în acest sens că, nu doar sistemul social (sau un element al acestuia) poate fi dezintegrat (dezorganizat, lichidat) în urma influențelor distructive, dar și persoana privită ca sistem bio-psiho-social [71] (atât prin influența factorilor distructivi externi (din partea altor sisteme sociale, a factorilor tehnogeni și ecologici), cât și interni, principalul pericol fiind lupta (ciocnirile) intereselor contradictorii (sau chiar antagoniste) [72]).

În ordinea dată de idei, cercetătorii susțin că „*securitatea* este inseparabilă de asemenea concepte precum *pericol*, *riscuri* și *amenințări*, care sunt indispensabile vieții omului și procesului de dezvoltare a societății” [73]. Deci, cunoașterea și asigurarea acesteia este imposibilă fără cunoașterea *pericolelor* ce amenință *obiectul securității*.

Pericolul a fost definit în doctrină ca „posibilitate obiectiv existentă de influențare negativă asupra organismului social, în rezultatul căreia îi poate fi cauzat un oarecare prejudiciu, vătămare ce îi degradează starea și îi influențează negativ dezvoltarea sub aspectul dinamicii și al parametrilor săi” [74]. *Sursele de pericol*, la rândul lor, sunt „condițiile și factorii care creează pericole pentru interesele vitale ale persoanei, societății și statului” [75].

În același timp, cercetătorii trasează o distincție clară între *pericole* și *amenințări*. Pornind de la ideea generală conform căreia *pericole* și *amenințări* pentru securitatea sistemului (a societății, statului, persoanei, organizațiilor) sunt totalitatea factorilor și fenomenelor care pot să distrugă sau care distrug, parțial sau totalmente, *obiectul securității*, se precizează: „dacă *perico-*

⁷⁰ Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005, p. 67.

⁷¹ Bejan O. Dicționar de criminologie. Chișinău, 2009, p. 57.

⁷² Bejan O., Bujor V. Interes și crimă. Chișinău, 2004. 192 p.

⁷³ Кузьмин М.Д. «Безопасность» и «экономическая безопасность» как категории социального познания. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Тюмень, 2014, p. 15.

⁷⁴ Бабаев М., Бужор В. К вопросу об обеспечении криминологической безопасности. În: Закон и Жизнь, 2003, №1, p. 10.

⁷⁵ Бабаев М., Бужор В. К вопросу об обеспечении криминологической безопасности. În: Закон и Жизнь, 2003, №1, p. 10..

lele sunt factori distructivi, a căror acțiune este posibilă sau probabilă atunci *amenințările* sunt factori distructivi, iminenți sau efectivi, care acționează sau sunt pe punctul de a acționa asupra *obiectului securității* [76]. Sub acest aspect, considerăm a fi corectă aprecierea *securității* ca fiind atât o stare obiectivă de siguranță față de eventuale pericole, cât și o activitate de combatere a amenințărilor concrete. Altfel spus, *securitatea* este atât o *stare*, cât și un *proces*.

Din această perspectivă, unii autori îi recunosc *securității* accepțiunea de rezultată a proceselor ce se produc, în mod corelat, pe plan obiectiv, în care există realmente posibilitatea de a fi la adăpost de orice pericol, precum și pe plan subiectiv, care se referă la sentimentul generat de percepția lipsei de amenințare. În alți termeni, *securitatea* presupune ansamblul de acțiuni și rezultanta acestora, pentru menținerea funcționalității unei entități în anumite limite ce nu-i periclitează starea sau poziția [77].

Astfel, chiar dacă, de obicei, *securitatea* este asociată cu starea de protecție a intereselor vitale ale individului, societății și statului (deci, un rezultat – e.n.), totuși cel mai important și relevant este însuși *procesul asigurării securității*, care presupune o realizare continuă și permanentă a sarcinii de menținere a parametrilor normali de activitate și existență a obiectului acesteia, anticipare și reacție la diferite pericole și amenințări. Așadar, sub acest aspect, *securitatea* este o sarcină ce se realizează continuu, permanent și în orice condiții [78] de subiecții acesteia.

Pornind de la cele menționate, se poate susține că o altă noțiune care completează și dezvăluie esența conceptului de *securitate* este cea de *asigurare a securității*, care poate fi definită ca protejarea (prin diminuare, atenuare, înlăturare, prevenire sau anticipare) sistemului social, în condițiile de existență a riscurilor și amenințărilor; activitate care are drept scop menținerea stării funcționale a sistemului dat. Cu alte cuvinte, *asigurarea securității* presupune activitatea elementelor sistemului pentru menținerea stării de *securitate*. Aceasta constă în protejarea intereselor vitale ale societății, persoanei,

⁷⁶ Bejan O., Bujor V. Elemente de teoria securității criminologice private (material didactic). Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată. Chișinău, 2014, p. 9; Babaev M., Bujor V. Noțiune de securitate criminologică. În: Revista de criminologie, drept penal și criminalistică, 2003, nr. 1-2, p. 16.

⁷⁷ Stoina N. Evoluția paradigmei securității de la tradiție la contemporaneitate. În: Anuarul Academiei Forțelor Terestre, 2003-2004, nr. 3. [resurs electronic]: <http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a6.pdf>.

⁷⁸ Родачин В.М. Безопасность как социальное явление. În: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2013, p. 93.

statului de orice pericol și riscuri [79] (ori înlăturarea eficientă a amenințărilor la adresa acestor valori).

În context, este important de precizat că activitatea de *asigurare a securității* diferitor obiecte sociale implică inevitabil crearea unui *sistem* organizațional complex. Din perspectiva dată, *securitatea* poate fi privită ca o activitate organizată sistemic de prevenire a pericolelor, înlăturare și lichidare a amenințărilor interne și externe la adresa diferitor obiecte sociale [80].

În cadrul societății noastre, *sistemul securității* este constituit din organele puterii legislative, executive și judecătorești, organizațiile statale și obștești, cetățenii care participă la *asigurarea securității*, precum și legislația care reglementează relațiile din sfera *asigurării securității* [81]. Drept exemplu în acest sens servește *Legea securității statului* [82], care pe lângă reglementarea unor competențe concrete ale autorităților publice supreme în domeniul *asigurării securității* statului prevede și un sistem de organe speciale cu competențe distincte în domeniu – organele securității statului. În același timp, *sisteme de securitate* sunt create și în cadrul diferitor organizații și întreprinderi.

Din perspectiva dată, se poate constata că *securitatea* reprezintă rezultatul conjugat al eforturilor tuturor cetățenilor țării, tuturor organelor de administrare și conducere, locale și centrale, a instituțiilor și organizațiilor, cu aplicarea tuturor forțelor și resurselor aflate la dispoziția statului în vederea asigurării drepturilor și libertăților omului, prosperării societății și statului [83].

Dincolo de aceste momente, trebuie subliniat că „principalul subiect responsabil de *asigurarea securității* este *statul*, care exercită diferite funcții în domeniu prin intermediul autorităților sale” [84]. În raport cu statul și autoritățile acestuia, *securitatea* se manifestă ca o *funcție* sau o competență ce cu-

⁷⁹ Bujor V., Clășevici A. Unele aspecte ale concepției de securitate criminologică a întreprinderii. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 4-5 noiembrie 2016. Chișinău: S.n., 2016, p. 197-200.

⁸⁰ Чмыхало А. Ю. Социальная безопасность: Учебное пособие. Томск: Изд-во ТПУ, 2007, p. 6.

⁸¹ Enicov V. Reflecții asupra semnificațiilor securității ca fenomen social. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 8, p. 48.

⁸² *Legea securității statului*, nr. 618 din 31.10.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 10-11 din 13.02.1997.

⁸³ Pîntea Iu. Identificarea pericolelor existente și probabile pentru interesele naționale de bază ale Moldovei. În: *Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova*. Studiu elaborat de Institutul de Politici Publice. Chișinău: ARC, 2002, p. 50.

⁸⁴ Дзлиев М.И., Иззатдуст Э.С. Национальная безопасность и насилие (гуманитарные аспекты национальной безопасности). În: Вестник Омского университета. Серия «Право», 2011, № 3 (28), p. 50.

prinde drepturi și obligații de a realiza acțiuni și măsuri speciale orientate spre protecția membrilor societății, proprietății acestora, a obiectelor naturale și sociale față de diferite pericole și amenințări. Totodată, *statul* este și unul din principalele *obiecte* ale *securității* (de rând cu societatea și individul), fapt consacrat normativ nemijlocit în *Concepția securității naționale* [85] și *Strategia securității naționale a Republicii Moldova* [86], acte ce identifică, în același timp, și o serie de dimensiuni ale *securității*, toate integrate în conceptul general de *securitate națională*.

Însăși complexitatea conceptului de *securitate* face ca diferitele dimensiuni ale acesteia să fie deseori tratate separat [87]. Respectiv, *securitatea* poate fi: politică, ecologică, economică (financiară, bancară etc.), alimentară, a muncii, informațională (cibernetică, informatică), antiincendiară, militară, națională, culturală, criminologică etc. [88]. Necesitatea delimitării acestor tipuri de *securitate* este justificată, fiind determinată, după cum susțin cercetătorii, în contextul abordării metodologice a problemelor din sfera *securității statului*. Dimensiunile date ale *securității* au fost identificate cu precădere din considerente administrative și manageriale pentru stabilirea sarcinilor concrete referitoare la localizarea și neutralizarea pericolelor și amenințărilor din diferite sfere ale activității statale [89]. Iată de ce ele sunt considerate a fi forme ale *securității* și nu concepte distincte [90], or, într-o altă interpretare, ele reprezintă aplicații ale conceptului de *securitate* la diferite domenii [91]. Important e că toate aceste dimensiuni ale *securității* se află într-o strânsă legătură, interconținându-se reciproc [92].

⁸⁵ Legea pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova, nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial, nr. 97-98 din 03.06.2008.

⁸⁶ Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, nr. 153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 170-175 din 14.10.2011.

⁸⁷ Munteanu C. Asigurarea securității economice a Republicii Moldova în procesul asocierii la Uniunea Europeană: Teză de doctor în științe economice. Chișinău, 2016, p. 35.

⁸⁸ Bejan O., Bujor V. Elemente de teoria securității criminologice private. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 3.

⁸⁹ Бидова Б.Б. Обеспечение криминологической безопасности России. В: Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление, 2014, № 2 (45), p. 53.

⁹⁰ Baldwin D. The concept of security. In: Review of International Studies, nr. 23, 1997, p. 23.

⁹¹ Silași Gr., Simina O.L. Cele patru libertăți și dimensiunea conceptului de securitate în Europa. În: Strategii XXI - Complexitatea și dinamismul mediului de securitate, materialele conferinței științifice internaționale din 22-23 noiembrie 2012, București. Vol. I. București, 2012, p. 372.

⁹² Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. In: International Affairs, vol. 67, nr. 3 (iulie 1991), p. 433.

Din acest punct de vedere, cercetătorii precizează că *starea de securitate* a unui sistem depinde de parametrii factorilor ce se manifestă în cadrul dimensiunilor majore ale securității: politică, economică, militară, socială, de mediu etc., orice perturbație în aceste domenii putând genera *insecuritate* [93]. În ceea ce privește valoarea și semnificația fiecărei dimensiuni a *securității*, se pare că toate sunt în esență egale, întrucât în cea mai mare parte se condiționează reciproc.

Concluzii

- *Securitatea* (ca stare și proces) reprezintă un fenomen complex, ce în perioada contemporană a devenit indispensabil dezvoltării progresive a statului, societății și persoanei.

- În pofida importanței sale deosebite, securitatea este insuficient fundamentată teoretic în arealul științific autohton, mai ales la nivelul societății și persoanei.

- Decalajul enorm dintre politica de securitate a statului și politica de securitate a persoanei/societății este confirmată în special la nivel legislativ, securitatea statului fiind asigurată printr-o lege cadru specială, care practic formează nucleul politicii de securitate a statului.

- La rândul său, securitatea persoanei/societății nu se bucură de o asemenea atenție, lipsind cu desăvârșire o concepție politică de asigurare a securității acestor subiecți la nivelul statului.

- Desigur, nu trebuie negat faptul că statul întreprinde diferite măsuri în vederea asigurării securității persoanei/societății, doar că caracterul răzleț al acestora, lipsa unei coordonări și realizarea lor fără o planificare sistemică afectează în mare parte eficiența și rezultativitatea măsurilor în cauză, ceea ce într-un final afectează grav și sentimentul de securitate al cetățenilor.

- Un exemplu relevant în acest sens servește politica de securitate socială a statului, care în pofida garantării constituționale a dreptului persoanei la securitate socială și asigurării acestuia printr-un complex de măsuri normative nu este în stare la moment să asigure cetățenilor un nivel de trai decent și siguranța în ziua de mâine (ceea ce practic a creat un pericol real pentru securitatea societății, materializat în exodul/migrarea în masă a cetățenilor).

- Paralel cu dimensiunile securității naționale, care necesită o consolidare substanțială mai ales prin elaborarea unei politici clare a securității persoanei

⁹³ Băhnăreanu C. Impactul factorilor economici asupra securității. În: Tendințe inovatoare în economia și managementul apărării, Sesiunea de comunicări științifice a departamentului regional de studii pentru managementul resurselor de apărare - 15 decembrie 2006, Brașov. București: Editura Universității Naționale de Apărare „CAROL I”, 2006, p. 22.

Considerații generale asupra conceptului și fenomenului de securitate

și societății, există și dimensiuni care abia se impun în atenție (ca rezultat al evoluției societății și al factorilor negativi care o influențează) și necesită o conturare clară conceptuală și realizațională. Este vorba în special de securitatea criminologică, care reprezintă o dimensiune distinctă a securității naționale, chemată să prevină și să protejeze societatea și persoana de influența negativă și nocivă a criminalității.

- Prin invocarea celor două dimensiuni ale securității naționale – socială și criminologică – care într-un fel sau altul sunt afectate de anumite curențe, s-a urmărit într-un final, argumentarea necesității absolute a unei concepții a securității persoanei/societății în care să se regăsească clar conturate toate dimensiunile securității cu precizarea sistemului de măsuri necesare pentru asigurarea lor. În fine, în lipsa unei politici clare în domeniul securității persoanei/societății, considerăm că securitatea națională a Republicii Moldova nu poate fi asigurată pe deplin, ceea ce practic echivalează o stare de insecuritate la nivel de stat, societate și persoană.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Enicov V. *Securitatea persoanei ca element component al securității naționale*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 2.
2. Ghimpu S., Țiclea Al., Tufan C. *Dreptul securității sociale*. București: All Beck, 1998.
3. Heinbecker P. *Human Security*. In: *Headlines* (Toronto: Canadian Institute of International Affairs). 1999. Vol. 56, №2.
4. *Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova*, nr. 153 din 15.07.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 170-175 din 14.10.2011.
5. Iacob I. *Principiul securității juridice: concept și conținut*. În: *Revista Securitas*, 2017, nr.1.
6. *Legea pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova* Nr. 112 din 22.05.2008. În: *Monitorul Oficial* Nr. 97-98 din 03.06.2008.
7. *Legea securității statului*, nr. 618 din 31.10.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 10-11 din 13.02.1997.
8. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, volumul 1.
9. Romandaș N. *Dreptul protecției sociale*. Chișinău: Universității, 2004.
10. Rothschild E. *What is Security?* In: *Daedalus*, 1995, vol. 124, nr. 3.

11. Rusnac A. *Aspecte ale teoriei securității*. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2005.
12. Борисов Д.А. *Безопасность человека в современной теории и практике международных отношений*. В: Вестник Томского Государственного Университета, 2011, № 343.
13. Борисов Д.А. *Безопасность человека в современной теории и практике международных отношений*. В: Вестник Томского Государственного Университета, 2011, № 343, р. 79.
14. Гуринская А.Л. *Криминологическое понятие безопасности: постановка проблемы*. В: Преступность, девиантность и социальный контроль в эпоху постмодерна: материалы международной научно-практической конференции 2014. СПб: ИД «Алеф-Пресс», 2014.
15. Дзлиев М.И., Иззатдуст Э.С. *Национальная безопасность и насилие (гуманитарные аспекты национальной безопасности)*. В: Вестник Омского университета. Серия «Право», 2011, № 3 (28).
16. Жаде З.А. *Национальные интересы и безопасность России в контексте геополитики*. В: Вестник Адыгейского государственного университета, 2005, №2.
17. Костаки Г., Еников В. *Безопасность человека в системе национальной безопасности*. В: Jurnal juridic național: teorie și practică, 2014, nr. 4.
18. Кузьмин М.Д. «Безопасность» и «экономическая безопасность» как категории социального познания. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Тюмень, 2014.
19. Мищериков А. А. *Безопасность и свобода личности в информационном обществе: анализ проблемы*. В: Теория и практика общественного развития, 2011, №1.
20. Родачин В.М. *Безопасность как социальное явление*. В: Зеркалов Д.В. Социальная безопасность и права человека. Монография. Киев: Основа, 2012.
21. Родачин В.М. *Безопасность как социальное явление*. В: Право и безопасность, 2004, №. 4 (13).
22. Сацута А.А. *Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма*. В: Вестник Военного университета, 2007, № 3 (11).
23. Чмыхало А. Ю. *Социальная безопасность: Учебное пособие*. Томск: Изд-во ТПУ, 2007.
24. Якуб И., Еников В. «Национальная безопасность» и «государственная безопасность»: сущность и соотношение понятий. В: Legea și viața, 2014, nr. 8.

**Irina IACUB, doctor în drept,
conferențiar universitar interimar**

5.2. POLITICA SECURITĂȚII UMANE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR ȘI OPORTUNITĂȚILOR MEDIULUI REGIONAL DE SECURITATE

5.2. THE POLICY OF HUMAN SECURITY IN REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF PROVOCATIONS AND OPPORTUNITIES OF REGIONAL SECURITY ENVIRONMENT

Summary

In the study is analyzed the policy of human security in Republic of Moldova in the context of provocations and opportunities of regional and international security environments. Also, here are stressed several solutions for counteracting human security threats, risks and vulnerabilities in Republic of Moldova in conditions of extreme human security instability in the east-European region. The security sector of Republic of Moldova was analyzed and proposed to be institutionally and normatively strengthen in accordance with conceptual, praxeological and methodological specific of human security and political bioethics, in conditions of the extension of the field of bioethics in political, security and social areas. Only a full reconsideration of human security priorities, of bioethical methods and mankind survival strategies in the perspective of assuring the entire range of security issues, from personal and individual to geopolitical, regional and global, can give a chance to human community to reduce substantially the impact of contemporary global crisis on future mankind destiny, by achieving a truly sustainable macro-social long-term development, in condition of full respect for human dignity, especially of the representatives of social categories, which are most vulnerable to social-economic and political consequences of contemporary global crisis.

Viața politică contemporană este dominată de un șir de priorități sistemice în perspectiva prevenirii, contracarării, evitării sau soluționării diverselor amenințări, pericole și vulnerabilități, inclusiv de ordin securitar cu caracter global, iar domeniul securității globale demonstrează la etapa actuală tendința și capacitatea tot mai sporită de a alerta clasa politică, elitele și opinia publică referitor la întreaga diversitate de aspecte de securitate, propunând anumite soluții și strategii de depășire a crizei globale, ajustând astfel politicul la imperativele timpului¹.

La etapa contemporană a evoluției mediului internațional de securitate se evidențiază importanța cercetării posibilităților și modalităților de umani-

¹ Newman E. Human Security: Mainstreamed Despite the Conceptual Ambiguity? In: St. Antony's International Review. Special Issue on Human Security, 2005, No 1 (2). November, p. 26.

zare, moralizare și sinergetizare a multitudinii de fenomene și procese politice asistemice și destructive pentru un sistem sociopolitic contemporan. Aceste eforturi de umanizare, moralizare și sinergetizare ale sistemului sociopolitic contemporan au ca eficientizarea acestuia, dar și anihilarea unor fenomene destructive, precum diversele forme ale terorismului: bioterorismul, atacurile chimice, terorismul suicidal etc., în perspectiva autoorganizării în condiții optimale a sistemului securitar și sociopolitic pentru a face față provocărilor crizei globale multidimensionale².

În context est-european, unde agenda securitară este dominată tot mai insistent de probleme specifice cu o componentă clară de aplicare a violenței contra populației pașnice, se atestă, totodată, o evoluție conceptuală și aplicativă a domeniului securității umane. Evoluția dată se datorează în mare măsură aderării la valorile Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), Uniunii Europene și ale altor organizații internaționale, ale unor state din sud-estul Europei, cum ar fi, de exemplu, România, unde concepția securității umane este promovată continuu pe parcursul ultimelor două decenii³. În Ucraina, în ultimii ani, se atestă un reviriment al interesului teoretico-practic pentru sectorul de securitate în genere și pentru securitatea umană în mod special, în contextul necesității asigurării de către guvernanți a unui nivel decent al calității vieții cetățenilor în condițiile unei agresiuni militare. Totuși, în regiunea est-europeană se regăsesc și alt fel de state, cum ar fi Federația Rusă, care manifestă puțin interes, sau chiar dezinteres pentru implementarea practică a dezideratelor și obiectivelor securității umane în politicile interne, prioritate având obiectivele de politică externă, de fortificare a sectorului militar ofensiv, deseori în detrimentul securității personale a cetățenilor simpli și al dezvoltării umane, inclusiv în plan regional.

Problematica asigurării securității umane în Republica Moldova reprezintă un subiect extrem de complex, din perspectiva întregii game de probleme cu care se confruntă societatea, începând cu starea precară a economiei naționale care determină starea de sărăcie în societate, corupția clasei politice și terminând cu conflictul transnistrean, care perpetuează subdezvoltarea și încălcarea flagrantă a drepturilor omului în țara noastră.

² Цырдя Т.Н. Биотерроризм в контексте социальной биоэтики. În: Сахаровские Чтения 2010 года: Экологические проблемы XXI века. Материалы 10-й международной научной конф., 20-21 мая 2010 года. I часть. / Под ред. С. П. Кундаса, С. Б. Мельнова, С.С. Позняка. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2010, p. 80.

³ The European Union and Human Security. External Interventions and Missions. / eds. Mary Martin, Mary Kaldor. Oxford: Routledge. 2010, p. 18.

Strategia Securității Naționale acum în vigoare, adoptată în anul 2011, conține foarte puține prevederi ce țin de securitatea umană, acestui document nefiindu-i specific un tablou de ansamblu asupra pericolelor, amenințărilor și vulnerabilităților de securitate umană. În Strategia Securității Naționale, sau în alte acte normative din Republica Moldova în domeniu, pericolele și amenințările securitare nu sunt sistematizate în mod corespunzător, nefiind elaborată o metodologie de evaluare și ierarhizare a pericolelor de securitate umană în cadrul întregului spectru al amenințărilor securitare.

În cadrul analizei procesului demarării racordării politicilor și legislației Republicii Moldova la cele ale UE, inclusiv în baza Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu UE, constatăm, în declarațiile autorităților locale un interes special pentru asigurarea unui nivel avansat al securității umane, inclusiv și aplicarea valorilor bioetice în procesul de modernizare a țării, acest interes urmând să fie confirmat ulterior și prin acțiuni corespunzătoare ⁴.

Emanciparea tot mai mare a spiritului civic și a societății civile autohtone, larga utilizare și diversificare a spectrului de metode specifice ingineriei societale și tehnologiilor electorale folosite în lupta politică, în exercitarea puterii politice, precum și în guvernarea societății, contribuie tot mai decisiv și ireversibil la extinderea și deschiderea domeniului moralității sociale către noi orizonturi ideatice și includerea în complexul contextual al dezbaterilor politice, printre cele mai consacrate și tradiționale teme, subiectele cu specific bioetic, cu statut de tabu în societățile tradiționale și provinciale, precum cea a Republicii Moldova de până nu demult.

Cu toate similitudinile și analogiile consemnate, specifice manifestării crescânde ca importanță și amploare a fenomenelor bioetice în alte sisteme politice, în perspectiva ridicării nivelului securității umane, inclusiv în plan internațional, procesul de extindere a problematicii bioetice în spațiul socio-politic din Republica Moldova poartă un caracter diferit, nu atât ca esență, cât, mai ales, ca formă, fiind influențat în mare parte nu atât de necesități și imperative stringente interne ale societății, cât de diverse procese geostrategice integraționiste, în care Republica Moldova este angajată ca stat și partener internațional în diverse organizații și inițiative regionale și mondiale. Astfel, unul dintre cele mai relevante subiecte de natură bioetică, care se impune constant pe parcursul ultimelor decenii în arealul politic autohton și influențează substanțial securitatea umană din socium, constituie problematica discriminării și segregării sociale în Republica Moldova, care capătă valori drastice și

⁴ Sprincean S. Securitatea umană și bioetica. Monografie. Chișinău: F.E.P. ”Tipografia Centrală”. 2017, p. 237.

dure în comunitatea autohtonă, vizând minorități etnice izolate, grupuri sociale minoritare dar, mai ales, minorități sexuale care se organizează din ce în ce mai activ, ca un grup social de interese tot mai eficient și vizibil pe plan sociopolitic și mediatic. În contrapondere, în contextul contrareacțiilor sociopolitice pe care le trezește acest fenomen al vizibilității tot mai mari a grupurilor bine organizate a minorităților cu orientare sexuală netradițională, se activează în societate diverse structuri și organizații neguvernamentale ale adeptilor principiilor tradiționale față de familie, față de relațiile dintre genuri, reprezentând foarte des clerul și poziția oficială a Bisericii Ortodoxe ruse în Republica Moldova, generând astfel în societate nesiguranță, nemulțumiri și tulburări majore.

Domeniile securității umane și a bioeticii sunt pe cale de a deveni pârgșii eficiente de reajustare a direcției strategice a dezvoltării umane a societății, în condiții de amplificare a pericolelor și amenințărilor securitare, specifice crizei globale contemporane, deoarece în perioada apariției unor pericole extraordinare se cer să fie adoptate și aplicate măsuri extraordinare adecvate⁵.

În Republica Moldova, numeroase aspecte bioetice se afirmă cu o amploare din ce în ce mai mare, inclusiv în contextul luptei politice și a competiției electorale. Aceste subiecte cu specific tradițional bioetic sunt utilizate și înregistrate de diverse grupări de interese sociale, politice, economice sau geostrategice, precum și de varii forțe politice și factori de decizie, într-o serie de scheme și configurații sociopolitice, cu scopul de a eficientiza și a dinamiza procesele politice autohtone în corelație cu trendurile mondiale contemporane din lumea democratică în perspectiva fortificării securității persoanei. În conformitate și în deplin acord cu tendințele mondiale care influențează sfera politică internațională, precum și pe cea dintr-un șir de state importante ale lumii, care sunt mai avansate pe calea edificării sistemului democratic și a aprofundării securității umane pe plan intern, și în Republica Moldova apar numeroase dovezi ale ofensivei în spațiul politic a problematicei bioeticii, precum și a abordărilor specifice acesteia, axate atât pe soluționarea celor mai importante și mai globale amenințări la adresa omenirii, inclusiv din domeniul securității umane, cât și pe o reacție pe măsura pericolelor la scară locală la adresa moralității comunitare ce provin din direcția dezvoltării extraordinare a tehnologiilor biomedicale și, în consecință, a schimbărilor radicale și principiale la nivelul naturii biosociale ale individului uman⁶.

⁵ Battersby P., Siracusa J. M. *Globalization and Human Security*. New York: Rowman & Littlefield Publishers. 2009, p. 28.

⁶ Поттер В.Р. Глобальная биоэтика: движение культур к более жизненным утопиям с целью выживания. În: *Практична філософія* [Київ]. 2004. № 1, p. 6.

Școala de la Copenhaga a contribuit decisiv la extinderea conceptului de securitate în perioada contemporană, contribuind la politizarea fenomenului securitar, spre deosebire de școala tradiționalistă în domeniul cercetării securității, ca fenomen izolat și situațional. Concepția, lansată de reprezentanții Școlii de la Copenhaga privind securitatea socială, fiind definită ca unul dintre cele cinci sectoare ale securității, a generat noi perspective și abordări în studiile de securitate. Concomitent, domeniul securității a trecut printr-un profund proces de reconceptualizare în contextul creșterii și amplificării impactului politicului, securitatea fiind înțeleasă ca un anumit tip de politică cu valențe aplicative și modernizante, făcând posibilă distingerea dintre securizare și politizare. În acest domeniu aplicativ al concepțiilor de securitate, contribuția Școlii de la Copenhaga a fost definitorie pe multe decenii înainte, determinând elaborarea strategiilor contemporane de securitate a blocurilor politice, a organizațiilor internaționale și statelor bazate pe principii conceptuale noi în practica asigurării securității⁷. Concepția securității umane a constituit un derivat din concepția constructivistă a securității, care trebuie să fie axată, potrivit reprezentanților acestui curent în studiile de securitate, pe interesele individuale ale persoanei umane și nu pe interesele comunității sau ale statului. Această concepție a securității umane se remarcă prin definirea celor două planuri de bază ale sale: libertatea de necesități și libertatea de frică, trasând, de fapt, obiectivele bioeticii în domeniul politicii ce se referă la promovarea acestor deziderate. În acest fel se realizează politizarea dimensiunii bioetice a securității umane. De exemplu, libertatea de necesități devine un obiectiv de realizat, ca o stare în care necesitățile specifice persoanei umane, cele fiziologice, spirituale și sociopolitice, nu vor mai constitui un impediment în progresul său personal sau o sursă de insecuritate pentru individul uman în mediul social. Libertatea de frică însă se manifestă ca o stare psihoemotivă, prin care individul uman este scutit de grija și frica viitorului prin politici sustenabile și raționale, echitabile și participative.

În contextul în care politizarea securității umane, ca un set de metode de asigurare a bunăstării persoanei umane, devine un instrument de amplificare a impactului acestor practici în societatea contemporană, vom remarca că întreaga problematică a securității umane reprezintă un subiect ce este tratat situațional, din perspectivă aplicativă, în concordanță sau în tandem cu un șir de condiții argumentate. În orice caz, considerăm că subiectele abordate din

⁷ Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Securitatea. Un nou cadru de analiză. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011, p. 53.

perspectiva securității umane vin să sublinieze primatul concentrării pe individ a eforturilor de asigurare a securității, în raport cu securitatea comunității sau a statului, în condițiile în care cele din urmă ar depinde organic de nivelul asigurării securității persoanei umane ca componentă referențială pentru socium, comunitate sau stat, nu neapărat și invers, atunci când percepția subiectivă a (in)securității de către individul uman poate fi generată de multiple cauze, printre care se pot regăsi (in)securitatea comunitară sau cea de stat.

Actualmente, procesul de politizare a dimensiunii bioetice a securității umane determină ca numeroase fonduri să fie alocate pentru a direcționa și a adapta bioetica drept teorie, dar și ca practică, la prioritățile securitare, politice și socioeconomice, identificate și ierarhizate de către elitele guvernante atât prin cele mai importante organisme internaționale, cât și prin intermediul impunătoarelor fonduri private, adesea anonime sau foarte temeinic camuflate și dispersate în societate. Aceste activități de politizare sunt direcționate către o elaborare mai minuțioasă din punct de vedere teoretico-metodologic al conținutului bioeticii ca disciplină academică, precum și către înființarea și buna funcționare a unei diversități de instituții și organizații specializate cu sarcini bioetice în societate.

Procesul de politizare a dimensiunii bioetice a securității umane generează situația când organizațiile bioetice specializate sunt sprijinite de importante forțe politice, sociale, academice și intelectuale, dar și de către opinia publică și societatea civilă, forțe care sunt pregătite și menținute în cadrul unui curs bine determinat prin diverse metode și tertipuri de influențare precum: mass-media, sprijinirea organizațiilor societății civile, implicarea unor formatori de opinie importanți în circuitul informațional de idei și valori specific direcției promovate etc. Din punctul nostru de vedere, în contextul cercetării procesului de politizare a dimensiunii bioetice a securității umane și a politicii de securitate, bioetica poate fi abordată dintr-un spectru mai vast de perspective. Astfel că, dintr-un anumit punct de vedere, bioetica se impune ca o continuare, o extensiune a eticii generale în cadrul raportului cu teoria și practica politică, perspectivă în care bioetica se remarcă drept o nouă abordare moral-filosofică a existenței și priorităților umanității, referindu-se expres la necesitatea iminentă de depășire a crizei globale prin instituirea unui sistem viabil de asigurare a securității umane în acord cu metodologia bioetică. Prin astfel de eforturi se evită degradarea nivelului de trai al populației și evitarea consecințelor catastrofale pentru omenire. Politizarea dimensiunii bioetice a securității umane sub aspect teoretic, dar și ca activitate socială aplicativă de o importanță crucială pentru autoorganizarea societății umane, devine un

element fundamental în promovarea dezideratelor de redimensionare a vieții sociumului în raport cu natura și mediul ambiant, cu biosfera și viul în cel mai larg sens al termenilor, prin inițierea, implementarea și promovarea unor politici strategice specializate pe domenii înguste, centrate pe securizare umană, menite să apropie imperativul general-civilizațional de edificarea noosferei prin bioetizarea tuturor practicilor sociale fără vreo excepție.

Dimensiunea bioetică a securității umane, la nivel global, și mai cu seamă prin forma sa politică și politizată de manifestare, vine să sensibilizeze comunitatea umană cu privire la pericolele iminente și deja inevitabile, îndeplinindu-și funcțiile sale de avertizare și atenționare, și prin aceasta perturbând ordinea mondială și amenințând un șir de interese ale unor actori importanți de pe scena economică și politică mondială, determinându-i să organizeze mișcări sociale, proteste și manifestații importante, să renunțe la sistemele deja create, bine calibrate și pe deplin funcționale de exploatare a resurselor mondiale, de acumulare a veniturilor și profiturilor în baza amplificării discrepantei sociale dintre regiunile, țările și persoanele sărace și cele bogate. În acest sens, bioetica este supusă, la scară globală, unor acțiuni de discreditare și marginalizare intenționată de către adepții vechilor și depășitelor metodologii și paradigme ale progresului resursofag mondial bazat pe un consumism irațional, în detrimentul bunăstării celor mulți, a asigurării unor standarde acceptabile a securității umane în perspectiva supraviețuirii omenirii în condiții demne.

În decursul întregii sale istorii, bioetica cu ușurință se poate încadra în grupul acelor științe și teorii influențate cel mai mult de factorul politic și cel ideologic, cum sunt științele sociale și politice, genetica, teoria eugenică, rasișmul, etologia, teoria darwinismului social, sociobiologismul, teoria și practica planificării familiale etc. Este evidentă legătura strânsă dintre bioetică și doctrinele sociopolitice ca reflecție a unor viziuni și concepții generale cu privire la dezvoltarea și asigurarea securității societății umane. Se remarcă o corelație strânsă între evoluția doctrinelor și ideologiilor sociopolitice și dezvoltarea unor abordări și modele socioculturale în cadrul domeniului bioeticii. Astfel, revirimentul liberalismului clasic și trecerea sa în forma neoliberalismului social sau instituțional au generat apariția, printre bioeticieni și teoreticienii acestei discipline, a unei tendințe de permisivitate extremă referitoare la libertatea decizională a persoanei umane implicate în relațiile bioetice. Setul de libertăți ale persoanei umane în contextul modelului liberal-radical al bioeticii implică dreptul omului de a se autoresponsabiliza în sensul autoconferirii statutului de autoritate supremă de referință și aprobare a corectitudinii

acțiunilor și deciziilor bioetice⁸, precum și de a se autoconsidera pilonul central al sistemului de valori, printre care valorile și necesitățile sale securitare individuale ar constitui niște imperative primordiale și de departe cele mai importante în comparație cu prioritățile, valorile și nevoile securitare ale sociumului, astfel intervenind o discrepanță conceptuală categorică din punctul de vedere al condiției omului ca ființă socială, care, în contextul expansiunii modelului sociocultural radical-liberal, devine un element social hiperindividualizat și distructiv pentru socium, într-un anume fel. Astfel, ne exprimăm convingerea că pentru o persoană umană ancorată adânc în modelul sociocultural radical-liberal al bioeticii, mediul social devine unul secundar ca importanță și ca referință, iar capacitatea și abilitatea sa individuală de autocontrol, de testare și adaptare a valorilor securitare și principiilor de comportare devin suprasolicitate. În cadrul relațiilor bioetice, modelul liberal-radical impune o responsabilizare maximă a persoanei umane. Ceilalți actori și participanți în relațiile bioetice - cercetătorul, politicianul, medicul, tehnocratul etc., se reduc doar la a sprijini capacitatea individului de asumarea consecințelor pentru deciziile luate, de a se autoresponsabiliza ca pacient, ca subiect al cercetărilor biomedicale sau psihosociale, ori ca obiect al politicilor și strategiilor publice.

În baza acestor perspective de abordare, considerăm că situația Republicii Moldova, ca o componentă a sistemului regional de presiuni geopolitice, devine tot mai clară și previzibilă, deoarece, dispunând de un potențial redus de presiune asupra altor factori în diverse probleme disputate, a început să promoveze un curs geopolitic diferit de cel dominant și „firesc” pentru regiunea din care provine, dominată de interesele Federației Ruse. În astfel de condiții, cele două pârgii instituționale de presiuni asupra deciziilor politice cu caracter geostrategic – Transnistria și Găgăuzia, bine conservate și întreținute pe parcursul întregii existențe a statului Republica Moldova după obținerea independenței, au fost utilizate tot mai mult, dar încă nu la potențial maxim posibil, așa încât, mai mult ca niciodată, Republica Moldova are nevoie de elaborarea unor mecanisme viabile de contracarare a influențelor geostrategice străine, inclusiv de acest gen (ce sunt înrădăcinate în interiorul sistemului sociopolitic din Republica Moldova), pentru a continua promovarea nestingherită a intereselor strategice proprii. Cu toate acestea, Republica Moldova posedă mecanisme și sisteme încă rudimentare de autoprotecție și imunizare contra

⁸ Sprincean S. Concepts of justice in social, political and bioethical contexts. În: Сахаровские чтения 2012 года: экологические проблемы XXI века: Материалы 12-й междунар. науч. конф., 17–18 мая 2012 г., г. Минск, Республика Беларусь. / Под ред. С. П. Кундаса. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2012, p. 68.

numeroaselor încercări din exterior de influențare și determinare a deciziilor politice interne, chiar în pofida invocării în normele naționale și internaționale a imperativului non-imixtiunii în afacerile interne ca bază a unor relații bilaterale și multilaterale mutual benefice și armonioase dintre state, grupuri de state sau în cadrul unor organisme internaționale regionale sau mondiale.

Vom conchide că, în cazul deciziilor politice interne și al legislației internaționale, problematica presiunii politice capătă o semnificație deosebită, reieșind și din importanța asigurării accesului nerestricționat al statelor mai puțin importante pe plan internațional, cum e Republica Moldova, la procesul decizional de formare a strategiilor și de adoptare a politicilor globale, mai cu seamă a celor de securitate, pentru promovarea mai eficientă a propriilor interese în concordanță cu necesitățile și interesele naționale.

Domeniul bioeticii, pe lângă un potențial valoros și numeroase abilități praxiologice și aplicative, mai ales în perspectiva securizării umane a sociumului, conține și o componentă teoretică foarte prețioasă ca aport și aplicație metodologică eficientă în vederea identificării soluțiilor la cele mai diverse probleme sociale, inclusiv din spațiul politicului, mai cu seamă în procesul de integrare europeană a statului nostru. Cu toate acestea, aplicarea metodologiei bioetice se prefigurează a fi de o importanță cardinală pentru dezvoltarea științelor sociale în genere, cât și în cazul unor investigații concrete și identificării unor soluții și abordări noi, ca de exemplu în problema armonizării procesului de aderare a Moldovei la UE sau în ceea ce se referă la sursa permanentă de instabilitate politică în Republica Moldova de la declararea independenței statului: conflictul înghețat din raioanele din estul țării și pericolul pe care-l generează, atât pentru securitatea umană ca o componentă intrinsecă a securității naționale, cât și pentru independența și suveranitatea Republicii Moldova.

Analiza mai largă, prin aplicarea aparatului teoretico-metodologic al bioeticii la problema conflictului transnistrean, precum și în studiul altor probleme importante pentru sistemul sociopolitic al Republicii Moldova, cum ar fi problema corupției, nepotismului, cartelizării și oligarhizării puterii politice și administrației statului, poate ajuta la reconceptualizarea acestor probleme în perspectiva înțelegerii mai bune a esenței și cauzelor lor și a identificării unor soluții viabile⁹. În acest sens, se remarcă necesitatea reorientării atât a priorităților naționale, cât și a scopurilor, metodelor de lucru și a funcțiilor unor instituții importante ce veghează la asigurarea securității umane în societatea

⁹ Varzari V. Reformarea sectorului de Securitate națională a Republicii Moldova din perspectiva amenințărilor și vulnerabilităților. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2010, nr. 3, p. 61.

autohtonă precum Serviciul de Informații și Securitate, Consiliul Suprem de Securitate, Centrul Național Anticorupție, Procuratura, Biroul pentru Reintegrare și alte ministere și agenții guvernamentale, în conformitate cu principiile, valorile și imperatiivele bioetice, cum ar fi: autonomia ca principiu de bază care vine să pună în valoare omul în contextul politicului; non-dăunarea ca fundament al acțiunii politice; acordul informat al cetățeanului și al comunității (transparența) cu privire la deciziile politice; moralitatea, echitatea și justiția în relația dintre cetățeni, grupuri sociale și stat etc.

Reieșind din analizele întreprinse, precum și din prioritățile și necesitățile fiecărui cetățean în parte, a societății Republicii Moldova în ansamblul său, care se confruntă cu grave probleme de securitate personală și societală, inclusiv de natură bioetică, referitoare la insuficiența protecției economico-financiare, psihosociale sau juridico-legale a persoanei, mai ales sub aspectul calității acestei protecții, contra diverselor abuzuri de ordin psihologico-emoțional, instituțional sau sistemic, precum discrepanța evidentă dintre normele și standardele internaționale, de exemplu în domeniul protecției securității, drepturilor și intereselor subiecților umani ai cercetărilor și experimentelor biomedicale, și nivelul rudimentar al dezvoltării legislației și mecanismelor organizaționale naționale de asigurare a acestor drepturi ale omului în Republica Moldova, chiar în pofida numeroaselor convenții și acte juridice internaționale la care a aderat, le-a semnat și ratificat țara noastră, se impune elaborarea și adoptarea unei strategii bioetice și de securitate umană în Republica Moldova în vederea promovării unei concepții bioetice generale de stat, precum și a unei abordări morale optimale în societate cu privire la cele mai diverse aspecte bioetice și de securitate umană în multitudinea de probleme cu care ne confruntăm. Acestea ar fi: politica demografică a statului, combaterea corupției și cartelizării sociale, politica statului în domeniul sănătății populației, referitor la avorturi, eutanasiere, natalitate, transplantarea de organe, aplicarea noilor tehnologii de reproducere umană, inclusiv utilizând elabărările ingineriei genetice, politica de protecție a securității umane prin instituții specializate cum ar fi comitetele bioetice, în vederea apărării drepturilor și libertăților omului etc.

Din perspectiva metodelor specifice epocii bioetizării, utilizate tot mai mult de diverși factori care își propun transformarea sistemului social prin racordarea mass-mediei la procesele sociopolitice contemporane, se evidențiază un șir de abordări originale. Astfel, considerăm că scandalul reprezintă un propulsor eficace al bioetizării sociale și politice, la fel și al domeniului securității, testat în mai multe sisteme politice avansate din punctul de vede-

re al racordării la principiile și prioritățile bioetice, prin dezvoltarea aspectelor juridice și a evoluției mentalității în societate în condițiile când progresul umanității se produce în salturi și depinde în mod crucial de reajustarea practicilor politice și juridice la necesitățile reale ale societății, inclusiv prin metode de securizare. Scandalurile în mass-media, amplificate prin diverse mecanisme sociale de transmitere a informației (cum e zvonul), pot fi mai eficiente în cazurile unor conflicte de interese, dar pot afecta stabilitatea, echilibrul și securitatea macrosistemică.

Menționăm că problematica alarmelor false în contextul planificării scandalurilor, care pot fi capabile de declanșarea unor transformări profunde ale sistemului de relații clientelare și de racordare a acestora la principiile, normele și prioritățile biomorale promovate de bioetică, devine un aspect controversat în practica dezvoltării evolutive bazată pe logica scandalului în domeniile socialmente sensibile, precum dezvoltarea aspectelor regulatorii și juridice în diverse sfere contradictorii și supuse unor pericole și amenințări de securitate umană, cum e sfera eticii cercetării, a certificării și evaluării profesionale, a domeniului decizional în genere etc.

Alarmerile false, în condițiile necesității organice a scandalurilor pentru eficientizarea funcționalității sistemului pentru promovarea politicilor și strategiilor, constituie un segment vulnerabil al modelului de dezvoltare, bazat pe scandaluri declanșate și promovate prin mass-media ca mecanism de eliminare a elementelor ce denaturează și alterează sistemul din perspectiva corespunderii acestuia normelor democratice și priorităților securitare, generând ineficiență în activități și dezamăgire socială. Astfel, alarmele false pot ajunge să submineze chiar ideea utilității acestei metode a scandalurilor de promovare a intereselor și politicilor, în așa fel impunându-se nevoia de combatere a cauzelor primare ale acestor alarme false la etapa inițierii scandalului social. Procesul de bioetizare a societății și a sferei securității umane se află în strânsă legătură cu mecanismul de transferare a modelului expertizării și a evaluării etice în sfera politicului la nivelul proceselor de elaborare, implementare și monitorizare a funcționării deciziilor sociopolitice, aplicat la etapa contemporană în domeniul cercetării științifice implicând subiecți umani, ce devine un aspect tot mai actual în contextul necesității civilizației umane contemporane de a se autoorganiza într-un mod cât mai eficient, în vederea depășirii crizei mondiale multidimensionale ce amenință omenirea tot mai clar și insistent cu dispariția ei totală de pe suprafața planetei. Astfel, pentru a atinge acest deziderat, se cere o fundamentare cât mai solidă a mecanismului de expertizare etică drept practică procedurală distinctă de celelalte practici de aplicare

a normelor în relațiile interumane, ca și dintre individ și societate. Această abordare metodologică a profilaxiei diverselor excese etice, normative și procedurale care constă din evaluarea etică a fundamentelor și premiselor pentru adoptarea deciziilor sociopolitice prin prisma valorilor și principiilor teoretice de bază, dar și a drepturilor și libertăților subiecților la care hotărârile decizionale, politicile sau strategiile se referă în mod direct sau a căror interese vizează în mod indirect prin circumstanțele create conjunctural, trebuie să se poziționeze din punctul de vedere al structurii sistemice a acțiunii practice de protecție a subiecților sociali (indivizi, grupuri, organizații și instituții, state, organisme internaționale și comunitatea internațională) la hotarul trecerii de la reflecția și discursul etico-teoretic la aplicarea juridică a prevederilor legale în practica cotidiană.

Stabilirea unui model al expertizării etice a deciziilor politice și supunerii politicilor și strategiilor de stat și internaționale unor procese de confruntare și concordare cu imperativele și normele morale general unificate spre a atinge un nivel pozitiv al acceptabilității sociale a politicilor și strategiilor promovate se impune ca fiind una dintre prioritățile în domeniul conducerii societății de mâine. Modelul evaluării etice a proiectelor științifice, cu precădere din domeniul cercetării, implicând subiecți umani, poate și trebuie extins asupra altor domenii de investigație științifică, inclusiv în sfera științelor sociale sau în studiul specific științelor exacte și ale naturii ce pot avea repercusiuni asupra condiției de viață și sănătate a omului.

Importanța separării evaluării și aprecierii calității științifice a cercetărilor biomedicale de evaluare a calității etice și corespunderea investigației cerințelor internaționale în domeniul eticii cercetării devine o piatră de cotitură în dezvoltarea ulterioară a practicii aprobării etice a diverselor decizii, ce vine să afecteze multiple aspecte sociale, inclusiv evaluarea celor mai generale decizii cu caracter strategic, precum deciziile politice locale, naționale, regionale sau internaționale.

Vom estima că un control social eficient poate fi impus în domeniul aplicării tehnologiilor avansate în sfera securității și apărării prin stabilirea și instituționalizarea obligativității expertizării etice (similar cu expertizarea etică în cercetare) a proiectelor, programelor sau proiectelor sociale, politice, ecologice sau din domeniul securității cu implicații în sfera protecției integrității individuale, de grup, a statului sau regionale și internaționale. În acest context, expertizarea și evaluarea etică în domeniul cercetării, implicând subiecți umani, pot servi drept un proiect-pilot de testare a sustenabilității și viabilității sistemului de control social asupra aspectelor periculoase ale activității uma-

ne în vederea extinderii cât mai largi a acțiunii acestui mecanism de control asupra tuturor sferelor sociale, politice, economice etc. care prezintă interes și comportă un oarecare pericol pentru securitatea umană.

În cadrul evaluării etice a cercetărilor biomedicale de către comitetele de etică a cercetării (bioetice) devine o nevoie imperativă în procesul de estimare etică și emitere a deciziei finale (sau intermediare, după caz), de a sublinia și încuraja dezbaterea din cadrul organizației specializate și responsabile cu evaluarea etică, dar și dezbaterea publică, să graviteze în jurul aspectelor etice, marginalizând intenționat discuțiile și rolul aspectelor de design și metodologie științifică în cercetare, deoarece, în mod natural, alte aspecte cum sunt cele metodologice și de elaborare ale formatului investigației menționate mai sus tind să capteze atenția, timpul și efortul membrilor acestor comitete de etică, pe când problematica relevanței morale a proiectelor de cercetare devin un aspect secundar și dependent de condițiile metodologice și de context. În consecință, extinderea practicii evaluării etice a diverselor decizii este pusă sub semnul întrebării, fiind subminată de limitele contextului în care aspectele etice se manifestă. În cazul în care subiectele și aspectele etice vor prima în comparație cu aspectele metodologice și de context, va deveni posibil un progres clar în domeniul creșterii calității evaluării etice în domeniul creșterii calității profesionale a membrilor comitetelor de etică, dar și sub aspectul uniformizării și unificării principiilor și valorilor teoretice și a practicilor și procedurilor aplicative, spre extinderea și creșterea importanței sociale și macrosistemice a acestui gen de instituții, cum sunt comitetele de bioetică sau de etică a cercetării, precum și a proceselor sociale de reviriment etic, generate de extinderea evaluării etice și în spațiul științific, social, economic și politic.

Soluționarea problemei supraviețuirii omenirii în condiții decente, asigurând toate premisele necesare pentru un nivel înalt de viață și de securitate umană al fiecărui individ, dar și al umanității în ansamblu în perioadele ulterioare de după depășirea crizelor ce amenință civilizația contemporană, depinde în mare măsură de găsirea unei formule funcționale pentru stabilirea unui control social eficient, inclusiv prin diverse surse mass media, asupra procesului de dirijare socială, mai ales în cazul procesului managerial folosind tehnologii biologice și informaționale avansate, la care marea majoritate a populației nu are acces, spre a asigura o dezvoltare durabilă a întregii civilizații umane în condiții de echitate. Astfel, se poate remarca un șir de mecanisme ce se impun a fi puse în aplicare pentru realizarea acestui deziderat, aflându-se într-o interdependență sistemică. Democratizarea accesului la deciziile politice și sociale de importanță cardinală pentru societate, fortificarea sistemului

juridic și de apărare a drepturilor și libertăților omului, creșterea importanței fundamentării științifice a procesului de guvernare și proiectelor sociopolitice, mecanisme importante dar care pe departe sunt depășite de rolul mediator în cadrul stabilirii unui control social eficient asupra procesului decizional din sfera sociopolitică, al fortificării și sprijinirii mass-mediei ca a patra putere în stat și cel al expertizării etice a proiectelor, politicilor și strategiilor macrosociale propuse spre a fi implementate în practica socială de către clasa politică.

Este o certitudine procesul de promovare pe mapamond a procedurii și mecanismului de natură neo-democratică al auditului și expertizării etice, cu intruziune clară în procese decizionale din diverse domenii sociale. Aceste mecanisme ale auditului etic se implică tot mai mult, inclusiv în remedierea disputelor și conflictelor social-politice specifice sistemelor democratice contemporane, în asigurarea securității la nivelul individului uman prin soluționarea diverselor dezechilibre sistemice, precum cele ale reprezentării disproporționate a persoanelor vulnerabile în fața intereselor corporative ale instituțiilor statului sau companiilor private. Expertizarea bioetică devine deosebit de utilă în cazul implicării unor cetățeni vulnerabili și cu dizabilități în proiecte sociale, în care interesele lor ar putea fi neglijate în comparație cu interesele sociopolitice, ca de exemplu în cercetări biomedicale sau procese de optimizare a serviciilor sociale și medicale.

În contextul acestor tendințe mondiale de care țara noastră nu poate fi izolată, strategia bioetică și de securitate umană a Republicii Moldova se cere a fi implementată de o instituție specializată, sub forma unui Comitet Național de Bioetică din subordinea Guvernului țării, care să posede ca funcții principale posibilitatea de a aproba și aviza proiecte de legi și strategii de stat, dar și de a supraveghea domeniul în care este prezentă direct sau tangențial problematica bioetică ce vizează inevitabil domeniul securității umane, pe lângă dreptul și obligația de inițiativă legislativă în vederea dezvoltării și ajustării mai dinamice a legislației naționale, dar și a practicilor sociale din Republica Moldova în domeniul bioeticii și securității umane.

În Republica Moldova, în contextul elaborării și implementării unei strategii naționale în domeniul bioeticii care să armonizeze o gamă întregă de dileme din diverse sfere sociale, se impune o corelare dinamică dintre diverse politici educaționale în domeniul drepturilor omului, politici de combatere a corupției, și adoptarea unei Legi a Bioeticii care să reglementeze expres funcțiile și relațiile din cadrul sistemului bioetic național, dintre diversele componente instituționale abilitate cu avizarea, expertizarea și aprobarea etică a cercetărilor, dar și în alte domenii ale vieții sociale care necesită o armonizare cu normele și valorile bioetice, spre o mai bună și eficientă funcționare. În acest

fel, și Republica Moldova, alături de un șir de state democratice, va deveni un spațiu în care drepturile persoanei implicate în diverse relații bioetice sau în cercetări sociale sau biomedicale vor fi pe deplin respectate, în pofida instabilităților sociale, politice sau economice.

Prin urmare, elaborarea și implementarea în Republica Moldova a strategiei naționale în domeniul bioeticii se detașează ca fiind una dintre cele mai potrivite căi de îmbunătățire a situației referitor la depaternalizarea generală a relațiilor sociale din țara noastră, începând de la relațiile dintre medic și pacient și până la relațiile economice sau sociopolitice dintre alegători și aleși, cu scopul final de promovare a unui sistem viabil de securizare umană în Republica Moldova.

Reieșind din practica mondială, valul expansiunii globale a bioeticii ca un instrument practic eficient de îmbunătățire a securității umane și de moralizare a vieții, comportamentului și practicilor sociale și politice, este departe de a se finaliza, extinzându-se tot mai mult peste numeroase state și regiuni, adaptându-se la specificul local tradițional cultural și religios, după caz ¹⁰. În acest context, aderența în momentul de față a Republicii Moldova la mișcarea mondială de bioetizare a politicilor și practicilor decizionale se prezintă drept una foarte oportună pentru a valorifica cât mai eficient posibilitatea de a se poziționa în avangarda acestei mișcări mondiale de bioetizare a politicului, printre societățile generatoare de transformări bioetice atât în plan intern, cât și în plan mondial, fiind sinergetic conectate între ele într-un cadru special al rețelei comunității internaționale, cu scopul de a atinge performanțe cât mai importante și sustenabile în sfera dezvoltării durabile și depășirii în comun a crizei mondiale multidimensionale.

În condițiile date, reieșind din scopul eficientizării practicilor decizionale sociale și politice naționale, dar și cele ce vizează procesele internaționale în care este implicat statul, considerăm că sferele vieții sociale care trebuie să fie acoperite de către strategia națională bioetică a Republicii Moldova ¹¹, ierarhizate gradual, se referă la:

- Domeniul reglementării și expertizei bioetice a cercetărilor umane în cel mai larg sens, începând de la cercetările clinice, biomedicale în mod deosebit, precum și cercetările implicând subiecți umani, utilizând date și in-

¹⁰ Țirdea T. Unitatea memoriei sociale și identității – imperativ-cheie în strategia de asigurare a securității umane: analiză teoretico-filosofică. În: Anale științifice ale USMF „Nicolae Testemițanu” / Probleme actuale de sănătate și management. Ediția a IX-a. Volumul 2. Chișinău: USMF, CEP „Medicina”, 2008, p. 155.

¹¹ Sprincean S. Adopting the National Bioethical Strategy as a political and legal priority in Republic of Moldova. În: Етичні проблеми профілактичної медицини: вплив довілля, харчування та умов праці на здоров'я населення. Матеріали VI Міжнародного симпозиуму з біоетики. 11-12 жовтня 2012 р. Київ: Арктур-А, 2012, p. 4.

formații cu caracter confidențial și privat, cercetările sociale, psihologice, economice, politologice etc., în perspectiva creării un climat favorabil fortificării securității umane.

- Sfera politicilor medicale și de organizare a sistemului de ocrotire a sănătății și a sistemului de asistență socială în vederea creării unui mecanism eficient de apărare a drepturilor fundamentale ale omului.

- Procedurile de expertizare (bio)etică a politicilor de stat, a actelor legislative, a normelor juridice și a diverselor directive sau ordonanțe departamentale, ministeriale intra-ramurale, propuse spre adoptare factorilor de decizie abilitați, cu scopul promovării valorilor specifice securității umane.

- Coordonarea deciziilor sociale, economice și politice operative, inclusiv din domeniul relațiilor internaționale, cu normele și principiile bioetice universale, pentru a subordona interesele politice imperativului promovării intereselor general-umane și de securitate personală.

Astfel, realizarea și implementarea strategiei naționale de bioetică se presupune a fi sarcina și funcția principală a comitetului național de bioetică, abilitat cu funcții de control, de evaluare, de emitere a aprobărilor necesare, de monitorizare a domeniilor menționate mai sus, precum și cu dreptul de inițiativă legislativă în domeniul reglementării și promovării standardelor bioetice, după modelul Comitetului Național de Bioetică din SUA.

Pentru o eficiență și legitimitate mai mare a Comitetului național de bioetică, precum și pentru o reprezentare adecvată a acestei instituții cu dublu mandat: ca și autoritate de stat și ca inițiativă a societății civile, care trebuie să devină o instituție de referință în domeniul bioetic afiliată Guvernului Republicii Moldova, pentru a aproba, monitoriza și reglementa aspectele bioetice și morale nu doar din domeniul biomedicinii, dar și din domeniul cercetării umane, a adoptării politicilor de interese generale pentru societate, a actelor juridice de rezonanță, e nevoie de adoptat un act normativ special, similar cu cele din unele state ale Uniunii Europene, caracterizate printr-o strategie bioetică foarte bine chibzuită, echilibrată, activă și progresistă. Totodată, e nevoie de menționat, în acest context, că noul sistem propus de reglementare în domeniul bioeticii în Republica Moldova vine să schimbe din temelii acele încercări haotice, instituții formale și total ineficiente care au dus la degradarea dramatică a stării lucrurilor în domeniul bioetic, a expertizei etice a cercetărilor, a evaluării riscului bioetic etc. în Republica Moldova. Comitetul național de etică, instituit printr-o decizie internă a ministrului Sănătății, din start nu poate fi o instituție eficientă în condițiile unui aflux de inovații, cerințe și criterii noi atât de importante în domeniul bioetic, căci prin definiție acest comitet repre-

zintă un domeniu îngust al medicinei, excluzând astfel de aspecte importante precum prioritățile legate de performanța științifică (problemă aflată sub controlul altor instituții de stat precum Academia de Științe, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Agenția Națională de Cercetare și Dezvoltare, Serviciul de Informații și Securitate etc.), precum vegherea la respectarea drepturilor și libertăților omului (problematică specifică de interes pentru un șir de instituții și organizații atât guvernamentale, cât și apolitice), sau necesitatea și tendința mondială de expertizare (bio)etică a actelor juridice și a politicilor implementate. Toate aceste aspecte, rămase neacoperite de funcțiile și prerogativele actualului Comitet național de etică de pe lângă Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, pot și trebuie să devină de interes prioritar pentru noua Comisie națională de bioetică de pe lângă Guvernul țării, concentrându-se intens și asupra formării și adaptării operative a politicilor statului în domeniul bioeticii, devenind autoritatea centrală de stat în acest domeniu.

Adoptarea Strategiei Naționale Bioetice va reduce intoleranța în Republica Moldova și gradul de asigurare a securității umane, prin care se va reuși o integrare mai eficientă în UE, prin îndeplinirea criteriilor politice de eligibilitate, definite de Consiliul European întrunit la Copenhaga în 1993 și completate de Consiliul European de la Madrid din 1995, referitoare la asigurarea securității umane și a drepturilor omului, necesare pentru aderarea la UE.

În acest sens, formarea unei rețele importante și lucrative de comitete de bioetică care să vizeze nu doar deciziile din domeniul eticii cercetării, dar și deciziile sociopolitice cu un semnificativ impact social imediat, corespunde criteriului propus la Consiliul European de la Madrid din 1995 referitor la necesitatea fondării unor instituții administrative și judiciare cu funcții clare de a veghea la implementarea și aprofundarea acquis-ului comunitar.

Concluzionând, vom remarca, ca fiind stringent necesar pentru o dezvoltare sustenabilă și o înrădăcinare a valorilor securității umane, ca în Republica Moldova să fie aprofundate și extinse investigațiile la nivel național și internațional în domeniul politicii securității umane, vizând studiile de securitate umană, cercetările în sfera bioeticii și, mai cu seamă, a studiilor de bioetică politică.

Pentru o continuitate teoretică a studiilor întreprinse, este necesară continuarea cercetărilor cu caracter aplicativ în domeniul politicii securității umane, a investigațiilor în sfera bioeticii politice, care să fie axate, cu precădere, pe eficientizarea instituțiilor sociopolitice abilitate cu asigurarea securității umane și promovării politicii în acest domeniu, inclusiv prin identificarea premiselor de elaborare a unui cadru normativ-juridic adecvat pentru buna implementare a politicii securității umane în Republica Moldova în conformitate cu tradițiile occidentale și legislația internațională în vigoare.

Creșterea rolului bioeticii politice ca domeniu aplicativ nou al vieții sociale este determinat în mare parte de obiectul său specific de interes, ca preocupare practică și studiu teoretic, referindu-se nemijlocit la activitatea de gestionare a sociumului în contextul sporirii importanței sociale a problematicii bioetice, la acțiunea de presiune politică a factorilor de decizie asupra instituțiilor bioetice și viceversa, precum și asupra conștiinței bioetice la nivel social și individual. De asemenea, considerăm că bioetica politică este axată pe cercetarea impactului comunităților profesionale și științifice asupra procesului de elaborare și implementare a deciziei sociopolitice cu implicații în sfera bioetică. În calitate de disciplină teoretică, considerăm că bioetica politică este fondată pe cele mai ample teorii, concepte, principii și categorii referitoare la viața politică în condițiile crizei globale multidimensionale și necesității iminente de revizuire a normelor și principiilor morale care pledează pentru apărarea și promovarea drepturilor ființei umane, pentru păstrarea bunăstării mediului ambiant. Fenomenele și instituțiile politice precum conceptul de putere politică, partidele politice, grupurile de presiune și de interese, instituțiile autorităților publice în context bioetic, toate reprezintă obiectul de studiu al bioeticii politice în vederea contribuției sale la edificarea unei colaborări coevolutive și armonioase dintre societate și biosferă.

Obiectivele de bază ale bioeticii politice, fiind într-un proces de cristalizare și definitivare, includ: reflectarea la un nivel structural inedit a noilor realități și procese bioetice prin prisma metodologiei specifice domeniului securității umane și științelor politice; sensibilizarea societății postmoderne în vederea intensificării includerii tot mai plene a problematicii bioetice în discursul, practica și acțiunea politică și securitară contemporană; oferirea unei baze consolidate pentru depășirea și soluționarea unor probleme stringente ce apar la interferența dintre diverse domenii de interes public spirit precum politicul, securitatea umană și biotehnologiile sau sfera sporirii capacităților intelectuale și biologice ale factorilor politici de decizii sau presiune politică. În vederea intensificării importanței și rolului bioeticii politice în domeniile sale aplicative, dar și în cadrul sistemului de științe sociale în genere, precum și printre științele filosofice pe de o parte, dar, pe de altă parte, în contextul sistemului de științe politice și studiilor de securitate, obiectivele și scopurile bioeticii politice continuă să fie adaptate și coordonate în funcție de poziționarea dinamică în cadrul acestor sisteme însăși a disciplinei date în vederea captării unei atenții sporite atât a opiniei publice, cât și a comunității științifice exprimată în variantă extinsă de cercetătorii americani J. D. Moreno și S. Berge ¹².

¹² Progress in Bioethics: science, policy and politics. / Edited by Jonathan D. Moreno and Sam Berger. Massachusetts: MIT, 2010, p. 83.

Numeroasele aspecte legate de decizia politică în epoca bioetizării sociumului, concepută ca un act de opțiune și voință politică, specifică pentru un anumit mod de acțiune, adoptată în regim alternativ și prin alegerea din mai multe variante posibile în vederea soluționării unei probleme de interes politic, sunt strâns legate de procesul de asigurare a securității sistemice. Prin decizii politice finite înțelegem norme constituționale, legi adoptate de Parlament, politici și strategii publice, de stat, diverse acorduri și tratate (privind relațiile dintre state, pe plan extern), decizii (inclusiv judecătorești), hotărâri (emise de organe publice locale sau de autorități de stat), precum și strategii, poziții publice, puncte de vedere oficializate (elaborate de un partid sau de un grup de presiune). Decizia politică reflectă raporturile de putere și reprezintă rezultatul conflictelor și negocierilor dintre forțele sociale existente într-un sistem sociopolitic la un moment dat, dar și o consecință a raporturilor dintre factorii ce asigură securitatea și cei ce destabilizează sistemul.

Problematica democratizării decizionale revine în prim-planul atenției analiștilor și cercetătorilor fenomenelor securitare astfel încât punctul de vedere prezentat anterior îl găsim și în teoria tehnocratică susținută de K. Deutsch, conform căreia democratizarea decizională este o chestiune ce ține de perfecționarea comunicării politice și optimizarea tehnică a spațiului decizional. Evoluția procesului de bioetizare a domeniului securității, proces amplificat de creșterea importanței sociale a comunicării publice, a mass-mediei în contextul războiului hibrid și informațional, tot mai mult relevă și subliniază caracterul pluralist al raporturilor de asigurare a securității. Activitățile politice, printre care cele de guvernare, fiind în vizorul presei, devin mai vulnerabile la diverse influențe din afară și acest aspect este destul de prezent și în viața politică din Republica Moldova. Fenomenul dat este remarcat și de către V. Moraru, care consideră că „... rolul exercitat de mass-media conferă o mai mare vizibilitate activității de guvernare, aceasta devenind mult mai susceptibilă de a fi supusă presiunilor.”¹³ Cu toate acestea, ridicarea la un nivel mai înalt a importanței normelor morale, și cu precădere a celor bioetice, care se axează pe paradigma biosferocentristă și coevolutivă, conferă un grad mai mare de securitate sistemului, o stabilitate și viabilitate generală întregului sistem social, guvernarea fiind în cadrul acestui proces o componentă ce devine mai flexibilă prin vulnerabilitate, generând chiar un nou tip de politică – cea a concordanței sinergetice cu scopul suprem de supraviețuire umană prin depășirea crizei globale. În vederea unui impact mai mare pe plan aplicativ a studiilor teoretice

¹³ Moraru V. Puterea, mass-media și constituirea spațiului public. În: *Societatea și comunicarea în tranziție.* / Victor Moraru (coord.). Chișinău: ULIM, 2008, p. 8.

întreprinse în domeniul securității umane, la inițiativa comunității științifice și mediului academic din Republica Moldova este indispensabilă instituirea unei platforme de dialog și colaborare – o Comisie tripartită formată din reprezentanți influenți ai mediului academic, din Parlament și Președinție, pentru implicarea mai activă a comunității științifice autohtone în elaborarea inclusiv a politicilor de stat în domeniul bioeticii și securității umane, pentru ca deciziile politice să fie fundamentate științific și expertizate corespunzător. În acest caz, experiența internațională poate deveni un model funcțional bun de urmat.

Devine necesar să fie elaborat și adoptat, cu concursul oamenilor de știință și cu sprijinul Guvernului și Parlamentului Republicii Moldova, al altor autorități de profil, un pachet de legi și alte acte normative, în perspectiva modernizării sectorului securității umane în conformitate cu principiile și valorile bioetice, recunoscute la nivel internațional. În particular, e nevoie să fie elaborată Strategia Bioetică a Republicii Moldova, conform modelului propus mai sus, ca o concepție și politică de stat generalizată, cu referință la protecția instituționalizată și specializată a omului și biosferei.

În baza situației create și a întregului set de probleme sociale și securitare stringente cu care se confruntă actualmente Republica Moldova, se impune instituirea unui Centru unic, în subordinea Guvernului Republicii Moldova, cu sprijinul Consiliului Suprem de Securitate al Republicii Moldova, al Serviciului de Informații și Securitate și al Inspectoratului General pentru Situații de Urgență al Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, cu funcții de coordonare a politicii de stat în domeniul bioeticii și securității umane, organizație abilitată și cu dreptul de administrare a sistemului de instruire și pregătire a cadrelor noi în această sferă. Reieșind din aceleași motive, se impune adoptarea unei noi Strategii a Securității Naționale a Republicii Moldova, ca un document fundamental de politici în domeniul securității, în care să se realizeze un tablou de ansamblu asupra întregului spectru al pericolelor, amenințărilor și vulnerabilităților de securitate umană, deoarece în situația actuală aceste pericole și amenințări nu sunt sistematizate în nici un fel. Mai mult decât atât, nici nu există elaborată o metodologie de evaluare și ierarhizare a pericolelor de securitate umană în cadrul întregului spectru al amenințărilor securitare. Prin urmare, se impune ca noua Strategie a Securității Naționale a Republicii Moldova, față de documentul actualmente în vigoare, să fie completată cu noi aspecte, în concordanță cu imperativele internaționale de asigurare a securității umane, inclusiv cu normele și principiile bioetice, privind asigurarea respectului pentru demnitatea cetățeanului, a securității personale, comunitare, politice și altele. Se impune, prin urmare, și o finanțare adecvată și amplă a politicii securității umane în Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Battersby P., Siracusa J. M. Globalization and Human Security. New York: Rowman & Littlefield Publishers. 2009. 252 p.
2. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Securitatea. Un nou cadru de analiză. Cluj-Napoca: CA Publishing. 2011, 306 p.
3. Moraru V. Puterea, mass-media și constituirea spațiului public. În: Societatea și comunicarea în tranziție. / Victor Moraru (coord.). Chișinău: ULIM, 2008, p. 6-18.
4. Newman E. Human Security: Mainstreamed Despite the Conceptual Ambiguity? In: St. Antony's International Review. Special Issue on Human Security, 2005, No 1 (2). November, p. 24-37.
5. Progress in Bioethics: science, policy and politics. / Edited by Jonathan D. Moreno and Sam Berger. Massachusetts: MIT, 2010. 286 p.
6. Sprincean S. Adopting the National Bioethical Strategy as a political and legal priority in Republic of Moldova. În: Етичні проблеми профілактичної медицини: впливовкілья, харчування та умовпраці на здоров'я населення. Матеріали VI Міжнародного симпозиуму з біоетики. 11-12 жовтня 2012 р. Київ: Арктур-А, 2012, р. 3-5.
7. Sprincean S. Concepts of justice in social, political and bioethical contexts. În: Сахаровские чтения 2012 года: экологические проблемы XXI века: Материалы 12-й междунар. науч. конф., 17-18 мая 2012 г., г. Минск, Республика Беларусь. / Под ред. С. П. Кундаса. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2012, р. 68-69.
8. Sprincean S. Securitatea umană și bioetica. Monografie. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală". 2017. 304 p.
9. The European Union and Human Security. External Interventions and Missions. / eds. Mary Martin, Mary Kaldor. Oxford: Routledge. 2010. 194 p.
10. Țirdea T. Unitatea memoriei sociale și identității – imperativ-cheie în strategia de asigurare a securității umane: analiză teoretico-filosofică. În: Anale științifice ale USMF „Nicolae Testemițanu” / Probleme actuale de sănătate și management. Ediția a IX-a. Volumul 2. Chișinău: USMF, CEP „Medicina”, 2008, p.153-158.
11. Varzari V. Reformarea sectorului de Securitate națională a Republicii Moldova din perspectiva amenințărilor și vulnerabilităților. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2010, nr. 3, p. 58-64.
12. Поттер В.Р. Глобальная биоэтика: движение культур к более жизненным утопиям с целью выживания. În: Практична філософія [Київ]. 2004. № 1, р. 4-14.
13. Цырдя Т.Н. Биотерроризм в контексте социальной биоэтики. În: Сахаровские Чтения 2010 года: Экологические проблемы XXI века. Материалы 10-й международной научной конф., 20-21 мая 2010 года. I часть. / Под ред. С. П. Кундаса, С. Б. Мельнова, С.С. Позняка. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2010, р. 80-81.

Serghei SPRINCEAN,
doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar,
cercetător științific coordonator

5.3. DETERMINĂRI CONCEPTUALE ÎN EVALUAREA RISCURILOR ȘI AMENINȚĂRILOR LA ADRESA SECURITĂȚII NAȚIONALE

5.3. CONCEPTUAL FRAMEWORK ON THREATS AND RISK ASSESSMENT TO NATIONAL SECURITY

Summary

In this study, we review the current approaches for confronting national security risks and threats, and how vulnerabilities of states weaken their capacity to respond to new forms of threats from within the security environment, whether regional or international. In the article, we also discuss how to deal with „black swans” in a risk context. „A black swan” is here understood as a surprising extreme event relative to one’s knowledge/beliefs and can be of different types. The article highlights that the aim of academic researches of this phenomenon is to gain new insights by addressing the three types of black swans separately, motivated by the fact that they require different types of measures. The main conclusions of the article are that there is a need to extend the current risk conceptualization and treatment frameworks to include the black swan risk, and better understand what analysis captures and what lies within the management domain. At the same time, in the current security environment, security institutions need to rely not only on management and intuition, but also on integrated data to identify potential risks.

În definirea conceptului de *securitate*, deseori autorii se referă la diminuarea riscurilor, amenințărilor și vulnerabilităților. Uneori, aceste concepte sunt definite diferit, în dependență de percepția fiecărui actor a stării de securitate sau a mediului de securitate în care se plasează. Cu atât mai mult că în sec. XXI termenul *securitate* este interpretat diferit de către cercetători. De exemplu, Baldwin D. menționează că conceptul de *securitate*, în pofida multiplelor dezbateri, rămâne încă nebulos, deseori utilizat ca pretext, scuză sau justificare pentru felurite măsuri politice strategice mai mult sau mai puțin îndreptățite¹. Studiile de securitate se află pretutindeni într-o criză profundă generată de transformările radicale prin care trece însuși mediul de securitate, consideră Ghica L. și Zulean M.².

¹ Baldwin D. Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate. New York: Columbia University Press, 1993, p. 9.

² Ghica L. A. Zulean M. O agendă pentru dezvoltarea studiilor de securitate. În: Politica de securitate națională: concept, instituții, procese. Coord. L. A. Ghica, M. Zulean. Iași: Polirom, 2007, pp. 27-32.

Autorul român Gr. Alexandrescu precizează că politologii, analiștii și teoreticienii din diferite domenii au tendința să ofere aceeași valoare termenilor *pericol*, *risc*, *amenințare*, precum și *vulnerabilitate*, considerându-le sinonime³. Totuși, în domeniul securității naționale aceste noțiuni trebuie tratate cu atenție, pentru a nu crea confuzii. Originea acestor confuzii derivă din două considerente principale: existența *unei dimensiuni obiective a conceptului de securitate națională*, ce se referă la existența fizică a unor amenințări, și dezvoltarea *unei dimensiuni subiective a securității*, care vizează percepția subiectului față de prezența sau absența amenințărilor la adresa supraviețuirii și dezvoltării lui. Astfel, cineva se poate simți în siguranță fără a fi de fapt în siguranță, la fel cum cineva poate fi *liber* de amenințări reale fără să o creadă. Aceasta este adevărat pentru guverne, așa cum este adevărat și pentru indivizi, afirmă K. Booth în *Theory of world security*⁴.

Un al treilea element ce trebuie luat în considerare constă, așa cum observă B. Buzan, în faptul că securitatea națională nu trebuie confundată cu funcționarea normală a statului. De fapt, securitatea se referă la absența acelor amenințări: (1) care periclitează însăși existența statului/individului și, în mod neapărat, (2) care subminează condiția acceptabilă de calitate a vieții comunităților de indivizi⁵. În opinia lui K. Booth, dacă al doilea element ar fi lipsă în precizarea de mai sus, atunci am fi avut de a face doar cu *starea de supraviețuire*, nu și cu cea de *securitate*.⁶ În viziunea autorului, securitatea este, de fapt, *supraviețuirea-plus*, referindu-se la lipsa amenințărilor față de valorile de bază, cum ar fi libertatea de a alege din mai multe opțiuni. Însă a confunda starea de supraviețuire cu instrumentarul politic și social al securității este o eroare gravă în studiile de securitate, care mai persistă uneori și astăzi, susține K. Booth.

În contextul provocărilor mediului actual de securitate, dominat de amenințările de tip hibrid, este foarte importantă *identificarea adecvată a riscurilor și amenințărilor*, înainte ca ele să-și materializeze și să producă consecințe nefavorabile asupra obiectivelor stabilite. În acest cadru se evidențiază perspectiva stilului de *management proactiv*, care are la bază principiul *este mai bine să previi, decât să constați un fapt împlinit*. Realmente, orice sistem de securitate trebuie să-și pună problema managementului/gestionării riscurilor și amenințărilor, deoarece, în caz contrar, neatingându-și obiectivele, ar rata oportunitățile în asigurarea securității naționale, dovedindu-și eficiența.

³ Alexandrescu Gr. Amenințări la adresa securității. București: UNAp, 2004, p. 7.

⁴ Booth K. Theory of World Security. New York: Cambridge University Press, 2008, p. 105.

⁵ Buzan B. Popoare, statele și frica. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece. Chișinău: Cartier, 2014, pp. 13-21.

⁶ Booth K. Op. cit., p. 102.

Relația dintre vulnerabilitate, risc și amenințare. Cadrul politico-juridic de asigurare a securității naționale a Republica Moldova stabilește principalele riscuri și amenințări la adresa securității naționale în contextul mediului de securitate atât intern, cât și extern. De regulă, identificarea și stabilirea factorilor de risc în documentele strategice contribuie la dezvoltarea capacităților și capabilităților de asigurare a securității naționale a unui stat. În preambulul Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova, adoptată la 22 mai 2008 de Parlament prin Legea nr. 112, se pretinde că aceasta reprezintă *un sistem de idei care conturează prioritățile statului în domeniul securității naționale și reflectă evaluarea generală a mediului de securitate pe plan național și internațional în care operează Republica Moldova*⁷. În cadrul Concepției respective găsim principalele riscuri și amenințări la adresa securității naționale a Republicii Moldova, care erau considerate prin definiție și interpretare incoerente: (-) conflictul transnistrean; (-) riscurile apariției unor tensiuni interetnice; (-) amenințarea terorismului internațional; (-) amenințările de origine economică; (-) amenințările de origine socială; (-) amenințările din domeniul tehnologiilor informaționale; (-) amenințările care derivă din activitatea umană, factorii tehnogeni și calamitățile naturale; (-) amenințarea crimei organizate și a corupției. Iar dacă să ne referim la mediul actual de securitate, pe lângă faptul că această listă este confuză (prin enumerarea amenințărilor și riscurilor împreună) și incompletă (prin lipsa pericolelor și amenințărilor cu caracter militar), ordinea de prioritate este discutabilă, precum și o problemă se referă la descrierea și explicarea neclară a amenințărilor. De exemplu, amenințarea conflictului transnistrean la adresa securității naționale este interpretată nu prin termenii de suveranitate și integritate teritorială, ci este limitată la constatarea că *existența regimului separatist amplifică discrepanța din cadrul juridic unic al Republicii Moldova, condiționând imposibilitatea acordării de asistență juridică cetățenilor Republicii Moldova din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria), periclitând totodată cooperarea internațională judiciară în acest segment*⁸.

Un alt document din cadrul politicii de securitate națională a Republicii Moldova este *Strategia Securității Naționale* (Strategia). Aprobata în 2011, cuprinde direcțiile orientative de activitate a statului în domeniul securității naționale pe un termen mediu de 4-7 ani. Prezentul document a fost elaborat în baza teoretico-metodologică a Școlii de la Copenhaga, unde se iau în con-

⁷ Concepția Securității Naționale. Parlamentul Republicii Moldova, Lege nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 97-98 din 03.06.2008.

⁸ Pîntea Iu. Politica de securitate și apărare a Republicii Moldova. Provocări și perspective. În: Perspectivele cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună. Chișinău: Bons Offices, 2011, pp. 24-26.

Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale

siderare toate componentele securității, iar viziunea conceptuală în asigurarea securității naționale presupune utilizarea tuturor mijloacelor corespunzătoare în scopul diminuării vulnerabilităților sistemului de securitate națională și al creșterii capacității naționale de a răspunde la amenințări și la riscuri⁹. În pofida faptului că în compartimentul consacrat interesului național și politiciii de securitate Strategia enumeră un șir de amenințări, vulnerabilități și riscuri, documentul în cauză nu propune o ierarhizare și o descriere clară a acestora. Or, așa cum menționa B. Buzan, doar după ce căpătăm o idee rezonabilă despre natura amenințărilor și a vulnerabilităților putem să ne dăm seama despre securitatea națională ca problemă politică¹⁰. Această lacună este depășită doar parțial în capitolul consacrat căilor de asigurare a securității naționale, în care ordinea de enumerare a problemelor ce necesită o rezolvare iminentă poate sugera o anumită ierarhie a celor mai importante amenințări și vulnerabilități la adresa securității naționale. Astfel, în calitate de amenințări actuale la adresa securității naționale a Republicii Moldova au fost identificate: sărăcia, subdezvoltarea economică și dependența energetică, conflictul transnistrean, tensiunile din zonă și prezența militară străină, coerciția externă, factorul criminogen, corupția, problema demografică și acutizarea fenomenului migrației, sănătatea populației, calamitățile naturale, poluarea mediului, accidentele tehnogene, insecuritatea informațională, instabilitatea sistemului financiar-bancar¹¹.

Un document mai nou este *Strategia Națională de Apărare a Republicii Moldova* (SNA)¹². În urma analizei mediului strategic de securitate, la nivel internațional, regional și național, în cadrul proiectului SNA au fost identificate următoarele amenințări și riscuri: (-) *Războiul de nouă generație/hibrid* și elemente ce pot avea efect complementar sau sinergic (migrația ilegală, traficul ilicit de armament, atacurile teroriste, pericolul chimic, biologic, radiologic și nuclear (CBRN), acțiunile violente, coerciție și criminalitate); (-) Potențialul militar din regiunea transnistreană; (-) Utilizarea instrumentelor de propagandă informațională; (-) Atacuri asupra infrastructurii informaționale și de comunicații; (-) Instabilitatea și conflictul de pe teritoriul Ucrainei; (-) Migrația

⁹ Strategia Securității Naționale. Parlamentul Republicii Moldova, Hotărârea nr. 153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 170-175 din 14.10.2011, p. 37.

¹⁰ Buzan B. Op. cit., p. 120.

¹¹ Strategia Securității Naționale. Parlamentul Republicii Moldova, Hotărârea nr. 153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 170-175 din 14.10.2011, pp. 40-43.

¹² Strategia națională de apărare și Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022. Parlamentul Republicii Moldova, Hotărârea nr. 134 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 285-294 din 03.08.2018, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=376667>.

ilegală; (-) Traficul ilicit de armament reprezintă un risc în domeniul apărării; (-) Activitatea teroristă este o amenințare gravă la adresa securității naționale; (-) Pericolul de ordin chimic, biologic, radiologic și nuclear (CBRN); (-) *Riscurile naturale și antropogene*; (-) *Provocările economice, nivelul înalt de corupție, sărăcia, migrația forței de muncă specializată, declinul demografic, lipsa coeziunii sociale, epidemiile și pandemiile etc.* pot avea un rol catalizator care poate facilita manifestarea amenințărilor și riscurilor, sporindu-le efectele negative asupra eficienței guvernării și administrației, implicit asupra finanțării și dezvoltării capacităților de apărare (dotare, echipare, calitatea personalului, devotament și motivație). Proiectul SNA nu se limitează numai la stabilirea acestor riscuri și amenințări, dar de asemenea identifică *factorii care pot influența politica de apărare a statului*.

Pe măsura dezvoltării tehnologiilor informaționale, asigurarea securității informaționale devine o problemă tot mai stringentă. Astfel, la 21 octombrie 2016, Cabinetul de Miniștri a aprobat proiectul de lege privind *Concepția Securității Informaționale a Republicii Moldova*¹³. Proiectul a fost elaborat de Serviciul de Informații și Securitate (SIS) *în scopul consolidării sistemului de securitate informațională în Republica Moldova și contracarării amenințărilor la adresa securității naționale*. Principala amenințare o constituie (-) culegerea și utilizarea ilicită a informației, precum și (-) activitatea ilegală orientată spre efectuarea controlului asupra funcționării resurselor informaționale. În cadrul legii respective găsim definirea noțiunilor *armă informațională și război informațional*.

Dincolo de aceste documente, au mai fost elaborate și alte legi, dar cu caracter sectorial. De exemplu, în contextul intensificării și aprofundării amenințărilor informaționale și cibernetice, în Republica Moldova s-a conștientizat necesitatea sporirii rezilienței naționale la acest tip de amenințări. Astfel, la 25 ianuarie 2017 au fost aprobate la nivel de Guvern *Cerințele minime obligatorii de securitate cibernetică*¹⁴ pentru autoritățile administrației publice centrale, care au fost un prim pas în realizarea *Concepției Securității Informaționale*, contribuind la ameliorarea riscurilor cibernetice și informaționale.

Cu toate acestea, nu putem neglija faptul că aprecierea riscurilor și amenințărilor este o chestiune de cunoaștere și de experiență cu implicații obiective și

¹³ Proiectul Hotărârii Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova. http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr09_88.pdf

¹⁴ Cerințele minime obligatorii de securitate cibernetică. Guvernul Republicii Moldova, Hotărârea nr. 201 din 28.03.2017. În: Monitorul Oficial nr. 109-118 din 07.04.2017.

subiective. Arnold Wolfers susține că, *într-un sens obiectiv, securitatea măsoară absența amenințărilor ce apasă asupra valorilor dobândite; în sens subiectiv, ele desemnează absența fricii că aceste valori vor fi atacate*¹⁵. Nu putem neglija această viziune asupra securității: (1) pe de o parte, identificarea și prioritezarea amenințărilor la adresa securității naționale presupune întreprinderea unor acțiuni concrete și reale de asigurare a securității actorului vizat; (2) pe de altă parte, sentimentul de liniște sau încredere că securitatea este asigurată poate avea un caracter subiectiv. Deoarece nu toți actorii au același potențial de asigurare a securității, riscurile și amenințările sunt percepute diferit.

În acest context, vom evidenția două formule de analiză și apreciere a riscului, amenințării și vulnerabilității la *nivel instituțional și strategic*.

La nivel instituțional, distincția dintre cele trei concepte menționate mai sus se conturează atunci când se scoate la iveală caracteristici importante privind **sursa declanșatoare** a acestora: *amenințarea* este provocată de cineva sau ceva din exterior care manifestă intenții ostile față de cel pe care îl țintește, *vulnerabilitatea* provine din interior, din structura, starea de fapt a celui vizat, iar *riscul* se referă la o posibilitate eventuală ca o amenințare sau o vulnerabilitate să aibă loc într-un viitor previzibil. În privința statelor sau structurilor suprastatale, amenințările sunt provocate de către actorii din cadrul sistemului internațional, de natura relațiilor dintre ei sau de însuși sistemul internațional anarhic, iar vulnerabilitățile sunt puncte slabe ale statelor provenite din baza sa fizică (teritoriul și populația) și structura organizatorică (sistemul politic, economic, juridic etc.)¹⁶.

Această abordare reflectă **primul model al relației** dintre conceptele *risc*, *amenințare* și *vulnerabilitate*, unde **riscul** se referă la evenimente posibile, dar incerte, care pot provoca daune. Impactul riscului depinde de amenințările în evoluție, plus de nivelul vulnerabilității față de aceste amenințări, precum și de capacitatea disponibilă pentru a face față acestor amenințări. În orice situație sau domeniu de manifestare a riscului, statul sau alt subiect al securității se pot confrunta cu același nivel de risc, dar nu toți sunt vulnerabili în același mod față de risc, pentru simplul fapt că nu se află în același loc (spațiu), de exemplu.

Nu există nici o definiție universală a conceptului *risc*, însă adesea acesta este perceput precum o primejdie sau pericol, eventualitatea căruia ar putea fi mai mult sau mai puțin previzibilă. În ceea ce privește *pericolul*, el este definit

¹⁵ Wolfers A. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimor: Jons Hopkins University Press, 1965, p. 159.

¹⁶ Juc V., Varzari V. *Fundamentarea și diversificarea conceptului de securitate*. În: *Administrarea Publică*, 2012, nr. 1, p. 135.

ca situație, stare, întâmplare etc. care (poate) pune în primejdie viața, integritatea cuiva sau a ceva. O altă definiție prezintă *riscul* ca un ansamblu de stări tensionale, active sau latente, perceptibile sau ascunse, cărora nu li s-au găsit soluții în măsură să determine eliminarea cauzelor ce le-au generat și care, menținute între anumite limite, nu afectează imediat securitatea națională¹⁷.

În general, *riscurile* ce afectează securitatea națională pot fi evaluate în funcție de: domenii de activitate; entități din cadrul statului sau comunității; arie geografică; timp; volum; importanță (interes). Structurarea acestor riscuri ne permite să estimăm nivelul de risc în domeniul securității, care este determinat de termenii *gravitate* și *probabilitate*¹⁸. *Gravitatea* reprezintă amploarea unui risc, care depinde de caracterul prejudiciabil al impactului potențial. *Probabilitatea* se referă la fezabilitatea unui risc. Aceasta depinde de gradul de vulnerabilitate al statului și amenințările ce pot surveni. De exemplu, putem menționa riscuri grave, așa cum sunt accidentele în cadrul unei centrale nucleare într-un stat, sau situația Japoniei după cutremurul din martie 2011 (aici putem vorbi de un triplu dezastru: cutremur, tsunami și accident nuclear (masivul val seismic a avariat reactoarele unei centrale nucleare)). Poziționarea geografică ca vulnerabilitate teritorială plus amenințările de mediu au sporit riscul unui incident nuclear. În același timp, riscurile tehnologice, deși utilizarea acestora nu constituie inițiative ostile, pot să se transforme în amenințări reale pentru statele vecine, dar și pentru securitatea regională și globală, de exemplu, situația Centralei atomice de la Cernobâl. Astfel de pericole și riscuri depășesc limita unei țări.

În acest context este relevantă opinia sociologului Ulrich Beck, care menționează că societatea actuală este o *societate a riscului*¹⁹. Deoarece trăim într-o etapă avansată a modernității cu evoluții tehnologice, iar tehnologia produce noi forme de riscuri la care suntem obligați în mod constant să reacționăm și să ne adaptăm. În mare parte, fiecare s-a lovit de nenumarate ori de problemele modernității, doar că nu le-a denumit riscuri. La nivel individual, suntem mai conștienți de existența riscurilor, însă la nivel de stat există tendința de a le minimaliza, fiindcă nu este dezvoltat exercițiul *perceperii incertitudinii*. De exemplu, atunci când ne propunem să trecem strada

¹⁷ Pigui T. Impactul vulnerabilităților, riscurilor și amenințărilor economice asupra mediului național de securitate. În: Colocviu strategic nr. 8 (XX), iunie 2004. București: Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, 2004, p. 9.

¹⁸ Gérer les risques sur les libertés et la vie privée. Ghid CNIL. Paris: Edition juin 2012, p. 7. https://www.cnil.fr/sites/default/files/typo/document/CNIL-Guide_Securite_avance_Methode.pdf

¹⁹ Beck U. La société du risque: sur la voie d'une autre modernité. Paris: Flammarion, 2003, p. 115.

Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale

(obiectiv), suntem conștienți de faptul că există posibilitatea să ne lovească o mașină (de multe ori folosim chiar termenul de risc – *există riscul să ne lovească o mașină*). Acesta este un eveniment incert, deoarece nimeni nu poate afirma cu certitudine că ori de câte ori trecem strada ne va lovi o mașină sau că nu ne va lovi niciodată o mașină. De aceea, dacă chiar traversăm strada la culoarea verde a semaforului și la trecerea de pietoni, oricum privim la dreapta și la stânga pentru a ne asigura de riscul de a fi loviți de o mașină. Aceeași percepție asupra riscurilor ar trebui să existe și în cadrul procesului de identificare a riscurilor în cadrul unui sistem național de securitate.

După gradul de asumare a riscurilor se identifică trei tipuri de risc: 1) *Riscurile curente* sunt asumate în diferite situații concrete, obișnuite, ale vieții cotidiene unui stat. De pildă, activitatea de supraveghere a serviciilor de protecție și pază, activitatea de monitorizare a serviciilor de informații și securitate (perspectiva pro activă). 2) *Riscurile majore* sunt asumate în situații dificile, în domenii și sisteme importante de activitate a vieții publice. Aici se are în vedere activitatea de intervenție a structurilor de securitate în situații critice, în plan politic, militar, societal, economico-financiar etc. 3) *Riscurile excepționale* sunt cele care ar putea fi asumate în situații de dificultate și gravitate excepționale care afectează statul și viața tuturor cetățenilor săi: calamități naturale, lovituri de stat, rebeliuni, revoluții, războaie²⁰.

Astfel, primul model al relației *risc, amenințare și vulnerabilitate* se referă la perspectiva **de management / gestionare a riscurilor** – identificarea, evaluarea și prioritizarea riscurilor urmate de aplicarea coordonată a politicilor și resurselor pentru a minimiza, monitoriza și controla probabilitatea și / sau impactul evenimentelor neprevăzute. Adoptarea unei abordări bazate pe riscuri permite instituțiilor să prioritizeze activitățile bazate pe probabilitatea și consecințele unui risc care se realizează să maximizeze rezultatele activității sale, reducând la minimum apariția sau efectele evenimentelor ce pot afecta negativ rezultatele.

Modalitatea de gestionare a riscului de securitate depinde de procesele și structurile specifice care sunt direcționate spre maximizarea beneficiilor securității în sprijinul obiectivelor de politici stabilite (De exemplu, Hotărârea nr. 1159 a Guvernului Republicii Moldova (24.10.2007) cu privire la aprobarea reglementării tehnice *Reguli generale de apărare împotriva incendiilor în Republica Moldova* RT DSE 1.01-2005 stabilește condiții speciale de apărare împotriva incendiilor conform legislației în vigoare și este obligatorie atât pentru autoritățile publice, persoanele juridice, indiferent de

²⁰ Răducu C-D., Ștefanachi B. (coord.). *Securitatea umană. Provocări contemporane*. București: Pro Universitaria, 2015, p. 53.

tipul de proprietate și forma juridică de organizare, cât și pentru persoanele fizice). Din aceste structuri specifice face parte Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale al Republicii Moldova. Exercițiul interinstituțional de teren *Siguranță în situații de risc 2015*, desfășurat pentru antrenarea și verificarea capacităților de intervenție a salvatorilor, este un exemplu de activitate desfășurat cu scopul de pregătire către anumite situații de risc. Important este că la acțiune au mai fost prezenți reprezentanți ai Inspectoratului General de Poliție, Inspectoratului Național de Patrulare, ai Poliției de Frontieră și Departamentului Trupelor de Carabinieri, care sunt parte a gestionării unor situații excepționale și în timp real²¹. Aceasta contribuie la o înțelegere comună, precum că managementul riscului este procesul de identificare, analiză și comunicare a riscurilor și de acceptare, evitare, transfer sau control la un nivel acceptabil, având în vedere costurile și beneficiile asociate acțiunilor întreprinse.

În expunerea celui de-al doilea model al relației *risc, amenințare și vulnerabilitate* evidențiem faptul că starea de securitate națională a unui stat poate fi afectată, într-un sens sau altul, fie doar de un singur risc (este o situație ipotetică posibilă), fie de mai multe riscuri simultan. În acest din urmă caz riscurile se grupează, constituind factori de risc care sunt de o mare diversitate, sub aspectul originii, naturii și probabilității lor de producere. *Factorii de risc* constau în acele elemente, situații sau condiții interne sau externe ce pot afecta, prin natura lor, securitatea țării, generând efecte contrare sau de atingere a intereselor fundamentale²². Ca regulă, factorii de risc sunt menționați în strategiile de securitate națională și în estimările informative de interes național.

Semnificația conceptului *amenințare* este deseori apreciată precum o acțiune ostilă, cu scopul de a intimida. Această acțiune poate fi exercitată în mod direct de cel care amenință sau poate fi percepută ca atare de cel ce se consideră amenințat. O definiție generală, dar integratoare, este propusă de Richard Ullman: *amenințare la adresa securității este o acțiune sau succesiune de evenimente care amenință în mod grav să producă degradarea calității vieții cetățenilor unui stat, într-o perioadă relativ scurtă de timp sau constituie o amenințare de neignorare la adresa libertății de alegere a politicii unui guvern sau a unei entități private, sau guvernamentale din interiorul unui stat*²³.

²¹ Experiența estoniană în prevenirea situațiilor de risc. <http://dse.md/ro/communicate/experien%C8%9Ba-estonian%C4%83-%C3%AEn-prevenirea-situa%C8%9Biilor-de-risc-foto-de-spc-se>

²² Bogdan-Tucicov A., ș.a. Dicționar de psihologie socială. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 215-216.

²³ Ullman R. Redefining Security. În: International Security, 1983, vol. 8, nr. 1, p. 153.

La nivel strategic, *amenințarea* este deseori percepută precum *agresiune*. Deși se consideră că actualmente riscul unei agresiuni armate deschise a fost diminuat, totuși statele continuă să-și întărească forța militară, recurgând la mijloace preponderent calitative în detrimentul celor cantitative. La 16 noiembrie 2016 Comitetul pentru Drepturile Omului al ONU a adoptat o rezoluție prin care condamnă *ocuparea temporară* a Crimeii de către Rusia. De asemenea, ONU a reiterat faptul că teritoriul Peninsulei Crimeea aparține Ucrainei. Este pentru prima oară când într-un document oficial al Națiunilor Unite se stipulează clar că Peninsula Crimeea este un *teritoriu ocupat temporar*. Anexarea Crimeii de către Federația Rusă și evenimentele din Orient ne determină să atragem atenția asupra faptului că din perspectiva Republicii Moldova calea factorilor de risc spre stadiul de pericol, amenințare sau agresiune armată poate fi străbătută, uneori destul de rapid, în împrejurări ce pot fi mai mult sau mai puțin favorizate de: evoluția situației geopolitice a Republicii Moldova; separatism, problemele teritoriale existente și posibila acutizare, în orice moment, a conflictului transnistrean; crearea și fortificarea unor grupări paramilitare în hotarele republicii care, chiar în cazul inexistenței unor intenții agresive din partea acestora, pot prezenta un potențial pericol militar. De aceea deseori întâlnim și noțiuni: (1) *amenințare cu forță* (acțiunea prin care un stat sau mai multe state săvârșesc acte politice, economice, militare sau de altă natură cu scopul de a impune altui stat sau altor state să renunțe la deplina exercitare a drepturilor și atributelor suverane) sau (2) *amenințarea militară externă*, pe care analiștii o înțeleg ca fiind amenințarea ce privește securitatea pe plan militar și a cărei sursă se situează în afara frontierelor naționale. Ea poate să aibă ca origine *revendicări teritoriale, o ingerință în problemele interne ale unei țări, prezența unor focare de conflict armat, îndeosebi aproape de frontierele unui stat sau de cele ale aliaților săi sau desfășurarea și amplificarea puterii grupărilor de forțe susceptibile de a bulversa echilibrul de forțe existent în zonă*.

După *manifestarea în timp*, până la producerea probabilă a amenințării, se face distincție între amenințarea *imediată* și cea de *durată*. Primul tip de amenințare înseamnă producerea efectelor sale într-un timp scurt, apropiat de momentul acțiunii sale. De pildă, creșterea prețului la țiței/petrol poate fi considerată o amenințare imediată. În cel de al doilea caz, amenințarea se produce după un timp mai îndelungat de la sesizarea sa de către cei cu responsabilități în domeniu. Aici putem menționa atitudinea autorităților centrale vizavi de problemele ecologice. De exemplu, necesitatea de a întreprinde anumite acțiuni privind regelementarea problemelor ecologice care ar putea produce efecte în timp sunt sesizate de mediul științific de specialitate și ONG-rile eco-

logiste²⁴. La nivel de instituții de securitate, interesul de asigurare a securității ecologice se manifestă atunci când situația se agravează și este vizibilă sau societatea civilă se implică activ.

Definirea conceptului *vulnerabilitate*. Se consideră că amenințările sunt și capacitățile cele mai imediat deținute de adversari, care pot fi folosite pentru a exploata vulnerabilitățile²⁵. *Vulnerabilitatea* reprezintă un concept esențial, în mod special, în analiza riscurilor naturale, reprezentând un atribut al elementelor susceptibile de a fi afectate de un anumit hazard. Etimologic, cuvântul derivă din limba latină, de la verbul *vulnero*, *-are*, cu semnificația de a răni, sensul uzual fiind cel de susceptibilitate de a fi rănit sau atacat; originea se regăsește în forma de genitiv a substantivului *vulnus*, *vulneris* cu sensul de rană. Vulnerabilitatea este un concept multidimensional, iar autorii în definirea acestuia acordă importanță fie gradului de expunere, fie contextului economic sau de mediu.

Dacă analizăm din punct de vedere clasic noțiunea *vulnerabilitate*, depinde de natura situației în care se află statul: fie de starea de război/conflict, de starea de pace „aparentă” sau depinde de obiectivele/interesele urmărite de un actor/perturbator în regiune. În general, vulnerabilitățile sunt procese sau fenomene din viața internă a unui stat (slăbiciunile), care diminuează capacitatea de reacție la riscurile existente ori potențiale sau care favorizează apariția și dezvoltarea acestora.

Ca și riscul, vulnerabilitatea are o cotă de probabilitate, pentru că nu tot ce e vulnerabil poate deveni un pericol real. Vulnerabilitatea este percepută diferit de la o țară la alta. Această percepție este determinată, în principal, de (1) nivelul dezvoltării economice a statului respectiv; (2) puterea sa militară (efective, armament modern - arme inteligente, armă nucleară, sateliți de comunicații etc.); modalitatea în care sunt definite interesele sale fundamentale; rolul asumat și statutul deținut de acesta în zonă, regiune și lume (de exemplu, atunci când se discută conceptul de *buffer state* / *stat tampon* în cazul Republicii Moldova).

Într-un mediu globalizat, vulnerabilitățile pot fi evaluate din perspectiva internă și externă (depinde de unde sunt generate). De exemplu, dependența unilaterală a Republicii Moldova de sistemele străine în domeniul energetic este o vulnerabilitate majoră care se poate transforma ușor într-o amenințare la adresa securității naționale. Sau este vorba de vulnerabilități caracteristice

²⁴ Problemele resurselor acvatice în Moldova. Indice bibliografic retrospectiv 2006-2009. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, 2011. <http://bsclupan.asm.md/img/userfiles/image/bibliografii/Apele%202006-2009.pdf>

²⁵ Pușcaș V. Relații internaționale contemporane. Cluj-Napoca: SINCRO, 2003, p. 55.

țărilor slab dezvoltate: întârzierea în dezvoltarea infrastructurii; utilizarea în sfera productivă a unor tehnologii învechite care pot dăuna sănătății oamenilor și conduce la catastrofe ecologice; precum și emigrarea specialiștilor de înaltă calificare și slăbirea potențialului de dezvoltare a țării.

Reieșind din cele menționate mai sus, în cadrul celui **de-al doilea model al relației** dintre conceptele *amenințare*, *vulnerabilitate* și *risc*, esențială este gradualitatea, adică nivelul de impact al fiecărei dintre acestea, unde amenințarea este apreciată ca treaptă superioară a insecurității. Cea mai reușită explicație în acest sens ne oferă autorul B. Buzan. În timpul Războiului Rece, referindu-se la securitatea națională, Buzan a atras atenția că există o amenințare dublă pentru instituțiile de stat: forța (capabilități) și ideile (ideologie). Teritoriul statului *poate fi amenințat de acapărare/cucerire/ocupare sau prin dăunare/distrugeri, plus amenințările pot surveni atât din interiorul, cât și din afara statului*²⁶. Pentru Buzan, diferite componente ale statului sunt vulnerabile la diferite tipuri de amenințări, în cazul în care *statele puternice* sunt amenințate de forțe exterioare, în timp ce *statele slabe* pot fi atacate atât din interior, cât și din afară²⁷. De exemplu, amenințările pot surveni și de la mișcări susținute intern (războaie de secesiune, rebeliuni). În cazul Republicii Moldova este vorba de necontrolul teritoriului de pe malul stâng al Nistrului.

În acest context, amenințările pot fi clasificate din următoarele perspective: (-) proveniența: interne, externe, combinate; (-) perioada de manifestare: pe timp de pace, în perioadele de criză, în timpul războiului; (-) durata: permanente, temporare; (-) acțiuni adverse: directe, indirecte; (-) ca urmare sa e efectelor produse (urmărite): imediate, pe termen mediu, pe termen lung.

Autorul Mohamed Ayooob, analizând securitatea din perspectiva țărilor din lumea a treia, susține că, deși orice criză internă a unui stat poate fi considerată un potențial factor de destabilizare a securității aceluia stat, va depinde de contextul spațial și temporal dacă o anumită situație va fi considerată o amenințare sau nu²⁸. De exemplu, problema dispariției unei resurse strategice, cum ar fi

²⁶ Brauch H. G. Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks. În: Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security. Volume 5, the serie Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace. Berlin: Springer, 2011, p. 62.

²⁷ Albu N. Influența factorului geopolitic asupra securității naționale a Republicii Moldova. Conferință Internațională, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, România, 24-25 mai 2014; Juc V., Varzari V. Op. cit., p. 140.

²⁸ Mohamed Ayooob. The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System (Emerging Global Issues). Boulder (Colorado): Lynne Rienner Pub, 1995..

petrolul sau apa, poate fi vitală pentru o țară și poate fi considerată o problemă de securitate, pe când în alt stat această problemă nu face parte din amenințări la adresa securității naționale²⁹.

Managementul riscurilor și fenomenul *lebăda neagră (black swon)* în analiza riscurilor. În terminologia adoptată de unele țări, *riscurile care s-au manifestat deja, dar care sunt negestionate corespunzător pot să apară și în viitor*, se numesc *riscuri reale*. Aceste riscuri sunt mai ușor de identificat, dar aceasta nu înseamnă că sunt la fel de ușor de tratat. Stăpânirea *riscurilor reale* este o garanție că sistemele de control intern sunt eficace. Altfel spus, tratarea riscurilor reale permite ca statul să nu se mai confrunte în viitor, în aceeași măsură, cu acele riscuri cu care s-a confruntat în trecut. Din păcate, este desul de răspândită concepția conform căreia eficacitatea acțiunii manageriale constă în limitarea efectelor riscurilor materializate. Capcana unei astfel de logici derivă din faptul că managerii sunt judecați după eforturi, și nu după rezultate (obiective precise asumate). De aceea, pentru a exclude expectativa și a promova acțiunea și previziunea, este nevoie de un management eficient al riscurilor. În același timp, cunoașterea amenințărilor permite o ierarhizare a acestora în funcție de eventualitatea materializării lor, de amploarea impactului asupra obiectivelor și de costurile pe care le presupun măsurile menite de a reduce șansele de apariție sau de a limita efectele nedorite.

Stabilirea unor ierarhii constituie suportul introducerii unei ordini de priorități în alocarea resurselor, în majoritatea cazurilor limitate, în urma unei analize *cost-beneficiu* sau, mai general, *efort-efect*. Este esențial ca sistemul de securitate națională a unui stat să-și concentreze eforturile spre ceea ce este cu adevărat important, și nu să-și disperseze resursele în zone nerelevante pentru scopurile sale. Totodată, revizuirea periodică a riscurilor, așa cum este prevăzut în standarde, conduce la realocări ale resurselor, în concordanță cu modificarea ierarhiilor și, implicit, a priorităților. Cu alte cuvinte, *managementul riscurilor presupune concentrarea resurselor în zonele de interes actuale*, iar identificarea posibilelor amenințări, înainte ca ele să-și materializeze și să producă consecințe nefavorabile asupra obiectivelor stabilite, înseamnă a adopta un stil de management proactiv.

Nu se poate spune că preocuparea pentru stăpânirea riscurilor este ceva nou. Fiecare actor care intenționează să atingă niște obiective își stabilește activitățile ce conduc la realizarea scopurilor propuse și, în același timp, caută să

²⁹ Zulean M., Ghica L. Al. (coord.). *Politica de Securitate Națională*. Iași: Editura Polirom, 2007, p. 83.

identifice cât mai multe din *amenințările* ce l-ar împiedica să facă acest lucru, pentru a lua din timp măsurile necesare. Cu alte cuvinte, chiar dacă nu suntem familiarizați cu conceptele de risc și de management al riscurilor, acționăm de nenumărate ori, conștient sau nu, în acest sens. Exemplu: dacă ne fixăm ca obiectiv ajungerea la serviciu la ora fixată de regulamentele interne, nu este suficient să ne planificăm numai activitatea de a ne deplasa. Există suficiente situații care ne-ar putea face să întârziem (nu vine autobuzul, găsim roata de la mașină dezumflată, ambuteiaje la intersecție etc.), iar aceste evenimente care ne-ar face să nu ne atingem obiectivul trebuie gestionate prin luarea unor măsuri (plecăm mai devreme, ne informăm asupra situației drumurilor sau asupra stării vremii, alegem o rută ocolitoare, dar mai liberă etc.)³⁰.

Noțiunea de risc diferă în funcție de domeniile de aplicare și diverse discipline științifice³¹. Solon, unul din cei „șapte înțelepți” ai Greciei Antice, este considerat primul autor care a menționat riscul în lucrările sale: *riscul există pretutindeni, în orice acțiune pe care o întreprindem și nimeni nu știe când își face apariția; când cineva încearcă să acționeze în mod eficient, este posibil să eșueze în estimarea anumitor acțiuni și cade în mare și sumbru ruină, dar altul, care acționează ineficient, un Zeu îi dă noroc în tot și scapă de nebunia lui*³². Era modernă aduce schimbări în ceea ce privește conceptul de risc: revoluția industrială, îmbunătățirea proceselor de producție și apariția disciplinei statistice au contribuit la dezvoltarea ideii că riscul este o consecință a comportamentului uman și exclude orice destin sau noroc din definiția riscului³³; în acest context, riscul devine un element care se poate calcula fiind o consecință a activităților efectuate. Perioada contemporană exclude elementele pozitive din structura riscului și este asociat doar cu pericol, hazard, pierderi, amenințări. În acest context, autorii Lupton și Tulloch susțin că riscul înseamnă a trăi cu frică, anxietate și vulnerabilitate³⁴. Actualmente, atunci când este vorba de protecția

³⁰ Unitatea centrală de armonizare a sistemelor de management financiar și control metodologie de implementare a standardului de control intern „managementul riscurilor”. Ministerul Finanțelor Publice, Unitatea centrală de armonizare a sistemelor de management financiar și control, Chișinău, ianuarie 2007, p.2 http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/manuale/METOD_IMPLEMENTARE_RISC.pdf.

³¹ Bradbury J. A. The Policy Implications of Differing Concepts of Risk. In: Science, Technology, and Human Values, 1989, vol. 14, nr. 4. <http://sth.sagepub.com/content/14/4/380.abstract>.

³² Nichita E. M. Managementul riscului în domeniul serviciilor profesionale de contabilitate. București: Editura ASE, 2015, pp. 9-10..

³³ Lupton D. Risk. Second edition. London: Routledge, 2013, p.7.

³⁴ Lupton D., Tulloch J. Life would be pretty dull without risk': Voluntary risk-taking and its pleasures. In: Health, Risk & Society, 2002, vol. 4, issue 2, p. 115.

populației sau la domeniul securității naționale se impune înțelesul tehnic al riscului din perspectiva științelor ingineresti și naturale³⁵. Pentru noi este important faptul că riscul este definit ca un produs al probabilității de apariție a unui eveniment și prejudiciul/dauna la care este de așteptat³⁶.

În ultimele trei decenii cercetările privind conceptul *risc* au fost axate pe dezvoltarea metodelor și procedurilor de analiză și *management al riscurilor*. Astfel, analiza riscurilor și a pericolelor are sarcina de a identifica pericolele pertinente, prin urmare, să evalueze și să compare riscurile rezultate, bazându-se pe probabilitatea apariției și gradualitatea consecințelor asupra securității naționale. Această sarcină face parte din *procesul de management al riscului*. Referindu-ne în special la contextul *securității naționale*, probabilitatea de apariție se referă la frecvența cu care, de exemplu, un eveniment survine/se produce într-un anumit interval de timp, pe când amploarea daunelor prezintă prejudiciile la care putem să ne așteptăm în anumite domenii ale sectorului de securitate. Aceasta permite identificarea reală a obiectului care urmează a fi protejat (aici putem să ne referim atât la persoane, cât și la bunuri – clădiri, infrastructura etc.).

Managementul riscurilor este o bună practică preluată din domeniul privat și adoptată la nivelul mai multor state ale Uniunii Europene (UE) și nu numai, ca și componentă de bază în activitatea derulată de către entitățile publice, inclusiv cele din sectorul de securitate și apărare. De exemplu, problematica gestionării securității frontaliere constituie unul dintre subiectele de importanță majoră pe agenda relațiilor dintre Republica Moldova și UE. Asigurarea sinergiei între dezvoltarea conceptelor de management integrat al frontierelor la nivelul UE și Republica Moldova a condiționat adoptarea unor strategii la nivel național privind managementul integrat al frontierei de stat, asigurându-se nu numai consolidare a proceselor de gestiune integrată a situației frontaliere la nivel de țară, dar și identificarea anumitor riscuri care necesită implicare majoră din partea autorităților naționale relevante, pentru a asigura o politică pro-activă de abordare a acestora pe termen scurt și mediu³⁷.

³⁵ Bründl M. et al. The risk concept and its application in natural hazard risk management in Switzerland. În: Natural Hazards and Earth System Sciences, 2009, nr. 9, pp. 801-813.

³⁶ Bara C. Analyses des risques et des dangers et protection de la population. Une étude sur les travaux en cours dans les cantons. L'Office fédéral de la protection de la population. Zürich: Center for Security Studies, 2011, p. 14.

³⁷ Proiectul Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei naționale de management integrat al frontierei de stat pentru perioada 2018-2023 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea acesteia. <http://particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=5549>

Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale

În acest cadru, *managementul riscurilor* reprezintă un proces complex de identificare, analiză și răspuns la posibile riscuri ale unei entități publice, printr-o abordare științifică, care utilizează resurse materiale, financiare și umane pentru atingerea obiectivelor, vizând reducerea expunerii la pierderi. Astfel, controlul intern este asociat direct cu managementul riscurilor, deoarece, prin măsurile luate, se asigură, în mod rezonabil, un cadru funcțional ce permite entității publice să își atingă obiectivele³⁸. Această abordare se referă mai curând la cultura organizațională a unei instituții, însă metodologia de implementare a standardului de control intern referitor la *managementul riscurilor* într-un cadru unitar de abordare a conceptelor specifice unui astfel de management permite înțelegerea unei atenții deosebite ce trebuie acordată atitudinii față de risc. O astfel de abordare evidențiază cuvântul-cheie al managementului proactiv al sectorului de securitate, precum este termenul *sistematic*. Printr-o abordare riguroasă și constantă la nivel național dar prin implicarea structurilor din sectorul de securitate, se poate ajunge la identificarea unor măsuri de control a riscurilor și reducerea factorilor de risc.

Managementul riscurilor de securitate implică, de regulă, identificarea vulnerabilităților, evaluarea potențialilor riscuri, creând un plan de management al riscurilor, precum și implementarea prevenției sau măsurilor de protecție. În procesul de evaluare a riscurilor este foarte important de conștientizat limitele modelelor de analiză a riscurilor. Astfel, nu demult, a devenit populară evaluarea riscurilor din perspectiva fenomenului *lebăda neagră*, care presupune niște evenimente foarte puțin probabile și care pot apărea în situații rare, dar care au impacturi masive asupra unui stat / unei societăți. Dezastrul de la Fukushima din martie 2011, provocat de o combinație mortală de cutremur puternic la mare și ca rezultat tsunami, așa cum am menționat anterior, este un exemplu de acest fenomen. Căderea reactorului care a urmat a fost un rezultat pe care unii specialiști susțin că s-ar fi putut (și ar fi trebuit) împiedicat cu o planificare mai bună³⁹.

În ultimii ani, literatura de specialitate din diferite domenii, fie finanțe sau securitate, s-a concentrat pe analiza evenimentelor de tip *lebăda neagră* în relație cu managementul riscului și procesul de luare a deciziilor în mediul de securitate incert. Un element important este abilitatea instrumentelor de măsurare a riscului și teoria probabilităților de a surprinde cât mai bine

³⁸ Metodologie de management al riscurilor, p. 6. <https://sgg.gov.ro/new/wp-content/uploads/2018/07/Methodologia-de-management-al-riscurilor-2018.pdf>

³⁹ Ferguson R. The Science of Managing Black Swans. <https://sloanreview.mit.edu/article/the-science-of-managing-black-swans/>

conținutul unui astfel de eveniment. Metafora *lebăda neagră* ilustrează ideea de eveniment foarte puțin probabil și cu consecințe greu de estimat.

Conceptul de *lebăda neagră* a fost introdus de poetul roman Iuvenal (c. 60 – c. 130/140 d. Hr.), care a scris în *Satirele* sale că *un om bun este ca o pasăre rară și extraordinară pe pământ, ca o lebădă neagră*, dar cu înțeles ironic. Expresia folosită de Iuvenal a devenit foarte cunoscută în sec. al XVI-lea în Marea Britanie, reprezentând un lucru imposibil de realizat; până în acel moment, în lume nu se văzuse decât lebede albe. Aristotel a utilizat termenul de *lebădă albă* ca un exemplu de relații necesare și *lebădă neagră* ca improbabilă; acest exemplu poate fi folosit pentru a demonstra atât raționamentul deductiv, cât și cel inductiv. Cu toate acestea, nici ca formă de raționament nu este infailibilă, deoarece în termenii raționamentului inductiv avem nevoie de un argument pentru a sprijini o concluzie, dar nu o asigură, și, în mod similar, în raționamentul deductiv (un argument este dependent de adevărul intrinsec al ideii sale). O premisă falsă va conduce la un rezultat fals; limita că *toate lebedele sunt albe* a fost bazată mai mult pe limita experienței (toată lumea văzuse, zise sau citise numai despre lebede albe). În acest context, al lipsei de cunoaștere, Hume (sec. XVIII) contrazice raționamentul inductiv, pentru că se bazează pe limitele cunoașterii științifice⁴⁰.

În cadrul comunității științifice, atenția asupra metaforei și conceptului de *lebăda neagră* a fost asigurată de Nassib Taleb în lucrarea sa *The Black Swan*⁴¹. Taleb a fost și el inspirat de faptul că până la descoperirea Australiei toată lumea a fost convinsă că nu există decât lebede albe, dar în 1697, o expediție olandeză în vestul Australiei a descoperit lebede negre, iar conceptul de *black swan* s-a dezvoltat ca fiind un fenomen extrem de rar (o raritate), dar care, mai târziu, poate fi infirmat: o eroare logică, adică dacă nu se știe despre un lucru ceva, înseamnă că nu există. Astfel, el definește evenimentul sau fenomenul de tip *lebădă neagră* având la bază următoarele trei caracteristici: (I) se află în afara domeniului de așteptări obișnuite (o *depășire* – trecere peste o anumită limită), pentru că nimic din trecut nu indică, în mod convingător, posibilitatea de a se întâmpla; (II) produce un impact extrem de important, semnificativ; (III) în pofida naturii sale excesive sau în ciuda faptului că nu s-a mai întâm-

⁴⁰ Nichita E. M. Managementul riscului în domeniul serviciilor profesionale de contabilitate. București: Editura ASE, 2015, p. 27.

⁴¹ A se vedea: Taleb N. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Random House Publishing Group, 2007; Taleb N. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Second Edition with a new section: On Robustness and Fragility, Random House Trade Paperbacks, 2010.

plat, natura umană poate inventa o explicație pentru apariția sa, făcându-l inteligibil și predictibil⁴².

Ulterior au fost sugerate și alte definiții ale fenomenului de lebădă neagră. Autorul Aven, referindu-se la modalitățile de gestionare a riscului, prezintă *lebăda neagră* precum un eveniment extrem de surprinzător⁴³ și împreună cu B. S. Krohn⁴⁴ identifică trei tipuri principale ale fenomenului *lebăda neagră*:

(I) Evenimente care au fost complet necunoscute în mediul științific (*unknown unknowns* / necunoașterea necunoscutelor – cele pe care nu știm că nu le știm). În acest sens, un exemplu se referă la efectele medicamentului de talidomidă. Primele testări ale preparatului asupra șoarecilor au arătat efecte pozitive și s-a permis administrarea acestuia femeilor însărcinate și care alăptează. Medicamentul a fost început să fie produs și utilizat în anul 1957, iar în 1958 de acum 45 de țări îl produceau și îl realizau cu 37 de denumiri diferite, dar fără nicio testare suplimentară. În scurt timp s-a înregistrat un număr mare de noi-născuți cu malformații ale membrilor într-o formă neobișnuită, unii medici chiar au considerat că este vorba de o epidemie (în perioada anilor 1956-1962 s-au născut în jur de 12000 de astfel de copii numiți *talidomideni*)⁴⁵. *Lebăda neagră*, în acest caz, se referă nu numai la efectele extreme care au apărut într-un domeniu testat și aparent controlat, dar nimeni n-a cunoscut că încă în 1956 deja se născuse un copil cu malformații ca urmare a administrării acestui preparat (femeia însărcinată a primit medicamentul de la soțul său pentru a trata toxicoza, când medicamentul încă nu era în producere). Cunoașterea acestui caz privind efectele *talidomidei* asupra femeilor însărcinate ar fi permis prevenirea efectelor extreme, dar nici familia care a suferit nu știa că este din cauza medicamentului administrat căci erau siguri că tratează toxicoza.

(II) Evenimente care nu sunt pe lista evenimentelor cunoscute din perspectiva celor care au efectuat o analiză a riscurilor (sau a altui actor), dar cunoscute altora (cunoscute necunoscute - la alții sau noi cunoaștem că există lucruri care ne sunt necunoscute). Acest tip de evenimente, de regulă, nu sunt capturate de evaluările relevante ale riscului, fie pentru că nu sunt cunoscute, fie că nu a fost

⁴² Aven T. On the meaning of a black swan in a risk context. În: Safety Science, 2013, vol. 57, pp. 44-51.

⁴³ A se vedea: Aven T. Implications of black swans to the foundations and practice of risk assessment and management. În: Reliability Engineering and System Safety, February 2015, vol. 134, pp. 83-91; Aven T. On how to deal with deep uncertainties in a risk assessment and management context. În: Risk Analysis, 2013, vol. 33, nr. 12, pp. 2082-2091.

⁴⁴ Aven T., Krohn B. S. A new perspective on how to understand, assess and manage risk and the unforeseen. In: Reliability Engineering and System Safety, Vol. 121, January 2014, pp. 1-10.

⁴⁵ Smithells R. W., Newman C. G. H. Recognition of thalidomide defects. <https://thalidomide.ca/wp-content/uploads/2017/12/Smithells-1992-recognition-thalidomide-defects.pdf>

efectuată o examinare suficient de amănunțită. Astfel, dacă ar fi fost efectuată o analiză mai detaliată a riscului, evenimentul ar fi putut fi identificat. Atacul din 11 septembrie 2001 este un exemplu bun al acestui tip de lebădă neagră.

(III) Evenimente din lista evenimentelor cunoscute în analiza riscului, dar sunt neglijate din perspectiva probabilității de apariție și, astfel, nu se crede că pot apărea⁴⁶. Atare de evenimente sunt cunoscute, dar sunt considerate atât de puțin probabile că acestea sunt ignorate – nu se crede că acestea pot apărea brusc, iar măsurile de precauție nu sunt puse în aplicare. Un exemplu este faptul că apare o erupție vulcanică subacvatică în Oceanul Atlantic, ducând la un tsunami care afectează, de exemplu, Norvegia. Evenimentele se află pe lista pericolelor și a surselor de risc, dar apoi sunt eliminate deoarece probabilitatea lor este considerată ca fiind neglijabilă. Apariția lor va fi o surpriză. Tsunamiul care a distrus instalația nucleară de la Fukushima Daiichi a fost eliminat în mod similar din liste, datorită aprecierii probabilității neglijabile.

Astfel, expresia *lebădă neagră* este folosit pentru a exprima oricare dintre aceste tipuri de evenimente, presupunând în mod tacit că are un impact extrem.

Din punct de vedere filosofic, principala problemă legată de evenimentele rare este dată de faptul că nu au existat în trecut și solicită aplicarea teoriei extrapolării, care, de asemenea, depinde de teoria probabilităților (în acest caz fiind extrem de mică). În același timp, riscul abordat din perspectiva *probabilității* sau perceput ca *surpriză* evidențiază legătura dintre evenimentele de tip *lebădă neagră* și *risc* în termeni de analiză științifică. Cu atât mai mult autorul, Althaus care a continuat să dezvolte fenomenul de *lebădă neagră* din perspectiva evaluării factorilor de risc, consideră riscul o componentă prezentă în orice domeniu / știință⁴⁷:

Tabelul 1. Riscul în diverse științe

Știință	Perspective-cheie ale riscului	Soluții
Științe inginerești, matematică	Element ce poate fi calculat	Calcul
Fizică, biologie, medicină	Realitate obiectivă	Principii, calcul
Științe juridice	Greșeală	Reguli, norme
Istorie, științe umaniste	Romane, povestiri	Narațiune
Religie	Destin	Revelație
Filosofie	Concept controversat, ce trebuie dezbătut	Înțelepciune
Contabilitate	Prudență	Ajustări, provizioane

⁴⁶ A se vedea: Aven T., Krohn B. S. Op. cit., p. 3.

⁴⁷ Nichita E. M. Op. cit., p. 4.

Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale

În acest cadru, în evaluarea și gestionarea riscului de tip *lebedă neagră* se recomandă abordări diferite, în același timp acest tip de risc, indiferent de domeniu, poate fi evitat printr-un mix de abilități și capacități precum vigilență, detectarea rapidă și răspunsul rapid. În domeniul securității naționale, *sistemul de avertizare timpurie* poate fi privită ca o formă de evaluare a riscurilor de tip *lebedă neagră*, deoarece practic este unica modalitate de analiză a efectelor riscului și incertitudinii. Cu atât mai mult, evaluarea riscului are limitele sale, atunci când cunoștințele de bază nu sunt suficiente, trebuie să ne bazăm pe ipoteze și presupuneri, și respectiv putem acționa prea lent (sau prea repede). Un exemplu în acest sens poate fi situația epidemică Sindromul Imunodeficienței Umane Dobândite (SIDA). Acest sindrom a fost detectat în Statele Unite de către Centrul pentru Controlul Bolilor în 1981 și având în vedere faptul că aceasta se răspândise, probabil, de zeci de ani, răspunsul a fost destul de lent⁴⁸.

În același timp, în dependență de specificul/tipul evenimentului de tip *lebedă neagră*, se aplică două alte abordări: *analiza adaptivă a riscului* și *analiza robustă*. Analiza adaptivă se bazează pe recunoașterea faptului că una dintre cele mai bune decizii nu poate fi luată, ci mai degrabă o serie de alternative ar trebui urmărite în dinamică pentru a obține informații și cunoștințe despre efectele diferitelor acțiuni. La un nivel superior, procesul de bază este simplu: se alege o acțiune bazată pe considerente generale ale riscului și alte aspecte, se monitorizează efectul și se ajustează acțiunea pe baza rezultatelor monitorizate⁴⁹. De exemplu, în Ucraina, raionul Vinnița, localitatea Kalinovka este un depozit de muniție care corespunde cu suprafața celui de la Colbasna (aflat pe malul stâng al râului Nistru și sub jurisdicția regimului de la Tiraspol). La data de 26 august 2017 la depozitul respectiv s-a început detonarea munițiilor artileristice, din cauza incendiului raza de împrăștiere a schijelor a fost de aproximativ 20 km, în raza de 50 km a fost închis spațiul aerian. Cu toate că incendiul a afectat doar 10% din suprafața depozitului, în timpul stingerii incendiului au lucrat aproximativ 1 200 de oameni profesioniști în domeniu și 150 de echipament tehnic special, inclusiv și militar. Pentru restabilirea căilor inginereste de electricitate și conductelor de gaz este nevoie de specialiști din

⁴⁸ Paté-Cornell E. On black swans and perfect storms: risk analysis and management when statistics are not enough. In: Risk Analysis, November 2012, vol. 32, nr. 11, pp. 1823-1833.

⁴⁹ Linkov I., Satterstrom F., Kiker G. ș. a. From comparative risk assessment to multi-criteria decision analysis and adaptive management: Recent developments and applications. In: Environment International, 2006, nr. 32, 1072-1093.

domeniul respectiv. Dacă se va examina o eventuală explozie a depozitului de muniții de la Colbasna, dintr-o perspectivă de tip *lebăda neagră*, atunci s-ar acorda mai multă atenție probabilității acestui eveniment, căci urmările ar avea un impact major nu numai asupra securității naționale a Republicii Moldova, dar și la adresa securității regionale.

În acest context, ideea centrală este că, deoarece incertitudinea este omniprezentă, o alegere optimă de management al riscului nu este posibilă; mai curând avem o serie de alternative de decizii adesea concurente, pe care le urmărim în dinamică pentru a obține informații și cunoștințe despre sistem și despre efectele diferitelor direcții de acțiune. În acest fel s-ar putea să evităm și *lebăda neagră*.

În sistemele non-triviale vor apărea surprize, iar apoi trebuie să putem asimila și analiza informațiile relevante și să luăm măsuri adecvate. Însă informația poate fi foarte haotică și insuficientă, atunci putem aplica analiza robustă, care este destul de dificil de realizat în practică, deoarece o strategie de management robust presupune diversificarea investițiilor în infrastructura care asigură securitatea (de exemplu, în modernizarea depozitelor de păstrare a armelor periculoase, asigurarea cu tehnologii de comunicare protejate sau construcția drumurilor)⁵⁰. Astfel, se poate asigura așa-numite sisteme de absorbție a riscurilor rezistente la surprizele de tip *lebăda neagră*. Iar *reziliența* se manifestă ca o strategie de protecție împotriva evenimentelor neprevăzute sau de neconceput⁵¹. Actualmente, *reziliența* a devenit un domeniu important pentru înțelegerea și gestionarea securității în sistemele sociotehnice.

O astfel de analiză a riscurilor poate facilita conștientizarea probabilității apariției evenimentelor specifice. Reieșind din tipologia riscurilor și amenințărilor prezentate anterior, putem presupune că sistemul actual de management al riscurilor este unul standard, dar se poate dovedi că are caracteristici speciale, de exemplu, fiind extrem de sensibil la anumite pericole specifice. Respectiv, abordarea de tip *lebăda neagră* în analiza și evaluarea riscurilor asigură o gândire preventivă. Ea generează un proces care caută măsuri de reducere a riscului și de evitare a producerii evenimentului - în ciuda faptului că probabilitatea apreciată este foarte scăzută.

⁵⁰Joshi N. N., Lambert J. H. Diversification of engineering infrastructure investments for emergent and unknown non-systematic risks. In: Journal of Risk Research, 2011, vol. 14, nr. 4, pp. 717-733.

⁵¹Aven T., Renn O. Risk management and risk governance. Concepts, Guidelines and Applications. London: Springer Verlag, 2010, p. 11.

Concluzii

Implicațiile vulnerabilităților, riscurilor și amenințărilor sunt diferite pentru state pentru că impactul și efectele pe care diverse amenințări le urmăresc sunt inegale. Riscurile de tip *soft*, de exemplu, sunt considerate a fi tot mai importante pentru securitatea regională, aceasta este determinată de faptul că nici o țară nu este capabilă să asigure de una singură soluții pentru problemele complexe cu care se confruntă. Iar amenințările convenționale de tip *hard* ar putea să aibă consecințe directe, mai ales dacă acestea implică mijloace militare. Astăzi, efectele unor asemenea acțiuni pot fi și indirecte. De exemplu, atacul asupra unei infrastructuri deosebit de importante poate produce efecte în lanț pentru alte infrastructuri economice ale unei țări, provocând prăbușirea sau scoaterea din uz (sisteme naționale energetice) sau distrugerea unor elemente vitale pentru funcționarea unei comunități naționale moderne. Astfel, riscurile și amenințările la adresa securității naționale reprezintă în sine un atentat la adresa intereselor din toate sferele vitale ale statului, care pot fi ascunse în afara și în interiorul statului, iar clasificarea lor ne permite să analizăm securitatea națională ținând cont de problemele specifice ale statului.

Actualmente crește interesul mediului academic și al societății civile pentru analiza factorilor de risc la adresa securității naționale a Republicii Moldova. Cu toate acestea, în cadrul politicii naționale de securitate există deficiențe în ceea ce privește prioritizarea riscurilor și amenințărilor. Ca urmare, putem constata, pe de o parte, existența unui deficit de claritate în documentele conceptuale și strategice în materie de securitate națională, care scoate în evidență: (1) lipsa unei abordări integrate a viziunii strategice la nivel național, (2) lipsa unei decizii comune în domeniul vectorului de dezvoltare și (3) lipsa preocupărilor pentru securitatea națională atât la nivelul societății, cât și la nivelul factorilor de decizie și al elitei politice. Procesul de management al riscurilor este mai puțin abordat la nivel național, iar preocupările de management al riscurilor la nivel sectorial sau instituțional au o dimensiune standard și practic lipsește abordarea din perspectiva previzibilității sau apariției unui eveniment surpriză de tip *lebedă neagră*.

Deși nu există o definiție unică a riscului în literatura de specialitate, acesta este prezentat în majoritatea cazurilor în raport cu instabilitatea efectelor așteptate, respectiv posibilitatea ca rezultatele obținute să fie diferite de cele preconizate. Ultimele cercetări ne sugerează că prin exploatarea mai multor tipuri de date managerii pot ajuta la prevenirea (sau cel puțin) pagubelor legate

de evenimentele de tip *lebedă neagră* și alte situații cu risc major. În mediul actual de securitate, instituțiile din sectorul de securitate trebuie să se bazeze nu numai pe experiența de management și pe intuiție, dar și pe date integrate pentru a identifica riscurile potențiale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Albu N. Influența factorului geopolitic asupra securității naționale a Republicii Moldova. Conferință Internațională, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, 24-25 mai 2014, pp. 463-472.
2. Aven T. Implications of black swans to the foundations and practice of risk assessment and management. În: Reliability Engineering and System Safety, February 2015, vol. 134, pp. 83-91.
3. Aven T. On the meaning of a black swan in a risk context. În: Safety Science, 2013, vol. 57, pp. 44-51.
4. Aven T., Krohn B. S. A new perspective on how to understand, assess and manage risk and the unforeseen. In: Reliability Engineering and System Safety, Vol. 121, January 2014, pp. 1-10.
5. Bara C. Analyses des risques et des dangers et protection de la population. Une étude sur les travaux en cours dans les cantons. L'Office fédéral de la protection de la population. Zürich: Center for Security Studies, 2011.
6. Beck U. La société du risque: sur la voi d'une autre modernité. Paris: Flammarion, 2003.
7. Brauch H. G. Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks. În: Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security. Volume 5, the serie Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace. Berlin: Springer, 2011, pp. 61-106.
8. Bründl M. et al. The risk concept and its application in natural hazard risk management in Switzerland. În: Natural Hazards and Earth System Sciences, 2009, No 9, pp. 801-813.
9. Experiența estoniană în prevenirea situațiilor de risc. <http://dse.md/ro/communicate/experien%C8%9Ba-estonian%C4%83-%C3%AEn-prevenirea-situa%C8%9Biilor-de-risc-foto-de-spc-se>
10. Ferguson R. The Science of Managing Black Swans. <https://sloanreview.mit.edu/article/the-science-of-managing-black-swans/>
11. Joshi N. N., Lambert J. H. Diversification of engineering infrastructure investments for emergent and unknown non-systematic risks. In: Journal of Risk Research, 2011, Vol. 14, No 4, pp. 717-733.
12. Juc V., Varzari V. Fundamentarea și diversificarea conceptului de securitate. În: Administrarea Publică, 2012, nr. 1, pp. 132-140.

Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale

13. Linkov I., Satterstrom F., Kiker G. ș. a. From comparative risk assessment to multi-criteria decision analysis and adaptive management: Recent developments and applications. In: Environment International, 2006, No. 32, 1072-1093.
14. Lupton D. Risk. Second edition. London: Routledge, 2013.
15. Metodologie de management al riscurilor. <https://sgg.gov.ro/new/wp-content/uploads/2018/07/Metodologia-de-management-al-riscurilor-2018.pdf>
16. Nichita E. M. Managementul riscului în domeniul serviciilor profesionale de contabilitate. București: Editura ASE, 2015.
17. Paté-Cornell E. On black swans and perfect storms: risk analysis and management when statistics are not enough. In: Risk Analysis, November 2012, vol. 32 , No 11, pp. 1823-1833.
18. Taleb N. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. Random House Publishing Group, 2007.
19. Taleb N. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. Second Edition with a new section: On Robustness and Fragility, Random House Trade Paperbacks, 2010. 444 p.
20. Ullman R. Redefining Security. În: International Security, 1983, Vol. 8, No 1, pp. 129-153.
21. Wolfers A. Discord and Collaboration: Essays on International Politics. Baltimor: Jons Hopkins University Press, 1965.
22. Zulean M., Ghica L. Al. (coord.). Politica de Securitate Națională. Iași: Editura Polirom, 2007.

Natalia ALBU,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar

5.4. FACTORUL GEOPOLITIC ÎN INTERACȚIUNEA DINTRE SECURITATEA NAȚIONALĂ ȘI CEA INTERNAȚIONALĂ: REPERCUSIUNI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

5.4. THE GEOPOLITIC FACTOR IN THE INTERACTION BETWEEN NATIONAL AND INTERNATIONAL SECURITY: THE CONSEQUENCES FOR REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary

This research aims to globally analyze the impact of the geopolitical factor on the process of national and international security. The omission or the neglect of this factor does not lead to its disappearance; the influence factors including geopolitical influence have an objective character existing regardless of political leaders' will or whole society's will. The acceptance and knowledge of the influence factors upon national and international security allows their management and extraction of maximum benefits for the national state.

The study presents the world politics where the members find themselves partially unable for security, old tools and mechanisms to ensure internal security and regional concentration are ineffective. Liberalization and increased interstate cooperation in all social and political spheres lead involuntarily to the interdependence of Member's security systems. States through acts of will give up to some classical state powers to ensure national and regional security. Regionalization processes attract national states in an interdependent security system in which security problems can not be separated by state borders. Security threats are common for a group of countries or region, and therefore actions designed to prevent and combat these threats must be shared. Each state decides the format of a global partnership in this regard by including plenary political-military structure or establish a special relationship with one of these organizations.

For Moldova, conflicts and tension between the two great powers is an opportunity, as long as they are focused upon their common mega problem, the state may strengthen the situation concerning its international relations. Moldova is located at the confluence of three politico-geographical regions: Central, Eastern and South-Eastern Europe. As a result, the Moldovan State assumes the status of a buffer state on the European continent between two structures competing in the politico-military, and economic and financial field; political and diplomatic skillful management of Moldovan institutions will have tangible effects.

Securitatea ca fenomen și proces este o prioritate pentru politica internă și externă a fiecărui stat. Între securitatea internă a statului și securitatea mondială există o permanentă interdependență și interacțiune, rezultatul căruia este stabilitatea și dezvoltarea actorilor statali. Conceptele și teoriile domeniului de securitate sunt aplicabile atât la nivel național, cât și internațional. Pacea ca element

cheie a securității, ar trebui definită ca fiind o stare mai mult decât lipsa războiului, lipsă care nu garantează că conflictul nu va apărea sau reapărea. Immanuel Kant afirma că semnarea unui tratat de pace dintre marile puteri europene în secolele XVI-XVII doar aranja scena pentru războiul următor¹. Lucru care sa schimbat ca formă în zilele noastre, dar nu și ca esență. Nici absența unui conflict deschis în timpul războiului rece nu poate fi considerat ca pace reală, fiind prezent fenomenul „războiul prin procură”, sau altfel, spus războiul cu mâini străine. Conceptul de pace pozitivă se referă la rezolvarea motivelor ce pot duce la război, pacea analizată nu doar ca armistițiu, dar ca o transformare a relațiilor și percepțiilor dintre state. Statele nu încetează să lupte, acestea identifică alte mijloace sau alți participanți pentru a-și slăbi sau distruge dușmanul.

Definirea statului în termeni weberieni reprezintă totalitatea elementelor politico-instituționale². Prin urmare, securitatea și stabilitatea unui stat este capacitatea și abilitatea unui grup restrâns de persoane de a gestiona o situație de criză într-o perioadă scurtă cu folosirea resurselor minime și cu rezultate maxime. O altă definiție enunță e că statul ar fi o organizație compusă din numeroase agenții conduse și coordonate de autoritatea executivă, care deține autoritatea și capacitatea de a elabora, aproba și implementa reguli, nu mai puțin important este capacitatea de sancțiune a celor care nu respectă aceste reguli. Din această perspectivă, conștientizăm importanța profesionalismului și pregătirii elitelor din cadrul structurilor de stat. Greșeala unei persoane sau a unui grup de oameni se răsfârâge direct asupra întregii comunități. Statul mai este și o idee deținută în comun de către un grup de oameni, este un plan socio-politic și mai puțin organism fizic. Ideea trebuie să fie larg răspândită și înrădăcinată de stat în rândurile populației. Securitatea statului poate fi asigurată atunci când legitimitatea și corectitudinea existenței sale este acceptată de majoritatea populației de pe acest

Ideea de stat

Baza fizică a statului

Exprimarea instituțională a statului

Există cinci grupuri de actori participanți la asigurarea securității mondiale, după cum urmează statele, subgrupurile și organizațiile transnaționale – structuri cu autoritate ierarhică³. Un alt actor poate fi considerat sondajele de opinie

¹ Goldstei J., Pevehouse J. Relații internaționale. Iași: Polirom, 2008, pp. 185-187.

² Buzan B. Popoarele, statele și teama. O nouă agendă pentru studii de securitate internaționale. Ediția a II revăzută și adăugată. Chișinău: Cartier, 2000, p. 70.

³ Rosenau J. Turbulență în politica mondială. O teorie a schimbării și comunicării. București: Academiei Române, 1994, p. 101.

publică și manifestațiile spontane, acțiuni produse prin convergența acțiunilor și orientărilor unui mare număr de oameni în absența unei autorități organizate. Este un public fără lider, mulțimea generează acest lider care de obicei, are caracteristici ca agresivitatea și extremitatea. Nu în ultimul rând, actor participant sunt mișcările, de exemplu, mișcarea pentru pace, ecologistă, feministă. Grupuri masive de oameni care împărtășesc aceleași idealuri și năzuințe indiferent de țara de origine. Interesul sporit privind problematica de securitate este argumentat prin menținerea ca formă și conținut a conflictului dintre actorii politici internaționali. De la începuturi au fost triburi, polisuri, mai apoi structuri cvasi statale, imperii, dar un lucru care le aseamăna era existența conflictelor dintre ele. Ca urmare, cercetătorii, gânditorii și jurnalii își mențin interesul față de procesul de asigurare a securității. Existența statelor cu interese și acțiuni contradictorii generează apariția și menținerea conflictelor, mecanismele de înlăturarea a conflictelor înseamnă înlăturare statului național ca formă socială de existență. Însă apariția unor structuri alternative nu dispariția conflictului. Noile structuri vor avea interes, ceea ce va duce inevitabil la apariția conflictului, zis și confruntare.

Majoritatea statelor dispun de un potențial politic și militar de cât ar avea nevoie pentru a-și asigura securitatea, astfel obținem ecuația conceptului de risc, $Risc = Amenințări - Capabilitate$. Statele monitorizează capacitatea lor de a se implica și învinge un conflict dintre state dar la fel și capacitatea de a-și menține autoritatea pe teritoriul statului. Războiul ca activitate trebuie să fie gândit și pregătit. Siguranța relativă nu este suficientă pentru starea de stabilitate, deci mai puține posibilități de dezvoltare și bunăstare social-economică. Statul per ansamblu și populația în particular doresc încrederea că proprietatea, precum și viața, va fi protejată la ei în țară și în străinătate. Este modul de gândire bazat pe conceptul „egoistii raționali” prioritate avem noi, țara noastră și structura interstatală din care facem parte, dimensiunile securității și securității internaționale din perspectiva statului⁴. Conceptul de securitate este direct legat de noțiunea de interes național, asigurarea securității presupune menținerea frontierelor de stat, integritatea teritorială și apărarea de un eventual atac din partea unui alt stat sau altă structură similară, cum ar fi menținerea independenței și suveranității statului. Existența statelor suverane generează apariția confruntări din cauza inexistenței unui sistem juridic capabil să controleze și să dirijeze rapoartele dintre state. Anarhia juridico-instituțională în sistemul politic internațional dă posibilitate actorilor suverani de a-și aprecia și raționaliza acțiunile politicii lor interne și externe. Existența anarhiei provoacă dezechilibru în sistemul internațional,

⁴ Kolodziej E. Securitatea și relațiile internaționale. Iași: Polirom, 2007, pp. 54-56.

generând necesitatea instituirii unor instrumente de reglementare și gestionare a relațiilor internaționale. Existența dreptului internațional public impune anumite reguli de acțiune pentru state, dar inexistența instrumentelor de sancțiune și stopare a agresiunii dă posibilitate interpretărilor duplicitare a uneia și aceleiași prevederi contractuale.

Posibilitatea apariției confruntării dintre state, care e urmare directă a ciocnirilor de interes a subiecților internaționali în contextul lipsei forței supreme, motivează statele de a-și dezvolta și întreține mijloace proprii de asigurarea a securității⁵. Războiul este mecanismul îndreptățit și necesar de soluționare a diferendelor internaționale în cazul în care toate celelalte mijloace juridice și diplomatice s-au epuizat. După cum afirma Cicero: „Căci ce se poate face împotriva forței, fără de forță”. Politica de securitate națională este un cadru prin care o țară produce securitate pentru state și pentru cetățeni. Politica de securitate se referă la procesul de stabilire a obiectivelor majore ale unui stat, în timp ce strategiile se referă la modalitatea de realizare a acelor obiective. Distincția dintre politica de securitate și cea de apărare este că în primul caz identificarea mecanismelor de asigurare a securității este multidimensională, iar în cel de-al doilea – măsuri de luptă cu un dușman extern folosind mijloace militare⁶. Elaborarea unei politici de securitate sau apărare cuprinde următoarele etape: monitorizarea tendințelor, identificarea factorilor determinanți, dezvoltarea de scenarii, prelucrarea alternativelor, elaborarea unei viziuni, definirea misiunilor, enumerarea instituțiilor, competențele acestora și sfera de activitate, stabilirea obiectivelor strategice, elaborarea unei strategii, set de acțiuni pentru realizarea viziunilor cu alocarea resurselor. Clausewitz considera că victoria armată nu va avea nici un sens atâta timp cât nu va răspunde unor necesități politice ale statului. Nu există o definiție unanim acceptată a securității naționale, fiecare din teoreticieni dând o apreciere aparte problemelor de securitate și metodelor și mecanismelor de soluționare a acestora. Acest lucru depinde evident și de componenta temporală și spațială. Securitatea poate fi definită ca existența încrederii populației că nu vor fi atacați, iar în caz de război statul are capacitatea destule pentru a-i apăra și au posibilitatea de a ieși din acest conflict ca învingători.

Deducem că există două dimensiuni ale securității naționale: prima - cea obiectivă, existența și manifestarea amenințărilor fizice; a doua este subiectivă, referitoare la atitudinea și percepția majorității cetățenilor. În dependență de percepția amenințărilor, există patru stări: insecuritatea, obsesia, falsa securitate,

⁵ Waltz K. Omul, statul și războiul. Iași: Institutul European, 2001, pp. 163-165

⁶ Ghica A. L., Zulean M. Politica de securitate națională. Concept, instituții, procese. Iași: Polirom, 2007, p. 43.

securitatea. Generalizarea acestor reguli acționează cât mai economic pentru a-ți spori capabilitățile, protejează-te împotriva altora acțiuni conform regulilor, acționează astfel încât să conservi numărul de unități esențiale pentru sistem. Statul este principala unitate de organizare politică a populației, acesta în unele cazuri, a fost ales ca instrument de soluționare a problemelor unui grup social dintr-un spațiu în alte condiții ca un mecanism impus. Statul este depozitarul unui monopol al violentei legitime. Dispune de suficiente mijloace violente pentru a arbitra conflictele dintre locuitorii pe teritoriul recunoscut în acest sens. Dispune de un sistem complex alcătuit din armată, servicii speciale, poliție, justiție, care pot soluționa diferendele și litigiile dintre cetățeni, precum și cele dintre cetățeni și stat. În condițiile în care un stat nu dispune de suficiente resurse pentru a asigura securitatea internă și externă a sa, el, ca rezultat al actului de voință sau impus, va intra în alianțe.

Unii autori identifică geopolitica ca geografia politică, alții delimitează aceste două concepte. Există o multitudine de definiții și explicații a geopolitici ca fenomen politic. Astfel, în opinia lui S. Cohen, geopolitica este studiul relației dintre politica internațională de putere și caracteristicile corespunzătoare ale geografiei. Caracteristicile geografice sunt analizate ca factor determinant în politica de forță a statului, prin urmare unele state au predispunerea folosirii în politica lor externă a metodelor *hard*, iar altele *soft*. S. Gray interpretează geopolitica ca relații geografice globale, crearea alianțelor sau blocurilor antagoniste fiind bazate pe apartenența geografică a statelor. Politologul american S. Cohen diviza terra în patru zone din perspectiva geopoliticii: exterioară maritimă care depinde de flota comercială și de porturi; nucleul continental, identificat ca Hinterland; centru discontinuu (sector de coastă); zonele independente din punct de vedere geopolitic⁷. Valorile vestului sunt piața, democrația liberală, individualismul care se bazează pe faptul că societatea de aici a fost una a oamenilor care se deplasau la distanțe mari pe apă. Pe când valorile estului sunt colectivismul, tradiționalismul și conciliul, deoarece se află în nucleul continentului, fiind puțin mobile cu un mod de viață sedimentar. Vestul exortează valorile sale, integrând în societățile apusene elementele civilizaționale occidentale, astfel are loc universalizarea valorilor occidentale.

Relația dintre practica unei politici de putere și mediul geografic sunt explicate prin interesele geografice, deci și geopolitice, pe care un stat îl are într-o regiune sau stat. În opinia lui P. Gallois, studiul relațiilor care există între conduita unei

⁷ Citat: Burian Al. Geopolitica lumii contemporane. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2008, p. 52.

politici de putere pe plan internațional și cadrul geografic în care se exercită este geopolitica. Aplicarea geografiei în afacerile mondiale de către liderii naționali. H. Kissinger considera că geopolitica poate fi percepută ca echilibrul de putere dintre state și controlul exercitat de marile puteri asupra anumitor zone geografice⁸. Coeficientul de presiune pentru caracterizarea relațiilor dintre state este geopolitica, prin urmare procesul decizional în cadrul instituțiilor de profil urmează a fi studiat prin prisma factorului geopolitic. Deciziile se adoptă sub presiunea invizibilă a geopoliticului în baza percepțiilor și predispuerilor factorilor de decizie. Pe plan bilateral, coeficientul de presiune rezidă din mărimea teritorială, numărul populației, potențialul economic, starea de spirit. A. Golopenția afirma că gândirea și acțiunile geopolitice sunt fundamentul politicii statului, care nu ar fi neapărat direct dependent de mărimea și potențialul acestuia. Autorul, fiind originar dintr-un stat cu un potențial redus, promova ideea că puterile medii pot și trebuie să construiască ecuații cu marile puteri pentru a avea beneficii geopolitice în politica mondială. Evoluția raporturilor de forță la nivel planetar și delimitarea sferelor de influență, sau controlul exercitat de marile puteri asupra zonelor vitale a le planetei mai este o explicație a termenului de geopolitică. Geopolitica are și dimensiunea internă care include studiul demografic, integritatea socială, raporturile grupurilor etnice, existența și statutul minorităților naționale, diferențele economico-sociale pe plan național. Cunoașterea și justa apreciere a acestor factori ne permite să apreciem pregătirea unui stat de un eventual conflict sau situație de criză.

Geostrategia este o geopolitică aplicată, într-un cadru concret istoric având un adversar. Aceasta nu este un mecanism de analiză sau de gândire ca în cazul geopoliticii, dar ca instrument de acțiune pentru asigurarea securității naționale, menținerea zonelor de influență. Geostrategia stabilește axele de acțiune în funcție de factorii favorabili sau obstacole existente, prezența și controlarea zonelor bogate în resurse naturale, sau de importanță strategică - militară.

Având la bază principiul geografic, putem separa planeta în centru și periferie, unde centrul este o societate care se află în etapa post industrială din perspectivă economică, iar situația politică este caracterizată de stabilitate și continuitate. Periferia sunt zone în care se produc interminabile transformări, inexistența coeziunii sociale, instabilitate instituțională, degradare socială și economică. Prăpastia dintre cele două constituie linia de demarcare dintre societățile incluse în procesul de globalizare și regiunile dominate. O parte din state se află în zona gri, ce reprezintă o zonă de tampon dintre cele două lumi, dubla periferie și în

⁸ Tămaș S. Geopolitica. O abordare prospectivă. București: Noua Alternativă, 1995, pp. 57- 60.

aceiași timp o poartă intercivilizațională. Pe continentul european există Europa Mediană, constituită din 18 state, amplasate între UE, Federația Rusă, Marea Baltică și Marea Neagră. În interiorul acestei zone s-au creat trei regiuni distincte: Europa Centrală, aflată în proximitatea geografică de UE, care are un impact economic și politico-social major; Europa de Sud-Est, care resimte trecutul istoric al aflării în lagărul socialist, și Europa de Est, aflată sub un puternic impact politico-civilizațional și social-economic rusesc. Republica Moldova este situată la confluența acestor trei regiuni geopolitice⁹, din perspectiva militaro-strategică vecinii noștri nu au planuri de acaparare teritorială, în același timp, perspectiva cultural-civilizațională există un pericol sporit privind identitatea națională și realizarea interesului național. Principala caracteristică a politicii interne și externe a republicii este lupta interminabilă dintre cele două curente integraționiste existente. Prin urmare, sistemul diplomatic moldav trebuie să identifice mecanismele de echilibrare a intereselor contradictorii ale marilor puteri în această regiune.

Americanii conștientizează ca stăpânii lumii, dar dacă liderii concep aceasta atât idenic, cât și material, populația nu percepe beneficiile acestui fenomen. În societate e promovată ideea pământului sfânt și a datoriei sacre prin care americanii au datoriat de a-i ajuta pe toți, indiferent unde s-ar afla și cu ce probleme se confruntă. Prin aceasta, SUA urmărește două interese majore pe termen scurt – păstrarea statutului putere mondială unică și pe termen lung – transformarea puterii americane într-o formă instituționalizată de gestionare globală¹⁰. Condițiile geopolitice favorabile ale SUA în baza inexistenței unui concurent geopolitic veritabil¹¹, atât pe continent, cât și în proximitatea geografică, i-a permis dezvoltarea și consolidarea ca mare putere. Puterea statului reprezintă suma capacităților politice și economice atât ale statului care acționează prin intermediul sistemului său diplomatic sau al sistemului de apărare, cât și a companiilor private sau a persoanelor fizice care se identifică cu politica și interesele acestui stat. Realizarea scopurilor geopolitice pot fi camuflate sub scopuri nobile de promovare a drepturilor omului, democrației sau luptei cu regimurile autoritare. Însă aceasta va fi calificată politic de alte state ca neo-colonialism, celelalte mari puteri întreprinzând tot posibilul ca să stopeze sau să diminueze aceste acțiuni. Promovarea ideii despre datoria sacră de a democratiza restul lumii este un paravan după care se află interesele geopolitice.

Retragerea SUA din Europa ar permite statelor UE să dezvolte capacități de apărare, existența unui aliat hegemon predispune statele europene la un compor-

⁹ Serebrian O. Despre geopolitică. Chișinău: Cartier, 2009, p. 73-75.

¹⁰ Brzezinski Z. Marea tabelă de șah. Supremația americană și impreativele sale geostrategice. București: Univers Enciclopedic, 2000, pp. 52-55.

¹¹ Lacoste Y. Geopolitique. La longue histoire d'aujourd'hui. Paris: Larousse, 2000, p. 34.

tament parazitar în domeniul politicilor de securitate. Construirea sistemului de securitate pe continent cu includerea statelor membre ale UE și a statelor candidate și a proximității geografice ar permite crearea sistemului de apărare autentic european. Interdependența economică pe continentul european ca factor de diminuare a riscurilor de securitate clasică urmează a fi promovată în crearea rețelilor interdependente în UE. Există viziuni alternative privind asigurarea securității comunitare din perspectiva geostrategică, dar și a capacităților instituționale și bugetare. Ciocnirea conceptuală dintre reprezentanții paradigmelor politice se focusează pe trei aspecte – cheie: folosirea forței în combaterea riscurilor de securitate, drepturile omului analizate prin prisma implicării autorităților competente în domeniul de forță în viața publică și justiția distributivă în contextul metamorfozelor societății, care se transformă în structuri multietnice, religioase și culturale. Reprezentanții acestor curente promovează viziunile și conceptele împărtășite în cadrul instituțiilor comunitare, prin urmare, procesul decizional este influențat de viziunile liderilor aflați la conducere.

Politica externă este instrumentul de soluționare a problemelor statului¹², astfel, hegemonia unui stat motivează politica externă a celorlalte state să se unifice. Exploatarea factorului extern este folosită în rezolvarea problemelor interne, în cazul statelor mici - prin identificarea de suzerani, iar în cazul statelor mari - a teritoriilor pentru prezență. Inițierea și menținerea unui conflict armat peste granițele țării dă posibilitatea elitelor politice să deplaseze atenția societății de la problemele interne. Mass-media se va concentra în comunicatele sale expres asupra derulării conflictului. Victoriile de pe un segment al teatrului de luptă vor fi calificate ca succese generale ale guvernării și statului. Este o politică clasică imperială care stabilește prioritatea politică externă și nu cea internă. Această formulă este folosită adesea de marile state în preajma alegerilor sau în situații de criză. Politologul american Huntington argumenta că anarhia mondială se poate depăși prin recunoașterea din partea celorlalte state a supremației SUA. Începutul anilor '90 ai sec. XX a fost caracterizat prin crearea unui vid de putere la nivel mondial rezultat după implozia URSS, celelalte mari puteri fiind în incapacitate de a crea concurență SUA. Astfel, elitele politice, dar și cele intelectuale au început promovarea ideii despre necesitatea recunoașterii hegemoniei americane ca factor capabil să mențină stabilitatea și pacea în lume. Violența interstatală e posibil de controlat în condițiile existenței unei supraputeri, dacă aceasta la moment nu poate fi de natură suprastatală sau interguvernamentală, varianta de compromis este recunoașterea rolului de lider a unui stat capabil și competent în gestionarea securității mondiale. Marea luptă este pentru controlul spațiului de

¹² Гаджиев К. Геополитика. Москва: Юрайт, 2011, pp. 58-60.

mijloc – Eurasia, un platou constituit dintr-un grup de state incapabile să coaguleze într-o structură suprastatală capabilă să concureze cu dușmanii geopolitici. Spațiul dat se întinde de la Lisabona la Vladivostok, cu o linie de demarcare de natură civilizațională și economică la granița de est a UE. Heartland-ul reprezintă zona de interes major, acesta deschide posibilitatea controlului Eurasiei și Africii, având ca element cheie - Europa de Est. Alierea acestui spațiu este posibil ipotetic în condițiile existenței unui pericol comun, parvenit din partea unui stat sau grup de state, unui izvor comun de insecuritate sau, vorbind futurologic, în lupta cu un dușman extra-global. Resursele disponibile în acest spațiu sunt un izvor de dezvoltare, dar în același timp și un element de atracție pentru celelalte mari puteri. Statele eurasiatice sunt dinamice din punct de vedere geostrategic, ceea ce acordă posibilitatea racolării lor dintr-o structura supra statală în alta, fiind amplasate în zona gri. Instrumentul de bază al intervențiilor în cadrul statului este controlarea economiei acestuia și acostarea elitelor statului.

Rusia este o putere importantă în această regiune, simpla sa prezență are impact asupra politicii interne și externe a statelor din fosta Uniune Sovietică. Rusia a fost capabilă să mențină și să dezvolte instrumente și mecanisme de control ale statelor din proximitatea geografică, conflictele înghețate fiind cel mai elocvent și puternic instrument de control. Lipsa resurselor energetice, precum și a alternativelor de procurare a acestora, acordă posibilitate statului rus să folosească rezervele sale de hidrocarburi ca instrument geopolitic în luptele la nivel regional. Un factor nu mai puțin important este prezenta comunităților ruso lingve, protejarea și susținerea acestor grupe este una din prioritățile politicii externe ruse. Prin intermediul grupurilor lingvistice se menține și se dezvoltă legăturile culturale și civilizaționale. Urmează să menționăm factorul religios și apartenența la aceeași biserică. Planurile bazate pe panidei (pan-gândire)¹³ de sunt vehiculate deschis de clasa politică rusă, care dorește a avea ca finalitate reconstrucția sub

¹³ Notă: Haushofer a dezvoltat acest termen în lucrările sale: *Geopolitik der Panideen* (Geopolitica Panideilor), 1931 și *Weltpolitik von heute* (Politica mondială în prezent), 1934. Preocupat de pericolele ce amenințau Germania, din acest punct de vedere primejdia venea din partea puterilor care controlau navigația maritimă, Haushofer a analizat și configurat liniile de forță ale distribuirilor cultural politice. El a concluzionat că prin difuziunile culturale (pan-idei pan-gândire) geografia politică lumii s-a configurat sub forma mai multor pan-organisme: Pan-Europa, care spera să devină germană; Eurafica (bazinul Mediteranean și nordul Africii), care urma să intre sub controlul Pan-Europei; Pan-Rusia, o citadelă care ocupa imensul spațiu dintre Elba și Amur; Pan-Pacific, arie ce urma să fie disputată de Japonia cu puterile coloniale europene și S.U.A.; Pan-America și Pan-Islam, zona Orientului Mijlociu. În condițiile în care Marea Britanie și S.U.A. dominau prin interese comune întreaga Emisferă Occidentală, Haushofer s-a arătat convins că, doar o alianță contrabalansatoare a Germaniei cu Rusia chiar și Sovietică și Japonia putea asigura țării sale supraviețuirea ca mare putere.

o altă formă a fostului imperiu, considerat de liderii de la Kremlin cea mai mare catastrofă geopolitică a sec. XX. Fără Ucraina, Federația Rusă încetează a mai fi un imperiu eurasiatic, prin urmare, marea luptă geostrategică va fi pentru crearea elitelor ucrainene și predispunerea societății pentru o supraputere sau alta.

Republica Moldova este amplasată la confluența a trei regiuni politico-geografice: Europa Centrală, Europa de Sud-Est și Europa de Est¹⁴. Confruntarea civilizațională a identității latine și a factorului slav determină politica internă și externă a statului. Ca urmare, acest stat este în calitate de stat-tampon între două structuri politico-militare, dar și economice. Regiunile în cadrul Republicii Moldova sub presiunea politică și geopolitică se separă pe linii de demarcare lingvistico-etnice. În rezultat, acest factor duce la destabilizarea societății în condițiile inexistenței coeziunii sociale, naționale și civice. Pentru Republica Moldova conflictele sau starea de tensiune dintre două mari puteri este o oportunitate, atât timp cât acestea sunt concentrate asupra mega problemei dintre ele, statul își poate consolida situația în relațiile internaționale.

Extinderea Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) din perioada post-război rece a dus la schimbarea arhitecturii securității europene, implicând și Republica Moldova într-un nou sistem de securitate. Valurile de extindere din 1999 și 2004 au poziționat țara noastră în vecinătatea imediată a organizației euroatlantice, ceea ce nu a putut să treacă fără efect pentru complexul de securitate națională. Există o mare diferență între țara noastră și alte state sud-est europene, acestea neavând o alternativă viabilă și nici una teoretică de includere într-un sistem de securitate în afară de cel euroatlantic. Republica Moldova fiind un stat mai degrabă est-european decât sud-estic, are posibilitatea de a alege în ce structură politico-militară să activeze¹⁵. În același timp, în baza statutului de neutralitate putem să ne rezervăm dreptul de a nu participa la astfel de structuri. Astfel, apar trei variante viabile pentru republica noastră.

Prima alternativă este neutralitatea permanentă, cea pe care se pune astăzi accentul și este legiferat prin actele normative cadru. Aceasta ar trebui să ducă treptat la retragerea trupelor străine de pe teritoriul statului moldav, ca urmare a conștientizării că statul nu va face parte din alte structuri militare antagoniste, iar mai apoi acest proces va duce la soluționarea pașnică a conflictului transnistrean. Trebuie să fim conștienți că, indiferent de mărime și capacități tehnico-militare, fiecare stat are obligația de a fi nu doar consumator de securitate, dar și exportator al acesteia, ceea ce implică participare directă și indirectă la politicile,

¹⁴ Serebrian O. Despre geopolitică. Chișinău: Cartier, 2009, pp. 76-78.

¹⁵ Lupan V. Relațiile Republicii Moldova cu Alianța Nord-Atlantică (NATO). În: Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009.

programele și operațiunile menite să asigure și să consolideze securitatea într-un spațiu geografic.

Nu putem cere să fim protejați de orice amenințare, nici să cerem ca securitatea teritoriului nostru să fie garantată de către partenerii noștri. Cel puțin trebuie să manifestăm puțină solidaritate. Această teorie este valabilă și pentru Republica Moldova, pentru că nimeni nu poate cere să fie protejat fără să contribuie la această protecție¹⁶, ca de exemplu: cheltuielile pentru securitate, banii investiți în procurarea unei „polițe de asigurare”, fapt ce necesită investiții financiare, instituționale și umane permanente în folosul comun. Investițiile pot fi folosite doar în cazul unui atac sau situație de insecuritate, în caz contrar, cheltuielile nu se vor îndreptăți. În același timp, lipsa „poliței de asigurare” în situații de criză se răsfrânge în modul cel mai catastrofal asupra statului.

O altă opțiune de securitate este aderarea la structurile euroatlantice, fapt ce va implica standardizarea sistemului de securitate și apărare la normele NATO. Aceasta va necesita cheltuieli majore pentru stat într-o perioadă scurtă de timp. Unii politicieni de la Chișinău se pronunță pentru această opțiune, argumentând că aderarea va contribui direct la consolidarea securității naționale, intensificarea dialogului moldo-comunitar, întărirea prestigiului și atractivității statului. Același aderare însă va atrage și obligația de a găzdui forțele armate euroatlantice pe teritoriul statului, participarea Armatei Naționale la operațiuni militare sub egida NATO, care nu întotdeauna vor coincide cu interesul național al Republicii Moldova.

O ultimă alternativă este integrarea în organismele militare ale CSI și consolidarea parteneriatului în aceste domenii cu Federația Rusă. O parte din clasa politică moldovenească vede această variantă ca pe o unică șansă de soluționare a conflictului transnistrean, benefică pentru Republica Moldova. În acest caz intervine și factorul istoric al relațiilor strategice dintre state în ultimele decenii. Problema includerii Moldovei într-un sistem de securitate depinde de percepțiile clasei politice aflate la conducere¹⁷, iar aceasta, la rândul său, este dependentă de opinia publică, care are posibilitatea de a aduce un partid sau un lider la conducerea țării.

Interesele geostrategice ghidează acțiunile externe ale statelor mari și ale sistemelor de state, realizarea acestora este garantul menținerii și fortificării statutului de mare putere și a prestigiului internațional. Statelor mici le este rezervat rolul

¹⁶ Strategia securității naționale a Republicii Moldova.

<http://www.army.md/inf/SSN%20Proiect%20transmis%20Guvern%2025Martie10.pdf>

¹⁷ Pleșca V. Impactul reformei armatei asupra asigurării securității naționale. Cazul Republicii Moldova. Chișinău, 2008, p. 42.

de pion în jocul geopolitic ale marilor puteri. Acestea pot accepta oferta și oportunitățile oferite de marile puteri sau pot gestiona rațional situația: sunt folosiți în jocuri politice regionale și internaționale. Majoritatea statelor mici nu dispun de resurse naturale și de capacități politico-administrative care să le permită să se auto-gestioneze. Ele sunt predispuse politic, dar și din perspectiva psihologiei sociale la un protectorat extern, care le-ar garanta minimum de securitate. Implozia URSS și dispariția prezenței militare, politice și economice din Europa de Est a dat posibilitate statelor membre NATO, în primul rând SUA, să încorporeze aceste state în zona sa de influență. La moment, Rusia și NATO sunt două puteri care se confruntă, fiind într-o permanentă rivalitate în partajarea zonelor de prezență și influență în spațiul est-european. Reconstrucția hărții politice europene a atras după sine metamorfoze în relațiile dintre aceste două entități, cum ar fi prevenirea și combaterea terorismului internațional, stoparea pirateriei maritime, gestionarea crizelor regionale, înlăturarea catastrofelor naturale ș.a. Există o multitudine de subiecte care constituie baza confruntării.

Problema - cheie pe dimensiunea geopolitică este extinderea NATO spre Est, calificată de statul rus ca o sufocare, provocare și testare a statului¹⁸. Sufocarea se caracterizează prin înconjurarea Rusiei cu baze militare terestre și marine, provocarea prin acțiunile similare care le va întreprinde statul rus în raport cu vecinii membri NATO și testarea capacităților financiare și logistice de a corespunde la noile riscuri de securitate. Extinderea organizației este apreciată ca o amenințare directă la adresa securității naționale, statele incluse prin ultimele valuri de extindere fiind vecini direcți ai Rusiei sau aflând-se în proximitatea geografică a acestuia. Amplasarea bazelor militare și a celor de monitorizare militară nu poate să nu inducă la gândul cu privire la limitarea Rusiei de ieșire la spațiul geopolitic european. Argumentul major care ne explică apariția unui conflict deschis între părțile vizate este interesul economic major pe care îl au statele membre NATO în Rusia și vice versa. Astfel, conflictul rămâne a fi la nivelul discursurilor publice și declarațiilor politice, ne soldându-se cu întreruperea sau diminuarea relațiilor dintre state, deoarece aceasta ar duce la micșorarea schimburilor comerciale dintre parteneri, fapt ce nu interesează nici una din părți.

Republica Moldova fiind unul din statele care ipotetic ar putea fi parte a Tratatului Nord-Atlantic, în ciuda faptului că momentan are un statut de neutralitate permanentă și majoritatea populației susține menținerea acestui statut. Rusia adoptă o politică de ripostă, intensificând activitatea partidelor politice și mișcărilor social-politice care promovează poziții anti-NATO și crearea percepțiilor

¹⁸ Геостратегия России: приоритет национальных интересов.
<http://yourlib.net/content/view/11676/133/>

agresive în raport cu organizația. Conflictul și regiunea transnistreană au un rol primordial în confruntarea dintre Rusia și NATO pe dimensiunea sud-est Europeană. Controlând această regiune, forțele respective manipulează conducerea Republicii Moldova, iar aceasta este o cale de a influența Ucraina, care la rândul său deschide posibilitatea dominării Europei de Est de către Rusia. La rândul ei, NATO, prin stabilirea relațiilor speciale cu Republica Moldova și Ucraina, capătă posibilitatea de a controla frontiera de est a Rusiei și de a o transforma dintr-o putere eurasiatică în una asiatică. Este folosit instrumentul mass-mediei, prin intermediul companiilor ruse dar și a celor locale, se finanțează direct și indirect proiectele și programele care au ca finalitate formarea percepțiilor negative față de alianță. Războiul informațional este o realitate a sec. XXI, părțile implicate investind major pentru manipularea opiniei publice.

Ca urmare, în cadru Republicii Moldova, are loc aprofundarea liniilor de demarcare a opiniei publice cu consolidarea fobiilor, în raport cu Rusia, în același timp și în cadrul altor grupe sociale în raport cu NATO. Clasa politică moldavă exploatează aceste fobii făcându-și capital politic, iar ca rezultat, statul devine mai puțin consolidat și omogen social-politic. Analizând relațiile Rusia – NATO, trebuie să radiografiem rapoartele dintre Federația Rusă și SUA, care sunt caracterizate printr-o tendință sinoidală. Inițiativa americană de restartare a relațiilor dintre părți a avut un efect declarativ¹⁹. SUA continuă să-și extindă prezența în spațiul postsovietic, intrând în conflict direct cu Rusia, care a declarat atât în actele sale politico-juridice, cât și prin intermediul liderilor politici că „străinătatea apropiată” reprezintă o prioritate pe termen lung²⁰. Republica Moldova este parte la o serie de politici și programe americane, ca răspuns Rusia intensifică prezența economică și culturală. Statul se află la confluența zonelor de conflict geopolitic, la moment selectarea unei direcții este imposibilă, ca urmare fiind scindarea elitei politice și a societății per ansamblu. Republica Moldova atât la nivelul elitelor politice, cât și al societății în ansamblu, trebuie să-și conștientizeze rolul pe care îl are în sistemul de securitate mondială. Geostrategia se studiază implicând marile puteri, euro Moldova fiindu-i rezervat rolul de instrument de confruntare, pierderea sau posedarea acestuia nu va schimba rezultatul final al confruntării. În politica externă e necesar de a identifica mecanismul politico-diplomatic eficient și rațional de gestionare a interesului marilor puteri investit în țara noastră. Statele în sec. XXI se pomenesc în incapacitate parțială de securitate, vechile

¹⁹ Крус А. Новый геостратегический подход положит конец власти Запада.
<http://inosmi.ru/world/20111116/177779866.html>

²⁰ Хаусхофер К. О геополитике. Москва: Мысль, 2001, pp. 135-140.

instrumente și mecanisme de asigurare a securității interne precum și cele regionale devin ineficiente. Liberalizarea și intensificarea colaborării /rapoartelor interstatale în toate sferele social-politice duc involuntar la interdependența sistemelor de securitate a statelor. Fiecare stat devine element al unui mecanism (sistem politico-militar) regional complex care are la bază un act normativ cadru și instituționalizează cooperarea interguvernamentală în domeniul de securitate. Statele prin acte de voință, cedează o parte din prerogativele clasice statale cu scopul asigurării securității naționale și regionale.

Securitatea Republicii Moldova este caracterizată printr-o dependență majoră regională, prevenirea și stoparea amenințărilor de securitate poate fi realizată prin intermediul activităților de complementare a unor operațiuni complexe întreprinse la nivel regional. Deciziile Summitului de la Chicago denotă focusarea alianței pe probleme non-europene. Sistemul de securitate global interdependent transformă problemele de securitate a teritoriilor non-europene în subiecte pe agenda statelor naționale și a alianței. Amenințările parvenite din această regiune sunt reale și pentru Republica Moldova, fiind vorba despre traficul de substanțe stupefiante, folosirea țării noastre ca loc de tranzit pentru teroriști, spălarea și depozitarea banilor. Prin urmare, ar trebui în cadrul unui parteneriat lărgit să fim parte la operațiunile de impunere și menținere a păcii în această regiune. Orice stat trece printr-o perioadă de maturizare, care include trecerea de la categoria consumator de securitate la generator al acesteia. Evident că capacitățile și experiența statului nostru ne va permite includerea doar în programe internaționale realizate prin intermediul forțelor multinaționale²¹. Criza economică s-a răsfrâns și asupra Republicii Moldova, micșorând bugetul domeniului de securitate. Algoritmii oameni mai puțini - mobilitate mai mare, este perfect implementabil în țara noastră. Trebuie de menționat că standardele NATO presupun oameni profesioniști ce doresc și pot să își apere patria, armata urmând a fi supusă unei reforme comprehensive care va avea ca rezultat micșorarea numerică a efectivului și creșterea calitativă a forțelor armate. Capacitatea de apărare a statului este alcătuită din trei componente: efectiv instruit și devotat; asigurarea tehnico-materială a forțelor armate și capacitatea managerială a conducerii de a transforma aceste forțe în instrumente de intervenție mobile și flexibile²².

²¹ Concepția securității naționale a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22 mai 2008, nr. 112-XVI. În: Monitorul Oficial 97-98/357 din 03.06.2008

²² Strategia securității naționale a Republicii Moldova.

<http://www.army.md/inf/SSN%20Proiect%20transmis%20Guvern%2025Martie10.pdf>

Apărarea inteligentă racordată la realitățile țării noastre presupune raționalizarea cheltuielilor prevăzute din bugetul național la amenințările existente și tendințele vizibile, implicarea mai activă a noilor tehnologii pentru a mări viteza și siguranța, în același timp, a diminua numărul de jertfe umane. Acest concept prevede extinderea dimensiunii de apărare prin includerea securității informaționale. Informația capătă o importanță majoră în contextul transferurilor de date dintre state procesate folosind rețelele de internet, deoarece statele au nevoie de siguranță și garanții în folosirea acestui instrument. Asigurarea securității și controlului informațional poate fi realizat doar prin intermediul colaborării instituțiilor specializate ale statelor naționale la nivel regional și global. În lupta cu un flagel trebuie folosite metodele caracteristice dușmanului sau altele superioare acestuia. Instrumentul - cheie este activitatea grupurilor mixte și schimbul de informații operative în scopul depistării, stopării și combaterii crimelor informaționale.

În urma celor expuse putem concluziona, schimbarea arhitecturii de securitate europeană după implozia URSS implică Republica Moldova în noi procese de securitate regională. Existența alternativelor presupune alegerea unui sistem de securitate. Având la bază statutul de neutralitate putem să ne rezervăm dreptul de a nu participa la astfel de structuri. Astfel, apar trei variante viabile pentru republica noastră. Prima alternativă este neutralitatea permanentă, cea pe care se pune astăzi accentul și este legiferat prin actele normative cadru. O altă opțiune de securitate este aderarea la structurile euroatlantice, care vor implica standardizarea sistemului de securitate și apărare la normele NATO. O ultimă alternativă este integrarea în organisme militare ale CSI și consolidarea parteneriatului în aceste domenii cu Federația Rusă. Nu putem cere să fim protejați de orice amenințare internă sau externă, nici să cerem ca securitatea și integritatea teritoriului nostru să fie garantată de către partenerii noștri. Fără să manifestăm solidaritate de participare, această teorie este valabilă și pentru Republica Moldova, parteneriatul presupune implicare, iar aceasta necesită cheltuieli.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Brzezinski Z. Marea tabelă de șah. Supremația americană și impereativele sale geo-strategice. București: Univers Enciclopedic, 2000. 240 p.
2. Burian Al. Geopolitica lumii contemporane. Ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2008. 411 p.
3. Buzan B. Popoarele, statele și teama. O nouă agendă pentru studii de securitate internaționale. Ediția a II revăzută și adăugată. Chișinău: Cartier, 2000. 386 p.

Factorul geopolitic în interacțiunea dintre securitatea națională și cea internațională ...

4. Concepția securității naționale a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22 mai 2008, nr. 112-XVI. În: Monitorul Oficial nr. 97-98/357 din 03.06.2008.
5. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством. Москва: Арктогея, 2000. 928 с.
6. Геостратегия России: приоритет национальных интересов.
<http://yourlib.net/content/view/11676/133/> (vizualizat la 11 aprilie 2018)
7. Goldstei J., Pevehouse J. Relații internaționale. Iași: Polirom, 2008. 779 p.
8. Ghica A. L., Zulean M.(coord.) Politica de securitate națională. Concept, instituții, procese. Iași: Polirom, 2007. 326 p.
9. Griffiths M. Relații internaționale. Școli, curente, gânditori. București: Ziua, 2003. 450 p.
10. Гаджиев К. Геополитика. Учебник. 4-е издание. Москва: Юрайт, 2011. 479 с.
11. Kolodziej E. Securitatea și relațiile internaționale. Iași: Polirom, 2007. 432 p.
12. Крус А. Новый геостратегический подход положит конец власти Запада.
<http://inosmi.ru/world/20111116/177779866.html> (vizualizat la 18 martie 2018)
13. Lacoste Y. Geopolitique. La longue histoire d'aujourd' hui. Paris: Larousse, 2000. 236 p.
14. Lupan V. Relațiile Republicii Moldova cu Alianța Nord-Atlantică (NATO). În: Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009. 192 p.
15. Pleșca V. Impactul reformei armatei asupra asigurării securității naționale. Cazul Republicii Moldova. Chișinău, 2008. 136 p.
16. Rosenau J. Turbulență în politica mondială. O teorie a schimbării și comunicări. București: Academiei Române, 1994. 381 p.
17. Serebrian O. Despre geopolitică. Chișinău: Cartier, 2009. 176 p.
18. Strategia securității naționale a Republicii Moldova.
<http://www.army.md/inf/SSN%20Proiect%20transmis%20Guvern%2025Martie10.pdf> (vizualizat la 19 aprilie 2018)
19. Tămaș S., Geopolitica. O abordare prospectivă. București: Noua Alternativă, 1995. 344 p.
20. Цыганков П. Теория международных отношений. Москва: Гардарики, 2004. 590 с.
21. Waltz K. Omul, statul și războiul. Iași: Institutul European, 2001. 296 p.
22. Хаусхофер К. О геополитике. Москва: Мысль, 2001. 426 с.

Nicolai AFANAS,
magistru în științe politice, doctorand

**5.5. ROLUL NEW MEDIA¹ ÎN CAMPANIILE ELECTORALE
DIN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL SECURITĂȚII NAȚIONALE**

**5.5. THE ROLE OF NEW MEDIA IN ELECTORAL CAMPAIGNS
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL SECURITY**

Summary

The author, using the data secondary analysis and statistical methods, is studying the dynamics of electronic sources of information utilisation such as: sites, blogs, social networks, which is the impact of new media on the new media on the Republic of Moldova's population and which measures should be taken to make these sources more efficient. In addition, the author studies the international, multi-aspectual practices of new media utilization by the electoral candidates and the electorate. The research elaborates the historiographic analysis of the main elaborations on the subject developed by researchers from the Republic of Moldova and from abroad; it examines international practices of using the Internet in electoral campaigns by determining the general and identifying the individual with a view to formulating proposals for adjusting national practices to international ones; assessing the dynamics and peculiarities of using the internet in electoral campaigns in order to determine trends in participation rates; identifying the social factors that condition the use of the Internet by the voting population in the Republic of Moldova; analysing the ways in which the electoral process is reflected in the media; elaboration of recommendations on the efficiency of the use of electronic sources in electoral campaigns in the Republic of Moldova. Citizens with voting rights from the Republic of Moldova who use the Internet to get informed, have a specific attitude towards the political sphere, especially the electoral campaigns.

În Republica Moldova internetul a devenit o platformă utilă pentru partidele politice de a-și prezenta agenda și a mobiliza un număr mai mare de cetățeni în a le urmări programul și cauzele pentru care militează. Costul de comunicare cu alegătorii este redus substanțial, dacă îl comparăm cu formele de adresare prin intermediul televiziunilor. Utilizarea gratuită a blogurilor, a rețelelor sociale etc. reprezintă o oportunitate enormă pentru partidele cu resurse limitate sau pentru candidații independenți. Astfel, apar partide noi, care, cu toate că nu dispun de structuri numeroase în teritoriu și de televiziuni, reușesc să își formeze propriul bazin electoral inclusiv datorită utilizării mediului online.

¹ Notă: „New media” reprezintă sursele de informare electronice interactive și formele noi de comunicare ale producătorilor de știri cu consumatorii. Această definiție se utilizează pentru a specifica deosebirea de sursele tradiționale (ziare, radio, TV, agenții de presă etc.).

În următorii ani, noile media cu siguranță vor întrece televiziunea în calitate de sursă de informare, oferindu-le populației noi forme de dialog cu candidații. În același timp, internetul are un potențial enorm de consolidare a legăturii cu liderii de opinie, prin intermediul cărora se transmite mesajul electoral către prietenii, rudele și colegii consumatorilor de conținut online. Câmpul virtual deja este utilizat de majoritatea concurenților electorali, activitatea cărora este reflectată cu lux de amănunte pe site-uri informative naționale precum: *agora.md*; *unimedia.md*; *point.md*; *jurnaltv.md*; *protv.md*; *publika.md* etc. Urmează să cercetăm utilizând metoda anchetei sociologice, metoda analizei secundare a datelor și metoda statistică, care este dinamica utilizării surselor electronice de informare în masă precum site-uri, bloguri, rețele sociale, care este influența noilor media asupra electoratului din Republica Moldova și ce măsuri trebuie luate pentru eficientizarea acestor surse. Înainte însă de a trece la prezentarea datelor obținute prin aplicarea metodelor sus-menționate, vom oferi definiția internetului politic și condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca acesta să funcționeze eficient.

Internetul politic ca fenomen social reprezintă un subsistem al internetului ce formează un cadru cognitiv nou pentru punerea în aplicare a dialogului dintre politicieni și electorat.

În știința de specialitate a fost stabilit un set de condiții care trebuie îndeplinite într-o societate pentru ca internetul politic să funcționeze eficient și să contribuie la democratizarea societății. Aceste condiții se referă la:

- informația politică să existe online;
- utilizatorii să aibă acces la internet;
- utilizatorii să dispună de timp;
- utilizatorii să fie motivați politic (în societate trebuie să existe o cultură civică și o socializare politică);
- utilizatorii să aibă motivația de a căuta informații online și nu din alte surse;
- utilizatorii să găsească informație politică online;
- utilizatorii să depășească subiectivismul din materialele online;
- utilizatorii să fie într-o oarecare măsură afecționați, convinși, fericiți de informațiile pe care le găsesc în internet;
- utilizatorii să creadă că informațiile găsite pe net se integrează în cunoștințele lor precedente sau chiar modifică convingerile anterioare².

² Ricci A. The Political Internet: between dogma and reality.

<https://www.intellectbooks.co.uk/File:download,id=739/Chapter 9.pdf> (accesat la 5.12.2018)

Pentru o percepție mai clară a fenomenului online din spațiul moldovenesc, vom aduce la cunoștință datele cercetărilor sociologice realizate de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova (ASDM), precum și unele date statistice. Cercetarea realizată de ASDM în luna septembrie 2018 - „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova” - pe un eșantion național de 1191 respondenți din 77 localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 3,0\%$, a avut drept scop determinarea impactului utilizării surselor electronice de informare și comunicare asupra participării și opțiunilor electorale a cetățenilor din Republica Moldova.

Obiectivele cercetării au fost următoarele: analiza istoriografică a principalelor elaborări la temă realizate de cercetători din Republica Moldova și din străinătate; examinarea practicilor internaționale de utilizare a internetului în campaniile electorale prin determinarea generalului și identificarea particularului cu scopul formulării de propuneri în vederea ajustării practicilor naționale la cele internaționale; evaluarea dinamicii și particularităților utilizării internetului în campaniile electorale în scopul determinării tendințelor în ratele de participare; identificarea factorilor sociali care condiționează utilizarea internetului de către populația cu drept de vot din Republica Moldova; analiza modalităților de reflectare în mass-media a procesului electoral; elaborarea recomandărilor privind eficientizarea utilizării surselor electronice în campaniile electorale din Republica Moldova ș.a.

Ipotezele au fost următoarele: cetățeni cu drept de vot din Republica Moldova care utilizează internetul pentru a se informa au o atitudine specifică față de sfera politică, mai ales față de campaniile electorale. Cu ocazia alegerilor parlamentare, acest segment are așteptări specifice în legătură cu candidații electorali, care sunt comparate cu idealurile lor. Pentru maximalizarea rezultatelor la alegeri actorii politici trebuie să ia în considerație nevoile specifice ale acestui segment de votanți, altfel procentul de prezență la urnele de vot se va reduce. Pentru atingerea acestui scop este nevoie de a identifica atitudinile actuale ale votanților față de situația politică actuală precum și față de actualii actori politici.

Conform datelor acestui studiu, sursa cea mai importantă de informare a populației este televiziunea – 73%, pe locul doi se situează rețeaua Internet - cu 68% , pe locul trei – familia, cu 37%. Pe locul patru se plasează radioul - cu 32%, prietenii și vecinii – 20%, presa scrisă – 19% și colegii de serviciu – 17% (vezi Fig.1).

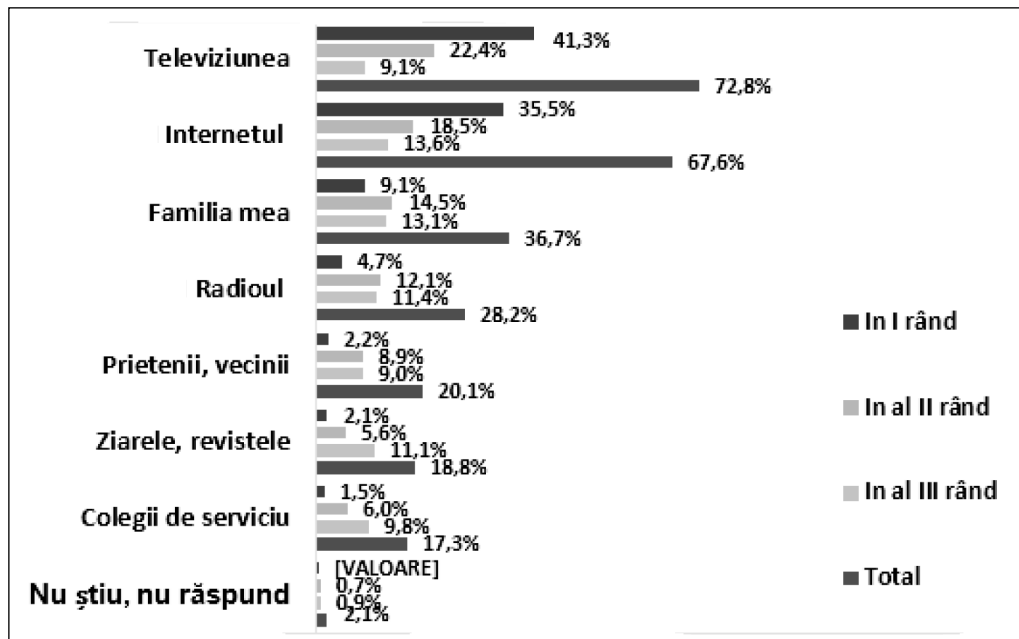

Fig. 1. Cele mai importante surse de informare ale populației Republicii Moldova

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”, n=1191 r.

85% din respondenți au menționat că privesc televizorul cel puțin de câteva ori pe săptămână. Dintre aceștia, 70% privesc televizorul în fiecare zi. Internetul este utilizat cel puțin de câteva ori pe săptămână - de 83% din respondenți, iar dintre aceștia, 67% îl utilizează în fiecare zi, 44% din respondenți au menționat că ascultă radioul cel puțin de câteva ori pe săptămână. Citesc cărți săptămânal 28% din respondenți, iar ziare - 25% (vezi Fig.2). Observăm că respondenții tot mai puțin preferă să procure ziare, informându-se de la televizor și din presa electronică.

În cadrul cercetării ne-am propus să aflăm care sunt tipurile de surse cele mai importante pentru informarea populației în perioada campaniilor electorale. Fiind întrebați despre tipul surselor de la care se informează mai mult în cadrul campaniilor electorale din Republica Moldova, 66% au menționat programele de știri TV (televiziunea), 44% - site-uri de internet, bloguri (internetul), 30% - știri și emisiuni radio (radioul), 28% - talk-show-uri, emisiuni de analiză, 15% - ziarele, iar 10% au menționat că nu se informează, sau au refuzat să răspundă (vezi Fig.3). Astfel, observăm că un număr destul de

mare de respondenți optează pentru informarea din internet în timpul campaniilor electorale, iar dacă la aceștia ar fi să-i adăugăm și pe cei care privesc știrile, talk-showurile, emisiunile de analiză prin intermediul internetului, atunci cifra utilizatorilor de internet în scopul obținerii informațiilor politice cu siguranță ar fi mult mai mare.

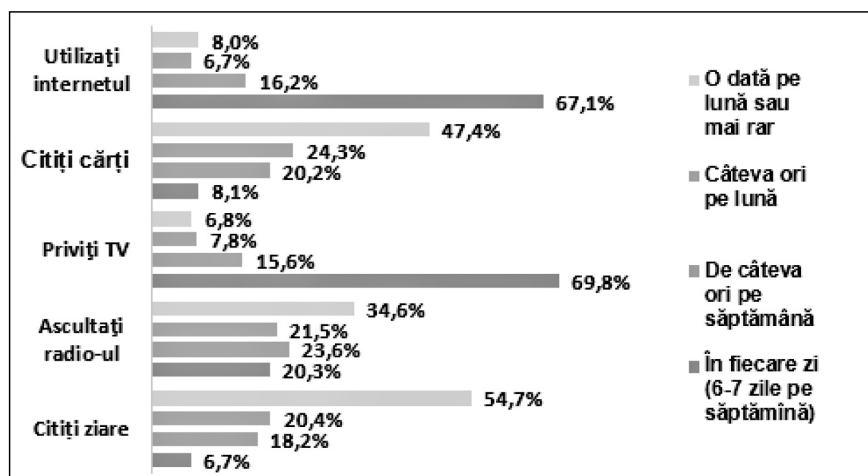

Fig. 2. Frecvența utilizării surselor de informare de către populația Republicii Moldova

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”.

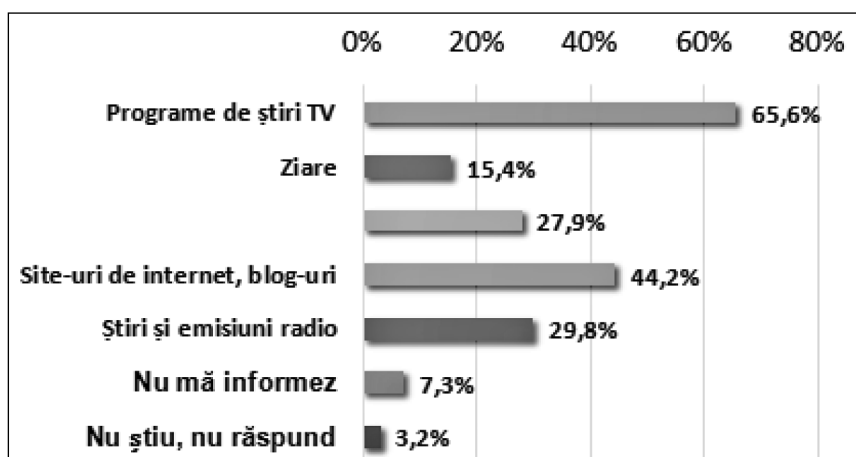

Fig. 3. Tipurile de surse cele mai importante pentru informarea populației în perioada campaniilor electorale (cel mult 3 surse)

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”.

Rolul new media în campaniile electorale din RM în contextul securității naționale

De asemenea, ne-am dorit să aflăm cât de des utilizatorii rețelei internet accesează rețeaua globală pentru a se informa despre diverse evenimente care au loc în țară și/sau peste hotare, cu excepția evenimentelor sportive. Respectiv, peste 1/3 din respondenți (34%) au menționat că utilizează internetul zilnic pentru a se informa. 20% din respondenți accesează internetul cu aceste scopuri 5-6 zile pe săptămână. Încă 1/3 din respondenți frecventează rețeaua în scop de informare 1-4 zile pe săptămână. 15% din respondenți au menționat că nu frecventează rețeaua internet în scopul consumului de știri sau au refuzat să răspundă (vezi Fig.4). Prin urmare, observăm că moldovenii manifestă un interes destul de sporit față de consumul de produse informaționale prin intermediul internetului, accesând rețeaua destul de frecvent.

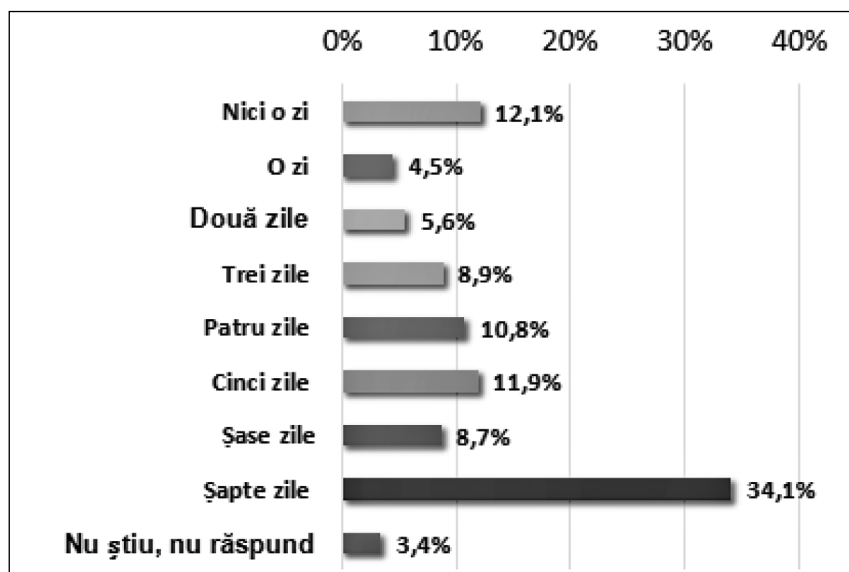

Fig. 4. Frecvența utilizării internetului în scop de informare

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”.

Fiind întrebați despre gradul de atenție acordat știrilor din internet cu privire la viața politică, 29,4% au menționat că le oferă o atenție sporită (multă sau foarte multă). 32,7% au menționat că le oferă o oarecare atenție; 34,7% din respondenți au menționat că le oferă puțină atenție sau deloc. Nu au știut să răspundă la întrebare 4,4% din respondenți (vezi Fig.5). Atunci când utilizează internetul, 41% din respondenți acordă multă atenție știrilor despre situația politică din țară, 40% din respondenți acordă multă atenție știrilor despre sănătate și educație, 36% - știrilor cu caracter social, 36% - emisiunilor distractive, 30% - știrilor despre situația economică din țară, 22% - știrilor despre

localitatea natală, 21% - știrilor externe, 17% - știrilor despre activitatea organelor administrative locale, 16% - știrilor despre artă și cultură, 15% - știință și tehnologii, 14% - știrilor sportive, 13% - știrilor despre activitatea organelor administrative centrale. 4% din respondenți au indicat că preferă știrile din alte domenii, iar 8 la sută din cei intervievați n-au fost în stare să dea explicații plauzibile la tema discutată.

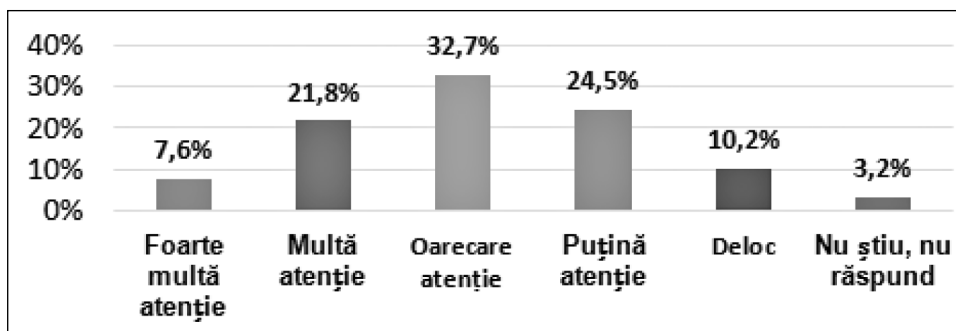

Fig. 5. Gradul de atenție față de știrile din internet privind politica internă

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”.

Doar fiecare al cincilea participant la sondaj (21,6%) a opinat că mass-media contribuie activ la educarea civică a alegătorilor din Republica Moldova, jumătate din respondenți au susținut că contribuie doar într-o oarecare măsură. 19% dintre intervievați consideră că mass-media nu are un impact asupra rezultatelor alegerilor, iar 9 la sută nu s-au putut pronunța la subiect.

Doar patru din zece intervievați consideră că populația Republicii Moldova are acces într-o măsură mare la informație, 13 la sută - într-o măsură foarte mare. Totodată, 39% dintre respondenți sunt de părerea că el este limitat, iar 5 la sută consideră că cetățenii n-au acces deloc la informație. 5% dintre cei intervievați n-au fost în stare să se pronunțe la tema dată (vezi Fig.6).

La întrebarea: *În ce măsură considerați că populația Republicii Moldova are acces liber la informație?* 46 la sută dintre respondenți consideră că mass-media influențează mult rezultatul final al alegerilor, 22% - foarte mult, 20% - puțin și doar 5 la sută cred că mass media nu influențează deloc rezultatul final al alegerilor. 7% de alegători nu și-au format o opinie în problema dată.

Fiind întrebați despre necesitatea implementării unor măsuri de protecție privind libertatea mass-mediei, 60% din respondenți s-au exprimat pentru introducerea unor astfel de măsuri. 15% din intervievați sunt împotriva, iar alți 26% dintre respondenți nu au știut cum să răspundă.

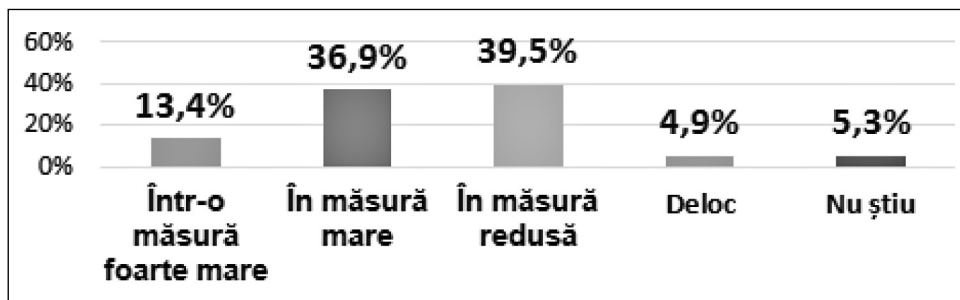

Fig. 6. Gradul de acces la informație al populației Republicii Moldova

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova.

În cadrul cercetării am constatat că trei din zece cetățeni și-au schimbat preferințele electorale în ultimii ani. 19% au recunoscut că internetul a influențat această decizie în mare măsură, 8% - în foarte mare măsură, 18% - în mică măsură, 6% - în foarte mică măsură, 23% - deloc. Un grup considerabil de cetățeni (27%) nu s-a putut pronunța în acest sens.

Conform unei cercetări aprofundate a utilizării surselor de informare în masă realizată de compania IMAS în luna martie 2018³ pe un eșantion de 1513 respondenți, intervievații alocă o mare parte a timpului utilizării internetului pentru a căuta informații generale (86% din cei care au utilizat internetul în ultimele 30 de zile), pentru discuții pe chat cu prieteni, rude, cunoscuți (81%) și pentru divertisment (77%). O mare parte din respondenți utilizează internetul pentru a obține informațiile privind domeniile social, economic sau politic; astfel, 69% au declarat că obișnuiesc să acceseze diverse portaluri de știri, 46% pentru a urmări programe TV, 37% pentru a accesa informații de pe site-urile ziarelor, iar 23% pentru a asculta știri. Datele studiului au relevat faptul că mai interesați de vizionarea programelor TV prin intermediul internetului sunt mai degrabă persoanele tinere (58% dintre respondenții cu vârsta între 18-25 de ani), de accesarea portalurilor de știri sunt adulții (47% dintre respondenții cu vârsta între 26-40 de ani), cei activi ocupațional (75%) și care au o educație superioară (81%), iar grupul țintă pentru accesarea site-urilor ziarelor este constituit mai degrabă din locuitorii municipiilor (43%), a celor care lucrează (43%) și au o educație superioară (47%).

Dintre utilizatorii de internet, o pondere însemnată (64%) accesează site-urile moldovenești pentru a căuta știri cu caracter sociopolitic. 55% dintre

³ IMAS, Evoluție și preferințe privind mass media din Republica Moldova, http://imas.md/pic/archives/10/imas_evolutie_si_preferinte_mass_media.pdf, (accesat la 5.12.2018)

respondenți menționează că se informează de pe site-urile rusești, în timp ce site-urile europene sunt accesate de o treime din utilizatori, iar cele din România de 28% din respondenți.

În cadrul cercetării s-a stabilit că mediul de reședință este un factor important atunci când respondenții își formează anumite atitudini față de sursele de informare în masă. Astfel, populația din mediul urban emană atitudini mai critice față de activitatea mass-mediei din țară. Orașenii consideră în mai mare măsură că presa este controlată de factorul politic, că discreditează, că este coruptă etc. Nivelul mai ridicat al educației, utilizarea internetului, statutul ocupațional, gradul mai ridicat de acces la informație de asemenea influențează percepțiile față de activitatea mass-mediei. Locuitorii din mediul rural sunt mai deschiși față de informațiile vehiculate prin canalele de informare în masă, în timp ce populația urbană este mai reticentă, fiind de așteptat ca orice campanie de informare derulată prin mass-media să aibă impact diferit în funcție de mediul rezidențial.

Internetul reprezintă un mediu relativ nou de comunicare, care ne permite să facem schimb de informație la distanțe foarte mari într-un timp redus. Internetul a apărut în anii 70 ai secolului trecut în Statele Unite ale Americii, fiind utilizat inițial în domeniul militar. Cu fiecare nou val de inovații care au loc în lume crește și influența noilor tehnologii comunicaționale. Spre exemplu, în SUA, numărul utilizatorilor radioului a ajuns la 50 de milioane în timp de 40 de ani de la apariția tehnologiei. Dar, același număr de 50 de milioane de utilizatori ai calculatoarelor a fost atins în doar 15 ani de la apariția pe piață a produsului. Iar odata cu apariția internetului cifra de 50 de milioane de utilizatori a fost atinsă în doar 4 ani⁴.

Un factor important al organizării unei societăți democratice îl constituie accesul la informație. Producerea, prelucrarea și transmiterea informației au un impact deosebit asupra proceselor politice și socioeconomice care au loc în Republica Moldova și în lume în genere. Consolidarea societății informaționale influențează la nivel social, cultural, psihologic etc. atât asupra individului, cât și asupra societății. Conform datelor Uniunii Internaționale pentru Telecomunicații, în Republica Moldova sunt circa 2.882.322 de utilizatori de internet, ponderea utilizatorilor constituind 71% din populație, ceea ce este puțin sub media europeană (79%) și peste media statelor CSI (61%)⁵. Referindu-ne la gradul de dezvoltare a rețelei Internet în Republica Moldova,

⁴ Giddens A. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Taylor & Francis, 2003.

⁵ ICT Facts and Figures 2017, <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx> (accesat 5.12.2018).

vom menționa că aceasta este una dintre cele mai rapide și mai ieftine în lume. Țara noastră se plasează an de an printre primele la capitolul ”infrastructură”, or circa 90% din populație au posibilitatea de a se conecta la rețele cu viteză sporită. Deși Moldova dispune de un internet rapid și necostisitor, nivelul de penetrare este relativ mic, comparativ cu multe țări din Uniunea Europeană și unele state din CSI. În prima jumătate a anului 2018, piața serviciilor de acces la Internet la puncte fixe a continuat să crească atât după numărul de abonați, cât și după veniturile obținute din vânzarea acestor servicii. Datele statistice agregate de Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației arată că în această perioadă numărul de abonați la serviciile respective a crescut cu peste 6 mii (+1%) și a însumat 590,4 mii, iar volumul total al vânzărilor pe acest segment de piață a sporit cu 17,3 milioane de lei (+5,8%) și a depășit cifra de 315 milioane de lei.⁶ În aceeași perioadă de timp numărul utilizatorilor de Internet mobil în bandă largă, în baza tehnologiilor 3G, 4G și prin alte metode, a crescut față de finalul anului trecut, cu 2,8% și a depășit cifra de 2 mil. 497,7 mii, iar rata de penetrare a acestor servicii raportată la 100 de locuitori ai republicii a ajuns la 70,3%⁷.

După ce am efectuat o privire generală asupra pieței de internet din Moldova, vom cerceta efectele utilizării acestor surse. Remarcăm faptul că internetul este în același timp forma de comunicare ce se dezvoltă cel mai rapid, dar și cea mai puțin studiată. În mediul științific încă nu s-a dat un răspuns univoc, dacă internetul poate fi catalogat drept una din sursele de informare în masă. Evident, se cunosc principiile de funcționare, numărul utilizatorilor etc., dar care sunt efectele reale ale utilizării internetului în plan cultural, social, politic, comportamental, atât la nivel individual, cât și la nivel societal și global, – toate aceste lucruri încă nu au fost cuantificate, or aceste efecte modelează în permanență comportamentul utilizatorilor, în special în timpul campaniilor electorale.

Cu toate că există opinii adverse față de rolul internetului, trebuie să ținem cont de faptul că acesta a devenit coloana vertebrală a societăților moderne din întreaga lume. Dacă în 1995 au fost doar 16 mil. de utilizatori de Internet în lume, la sfârșitul anului 2005 erau deja peste un miliard de utilizatori, iar în decembrie 2017 numărul lor a depășit 4 miliarde (vezi Fig. 7) . În plus, un șir de activități importante, de la sfera financiară, mass media, domeniul politic, mișcările sociale etc. - toate sunt organizate cu ajutorul rețelelor de internet. Da-

⁶ Piața serviciilor de acces la Internet fix de mare viteză a înregistrat creșteri, în primele trei luni ale anului 2018, <http://anrceti.md/news30052018> (accesat 5.12.2018)

⁷ Rata de penetrare a serviciilor de acces la Internet mobil în bandă largă a depășit pragul de 70 la sută, <http://anrceti.md/news25052018> (accesat 5.12.2018).

torită evoluției mijloacelor de comunicare, accesul la Internet se realizează acum nu numai de pe calculator, ci și de pe telefonul mobil, de pe tablete sau laptopuri. Având la dispoziție un telefon mobil conectat la Internet, ne asigurăm nu doar un canal de comunicare, ci și un acces mai eficient la obținerea informației în perioade scurte de timp, din orice punct al orașului, țării sau lumii, ceea ce indică creșterea substanțială a numărului de utilizatori ai internetului.

În epoca globalizării, internetul a devenit un instrument mai persistent decât sursele media clasice. Internetul oferă informația care înainte nu era accesibilă. Oricine poate accesa informațiile de unde dorește. Pe lângă aceasta, Internetul a devenit un mijloc de comunicare prin care barierele geografice au fost eliminate.

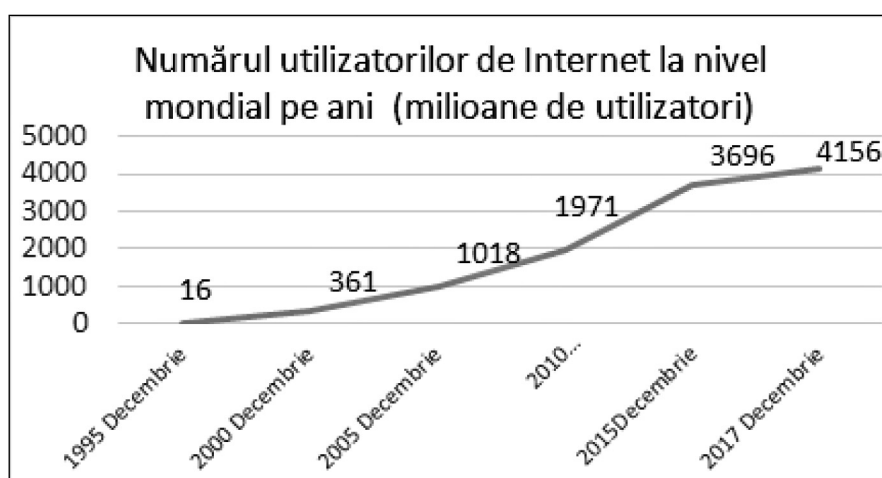

Fig. 7. Numărul utilizatorilor de Internet pe ani la nivel mondial (milioane de utilizatori).

Sursa: www.internetworldstats.com

Astfel, a apărut întrebarea: Care este influența internetului asupra societății în societatea emergentă? Internetul are o influență crescândă asupra diverselor domenii ale vieții. Spre exemplu, internetul sprijină educația prin furnizarea și actualizarea noilor informații, iar studenții pot comunica online cu profesorii. Guvernele statelor avansate tehnologic joacă un rol important în procesul de învățare pe calculator, aplicând diverse politici care îi determină pe oameni să participe la programele educaționale online. În linii generale, guvernele utilizează internetul pentru a propaga valorile democratice, însă îl pot utiliza și ca instrument de manipulare sau de implicare în afacerile interne ale altor state. Internetul are un impact solid asupra societății noastre și a adus schimbări

sociale majore. Influența crescândă a internetului asupra societății în special în domeniile politic, social și economic ridică problema privind luarea măsurilor de reglementare ale acestui domeniu.

La începutul sec. XXI, societatea a intrat într-o nouă eră a revoluției tehnologice. Existența societății moderne în mediul informatizat și tehnologizat generează noi forme de viață socială. Societatea, care se află într-o permanență revoluție tehnologică și care este bazată pe capacitatea fiecăruia de a procesa informații, poartă denumirea de „societate informațională”. După cum menționează sociologul american Daniel Bell, în această epocă „importanța principală o are nu forța musculară și nu energia, ci informația”⁸.

Procesul de informatizare globală a societății schimbă radical modul de viață și activitatea profesională a milioane de oameni din toate țările lumii. În istoria dezvoltării civilizației au avut loc mai multe revoluții informaționale, acestea, prin schimbările cardinale ce au avut loc în sfera procesării informațiilor, au contribuit enorm la transformarea relațiilor sociale.

Evoluția internetului a cunoscut trei etape:

- în prima etapă persoanele utilizau internetul doar pentru a accesa o anumită informație în care erau interesate;
- în etapa a doua oamenii utilizau internetul pentru comunicare interpersonală și pentru a efectua anumite tranzacții/cumpărături;
- la a treia etapă internetul s-a transformat într-un adevărat mediu de comunicare la nivel global.

Una din funcțiile importante pe care le îndeplinește Internetul este cea de comunicare. Odată cu apariția acestei funcții a internetului, cercetătorii din diverse domenii încearcă să studieze specificul, problemele de influență asupra vieții sociale, socioculturale și a celei cotidiene. În acest context, filosoful canadian Marshall McLuhan menționează: „Fără a cunoaște funcționarea mijloacelor de comunicare, nu este posibil să înțelegem schimbările sociale și culturale. Sursele de comunicare, modificând mediul, provoacă în oameni interacțiuni neobișnuite printre percepțiile senzoriale. Extinderea oricărui simț uman schimbă modul în care gândim și acționăm, felul în care percepem lumea. Când au loc astfel de schimbări, se schimbă și oamenii”⁹.

Comunicarea prin intermediul diferitor platforme digitale ocupă un loc tot mai vast în viața societății, având o influență crescândă asupra fiecărui utilizator. După cum menționează sociologul britanic Anthony Giddens,

⁸ Bell D. *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, Perseus Books Group, 1999.

⁹ McLuhan M. *The Medium is the Massage*, Gingko Press, 2001.

”comunicarea electronică nu presupune doar schimbul rapid de informații, ci influențează enorm însăși viața individului, indiferent de statutul său social. Dacă cetățeanul de rând cunoaște mai ușor înfățișarea lui Nelson Mandela, decât cea a vecinului, înseamnă că în viața cotidiană a populației au avut loc schimbări enorme”¹⁰. Un caracter specific al comunicării online, de care ar trebui să țină cont orice utilizator al chat-urilor, blogurilor, forumurilor, este faptul că persoanele care doresc să discute pe astfel de platforme, spre deosebire de consumatorii pasivi ai altor surse, sunt angajate într-o tranzacție socială în care așteaptă un schimb de informații importante pentru ei personal.

Referindu-ne la evoluția comunicării politice prin internet în Republica Moldova, o putem împărți în câteva etape:

- 1) Epoca chat-urilor și forumurilor (sfârșitul anilor 90 – mijlocul anilor 2000’). În această perioadă numărul utilizatorilor de internet era foarte redus, or posibilitățile tehnice erau modeste, iar prețul de acces la internet era destul de costisitor. În prezent aceste surse sunt puțin utilizate.
- 2) Epoca blogurilor (mijlocul anilor 2000’ - începutul anilor 2010’). În această perioadă s-a dezvoltat blogosfera moldovenească. Au apărut zeci de bloggeri – lideri de opinie, comentariile cărora acumula zilnic mii de vizualizări.
- 3) Epoca rețelelor sociale (începutul anilor 2010’ – prezent). Dacă până la alegerile din 2010 nu toate partidele foloseau rețelele sociale, în prezent toate partidele folosesc Facebook și/sau Odnoklassniki (mai puțin Twitter sau Vkontakte).

Evoluția comunicării online în țările vecine a cunoscut o etapizare similară. În România, dacă în 2007 erau circa 100 de bloguri politice monitorizate, atunci în 2010 PSD, PD-L și PNL aveau peste 350 de bloguri, iar această cifră este într-o creștere permanentă¹¹. Deși utilizarea internetului mobilizează participarea electorală și promovează imaginea candidaților, A. Momoc este de părerea că „deocamdată new media amăgesc publicul furnizând iluzia pluralismului și a libertății de exprimare”¹². Experiența campaniilor electorale online în România arată că utilizarea internetului este la o etapă incipientă,

¹⁰ Giddens A. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Taylor & Francis, 2003.

¹¹ Mihnea D. *Campania electorală în era Internetului*. În: *Sfera Politicii*, 2010, nr.143, p.67-73, p.71.

¹² Momoc A. *Candidații populiști și noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile prezidențiale din 2009*. În: *Sfera Politicii*, 2011, nr.162, p. 39-46, p.45..

iar candidații încă nu pot obține rezultate remarcabile. În acest sens, politologul M. Pătruț consideră că „în alegerile parlamentare din 2008 comunicarea electorală prin intermediul blogului a ratat ocazia democratizării competiției electorale și a conservat în linii mari raporturile de forțe și discrepanțele de capital electoral existente în offline”¹³. Putem spune că politicienii doar se conformează cerințelor noi de desfășurare a campaniilor electorale, în același timp ducând cont de realitățile unor societăți cu o democrație tânără. Spre exemplu, I. Boșoteanu menționează că „mentalitatea românească este încă tributară comunicării face-to-face, platformelor politice declarative și promisiunilor electorale, adoptând o atitudine de resemnare în fața unei situații prestabilite”, și că „marketingul politic online nu reprezintă o opțiune, ci o necesitate a spațiului public contemporan”¹⁴.

Utilizarea forumurilor, blogurilor și în special a rețelelor de socializare au avut un impact enorm asupra modului cum decurg în ziua de astăzi dezbaterile electorale. Printre caracteristicile care deosebesc epoca digitală actuală de anii precedenți, în care dominau sursele clasice de informare în masă, putem menționa:

- 1) S-a revizuit modul în care voluntarii își donează timpul. Voluntariatul a fost întotdeauna o parte inerentă a procesului electoral. Dar, cu apariția internetului, recrutarea acestora s-a schimbat esențial. Astfel, în 2008, doar prin promovarea propriului site, Barack Obama a obținut 1,5 milioane de voluntari, iar această bază de date a voluntarilor a fost utilizată, ulterior, de către alți candidați din partea democraților.
- 2) Politicienii pot comunica cu electoratul în mod virtual. În statele occidentale campaniile de la ușă la ușă devin deja metode învechite. Concurenții electorali utilizează rețelele sociale precum Twitter, Facebook, Google+, LinkedIn, Youtube, etc., pentru a comunica cu electoratul.
- 3) Știrile, analizele politice și statisticile sunt accesibile non-stop. Mass-media discută și răspândește informații, știri și analize politice în ritm alert. Cetățenii care vor să fie la curent cu toate știrile o pot face în orice moment. Ducând cont de viteza cu care se răspândesc și se consumă știrile, sporește cantitatea și calitatea dezbaterilor electorale.
- 4) Alegătorii se pot informa despre candidați și despre problemele din

¹³ Pătruț M. Blogul – un instrument pentru democratizarea comunicării electorale? În: Sfera Politicii, 2011, nr. 159, p. 57-64, p.63.

¹⁴ Boșoteanu I. New media în alegerile prezidențiale din 2009. În: Sfera Politicii, 2011, nr. 62, p. 47-56.

domeniul politic printr-un singur click. Utilizând motoarele de căutare este mult mai ușor pentru votanți să verifice anumite informații, declarații pe care le-ar considera dubioase ale liderilor politici și ale formatorilor de opinie.

- 5) Electoratul are mai multe platforme în care își poate vocifera opiniile. În perioada de până la răspândirea internetului, pentru a fi vocali, cetățenii trebuiau să scrie articole în ziare, sau să expedieze scrisori la redacțiile ziarelor, așteptând ca mesajul lor să treacă cenzura internă a instituțiilor media. În rest, doar prietenii, familia și colegii le auzeau ideile. În prezent, oricine poate crea un blog, sau cel puțin să plaseze un comentariu, să comunice într-un forum, toate acestea având audiențe mult mai sporite.
- 6) Video-urile online au schimbat modul de percepție a dezbaterilor politice. Orice candidat, dar și alegător, poate să creeze video-uri, să efectueze transmisiuni online, pentru a răspunde la întrebări, a participa la dezbateri, a adresa mesaje. Spre exemplu, canalul de Youtube al lui Barack Obama înainte de alegerile din 2012 a avut circa 200 milioane de vizualizări. Acest acces la electorat ar fi costat enorm, dacă ar fi fost efectuat prin intermediul televiziunii și al radio-ului.

În literatura de specialitate circulă diverse păreri privind rolul rețelelor sociale în formarea opiniilor, convingerilor și viziunilor politice ale populației. Unii cercetători consideră că rețelele sociale creează oportunități pentru cetățeni de a obține informații despre politică și asta le permite să își lărgască orizonturile cunoștințelor în acest domeniu. Ei menționează că mărimea, diversitatea rețelelor sociale, frecvența discuțiilor contribuie la creșterea cantității informației la care este expusă populația, astfel încât se pot modifica atitudinile și comportamentul utilizatorilor. Cercetătorii menționează că rețelele sociale expun membrii lor la o cantitate mare de informație, contribuind la creșterea nivelului de cunoaștere și la sporirea probabilității de a vota¹⁵.

Vorbind despre influența rețelelor sociale în Republica Moldova, vom apela la datele sondajului de opinie realizat în septembrie 2018 de către Asociația Sociologilor și Demografilor, care atestă că cea mai populară rețea socială menționată de către respondenți este Facebook (34,2%). Alți 25,9% respondenți au menționat că utilizează pentru a se informa despre situația sociopolitică din țară rețeaua Odnoklassniki. Rețelele sociale mai puțin populare sunt Vkontakte

¹⁵ McClurg Scott D. "Social Networks and Political Participation: The Role of Social Interaction in Explaining Political Participation". În: Political Research Quarterly. 56: p.449-464. 2003.

(4,7%) și Twitter (2%) (vezi Fig.8). Observăm că numărul utilizatorilor rețelelor sociale constituie circa 2/3 din totalul utilizatorilor rețelei internet. Ținem să menționăm că respondenții pot fi utilizatori activi ai mai multor rețele sociale, dar au fost rugați să o menționeze pe cea care o utilizează mai mult.

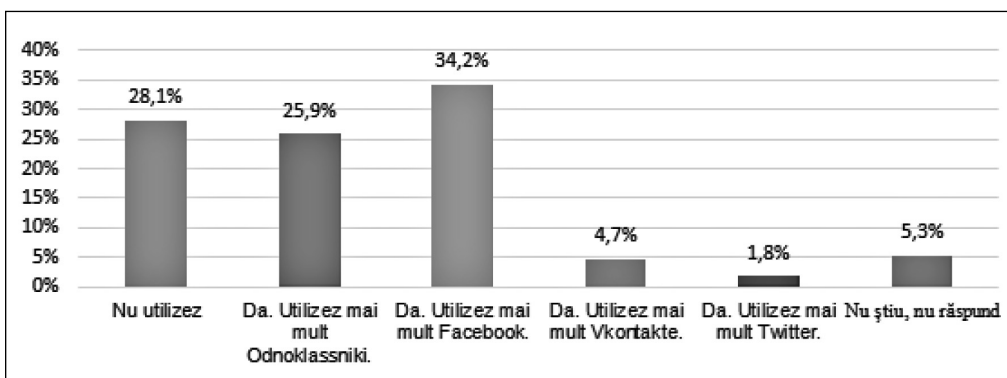

Fig. 8. Frecvența utilizării rețelelor sociale pentru informare de către populația Republicii Moldova

Sursa: Sondajul de opinie Vox Populi - septembrie 2018 „Internetul și procesul electoral din Republica Moldova”.

Rețelele sociale oferă posibilitatea utilizatorilor de a comunica cu grupuri largi de oameni, dar spre deosebire de alte surse de informare în masă, acestea dispun de metode de comunicare interpersonală, ceea ce permite un grad sporit de conectivitate dintre utilizatori. Rețelele oferă utilizatorilor posibilitatea de a interacționa cu familia, prietenii, vecinii, colegii de lucru și alte cunoștințe prin postarea publică a unor informații, sporind esențial audiența. După cum menționează expertul în comunicare electorală Laura Marcu: „Principalul motiv care recomandă folosirea noilor media este interactivitatea cu publicul. Pentru majoritatea acestor mijloace, dialogul este bidirecțional și se realizează simultan (cazul chat-urilor, forumurilor, chestionarelor online, cutiilor pentru propuneri online, apelurilor telefonice sau în timp real; publicul intervine asupra mesajului datorită posibilităților pe care le are de a selecta informațiile, de a propune subiecte de dezbatere, de a schimba condițiile sau momentul recepției”¹⁶.

De asemenea, rețelele permit atât schimbul activ, cât și schimbul pasiv de informație. În timp ce unii utilizatori se implică activ în conversații, alții pot observa pasiv acest schimb de informații. Unii cercetători consideră că și observarea pasivă a informației contribuie la întărirea relațiilor sociale a utiliza-

¹⁶ Marcu L. Mass-media și comunicarea electorală. Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2010, p. 112.

torilor. Însăși posibilitatea de a observa informațiile și comportamentul altora permite utilizatorilor să se simtă mai atașați unul față de celălalt¹⁷.

Un lucru important în formarea atitudinilor politice prin intermediul rețelelor sociale este încrederea. Specialiștii în domeniu consideră că oamenii sunt predispuși să capteze informația din sursele în care au mai multă încredere. Astfel, prin expunerea la informație, prin sporirea încrederii în anumite surse, rețelele sociale au un potențial enorm în calitate de instrumente de schimbare a atitudinilor, de sporire a cunoașterii politice și a activismului civic. Însă, rețelele sociale pot avea un efect demobilizator, or factorii psihologici interacționând cu expunerea la anumite informații de dezacord influențează asupra comportamentului politic în sensul diminuării activismului electoral¹⁸.

Unde există informare, acolo există și dezinformare. Această caracteristică este valabilă nu doar pentru internet, ci și pentru oricare altă sursă de informare, inclusiv conversațiile interpersonale. O parte din populație nu se obosește să filtreze informațiile pe care le consumă, căzând pradă dezinformării. Respectiv, internetul s-a alăturat surselor clasice de informare, descurcându-se la fel de bine la capitolul ”propagandă”. În ultimii ani observăm că în internet funcționează aceleași mecanisme de manipulare, precum cele utilizate în alte surse și în viața de toate zilele. Respectiv, politicienii preferă să utilizeze niște lozinci simple și sonore, care apelează la emoțiile electoratului, or un text lung, rațional, bine argumentat, nu va acumula un număr atât de mare de cititori. Internetul, în opinia noastră, adesea promovează discursul superficial și insuficient, fapt ce influențează negativ asupra sistemului politic. Însă, democrația prosperă atunci când crește și nivelul de educație, de cultură politică al populației.

În literatura de specialitate, unii autori afirmă că internetul are un efect pozitiv pentru democrație. Din perspectiva utilității pentru comunitate, internetul este considerat ca aducând contribuții la „reînnoirea comunităților prin accentuarea legăturilor care ne leagă cu lumea socială mai largă și prin creșterea propriei puteri în această lume”¹⁹. Alții văd explozia internetului și a tehnologiilor ca pe un mijloc de asigurare a dominanței politice, prin crearea de mijloace de manipulare.

¹⁷ Ellison N.B., Steinfeld Ch. și Lampe C. The Benefits of Facebook Friends: Social Capital and College Students' Use of Online Social Network Sites. În: *Journal of Computer-Mediated Communication* 12(4): Article 1, 2007.

¹⁸ Mutz D. The Consequences of Cross-Cutting Networks for Political Participation. În: *American Journal of Political Science* 4(4): 838-855. 2002.

¹⁹ Smith M. A., Kollock P. *Communities in Cyberspace*. Londra: Routledge Publisher, 1998.

După cum menționează B. Wellman, internetul nu afectează numai participarea politică a indivizilor, ci și capitalul social individual sau comunitar. Astfel, Wellman abordează influența internetului asupra capitalului social din trei perspective:

a) Internetul transformă capitalul social, prin accentuarea „solidarității bazate pe rețele sociale în detrimentul celei bazate pe grupuri locale”;

b) Internetul reduce capitalul social, prin reducerea timpului petrecut alături de familie și prieteni și prin reducerea implicării civice și politice în viața comunității;

c) Internetul susține și îmbunătățește capitalul social, prin „facilitarea legăturilor deja existente și construirea a noi modele de implicare civică”.²⁰

Internetul le permite oamenilor să se implice în procesul electoral la un nivel nemaîntâlnit. Campaniile electorale în lumea contemporană construiesc relații consolidate cu milioane de alegători, având menirea de a converti în fiecare zi oamenii în voluntari, donatori și activiști prin intermediul rețelelor de socializare, video-urilor online, textelor și mesajelor pe poșta electronică. Transpunând o mare parte a procesului electoral în mediul online, actorii politici urmăresc sporirea eficienței campaniilor electorale și creșterea ratei de conversie a utilizatorilor în susținători și votanți ai concurenților electorali.

Aici ne putem referi la practica internațională, dat fiind faptul că practicile utilizării internetului de către concurenții electorali își au geneza anume în Occident. În SUA, politicienii utilizează internetul pentru a eficientiza metodele vechi de atragere a atenției din partea mass-mediei, precum și pentru a dezvolta metodele de comunicare cu alegătorii. D. Lipinski stabilește că peste 70% din membrii Congresului utilizează sursele online pentru a atrage atenția jurnaliștilor²¹. S. Coleman descrie internetul ca „o posibilitate de a conecta în mod direct alegătorii de aleși, în situația în care electoratul din democrațiile reprezentative tinde să-și piardă încrederea în aleși”²².

Începând cu campania electorală a lui Barack Obama din 2008, internetul a fost recunoscut drept un instrument important pentru concurenții electorali. În campania electorală din cadrul alegerilor prezidențiale în SUA, Donald Trump a direcționat 50% din bugetul său spre domeniul digital. Până la acel

²⁰ Towner Terri L. și Dulio David A. ”The Web 2.0 Election: Does the Online Medium Matter?” În: Journal of Political Marketing 10 (1-2): p. 165-188. 2011.

²¹ Lipinski D., Neddenriep G. Using „New” Media to Get „Old” Media Coverage. În: The Harvard International Journal of Press/Politics, p. 7-21; p.15. 2004.

²² Coleman S. The New Media and Democratic Politics. New Media Society, 1999, nr. 1, p.67-74. P.67.

moment, concurenții electorali alocu pentru mediul online cel mult 20% din buget. Conform datelor unei cercetări realizate de către Pew Research Center, 40% din audiența adultă a internetului american utilizează mediul online pentru a accesa informații privind cheltuielile și activitățile guvernului. Aproximativ 30% din utilizatori folosesc rețelele sociale, site-urile, video-urile online, poșta electronică, etc., pentru a se informa despre activitățile guvernării²³.

Pentru a spori eficiența comunicării în mediul electronic, actorii politici trebuie să se conformeze noilor reguli de PR, care evoluează în paralel cu tehnologiile online. După cum menționează David H. Scott, caracteristicile relațiilor publice în spațiul internetului presupun:

- Centrarea pe individ – trecerea de la o comunicare de masă la o comunicare adresată membrilor unei comunități digitale (targetarea);
- Lipsa constrângerii și a controlului – trecerea de la mentalitatea „poruncește și controlează” la o participare activă, prin oferirea unui conținut de valoare ce merită distribuit;
- Implicarea digitală – răspândirea ideilor și activităților organizaționale în mediul virtual depinde de implicarea în viața comunității;
- Încurajarea distribuirii – conținutul autentic, valoros și interesant al campaniilor va fi garanția unei distribuirii între membrii comunității;
- Ghidarea către portalul sau profilul virtual al candidatului – distribuirea conținutului printr-o campanie online va crea vâlvă, care va fi indexată de motoarele de căutare, toate fiind direcționate către candidat²⁴.

Internetul ameliorează în mod practic și substanțial condițiile de informare a cetățenilor și că în anumite țări electoratul nu a fost niciodată la fel de bine informat ca în prezent pe timpul campaniilor electorale. Internetul facilitează sau amplifică activitățile politice pe timpul mobilizărilor politice și face posibilă apariția unor momente de inovație politică ce permit redescoperirea sensului binelui comun. Mijloc de comunicare ce ține în același timp de presa scrisă, de telefon și televiziune, internetul este un instrument polivalent, ale cărui posibilități nu au fost încă descoperite sau exploatare în totalitate și care poate fi utilizat în sensuri foarte diferite: pentru împărțirea puterii ori concentrarea ei, pentru a-l face pe cetățean mai puternic sau pentru a-l aservi statului, pentru a propaga valorile de libertate și egalitate, dar și pentru difuzarea unor

²³ Key trends in social and digital news media, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/10/04/key-trends-in-social-and-digital-news-media/> (accesat 5.12.2018).

²⁴ Scott David H. Noile reguli de marketing și PR: cum să ajungi direct la clienți prin rețelele de socializare, bloguri, comunicate de presă, site-uri video și marketing viral. București: Editura Publica, 2010, pp. 173-174.

teme negativiste. În acest context deosebit de complex al definirii și devenirii sale, trebuie precizat că internetul nu constituie cu siguranță soluția la criza politicului, ci un instrument care, dacă este bine gestionat în plan social și însoțit de politici publice de promovare a democrației, ar putea constitui pe termen lung un element constant de referință în funcționarea sistemelor politice²⁵.

De asemenea, internetul facilitează desfășurarea protestelor. Spre exemplu, Guvernul din Marea Britanie oferă oricărui cetățean posibilitatea să elaboreze o petiție electronică pe un site oficial²⁶. Pentru a primi un răspuns oficial este necesar ca petiția să fie semnată de 10 mii de cetățeni, iar la 100 de mii de semnături petiția este dezbătută în Parlament. Deci, internetul oferă și guvernanților opțiuni de a fi în contact cu electoratul și a răspunde în timp util la solicitările politice ale populației. Respectiv, internetul are un rol decisiv în accelerarea proceselor politice.

Pentru a vedea și cealaltă parte a monedei, a activității concurenților electorali în domeniul digital, ar fi bine să căutăm răspunsul la următoarea întrebare: oare partidele politice și susținătorii lor nu utilizează în mod agresiv internetul, inclusiv rețelele sociale, în încercarea de a câștiga alegerile? Se încadrează oare acest lucru în albia democrației? Până nu demult, toți candidații, în principal, ofereau broșuri, băteau la uși, organizau întruniri, răspândeau mesajele prin megafoane. Dar, revoluția tehnologică a pus în primejdie însuși procesul democratic, prin modul în care campaniile electorale în rețelele sociale influențează alegătorii. Spre exemplu, în Marea Britanie există un grup de aproximativ un milion de alegători care "migrează" de la un partid la altul și decid formarea viitorului guvern. Cu toate că legislația britanică stabilește cu rigurozitate anumite praguri de finanțare, este destul de greu de stabilit cine și cu ce sumă a finanțat un mesaj targetat în mediul online, care atinge publicul țintă. Respectiv, candidații aplică strategia mesajului targetat, deoarece alegătorul contemporan nu mai alege partidul politic la o vârstă tânără și nu este într-atât de fidel. Astăzi, oamenii tind să își schimbe opțiunile electorale atunci când văd că un alt partid oferă soluții mai potrivite pentru rezolvarea problemelor stringente, atunci când cred că un alt partid poate governa mai eficient.

O serie de portaluri informative, de rând cu unele bloguri, servesc drept sursă primară pentru răspândirea conținutului manipulator și, în unele cazuri, a falsurilor mediatice, care, ulterior, sunt preluate de televiziuni și diseminate

²⁵ Sinescu C., internetul și comunicarea politică, http://cogito.ucdc.ro/nr_1/9%20-%20Calin%20Sinescu%20-%20INTERNETUL%20SI%20COMUNICAREA%20POLITICA.pdf (accesat 5.12.2018).

²⁶ Petitions UK Government and Parliament (petition.parliament.uk).

ca informații credibile. Blogurile și rețelele de socializare sunt utilizate intens ca mijloc de influențare a opiniei publice și de argumentare a acțiunilor grupurilor de interese care urmăresc să gestioneze și să controleze instituțiile publice. După cum menționează politologul român Cristian Pârvulescu, blogul nu este un instrument de comunicare politică. Blogul este un instrument de manipulare. Politicienii încearcă prin intermediul blogurilor distragerea atenției, iar scopul urmărit este ca postările să fie preluate de presă²⁷. Publicul, la rândul lui, este convins să accepte această stare de lucruri din oficiu, deoarece alți actori politici ar fi, în opinia grupurilor de interese susținute, nepotriviți, incapabili și/sau nedemni să guverneze.

În spațiul informațional din Republica Moldova au apărut zeci de portaluri de știri care, prin politica lor editorială, sunt afiliate unor grupuri de interese. Adesea, acestea joacă rolul de sursă primară pentru publicarea unor articole compromițătoare despre anumiți politicieni sau persoane publice care critică guvernarea, iar ulterior aceste texte sunt preluate și de presă.

O caracteristică negativă a noilor media este și răspândirea știrilor false. Vorbind despre fenomenul știrilor false, deputatul american Damian Collins menționează că în timpul alegerilor din SUA, cele mai populare 20 de știri false au avut o accesare mult mai mare decât cele mai populare 20 de știri adevărate²⁸. Un studiu inițiat de către Oxford Internet Institute a stabilit că jumătate din știrile citite în statul Michigan au fost false. Mii de știri false create pentru a promova o opinie favorabilă sau a demoniza opoziția sunt diseminate zilnic de către utilizatorii rețelelor sociale. Astfel de știri conțin o jumătate de adevăr, simple opinii oferite drept purul adevăr sau chiar neadevăruri²⁹.

Drept exemplu putem menționa răspândirea în timpul campaniei electorale din 2016 din SUA a știrilor false precum că Hillary Clinton livra armament către ISIS, iar Papa Francisc îl susține pe Donald Trump. Tot în același an, în timpul campaniei privind referendumul din Marea Britanie, se răspândește mesajul precum că Serviciul Național de Sănătate va primi cele 300 de milioane de lire sterline pe care le va economisi Marea Britanie la ieșirea din Uniunea Europeană. După cum menționează deputatul Paul Flynn, această

²⁷ Grecu V., Ciocotîșan F., "Blogul, armă de manipulare?" *Avem 100 de bloggeri parlamentari*, impactnews.ro (accesat 5.12.2018).

²⁸ Facebook urged to step up fake news fight before UK election, <https://www.theguardian.com/technology/2017/apr/26/facebook-must-step-up-fake-news-fight-before-uk-election-urges-mp> (accesat 5.12.2018).

²⁹ Fake News is Widely Shared as the Real Thing, <https://www.oii.ox.ac.uk/blog/fake-news-is-widely-shared-as-the-real-thing/> (accesat 5.12.2018)

știre a fost absolut falsă, dar spre sfârșitul campaniei aceasta a fost una din cele mai importante amintiri ale britanicilor participanți la plebiscit³⁰. Referindu-ne la campania electorală pentru alegerea Președintelui Republicii Moldova din 2016, vom menționa știrea falsă precum că Maia Sandu i-ar fi promis Angelei Merkel că va aduce în Republica Moldova 30 de mii de sirieni. În Italia, după desfășurarea referendumului constituțional, care a avut loc în decembrie 2016, au avut loc dezbateri uriașe, în urma cărora au fost înaintate un șir de propuneri ce vizează prevenirea „știrilor false” prin atragerea la răspundere a surselor media. Printre altele, o propunere controversată a fost prezentată de senatorul Adele Gambaro, conform căreia se cerea criminalizarea circulației „știrilor false”, precum și a celor părtinitoare sau exagerate³¹. Darren Lilleker, expert în comunicare politică la Bornmouth University, menționează că știrile false sunt utilizate conștient pentru a exploata fricile, tensiunile exacerbate și pentru a încuraja reacțiile emotive³².

Există și problema profilurilor robotizate din rețelele sociale, așa-numiții ”boți”. Universitatea din California de Sud menționează că doar în rețeaua Twitter există peste 48 de milioane de boți, ceea ce reprezintă circa 15% din toți utilizatorii rețelei³³. Unii boți, în opinia experților, pot imita comunicarea umană și pot crea impresia unui suport politic mai înalt al unui anumit curent electoral. În contextul celor menționate mai sus, cercetătorul român I. Boșoteanu, este de părerea că campania negativă constă în identificarea punctelor slabe ale adversarului politic, adresându-se, în special, nehotărâților.³⁴ În acest sens, utilizarea profilurilor false, a comentariilor anonime reprezintă una din metodele oferite de internet pentru răspândirea unor informații fără ca acestea să fie menționate direct de candidat.

³⁰ Flynn P. What Brexit should have taught us about voter manipulation, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/apr/17/brexit-voter-manipulation-eu-referendum-social-media> (accesat 5.12.2018)

³¹ Glavaș D., Political advertising and media campaign during the pre-election period: A Comparative Study, 2017, <https://www.osce.org/mission-to-montenegro/346631?download=true> (accesat 5.12.2018).

³² Lilleke D. Post-truth and how to combat fake news, <http://darrenlilleker.blogspot.com/2017/03/post-truth-and-how-to-combat-fake-news.html> (accesat 5.12.2018).

³³ TECH, As many as 48 million Twitter accounts aren't people, says study, <https://www.cnbc.com/2017/03/10/nearly-48-million-twitter-accounts-could-be-bots-says-study.html> (accesat 5.12.2018).

³⁴ Boșoteanu I. New media în alegerile prezidențiale din 2009. în: Sfera Politicii, 2011, nr. 62, p. 47-56. [free/2017/apr/17/brexit-voter-manipulation-eu-referendum-social-media](https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/apr/17/brexit-voter-manipulation-eu-referendum-social-media) (accesat 5.12.2018)

Concluzii

Odată cu trecerea de la sistemul electoral proporțional la sistemul electoral mixt, preconizăm o creștere semnificativă a importanței internetului ca instrument de comunicare dintre candidați și electorat. Argumentul principal constă în faptul că numărul mare de circumscripții condiționează o reorientare a candidaților spre mediul online, or promovarea imaginii și mesajelor electorale ale candidaților din numeroasele circumscripții prin intermediul posturilor TV cu acoperire națională va fi costisitoare și destul de anevoioasă. Există și o problemă de ordin logistic, or posturile TV nu pot aloca timp de eter suficient pentru toți candidații. Acest lucru, însă, îl poate oferi cu ușurință mediul online.

Referindu-ne la datele cercetării de teren, vom menționa că este surprinzător faptul că frecvența de utilizare a internetului este într-o dependență invers proporțională de activismul electoral. Cu cât se utilizează mai intens această sursă, cu atât este mai mică probabilitatea de a se prezenta la vot. Aceasta se explică prin faptul că majoritatea utilizatorilor rețelei internet sunt persoanele tinere, în timp ce persoanele în vârstă, care sunt cele mai prezente la alegeri, deseori menționează că nu utilizează deloc această sursă. Pentru maximalizarea rezultatelor la alegeri actorii politici trebuie neapărat să ia în considerație nevoile specifice ale acestui segment de votanți, ori procentul de prezență la urnele de vot se va reduce. Pentru atingerea acestui scop este nevoie neapărat de a identifica atitudinile actuale ale votanților față de situația politică actuală precum și față de actualii actori politici.

Practica națională și cea internațională ne demonstrează că utilizarea internetului în campaniile electorale are atât laturi pozitive, cât și laturi negative. Fenomenul fake-news, mesajele denigratorii amplasate pe portaluri de știri și rețelele de socializare etc. sunt rezultatul faptului că noile platforme apărute odată cu avansarea tehnologiilor preiau rolurile deținute anterior de către jurnaliști, dar nu adoptă și obligațiile deontologice caracteristice mass-mediei. Acest lucru prezintă un risc pentru desfășurarea alegerilor și pot genera practici corupte.

Recomandări

Orientarea concurenților electorali spre publicitatea politică online reprezintă o perturbare a campaniei electorale clasice și ar trebui să determine autoritățile naționale să revadă eficiența legislației electorale actuale. Este necesară actualizarea standardelor și principiilor legale astfel încât ele să reflecte importanța crescândă a campaniilor electorale în mediul online, precum și perfecționarea metodelor de monitorizare a conținutului digital.

Referindu-ne la instituțiile naționale implicate în monitorizarea și asigurarea bunei desfășurări a proceselor electorale, vom menționa că gradul sporit de dezvoltare a mediului online din Republica Moldova condiționează implementarea unor reforme în această direcție. Odată ce monitorizarea conținutului emis de către posturile de televiziune și radio este desfășurată de către Consiliul Coordonator al Audiovizualului, ar fi bine să se creeze un organ cu competențe în domeniul online, sau lărgirea competențelor Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației, or popularitatea internetului în rândul cetățenilor este, în linii mari, similară cu cea a televiziunii. Comisia Electorală Centrală, Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației ar trebui să monitorizeze rolul agitației și al publicității electorale online în contextul întregului proces electoral și să stabilească pentru candidați plafoane de cheltuieli adecvate, or rolul banilor în campaniile electorale la general și al celor online în particular necesită a fi diminuat.

Pentru a diminua efectul manipulator al știrilor false, este necesar ca în mediul jurnalistic să fie create stimulente profesionale menite să susțină reflectarea corectă a evenimentelor. Este necesară inițierea în cadrul breslei jurnaliștilor a discuțiilor privind elaborarea unor reglementări care ar obliga portalurile informative să publice numele proprietarilor, administratorilor și autorilor, la fel ca și datele de contact. Organele de autoreglementare din domeniul media-tic trebuie susținute în a colabora cu furnizorii de internet, pentru a crea un mediu prielnic de verificare a știrilor și de a preveni dezinformările capabile să influențeze procesul electoral.

Este practic imposibil de a oferi probe concludente că știrile false sunt generate și răspândite prin intermediul profilurilor anonime din rețelele sociale și a site-urilor de știri dubioase la comanda unui anumit candidat electoral concret. Dar, atunci când aceste știri sunt preluate de către instituțiile media bine cunoscute, sau de către politicieni, asemenea activități trebuie stabilite și sancționate atât de către organele de ocrotire a normelor de drept, cât și de către Comisia Electorală Centrală.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Boșoteanu I. New media în alegerile prezidențiale din 2009. În: Sfera Politicii, nr. 62, p. 47-56. 2011.
2. Coleman S. The New Media and Democratic Politics. New Media Society, 1999, nr. 1, p. 67-74.

3. Giddens A. Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. Taylor & Francis, 2003.
4. Ellison N.B., Steinfeld Ch. și Lampe C. "The Benefits of Facebook Friends: Social Capital and College Students' Use of Online Social Network Sites. în: Journal of Computer-Mediated Communication 12(4): Article 1, 2007.
5. Lipinski D., Neddenriep G. Using „New” Media to Get „Old” Media Coverage, în: The Harvard International Journal of Press/Politics, p 7-21. 2004.
6. Marcu L. Mass-media și comunicarea electorală. Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2010.
7. Mutz D.C. The Consequences of Cross-Cutting Networks for Political Participation. În: American Journal of Political Science 4(4): 838-855. 2002.
8. Scott D. H. Noile reguli de marketing și PR: cum să ajungi direct la clienți prin rețelele de socializare, bloguri, comunicate de presă, site-uri video și marketing viral. București: Editura Publica, 2010, pp. 173-174.
9. Smith M. A., Kollock P. Communities in Cyberspace. Londra: Routledge Publisher, 1998.
10. Towner Terri L., Dulio David A. "The Web 2.0 Election: Does the Online Medium Matter?" În: Journal of Political Marketing 2011, 10 (1-2): p. 165-188.

Ion MOCANU,
doctor în sociologie

5.6. TENDINȚELE ACTUALE ALE INTEROPERABILITĂȚII ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE DE SECURITATE ÎN PREVENIREA ȘI COMBATERICA TERORISMULUI

5.6. CURRENT TRENDS IN INTEROPERABILITY OF INTERNATIONAL SECURITY ORGANIZATIONS IN PREVENTING AND COMBATING TERRORISM

Summary

The profound transformations at the beginning of the century, characterized by political changes and the diversification of geostrategic interests, significantly influence the evolution of the international security system. The cutting-edge events in Ukraine and Syria show that it has a significant change, including the trends of strategic reconfiguration of partnerships between different international security organizations, depending on the interests and security objectives of the main actors, but also the major threat to security - terrorism. Under the international security system, international security organizations are the most complex forms of international government cooperation.

International organizations have become an important element of the international security system, especially after the Second World War, when their number began to rise considerably. Globally, the number of international organizations is particularly high, so it is difficult to determine the specific role they play (between 1945 and 1949 there were about 100 such organizations, and in recent years their number is estimated to be Fourtimes higher).

Transformările profunde operate la acest început de secol, caracterizate de modificările politice și diversificarea intereselor geostrategice, influențează semnificativ evoluția sistemului de securitate internațională. Evenimentele de ultimă oră din Ucraina și Siria denotă că acest sistem cunoaște o modificare semnificativă, accentuându-se, inclusiv, tendințele de reconfigurare strategică a parteneriatelor dintre diferite organizații internaționale de securitate, în funcție de interesele și obiectivele de securitate ale principalilor actori, dar și de amenințarea majoră la adresa securității – terorismul. În cadrul sistemului de securitate internațională, organizațiile internaționale de securitate sunt cele mai complexe forme de cooperare guvernamentală internațională.

Organizațiile internaționale au devenit un element important al sistemului securității internaționale, în special după cel de al Doilea Război Mondial, când numărul acestora a început să crească considerabil. La nivel global, numărul organizațiilor internaționale este deosebit de mare, astfel încât este

dificil a stabili rolul concret pe care acestea îl joacă (între anii 1945 și 1949 existau aproximativ 100 de astfel de organizații, iar în ultimii ani numărul lor se estimează a fi de patru ori mai mare) ¹.

Cercetătorii în domeniu consideră că investirea în mecanisme colective non-statale de restabilire și asigurare a securității va crea parteneri puternici pentru state și alianțe în această perioadă de solicitări pentru securitatea post-hegemonică². Semnificația și importanța acestor organizații ține de funcțiile pe care le îndeplinesc, de caracterul permanent sau provizoriu al acestora, de cooperarea voluntară creată pe baza acordurilor dintre state. Sarcinile acestora sunt orientate spre lupta împotriva terorismului, prevenirea conflictelor, soluționarea pașnică a disputelor, asigurarea coexistenței pașnice, susținerea reconstrucției politice, economice și sociale a părților implicate în conflict etc³. Aplicând aceste criterii de selecție, constatăm că ONU, NATO, UE și OSCE reprezintă cele mai importante organizații internaționale de securitate.

Sintagma „organizații internaționale” a intrat relativ recent atât în limbajul comun, cât și în cel științific. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în literatura de specialitate erau utilizate adesea concepte precum „sindicat public internațional”, „birou internațional” sau „comisie internațională”. Conceptul de „organizații internaționale” a fost introdus în jurul anului 1867 în discursul științific al juristului scoțian James Lorimer, iar 13 ani mai târziu publicistul german Constantin Frantz afirma că federalismul reprezintă principiul în baza căruia își fac apariția organizațiile internaționale. Consacrarea definitivă a sintagmei se datorează lucrării lui Walter Schücking „Organizațiile lumii”, publicată în anul 1908, și ghidului „Uniunile internaționale publice”, elaborat în 1911 de Paul S. Reinsch⁴.

Organizațiile internaționale de securitate se disting de celelalte organizații prin faptul că își au originile în consensul statelor de a coopera în probleme privind reducerea violenței și asigurarea păcii și securității în lume, prin aplicarea unei largi game de acorduri și mecanisme. În sistemul internațional, organizațiile de securitate pot fi considerate comunități de securitate. Acest

¹ Moștoflei C., Dolghin N. (coord.), Studii de securitate și apărare. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p. 46-50.

² Boacă M. Suportul cultural al securității națiunilor. În: Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului 21. Sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.178-196

³ Moștoflei C. (coord.). Politici și strategii în gestionarea conflictualității. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p. 24-34.

⁴ Rittberger V., Bernhard Z. International Organizations: Polity, Politics and Policies. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006, p. 64-76.

concept a fost dezvoltat în anul 1957 de Karl Deutsch, care l-a definit drept un grup ce a devenit integrat, dobândind un simț al comunității însoțit de practici instituționale formale sau informale, suficient de consolidate pentru a asigura activitatea pașnică a membrilor grupului pe o perioadă îndelungată de timp⁵.

Problema terorismului este discutată actualmente la nivel înalt în cele mai cunoscute organizații internaționale, care propun noi abordări, concepții, căi și soluții de combatere a acestui flagel. În acest context se înscriu dezabaterile legate de combaterea terorismului internațional, de fenomenul migrației în Europa și de criza refugiaților, realizate în cadrul sesiunii de iarnă a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE) desfășurată la Strasbourg, în perioada 26 - 30 ianuarie 2015, eveniment la care a luat parte și delegația Parlamentului Republicii Moldova.

Actualele realități și tendințe strategice în securitatea globală și regională impun o interconectare a principalelor instituții de securitate, precum și o nouă filosofie în abordarea și soluționarea amenințărilor asimetrice. La acestea se adaugă dezvoltarea formelor de cooperare subregională și tendințele de dezvoltare a unor sisteme de management al crizelor, prin coordonarea organizațiilor cu responsabilități în domeniu (ONU, NATO, UE, OSCE).

Spre deosebire de alte organizații de securitate, care consideră fundamentale acțiunile militar-politice cu caracter preventiv, pentru ONU prioritare sunt acțiunile antiteroriste în limita sistemului instituțional internațional, a organizațiilor și dreptului internațional, preferate fiind măsurile social-economice, politice, cultural-psihologice și informaționale. La baza tuturor acțiunilor de acest tip ale ONU se află Carta Națiunilor Unite, ce are ca obiectiv principal menținerea păcii și securității internaționale⁶.

Statutul ONU prevede un sistem universal de securitate colectivă, care este principalul instrument de menținere a păcii și de prevenire a războaielor. Rolul principal în organizație îi revine Consiliului de Securitate, a cărui responsabilitate fundamentală o constituie asigurarea păcii și securității internaționale prin soluționarea pașnică a disputelor și prin întreprinderea de acțiuni împotriva amenințărilor la adresa păcii, împotriva actelor de agresiune⁷. Însă, meca-

⁵ Pah P. Principalele organizații internaționale de securitate și rolul lor în organizarea și desfășurarea operațiunilor multinaționale. În: *Politici și strategii în gestionarea conflictualității*. Vol. 4/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p. 33-48.

⁶ Băhnăreanu C. Rolul organismelor internaționale în managementul crizelor în regiunea Mării Negre. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p. 56.

⁷ Richicinschi Iu. Terorismul – pericolul destabilizării securității internaționale. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM*, 2005, p.44-50.

nismul de aprobare a rezoluțiilor de către cele 15 state membre ale Consiliului de Securitate este unul dificil, în condițiile în care interesele geostrategice și politica externă ale acestora diferă, ceea ce duce la diminuarea eficienței organizației în planul asigurării securității internaționale. Un exemplu în acest sens este Rezoluția Palestiniană asupra unui Acord de pace cu Israelul propusă în decembrie 2014 și respinsă de Consiliul de Securitate al ONU, fiind înregistrate opt voturi în favoarea acestui proiect, două voturi împotriva și cinci abțineri, în contextul în care textul trebuia să obțină nouă voturi pentru a fi adoptat. Franța, China și Rusia, trei membri permanenți ai Consiliului, precum și Argentina, Republica Ciad, Republica Chili, Iordania și Luxemburg au susținut Rezoluția. Australia și Statele Unite, aliați apropiați ai Israelului, au votat împotriva Rezoluției. Cinci state - Marea Britanie, Lituania, Nigeria, Coreea și Ruanda - s-au abținut. Proiectul de Rezoluție prevedea un Acord de pace în termen de 12 luni și retragerea israeliană din teritoriile ocupate⁸. În timpul votului, Statele Unite nu ar fi trebuit să recurgă la dreptul de veto conferit de statutul lor de membru permanent al Consiliului. Un veto american riscă să provoace furia aliaților arabi ai Statelor Unite în coaliția ce luptă contra jihadiștilor organizației Statul Islamic în Siria și Irak⁹.

În ultimul timp se duc tot mai multe polemici privind eficacitatea ONU ca organizație de securitate, deoarece tot mai frecvent în prim-plan apar anumite divergențe între membrii organizației, în special în ceea ce privește principiile fundamentale ale păcii și securității internaționale: prevenirea proliferării armelor de distrugere în masă, combaterea terorismului internațional, criteriile pentru aplicarea forței și rolul Consiliului de Securitate, conceptul de „război preventiv”, rolul și statutul ONU într-o lume multipolară. Un șir de state, precum Germania, Japonia, India, Brazilia, intuiesc o reformare a sistemului ONU, deoarece organizația ar reflecta realitățile războiului rece, iar configurația mondială actuală, cu noi centre de putere, este radical diferită¹⁰.

Aspirațiile ONU de a reforma atât principiile de bază, cât și propria structură organizațională derivă din modificarea radicală a sistemului de relații in-

⁸ Consiliul de Securitate al ONU a respins acordul de pace cu Israelul propus de Palestina. <http://www.ziare.com/international/palestina/consiliul-de-securitate-al-onu-a-respins-acordul-de-pace-cu-israelul-propus-de-palestina-1340999> (vizitat la 27.12.2014)

⁹ Consiliul de Securitate votează contra rezoluției palestinene. <http://www.agerpres.ro/externe/2014/12/31/consiliul-de-securitate-voteaza-contra-rezolutiei-palestinene> (vizitat la 23.08.2014)

¹⁰ Rittberger V., Bernhard Z. *International Organizations: Polity, Politics and Policies*. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006, p. 232-236

ternaționale, ceea ce zdruncină securitatea colectivă și subminează încrederea în răspunsurile colective la problemele și provocările comune. ONU, ca organizație de asigurare a securității, reprezintă un centru de coordonare a acțiunilor statelor în vederea stabilirii păcii și securității, fapt prevăzut în Statutul ONU și rezultat într-o serie de Rezoluții obligatorii pentru statele membre. Rezoluția 1377, adoptată de Consiliul de Securitate al ONU la 12 noiembrie 2001, conține concluziile întrunirii Consiliului la nivel ministerial, prilej cu care a fost adoptată Declarația asupra efortului global de combatere a terorismului, afirmând în Preambul că „actele de terorism internațional constituie una dintre cele mai grave amenințări la adresa păcii și securității internaționale în secolul XXI, constituind o provocare pentru toate statele și umanitate”¹¹.

Un important instrument al ONU de anihilare a acțiunilor teroriste este constituirea în anul 2001 a Comitetului de Combatere a Terorismului (CTC), compus din cele 15 state membre ale Consiliului de Securitate. Obiectivele CTC țin de implementarea stipulărilor Rezoluției 1373, precum: condamnarea finanțării terorismului, înghețarea imediată a conturilor persoanelor implicate în acte teroriste, suprimarea tuturor formelor de susținere financiară a grupurilor teroriste, schimbul de informații între guvernele statelor membre privind planificarea actelor teroriste sau organizațiilor teroriste, cooperarea interguvernamentală în cazul anchetei, extrădării, urmării penale a persoanelor implicate în acte teroriste, condamnarea asistenței tuturor acțiunilor teroriste.

În septembrie 2005, la propunerea Comitetului de Combatere a Terorismului, Consiliul de Securitate a adoptat Rezoluția 1624 privind incitarea la comiterea actelor teroriste și solicită statelor membre ale ONU să interzică prin lege o astfel de incitare, pentru a preveni un astfel de comportament. Totodată, Rezoluția solicită statelor să-și continue eforturile internaționale de a consolida dialogul și înțelegerea între civilizații.

Un alt instrument al Consiliului de Securitate al ONU de contracarare a terorismului este Directoratul Comitetului Executiv al luptei împotriva terorismului (CTED), înființat în baza Rezoluției 1535 din 2004 în scopul susținerii activității Comitetului de Combatere a Terorismului și coordonării procesului de monitorizare a punerii în aplicare a Rezoluției 1373 (2001). CTED a devenit complet operațional în decembrie 2005. Prin Rezoluția S/RES/2129 din 2013 a Consiliului de Securitate mandatul CTED a fost prelungit până la finele anului 2017. CTED este divizat în două secțiuni: Biroul de evaluare și asistență tehni-

¹¹ Security Council, Security Council Resolution nr. 1377 – S/RES/1377/2001, Security Council meeting 4413, 12 noiembrie 2001.

că, care, la rândul său, este divizat în trei grupuri geografice pentru a permite experților să se specializeze în anumite regiuni ale lumii, și un Birou administrativ de informare.

Rezoluțiile adoptate de Consiliul de Securitate al ONU cu privire la terorism sunt elemente ale mecanismului de combatere a terorismului instrumentat de această organizație. Una dintre cele mai recente Rezoluții – nr.2133 din 27 ianuarie 2014 – își reafirmă decizia prevăzută în Rezoluția 1373 (2001), potrivit căreia toate statele își vor acorda asistență reciprocă, în cea mai mare măsură posibilă, în legătură cu investigațiile penale sau cu procedurile penale care implică finanțarea sau sprijinirea actelor de terorism; își reafirmă decizia cuprinsă în Rezoluția 1373 (2001) și, în special, deciziile sale conform cărora toate statele vor preveni și suprima finanțarea actelor de terorism și se vor abține de la acordarea oricărei forme de sprijin, activ sau pasiv, entităților sau persoanelor implicate în acte de terorism, inclusiv prin suprimarea recrutării membrilor grupărilor teroriste și prin excluderea livrărilor de armament teroriștilor; își reafirmă în continuare decizia din Rezoluția 1373 (2001), potrivit căreia toate statele vor interzice propriilor cetățeni sau oricăror persoane fizice ori juridice aflate pe teritoriul acestora de a pune la dispoziție, în mod direct sau indirect, orice fonduri, active financiare sau resurse economice ori financiare sau alte servicii aferente în beneficiul persoanelor care comit sau încearcă să comită, să faciliteze sau să participe la comiterea actelor de terorism sau în beneficiul entităților deținute sau controlate, în mod direct sau indirect, de astfel de persoane ori al persoanelor fizice și juridice care acționează în numele său în baza instrucțiunilor date; solicită tuturor statelor membre să împiedice teroriștii să beneficieze, în mod direct sau indirect, de plata răscumpărilor sau de concesiuni politice și să asigure eliberarea în condiții de siguranță a ostaticilor.

Pentru a spori și consolida activitățile antiteroriste stipulate în rezoluțiile ONU, la 8 septembrie 2006 statele membre s-au angajat într-o nouă etapă în eforturile lor de combatere a terorismului prin adoptarea Strategiei globale de combatere a terorismului. Adoptarea Strategiei îndeplinește angajamentul luat de liderii mondiali la Summitul ONU din septembrie 2005. Strategia, în forma unei rezoluții și a unui plan de acțiune anexat (A/RES/60/288), este un instrument unic la nivel mondial, care sporește eforturile naționale, regionale și internaționale de combatere a terorismului. Este pentru prima dată când toate statele membre au fost de acord cu o abordare strategică comună de combatere a terorismului, nu doar prin a transmite un mesaj clar că terorismul este inacceptabil sub toate formele și manifestările sale, dar și prin a întreprinde acțiuni distincte în mod individual și colectiv pentru prevenirea și combaterea acestuia,

pentru a consolida rolul Organizației Națiunilor Unite în domeniul combaterii terorismului și a asigura respectarea drepturilor omului în lupta împotriva terorismului. Astfel, Strategia include o gamă largă de măsuri practice, gen consolidarea capacității de stat pentru a contracara amenințările teroriste și a coordona mai bine activitățile de combatere a terorismului în cadrul sistemului ONU.

Prin dezvoltarea sistemului de securitate colectivă comunitatea internațională este de acord să renunțe la aplicarea violenței și să asiste orice membru al ei în cazul în care un alt membru recurge la forță. Este un sistem care oferă o reacție puternică a comunității internaționale la orice încălcare a păcii internaționale, reacție îndreptată împotriva unui atac din interiorul comunității, ONU fiind un exemplu tipic pentru un astfel de sistem. Conform articolelor 41, 42 ale Cartei ONU, comunitatea internațională trebuie să exercite presiuni asupra celui care încalcă pacea, de la presiuni nemilitare până la aplicarea forței armate¹². Cu toate acestea, în contextul actual observăm că ONU nu se grăbește să recurgă la forța armată pentru apărarea integrității teritoriale a Ucrainei, ci caută alternative pentru a proteja interesele tuturor elementelor sistemului de relații internaționale.

O organizație de securitate impunătoare este NATO, care deține un rol esențial în consolidarea securității euroatlantice după încheierea războiului rece. Rolul politic al acesteia este în creștere, în mod special după adoptarea la Summitul de la Washington din 1999 a unui nou Concept strategic al Alianței. În noiembrie 1991, Declarația de la Roma a pus bazele stabilirii acestor relații dinamice pe un fundament instituționalizat, marcat de înființarea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică (decembrie 1991), care în mai 1997 se transformă în Consiliul pentru Parteneriat Euroatlantic (EAPC), marcând lansarea unei noi etape de cooperare. Adoptarea documentului fundamental al EAPC a semnalat Hotărârea celor 44 de țări participante în acel moment de a trece spre colaborarea comună, politică și militară la un nou nivel calitativ. Documentul a reafirmat angajamentul comun al țărilor membre de a consolida și extinde pacea și stabilitatea în zona euroatlantică. Valorile comune și principiile aflate la baza acestui angajament sunt stipulate în documentul cadru al Parteneriatului pentru Pace (PfP)¹³.

¹² Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme și practici. Ghid practic pentru parlamentari. București: Ziua, 2003, p. 156-161

¹³ Popa V., Dolghin N. NATO și UE. Determinări și finalități. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2004. 32 p. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/nato_%20si_ue_-_determinari%20si%20finalitati.pdf (vizitat la 23.09.2014)

Contribuția NATO la combaterea terorismului este întemeiată pe ideea că responsabilitatea fundamentală pentru desfășurarea acesteia aparține statelor membre. Abordarea de bază, subliniată în Concepția militară a NATO de apărare împotriva terorismului, aprobată în noiembrie 2002, include patru componente:

- antiterorismul, măsuri defensive pentru diminuarea vulnerabilității forțelor, cetățenilor și a proprietăților;
- managementul consecințelor, care presupune confruntarea și diminuarea efectelor unui atac terorist imediat ce acesta a fost săvârșit;
- contraterorismul, principalele acțiuni ofensive în care NATO va avea rol conducător sau de sprijin, inclusiv în cazul unor operațiuni psihologice și de informare;
- cooperarea militară cu statele membre, parteneri și cu alte țări, precum și coordonarea cu alte organizații internaționale, ca Uniunea Europeană, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa și Organizația Națiunilor Unite.

Discuția inițială asupra rolului și misiunilor corespunzătoare ale NATO a scos în evidență două abordări diferite ale terorismului: abordarea terorismului ca „război” și abordarea terorismului ca „management al riscurilor”¹⁴. Abordarea de tip război, susținută în special de Statele Unite, implică o mobilizare masivă de resurse într-un efort unitar, fiind acceptate unele limitări ale libertăților individuale și sacrificii. Unii experți europeni apreciază însă că nu este corect să se vorbească despre un război: terorismul poate fi învins numai dacă se acționează asupra temelii acestuia, ceea ce nu poate fi realizat prin aplicarea mijloacelor militare. Din acest punct de vedere, terorismul nu este un război care trebuie câștigat, el prezintă un risc periculos, de neevitat, care necesită a fi gestionat¹⁵.

Readaptarea Alianței rămâne un proces actual, conceptul de transformare devenind forța coordonatoare a eforturilor de a face ca NATO să devină o organizație mai relevantă, utilă și eficientă. Comandamentul Aliat pentru Transformare (CAT) este motorul pentru transformarea militară a Alianței. Obiectivul CAT este de a determina NATO și statele membre să-și direcționeze forțele, acțiunile și organizațiile spre realizarea cerințelor Alianței în sec. XXI.

¹⁴ Extinderea NATO în combaterea terorismului, septembrie 2004. <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/romanian/analysis.html> (vizitat la 23.09.2013)

¹⁵ Ionescu C. Forțele și mijloacele specifice luptei contra teroriste în zone de risc maxim, în situații de criză și război. În: Impactul evoluției relațiilor internaționale asupra mediului de securitate/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2010, p. 445-452.

În prezent, NATO cunoaște o perioadă de tranziție, determinată de necesitatea de a-și revizui rolul său în cadrul sistemului de securitate internațională. Aceasta ca urmare a pretențiilor sale de a fi considerate cea mai importantă organizație de securitate din lume, caracterizată prin modificări de substanță la nivelul conducerii strategice. Ea urmează să-și adapteze misiunile și capacitățile sale la noile realități, având în vedere că noile riscuri și provocări necesită alianțe strategice și soluții pe termen lung¹⁶.

În agenda Summitului de la Istanbul din anul 2004 problematica terorismului a ocupat un spațiu amplu, subliniat fiind faptul că Alianța oferă o dimensiune transatlantică esențială riposteii la amenințarea acestuia și aprobând un ansamblu consolidat de măsuri ce vizează contribuția individuală și colectivă a statelor la combaterea acestui flagel, care cuprinde: ameliorarea cooperării comunitare în domeniul informațiilor, susținerea fermă a pregătirii Batalionului NATO multinațional de apărare chimică, biologică, radiologică și nucleară (CBRN), acordarea suportului pentru protecție în cazul evenimentelor majore, fiind puse la dispoziție avioane ale forțelor aeriene ale NATO de detecție îndepărtată și de control, continuarea unor eforturi clar definite în cadrul operațiunilor din Balcani și Afganistan pentru a împiedica reapariția terorismului, dezvoltarea noilor tehnologii de apărare împotriva acestuia, sporirea cooperării cu partenerii și punerea în aplicare a Planului de acțiune referitor la acțiunile civile de urgență și a Planului de acțiune al Parteneriatului contra terorismului, continuarea activă a consultărilor și schimburilor de informații cu UE, cooperarea continuă cu alte organizații internaționale și regionale¹⁷.

Pe parcursul evoluției sale NATO și-a recunoscut drept imperativ necesitatea extinderii sale, elaborând în acest sens diferite tehnici și strategii. Atât prin Tratatul de la Washington, cât și prin Declarația Summitului de la Chicago din anul 2012, NATO își reafirmă angajamentul ferm de a păstra deschisă ușa Alianței pentru toate democrațiile europene, care îndeplinesc standardele de aderare, deoarece extinderea contribuie la obiectivul acesteia de a asigura libertatea și pacea în toată Europa¹⁸. Inițiativa NATO pentru Europa de Sud-

¹⁶ Hoară M. Implicațiile dinamismului mediului european de securitate asupra securității naționale. În: *Dinamica mediului european de securitate*. Vol.2/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2007, p. 282-291.

¹⁷ Mureșan M., Toma Gh. Provocările începutului de mileniu. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2003, p. 245-267.

¹⁸ Declarația Summit-ului de la Chicago adoptată de șefii de stat și de guvern participanți la reuniunea Consiliului Nord-Atlantic de la Chicago din 20 mai 2012. <http://www.presidency.ro/static/Declaratie%20Chicago%20RO%20final.pdf> (vizitat la 24.09.2014).

Est (SEEI) și Planul de acțiune NATO pentru aderare, Membership Action Plan (MAP), lansate în aprilie 1999 la Summitul NATO de la Washington, se refereau la criteriile precise pe care statele candidate la integrarea în Alianță urmau să le îndeplinească în perioada de preaderare în domeniile politic, economic, militar, legate de resurse, securitate și în cel juridic¹⁹. Obiectivele inițiativei privind intensificarea relațiilor cu partenerii NATO și extinderea spectrului de subiecte pentru dialog și asistență au fost incluse în Mecanismul IPAP (Planul individual de acțiuni de parteneriat) lansat în anul 2002 la Summitul de la Praga și reprezintă o parte a unui șir de adaptări și inovații ale procesului de evaluare a Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic (EAPC) și al Parteneriatului pentru Pace. Conceptul Strategic al NATO, adoptat la Lisabona, în cadrul Summitului din 19-20 noiembrie 2010, constituie un factor care declanșează transformări importante în abordarea securității și apărării la nivelul Alianței, luată ca macrostructură a țărilor membre, în mod independent ori pe regiuni geografice. În același timp, reconsiderări importante sunt de așteptat și din partea tuturor statelor din afara Alianței, indiferent de rolul acestora sau de dispunerea în raport cu spațiul euroatlantic. Sunt influențate și organismele internaționale de securitate, globale ori regionale, precum ONU, UE, OSCE²⁰.

În vederea sistematizării și organizării tuturor formelor de interacțiune dintre parteneri și NATO, ca răspuns la amenințarea terorismului, a fost elaborat Planul de Acțiune al Parteneriatului pentru Combaterea Terorismului (PAP-T). Planul include măsuri vizând: intensificarea consultărilor și a schimbului de informații, consolidarea capacității de a combate terorismul (planificarea forțelor, cooperarea în domeniul armamentelor etc.), asistență pentru eforturile partenerilor vizând combaterea terorismului, combaterea eficientă a terorismului, consolidarea cooperării. Pentru prevenirea atacurilor teroriste multiregionale trebuie inițiate mecanisme de cooperare, care să acopere zona din Asia Centrală până la Mediterană. NATO dispune de marele avantaj că beneficiază de așa mecanisme ca: EAPC, PfP și Dialogul Mediteranean. Pentru a eficientiza aceste mecanisme, este necesar a le face mai atractive pentru parteneri, aceasta constituind o preocupare a NATO, reflectată inclusiv în deciziile de la Praga, care vizează adaptarea parteneriatului și dezvoltarea unor relații de cooperare²¹.

¹⁹ Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.

²⁰ Legea Republicii Moldova cu privire la organele securității statului, nr.618-XIII din 31.10.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.10-11/117.

²¹ Popescu C. Nevoia de unitate și cooperare în gestionarea conflictualității – o nouă provocare pentru actorii principali ai mediului de securitate. În: Politici și strategii în gestionarea conflictualității, Vol.2. Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p.140-149.

Intervenția umanitară constituie un alt subiect pe care NATO îl are de soluționat atunci când comunitatea internațională sesizează încălcări grave ale drepturilor omului într-un anumit stat, mai ales atunci când evenimentele se produc în apropierea spațiului aliat de securitate. Implicarea NATO din punct de vedere militar pe baza unui mandat al ONU în soluționarea unor conflicte, crize umanitare se situează în afara ariei de responsabilitate atunci când interesele de securitate ale Alianței sunt afectate. Acesta este un imperativ cuprins în noul Concept Strategic al NATO²². Operațiile militare aeriene din Libia împotriva forțelor loiale ale lui Muammar Gadafi, începute la 31 martie 2011, reprezintă un exemplu al modului în care Alianța a fost angajată în soluționarea unor probleme de securitate în conformitate cu rezoluțiile ONU când acestea au apărut în apropierea spațiului de securitate aliat.

Transformarea NATO într-un instrument eficace de luptă împotriva terorismului nu înseamnă că în viitor instituția va deveni o organizație mondială antiteroristă. Aceasta deoarece, pe de o parte, scopul este mult prea complex pentru o singură organizație, iar pe de altă parte, Alianța are și alte obiective direcționate spre asigurarea securității, guvernării, reconstrucției și dezvoltării statelor care prezintă pentru ea interes, precum Afganistanul²³.

Actorii internaționali principali implicați în Afganistan - Statele Unite, NATO și Națiunile Unite, au atins un punct negativ, problemele existente nefiind soluționate, continuând astfel să submineze eforturile depuse de ei în această țară²⁴. În lipsa unei strategii productive a Forței de Coaliție, insurgența talibană este privită ca o problemă locală care trebuie rezolvată la nivel local, nefiind luată în considerare dimensiunea națională, iar combatanții talibani sunt caracterizați ca fiind înapoiți și organizați în grupuri dispersate²⁵.

Deși NATO duce o activitate amplă și unificată privind asigurarea securității globale și cooperarea contrateroristă, aceasta nu scutește organizația de posibilitatea apariției unor neînțelegeri între statele membre. Spre exemplu,

²² Security Council, Security Council Resolution nr. 1368 – S/RES/1368/2001, Security Council meeting 4370, 12 septembrie 2001. <http://www.un.org/Docs/scres/2001/sc2001.htm> (vizitat la 24.05.2012).

²³ Manualul NATO, 2001. Office of information and Press NATO-1110 Brussels-Belgium. <http://www.clr.ro/menu1/manualul%20nato.pdf>.20 (vizitat la 24.01.2013).

²⁴ Bajraktari Y., Rody P. Afganistan: Changing the frame, changing the game. În: Discussion Paper 09-02. Belfer Center for Science and International Affairs. Harvard Kennedy School, 2002, p.10-19.

²⁵ Dorronsoro G. The talibans winning strategy in Afganistan. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C., 2009. <http://www.nhsun.org/taliban%E2%80%99s-winning-strategy-afghanistan> (vizitat la 28.07.2013).

relația transatlantică a fost afectată de poziția diferită a SUA și a principalelor state europene membre ale NATO în problema irakiană. O situație de dezacord a apărut și în cazul preluării operațiilor militare aeriene în Libia: chiar dacă statele aliate au aprobat în unanimitate faptul că două state membre ale NATO importante – Germania și Turcia – nu au participat la acțiunile militare desfășurate în Libia, aceasta demonstrează că în cazul unor operații umanitare desfășurate în afara zonei de responsabilitate pot fi situații în care Alianța nu poate conta pe toate forțele și mijloacele de care dispune.

Alte dispute la nivel internațional au survenit în cazul plasării scutelor antirachetă pe continentul european și cel asiatic. În acest sens, experții militari americani au apreciat că principalele amenințări la adresa securității euroatlantice ar putea surveni din partea Iranului și Coreii de Nord, iar SUA va amplasa componente ale scutului antirachetă și pe continentul asiatic în Coreea de Sud și în Taiwan²⁶. Decizia de a amplasa rachete pe continentul european a provocat reacții negative din partea Federației Ruse, dar și dezacorduri între unele state membre ale NATO. Astfel, prim-ministrul Cehiei Mirek Topolánek și omologul său slovac Robert Fico au demonstrat poziții diametral opuse în raport cu planurile SUA de a amplasa în Europa Centrală componente ale sistemului lor național de apărare antirachetă. Robert Fico a subliniat că acest proiect trebuie examinat în formatul NATO-UE-Rusia și trebuie să se țină cont de poziția Rusiei²⁷.

Dacă în anii '90 ai sec. XX cooperarea și dialogul instituționalizat s-au manifestat în mod aparte la nivelul NATO și ONU, mai ales prin intermediul Consiliului de Securitate, care a deținut un rol important în dialogul internațional pe problematica securității și stabilității mondiale, precum și al OSCE, care s-a manifestat vădit în mod special în domeniile diplomației, prevenirii conflictelor, managementului crizelor și reabilitării post-conflict²⁸, atunci la începutul sec. XXI un rol semnificativ pe lângă cele menționate îl are și UE.

În prezent, Europa prin vocea instituțiilor comunitare responsabile cu securitate și apărare, dar și prin atitudinea oficială a Alianței Nord-Atlantice, care include 28 de state de pe continent, este tot mai preocupată de consolidarea securității sale în raport cu un eventual atac prin surprindere din partea

²⁶ Secretarul General al ONU. Letter to the President of the UN General Assembly, 04 noiembrie 2003. <http://www.un.org/ga/58/documentation/list4.html> (vizitat la 26.05.2012).

²⁷ Praga și Bratislava: poziții diferite față de scutul american antirachetă în Europa. <http://romanian.ruvr.ru/2007/11/21/556657> (vizitat la 14.11.2014).

²⁸ Mureșan L. ș.a. Politica europeană de securitate și apărare - element de influențare a acțiunilor României în domeniul politicii de securitate și apărare. București: Institutul European din România, 2004. 86 p.

unui stat condus de fundamentalisti islamici sau din partea unor rețele teroriste, aparținând extremismului religios, care ar putea intra în posesia unor arme de distrugere în masă²⁹.

Uniunea Europeană este cea care a generat nu doar un nivel ridicat de dezvoltare economică pe continent, ci și o nouă abordare a securității, întemeiată pe soluționarea pașnică a disputelor și pe cooperarea internațională multilaterală prin intermediul unor instituții comune. În ultimul timp securitatea exercită un impact mai semnificativ asupra conceptului de securitate internă în cadrul Uniunii Europene³⁰. Despre conceptul de securitate internă a Uniunii Europene se afirmă că reprezintă un concept de o mare complexitate, încă nedefinit și dificil de implementat. În cadrul Uniunii Europene relațiile dintre securitatea internă și externă a statelor reprezintă un concept care este adesea denumit securitate intermestică³¹. Componentelor de securitate externă comună (PESC și PESA) le corespunde și o componentă de securitate internă, configurată într-o manieră marcată de coerență în Tratatul de la Lisabona³².

În decembrie 2003 Uniunea Europeană a adoptat propria Strategie de Securitate ce completează obiectivele Tratatului de la Maastricht, fiind luată în calcul premisa că UE este un actor global. În consecință, aceasta ar trebui să fie gata să-și asume responsabilități în domeniul securității globale³³. Potrivit uneia dintre premisele de la care pornește Strategia Solana, așa cum mai este numită Strategia de Securitate Europeană, riposta la riscurile, pericolele și amenințările la adresa securității europene trebuie adaptată fiecărui tip al acestora, aplicându-se o strategie multifacțată și o abordare comprehensivă, unul dintre principalele obiective ale căreia este lupta împotriva terorismului. Uniunea Europeană condamnă toate actele de terorism ca fiind nejustificate și de natură criminală, indiferent de motivație, forme și manifestări³⁴.

²⁹ Popa V., Dolghin N. NATO și UE. Determinări și finalități. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2004. 32 p. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/nato_%20si_ue_-_determinari%20si%20finalitati.pdf (vizitat la 23.09.2014).

³⁰ Buzan B. Popoarele, statele și teama. Chișinău: Cartier, 2000, p. 300-332.

³¹ Derghoukassian K. După doctrina Powell: Securitatea globală intermestică. Studiu prezentat la întâlnirea anuală a Asociației de Studii Internaționale, statul hawaian Honolulu, Haiti, 05.03.2005. http://www.allacademic.com/meta/p69935_index.html (vizitat la 21.12.2010).

³² Voicu C. Strategia de Securitate Internă a Uniunii Europene, configurată de Tratatul de la Lisabona. În: Materialele Conferinței Internaționale „Afacerile interne și justiția în procesul integrării europene și al globalizării”, Academia de Poliție, mai 2010. București: Universul Juridic, 2010, p.254-263.

³³ Obiective strategice pentru securitatea europeană. În: Jurnal Academic, nr. 9, 2003. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (vizitat la 04.01.2013).

³⁴ Andreescu A. Terorismul actual, o fatalitate. În: Buletin documentar, 2007, nr.1, p.177-185.

În opinia unor cercetători, în prezent în lupta contraterorismului UE este chiar mai viabilă decât NATO, dat fiind capacitatea acestei organizații de a transfera deciziile adoptate direct sub jurisdicția statelor sale membre și capacitatea de a oferi o gamă largă de instrumente antiteroriste, în plan financiar, economic, diplomatic, militar și uman³⁵. Mai mult ca atât UE încearcă să substituie unele din atribuțiile de apărare ale NATO. Astfel, UE prin intermediul Politicii Europene de Securitate și Apărare PESA a realizat un șir de operațiuni internaționale de succes. Spre exemplu, în martie 2003 o forță a UE a substituit forța NATO din Macedonia, acțiune ce fusese planificată pentru anul 2002, dar care a fost respinsă pe o perioadă nedeterminată din cauza obiecțiilor Greciei. La mijlocul anului 2003 UE a întreprins o intervenție reușită în Republica Congo pentru a restabili acolo ordinea.

Terorismul în UE trebuie abordat din perspectiva globală a mediului internațional de securitate. Acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât organizațiile teroriste care fac propaganda în țări terțe folosesc UE drept bază de recrutare a noilor membri, Al-Qaeda fiind mai mult decât un exemplu. În opinia noastră, Europa constituie pentru terorism un veritabil teatru de acțiune, regiunea central - europeană fiind expusă în mod particular acestui atac, atât din considerente de ordin geografic, cât și din motivații de ordin politic.

Politica de Securitate și Apărare Comună este un element distinct al Politicii Externe și de Securitate Comună a Uniunii Europene, care sesizează aspectele de apărare și militare. Această politică reflectă aspirațiile Uniunii Europene de a asigura securitatea comună prin cooperare multilaterală în cadrul organizației și cu participarea partenerilor din exterior. Strategia Europeană de Securitate, document cadru al PSAC aprobat în anul 2003, recunoaște multitudinea pericolelor la adresa securității europene și pornește de la ideea că niciun stat nu este capabil să riposteze de unul singur problemelor complexe actuale. În acest context, Politica de Securitate și Apărare Comună oferă un cadru și posibilități de participare statelor care nu sunt membre ale UE sau NATO³⁶. PSAC constituie de facto o continuare a Politicii Europene de Securitate și Apărare (PESA) lansate în decembrie 1998.

Organismele europene cu competențe și responsabilități în domeniul prevenirii și combaterii terorismului sunt: Directoratul de Securitate al Comisiei Europene care funcționează în cadrul Directoratului General pentru Admi-

³⁵ Winkler H.T. ș.a. *Combating terrorism and its implications for the security sector*. Vallingby, 2005, p. 134-145.

³⁶ Pîntea Iu. ș.a. *Perspectivile cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună*. Chișinău: Bons Offices, 2011, p.23-30.

nistrație și Personal al Comisiei Europene, fiind înființat prin Decizia acestui organ din 1 decembrie 2001. În cadrul acestui Departament funcționează Unitatea de Prevenire și Inspecție, care are ca atribuții în domeniul antiterorismului realizarea evaluărilor asupra amenințării lor generate de organizațiile teroriste la adresa sediilor și funcționarilor instituțiilor europene și asigurarea contactelor cu serviciile partenere. Unitatea reprezintă Comisia în cadrul Grupului de lucru antiterorism - Terorsim Working Group (TWG) și al Grupului de coordonare antiteroristă (GOTER). După atentatele de la Madrid din anul 2004 i-a fost atribuită funcția de coordonator al problemelor privind terorismul, care se află sub autoritatea Înaltului Reprezentant al UE pentru Politică Externă și de Securitate Comună.

Posibilele reacții la nivel politic pe care Uniunea Europeană le are în raport de eventualele amenințări teroriste și posibilele sancțiuni aplicabile în cazul unor acte teroriste sunt elaborate de Grupul de lucru antiterorism și de Grupul de coordonare antiteroristă din cadrul pilonului Justiție și Afaceri Interne (III – JAI). Experții acestor grupuri realizează evaluări ale sistemelor naționale de prevenire și combatere a terorismului. Grupul de lucru antiterorism este constituit din reprezentanți ai ministerelor de interne din statele membre. Această structură are în atenție o serie de aspecte interne din fiecare stat membru privind terorismul care prin corelare conduc la identificarea unor măsuri bilaterale, regionale sau chiar la nivelul tuturor statelor membre. Evaluările TWG sunt transmise „Comitetului pentru Articolul 36 al Tratatului” (CATS), care, la rândul său, informează Consiliul JAI. În ce privește Grupul COTER, acesta având reprezentare, atât din partea statelor membre, cât și a Comisiei Europene, elaborează evaluări regionale și politici de combatere a terorismului pe care le transmite Comitetului Politic și de Securitate al UE (COPS). La rândul său, COPS informează Consiliul de Afaceri Generale și Relații Externe, propunând inclusiv direcții de acțiune. Anterior înființării postului de coordonator al UE pentru combaterea terorismului, cooperarea dintre COTER și TWG era firavă, fiind prevăzut doar un schimb minim de opinii în cadrul întrunirilor bianuale. Actualmente, coordonatorul este delegat cu gestionarea activității celor două structuri, racordând permanent politicile de combatere a terorismului propuse de COTER la evaluările și măsurile prevăzute de TWG.

La nivelul Comisiei Europene la fel funcționează structuri similare celor funcționale în cadrul Consiliului, respectiv: Direcția Generală pentru Relații Externe (DG RELEX) – pilonul II; Direcția Generală de Justiție și Afaceri Interne (DG JAI) – pilonul III. După atentatele de la Madrid din anul 2004, statele membre UE au decis extinderea atribuțiilor SITCEN (Centrului Întru-

nit pentru Situații de Criză), prin completarea acestora cu componenta analiza informațiilor din sfera antiteroristă, iar EUROPOL deține și Forțele Speciale de Combatere a Terorismului (Counter Terrorism Force – CTTF), care au în competență acordarea de asistență departamentelor de specialitate în ce privește realizarea unei analize strategice și operaționale, prevenirea și combaterea finanțării structurilor teroriste, recrutării și modului de operare.

Deși la 4 septembrie 2001 (doar cu câteva zile înainte de atacurile teroriste de la New York și Washington) Uniunea Europeană adoptase o Rezoluție asupra terorismului, aceasta avea în vedere mai degrabă „vechiul” terorism, intern, și mai puțin „noul” terorism, transnațional, bazat pe celule active, grupări afiliate și rețele de sprijin larg diseminate, al cărui prim exponent îl reprezintă gruparea teroristă Al-Qaeda și rețeaua care gravitează în jurul acesteia³⁷.

Astăzi, când nu mai puțin de 12,2-15 milioane de musulmani locuiesc permanent în spațiul Uniunii Europene, aspectele relaționate islamului nu mai sunt doar o problemă de politică externă, ci au devenit probleme de soluționat pe agenda politică internă atât a Uniunii Europene, cât și a majorității statelor europene. Creșterea numerică fără precedent înregistrată de comunitățile islamice din spațiul european a transformat islamul în cea de a doua religie ca număr de adepți din Europa după creștinism³⁸.

În cadrul structurilor europene au loc o serie de reuniuni la nivel de miniștri de externe, de interne și organe de justiție, în cadrul cărora se ajunge la concluzia că este necesar un angajament pentru sporirea cooperării la nivelul serviciilor de securitate și alorganelor de poliție pentru a face schimb de informații cu privire la organizațiile extremiste care operează în Europa. La nivelul Uniunii Europene Declarația de luptă împotriva terorismului transmite un mesaj ferm de cooperare împotriva terorismului³⁹. Cooperarea evoluează depășind sistemul hegemonic; ea poate fi constituită și în absența parteneriatului cu SUA, în diverse domenii, cum ar fi, spre exemplu, Protocolul de la Kyoto privind schimbările climatice⁴⁰.

Comisia Europeană a prezentat la 28 aprilie 2015 Agenda europeană privind securitatea pentru perioada anilor 2015-2020, care prevede combaterea

³⁷ Mureșan L. ș.a. Op.cit., p. 56.

³⁸ Dinu M. Rolul religiei în construcția viitoarei Europe. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p. 35-38.

³⁹ Solana J. A secure Europe in a better world. Thessaloniki European Council, June 20, 2003. <http://www.eu.int./oressdata/EN/reports/76255.pdf> (vizitat la 14.08.2013).

⁴⁰ Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. New Jersey: Princeton University Press, 2005, p. 235-242.

amenințării la adresa securității, lupta împotriva terorismului, a criminalității organizate și informatice. În ședința din iunie 2014 Consiliul European a invitat Comisia să revizuiască Strategia de Securitate Internă a Uniunii Europene din anul 2010 și s-o actualizeze până la mijlocul anului 2015, dorindu-se, la solicitarea ulterioară a Parlamentului European, o strategie inovativă, flexibilă la schimbări, unitară, ce ar viza principalele amenințări la adresa securității, precum: traficul de persoane, crima organizată, criminalitatea informatică, spălarea de bani și corupția⁴¹.

În scopul creării condițiilor favorabile pentru ca serviciile de informații militare ale statelor membre ale Uniunii Europene să poată contribui inevitabil cu produse de intelligence a fost înființat Centrul Întrunit pentru Situații de criză (SITCEN). Completat atât cu personal civil, cât și militar, Centrul furnizează informații curente și avertizări timpurii asupra evenimentelor și situațiilor, care ar putea avea repercusiuni semnificative asupra Politicii Externe și de Securitate Comune, prin rapoarte înaintate Înalțului Reprezentant, precum și altor organisme specializate în managementul crizelor. SITCEN este de asemenea singurul punct de contact operațional permanent între Înalțul Reprezentant, colaboratorii apropiați ai acestuia, centrele de evaluare sau celulele de criză similare aflate în interiorul sau în afara UE⁴².

La momentul actual, viitorul Uniunii Europene ca organizație de securitate și apărare este pus sub semn de întrebare și în acest sens trei opțiuni par să fie valabile. Prima constă în păstrarea UE în calitate de soft power de talie medie într-o lume în permanentă schimbare în care opțiunile hard power sunt în ascensiune în Orient și în Asia de Sud. Riscul pentru UE legat de această opțiune este de a deveni o organizație regională și tot mai mult marginalizată în asigurarea securității globale. A doua opțiune este o descreștere a ambițiilor internaționale ale UE, susținută de un mediu economic și financiar dur, cu riscul pentru ea de a deveni o putere dominată în domeniul securității. A treia opțiune ar fi crearea unui aparat de securitate și apărare europeană bine consolidat, capabil să se angajeze mai insistent pe scena mondială. Această opțiune la moment este desconsiderată de statele membre, care se confruntă cu constrângeri financiare și politice pe plan intern⁴³.

În raport cu atribuțiile diferitelor structuri informative ale UE pot fi identificate cel puțin patru domenii prioritare la nivelul UE în combaterea terorismului:

⁴¹ Agenda europeană de securitate pentru perioada 2015-2020. <http://eurojust.ro/agenda-europeana-privind-securitatea-pentru-perioada-2015-2020> (vizitat la 14.10.2015).

⁴² Petrescu S. Apărarea și securitatea europeană. București: Editura Militară, 2006, p. 156-166.

⁴³ Ibidem, 2006, p. 132.

- dezvoltarea capacității de colectare a informațiilor – slaba capacitate tehnică a unor state membre de a colecta informații restricționează considerabil abilitatea acestora de a furniza sprijinul informativ solicitat în diversele domenii de acțiune ale UE;

- asigurarea protecției civile și acțiunile umanitare – principala deficiență este legată de lipsa unui sprijin informativ real în acest domeniu din partea agențiilor naționale de securitate, fapt ce diminuează capacitatea de acțiune a Comisiei Europene, care gestionează această problematică;

- elaborarea unei politici europene de informații prin crearea unei Agenții Europene de Informații, a Serviciului European de Informații și Securitate – la etapa incipientă de organizare, structurile astăzi existente nu reușesc să răspundă necesităților UE privind obținerea unui sprijin informativ extern în procesul de luare a deciziilor;

- sporirea capacității de acțiune a Uniunii Europene – UE nu poate acționa eficient întru combaterea unor fenomene din cauza incompatibilității unor reglementări comunitare cu cele ale țărilor nemembre⁴⁴.

Cea mai consistentă instituție regională de securitate din Europa, care acoperă aria geografică de la Vancouver până la Vladivostok (incluzând Canada și SUA) și care joacă un rol important în procesul de promovare a păcii și stabilității și de consolidare a securității mondiale este Organizația de Securitate și Cooperare din Europa (OSCE).

OSCE este o organizație regională la nivel european și a fost înființată în anul 1994, scopul acesteia rezidă în asigurarea contactelor și cooperarea dintre țările europene în deplină egalitate⁴⁵. În prezent organizația întrunește 57 de state din Europa, Asia Centrală și America de Nord. Mongolia a devenit stat participant în decembrie 2012, iar în același an Libia a solicitat statutul de Partener al OSCE. Organizația a fost înființată din necesitatea de a forma o punte de legătură dintre Est și Vest⁴⁶. Activitatea OSCE se axează pe valorificarea principiilor fundamentale ale relațiilor interstatale și constă în restaurarea stabilității și păcii în zonele de tensiune, consolidarea valorilor comune, asistarea statelor membre în edificarea unei societăți democratice civile bazate pe statul de drept și prevenirea conflictelor locale.

⁴⁴ Moștoflei C. (coord.) Stabilitate și securitate regională. Vol.1, București: Editura Universității Naționale de Apărare, „Carol I”, 2009, p. 345-341.

⁴⁵ Dincu A. Fața nedorită a globalizării: crima organizată și terorismul. <http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a28.pdf> (vizitat la 18.09.2015).

⁴⁶ Micu G. ș.a. Securizarea frontierelor și stabilitatea regională. București: Institutul pentru Politici Publice, 2002, p. 24-32.

Faptul că orice acțiune a OSCE este întemeiată pe interacțiunea dintre dimensiunea politico-militară, economică și de mediu este un indicator al abordării cuprinzătoare a securității. La etapa actuală OSCE se află în faza de definire a identității de securitate europeană, în care intervin patru elemente: geopolitic, funcțional, normativ și operațional. Avantajele OSCE rezidă în participarea pe bază de egalitate a tuturor țărilor partenere, conducându-se de principii, norme, valori și standarde comune; aceleași instrumente, mecanisme și experiență unică în domeniul diplomației preventive⁴⁷.

Modificările operate în domeniul ce ține de securitatea internațională au dus și la o schimbare de atitudine la nivelul OSCE. Astfel, reuniunea informală a miniștrilor de Externe ai statelor membre ale OSCE desfășurată în perioada 27 - 26 iunie 2009 în or. Corfu, Grecia a fost marcată de stabilirea cadrului organizațional de analiză a posibilităților de revizuire a arhitecturii de securitate europeană, reconfirmând deschiderea statelor participante spre dialog, chiar dacă nu s-a soldat cu rezultate notabile, în principiu din cauza poziției lipsite de flexibilitate a Federației Ruse, care și-a reiterat indignarea în raport cu extinderea NATO și, în particular, din cauza ineficienței actualei arhitecturi de securitate și a OSCE. În final s-a ajuns la consens în vederea continuării dialogului asupra propunerilor Federației Ruse referitoare la o nouă arhitectură de securitate care să ia în calcul dimensiunile OSCE: politico-militară, economică, mediul și dimensiunea umană. Adicional, au fost avansate un set de inițiative, precum abordarea „propunerii Medvedev” pe baza reafirmării conceptului de securitate comprehensivă și indivizibilă și a cooperării de la Vancouver la Vladivostok după principiul „celor 3 R” – „a reconfirma”, „a revizui”, „a restaura”. Totodată, intensificarea interacțiunii organizațiilor din zona de interes a OSCE cu responsabilități în domeniul securității are la bază „Planificarea pentru cooperarea în domeniul securității” (1999) și „Strategia de la Maastricht” (2003).

Misiunile în teren ale OSCE reprezintă un element-cheie în gestionarea crizei, a conflictelor și în asigurarea securității. Mandatul unei misiuni este decis de Consiliul Permanent al OSCE, în consens cu toate statele membre și cu țara gazdă. Misiunile OSCE sunt răspândite în Europa de Sud-Est (Albania, Bosnia-Herțegovina, Kosovo, Serbia, Skopje), Caucaz și în Asia Centrală.

Evaluând rolul NATO, ONU, UE și al OSCE în asigurarea stabilității sistemului securității internaționale, nu putem să nu abordăm și impactul unor

⁴⁷ Pop F. Organizația pentru Cooperare și Securitate în Europa. http://www.academia.edu/4124779/Organizatiile_internationale_2 (vizitat la 14.08.2014).

organizații regionale asupra întregului sistem internațional, precum Comunitatea Statelor Independente, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC) și Organizația de Cooperare de la Shanghai (OCS).

Pentru contracararea influenței în creștere a SUA în spațiul postsovietic, cu precădere în zona Caucazului și a Asiei Centrale, dar și în zone geografice mai îndepărtate, cum ar fi cele din Golful Persic, Federația Rusă a reacționat prin intermediul a două organizații regionale - Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC) și Organizația de Cooperare de la Shanghai (OCS). În acest sens, la 5 octombrie 2007, la Summitul CSI de la Dușanbe a fost semnat Protocolul privind cooperarea dintre aceste două organizații, care pune bazele unui nou bloc politico-militar.

Potrivit Concepției inițiatorilor apropierii dintre OTSC și OCS, scopul Protocolului urmează să fie crearea unui „NATO euroasiatic” de la Belarus până în China. Este semnificativ faptul că componența acestor două structuri aproape coincide (în afară de Rusia, din OTSC fac parte Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan și Uzbekistan, în timp ce în OCS se include China, iar Armenia și Belarus se exclud). Astfel, cele două structuri politico-militare, pe care Moscova le consideră ca instrumente de consolidare a influenței sale în spațiul postsovietic, au stabilit pentru prima dată relații oficiale între ele. Grupul celor cinci, cunoscut și sub denumirea de „Shanghai 5”, a fost înființat la Shanghai la 26 aprilie 1996 și a reunit inițial Kazahstanul, Kârgâzstanul, China, Rusia și Tadjikistanul în scopul de a contribui la soluționarea pe cale pașnică a disputelor de frontieră din zonă, la combaterea terorismului internațional, a traficului ilegal de arme și droguri. Uzbekistanul a devenit membru cu drepturi depline al grupului în iunie 2001. Mongolia, Iranul, Pakistanul și India au statut de observator. La 14 iunie 2001, grupul s-a transformat în „Organizația de Cooperare de la Shanghai” și a pus accent pe cooperarea economică și pe combaterea terorismului de sorginte islamică. Organizația pentru Cooperare de la Shanghai a fost creată în formatul său actual în anul 2002⁴⁸.

Organizația pentru Cooperare de la Shanghai are și rolul de a contracara influența NATO în regiune, obiectivul declarat fiind asigurarea securității statelor membre și a spațiului central-asiatic, adeseori asociat cu terorismul, separatismul și extremismul. În prezent, se constată o tendință de militarizare a organizației, concretizată în sporirea investițiilor în forțele armate și în creșterea numărului de exerciții militare întrunite, având drept principală motivație

⁴⁸ Moștoflei C. (coord.). *Politici și strategii în gestionarea conflictualității*. Vol.1. București. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p. 200-206.

lupta împotriva terorismului islamist. De altfel, începând cu iunie 2001, OSC a depus eforturi susținute în lupta împotriva acestui flagel. În acest sens, OSC a adoptat documente care au pus bazele politice, legale și instituționale pentru activitățile de combatere a terorismului.

Unul dintre aceste documente este Convenția de la Shanghai împotriva Terorismului, Separatismului și Extremismului, care a fost semnată la primul Summit al OCS în iunie 2001. Importanța crescândă a OCS - OTSC în spațiul eurasiatic constituie o manifestare a reconfigurării alianțelor strategice la nivel global, a re poziționării Federației Rusei în raport cu Statele Unite și Alianța Nord-Atlantică, precum și a noului statut economic, politic și militar al Chinei pe scena relațiilor internaționale.

De problematica terorismului se preocupă și Comunitatea Statelor Independente (CSI). Astfel, la 4 iunie 1999 statele membre ale CSI au semnat Acordul privind colaborarea statelor membre CSI în contracararea terorismului. Acordul prevede posibilitatea desfășurării activităților realizate de structurile antiteroriste specializate ale unui stat pe teritoriul altui stat. Acordul a fost încheiat în scopul de a contracara acțiunile teroriștilor care se deplasează liber în spațiul CSI.

În același context, la 24 ianuarie 2005 la Moscova a fost adoptat un Plan de acțiune și de luptă împotriva terorismului pentru acel an, care de facto este o continuitate a unei cooperări de câțiva ani în acest domeniu între statele membre ale CSI. În virtutea experienței anterioare planul are ca prioritate cooperarea dintre statele CSI care să urmărească ca scop distrugerea surselor de finanțare a teroriștilor⁴⁹.

Organul permanent al CSI, menit să coordoneze acțiunile instituțiilor statelor membre în domeniul luptei cu terorismul internațional și cu elementele extremismului este Centrul Antiterorist al CSI. Atribuțiile acestuia sunt: prelucrarea informațiilor preluate de la instituțiile abilitate ale statelor membre ale CSI, coordonarea activităților în domeniile informațional analitic, științifico-metodic, planificarea și realizarea exercițiilor antiteroriste tactice și de comandă, menite să consolideze capacitățile operaționale ale serviciilor specializate în combaterea terorismului. Perspectivele intensificării luptei antiteroriste în cadrul CSI țin de coordonarea instrumentelor juridice pe termen lung și de eficientizarea măsurilor de luptă antiteroristă. Astăzi legislația multor state din cadrul CSI în domeniul luptei antiteroriste nu este unificată.

⁴⁹ Moștoflei C. (coord.). *Politici și strategii în gestionarea conflictualității*. Vol.4. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p. 256-264.

Concluzionăm că provocările terorismului invocă necesitatea ca organizațiile internaționale de securitate să adopte noi strategii de apărare împotriva noii amenințări globale -a războiului hibrid. Atenția acestor organizații de securitate trebuie să se concentreze asupra managementului și securității frontierelor, sporirii securității cibernetice, reformei sectorului de securitate în contextul amenințărilor transnaționale, criminalității transnaționale organizate și fenomenului migrației ilegale.

Deși, organizațiile internaționale de securitate expuse aici unei analize detaliate trec printr-o perioadă caracterizată de necesitatea restructurării, importanța existenței și activității acestora pentru stabilitatea și securitatea lumii nu a scăzut, iar reformările strategice interne care se produc conduc la consolidarea statutului și rolului lor în cadrul sistemului de securitate internațională. Astfel sunt necesare acțiuni bine definite în vederea relansării credibilității și autorității marilor organizații internaționale de securitate, a căror capacitate de soluționare a disputelor apărute între state este nerezultativă, ceea ce a condus la extinderea terorismului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Agenda europeană de securitate pentru perioada 2015-2020. <http://eurojust.ro/agenda-europeana-privind-securitatea-pentru-perioada-2015-2020> (vizitat la 14.10.2015)
2. Andreescu A. Terorismul actual, o fatalitate. În: Buletin documentar, 2007, nr.1, p.177-185.
3. Bajraktari Y., Roedy P. Afganistan: Changing the frame, changing the game. În: Discussion Paper 09-02. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2002, p.10-19.
4. Băhnăreanu C. Rolul organismelor internaționale în managementul crizelor în regiunea Mării Negre. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 56 p.
5. Boacă M. Suportul cultural al securității națiunilor. În: Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului 21. Sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, 196 p.
6. Buzan B. Popoarele, statele și teama. Chișinău: Cartier, 2000. 388 p.
7. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
8. Consiliul de Securitate al ONU a respins acordul de pace cu Israelul propus de Palestina. <http://www.ziare.com/international/palestina/consiliul-de-securitate-al-onu-a-respins-acordul-de-pace-cu-israelul-propus-de-palestina-1340999> (vizitat la 27.12.2014)
9. Consiliul de Securitate votează contra rezoluției palestinieni. <http://www.agerpres.ro/externe/2014/12/31/consiliul-de-securitate-voteaza-contr-rezolutivei-palestinieni> (vizitat la 23.08.2014)

10. Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme și practici. Ghid practic pentru parlamentari. București: Ziua, 2003. 200 p.
11. Declarația Summit-ului de la Chicago adoptată de șefii de stat și de guvern participanți la reuniunea Consiliului Nord-Atlantic de la Chicago din 20 mai 2012. <http://www.presidency.ro/static/Declaratie%20Chicago%20RO%20final.pdf> (vizitat la 24.09.2014)
12. Derghoukassian K. După doctrina Powell: Securitatea globală intermestică. Studiu prezentat la întâlnirea anuală a Asociației de Studii Internaționale, statul hawaian Honolulu, Haiti, 05.03.2005. http://www.allacademic.com/meta/p69935_index.html (vizitat la 21.12.2010)
13. Dinu M. Rolul religiei în construcția viitoarei Europe. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009. 50 p.
14. Dincu A. Fața nedorită a globalizării: crima organizată și terorismul. <http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a28.pdf> (vizitat la 18.09.2015)
15. Dorronsoro G. The talibans winning strategy in Afganistan. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C., 2009. <http://www.nhsmun.org/taliban%E2%80%99s-winning-strategy-afghanistan> (vizitat la 28.07.2013)
16. Extinderea NATO în combaterea terorismului, septembrie 2004. <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/romanian/analysis.html> (vizitat la 23.09.2013)
17. Hoară M. Implicațiile dinamismului mediului european de securitate asupra securității naționale. În: Dinamica mediului european de securitate. Vol.2/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2007, p.282-291.
18. Ionescu C. Forțele și mijloacele specifice luptei contra teroriste în zone de risc maxim, în situații de criză și război. În: Impactul evoluției relațiilor internaționale asupra mediului de securitate. Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2010, 452 p.
19. Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. New Jersey: Princeton University Press, 2005. 320 p.
20. Legea Republicii Moldova cu privire la organele securității statului, nr.618-XIII din 31.10.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.10-11/117.
21. Manualul NATO, 2001. Office of information and Press NATO-1110 Brussels-Belgium. <http://www.clr.ro/menu1/manualul%20nato.pdf> (vizitat la 24.01.2013)
22. Micu G. ș.a. Securizarea frontierelor și stabilitatea regională. București: Institutul pentru Politici Publice, 2002. 36 p.
23. Moștoflei C., Dolghin N. (coord.), Studii de securitate și apărare. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 246 p.
24. Moștoflei C. (coord.). Stabilitate și Securitate regională. Vol.1, București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009. 1336 p.
25. Moștoflei C. (coord.). Politici și strategii în gestionarea conflictualității. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 242 p.
26. Mureșan L. ș.a. Politica europeană de securitate și apărare - element de influențare a acțiunilor României în domeniul politicii de securitate și apărare. București: Institutul European din România, 2004. 86 p.
27. Mureșan M., Toma Gh. Provocările începutului de mileniu. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2003. 336 p.

28. Obiective strategice pentru securitatea europeană. În: Jurnal Academic nr.9, 2003. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (vizitat la 04.01.2013)
29. Pah P. Principalele organizații internaționale de securitate și rolul lor în organizarea și desfășurarea operațiunilor multinaționale. În: Politici și strategii în gestionarea conflictualității. Vol.4/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, 48 p.
30. Petrescu S. Apărarea și securitatea europeană. București: Editura Militară, 2006. 186 p.
31. Pîntea Iu. ș.a. Perspectivele cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună. Chișinău: Bons Offices, 2011. 48 p.
32. Popa V., Dolghin N. NATO și UE. Determinări și finalități. Editura Universității Naționale de Apărare București, 2004. 32 p. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/nato_%20si_ue_-_determinari%20si%20finalitati.pdf (vizitat la 23.09.2014)
33. Popescu C. Nevoia de unitate și cooperare în gestionarea conflictualității – o nouă provocare pentru actorii principali ai mediului de securitate. În: Politici și strategii în gestionarea conflictualității, Vol.2/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, 149 p.
34. Pop F. Organizația pentru Cooperare și Securitate în Europa. http://www.academia.edu/4124779/Organizatiile_internationale_2 (vizitat la 14.08.2014)
35. Praga și Bratislava: poziții diferite față de scutul american antirachetă în Europa. <http://romanian.ruvr.ru/2007/11/21/556657> (vizitat la 14.11.2014)
36. Richicinschi Iu. Terorismul – pericolul destabilizării securității internaționale. În: Revista de Drept a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, 2005, 50 p.
37. Rittberger V., Bernhard Z. International Organizations: Polity, Politics and Policies. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006. 264 p.
38. Security Council, Security Council Resolution nr. 1377 – S/RES/1377/2001, Security Council meeting 4413, 12 noiembrie 2001.
39. Security Council, Security Council Resolution nr. 1368 – S/RES/1368/2001, Security Council meeting 4370, 12 septembrie 2001. <http://www.un.org/Docs/scres/2001/sc2001.htm> (vizitat la 24.05.2012).
40. Secretarul General al ONU. Letter to the President of the UN General Assembly, 04 noiembrie 2003. <http://www.un.org/ga/58/documentation/list4.html> (vizitat la 26.05.2012)
41. Solana J. A secure Europe in a better world. Thessaloniki European Council, June 20, 2003. <http://www.eu.int/oressdata/EN/reports/76255.pdf> (vizitat la 14.08.2013)
42. Voicu C. Strategia de Securitate Internă a Uniunii Europene, configurată de Tratatul de la Lisabona. În: Materialele Conferinței Internaționale „Afacerile interne și justiția în procesul integrării europene și al globalizării”, Academia de Poliție, mai 2010. București: Universul Juridic, 2010, 263 p.
43. Winkler H.T. ș.a. Combating terrorism and its implications for the security sector. Vallinby, 2005. 248 p.

Marcel BENCHECI,
doctor în științe politice,
cercetător științific superior

CUPRINS

Introducere	3
CAPITOLUL I. VECTORUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA	7
1.1. MÎNDRU Valeriu, CARAMAN Iurie. Vectorul european al Republicii Moldova: aspirații și evoluții ale opiniei publice	7
1.2. SMOCHINĂ Andrei. Construcția mecanismelor de guvernare în Republica Moldova: realizări și oportunități de modernizare	21
1.3. GUȘTIUC Ludmila. Asigurarea securității statului prin implementarea eficientă a politicii de dezvoltare regională – foaie de parcurs pentru Republica Moldova	52
1.4. GUȘTIUC Andrei. Reforma bancară din Republica Moldova și impactul asupra securității financiar-bancare	67
CAPITOLUL II. DREPT PUBLIC	77
2.1. GUCEAC Ion. Libertățile politice și garanțiile constituționale	77
2.2. COSTACHI Gheorghe. Securitatea persoanei – valoare supremă a regimului constituțional consolidat	92
2.3. POSTICĂ Alexandru. Evoluția dreptului la întrunire în zece ani de la adoptarea Legii privind întrunirile	115
2.4. GRAMA Dumitru. Aspecte politico-juridice de protejare a securității comunităților de alolingvi constituiți în grupuri naționale (etnice)	128
2.5. TAȘCĂ Mihai. Repere ale creației legislative în teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia)	147
2.6. BALMUȘ Victor. Respectarea principiilor preeminenței dreptului, securității juridice și calității normelor de drept în procesul reformării domeniilor cercetării, dezvoltării și inovării	172
CAPITOLUL III. DREPT PENAL ȘI PROCESUAL PENAL	219
3.1. BERLIBA Viorel, UNGUREAN Ivan. Statul de drept și supremația legii în Republica Moldova prin prisma drepturilor fundamentale absolute prevăzute de art. 3 și art. 7 din CEDO	219

3.2. CERNOMOREȚ Sergiu. Mijloace juridico-penale destinate asigurării protecției securității naționale	230
3.3. CUȘNIR Valeriu, RUSU Vitalie. Expertizele judiciare și constatările tehnico-științifice în procesul penal	246
3.4. OSOIANU Tudor. Limitele discreției de atribuire a calității de bănuț/învinuit în procesul penal și dreptul la informare cu privire la acuzațiile în materie penală	290
3.5. ФРУНЗЭ Юрий. Стратегия, тактика, приёмы и рекомендации при осуществлении профессиональной защиты в уголовном процессе (современные теоретические основы доктрины)	313
3.6. CHIPER Natalia. Рейдерство как угроза экономической безопасности	377
CAPITOLUL IV. DREPT PRIVAT	395
4.1. CHIRTOACĂ Leonid. Răspunderea civilă prin prisma reglementărilor legislației naționale și a statelor Uniunii Europene	395
4.2. PRISAC Alexandru. Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională)	430
4.3. СОСНА Борис. Совершенствование законодательства, регулирующего социальную защиту, как одно из необходимых условий европейской интеграции	447
CAPITOLUL V. SECURITATE	457
5.1. IACUB Irina. Considerații generale asupra conceptului și fenomenului de securitate	457
5.2. SPRINCEAN Serghei. Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate	477
5.3. ALBU Natalia. Determinări conceptuale în evaluarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale	498
5.4. AFANAS Nicolai. Factorul geopolitic în interacțiunea dintre securitatea națională și cea internațională: repercusiuni pentru Republica Moldova	522
5.5. МOCANU Ion. Rolul new media în campaniile electorale din Republica Moldova în contextul securității naționale	538
5.6. BENCHECI Marcel. Tendințele actuale ale interoperabilității organizațiilor internaționale de securitate în prevenirea și combaterea terorismului	563

CONTENTS

Introduction	3
CHAPTER I. THE EUROPEAN VECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA	7
1.1. MÎNDRU Valeriu, CARAMAN Iurie. European vector of Republic of Moldova: aspirations and evolutions of the public opinion.....	7
1.2. SMOCHINĂ Andrei. Construction of governance mechanisms in the Republic of Moldova: achievements and opportunities for modernization	21
1.3. GUȘTIUC Ludmila. Assurance of state security through the efficient implementation of the regional development policy – roadmap for the Republic of Moldova.....	52
1.4. GUȘTIUC Andrei. The banking reform of the Republic of Moldova and its impact on financial and banking security	67
CHAPTER II. THE PUBLIC LAW	77
2.1. GUCEAC Ion. Political liberties. Constitutional guarantees	77
2.2. COSTACHI Gheorghe. Security of the person - the supreme value of the consolidated constitutional regime	92
2.3. POSTICĂ Alexandru. The evolution of the freedom of assembly in ten years after the adoption of the law on assemblies	115
2.4. GRAMA Dumitru. The political and legal aspects of the security protection of the minorities communities constituted in national (ethnic) groups	128
2.5. TAȘCĂ Mihai. Reference points of legislative achievements in the territory between the Prut and Nistru rivers (Bessarabia)	147
2.6. BALMUȘ Victor. The compliance to the principles of the law preeminence, legal security and quality of legal rules in the process of reforming the fields of research, development and innovation	172
CHAPTER III. CRIMINAL LAW AND PROCEDURAL CRIMINAL LAW	219
3.1. BERLIBA Viorel, UNGUREAN Ivan. The state of rights and the supremacy of law in the Republic of Moldova by the principle of the absolute fundamental rights provided by art.3 and article 7 of the ECHR	219

3.2. CERNOMOREȚ Sergiu. Juridic-criminal means for insurance national security protection	230
3.3. CUȘNIR Valeriu, RUSU Vitalie. Judicial expertise, technical and scientific conclusions in the criminal process	246
3.4. OSOIANU Tudor. Limits of discretion in awarding the suspect / accused quality in criminal proceedings and the right to information on allegations in criminal matters	290
3.5. ФРУНЗЭ Юрий. Strategy, tactics, methods and recommendations at professional protection implementation in the criminal process (modern theoretical foundations of the doctrine)	313
3.6. CHIPER Natalia. Raider attacks as a threat to economic security	377
CHAPTER IV. PRIVATE LAW	395
4.1. CHIRTOACĂ Leonid. Civil liability in the light of national regulations and the legislation of the member states of the European Union	395
4.2. PRISAC Alexandru. Procedure concerning measures to protection (intendation, field of application and jurisdictional competence)	430
4.3. СОЧА Борис. Improvement of legislation regulating social protection as one of the necessary conditions for European integration	447
CHAPTER V. SECURITY	457
5.1. IACUB Irina. General considerations on the concept and the phenomenon of the security	457
5.2. SPRINCEAN Serghei. The policy of human security in Republic of Moldova in the context of provocations and opportunities of regional Security environment	477
5.3. ALBU Natalia. Conceptual framework on threats and risk assessment to national security	498
5.4. AFANAS Nicolai. The geopolitic factor in the interaction between national and international security: the consequences for Republic of Moldova	522
5.5. MOCANU Ion. The role of new media in electoral campaigns in the Republic of Moldova in the context of the national security	538
5.6. BENCHECI Marcel. Current trends in interoperability of international security organizations in preventing and combating terrorism	563

Bun de tipar 04.06.2019. Formatul 16,5 × 24,0.
Hârtie ofset nr. 1. Coli de tipar 37. Coli de autor 40,0.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chișinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46